हेसुदति हे सुभुहे मम खिन्निसात्मसाकंखामिनी अज. स्वानां मुखं प्रदर्शय कोह्यत्र अनुरागभारेण ब्रीडया विलब-म
थरत्नानेन विलसन् हसितामलो कोयस्मिन् नीला अलका एवालयस्तेरु पस्कृतनूषितश्चन्नासिका वस्तुनाकाश्या-
भिन्नू तन्नाश्व३॥ हे वीरपत्नि वीरस्य मम त्वा ये युस्तेकान्ताप राधस्तस्मिन् कृद्या सुरकुलादत्त अन्यस्मिन् सुररिपुदासादि
नरत्रवद मदधे दडकरोमि किंतु नवित्तनत्व यज्ञ्रैमुर्दित त्रैलोक्या मन्नत्रबै लोकन्मया द्दहिर पित पेत्रपामि मज्याहेस
तोमरिष्यती मर्थः ॥२४॥ तेसकृभित-पूर्वक द्राविंश पिनिनित्लकन पत्रपामिसरन्नेण कोयावेत्रोनत्री मम यकर अभिमुह

सा त्वं सुखं सुदति सुन्दर तुङ्ग नारबीडा विलम्ब विलसद्धसिताबलोका ॥ नीलालकालि निरुपस्क
तेमुन्नसं नः स्वाना प्रदर्शय मनस्विनि वस्तु काकं ॥२३॥ तस्मिन्नदधे दममहे नववीरपत्निया
न्यत्र नूसुरकुलात्कृत किल्बिषस्त्वा पत्रपे नवीनम्यमुन्मुदितं त्रिलोक्या मन्यत्रवै सुररिपोरित
रत्नदासात् ॥२४॥ वक्त्रं नते त्रिलिलकं मलिन विहर्षं संरञ्जनी मम विमृष्टमपेतरागं ॥ पत्रपेस्तना
व पिशु चोपहतो सुजातो ॥ बिंबाधर विगतकुंकुमपंकरागो ॥२५॥ तन्मे प्रसीद सहृदः कृतकिल्बि
षस्य स्वेरगतस्य मृगयांगसनातुरस्य ॥ का देव रेव ज्ञागतं कुसुमाममेग निस्त्रतपो मसुखातीना-
मजेनकसे ॥२६॥

मनुज्वलस्कपेत रागमिद्दूशून्य तथा तेभुजा मौरोप नौस्तनाव पिशेकाफ निरुपहतोनयूरपामित थाबिंबफलाकार
मधर च विगत कुंकुम पकतुल्पस्ताबूल रागोयस्मात्ताद्दश भ पत्रपामी दानी कुन एवजात मितिद्वेष भावांतरेएवमूतमु
खस्तनौ च परस्पनचोन विद्यामी सन्वय. विगत कुंकुम पंकरागोयस्मा मितिस्तनयो विशेषणं २५ पत्तस्मात्कृत किल्बि
षमपराधो येन तस्य किल्बिषमेवाह स्वैरस्वातंत्र्येणत्वामपृष्ट्वा मृगया गतस्य देवी देवन क्रीडातां शतिदशेति तिदेवर का
न कामवेगेन विस्रस्तगतयो मपौरुषधैर्यं यस्मात्तज्ञातीकामयमाना कृत्से कर्तुं योग्ये अथैकानत्रजेत ॥२६॥

श्रीभ्रमा०
चतु०
३६

...तामपूनावृत्ता ॥ २६ ॥ सप्तत्रिंशत्रियापुत्राद्यासक्त्या विभ्रान्तमनाः कालकन्याद्युपारंभा निर्जरारोगाद्युदीर्यते त
देनजीवनसाधनयादिकथा सोपदर्थं प्रामानरूपाधिभ्रम्यलमुक्तान्तानिमिषमसारपरमसानिरूपयितुमाह इत्थमि
ति। श्रनुयष्टिपदक यथाविद्यमानमप्रिपियोऽयितुराकपमिव श्रीनारदेन तुजीवस्पर्शपुरुषश्रासना दार्ष्टान्तविवि
चासमस्तिर्भवती सेतामदेवकथा नात्पर्यं दर्शितं कचितुमार कंचित्स्त्रीक विन्नोनयमोर्वधी दैवीमनुष्यस्तिर्यग्वा
यथाकर्मगुणमय इतिचवदनात्तत्रादौ पुरुषेन समस्त निरभायश्रयेणिकाः जातश्रेके मा भावितस्त्रीत्वेन संसरतिप्रदर्शी

॥ इति श्रीमा० म० पु० च० स्कं० पुरंजनोपाख्याने नामपंचविंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ नारद उवाच ॥
इत्थं पुरंजनं सध्र्यग्वशमानीय विभ्रमैः। पुरंजनी महाराज रेमे रमयती पतिम् ॥ स राजा म
हिषीं राजन् सुस्नातां रुचिराननां ॥ कृतस्वस्त्ययनां तृप्ता मभ्यनंदद्दुपागताम् ॥ तयोपगूढः
परिरब्धकंधरो रहोऽनुमंत्रैरपकृष्टचेतनः ॥ नकालरंहो बुबुधे दुरत्ययं दिवानिशेति प्रमदाप
रिग्रहः ॥ ३ ॥

स्वरवसादलक्षज्ञानेन मोहस्तुक्तं तत्र देवयथोपयोगं व्याख्यातमिति पंचविंशाध्यायार्थः ॥ प्रतीयते षड्विंशे पदमध्याल
योजनावुद्धिर्यैः ... प्रवीणं तन्नाविति सर्वो विश्रम्यापनमनाह तस्य थोपयोगं गमैनस्मात्मा साम समकुसमकदिंत
मैथिलावि ... लनलस्वयनमगलकुंकुमसिंदूरादिनियोसा तामुपगूढ तयोपगूढ परिरब्ध परिरब्धा कंधरा तस्याथेनर
हएकान्तेऽनुमंत्रै ... नृतकूले गुह्यालापैरपकृष्टचेतना निर्विवेको यस्यकालरंह ॥ आयुर्व्ययं प्रमदैव परिग्रहोन
ज्ञानसाधनयास ३

आनीयमानेन सम्यगेव कर्तव्यम् अन्यथा भूयात् पाषण्डस्वरूपानीत्याशयेनाह तदिदमिति इन्द्रेणानुष्ठितं महद्धर्मव्यतिकरं पश्यत
किमित्यपेक्षायामाह धर्मस्य व्यतिकरं विपर्ययं पाषण्डरूपम् ३१ नहि किमत्र युक्तमित्यत आह पृथुकीर्तेरिति एकोनशत-
क्रतुरयमित्यनादरः क्रतुक्रतुप्रयोगः पृथोर्भूयात् पृथुरिति पाठे एकोनशतक्रतुरेवास्तामहं इति महेन्द्रात् पृथुकीर्तिर्भ-
यादित्यर्थः नद्देव मुक्तिज प्रस्तुतं पृथुं प्रत्याह अलमिति आत्मनैवात्मने महेन्द्राय रोषं कर्तुं नार्हसि तत्र हेतुः उभावपीति

तदिदं पश्यत महद्धर्मव्यतिकरं द्विजाः। इन्द्रेणानुष्ठितं राज्ञः कर्मैतद्विजिघांसता ३१ पृथुकीर्तेः
पृथोर्भूयात्तर्ह्येकोनशतक्रतुः। अलं ते क्रतुभिः स्विष्टैर्यद्भवान्मोक्षधर्मवित् ३२ नैवात्मने महेन्द्राय
रोषमाहर्तुमर्हसि। उभावपि हि भद्रं ते उत्तमश्लोकविग्रहौ ३३ मास्मिन्महाराज कृथाः स्म चिन्तां
निशामयास्मद्वच आदृतात्मा। यद्ध्यायतो दैवहतं नु कर्तुं मनोऽतिरुष्टं विशते तमोऽन्धम् ३४ क्रतुर्विरमता-
मेष देवेषु दुरवग्रहः। धर्मव्यतिकरो यत्र पाखण्डैरिन्द्रनिर्मितैः ३५ एभिरिन्द्रोपसंसृष्टैः पाखण्डैर्हारिभि-
र्जनम्। ह्रियमाणं विपश्येमं यस्ते यज्ञध्रुगश्वमुट् ३६

ति ३३ तथापि क्रतुसमाप्तिमेव ध्यायन्तं प्रत्याह अस्मिन्यज्ञविघ्ने चिन्तां मा स्म कृथाः यद्यस्मात् दैवहतं कार्यं कर्तुं ध्यायतो
मनः अतिरुष्टं सत् अन्धं तमो मोहं विशति न तु शान्तिं लभते ३४ अत एव नवक्रतुर्विरमतु न त्विन्द्र किं न निवार्य-
तेऽत्र तत आह यतो देवेषु दुरवग्रहो भवतीति यत्र तत्रतो ३५ इन्द्रदुराग्रहकृतमनर्थं प्रदर्शयन्नाह एभिरिन्द्रेणोपसृष्टैः रचितैः
हारिभिश्चित्ताकर्षकैः पाखण्डैः जनमिमं ह्रियमाणं यज्ञध्रुगश्वमुडिति तथा यज्ञध्वंसी इत्यर्थः ३६

२६ ततो मम वि मितिवित त्राह । नकाचि तिष्ठासा साख्ययोगादिना नासिद्धा तानु रूपधर्मे विनश्या न्यायात् तुमपरित्रानु तदि
हा विलो न्तवलमकीर्णोसि । २७ यस्य विश्वसोऽनयविचार्थे येन स्याद्विनोमितेषा विश्वसनासकलपिपीवृहि । श्रार्ष प्र-
शेभा पूर्वयेसर्थं प्रवृत्तीय पाखडमार्गे सेविडीमायोपधर्मे जननीताजहि । २८ तथा च कलायनायद हिलावास्तमसेह-
चराल इमे एसहसधान नकृतमान् । २९ हा नमवनृथसवधिमान येनतसे ॥ ६७ ॥ ३ तुष्टानावाकानयेति ॥ ३०

भवानुयस्त्रिा तुमिहानती णो धर्मजना नासमयानुरूप । येनापवाराद वतुसमद्यं न दृहेहनो विसुकलाः
सिवेन्म । ३१ सत्वविमृत्या स्पन नवजापनेसकल्पन विरत स आपिपीवृहि । रोडीचमायासुपधर्म मान
रजचंड पाषंडयथंजनो जहि । ३२ मे त्वय १ वा न दुष्पमलोकगुरुणा समाहितो विशापतिः तथापवर्ग
ख्या वात्सल्यं मयानापिचसदधे । ३३ एतानावन्यस्य नाय पृथवेसूरिकर्मणि । वरान्दवुमोवरदादेन
वर्हिनितयिताः धन्यविप्रा मसाप्रिय स्तुवाश्च वयालमदज्ञिणाः । ३४ त्रितिवोयुयुजुः ह्नोन्दिराना
यसत्कता । ३५ त्वयाहताम हावाहोसर्वे एव समागताः । पूजितादानमानाभ्यां पितृदेवर्षिमानवा-
धमहतिसीनागवतिमहा तुरागा । मःस्मा द्विःर्ष्या यामन्वा नु स्कंध पु सूर्तजयमानः एक
नाःश्रोऽध्यः ३६ अ रु च नमावानपिवेकुरुः साकमघवता विनुः । पृथिवीपतिसुश्रोय तु
मुक्तनमभाषत १ श्री । म । नु । च एषतेकारषीद्धं गहयमेधशतस्य ह । क्षमापयत आत्मानममु
ष्यक्षंतुमर्हसि । २ सुधिय साधवोलोके नरदेवनरोत्तमाः । नाभिद्रुह्यन्तिभूतेभ्यो यर्हिनात्माकलेव
रं । ३ पुरुषायदिमुह्यं निमाहगादेवमायया श्रम एव परंजातोदीर्घया वृद्धसेवया ४ अतः कायमिम

एतदुपुण्य रुचि र चं ३७ निश्चेतुविद्वानाज्ञात्वा पृथ्वीर्थेतुश्रवसम्‌ वरदानप्रसंगेन प्रीतिश्चात्मीयार्थेन मघवता
साकन्देवेत्यसहवर्तमान । १ आत्मानत्वात्रमाकारयतेमुष्य २ यर्हियस्मात्कलेवरमात्मानमवति । अतस्तद्दिमा
नेनभूतानि नाभिद्रुह्यन्ति ३ ४ अविद्यास्वरूपाज्ञानतत कामतत कर्मभिरारब्धइतिविद्वान्‌ अतएव प्रतिवुद्ध आत्मनः

हेमोपस्करसौवर्णानरत्नाद्यर्थेवभोवर्मकवचरजोगुणहृत श्रेष्ठेष्विषुधि पिंयत्रा श्रीनेन वाराहनालुकारोयाबि एकादशेम मोहप्रश्नमृगनाथ सेनापतिर्वसवारानामयस्यमनस्य अग्रहुत्वासक लौमकस्य॰ सह बलेन नदयमाक स्वचमूनाथत्वमिति विभाग पव ज्ञाद्यद्योभिषधा ब्रस्थासानवीयास्मितजनमजभीयदेशमगात॰ त्र श्यामागृहीताः स्वरोरागादिरूपाः कार्मुकवनोगाद्यभिनिवेशम् प्रयेनजायाभिविकवतीवृचिविहाय श्रातर्हो सामानहुसर्गोहेतु मृगयाइतिमृगयाविषया॰ तेषुअसनत्रोगासक्ति तेन लालसाः निःस्पृहायस्म भाकाश्री रागाविनि ज्ञनेषुजनजनीयदेहोगुरुपरीक्षणमनजनीयविभुयानत्य हमस्त्रात्मसा तत्र तथान् कथापञ्चेषु सहमेवाप॰ नकासुरी हतिमा श्रियोतोकिमितिमृगयानिवृत्तिकथापञ्चेनावहाहोनिहितावसात्र प्रात्मपञ्चेपि जीवस्वपिय वनोगोनिहितएवेसा कथया हा॰

हेमोपस्करमापुह्यस्वर्णवर्मा ऽश्रयेषुधीः एकादश्याम्मृगनाथः पंचशस्यमगादनं ॥३॥ चचारमृगयान्तत्रदृष्टाशेषुकार्मुकः । विहायजायामतद्र्हीं मृगव्यसनलालसः ॥४॥ आसुरीं इति मा श्रित्य घोरात्मा निरनुग्रहः । महत्नन्ति श्रितैर्वाणैर्वनेषु वनगोचरान् ॥५॥ तीर्थेषु प्रतिषिद्धेषु राजमेध्यानुपश्यन्तने । यावदर्थमलं लुब्धो हन्यादिति नियम्यते ॥६॥ य एवं कर्म नियतं विद्वान् कुर्वीत मानवः । कर्मणा तेन राजेन्द्र ज्ञानेन न स लिप्यते ॥७॥ अन्यथा कर्म कुर्वाणो मानाहङ्कारचेष्टितः । गुणप्रवाहपतितो नष्टप्रज्ञो व्रजत्यधः ॥८॥ तत्र निर्भिन्नगात्राणां चित्रवाजैः शिलीमुखैः । विप्लवो ऽभूद्दुःखितानां सहः करुणमानाम् ॥९॥

नीर्थेषुति त्रिरिति॰ अयमाव नहि मृगया विधीयते रागप्राप्तत्वात् किं तु नियम्यते इत्यर्थः सको ऽपि तेनियममेवषड्भिः दर्शयति अथ्यल अत्यर्थलुब्धोरागीसन्न तर्हि तीर्थेषुश्राद्धादिके च तत्रापि तत्रि हिंसेषु अत्यानिषिद्धमनित्यश्राद्धादिषु तत्रापि राजेन्द्रमेध्यानेव वनएव याव दुपयोगमेवेति एवं जीवस्य विषयसेनाऽपियावदुपयोगमेव नयथेष्टमिति नियम एवेत्यर्थः ॥६॥ अतीतावत्स्य कर्मस्मिन्साहयइति एवं नियतकर्म विद्वान् तेतुपलक्षणे तेनात्मेश्वरकर्मणो वनतुष्टिनेनयतज्ञानप्रवर्तितेन ज्ञाने तद्धेतुनासौ तुष्ट्या नानलिप्यते ॥७॥ अन्य स्वयान्नियमितस्य नेमन्तव्य करणभूतमानाहङ्कारादिमानमारुढः कर्माणि त्रिगुणवशात् तेन गुणप्रवाहपतितो ऽधोव्रजति ॥८॥ शा हसिकपरिसमाप्युत्तमेगयाभेवानुवर्तयन्निति त्रितिचित्रवाजा पक्षायेषामिति ॥ विप्लवोनाशः करुणमनाकपटूनाड सह ॥९॥

श्रीमद्भा०
ना०व०
३५

१० नन्देवस्वनामधस्यावर्तितादतानीपुनश्पि विवेकवत्साकुर्वासममा एतसु मादिमत निश्चयविधानकथा सोदर्यावतसा भुक्त
यकुपि ताया अनुनय सत्ताव सहितमोह तनवस्नास्यत्याव दधाय समा निःश्वार्द्विश्चाविजान त जननानभुविन आहारयेन स
सिवित्रा श्यमा माश्रित ।१३। १०। गृहमे विनीका स्विकी तु हिराजसोवुद्धा नर्तमानो नापवपम ।१२। वेदिधनते धानीववाहं स्वन पुरुषि
यः नतसमी। सिवनिमग्धा विनीत सुहिमानायथा पुरेमादिपुराणकला कथा ।१४। मोचका दिहीमे ।१५।१६। निरवतारे आओरसमहितो ।१७।

नन्दाख्या हाम्रहिमानुराव यानू सत्स्वाश्चकान् ।९। एवमानर्गाश्च विविधान् विनिष्ठान्मेश्रेमश्चगात ।
१० ततः द्रुत हृपरिश्चोतो निहतो गृहमे यिवानू ।। कृतवस्नो नो विनाहाः संभि वैपृ गात कमः ।११। आ
त्मानम हे वा चक्रे धूपालेप स्तगादिभिः ।। साधालक्कृत सर्वो गोमहिष्यामादधे मनः ।१२। तत्मोह हृ सु
द स्या कंदर्पो कृष्णमानसः ।। नमधश्वरा रो हां गृहे एंगी गृहमे विनीं ।१३। अंत: पुर स्त्रियो पृष्ठवि
मना प्रवदेषन ।। अपिवः कुशलरामाः सेवनरी गोयथा पुराः ।१४। न नश्चेतहि रोचंते गृहेषु गृहम
पदः ।१४। यं द्विनसा गृहेभाना पत्नी नाप निदेवता ।। गेरथ इव श्रारः को नामासीन दीन वत्।१५।
क्व वर्तेते साम्रल नशमञ्ज नमसना यदे ।। यामामुखर तेषु आहो दी पयंती पदे पदे ।१६।। रामा त्वस्तु ।। नस्ता
थनआनी मरत्वास्त्रिया यथा वसनि ।। नूनंतले निरवस्ता रेजाधानी पवयश्च तुहन्य ।१७। पुरंजन स्मम हि
षी निरीक्षा बधुमान्नुचि ।। तस्यंपोन्माथित तानो वैक्लव्यं पर मं ययौ ।१८। एसो नयन स्मशा एवा घा
ह्वयेन विदूयता ।। जेयस्या प्रेमसं रंभ त्रिंग मा लभविना स्मगान् ।१९। अनुनिश्चेशशानकेवीरो तु ना
थकोविदः ।। पसर्शं पादयुगल मा हु चोत्संगलालिता ।२०। नूनं त्वकृत पुण्या सेजनुमा येषु ईश्वराः श्रमे
-- कृतागः स्वासत्त्व सानुकृत्वा शिक्षाद्दंडनयुञ्जते ।२१। परमो नुग्रहो दंडो भृत्येषु प्रभुणा पितः ।। वालो नवे

तव धुतास कदेहादनसगो नाधि तम्म कुलस्तान यस्य ।१९। प्रेमसारस याण्यकोपस्तम्य निगकुटिलरहस् ।। द्विस्वसिन्न लक्षवान
स्याज्जलाप मानो धला तिना ।। एतत्कृतभागोपरा धो येषु भ्राभसा तत्ता श्रमद धीनो य मिति मलात्रि हा वंदनकु वेति ते गुप
र्धानाया एवमुत्त परमोनुग्रहोदण्ड सस्तु दहिनो विभीद्दतिसोऽहं त्वसाद्गुवालश्च इति नयाकृतस्य शिक्षाकरणमर्हसि को ।।२०।

३५

दक्षिणेन निवर्त्तनीया किल दक्षिणस्यां दिशि तस्मिन्नर्थे तद्वितीयमेनं सयोः असमहः एवमुत्तरेणेति ... पंचालविषयाणां
मन्तोः ... कालेन ... दक्षिणकर्णे ... प्रथममवर्त्तते ... अक्षमे
... दक्षिणकर्णेन श्रवणमिष्यते ... पितृलोकमापक
पितृयानमपद्यते ... पितृणामाह्वान ... पितृहूर्दक्षिणकर्णे एवं ... उत्तरकर्णो देवहूः तथा
... पितृहूर्दक्षिणकर्णो ... देवहूः ... पितृयानदेवयान ... श्रुतधरा ...

पितृहूर्नृपपुर्य्या द्वा· दक्षिणेन पुरंजनः राष्ट्रं दक्षिणपंचालं याति श्रुतधरान्वितः ५०॥ देवहू
र्नामपुर्य्या द्वा उत्तरेण पुरंजनः राष्ट्रमुत्तरपंचालं याति श्रुतधरान्वितः ५१ आसुरी नाम पश्चा
द्वास्तया याति पुरंजनः ग्रामकं नाम विषयं दुर्मदेन समन्वितः ५२ निर्ऋतिर्नाम पश्चाद्वा
स्तया याति पुरंजनः वैशसं नाम विषयं लुब्धकेन समन्वितः ५३ अंधावमीषां पौराणां नि
र्वाक्पेशस्कृतावुभौ॥ अक्षण्वतामधिपतिस्ताभ्यां याति करोति च ५४ स यर्ह्यंतःपुरगतो
विषूचीनसमन्वितः मोहं प्रसादं हर्षं वा याति जायात्मजोद्भवं ५५ एवं कर्मसु संसक्तः कामा
त्मा वंचितोबुधः महिषी यद्यदीहेत तत्तदेवान्ववर्त्तत ५६॥

टी० ५०।५१ आसुरादुद्रियाराम ... आसुरी ... ग्रामकं ग्राम्यजनानां सुखं ... दुर्मदेन ... निर्ऋति
र्नाम ... लुब्धकेन पायुना ... अक्षण्वतामधिपतिः ... निर्वाक्पेश
स्कृत ... इन्द्रियाणां ... देहानामधिपतिः पुरंजनः ...
... अन्तःपुरं हृदयगतः विषूचीनः ... मोहं प्रसादं हर्षं ... जायात्मज ...
इन्द्रियपरिणाम ... ५५।५६॥

[illegible]

क्वचित्पिबन्त्यां पिबति मदिरां मदविह्वलः ॥ अश्नन्त्यां क्वचिदश्नाति जक्षत्यां सह जक्षिति ॥५७॥ क्वचिद्गायति गायन्त्यां रुदत्यां रुदति क्वचित् ॥ क्वचिद्धसन्त्यां हसति जल्पन्त्यामनुजल्पति ॥५८॥ क्वचिद्धावति धावन्त्यां तिष्ठन्त्यामनु तिष्ठति ॥ अनुशेते शयानायामन्वास्ते क्वचिदासतीम् ॥५९॥ क्वचिच्छृणोति शृण्वन्त्यां पश्यन्त्यामनुपश्यति ॥ क्वचिज्जिघ्रति जिघ्रन्त्यां स्पृशन्त्यां स्पृशति क्वचित् ॥६०॥ क्वचिच्च शोचतीं जायामनुशोचति दीनवत् ॥ अनुहृष्यति हृष्यन्त्यां मुदितामनुमोदते ॥६१॥ विप्रलब्धो महिष्यैवं सर्वप्रकृतिवञ्चितः ॥ नेच्छन्ननुकरोत्यज्ञः क्लैब्यात्क्रीडामृगो यथा ॥६२॥ इति श्रीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पुरञ्जनोपाख्याने पञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥ नारद उवाच ॥ स एकदा महेष्वासो रथं पञ्चाश्वमाशुगम् ॥ द्वीषं द्विचक्रमेकाक्षं त्रिवेणुं पञ्चबन्धुरम् ॥१॥ एकरश्म्येकदमनमेकनीडं द्विकूबरम् ॥ पञ्चप्रहरणं सप्तवरूथं पञ्चविक्रमम् ॥२॥

[illegible]

२५अ०

हे वीरसा पितरहृष्टा मोहिता सतीमाह। इत्थं यात्रा पुरुषकस्य सीदनेन कस्य पुत्री गोत्रं केन निकाल मिति पृष्टे किन्नामासी सीति तन्नामाहुश्चात्मनो ममापरस्य तत्त्वा पितुर्नाम गोत्रं च विविदर्थे गोत्रं नामा मदयत्कृतं तन्न जानीमहे विवि ४३। आत्मनोऽपि मम परस्य पितुश्च पुरी येन निर्मिता तत्स्वरू लिपि ४४। एते सखायः सख्यो मे नरा नार्यश्च मथ्या इति तत्राह एत इति। ४५। आत्मानामयो गोत्रं द्वितीय एवात्मनो सियत दिष्ट्या सम्बन्धत्वेन मग्नस्य महाप्रभूत इन्द्रियस्य याहमित्यत्रास्मि हितामि सम्यक् दिष्टया भिषक् कामिनी सर्वी निःश्रेयसार्थे। समा सब इत्यत्र इन्द्रियमनुर्बोद्धव्यमित्युक्तं भवति। समस्तमनुष्यादेविन्द्रियजातं निजात्मना ममापि शिष्टाद्वितीय स्त्रियादि विषयकन्तदा गमनं निन्द्रि विपणानि ॥ तृतीयं ऐक्यकतुरम यत्र स्वरतितनैष्ठिक अत्रको विदग्ध निविदम सुखस्य साधिनपरायोगः॥

इत्थं पुरजनं नारीयाचमानमधीरवत्॥ अभ्यनंदत तं वीरं हसंती वीर मोहिता॥४२॥ न विदाम व
यं सम्यक्कर्तारं पुरुषर्षभ॥ आत्मनश्च परस्यापि गोत्रं नाम च यत्कृतं॥४३॥ इहाद्य संतमात्मानं
विदाम न ततः परं॥ येनेयं निर्मिता वीर पुरी शरणमात्मनः॥४४॥ एते सखायः सख्यो मे नरा नार्यश्च
मानद॥ सुप्तायां मयि जागर्ति नागोऽयं पालयन्पुरीं॥४५॥ दिष्ट्याऽऽगतोऽसि भद्रं ते ग्राम्यान्का
मानभीप्ससे॥ उद्वहिष्यामि तांस्तेऽहं स्वबंधुभिररिंदम॥४६॥ इमां त्वमधितिष्ठस्व पुरीं नवमुखीं
विभो॥ मयोपनीतान्गृह्णानः कामभोगान्शतं समाः॥४७॥ कं नु त्वदन्यं रमये ह्यरतिज्ञम
कोविदं॥ असंपरायाभिमुखमश्वस्तनविदं पशुं॥४८॥ धर्मो ह्यत्रार्थकामौ च प्रजानंदोऽमृतं
यशः॥ लोका विशोका विरजा यान्न केवलिनो विदुः॥४९॥ पितृदेवर्षिमर्त्यानां भूतानामात्मन
श्च ह॥ क्षेम्यं वदंति शरणं भवेऽस्मिन्यद्गृहाश्रमः॥५०॥ का नाम वीर विख्यातं वदान्यं प्रियदर्शनं

सुखस्तन निपुणपरलोकचिंताशून्यं अश्वस्तनविदं अश्वस्तनविदं कर्मानभिज्ञं लोकचिंताशून्यं पशुतुल्यं ४८। धर्म इति गार्हस्थ्ये प्रजानंदः पुत्र
सुखं अमृतं मोक्षः केवलिनो यतयः ४९। गृहाश्रम इति यत्तत्र हि ममात्र शरणमाश्रयं वदन्ति ५०। धर्मो निर्दिष्टाये। सर्वेषां कार्यास्त
तनुज्ज्योर्वयोः सर्वतो एव भूतकस्य क्रियामात्र स्वात्मकस्य आधिकोऽस्ति तत्राश्रयगो दृष्टिः सामान्येन सर्वे खलु मात्र अर्थप्रयो
हितं सर्वं तत्रास्ति केनापि हितं पृणधीभूत। अतिरिक्त शिष्टोऽयं मित्र पूर्वो लोकः ५१।

निवृत्ति परिहृति इह धर्मार्थ काम मोक्ष
ते सुखं विशोको विरजो निर्मलो मोक्षः तत्
नाशनं यदि गृहस्थाश्रमः सर्वेषां आश्रयः

३

समुद्रसमुद्दीर्घसमा सवत्सरान्तेजत्रमाय दवस्था सद्दीपिना हृत्ययामीयमानद तिसुमुनामस्थामाह। अदिनीकाद्द्याकाशलापस्थान श्रुतीसिद्धाधे॥४०॥ इदानीनवद्वारदेवेऽत्र नपूर्वकआयदवस्थास्थपचयतिसहेतियानवद्धा आयसमाप्ति तस्या पुरउपरिकृताकार स मुनिना स्वतिपार्थिसहृता नेत्रे नासिकेश्रोत्रे मुखदेतिशासनमीधिकारीगुदलिंगेय कश्चनेत्रिनकाभास सभगाविद्यामादनियमताम्बाधप तामुसमसुपचकार योरस्या पूर्वदिग्गतः अदस्वरोतिवदत्र काश्यपामभेत्रातृपा आनि प्रकृतमुखयस्या सावक्रमकाशदक्षि।

इति जैनोदयपत्नीनत्रसमुद्रासमयमिथ्य॥४०॥ तां प्रविश्य पुरीं राजन् मुमुदाते ऽत्र सं-
भ्रमाः॥४१॥ उपगीयमानौ ललितैर्नत्र नत्रचगायकैः॥ क्रीडन्ती विहृतः स्त्रीभिः सिद्धिनी मा-
विजानुचौ॥४२॥ ससौपरिकृताकार. पुरस्तस्या स्कंदेवश्च॥ सुधामविषयगसंस्थेन स्कंदयः क-
ष्मनेश्वरः॥४३॥ पश्चिमं द्वारमुपोरस्याः दक्षिणे कानदोभ्यरः॥ पश्चिमे देवसमूहं तेनामानिनृप
वर्णये॥४४॥ स्वस्थोमा विमुखीचशाकम्भारावेकत्रनिर्मिते॥ विश्वाजितजनपदंयातिना
म्यांमुमतस्वः॥४५॥ नलिनीमालिनीचशाकक्षारानेकत्रनिर्मिते॥ अथपूतसखस्तास्यां वि
वयंयातिसोरमं॥४६॥ मुखमानामपुरस्ताद्वात्स्यापणेवहृदनौ॥ विषयौ यातिपुरराङ्गुरा-
भृङ्गविपणान्वितः॥४७॥

नेत्रलक्षणानस्माद्दक्षिणेऽर्थे आत्मनोवीर्यवानरः विभ्रकते सानुसत्वाद्यनत्रकाशा विकंपयकात्रसजोऽविस्वाजितकृष्णमतसख चक्षु सहित॥४७॥ नलनालत्वाद्विभवचनौनलनीनलिनीमालिनी चक्षामदक्षिणमासिकेश्वाथिसह्या नेत्रादेवकार्थेनृनासिका पूर्वजनश्रेयत्रवधूनिबाध्यधिष्ठितेपुराण भोरत्नगध ॥ ध्रुरम्याधधामाक्षास्यस्या आयचेना याणा वहृदन श्रितमन्त्रनकोटनः सम्मुखि परोक्षवादमायरसहृरसनेविषयविषयेणकाधिदिषतामामनिवन॥४७॥

व्रजिनकैशोरयोः कीपक्रमोद्यात्सोसमो नवरोतो ॥२४॥ नामाहे तितयो भवादोक्ति सव्यक्ष्दाद्यायक्ष्यागावेद्गुरो मूलभागोऽयम-
कटाक्षमवागस्नेन स्पृष्टोविधं प्रेमपात्रं श्रीमती च धनुः स्वामी आयसिनु तेन ॥२५॥ कृत स्वानाहि हागताकिंस निपुर्या समीपा-
स्या उपपुरी च नाभा लक्ष्यकिं कर्तुं मिच्छसीत्यर्थः ॥२६॥ तत्र यथेऽनुपथा अनु वनिनियते के ॥ एकादशो महाजटो वृक्षलते नवयुग्माणो-
ये युद्धं कुर्युते हि विभिन्नाः पृथक् पादाननपरि वृ द्विपरिवारकैःक्रिय सहाय तत्या तल विषारकल विवहायया रजःसेवी किपतिधर्मे विचक्ष
णी ॥ अथ बालमयानीय स्थिति वनिनिवानीति का करसरव नीप निवद्दा एवमाप्य तिं विशुध्दु निरीक्षयन्ता सती ॥ कथमूल प तिलव श्रिफामे

ततो व्रजजनैकेशोरौ समरुहे तो निरंतरौ व्रजं तेन निगूढं तौ क्रीडयाग जगामिनी ॥ इथ नामाहु
ललितं वीरः सक्रीडस्मितशोभनं गात्रं स्निग्धेनापांगपुंखेन स्पृष्टः प्रेमोत्तमतल्लकया ॥२५॥ कालंक
नपलासा क्रिक स्वासी हकुतः सति ॥ इमामुपपुरीं जीसकिं चिकीर्षसि वदं समे ॥२६॥ कशतेऽनुप
थायेन एकादश महाभटाः ॥ एता बालल भाः मुक्तकोऽयं ते हि पुरःसरः ॥२७॥ त्वं श्रीजेवाद्य
ऽस्य भयाय मापतिं ॥ विचिन्वती किंमु निवह्वी वने ॥ त्वदंघ्रिका मात्र समस्तकामकपद्मको-
शः यतितः कराग्रतः ॥२८॥ नासौ वशेर्ष्यतमामुनिस्पृक पुरी मिमां वीर वरेण साकं ॥ स्त्रहे-
स्पलंकत्तुं मदन्त्रकं मेण लोकं परं श्रीरिवमत्तपुंसा ॥२९॥ यदिषते पांग विसंहुते जिय स्त्री
ड्ना व स्मितनिच मवुवा ॥ नयोऽपसृष्टो नगानामनोऽजवः ॥ प्रवापने ऽस्यानुगृहाणरीजने ॥
नदामनं सुस्क्रमुनार लोचनं ॥ मालं विनीला लक वृंद संवृतं ॥ उन्नीथ मेदः शोयवलत्तु वाचकं
यत्क्रीडयाना निमुखस्य चिस्मितो ॥३०॥

मिवत्वत्कनयात्वदंघ्रिकामात्रयेव ग्रामा समस्ता कामायितं ॥२८॥ हेन सेरुश्रामामध्ये लमस्य तमाः पिमसन वसियतो तुषि स्पृक न हि
द्वितापुर्वस्य वाति श्रीरथे राम यापल्लोक ॥२९॥ यदपांग न वापांगेन विस्हतित भिक्षिय मनोमयेन मापनी नवो वाधते ॥ अथ न स्फुहत्
महाएसक्रीडया वाचनं प्रेमणा स्मितेन विभ्रमेतीयाभ्यां तया उपसृष्टो जित ॥३०॥ यत्क्रीडया मामुखं नयवति निदानमसुनीयमेदक्रोम ॥
जेमने कुवीय स्मित सुनारेऽग्र नक भीनिके लोच मे यस्मित नालविनो दीर्घ येनीला कुलका तिमाह देनास्य तवलतुनिया पक्कानिवा

नीलादिति । कः साहर्म्यस्थलीव ... माणिक्यस्थली ... विषयवासनाभोगवतीनामा
... यथा रथ्या राजमार्गः । आक्रीडा ... दिस्था ... परितोहट्टे ... चैत्रसर्वत्रा...
... विषय ... सविषय ... पवनविनि
... धवलता ... निशि ... हृद ॥१७॥ हिमनिर्झर ... वायुना ...
... तिर्हैत्रैर्विभिन्ना ... ॥१८॥ ... मुनिरैव

नीलस्फटिकवैडूर्यमुक्तामरकतात्मभिः ॥ लसद्धर्म्यस्थलीदीप्तां श्रियायोगवतीमिव ॥१५॥ समा-
सीनत्वरथ्याग्रे क्रीडावनसरापणैः ॥ चैत्यध्वजपताकाभिर्युक्तां विद्युन्मेघैर्दिशि ॥१६॥ पुष्पो-
त्सवाद्यैपवनैर्दिग्भृकुमलताकुले ॥ मदविहंगालिकुलकोलाहलजलाशये ॥१७॥ हिमनिर्झ-
रविप्रुष्मकुसुमाकरवायुना ॥ चललताबालविटपनलिनीतटसंपदि ॥१८॥ नानारण्यमृगव्रा-
तैरनाबाधिमुनिव्रतैः ॥ आश्रूतंमसत्पांथोयत्रकोकिलकूजितैः ॥ यदृच्छयागतांतत्र दृ-
ष्ट्वाप्रमदोत्तमां ॥१९॥ मृतेहरिगिरायांतीमेकैकरानना यके ॥२०॥ पंचरत्नीघोषितागुप्तां
प्रतिहारेणसर्वतः ॥ अन्वेषमाणामृषभमन्मथोढांकामसूपिणीं ॥२१॥ सुनारुण्यसुदंतीबालां
शुकपोलांवरानननां ॥ समविम्बस्तनकर्णांविभ्रतीकुंडलश्रियं ॥२२॥ पिशंगभीवीशुश्रो-
२३

... इति ॥ ... विवेकवती ... नामेति तथा ... सर्वदुर्लभ ...
... सार्थवती ... कर्मविधे ... तत्र ... यतिमि ... त्रियो ।
... प्रतिहारेण ... सुनासत्वादि
... कर्णौ ... कुंडलं ... मनइति ... आरेशात्
मित्युक्तानूपुरे ... पदा ... मुखपल्लव ... ॥२३॥

दृष्ट्वावलामिवाचलो ... ॥१॥

सरसृक्ष्म स्वत ।७३। युक्त एकाग्रचित्त ज्ञानमेव नौर्यस्य ।७५। श्रीधी ... भवति ।७६। असत्वरमशीघ्र सन्
मद्गीतस्तोत्रगीतात् सुप्रीतात् एकवल्लभात् प्रियतमाश्रयत्वात् ।७७। कल्ये प्रातः ।७८। तपश्चरत तपसि ईप्सितमाप्स्यथ
।२४। इति चतुर्थे टीकायां चतुर्विंशो॰ ।२४। प्रचेतसः सुतपस्यत्सु लिलि नारदो गुरुः प्राचीनबर्हिषे ध्यात्मयोगेनाह पञ्चभिः पुरञ्जनकथाख्या-

ते वयं नोदिताः सर्वे प्रजासर्गे प्रजेश्वराः । अनेन ध्वस्ततमसः सिसृक्ष्मो विविधाः प्रजाः ।७३। अथेदं नित्यदा
युक्तो जपन्नवहितः पुमान् । अचिराच्छ्रेय आप्नोति वासुदेवपरायणः ।७४। श्रेयसामिह सर्वेषां ज्ञानं निःश्रे
यसं परम् । सुखं तरति दुष्पारं ज्ञाननौर्व्यसनार्णवम् ।७५। य इमं श्रद्धया युक्तो मद्गीतं भगवत्स्तवम् । अधीयानो दु
राराध्यं हरिमाराधयत्यसौ ।७६। विंदते पुरुषोऽमुष्माद्यद्यदिच्छत्यसत्वरम् । मद्गीतगीतात्सुप्रीताच्छ्रेयसामे-
कवल्लभात् ।७७। इदं यः कल्य उत्थाय प्रांजलिः श्रद्धयान्वितः । शृणुयाच्छ्रावयेन्मर्त्यो मुच्यते कर्मबंधनैः ।
७८। गीतं मयेदं नरदेवनंदनाः परस्य पुंसः परमात्मनः स्तवं । जपन्त एकाग्रधियस्तपो महच्चरध्वमंते तत
आप्स्यथेप्सितम् ।७९। इति श्रीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे रुद्रगीतं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ।२४। मैत्रेय उवा
च । इति संदिश्य भगवान्बार्हिषदैरभिपूजितः । पश्यतां राजपुत्राणां तत्रैवांतर्दधे हरः ।१। रुद्रगीतं भगव
तः स्तोत्रं सर्वे प्रचेतसः । जपंतस्ते तपस्तेपुर्वर्षाणामयुतं जले ।२। प्राचीनबर्हिषं क्षत्तः कर्मस्वासक्तमान
सं । नारदोऽध्यात्मतत्त्वज्ञः कृपालुः प्रत्यबोधयत् ।३। श्रेयस्त्वं कतमद्राजन्कर्मणात्मन ईहसे । दुःखहानिः
सुखावाप्तिः श्रेयस्तन्नेह चेष्यते ।४। राजोवाच । न जानामि महाभाग परं कर्मापविद्धधीः । ब्रूहि मे विमलं ज्ञा
नं येन मुच्येय कर्मभिः ।५। गृहेषु कूटधर्मेषु पुत्रदारधनार्थधीः । न परं विंदते मूढो भ्राम्यन्संसारवर्त्मसु ।६।

जाग्रत्वपि ... तु नारदः स्वात्मनो बुद्धिसाधन विविधामाह सप्तभिः ... प्रचेतःसु तपस्तीव्रं तप्यमानेषु नारदः । पुरञ्जनकथाकूटदृष्टा
हप्राचीनबर्हिषे । अत्र यावत्प्रचेतसः सुतपश्चरन्ति तावन्नारदः प्राचीनबर्हिषं बोधितवान् ... कथामत्र ... पितृ ...
ह प्राचीनबर्हिषमिति । श्रेयः फलं ईहसे ... कर्मणि ... विचारकैः । परं श्रेयः मोक्षः कर्मनिरय ...

कर्मपालिपुत्रैरात्मपुत्रा[illegible] विद्यामुपदिदेश[illegible] ...[illegible] लोकाश्रितान्[illegible] लामपरितं[illegible] कूटैर्लोहयन्त्रमये[illegible] छिन्दन्ति[illegible] मिलितकरणश्रमितीक्षितं[illegible] तान्[illegible] संसारं[illegible] निवर्तनेन[illegible] [illegible] आसीदिति पुरञ्जनादीन्[illegible] पञ्चमे[illegible] पर्यायेण[illegible] तत्र[illegible] कर्मेति पुरञ्जनमाहेति पुरंजनो जीवः[illegible] नामधेयस्य[illegible] [illegible] १०[illegible] ११[illegible]

नारद उवाच। भो भोः प्रजापते राजन्पशून्पश्य त्वयाध्वरे। संज्ञापिताञ्जीवसङ्घान्निर्घृणेन सहस्रशः॥७॥ एते त्वां सम्प्रतीक्षन्ते स्मरन्तो वैशसं तव। सम्परेतमयःकूटैश्छिन्दन्त्युत्थितमन्यवः॥८॥ अत्र ते कथयिष्येऽमुमितिहासं पुरातनम्। पुरञ्जनस्य चरितं निबोध गदतो मम॥९॥ आसीत्पुरञ्जनो नाम राजा राजन्बृहच्छ्रवाः। तस्याविज्ञातनामासीत्सखाविज्ञातचेष्टितः॥१०॥ सोऽन्वेषमाणः शरणं बभ्राम पृथिवीं प्रभुः। नानुरूपं यदाविन्दद् अभूत्स विमना इव॥११॥ न साधु मेने ताः सर्वा भूतले यावतीः पुरः। कामान्कामयमानोऽसौ तस्य तस्योपपत्तये॥१२॥ स एकदा हिमवतो दक्षिणेष्वथ सानुषु। ददर्श नवभिर्द्वार्भिः पुरं लक्षितलक्षणाम्॥१३॥ प्राकारोपवनाट्टालपरिखैरक्षतोरणैः। स्वर्णरौप्यायसैः शृङ्गैः सङ्कुलां सर्वतो गृहैः॥१४॥

[illegible] साधु न मेने[illegible] तास्ताः[illegible] [illegible] नाम[illegible] स्थितौ[illegible] १५[illegible] [illegible] हिमवतो[illegible] [illegible] सङ्कुलामिति[illegible] गृहैः[illegible] [illegible] १४॥

एतदुपपादयति। सर्वमिति। जगद्गुरुः आत्मस्वरूपं जिज्ञासुरूपं तृतीयं विचार्यं तत्र विशेषः। अथो इति हेतौ पुरस्तात् सनसनंदनादय
सपुरीजय सपुरुषं विदुः तत्र कि मीश्वरमेव सनातनं विदुः नेत्याह। सर्वात्मसु मतिका लाभि सूक्ष्म विज्ञानात्मकविषयसुखा-
त्त्वविज्ञान सनुयो लुप्तजीवविदु सथाच श्रुतिः। तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योऽभिचाकशीतीति निर्दोष्यनुपहतविद्या
नात्मानो द्वितीयं सर्वान्तर्यामिणं ददर्श ... सर्वे नियन्तृ कुतः सर्वात्मनां ... स्वस्य ... स्थानं ...
पत्नीविषु रविकालयन्त्र विचालयन्तः कालविकर्षैः सिद्ध सिद्धं ... मेव ... स्वरूपं ... कर्मणा कारमाह प्रमेता-
मिति द्विजिह्वस एव मेव सिद्धकर्मामि निर्वर्तितयो वै प्रमातारमहेतु विषयेषु लोलमतं निकाय कथं विविधविषयेषु लोकतत्त्वं

सूक्ष्मं स्वशानैविदमनुप्रविष्टं स्वगुणैर्विधं पुरमात्मनात्मा केन। अथो विदुस्तं पुरुषं सतं मं... मेंतुम्बाकिं ...मेधुसार
घं यनः॥६४॥ स एष लोकानतिचण्डवेगो विकर्षसि त्वं खलु कालयानः। भूतानि भूतैरनुमेयतत्त्वो घनावलि
वीर्युरिवाविषह्यः॥६५॥ प्रमत्तमुच्चैरिति कृत्यचिन्तया प्रवृद्धलोभं विषयेषु लालसम्। त्वमप्रमत्तः सहसा
ऽभिपद्यसे क्षुल्लेलिहानोऽहिरिवाखुमन्तकः॥६६॥ कस्त्वत्पदाब्जं विजहाति पण्डितो यस्तेऽवमानव्ययमान
केतनः। विशङ्कयास्मद्गुरुरर्चति स्म यद्विनोपपत्तिं मनवश्चतुर्दश॥६७॥ अथ त्वमसि नो ब्रह्मन् परमात्मा-
न्विपश्चिताम्। विश्वं रुद्रभयध्वस्तमकुतश्चिद्भया गतिः॥६८॥ इदं जपत भद्रं वो विशुद्धा नृपनन्दनाः। स्व
धर्ममनुतिष्ठन्तो भगवत्यर्पिताशयाः॥६९॥ तमेवात्मानमात्मस्थं सर्वभूतेष्ववस्थितम्। पूजयध्वं गृणन्तश्च ध्या
यन्तश्चासकृद्धरिम्॥७०॥ योगादेशमुपासाद्य धारयन्तो मुनिव्रताः। समाहितधियः सर्व एतदभ्यसतादृताः
॥७१॥ इदमाह पुरास्माकं भगवान्विश्वसृक्पतिः। भृग्वादीनामात्मजानां सिसृक्षुः संसिसृक्षताम्॥७२॥

त्वमन्यविषय ... सेवा ... कथा लेलिहान ... ... सर्वभूतकाभिः॥६६॥ अतः कस्त्वत्पदाब्जमजेत्पण्डितः श्लोक
अभूतः यस्त्वया मनोभावैस्तेन भयमानके तनत्वाद्... अतः स्माकं गुरुर्ब्रह्मा चेति ... ...विश्वासं कथा ...
... क्रियाय तिद्विजिह्व... विश्वासेन मनवश्चतुर्दश ... ...
... ॥६८-७०॥ योगादेशनाम्नैतन्नीत्रमुपासाद्य प्राप्य मनसा धारयन्त अभ्यासे नजपतः॥७१॥ विश्वसृजां पतिर्ब्रह्मा
॥७२॥

नस्तत्तानवलम्बमानं मां देवमन्तरात्मानं यस्य चित्तं न विशति तस्य दुर्गमं [illegible] चित्तस्य बाह्यार्थविभ्रमं विनैव विशुद्धत्वं [illegible]
रूपा या गुहा अविद्या [illegible] तत्र न आविशत् [illegible] भक्तियोगानुगृहीतं [illegible] मुनिः [illegible] विचष्टे [illegible] ॥ ५९ ॥ यत्रेति [illegible]
[illegible] तत्त्वं ब्रह्म परं ज्योतिः [illegible] ॥ ६० ॥ य इति [illegible]
[illegible] पुरुरूपया [illegible] ॥ ६१ ॥ क्रियेति [illegible]
[illegible] ॥ ६२ ॥ क्रियाकलापैरिति [illegible] पूजयन्ति ।

न यस्य चित्तं बहिरर्थविभ्रमं तमोगुहायां च विशुद्धमाविशत् । यद्भक्तियोगानुगृहीतमञ्जसा मुनि-
र्विचष्टे ननु तत्र ते गतिम् ॥ ५९ ॥ यत्रेदं व्यज्यते विश्वं विश्वस्मिन्नवभाति यत् । तत्त्वं ब्रह्म परं ज्योति-
राकाशमिव विस्तृतम् ॥ ६० ॥ यो माययेदं पुरुरूपयासृजद्बिभर्ति भूयः क्षपयत्यविक्रियः । यद्भेदबुद्धिः
सदिवात्मदुःस्थया त्वमात्मतन्त्रं भगवन्प्रतीमहि ॥ ६१ ॥ क्रियाकलापैरिदमेव योगिनः श्रद्धान्विताः
साधु यजन्ति सिद्धये । भूतेन्द्रियान्तःकरणोपलक्षितं वेदे च तन्त्रे च त एव कोविदाः ॥ ६२ ॥ त्वमेक आद्यः
पुरुषः सुप्तशक्तिस्तया रजःसत्त्वतमो विभिद्यते । महानहं खं मरुदग्निवार्धराः सुरर्षयो भूतगणा इदं
यतः ॥ ६३ ॥

[illegible] ॥ ६० ॥ [illegible] ॥ ६१ ॥ [illegible]
[illegible] कोविदाः [illegible] क्रियन्ते [illegible]
[illegible]
[illegible] महानहंकारः [illegible] ॥ ६३ ॥

निर्विषंगः कर्मफलनासक्तः कर्माध्यक्षं कर्मसाक्षिणमुदासीनमन्वानोऽकरोदिति पूर्वेणान्वयः नासज्जते सुतरां रणे वा ५१।५२ अर्चिषि
आत्मसंमतान् ५३।५४।५५ सोम इवासौ राजा सद्गुणवत्त्वाद्वसुधनं गृह्णन् विसृजन् आसौ सूर्यवत् [illegible] ५६ अग्निरिव

फलंब्रह्मणिविन्यस्यनिर्विषंगःसमाहितः कर्माध्यक्षंचमन्वानआत्मानंप्रकृतेःपरं ५१ गृहेषु
वर्त्तमानोपिससाम्राज्यश्रियान्वितः नासज्जतेंद्रियार्थेषुनिरहंमतिरर्कवत् ५२ एवमध्यात्मयो
गेनकर्माण्यनुसमाचरन् पुत्रानुत्पादयामासपंचार्चिष्यात्मसंमतान् ५३ विजिताश्वंधूम्रके
शंहर्यक्षंद्रविणंवृकं सर्वेषांलोकपालानांदधारैकःपृथुर्गुणान् ५४ गोपीथायजगत्सृष्टेः
कालेस्वेस्वेच्युतात्मकः मनोवाग्वृत्तिभिःसौम्यैर्गुणैःसंरंजयन्प्रजाः ५५ राजेत्यधान्नामधेयं
सोमराजइवापरः सूर्यवद्विसृजन्गृह्णन्प्रतपंश्चभुवोवसु ५६ दुर्धर्षस्तेजसेवाग्निर्महेंद्रइवदु
र्जयः तितिक्षयाधरित्रीवद्यौरिवाभीष्टदोनृणां ५७ वर्षतिस्मयथाकामंपर्जन्यइवतर्पयन् स
मुद्रइवदुर्बोधःसत्वेनाचलराडिव ५८ धर्मराडिवशिक्षायामाश्चर्येहिमवानिव कुबेरइवकोशा
ढ्योगुप्तार्थोवरुणोयथा ५९ मातरिश्वेवसर्वात्माबलेनमहसौजसा अविषह्यतयादेवोभग
वान्भूतराडिव ६० कंदर्पइवसौंदर्येमनस्वीमृगराडिव वात्सल्येमनुवन्नृणांप्रभुत्वेभगवान
जः ६१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणे

दुर्धर्षः धृष्टुमशक्यः स्वर्गद इव ५७ समुद्र इव यथा गम्भीरो नानाविधिन बुध्यते तथा सत्वाभिप्रायेण दुर्बोधः अचलराट् मेरुरिव ५८ ५९ सर्वात्मा
सर्वेषां प्राणभूतः [illegible] भूतराट् श्रीरुद्रः ६० ६१ इति श्रीभागवते भावार्थदीपिकायां टीकायां चतुर्थे द्वाविंशोऽध्यायः श्रीभगवते

आत्मवलिजितेन्द्रियमित्यादि परार्थोद्यमेच । आत्मनैवतुल्यं निरूपम ।६२। पुनि सतुरूपे रामसीतापतिर्यथा । सताकर्णे रंध्रेषु प्रविष्टः ।६३। इति चतुर्थे टीकायां द्वा० ।२२। त्रयोविंशे समार्येण वनेनित्य समाश्रित । विमानमधिरुह्यार्थे वैकुण्ठ गतिरीर्यते । अवयस मृद्ध हृद्घ्नान यौवनमगादितिनु मीमेनानयः स्वज्ञानेनुसर्गे आत्मादिसर्गे पुरस्थामादि सर्गश्च वर्धित अतएव स्वानुसर्गो येन एनि व्यादि । नद्रंजपादिषु अजापालनादिर्यं आक्षिकामृताम ।२। आत्मजो पृथ्वी निमन सुधितानुरागुसदार सनाथे । अत्र आभा विधिर्नोज्ञ यितुमत्र

एवं स निर्विण्णमना आत्मवलेख्यं हरिः मन्त्वा गोगुरुविप्रेषु विष्वक्सेनानुवर्तिषु । क्रियाप्रश्रयश्री
सार्थो मात्मतुल्यः परोक्षमे ।६२। कीर्तिं … गीतया पुंसि स्वेनो कोपेतन्त्र तत्र ह । प्रवि
ष्टः कर्णरंध्रेषु स्त्रीणां रामः सतामिव ।६३। इति श्रीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पृथुचरिते द्वाविंशो
ऽध्यायः ।२२। मैत्रेय उवाच । दृष्ट्वात्मानं प्रवयसमेकदा वैन्य आत्मवान् । आत्मना वर्धिताशेषस्वानुसर्गः मेकः
प्रजापतिः ।१। जगतस्तस्थुषश्चापि वृत्तिदो धर्मभृत्सताम् । निष्पादितेश्वरादेशो यदर्थमिह जज्ञिवान् ।
२। आत्मजेष्वात्मजां न्यस्य विरहाद्रुदतीमिव । प्रजासु विमनःस्वेकः सदारोऽगात्तपोवनम् ।३। तत्राप्य
दाभ्यनियमो वैखानससुसंमते । आरब्ध उग्रतपसि यथा स्वविजये पुरा ।४। कन्दमूलफलाहारः शु
ष्कपर्णाशनः क्वचित् । अब्भक्षः कतिचित्पक्षान्वायुभक्षस्ततः परम् ।५। ग्रीष्मे पञ्चतपा वीरो वर्षास्वा
सारषाण्मुनिः । आकण्ठमग्नः शिशिरे उदके स्थण्डिलेशयः ।६।

अदाभ्यनियमः अखण्डनियमो वाप्यसम्यगसुसमतेतपसि आरब्ध सहज कार्तिक स्वसमयश मृदुलसादिजयेपूर्वं यथा महदुग्रमयतिनष्टवत् । आ
दियतयो वर्तते यति अवदमूलेतिर्दिति कतिचित्कदा विप्रपक्षतुर्दिशा चत्वारियग्य उपरिस्थर्य इति । पञ्चाग्नितप सतापोऽयस्य सपञ्चतपा । आ
सारसाहत इत्यासारआद्रतिर्विषि हतीमथ डिलेशय भूमिशयन सर्वदा ।६।

स्थावरजंगमादीनां हृदि विवक्तात्मा पुरुषः तथा सम्यक् तत्त्वतया धारयन् स्वप्रकाशः नित्यं वयमस्मि निरहंकृतं ब्रह्म विज्ञानम् आत्मत्वेन प्रत्यग्यामि निर्विशेषम् सदसदात्मतया वस्तुतोऽनिदं हि सर्वं कार्यकारणभावेन मायया विना नास्ति प्रपञ्चः। माया लेहेतुं। विवेकेन विधूनि निराकृतेर्यस्मात् जीवनिरामाद्योहं श्री निरस्तसमस्तप्रत्यय परिशुद्धं तत्त्वम् विशुद्धतत्त्वं स्वरूपं ज्ञानं तथा स्वप्रकाशं प्रत्युतात्मनि कलिलं मलिनावरणं तिर्यक् नरश्च। तमभेदेनैव ज्ञानं प्रपद्ये इति स्पष्टं कृत्स्नेन भजन्ति प्रपद्यन्ते। यत्पादपङ्कजपलाशविलासभक्त्या यत्र विलासं बहुलं कर्म। तत्र प्रत्यग्रूपेण कर्माशयं हृदयग्रन्थिं मोचयन्ति शिथिलीकुर्वन्ति तथा प्रत्याहृत श्रोत्रादिगणाः क्रियाः

यस्मिन्निदं सदसदात्मतया विभाति माया विवेकविधुति स्रजि वाहिबुद्धिः। तं नित्यमुक्तपरिशुद्धविशुद्धतत्त्वं प्रत्यूढकर्मकलिलप्रकृतिं प्रपद्ये ॥ ३७॥ यत्पादपंकजपलाशविलासभक्त्या कर्माशयं ग्रथितमुद्ग्रथयन्ति सन्तः। तद्वन्न रिक्तमतयो यतयोऽपि रुद्धस्रोतोगणास्तमरणं भज वासुदेवम् ॥ ३८॥ कृच्छ्रो महानिह भवार्णवमप्लवेशां षड्वर्गनक्रमसुखेन तितीर्षन्ति। तत्त्वं हरेर्भगवतो भजनीयमङ्घ्रिं कृत्वोडुपं व्यसनमुत्तर दुस्तरार्णम् ॥ ३९॥ मैत्रेय उवाच। स एवं ब्रह्मपुत्रेण कुमारेण मनस्विना। दर्शितात्मगतिः सम्यक् प्रशस्योवाच तं नृपः ॥ ४०॥ राजोवाच। कृतो मेऽनुग्रहः पूर्वं हरिणार्तानुकम्पिना। तमापादयितुं ब्रह्मन् भगवन् यूयमागताः ॥ ४१॥ निष्पादितश्च कार्त्स्न्येन भगवद्भिर्घृणालुभिः। साधूच्छिष्टं हि मे सर्वम् आत्मना सह किं ददे ॥ ४२॥

तीर्थे शरणं व्रजेत्याह ॥ ३७॥ न तु साक्षाद्विष्णोरपि परमात्मनि स्थिति कथं यतयो न प्राप्नुवन्ति तत्राह। तद्वद्यथा भक्ता न तथा ये केवलं रुद्धस्रोतोगणा अपि यतयः ते अहंकाररूपमनोनिग्रहेण परिणमन्तु। कैश्चित् तितीर्षन्ति सुखेन योगादिना इति यत् षड्वर्गग्राहे भवार्णवं तितीर्षन्ति तत्र सम्यक् उडुपं प्लवं कृत्वा विषमे रूपे व्यसनं वा तारयितुं भगवत्प्रसादं दुस्तरं कर्मरूपं व्यसनमित्यर्थः ॥ ३९॥ आत्मगतिं ब्रह्मविषयां दर्शितात्मा आत्मानं त्यक्त्वा सम्यग्बुद्धिमान् प्रशंस्य प्राप्य सम्यक् प्रशंस्योवाच ॥ ४०॥ आत्मना देहेन सह सर्वं राज्यादिकं मदीयं साधुभिः उच्छिष्टं दत्तं यतः तद्दानमिति गुरुदक्षिणार्थं किं ददे न किंचिदित्यर्थः ॥ ४२॥

निवेदनतु तदीयस्य च समर्पणं यथा भूसौराज्ञि सिवा हृषीणां तावृ ज्ञा दिकामयैव्यति। तत्राप्यस्य विसर्जनं निवेदित भक्तिस्तत्रैव साधा साधा ह
निवेदयो आत्मन सत्वा नाव प्रपद्यन्ति सिञ्चा पश्यचेति श्रुत्वा ।४५। धातेय विधिते श्रवण मात्र के वृत्तमनेक वृत्ता वृवतत्रा ।४६। स सपित
लि सर्वे सेना पितृ गुरो प्रभुपकं पुत्रा बचमित्र साहु श्रीमिति श्रवाम वादे श्रवण मति चातुर्यं च तस्मै निवृत्ये नतुर्विगामिति विदं विशि नेति सम
नमक इत्यनन्तर ते ते वदीनो कृत्य कर्मणा तुष्य तु की आगत तत्र भुयकारोति उदयायमनस्मिं विमासया जलि चैव तेषां स्वधर्मं स्वधर्मे
यथा विनोद पात्र स्य प्रहासासमं वसुम कारिवत्र ते तान्या मुग्ध हा सा स्प दे नवे विज्ञस्ये ।४७। सिन्नव न्यस्त्रत्वाराता मार्गे तेन तावश्या मुयो

प्राणाद्वारा। भुनाव ज्ञनन्तर सुखस्य सपरिच्छदाः सार्धं महीयल को ज्ञाइति सर्वे निवेदित ।४८। से नाय संच
रा संघ ब्रह्मेनूलमेव चा सर्वे लोका वियसंच वेदगान विरहेति। ४९। स्वमेव ब्राह्मणेरुं के संवनसि सं
ददा मिवा नसे मातु अहेण मेरुं जत्ते श्वा मित्र या हृत्य ५०। श्रेष्ठे श्री गवते गति शत्म यादेण को म
नो निमा मिसि श्रति याहितान तुष्यं सहस्र करुणा स्वकर्मेन निसं को नाम नाम नितिकरोति चिनो
द यात्रा ५१। तत्रात्मयोग पत न श्वादिराजेन पूजिताः श्री नत दीर्घश्री मन सिन्धु वप्रिय तोनृणाम्
५२। वेत्य सखुर्यो महतासंस्थितास्मा मावि होथ। आत्मकाम मिवा सानेमे नत्रात्मन्यव स्थितः
५३। कर्माणि न यथाकालं यथादेशं यथावलं। यथोचितं यथा वित्तं मकरोद्ब्रह्म साकृतः ५४।

प्रभुरुत्र ध्यात्म सिद्धया। सस्थिनिरिकायतया आत्मन्यवस्थित सत्मेमेनि ५५। ब्रह्म साकृत ब्रह्म एवार्पितं यथा स्व ति धन तेन मोनम

तत किमत आह दग्ध आशयो हृदयमुपाधिर्यस्य अत एव मुक्ता समस्तास्तद्गुणा कर्तृत्वादयो येन आत्मन सकाशात् बहिर्घटादि अन्त सुखादु-खादि नैव विचष्टे न पश्यति गुणकृतद्वन्द्वदर्शनस्य परमार्थत्वं निरस्य कारणहेतुमाह परात्मनो यदुपाधिना अविद्यमान व्यवधानं दृष्टं पुरस्तात् स्वप्ने यथा पुरुषस्तद्विनाशे ॥ २७ ॥
द्रष्टृदृश्यभेदभ्रमनिरासे कारणहेतुत्वमप्यात्मनि रेकामाह उपपादयति आत्मानमिति आत्मान अहंकारं इंद्रियार्थं च शब्दादीन् परं ब्रह्म यदुभयोः परस्य
सबधहेतुमहंकारस्य आशये सत् कारणे सति नान्यथा पश्यति नान्यदा सुषुप्त्यादौ दृष्टान्त इत्यादि

दग्धाशयो मुक्तसमस्ततद्गुणो नैवात्मनो बहिरन्तर्विचष्टे । परात्मनोर्यद्व्यवधानं पुरस्तात्स्वप्ने यथा
पुरुषस्तद्विनाशे ॥ आत्मानमिंद्रियार्थं च परं यदुभयोरपि । सत्याशय उपाधौ वै पुमान्पश्य
ति नान्यदा ॥ निमित्ते सति सर्वत्र जलादावपि पूरुषः । आत्मनश्च परस्यापि भिदां पश्यति
नान्यदा ॥ २९ ॥ इंद्रियैर्विषयाकृष्टैराक्षिप्तं ध्यायतां मनः । चेतनां हरते बुद्धेः स्तम्बस्तोयमिव ह्रदात्

३०

अयमर्थः ... एकस्मिन्नात्मनि ... सर्वत्र जलादौ ... निमित्ते सति ... पश्यति नान्यदा ...
संसारहेतुत्वमाह ... ध्यायतां गुणान् ... विषयाकृष्टैः ... चेतनां हरते ... बुद्धेः ...
तद्गुणेषु ... स्तम्बस्तोयमिव ह्रदात् ...

[illegible]

[illegible]

॥३४॥

[illegible]

[illegible]

स्वागतं वो द्विजश्रेष्ठा यज्ञानि सुमुहूर्तवः । चरन्ति तपसा यावद्विद्वांसो धीराः ॥ १४ ॥ कश्चिन्न कुशलेना
थाइ द्विजा यत्नो धर्मे विहिता । अस मायावा पणतः किं नृप निता नांस्य कर्मणि । २३ ॥ भवन्तु कुशलं श्रेया भावं
श्रुते ध्वनि । कुशला कुशला या यत्न न सति मति हितव्या । इदं मत्सहं शान्त विश्रमः सुहृदो वसः पक्षिणो । संपूर्णेन व
एतस्मिन्नाश्रम केना जन्मा अवेत । १५ । अत्ता मात्म वता मात्मा भगवान् मा मनना जनन । स्वा नाम नु श्रेष्ठा ये मानि द
हृष्टी मद् स्पः जनः श्रद्धां मैत्रेय नादः । पुष्टास्तत्र कमा कर्णे सारसुमुमित मधुः । समयमासदेवश्री सा कुमार
पुत्र वा चक्षो । १७ । श्रीमन्कुमार वनभवा । साधु पुष्ट महाराज सर्वे भूतहिताव्मनाः । जनवता विबुधा वापि सा भू
नां मतिरीदृशी । १८ । संगमः खलु साधूनामुभयेषां च संमतः । यत्संभाषणसंप्रश्नः सर्वेषां वितनोति शं । १९ ।
अस्त्येव राजन्भवतो मधुद्विषः पादारविंदस्य गुणानुवादे । रतिर्दुरापा विधुनोति नैष्ठिकी कामं कषाय
मलमंतरात्मनः । २० । शास्त्रेष्वियानेव सुनिश्चितो नृणां क्षेमस्य सध्र्यग्विमृशेषु हेतुः । असंगं आत्मव्यतिरि
क्त आत्मनि दृढा रतिर्ब्रह्मणि निर्गुणे च या । २१ ।

[illegible]

श्रीमद्भाग०
नाम्ब००
पूर्व

नन्वेतदेषा तिदुर्लभं मिसाश्रीकोलमाधिकारिणः श्रवणमात्रेण भवतीत्यत्रमस्ततु विलक्षणतु सरिणसाधमसारलम्पती वर्धमान
सानसंक्षिसमिवि सादृ मिविचतुर्थि सा ब्रह्म[illegible] स्थितिचतुर्थीमाश्रय [illegible]
[illegible] पुरुषामाकल्पानया। [illegible]
[illegible] किन्तु हरे
[illegible]
[illegible] मागोतरसा निवसानिरीह
[illegible] पुनरुक्तेतत्स्याहस्वना।

२५

साश्रद्धयाभगवद्धर्मचर्यया जिज्ञासयाऽऽध्यात्मिकयोगनिष्ठया। योगेश्वरोपासनया च नित्यं पुण्यश्र-
वःकथया पुण्यया च ॥२२॥ अर्थेन्द्रियारामसगोष्ठ्यतृष्णया तत्संमतानामपरिग्रहेण च। विविक्तरुच्या प-
रितोष आत्मन् विना हरेर्गुणपीयूषपानात् ॥२३॥ अहिंसया पारमहंस्यचर्यया स्मृत्या मुकुन्दाचरिताग्र्य-
सीधुना। यमैरकामैर्नियमैश्चाप्यनिन्दया निरीहया द्वन्द्वतितिक्षया च ॥२४॥ हरेर्मुहुस्तत्परकर्णपूरगु-
णाभिधानेन विजृम्भमाणया। भक्त्या ह्यसङ्गः सदसत्यनात्मनि स्यान्निर्गुणे ब्रह्मणि चाञ्जसा रतिः ॥२५॥
यदा रतिर्ब्रह्मणि नैष्ठिकी पुमानाचार्यवान् ज्ञानविरागरंहसा। दहत्यवीर्यं हृदयं जीवकोशं पञ्चा-
त्मकं योनिमिवोत्थितोऽग्निः ॥२६॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] साक्षात्कार [illegible] समानाश्च॥

९२ का।रा

न केवलं केवलं न तत्राश नाविशेष किंतु निवद्धानादर्यात्मा तु व्यादिस्यमस्थ बुद्धवेद निरस्त विरतितेषामित्युत्तरेणान्वय मगल
नाम यस्यस्य चरण निस्यमध्यानस्य वर्जे नान्तर्विभगलवेत्कस्य विस्तरदर्शिति मित्रमध्ययन विरोधिवाना साग समाधिना चित्तस्थै
र्य एण शर्य दृष्टवेदा थेम पिविचार यतीमर्थः अथवेदे इदं किम्बहे ना यो श्रात्मायुर्योजीवसाधि किरीट मुकुट सोपरि वहुर्थे तिषा
र्थे नाश्रालि हृदयरिषु॥ ४७॥ गुण मननसफलमात् गुण यचन श्रन्वनुसपद सरुपणैर प्यजनित सात्वसी दनाषसी वंशु गर्भो नकुल॥ ४८॥
यद्ब्रह्म नित्य विरजं सुनातनं श्रध्यानयोगं मलमौन संयमैः॥ समाधिनाविश्यतिहाः शर्वदृष्ट्वैयत्र वेदमादशी
इवान्वत्रासते॥ ४७॥ नेमीम हेयाद सरोजरेणु माया वहेया पिकिरीट मायुः यं नित्य दाक्षिन्न त्राश्रपापन
यसुसर्वगुणान जंति॥ ४८॥ गुणाय म श्रील धरं कृतज्ञं कृष्णश्रयं सेवणते त्रसंपदः॥ सामीद्यनां वसकुल
गुर्वाभजनार्हतः सानुचरस्य महां॥ ४९॥ श्री मैत्रेय उवाच इति नृपतिविपि शेदे वाविजातयः मुहुहु
ष्ट मनसः साधु वादेन साधवः॥ ५०॥ पुत्रेण जयति लोका इति सत्य वती श्रुती॥ ब्रह्म दंड हत पापो यद्वे
नोः सातरन्नरं॥ ५१॥ हिरण्य कशिपुश्चापि भगवन्निंदया तमः॥ विविक्षुरत्यगात्सूनोः प्रह्लादस्यानु
भावतः॥ ५२॥ वीरवर्य पितः पृथ्व्याः समाः संजीवशाश्वतीः॥ यस्येदृशव्यच्युते भक्तिः सर्वलोकैकभर्त्तरि॥ ५
३॥ अहो वयं ह्यद्य पवित्रकीर्त्ते त्वयैव नाथेन मुकुंदनाथाः॥ यत्कीर्तनं मश्लोकतमस्य विप्रेष्वस्य एव देवस्य
कथामनक्ति॥ ५४॥ नात्यद्भुतमिदं नाथ तवाजीव्यानुशासनं॥ प्रजानुरागो महतां प्रकृतिः करुणात्मनां॥
५५॥ अद्य नस्तमसः पारस्त्वयोपासादितः प्रभो॥ भ्राम्यतां नष्टदृष्टीनां कर्मभिर्दैवसंज्ञितैः॥ ५६॥ नमो
विवृद्धसत्त्वाय पुरुषाय महीयसे॥ यो ब्रह्म क्षत्रमाविश्य बिभर्तीदं स्वतेजसा॥ ५७॥ इति श्री भागवते
॥ ५१॥ साधुवादमभ्यपुत्रेति नष्टि मध्ये वेनोः पितमोनरकमस्य तरत तत्राति तत्तिरःतथा यथा॥ ५४॥ मुकुंदनाथाः सनाथाः वा
मुकुंदनाथत्वे पर्यवसितमित्यर्थः तत्र हेतुः यत्कीर्तनं श्लोकनितःसद्धनसतुरण अमाति स्वयं स्तुवत्कृणु
सादितः प्राप्तित कर्मभिर्भ्राम्यतामत्य॥ दैवसंज्ञितैर्विषादयो पितरमतिन यच्छति ब्रह्म विश्य ब्राह्मणजातिम क्षत्रियजातिम
त्विी सत्त्वं विश्य ब्रह्म विप्रत्नि॥ तदुभयत्वा विस्फूर्ज विश्व वितत्विति॥ ५७॥ इति चतुर्थे एकविंशोध्यायः॥ २१॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] ५५

किमर्जीवानामीहद परमेश्वर एव [illegible] नाधामपि जीवानां विशेषादिमाहुरित्याह । विनि- यत्पादयो [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥३१॥ [illegible]
[illegible] ॥३२॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥३३॥ [illegible]

यत्पादसेवाभिरुचिस्तपस्विनामशेषजन्मोपचितं मलं धियः । सद्यः क्षिणोत्यन्वहमेधती सती यथा पदा-
ङ्गुष्ठविनिःसृता सरित् ॥३१॥ विनिर्धुताशेषमनोमलः पुमानसङ्गविज्ञानविशेषवीर्यवान् । यदङ्घ्रिमूले
कृतकेतनः पुनर्न संसृतिं क्लेशवहां प्रपद्यते ॥३२॥ तमेव यूयं भजतात्मवृत्तिभिर्मनोवचःकायगुणैः स्वक-
र्मभिः । अमायिनः कामदुघाङ्घ्रिपङ्कजं यथाधिकारावसितार्थसिद्धयः ॥३३॥ असाविहानेकगुणोऽगुणो-
ऽध्वरः पृथग्विधद्रव्यगुणक्रियोक्तिभिः । संपद्यतेऽर्थाशयलिङ्गनामभिर्धर्मसंग्रहे शरीर एष प्रतिपद्य चेतनाम् ।
क्रियाफलत्वेन विभुर्विभाव्यते यथानलो दारुषु तद्गुणात्मकः ॥३५॥

विशुद्धविज्ञानघनः स्वरूपतः ॥३४॥ प्रधानकालाशय

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] सम्पद्यते ॥३४॥ [illegible]
[illegible] क्रियाफलत्वेन [illegible]
[illegible]

श्रीपरमहं
सोपनि
षद्

तदेव मन्तव्यम् ... ततः । अथ ... इदानीं ... विरक्तिः
दारा ... ब्राह्मणानां ... तत्र ... ब्राह्मणाकुले
श्रोत्रियो ... कदाचिदपि ... कथं ... विनापि ... मे
त्रिविधः ... ब्राह्मणकुलजाः ... यथा ... पुत्रान् ... देवस्य
कुलानि ... अथ ... ब्राह्मणकुले ... नास्य ... राजसूय
... पुमान् ... ब्राह्मणकुले ... निस

अथ हैनं ... ब्रह्माणं ... पितामहः ... निरन्तरं ...
... तेजः ... दिविभिः ... ज्ञानतपसा ... द्वितीये ... देव
तानां कुले ... राजकुलानां द्विजानां च । ... पुरुषः पुरातनो ... वदनात्
... ब्राह्मणाः ... ब्रह्मणी । ... स्वराट् वि
... पुमान् ल
... अनित्यम् ... परं किमन्यास्ति सु
... अथ ... नवितथा ... न
याथ हि । ... परमहंसपर्यायम् ॥ ४५ ॥

सर्वेषां ... सर्वे ... प्रसीद
... इति ...
... अथ ...
... परमहंस
... परमहंसा ... अथ ...
... परमहंस ... सर्वा ...

दीनां हित्वा कथं गंतुर्गमं त्रिविष्टपं यास्यामीत्यन्वस्मरत् ॥३१॥ अवसितं निश्चयं व्यवसायं ज्ञात्वा देवयानेन दिव्यविमानेन विमानेने
ति वा ॥३२॥ प्रशंसद्भिः पथि वैमानिकैः ... परस्ताद्विष्णोः पदं ... क्रमशो ग्रहान् ... ॥३३॥ ... प्राजमानं ... सवितृ कालिका
प्राजते ... ॥३४॥ ... ॥३५॥ ... ज्योतिषां ... मिति

स च स्वर्लोकमारोक्ष्यन् सुनीतिं जननीं ध्रुवः ॥ अन्वस्मरदगं हित्वा दीनां यास्ये त्रिविष्टपं ॥३१॥ इति
व्यवसितं तस्य व्यवसाय सुरोत्तमौ ॥ दर्शयामासतुर्देवीं पुरो यानेन गच्छतीं ॥३२॥ तत्र तत्र प्रशंसद्भिः प
थि वैमानिकैः सुरैः ॥ अवकीर्यमाणो ददृशे कुसुमैः क्रमशो ग्रहान् ॥३३॥ त्रिलोकीं देवयानेन सोऽति
व्रज्य मुनीनपि ॥ परस्ताद्यद्ध्रुवगतिर्विष्णोः पदमथाभ्यगात् ॥३४॥ यद्भ्राजमानं स्वरुचैव सर्वतो
लोकास्त्रयो ह्यनु विभ्राजत एते ॥ यन्नाव्रजन्जन्तुषु येऽननुग्रहाः व्रजन्ति भद्राणि चरन्ति येऽनिशं ॥
३५॥ शान्ताः समदृशः शुद्धाः सर्वभूतानुरञ्जनाः ॥ यान्त्यञ्जसाच्युतपदमच्युतप्रियबान्धवाः ॥३६॥ इ
त्युत्तानपदः पुत्रो ध्रुवः कृष्णपरायणः ॥ अभूत्त्रयाणां लोकानां चूडामणिरिवामलः ॥३७॥ गंभीरवे
गोऽनिमिषं ज्योतिषां चक्रमाहितं ॥ यस्मिन्भ्रमति कौरव्य मेढ्यामिव गवां गणः ॥३८॥ महिमानं वि
लोक्यास्य नारदो भगवानृषिः ॥ आतोद्यं वितुदन् श्लोकान् सत्रेऽगायत्प्रचेतसां ॥३९॥ नारद उ
वाच ॥ नूनं सुनीतेः पतिदेवताया स्तपःप्रभावस्य सुतस्य तां गतिं ॥ दृष्ट्वाभ्युपायानपि वेदवादिनो

ध्रुवमतिमिश्रामाहिनीगंभीरवेगो ... ॥३८॥ आतोद्यं वीणां वितुदन् वादयन् प्रचेतसां ब्रह्मसत्रे ... ॥३९॥
... महिमवतिपावनपरान् ... श्लोकानगायत ॥३९॥ नूनमिति पतिरेव देवता यस्याः तस्याः सुनीतेः तपःप्रभावस्य सुतस्य तां गतिं
... दृष्ट्वा ... अभ्युपायान् ... वेदवादिनो ... ॥४०॥

श्रीमधुरमू
सर्ग
२८

[illegible]

यः पंचवर्षो गुरुदारकामुकः श्रेष्ठिभिन्नेन यातो हृदयेन दूयता ॥ ... दविद्राकरो जिनं प्रभुं जिग
मतक्रमगुप्तिः पराजितमृ ... यः क्रमबंधमुं वितस्तापि दुष्टमभ्यासस्फीं दपि वर्षे पूर्णे ॥ षट्
पंचमर्षी यद्गृही मिरस्मेः प्रसाद्य नेकुं धमभवाप्तमंदम् ॥४२॥ ... सिद्धि तेसबोध
त्पृष्टे हमिदृस्वया ॥ ... रितं संमतं ... धर्म्यं ... सुख्यं ...
नंमहत् ॥ स्वर्गे श्री ... मन संप्रश्न ... ॥४४॥ कालेन तु ... प्रियवे ... हिते
मवेज किर्ने गवतिय ... ॥४५॥ महत्ल मिञ्जतानी ... यो गुण ... य
नतेजस्त दिवू ... ॥४६॥ ... कीर्तयेत्वा ... समवाये द्विजनमं ॥ सायंच
पुण्य ... कस्य ... रितं महत् ॥४७॥ पूर्णे मासां सिनीवाल्यो ... दिनं ...
मती ... दिने पिता ॥४८॥ ... तीर्थ पादप ... ॥ ... ता
मानं संतु ... तिसिकनि ॥४९॥ ... यो दद्यात् ... मृतम् ॥ ... पालीद्दीननाथ

[illegible]

दुदुहे इत्यादीनां विवरणं २२ लांगूलमुन्नमय्य यथा मृगेन्द्रः स्वरंति तथा धनुर्विस्फूर्जयन्नयदाक्ष्मामचरत् २३ अश्वाद्दु
रेत्वा विधाकर्मतां कर्मेकर्त्तेर्विषिणजनाहार्षीत् २४ २५ विक्रान्तविक्रमायस्य गाथाः प्रबधान् २६ उपगीयमानो म-

अथ महीं गां दुदुहेऽधिराजः प्रजापतिर्वृत्तिकरः प्रजानां ॥ यो लीलयाऽद्रीन्स्वशरासकोट्या भिन्दन्समं गामकरोद्यथेन्द्रः २२ विस्फूर्जयन्नाजगवं धनुः स्वयं यदाचरत्क्ष्मामविषह्यमाजौ ॥ तदा निलिल्युर्दिशि दिश्यसंतो लांगूलमुद्यम्य यथा मृगेन्द्रः २३ एषोऽश्वमेधान् शतमाजहार सरस्वती प्रादुरभावि यत्र ॥ अहार्षीद्यस्य हयं पुरंदरः शतक्रतुश्चरमे वर्तमाने २४ एष स्वसद्मोपवने समेत्य सनत्कुमारं भगवंतमेकं ॥ आराध्य भक्त्यालभतामलं तज्ज्ञानं यतो ब्रह्म परं विदंति २५ तत्र तत्र गिरस्तास्ता इति विश्रुतविक्रमः श्रोष्यत्यात्माश्रिता गाथाः पृथुः पृथुपराक्रमः २६ दिशो विजित्याप्रतिरुद्धचक्रः स्वतेजसोत्पाटितलोकशल्यः सुरासुरेन्द्रैरुपगीयमानमहानुभावो भविता पतिर्भुवः २७ इति श्री भागवते महापुराणे चतुर्थे ... पृथ्वाख्याने ... १६ मैत्रेय उवाच एवं स भगवान्वैन्यः ख्यापितो गुणकर्मभिः छंदयामास तान्कामैः प्रतिपूज्याभिनंद्य च १ ब्राह्मणप्रमुखान्वर्णान्भृत्यामात्यपुरोधसः पौराञ्जानपदाञ्छ्रेणीः प्रकृतीः समपूजयत् २

हानुभावो यस्य सः २७ ... १६ तत्र सप्तदशे लोकदुःखात्रासमयन्पृथुः यतवीजां महीं हन्तुमनो
त्तां तयास्तुत २ छंदयामास तोषितवान् १ भृत्यानमात्यान्पुरोधसः पुरोहितांश्च श्रेणीः तैलिकताम्बूलिकादीन् प्रकृतीः
मंत्र्यादीन् ... नियोगिन २ दोहनपात्र २

मिभयता हि । धर्मविज्ञानं अपरोक्षज्ञानसहितः । पूर्वदेह पृथ्ववतार तत्कथाश्रयं सुश्रवसः पुण्यं श्रवो यशः । अधोक्षजस्य वैन्यरूपेण
३। ४। जनतायाश्च पालः इत्यामन्त्रितो नियुक्तः । क्षुत्क्षामा क्षीणा देहा यासां ता प्रजा एत्य पतिं

विदुर उवाच । कस्माद्दधार गोरूपं धरित्री बहुरूपिणी । यां दुदोह पृथुस्तत्र को वत्सो दोह
नं च किं ॥ १ ॥ प्रकृत्या विषमा देवी कृता तेन समा कथं । तस्य मेध्यं हयं देवः कस्य हेतोरपाह
रत् ॥ २ ॥ सनत्कुमाराद्भगवतो ब्रह्मन्ब्रह्मविदुत्तमात् । लब्ध्वा ज्ञानं सविज्ञानं राजर्षिः कां ग
तिं गतः ॥ ३ ॥ यच्चान्यदपि कृष्णस्य भवान्भगवतः प्रभोः । श्रवः सुश्रवसः पुण्यं पूर्वदेहक
थाश्रयं ॥ ४ ॥ भक्ताय मेऽनुरक्ताय तव चाधोक्षजस्य च । वक्तुमर्हसि योऽदुह्यद्वैन्यरूपेण गा
मिमां ॥ ५ ॥ सूत उवाच । चोदितो विदुरेणैवं वासुदेवकथां प्रति । प्रशस्य तं प्रीतमना मैत्रेयः
प्रत्यभाषत ॥ ६ ॥ मैत्रेय उवाच । यदाभिषिक्तः पृथुरंग विप्रैरामंत्रितो जनतायाश्च पालः ।
प्रजा निरन्ने क्षितिपृष्ठ एत्य क्षुत्क्षामदेहाः पतिमभ्यवोचन् ॥ ७ ॥ वयं राजञ्जाठरेणाभि
तप्ता यथाग्निना कोटरस्थेन वृक्षाः । त्वामद्य याताः शरणं शरण्यं यः साधितो वृत्तिकरः
पतिर्नः ॥ ८ ॥ तन्नो भवानीहतु रातवेऽन्नं क्षुधार्दितानां नरदेवदेव । यावन्न नंक्ष्यामह उ

पृथुमब्रुवन् । ७ । जाठरेण अग्निना अभितप्ताः । यः साधितः विप्रैर्धर्मेण संपादितः । तत्स्माच्छरण्यं याताः । ८ । तन्नस्मात्तो अस्मा
कं अन्नं रातवे दातुं ईहतु । ईहमाय्यलं करोतु । अजितोऽर्जोऽस्मत्कामा । सत्य वार्त्ताया जीविकाया । पतिः ॥ ९ ॥

वेन्येयज्ञुपतिविभुर्यजमानेसतिस्पर्द्धमानइन्द्रक्तिरोहितः सन्नपहृतवान्॥ त्वरमाणः धावनक्त्रामुक्त अत्रिमुक्तः श्रपिनद्धमा
पिनद्धवत्॥ सन्नेर्कोबम्भित सज्जइत्यमरसिंहः पाषंडेनेषकवचमिवगूढीनवतमित्यर्थः॥ अधर्मेधर्मविभ्रमः धर्मोयमितिनि
तिकरीय तम्॥२॥१४॥१२॥ नमुचतिस्म॥१७॥ हतवेदहुयत्तत्तनयत्तंतनयज्ञदृतनवं॥१५॥१६॥ तम्मेभिहिलानदर्षमुक्तम्॥२०॥ विचे

चरमेणाऽश्वमेधेनयजमानेयजुंपतिं॥ वैन्येयज्ञपशुंस्पर्द्धन्नपोवाहतिरोहितः॥१४॥ तमत्रिर्भग
वान्नैक्षत्त्वरमाणंविहायसा॥ आमुक्तमिवपाषंडंयो धर्मेधर्मविभ्रमः॥१५॥ अत्रिणाचोदितो
हंतुंपृथुपुत्रोमहारथः॥ अन्वधावतसंक्रुद्धस्तिष्ठतिष्ठेतिचाब्रवीत्॥१३॥ तंतादृशाकृतिंवीक्ष्य
मेनेधर्मंशरीरिणं॥ जटिलंभस्मनाछन्नंतस्मैबाणंनमुंचति॥१४॥ वधान्निवृत्तंतंभूयोहंतवेत्रि
रचोदयत्॥ जहियज्ञहनंतातमहेंद्रंविबुधाधमं॥१५॥ एवंवैन्यसुतःप्रोक्तस्त्वरमाणंविहायसा
अन्वद्रवदभिक्रुद्धोरावणंगृध्रराडिव॥१६॥ सोश्वंरूपंचतद्धित्वातस्मैअंतर्हितःस्वराट्॥ वीरः
स्वपशुमादायपितुर्यज्ञमुपेयिवान्॥१७॥ तत्तस्याद्भुतंकर्मविचक्ष्यपरमर्षयः॥ नामधेयंद
दुस्तस्मैविजिताश्व इतिप्रभो॥१८॥ उपसृज्यतमस्तीव्रंजहारांश्वंपुनर्हरिः॥ चषालयूपतश्छ
न्नोहिरण्यरसनंविभुः॥१९॥ अत्रिःसंदर्शयामासत्वरमाणंविहायसा॥ कपालखट्वांगधरं
वीरोनैनमबाधत॥२०॥ अत्रिणाचोदितस्तस्मैसंदधेविशिखंरुषा॥ सोश्वंरूपंचतद्धित्वा॥

रूपंदृश्वा॥१७॥ उपसृज्यसृष्ट्वातिनःसृत्वातत्वचषालोयूपाग्रेनिक्षिप्तकाष्ठकटकः तद्युक्तात्यूपात्॥ हिरण्यनिर्मितारसनायस्य
तिरसनायस्तवरसनावाहः दृष्टैनच्छेदालत्वात्सनप्रंहितमेवोकृत्ययूपायामीनताविमित्यर्थः विभुःसमर्थः॥१९॥२०॥२१॥

श्रवणौ निर्दिनहृ[illegible]भवदृक्काजयुक्ताः ॥२२॥ नदेवपाषण्डनामविस्तत्यादर्शयति । वज्रवचनैर्नश्यापायापि गृहीतानीसुकृतः ॥२३॥ तनन्नवृमियाषडमार्गे । [illegible] सधमिनिति मयूहीतेषु पुत्रविशिष्टेषु ॥२४॥ नश्रा ऐनः रक्तपद्मयोः [illegible] । आधिक्ये नका पालिकाद्वय तेषु उपमर्षेषु धर्मेऽपि मेषु धर्मएवाय मिति मतिः मज्जनदृतिवधीस्वाय । पेशलिषु श्रापान तोरमेषु वामिषु दिन[illegible]हेतुरेषु ॥२५॥ यद्या[illegible]निसधिनसतानिश्चार्थे । वचोदिनामज्ञो[illegible]धादन्यस्वनधसत्तनस्रुजते ॥२६॥ नदयनु

वीरश्चाश्वमुपादाय पिन्यत्तमथाज्जनः । तद्वद्य हरेहृषंजगृ[illegible] नदुर्वेजाः ॥२८॥ यस्याभिह पापिष्मगृहे[illegible] हृयजिह्वीर्षया ॥ तासिपापस्यखंडानिजिगोषंडमिहोच्यते ॥२९॥ एवमिंदेश्वर सर्वैर्नैस्ययंज्ञजिघांसया । तज्जही नविसृष्टेषु पाषंडेषु मतिर्नृणां ॥३०॥ धर्म इत्युपधर्मेषु नग्नर क्तपटादिषु प्रायेण सज्जते भ्रान्त्या पेशलेषु च वाग्मिषु ॥३१॥ तदभिज्ञाय भगवान् पृथुः पृथुपराक्रमः अंद्रायकुपितो बाणमाददेद्युतकार्मुकः ॥३२॥ तमृत्विजः शक्रवधाभिसंधितं विचक्ष्य दुःप्रेक्ष्यमसह्यरंहसं । निवारयामासुरहो महामते न युज्यते ऽत्रान्यवधः प्रचोदितात् ॥३३॥ वयं मरुत्वंतमिहार्थनाशनं ह्वयामहे त्वच्छ्रवसा हतत्विषं । अयातयामोपहवैरनंतरं प्रसह्य राजन् जुहवाम तेऽहितं ॥३४॥ इत्यामंत्र्य क्रतुपतिं विदुरास्यर्त्विजो रुषा । स्रुग्घस्तान् जुह्वतोऽभ्येत्य स्वयंभूः प्रत्यषेधत ॥३५॥ [illegible]

वयं कारिष्याम[illegible] [illegible]लक्ष्मीं [illegible] महेन्द्रं । अयातयामैरनंतरं [illegible] [illegible] अनंतरं [illegible] ॥३४॥ इत्यामंत्र्य [illegible] स्रुग्हस्तान् [illegible] जिघांसया [illegible]. सर्वे सुराः [illegible] प्रसह्य [illegible] ॥३५॥ [illegible]

श्रीभा० स्कं० ४ २३

सर्वात्मत्वात्सर्वेषां नाशनोऽतः पितरावादिनीमदत्तं सोऽपि येन नागे न त्रिकपात्रपुरोडाशेन चीयमानस्त्वत्कृतस्य नाशकाबो-
अतस्तत्राह ।५०। अहमिति जगतः कारणं आत्मा ईश्वरश्च उपद्रष्टा साक्षी स्वयंदृक् स्वप्रकाशः अविशेषणः निरुपाधिः सर्वात्मत्वा-
य ।५१। कुत इत्यत आह आत्ममायामधिष्ठाय जगत्सृष्ट्यादि कुर्वन् सर्वसंज्ञाः क्रियोचिता नामानि धारयामि ।५२। तस्मिन्
केवले द्वितीये समासाभ्यसमानज्ञानाथ भेदरहिते ब्रह्मणि मयि ब्रह्मरुद्रौ भूतानि च भेदेनाज्ञः पश्यति सर्वं मयि कार्यं तु भेदेन प

भगवान्स्वेन भागेन सर्वात्मा सर्वभागभुक् । दक्षं बभाष आभाष्य प्रीयमाण इवानघ ॥४९॥ श्रीभगवानुवाच ॥
अहं ब्रह्मा च सर्वश्च जगतः कारणं परं । आत्मेश्वर उपद्रष्टा स्वयंदृगविशेषणः ॥५०॥ आत्ममायां समाविश्य
सोऽहं गुणमयीं द्विज । सृजन्रक्षन्हरन्विश्वं दध्रे संज्ञां क्रियोचितां ॥५१॥ तस्मिन्ब्रह्मण्यद्वितीये केवले पर
मात्मनि । ब्रह्मरुद्रौ च भूतानि भेदेनाज्ञोऽनुपश्यति ॥५२॥ यथा पुमान्न स्वाङ्गेषु शिरःपाण्यादिषु क्वचित् । पार
क्यबुद्धिं कुरुते एवं भूतेषु मत्परः ॥५३॥ त्रयाणामेकभावानां यो न पश्यति वै भिदां । सर्वभूतात्मनां ब्रह्मन्
स शान्तिमधिगच्छति ॥५४॥ मैत्रेय उवाच ॥ एवं भगवतादिष्टः प्रजापतिपतिर्हरिं । अर्चित्वा क्रतुना स्वेन देवानु
भयतोऽयजत् ॥५५॥ रुद्रं च स्वेन भागेन ह्युपाधावत्समाहितः । कर्मणोदवसानेन सोमपानितरानपि । उद
वस्य सहर्त्विग्भिः सस्नाववभृथं ततः ॥५६॥ तस्मा अप्यनुभावेन स्वेनैवावाप्तराधसे । धर्म एव मतिं दत्त्वा त्रिदशा
स्ते दिवं ययुः ॥५७॥ एवं दाक्षायणी हित्वा सती पूर्वकलेवरं । जज्ञे हिमवतः क्षेत्रे मेनायामिति शुश्रुम ॥५८॥ ता-
मेव दयितं भूय आवृङ्क्ते पतिमम्बिका । अनन्यभावैकगतिं शक्तिः सुप्तेव पूरुषं ॥५९॥

रूपत्वादित्याशयेनाह । यथेति ।५३। तस्मादेवमेकरूपत्वज्ञानार्थो भवतीत्याह । त्रयाणामिति एको भावः स्वरूपं येषां ।५४। स्वभागेन क्रतु
नाविकपात्रेष्टाक्रमयाग अन्ये प्रधानेन च ।५५। स्वेन भागेन यज्ञावशिष्टेन तद्वत्समाप्त्यवस्थानेन तेन कर्मणा सोम
पानितरानपि पाधावदित्यनुषंगः ततश्चोदवस्य कर्म समाप्य अवभृथस्नानं चकार ।५६। तेनैवानुभावेना
प्तराधसे प्राप्तसिद्धये समाप्तये ।५७।५८। आवृङ्क्ते मन्यते अनन्यभावैकगतिं शक्तिरिव सुप्तं कालेन पुरुषमीश्वरमिव
।५९।

गंधर्वाः स्मरमस्तुवयन्निया केवलं हर्वा न पिपरमेश्वर रक्षिमी पक्षीक था म. स्वभिनु परमेश्वर ॥ अन्ये तु त्वद्धाम एवेत्याहुः ॥ अनेन
स्वाश्रितेषु सर्वम् आत्मसात्करोति क्रीडानाट्यक्रीडोपकरणविश्वबालाड यस्य तस्मै तेन मनंकुर्मः ॥४३॥ विद्याधरास्तु केवलविद्यामात्रसं
पद बाधंते सहकारादिमोह निहंति स्वलक्षणाश्रवणे विभाता स्तौति साधुः ॥ त्वत्पूर्णत्वादुपायत्वं साधनकालेन रक्षसि पद्मप्राप्य बहा
अयास्मि नम्रमेसहमिति साक्षिमानं कलाद्यमात्मा मोहदुःख लक्षणा मृत निषेवक [illegible] मुरधरि तदपरिसजेनात्मनानुसे
युक्ताहि ति ॥ विद्धिमोद्य रवित मनपरिसजेदेवनैस्याकल्पद्विता पिङ्मेति ॥ अस्मत्तु विषयेष्वित्यालसात्मा असस्तं ॥४४॥ बाह्य

गंधर्वा ऊचुः ॥ वयं ब्रह्मादयस्त्रिदिवं मरीच्यादयश्चैते ब्रह्मेन्द्राद्या देवगणाः सरुद्रपुरोगाः ॥ क्रीडाभांडं विश्वमिदं य
स्य विभूमन् तस्मै नित्यं नाथ नमस्ते करवाम ॥४३॥ विद्याधरा ऊचुः ॥ त्वन्माया अर्थमभिपद्य कलेवरेस्मिन्
कृत्वा ममाहमिति दुर्मतिरुत्पथैः स्वैः ॥ क्षिप्तोऽपत्यसदिषयलालस आत्ममोहं युष्मत्कथामृतनिषेवक
उद्युदस्येत्‌ ॥४४॥ बाह्मणा ऊचुः ॥ त्वं क्रतुस्त्वं हविस्त्वं हुताशः स्वयं त्वं हि मंत्रः समिद्दर्भपात्राणि च त्वं स दा
स्यलिंजो दंपती देवता अग्निहोत्रं स्वधा सोम आज्यं पशुः ॥४५॥ त्वं पुरा गां रसाया महासूकरो दंष्ट्रया पद्मि
नीं वारणेंद्रो यथा ॥ स्तूयमानो नदन्लीलया योगिभिर्व्युज्जहर्थ त्रयीगात्र यज्ञक्रतुः ॥४६॥ स प्रसीद त्वमस्
माकमाकांक्षतां दर्शनं ते परिभ्रष्टसत्कर्मणाम् ॥ कीर्त्यमाने नृभिर्नाम्नि यज्ञेश ते यज्ञविघ्नाः क्षयं यांति तस्मै
नमः ॥४७॥ इति दक्षः कविर्यज्ञं भद्र रुद्राभिमर्शितं ॥ कीर्त्यमाने हृषीकेशे संनिन्ये यज्ञभावनः ॥४८॥

तेषु दक्षः कविः क्रतुं सन्निन्ये साधुरुद्रेति

गण. सुधुतिरूपमितिस्तुति सदस्याः ॥ विज्ञ ऋ ॥४४॥ गा पृथ्वीरसाया रसातलात् दंष्ट्रया उज्जहर्थ विहितवान् ॥ सियोगिभिः
स्तूयमानः हे त्रयीगात्र वेदमूर्ते यज्ञोयागः ॥ सयूपस्त दिशेष क्रतुस्त द्रूपी ॥४४॥ सकलस्य हूयपद्विनिया ॥ यज्ञं कं तुः कर्म यस्येति वा
॥४५॥ सत्वमस्माकं त्वद्दर्शनमाकांक्षतां प्रसीद ॥ अस्मद्यज्ञ मग्रुद्रेस्सर्वं नष्टाश्रावणमेवेत तयत स्तव नाम्नि कीर्त्यमान एव यज्ञ
विघ्नाः क्षयं याति ॥ एवंभूताय तस्मै नमः ॥४६॥ एवमुक्तेन प्रकारेण सर्वैः कीर्त्यमाने हे भक्षविदु रसंन्निस्येप्रवर्त्तयामास ॥४७॥

सुरराजापिकेरे
ति

शङ्खाश्च तोति। नमस्तेइति। श्रितसीक्तासलयेनश्रन ब्रह्मादिफलबसक्षिरसलबुग्एलनिर्गुणमचेकस्यनार्थे मिसाशु।
कपाहृ।यस्यकाष्टा तत्वना हवेद्यित्रपुरेब्रह्मादयश्च नविदु नमो धव।श्रमिस्तुबतसूर्तिअणमति।व्यसतिजससुहुसमिदं
अदीर्षतेनोऽयसर्गहि प्रासते अधहृविशेहा मितयक्षियसहा सहितपालकयस्यसूर्तिपचविधसमितरेयकतृजो
सयक्षयङ्ग पञ्चविधायिहीमद्रीपैर्मयोचातुर्मास्या।निपञ्ज सोमइतिपञ्चमित्यजुर्भवो त्विष्टसुप्तितनवाचक्ष।ति-
श्राश्रावयेतिचतुरक्षरमस्तुश्रौषडितिचतुरक्षरयजेतिश्रक्षरंयेयजामहेइतिपञ्चाक्षरंश्रक्षरोवषडक्षरमितिस्मृतिः-

ॐ नाथ नमस्ते श्रितसत्वायधर्मादीनावसूतये। निर्गुणायच यत्काष्ठानाहंवेदापरेपिच ॥४७॥ अ-
त। च यत्तेजसाहमुसमिद्धतेजाहृव्यवहेस्वधरः आज्यसिक्तः तथसंस्थ पञ्चविधचयज्ञसिः। स्विष्टय
शुभिः ॥ भ्रणतोऽस्मियश्रमुं ॥४८॥ इदं ॐ पुराकल्पापायेस्वकृतमुदरीकृत्यविकृतत्वमेवाश्रत्त सिनृ
महिलउरगेन्द्राधिशयनेपुमानशेषेसिद्धेहृदिविमृशिताध्यात्मपदवि सएवाद्याक्ष्णोर्यः पथि
चरसिभृत्यानवसिनः ॥४९॥

श्रवत्तुत्रिश्रवत्तुर्विश्र काम्यापंचमिशेवचाहृयतेयुनर्दम्भासमेविधुः सामीदेक्षितिः॥४१॥ इतिदेवालुसतवय मिति।
द्विमा तथापिजगदाश्रनर्थास्वमेवनाम्नःकश्चिदिसाहृ पुरेतिकल्पापायेजलधेतिकृतकायेजानतवरोहसस नुसत
सिवाध्यपुमानजरगेन्द्रमाधिकं शयनत्र्यासमिम शेषेञायनकरोषिसिद्धेर्जनलोकादिवासिभिः विमृशिता विचिन्ति
ताऽध्यात्मपदवीज्ञानमार्गोयस्मात्तवयस्तदानीमक्ष्णो पथिचरसिमृत्यदो सिअपमिरत्नसि॥४९॥

श्रीधामसुतल्कधामृषमभिनन्दन सुवर्तिस्थयनेपनोगत तत्कर्थे वमृष्ट्ठ्श्रुद्पीयूषं तन्मयीयान दीनमाश्रवणाद्भव विष्टेशदावा
ग्निर्नुसंसमारतापनसंस्मरनिस्तान वनतोनिर्गच्छति ब्रह्मसम्पन्नवनं ब्रह्मविकसशास्त्र ॥ अथयजमानीदक्ष पत्नीश्री निविस्ताग्नं
निजधामागमनजात हे श्रीशस्य थाद्विरसाहीनः कथं भ्रमात्रः पुरुषोत्तमि करस्वरणहावयवे वेणमनिवपिन सोपतेतथालांवि
नाकेवलंब्रह्मयाजांगीमीवसोमशोऽजते श्लोक श्रियासहत्रायखल्कसन्धानकुविलसर्थे ॥ तद्वा लोकपालश्री स्वरलाभिप्रायात्
हावगतनसलबमपरखेनजकु ४४ किं महदृष्टस्पष्टे कुत्तः अस्यर्थे पुंलमाश्रिशलितास्वादसत्यकारण्यप्रति ईकिंविशिष्टेश्व
अस्मात् शुभश्रितानालशुरूसलमूर्ति नौ सिश्रमाकतु वर्हिर्मुखे प्रियाणां पवनूलोपलक्षितो तेजीवजिशे मद्धानलाभिश्रतस्य

सि॰ क॰ ॥ अथ वल्कधामृषपीयूषनद्यां मनोवारणः क्लेशदावाग्निदग्धः भृशं तोयमग्नः समस्मार
दावनं निष्क्रामं निज्ञलसंपन्नवनः ॥ ४४ ॥ य॰ आ॰ वाच स्वागतं ते प्रसीदेशतुभ्यं नमः श्रीनिवासश्रिया
कान्तया त्राहि मां ॥ त्वामृतेऽधीज्ञानागोमेक तेऽमते त्रीर्थे हीनः कथं धी यथापूर्णकास्तद्लोकपालकानुः
४४ किं नोऽतृपिरसमग्रहे स्वलगृष्टाह्लपते येन दृष्टः ॥ मायाश्रीपानवदीयाहि नूतनं भक्त्या सष्टं पं
चमिन्नीसिद्धेते ... यो ॥ स्व॰ ग॰ कृत्यं श्रियामनोनेयोऽसमुन्नत्वविभवो विश्वात्मनीहेतुपुष्पापआत्मन.
अथापिजक्रिया तथोपधावतामनश्रद्दस्ता नुग्रहाणवसतः ॥ युगं जगद्दुःनवस्थिति लयेषुदिहेत्तोनजातिया
मानगुणयामया यया ॥ रचितात्मभेदमतये स्वसंस्थया विनिवर्तितं तत्तमगुणात्मने नमः ॥ ४५ ॥

मसम दिहिंगयमोचुरोनजवमि भिगसक्तीवितमितिः ॥ ३७ ॥ योगी स्वरात्तदन्तेन तनतामसुग्रहत्राक्क मन्यमानाः स्वामिदृत्तः ॥
नावे तनजतामण्णुयहशार्थयमाना कत्वबलिप्रकाशा वेद्यानिनिविश्वालानिपरगुह्लाशिवलयिज्ञात्मन पृथकत्वेहि ॥
तनाश्रयुत अमुग्धाद्व्य ॥ तेश्रिष्टिनास्ति श्राम नीजीवान् पृथक् नेदृिने तिवावमवलोविसत्ताथि ये दृष्टि श्रान स्वतूलाजनपाश्राव्य
जिनाशिष्पामजवानजनाः नुग्रहाणेसर्वे नवघ्नश्च भिवाशिणीनृक्षि कार्यस्थानमजनीयानाथकृतलादिलाहं कमकृ॰ जगत ॥
हजवाशिषुनिमित्तेबुद्धैनमोजीवाट्टसत्तकमपान मिथ्यामानागुणायसात्तयावसमावयाः ॥ लनिसवधूपेरचिताबुद्धाक्षि दमनि

वैकुंठकनिवत्वमर्यादा ...

श्रीमद्भाव॰ चतु॰ २० तत्र तावत् दक्षस्तुतिप्रकारमाह दक्ष इति गृहीतमर्हणं सादनोत्तमं येन तं यज्ञेश्वरं आत्मारामं गृहीतमिति अर्हणं दत्तमपि देवो गृहीतमर्हणसादनोत्तमं यथा नवनीतं यातं गृहीत्वा यथा ददाति गृहीतेति पापात् सुगम गृणन् स्तुवन् प्रपेदे शरणं जगाम॥ दक्ष उवाच शुद्धमिति शुद्धसत्त्वं अथ शुद्धं स्वधाम्नि तथा सिद्धाय जमानीभिरैकपा-
यो गिरेषु आदिदेवादि भगवति जन्म जातेषु अमन्त्रबलविद्याः वाच्यपृथक् मनः॥ तथा तदुपासनाभ्रमे स्वरूप एव सत्त्वं
सर्वसाधनरहितं जीवन्मुक्तं कारणं विहितं मिथितयोः प्रपञ्चादि ज्ञानेन ज्ञातो गतवान् आज्ञायाः तत्र ज्ञानस्वरूप-

दक्षो गृहीतार्हणसादनोत्तमं यज्ञेश्वरं विश्वसृजां परं गुरुम्। सुनन्दनन्दाद्यनुगैर्वृतं मुदा गृणन्प्रपेदे प्रयतः कृताञ्जलिः॥२५॥ शुद्धं स्वधाम्न्युपरताखिलबुद्ध्यवस्थं चिन्मात्रमेकमभयं प्रतिषिध्य मायाम्। तिष्ठंस्तयैव पुरुषत्वमुपेत्य तस्यामास्ते भवानपरिशुद्ध इवात्मतन्त्रः॥२६॥

नाथाया

तस्य रूपस्य जीवधर्मैः आवृतत्वेऽपि स्वरूपं नान्यदस्तीत्याह शुद्धमिति स्वधाम्नि स्वरूपे तिष्ठन्तं भवान् शुद्धं चिन्मात्रं चेतन्यघनः शुद्धत्वे हेतुः उपरतानि सनिवृत्ताः अखिलबुद्ध्यवस्था यस्मात् अत एकमेव शुद्धः अत एव अभयं द्वितीयाभावात् अनवतीति करोति जीवस्यापि वक्तव्यम् अत्र भेदः अप्रार्थं पुरुषमायां प्रतिषिध्य अभिभूय स्वत एव सत्त्वं तथा मायया पुरु-
षत्वमनुभवन् अपि मायया निष्ठन्त अपरिशुद्ध इवाराधितो मायिकाख्यातिरामस्यापि नान्तरं तथा प्रतीयसे भवानिति
सर्वं॥ अत्र मायानियोगाद्यैर्मायात्मिका समरति अन्यस्मिन् अधिष्ठानं दक्षाद्य इति सार्व॰ आत्मवेमापेक्षादि ज्ञानवान्

३

वीराणां प्रमथादीनां सप्तर्षीकृतदोषस्य सुखयेहं नित्यर्थीनगत्पाजह विषा अभयुणा सद्विष्णु कयानुपादथोहवि-
द्रापयति विकुरव्यास्त्रयावज्ञनयानिषातेजो मुक्षनूत्रपानीतः समीपंप्राप्ति तीव्रैरहद्ध्यसूरेवाजोपद्रो तद्दृता हदन्नथ
नरेपह्रा बितिश्रुते ॥१९॥ नमेवानुवर्णयति प्रायतिवाच्य हिरण्मय वक्ष नामधुसृतिवर्धजहनेत्रकं ह्लेसिनकि-
द्वाटे नजुष्टः नीलालकाएव भ्रमराणि मंडितकुंडल युक्तमास्यस्य कथ्यादिभिरायुसैर्युक्तसूत्रार्थेअयेहिरण्यएथे तुजे-

वैराग्यं स्वत संतपेर्थिक पालं छिन्नोतमाः। पुरोडाशं निरवपन्वीरसमर्गे सुखये ॥२०॥ अभयुणा नह
विषाप्य जमानो विशांपते। धिया विष्णुकयाहश्चीत याथा ड्रुरन्रुफरिः ॥२१॥ तदा स्वप्रजयाति सांघो-
नयं स्पाहिरो दृशः मुखेस्तेज उपानीत स्तोत्रं सोमवाजिना ॥२२॥ स्वामी हिरण्य रसानो कंकिरी
टजुष्टो नीलालक भ्रमर मंडित कुंडलास्यः। कंबुज्वचक्रशरचापगदासिचर्म अंश्रिहिरण्मय भुजैः
रिव कर्णिकारः ॥२३॥ वक्षस्यधिश्रित वधूर्वनमाल्युदार हासावलोककलया रमयंश्च विश्वं पा
र्श्वभ्रमद्व्यजन चामर राजहंसः श्वेतातपत्रशशिनोपरि रज्यमानः ॥२४॥ तमुपागतमालक्ष्य सर्वे
सुरगणादयः। प्रणेमुः सहसोत्थाय ब्रह्मेन्द्रत्र्यक्षनायकाः ॥२५॥ तत्तेजसा हतरुचः सन्नजिह्वाः
ससाध्वसाः। मूर्ध्ना धृतांजलिपुटा उपतस्थुरधोक्षजं ॥२६॥ अप्यवाक्छ्रुतयो यस्य महिम्ना-

पुष्पित कर्णिकारस्वरूपेण समान भुजानां हिरण्मय वलयकेयूर कंकण मुद्रिकाद्यलंकारै ॥२३॥ वक्षसि अधिश्रिता वधूर्लं-
क्ष्मीर्येस्य सः उदारो हासो यस्य स्त्रो कटाक्षयो कलया लीलया पार्श्वे उत्पयतो भ्रमंती व्यजन चामरे चामरव्यजने एव राजहंसौ
यस्मिन् सः स्वस्मान श्वेतातपत्रं चन्द्रमा यस्मिन् ॥२४॥ ब्रह्मेन्द्रत्र्यक्षा नायका मुख्या येषां ते ॥२५॥ हतरुचः निस्तेजसः सन्ना
जिह्वा गद्गदवाच साध्वसाः तन्महिमाक्षिप्तचित्ता उपतस्थुः तुष्टुवुः ॥२६॥ यस्य महिम्न हिमान ब्रसिन्नं ववर्णने वद
वैतां ते विषया मति गृहाणि भक्त्या स्तुवन् कृत वक्ष्यसि तत्प्रहिएण विपहो थे नतया तानि भाव्रनोगह तिलेहितुं ते तु यस्मा

परि॰ सानु॰ हि॰ अ॰ विरूतिमात्र रूपाद सर्गे ॥ २४ ॥
यथामति गृहीति भक्ता अनुग्रह विग्रहं
॥ ९४ ॥

तनीयेतुसतीनायेनेद्वौतत्वविद्विष्टकृत्या॥१॥ मिथ्यातिमहेऽरोनवारितानीतिहेतुभिः॥ॐश्रवतिष्ठमानयोः॥धुत्वाप्रवस्यानद्रमा॥ स्माते॥२॥ यद्यपिदक्षविहीनोनास्तिवनथापिदक्षस्यतदपरिस्थाणोद्वेषाकर्वाचनत्रविषेदेतुस्मकः॥ गर्वहेतुमाह॥ यदातुप्रजापतीनामाधिपत्येऽभिषिक्तः तदातस्यस्मयोगर्वोऽभवत्॥३॥ गर्वादेवब्रह्मिष्ठान्सेश्वरानभिभूयनिरस्कृत्यवाजपेयेनेष्ट्वाबृहस्पतिसवेनयजेतेतिश्रुतेः॥४॥ कृतस्वस्त्ययनाः कृतमङ्गलाः॥ सभर्तृकाः दिति ॥ पाठितिप्रथममहितानामपिपत्महोऽपुन

श्री मद्भागवते सदा विद्विषतोरेवं कालो वै ध्रियमाणयोः॥ जामातुः श्वशुरस्यापि सुमहानतिचक्रमे॥२॥ यदाभिषिक्तो दक्षस्तु ब्रह्मणा परमेष्ठिना॥ प्रजापतीनां सर्वेषामाधिपत्ये स्मयोऽभवत्॥३॥ इष्ट्वा स वाजपेयेन ब्रह्मिष्ठानभिभूय च॥ बृहस्पतिसवं नाम समारेभे क्रतूत्तमम्॥४॥ तस्मिन्ब्रह्मर्षयः सर्वे देवर्षिपितृदेवताः॥ आसन्कृतस्वस्त्ययनास्तत्पत्न्यश्च सभर्तृकाः॥५॥ तदुपश्रुत्य नभसि खेचराणां प्रजल्पताम्॥ सती दाक्षायणी देवी पितुर्यज्ञमहोत्सवम्॥६॥ व्रजन्तीः सर्वतो दिग्भ्य उपदेववरस्त्रियः॥ विमानयानाः सप्रेष्ठा निष्ककण्ठीः सुवाससः॥ दृ

रहेतमुक्तं॥ भासदाखेचराणांप्रजल्पतामपितुर्यज्ञमहोत्सवश्रुत्वा॥ ॥ तत्रव्रजन्तीरुपदेववरस्त्रियःस्वस्यनिलयस्यासमीपेदृष्ट्वाऔत्सुक्यात्पतिमभ्याषतेतित्रयाणामन्वयः॥ कथंभूताः स्त्रियोदृष्ट्वा विमाने श्रेयाभिर्यास्ताः प्रेष्ठैः
सहिताः निष्कानिपदकानिकण्ठेषुयासांशोभमानानिवासांसियासांताः॥

लीला ततिश्च चलाम्बुजी लियासामृत मुख्य लानिकुंडलानियासाना ।७। निर्यापित प्रकटित हिमाभ्रशिवते यथाहिनाइत्या
नहिंविषयचनत्रा निसराम गद्यामन वाया पियाणीनिहत यतो रेमीविबुधा भुजंति ।८। श्रीसुकाप्रकटयस्याह तस्मिति निषद्वि
पित माभूयचीनदतपरिवर्हेमलकाराद्विश्वस्यतासह श्राहितुखीकर्तुकामयोश्राहिन मितिपावे सत्कार्त परिवर्हमिच्छामिडते
श्चस्नसूर्तजिनी नर्तेषि समिता सहश्री किन्नधियसिहाड्चितानिचिरमुकुमुलुकमनोय सा साहजस्पामिहे मुक्तानीय
मानत्र वर्त्स मानश्रवरे भुजमिवहरपतिश्रेष्ठमभर यथा जगत्शिप्रमानयहीकेनुयूधवा ।६। श्रहीर्कितत्रा श्वर्यैर्थ ननवेत
देखनामितिस्रेत श्रनश्रा हा यथीतिहिं श्रजपतधिष्ठमा श्वर्यमुपलवधे वतन्मा यथारचितनिमानि श्रतोयत्र पितमनाश्चर्येबु

दृष्टास्वनिजमात्मासे लोलाक्षीर्मृष्टकुंडलाः पतिश्रुतपतिद्विषमो सुमुखादस्मनापत ।१०। सत्युवा
च प्रजापतेस्तेश्वशुरस्यसांप्रतं निर्यापितो यज्ञमहोत्सवः किल । वयं च तत्राभिसराम वाम ते
यद्यर्थितामी विबुधा व्रजंति हि ।११। तस्मिन्नगिन्यो मम भर्तृभिः स्वकैर्ध्रुवं गमिष्यंति सुहृद्दि
दृक्षवः । अहं च तस्मिन्भवताभिकामये सहोपनीतं परिबर्हमर्हितुं ।१२। तत्र स्वसॄर्मे ननु भर्तृ
संमिता मातृष्वसॄः क्लिन्नधियं च मातरं । द्रक्ष्ये चिरोत्कंठमना महर्षिभिरुन्नीयमानं च मृडा
ध्वरध्वजं ।१३। त्वय्येतदाश्चर्यमजात्ममायया विनिर्मितं भाति गुणत्रयात्मकं । तथाप्यहं यो
षिदतत्त्वविच्च ते दीना दिदृक्षे भव मे भवक्षितिं ।१४। पश्य प्रयांतीरभवान्ययोषितोऽप्यलंकृताः
कांतसखा वरूथशः । यासां व्रजद्भिः शितिकंठ मंडितं नभो विमानैः कलहंसपांडुभिः ।१५।

भि नत्वाप्यहं यो मितसुखास्वास्थानवतलेन जानामि । अतो दीनाहं पश्याम नहिं भव मेन वक्षि तिं जनकागृहमिदिहक्षे दृक्षिशामि
१४। दिदृक्षामे वके मुख्या येन श्रनक्ति । यद्यपि तिष्ठा साहेश्चज वेतिसुहृद्धिमेयातु खलयात्रा स्वादित मितिजाव । श्रन्यायोषित सा
श्वरहिता श्रपिप्रयांती । सरूप कांतसखा । सन्तं सहिता वरूथशः सयथा कथमूता । यासां विमानैर्नभो महिमता हे शितिकंठ
नीलकंठेतिपरानुग्रहाय वयाविशमयितश्चित मितिसूचयति ।१५।

श्रीमद्भा० नां०ष० ८

नन्वविद्यादिरहितः कुतो दक्षः स्यादित्याशङ्क्य श्रीशुक आह विद्यादिभिर्वेनतयाह विद्यादिभिर्हि सत्तमस्तु तया विवेकेन नष्टमानि नूनं सामदृग्न याम धाम तेजो न पश्यन्ति हि न तद्गुणैः कथं विवेकनाशस्तत्राह स्मृतौ विवेके हृदि रपि अस्त्यमाना भि- नवे दोष स्मृतेः अत एव तैरेव धृतः पुंसां नानाहं विद्यानां तापस इत्यादि मानमेवास्तेऽस्तु धातु स्थितेर्मा तिः १७ स्वजनव्यपेक्षा- यावन्तः कृतां गृहानप्रतीयात्तान्नावलोकयेत् अनवस्थितचित्तत्वमेवाह येऽभ्यागतान् वक्रधिया दुष्टबुद्ध्या पश्यन्ति। आरोपिता।

विद्यातपोवित्तवपुर्वयःकुलैः सतां गुणैः षड्भिरसत्तमेतरैः। स्मृतौ हतायां भृतमानदुर्दृशः स्तब्धा न पश्यन्ति हि धाम भूयसाम्॥ १७॥ नैतादृशानां स्वजनव्यपेक्षया गृहान्प्रतीयादनवस्थितात्मनाम्। येऽभ्यागतान्वक्रधियाभिचक्षते आरोपितभ्रूभिरमर्षणाक्षिभिः॥ १८॥ तथारिभिर्न व्यथते शिलीमुखैः शेतेऽर्दिताङ्गो हृदयेन दूयता। स्वानां यथा वक्रधियां दुरुक्तिभिर्दिवानिशं तप्यति मर्मताडितः॥ १९॥

अधुनिता भ्रूर्येषु तान्यारोपितभ्रूणि तैः अमर्षणैः क्रोधेरक्तैः अक्षिभिः। आरोपिताभिर्भ्रूभिरिति वा १८ न तु स्वजनानां गृहं सुहृदि गतं स्थाने धार्य्ये किं तत्रच सोढव्यमेव तत्राह तथेति अरिभिः शिलीमुखैर्बाणैः अर्दिताङ्गः स्वस्थितं गात्रो पितृव्या नव्यथते- यतः शेते स्वपिति। स्वानां दुरुक्तिभिर्मर्मसु ताडितो यथा दूयता अथ मानेनैव दाहितो यानिशं तप्यति। १९॥

नवा देहस्य स्नेहपितृगेहे तस्य निशम्य सुताया देहकार्यं नेंगते... सतः कथं ...मस्ता हृसी
ह्वंसुहृद केन ... गृहे ... अनाहूता अपि ... ॥१३॥ ... सीदहृदं मेषां
... कर्तुं भवान्... कारुणिक कल्यमेवाह। ... देहस्य अर्द्धं निरूपिता मृताय।

कथं सुतायाः पितृगेहकौतुकं निशम्य देहः सुरवर्य नेंगते। अनाहुता अप्यभियंति सौहृदं भर्तु
र्गुरोर्देहकृतश्च केतनम्॥१३॥ तन्मे प्रसीदेदममर्त्य वांछितं कर्तुं भवान् कारुणिको बतार्हति
त्वयात्मनोऽर्धेऽहमदभ्रचक्षुषा निरूपिता मानुगृहाण याचितः॥१४॥ ऋषिरुवाच॥ एवं गिरित्रः
प्रिययाभिभाषितः प्रत्यभ्यधत्त प्रहसन् सुहृत्प्रियः। संस्मारितो मर्मभिदः कुवागिषून् यानाह
को विश्वसृजां समक्षतः॥१५॥ श्रीभगवानुवाच॥ त्वयोदितं शोभनमेव शोभने अनाहुता अ-
प्यभियंति बंधुषु। ते यद्यनुत्पादितदोषदृष्टयो बलीयसानात्म्यमदेन मन्युना॥१६॥

... ... इति ... ॥१४॥ ... ॥१५॥ ...
... ... ॥१५॥ ... ... अपि ...
... ...

	भा० टी०

श्रीमद्भा० चं० तु० य०

तस्मा त्वयानन्तरी हृदि देहं कंदर्पीतियो यकलादिर्विशेष वारिकपि तस्य व्यावर्तमं च्छिन्नत्वा तदेवाह द्विकरोम यथोप्रह
विग्रहजात्यत्वात् तमा निरपरो धातिर अकरोत् निरस्तातस्मान् यथा विधृते दोषमाह। यदीतिमच्चोऽतिहाय अतिक्रम्य
यतः सत्या विनस्य सु प्रतिष्ठितस्य यदापरान् नवीनं व तितवा समयो तत्र मरणाय कल्पते। २५। इतिचतुर्थो मनी आ चतुर्थे

नतेनिरीक्ष्योन पिता पि देहहा द्वयो मम विदून्दशु त्ता श्वयो यो निश्वसगयजगतं नरी समाम
नागसंदुर्व चैमाऽकरोति रक्ष्यायदि निष्यस्यति हायसद्वचोमकं वत्स्यानमतो नविष्यति
संज्ञाविनस्य स्वजनान्सरा नवीय दास मयो मरणाय कल्पते। २५। इतिश्रीनमा ० नेमहापुराणे
चतुर्थोऽध्याये मास्कन्दं सं वादे नाम त्तो यो आयः ४। मैत्रेय उवाच एतावदुक्त्वा विरराम शङ्करः
पत्न्यं गनाशे धुम यत्र चिंतयन्त्या सुहृद्दिदृक्षुः परिशङ्किता भवा निष्क्रामती विशति वाति धिया
ऽसमा सुहृद्दिदृक्षा प्रतिघातमं मना स्नेहाद्रुदत्यश्रु कलातिविह्वला। भवं भवान्यप्रति
पूरुषं रुषा प्रधक्ष्यतीवैक्षत जातवेपथुः॥ १॥

सुपर्ति हित्वागता पित्राव मानिता। यथानि ते स्पत यदि महे द्दृह्य मि तीर्थे तो जनयमत्र त्रु तातेवला निवारणे व सुहृद्दिदृक्षुः
निष्क्रामती नवा म दिशं कि तायु ननिर्विशाती त्वादा सासती धिया त्रास च भूता सुहृद्दिदृक्षा प्रतिघातिनि दुर्मना भव अ
प्रकलाविलैतो रमि विकला आकुला अप्रतिपूरुषस्य समान पुरुषान्तर रहितं ख्यातं मल्लीक रिष्यती वक्षपाजाते वेपथुः

मखिलत्रैगतात्वानिर्थ इत्येकेति चेत्तत्राह। व्यक्तमिति। उत्कृष्टगतेः प्रजापतेः प्रियात्मजानां मध्ये त्वं [illegible] सम्मता॥
सि पितुः सकाशात् मानं लप्स्यसे मदाश्रयात्। [illegible] परितप्यते [illegible] अतो सो [illegible]
[illegible] समृद्धिभिः पुरुष
[illegible] अहं [illegible] यथा हरिं [illegible]
[illegible]
[illegible] परस्मै [illegible]

व्यक्तं त्वमुत्कृष्टगतेः प्रजापतेः प्रियात्मजानामसि सुभ्रु सम्मता। अथापि मानं न पितुः प्रपत्स्यसे मदा
श्रयात्कः परितप्यते यतः॥ पापच्यमानेन हृदातुरेन्द्रियः समृद्धिभिः पूरुषबुद्धिसाक्षिणां अक
ल्प एषामधिरोढुमञ्जसा पदं परं द्वेष्टि यथासुरा हरिं॥ प्रत्युद्गमप्रश्रयणाभिवादनं विधीयते साधु
मिथः सुमध्यमे। प्राज्ञैः परस्मै पुरुषाय चेतसा गुहाशयायैव न देहमानिने॥ सत्त्वं विशुद्धं वसुदेव
शब्दितं यदीयते तत्र पुमानपावृतः॥ सत्त्वे च तस्मिन्भगवान्वासुदेवो ह्यधोक्षजो मे नमसा विधीयते
॥२३॥

[illegible] ॥२३॥ किं च न केवलं [illegible] वासुदेव [illegible] नमस्क्रियते किं तु नित्यमेव मनसि
वासुदेव [illegible] सत्त्वं [illegible] वासुदेव [illegible]
[illegible] वासुदेव [illegible] वसुदेव [illegible] वासुदेव परमे
श्वर [illegible]

श्रीमद्भा०
चतुर्थ
पृ

कश्चन नाम्रिधिते नाद्रतवानन्यथ तको दृश्यात्स्वयं तस्मात्तत्र हेतुः तेन विमानितां स्वसृं नैनी चक्रे तेविना तात्तु सोदरा। परिभवत्तु अनालिंगितवत्या येन ऋषिर्लिंगितः कर्तव्या सा॥ आश्रयति नंदिता अना श्रासनीनाद्वतनगृहीत- नतीक धंसो दर्थं सोद्वत्वेन गिनीमंप्यः समहत् नवसम भीमो सायान्नीतमासहनाचनाद्सनाशूर्णाद्विसर्था णानविद्य तेनदृश्य [illegible] नदैवेनकृतहेलनं [illegible] रणम् सो जगर्हे निदितवती सामर्षेणा

नामागतोलक्ष्मनकश्यपा श्रियन् विमानितां यज्ञकृतो भयात्तु नः॥ इति स्वसृर्विनतेति च सादरात्
प्रिमाश्रकंठ्यः परिषप्तुर्मुदा॥ ९॥ सोदर्यसंप्रश्नसमर्थवार्तया मात्रा च मातृष्वसृभिश्च सादरम्। द
त्तां सपर्यां वरमासनं च सा नादत्त पित्राप्रतिनंदिता सती॥ अरुद्रभागं तमवेक्ष्य चाध्वरं पित्रा-
च देवे कृतहेलनं विभौ॥ अनादृता यज्ञसदस्यधीश्वरी चुकोप लोकानिव धक्ष्यतीव सा॥ १॥ जगा-
गर्हे सामर्षविपन्नया गिरा शिवद्विषं धूमपथश्रमस्मयम्॥ स्वतेजसा भूतगणान् समुत्थितान्
निगृह्य देवी जगतोऽभिशृण्वतः॥ १०॥ देव्युवाच॥ नयस्य लोकेऽस्त्यतिशायनः प्रियस्तथाप्रियो देह
भृतां प्रियात्मनः। तस्मिन् समस्तात्मनि मुक्तवैरके ऋते भवन्तं कतमः प्रतीपयेत्॥ ११॥

येन विपन्नाश्च या [illegible] द्विष्टं धूमपथः कर्ममार्गः तत्र श्रमोऽस्मयः। स्वतेजसा [illegible] सदृशं चाय।
समुत्थितान् [illegible] निगृह्य [illegible] मुक्तवैरके [illegible] शिवे नवं।
नकृतेऽपि नाकतमः प्रतीपयेत् [illegible] वैरानुबंधितवः [illegible] तितया। प्रि-
यस्त्वाप्रियश्च [illegible] नास्ति देहभृतां प्रियो यस्मात् [illegible]

१०

ततस्तविहायपिशीगृहान्नगात्याकथञ्चनतत्र श्रीसातसैन्यात्मनोदेहस्पर्शमहान्सागोहेतु श्रीएपश्रीस्वनाथ तेननिपूहाय
धीर्यस्य सौ३ कुतनिक्रमाणगाङ्गनीसहपार्श्वेदे यद्दीश्वयतैम ना-मणिमान्मदस्सश्रा दिर्यैमांनेपुर पुर्योदपिशेयेयघातेगाम
तम्मया निर्यातरुजा तिक्रमेणतस्मागमनादागतमथाइनिवामालाहर्षेकमारोप्यसारिकादिति श्रीडोपकरयेण्येतानपः

ततो विनिश्वसस्सतो विहायनशोके नरोमेण चकूयमाहृदा पिशो रगान्सोएप विमूढधीर्गृहा
न्निभ्यणत्मनोयोर्धं मदान्तञ्ज तोश्रियः ३ तामन्वगाहनुड्डुमविक्रमोमसतीमेकां श्रिनेश्रानुचराःस
हस्वशः सपार्श्वदयश्चामणिमन्मदादयः पुरोहृषेश्रास्तरसागतमथा ४ ततःसारिकाकंडुकद
र्पणंतु जेश्चेतानपत्रमजनत्रगादिति ५ तानयनेकेंड निशास्वेषु निर्दूषंजमारोप्यविटं किनाय
सु ५ ला ग्रासलघोयो जितयज्ञवेशसं विश्वर्धिजुष्ट निदुधेश्वसर्भंश ७ मुद्दावेयः कोमलवसंचर्मभिः
भिस्रष्टाडं यजनसमाविश ॥ ८ ॥

त्राविनिश्वसहविटकिता शोभितायद्य सारिकापदत्रनिरूपिता पशिलीभीमायनेगीताश्चथे ४ ग्रासमताधीवेदर्मीय
त्तिनोजितेशो नमानयनसबधिपञ्चविशसनमसिनयमातेमोजितंश्रनिताथितयश्रीर्वैज्ञासेपरसरस्पर्शोयस्मित्नामहलमंय
तम्यानसमाविशञ्ज्ञलीविधुधैश्र उष्णमद्यादिनिर्निस्रष्टानितिर्मितानिनादानियानालियस्मिन्ना ॥ ८ ॥

श्रीमद्भा० स्कं० ४ ११

यदि वं महत्तमद्रोहमुख्यान् निमित्तवक्रमं द्रोह माह । यदिति । वाग्भ्यामीरितं प्रसंगात् स्मरणं शिवाख्यं तितत्तद्बुसिद्धनामनृणां मर्ते । साक्षात् अघमर्वहन्ति किंच लंगिरिशं वेरितमनुमन पूर्वकानत्तु सकृत् पित्रसमात् पितरिशिवं द्वेष्टि नस्य यद्वस्वमानं तावद्वसाद्धेति
देनर ब्रह्मरसासवार्थिभिः यत्पादपद्मं महद्भिः मुक्ति मुक्तिप्रद लेन शिवब्रह्मणो विरूपाह । यस्य पादपद्मम् तास्मै वाल ब्रह्मरसो
द्विज्ञानद्रुमाएवासवोमकरन्द तदर्थिभिः अर्थार्थिनः सकामस्य लोकस्य तावत्‌ आशिषो वर्षति तस्मै च वन्धवे द्रुह्यसीति यद्दे ।
ईशित्वं शिवत्वमिव किं वा शिवं अविद्यादिरहितं त्वदन्ये न विदुः किं वेति । येन दास्यवकीर्य श्मशाने वसन्‌ वसति स्मानस्य

यदद्व्यक्षरं नाम गिरेरितं नृणां सकृत्प्रसंगादघमाशु हंति तत् । पवित्रकीर्तिं तमलंघ्यशासनं ।
भवानहो द्वेष्टि शिवं शिवेतरः ।१४। यत्पादपद्मं महतां मनोऽलिभिर्निषेवितं ब्रह्मरसासवार्थिभिः ।
लोकस्य यद्वर्षति चाशिषोऽर्थिनस्तस्मै भवान्द्रुह्यति विश्वबंधवे ।१५। किंवा शिवाख्यम
शिवं न विदुस्त्वदन्ये ब्रह्मादयस्तमवकीर्य जटाः श्मशाने । तन्माल्यभस्मनृकपाल्यवसत्पिशा
चैर्ये मूर्धभिर्दधति तच्चरणावसृष्टं ।१६। कर्णौ पिधाय निरयाद्यदकल्प ईशे धर्मावितर्यसृ
णिभिर्नृभिरस्यमाने छिंद्यात्प्रसह्य रुशतीमसतीं प्रभुश्चेज्जिह्वामसूनपि ततो विसृजेत्स धर्मः ।१७।

श्मशानस्य माल्यानि तद्भस्मानि नृकपालानि च तत्सहितैः पिशाचैः सह वसति यस्तत्त्वतोऽन्ये न विदुः किं ते विदुः न वेति चेत्तत्राह । श्रुति
ब्रह्मादयस्तत्पते दिति । तच्चरणावसृष्टं निर्माल्यं ये मूर्ध्नि धारयन्ति ते जानंतीत्याह । इत्येवमावसथ्यं तत्
माहात्म्यं ब्रह्माद्या निर्गतं तत्पश्चाद्धि महत्त्वेन ये शिवं तं न वा मन्वते तस्य धर्मावितरि धर्मरक्षके ईशे स्वामिनि अस्य
निर्भिरंकुशैर्नृभिरस्यमाने आक्षिप्यमाणे प्रभुर्ज्ञात्वा शतानीत्यत्र कालानां वा द्विनीजिह्वा असत्या वचनात् छिंद्यात्तदसो

तस्यच प्रतिकूलनकरणं द्वेधा महत्सु मध्ये द्वेषसाध्यास्ततस्त्वं द्वेषाय नतु पुरुषाणामवतु विश्ववंद्यस्य महतमध्ये।
द्वेषः महती दोषानिनिकाश्व्यं हि द्विजेसुधियेष्वेव भवाहश्या स्वविधा असुरकाः परेषांगुणेषु दोषानेवगृह्णंति नतु गुणान्।
केचन मध्यस्था गुणेषु दोषान्नगृह्णंति किंतु यथास्थितान्गुणान्दोषांश्चविवेकेन गृह्णंति ते हि महांतः उत्तमास्तु साधवस्तु
केवलगुणानेव गृह्णंति न दोषान्तेषु महत्तमा महत्सु स्वल्पदोषान्नगृह्णंति किंच अल्पेष्वपि गुणेषु बहुमानं।

दोषान्परेषां हि गुणेषु साधवो गृह्णंति केचिन्नभवादृशा द्विजाः। गुणांश्च फल्गून्बहुली
करिष्णवो महत्तमास्तेष्वविदद्भवानघं॥१२॥ नाश्चर्यमेतद्यदसत्सु सर्वदा महद्विनिंदाकु।
णपात्मवादिषु। सेर्ष्यं महापूरुषपादपांसुभिर्निरस्ततेजस्सु तदेव शोभनम्॥

अज्ञीकुर्वंति किंचिवोऽनवति तेषु महत्तमेषु भवान्घमघं दृष्टवान् कल्पितवानित्यर्थः। तव ब्रह्मादिषामि पूज्यस्य
नेमसचिव नशश्वद्वंधु जैनेषु सुखमेषेसाहाति किंतु एणपजडंशरीरं तदेवात्मेति निबध्नंतियेतेषु ईर्ष्यात्मता ति सेर्ष्यं यथा
स्यात्तथैवं महतां निंदितियत्तदेतदाश्चर्यं न भवति सेर्ष्यं निरस्तमिज प्रभावो येषां मितिमाग्यद्यपि महापुरुषाः स्व
निंदासहने तथापि तत्पादरेणव स्तदसह मानाः तेषां मिजो निरस्यति अतो महांतेषु महद्विनिंदनमेवशोभिनमित्यर्थः॥१३॥

श्रीभाग०
स्कं० ४
३२

[illegible]

मा वः पदव्यः पितरस्मदास्थिता या यज्ञशालासु न धूमवर्त्मभिः॥ तदन्नतृप्तैरसुभृद्भिरीडिता
अव्यक्तलिङ्गा अवधूतसेविताः॥२१॥ नैतेन देहेन हरे कृतागसो देहोद्भवेनालमलं कुजन्मना
व्रीडा ममाभूत्कुजनप्रसङ्गतस्तज्जन्म धिग्यो महतामवद्यकृत्॥२२॥ गोत्रं त्वदीयं भगवा
न्वृषध्वजो दाक्षायणीत्याह यदा सुदुर्मनाः॥ व्यपेतनर्मस्मितमाशु तद्ह्यहं व्युत्स्रक्ष्य एतत्कु
णपं त्वदङ्गजम्॥२३॥ इत्यध्वरे दक्षमनूद्य शत्रुहन् क्षितावुदीचीं निषसाद शान्त
वाक्॥ स्पृष्ट्वा जलं पीतदुकूलसंवृता निमील्य दृग्योगपथं समाविशत्॥२४॥

[illegible]

३२

तद्वसत तस्मन्क्षितिकेतोवीलकंथ नमिदकारसमादाद्यापन्नस्यापवित्रससागांभिनानशुद्धिरितिदृष्टान्तेनाहुनमृ-
समक्षितस्यात्मसोदरणंवक्षनसेवपुस श्रुविप्रवक्तेत।रुचायकुंतोऽशक्रियायाश्रुवधेदुतिनतलमाहानेतिसिद्धवादा
नविधिनिषेधसंप्रामत्रएवलोकेस्वात्मन्येवरमणमासमहृतोमुने सम्यक्भिरक्तस्यमतिर्नोद्भवतेतेनिष्टनाधिकारस्य
नाधिकारनिंदिदृष्टान्त यथाविश्वासेना तिराकाराएवमनुष्याणांमुक्तिमार्गेवज्ञान।स्वधर्मेपवश्राद्धनिलाषेनिष्ठितिल-
ञ्छनेकाक्षित स्परमन्यधर्मेषुसधवामशिष्येनज्ञानदेव।अवस्थितानाधिकारत्वेनोजया सम्यक्तात्मशिष्येदेवेतिवाक्यं

अजस्तवोऽस्य मिदंकलेवरंनधारयिष्येक्षितिकंठगाहिंगः जाधस्यमोहादिविशुद्धिमं
मतोगुरुक्षितस्योदरणंसचकृतोऽस्मान्नवेदनादानगुणतेनमतिः स्वएवलोकेरमतोमहा
मुनेः यथागतिर्देवमनुष्ययोः पृथक्स्वएवधर्मेनपरंक्षिपेनस्थितः स्वकर्मसंप्रष्टस्तेनवनि
ष्टतमष्टुनंवेदेविविक्तोनयलिंगमाश्रितंविरोधितयोगपदेककर्त्तरिदयंतथा ब्रह्म-
णिकर्मेनकेतिच्चौ॥

अ०१८॥एवदेवोपपादयन्याहाममतमाश्रितोनाधिनिवृत्तमदर्पाद्विरुत्तंससमेवयतःवेदेश्वाश्रितंविहितनवविविध
अवस्थयाश्रितंतस्यनिष्ठेयेणावस्थामेवाहाजन्मयंरागवेरामलस्यणभिन्नविप्रमधिकारिविरोधनायस्मितमतवनुत्या-
वजीतमाश्रिताअनुहोनिर्दृतोदृंतदत्ताविधुनेवअवस्थाअभीयनेसनतथायुगयोरेकाधिकारविरोधानतथापर्यन्तरूपा-
नीत्याह्यस्युगपन्नानोश्रेणगपदेशोगयदेतेनकसिन्कर्मेतिलकमेवयंतिरोविनुमाहिनिष्ठतकमेरिवेनाधिकरतेअमेवनेसा
एवस्तकिमव्याश्रिवेकिविदधिकमैकर्दनिनमायोतिअनीयथावश्यननिष्ठतयो।परस्परधर्माकरणोनदोष.तथाप्येत

यशुनद्दद्वा च॥ ३१॥ यत्तप्राननहनीति यत्तप्रश्नति नश्रप हनरद्व इत्यादि नाम॥ १० श्रीजयदुर्गा मृगुणा ये तपसा भीम श्रामाक्तमनो नामवेदा अश्विना ॥ ३३॥ अनंतेजसा उज्ञादिदीप्यमानैः ३४॥ इति च तुर्थे च तुर्थो ॥ अथ चमे तु सनीद्दसा नामा कर्थे॥ या कस्य वीरभद्रस्य बोधा ग्रानेन दत्तमा ॥ उत्तन प्रजापतेर्हेमी निघने कुन नेनासत्कना या न स्मात्प्रेये क्रमेवो देवा ते सर्व्वेदि रुद्रपोव मनजराघु तनी माबो सिन यत्तात्तुधिविसर्ज सुदृश श्रीसद्यु रोयेनमादि ताव स्थी नो वस राज्य॥

वसुसेवजनेसस्माद्दद्वा सुत्वा गमकुर्ते॥ दक्षं नत्वा वेदा हनुमद्द तिर स्तुद्धा सुधा॥ ३७॥ निशामापनतां वेगोनि शामस्या वा नृत्युषु॥ यत्तप्रश्रेन यनुपावदक्षिणा ग्रो सुद्दावद्दो॥ ३९॥ अध्वर्युं यजमानं देवा तुस्ते तुरी जसा॥ इत्यभो नामनपसा सोम पामः सहस्रस॥ ३९॥ निरुत्ताना सुधेः सर्वे प्रमथाः सहयुद्धका हन्यमाना दिशो मेजुम शाभिर्ज्ज्वल तेजसा॥ ४०॥ ति श्री नागनने भृगु राधवतु र्थे वेगो नीर्दहोस्मो नामचतुर्थोध्याय॥ ४॥ मेत्रेय उवाच॥ नवो मत्वाम्या निघनं प्रजापते रसत्कनायाः श्रवणात् नारदात ख पार्षदसे मंचनत दक्षस्तु निविद्या वित क्रोधमपार माद धा॥ ॥ कुम्भ सुदष्टो ष्ठपुटः सधूर्ज्जटिर्जटा नद्दि द्द कि सटो थरी विर्य॥ उत्कृत्य रुद्र सहसो त्थितो हसन् गंभीर नादो विससर्ज तां भुवि॥ २॥ ततो तिका यस्तनुवा स्पृशन् दिवं सहस्रवाहु र्घनरुक त्रिसूर्यदृक्॥ करालदंष्ट्रो ज्वलदग्नि मूर्द्धजः कपाल मा ली विविधोद्यतायुधः॥ ३॥ तं किंकरोमीति गृणंतमाह बद्धांजलिं भगवान् भूतनाथः॥ दक्षंसयं

जान मत्प्रदहरिपुर्यासा तां॥ मनतोजटायाः सकाशात्॥ अतिकायो वीरभद्रो जातस्ति शेष तनुवा नभसा स्पृशन्नपि च सकलसुरकृत्स्नार्थं धमनकत्तासवर्णो मध्य सर्वाद्वह्व सकलजाला सुमाद्द द्याय सकपालमाला सुक्षं निविधायु धतानायुधा नियस्य द्विषत् नरस्युधकुशलः मसटा मालमयत्री अत्र सयद्यंदद्दंग्महि ब्रह्मतेजो दुर्जय मिति मामस्याः अ

तुलसीकृतपुस्तक॥ ॥

इंबहिन्नमहलानामयश्लीमद्दस्कंधस्य चतुर्थो॥

मुष्याणधियासहहृदिस्थापयितावतमगोहिनन्दनोभेधानयता॥ धर्महृदापुष्पनेमेन। श्वेभरणाबुजेत्रासर्वजनानंदे-
नवेरपरेनृंदर्ोदेहखमद्य भव्यनितोभूतसमाधिनाजातानीयोमितेन॥ ४३॥ संवेशुविषयद्दिसादिभावः तमेनाहृदिनेति॥

ह्रींकारसमाराधनिलीजितासनासीदानमुष्याण्यचनाभिवक्रान. ज्ञानेहृदिष्याणधियोर
सिस्थितंकंवाङ्मोभेवमनिदितानयता॥ एवंस्वदेहेमहृतांमहीयसामुजःसमाश्रेपि-
नमंकमाद्यान॥ जिह्वासतीदक्षतपामनखिनीदधारगात्रेषु निशाधिधारणां ॥ तितनःस्व
मत्सुंष्वरणं भुआसवंजगाकुशे॥ शितयतीनचापरम॥ ददर्शोदेहोहृतकल्मषंसतीसद्यःप्र-
जज्वालसमाधिजाग्निना॥ ४७॥ तत्सत्यपतावितुविषाकृतंमहृत्वाहेतिवादःसुमहानजाय-
त॥ हंतप्रियादेवनमस्यदेवीजहावसत्त्रकेनसतीबकोपिता॥ ४८॥ अहोनात्पमहद्दस्य
पश्यत्प्रजापतेर्यस्यचराचरंप्रजाः॥ जहावसत्त्वयद्विमतात्मजासतीमनस्विनीमानमभी-
क्ष्णमर्हति॥ ४९॥ सोयंदुर्मर्षहृदयोब्रह्मध्रुक्चलोकेपकीर्तिमहतीमवाप्स्यति॥ यदङ्ग-

मात्रिदेवनमस्यपूज्यतमस्यप्रियाकेनदक्षेणभ्रकोपितासती॥ ४८॥ महद्वनाद्योदोर्जन्यमस्य सर्वत्रलेहृएव भाव्यइत्या
ह यस्येतियेनविमतात्मजानाम॥ ४९॥ दुर्मर्षेप्रसहंहृदयस्यसलोकेजनमध्येचगाग्रामरकांवयशमत सीद्य-
मगजाभुजांस्वपराधन स्वावस्याया मृत्यवेमरणायोग्यतामनिवारितवान्॥ ब्रह्मध्रुक्॥ ब्रह्मद्विष॥ ५०॥

उद्धिाणवद्विलाहकयस्ते नजनेनवक्रयथाणवसेवमुत्रमानेसतित्रधातनमा महोत्साता उषिता यत्रीकसर्वज्ञश्चक
मंनूतामहात्मनोपिदज्ञसमयावहा ॥१२॥ नानाआयुधानियेषां वामनकौभक्षे उद्यतायुधे. पिंगी कपिलि. पिंगणो यति ।
मकरमेखोदरमानमथयेषां पशितोधावति आवसदः ॥१३॥ अलक्ता लायाः पूर्वपश्चिमस्तम्भयो आर्यानपूर्वपश्चिमायाम
काष्ठद्वारवत्रा नयत्रशालाया पश्चिमतःपलीशालामायत्रशालाया पुरतः स्थितवारदोमण्डपसदस पुरतोदक्षिणोत्तरसो

वक्रियमुधिमद्दृशीअमानेजनेनदत्तस्यभुक्तमहात्मन ॥३॥ उत्सेतुक्ष्मानतमा: सहस्रशीस्त्रखानद्दा द्वि-
विनूमी चपर्यक ॥१३॥ नावतमतद्धारु चरमेखो महान्नाभायुधे: वामनकोक्रदायुधे ॥ पिंगी: पिंगणो मे
मारोदरा ननेः पर्योदव द्विमिन्दावरुध्मत ॥१३॥ केचिपसंज्ञः आर्यमंऽपत्नी शालातथापरे सदा-
आग्नी ध्रुवपलंकुन दिहारमहानसं ॥१४॥ फलजुयं सपात्रा शितथिके ग्रीननाशथस्य ॥ कुंडे षा-
मूनयन् के विधिकचैविमेखला ॥१५॥ आवार्धतमुनीनस्य एके पत्नीरतजेथया ॥ अपरेज गृहादि-
वानूप्रखासमन्नान्पला यिताः ॥१६॥ गुरुबंधमतिमान्त्रवीरनजः प्रजापतिं ॥ चंडीशः पूर्णदेवं
मगंनंदीश्वरोगृहीत ॥१७॥ पर्वेऽएवलिंजोहद्वासदस्य. मद्यिवोकासः ॥ ते रथ्यमानाः सुग्रुवो ग्रावभि
कथाक्षयन् ॥१८॥ जुह्वतः सुवहस्तस्य मश्रूणि ॥ गवा भगस्य वः ॥ भृगोर्लुलुंचे सदसियोहसत्स्मश्रु
दर्शयन् ॥१९॥ नगमसनेत्रेजग्रावाम्पातितमसशायुधि ॥ उजहारसदस्योऽद्गाय ॥ शपनमसदुच

मरसआधीं भ्रशालीत दिहारयममानएहे महानसपाकमोजन शालामसकु मलजु ॥ अमर वेद्या लेपेना सीमा मुक्ताणि ॥ १४॥ अर्घ्य
१४ पावनिरदंभाना नेकधाम्नेकधा कृद्गु ॥१७॥ मुविहलेयस्तवोधी स्वहु तुलुचेकसा द्विजवान ॥१८॥ उजहारत्क्रूरवाय
सदस्य सभाया स्थित सन्नु पतति वनिद्रकुधीत दराश्च द्विभिनिको मेनत्रसुमुचवा द्विदिजवान ॥२०॥

मगुन्नाम्नः जैत्रपरिसर्कमेघवह्निलीलाक्काशः अत्र सा म आसीत्तानयत्न स्वहिंविग तिनजोनामम्हीवसावलीयसोमपिसहं सहिहा।
वलंसोदुह्ममिने।भजागदंनकोमृतु। नस्याणं नकमुलधीभर्यनिष्ठ्राहंकुर्वनीति पोवयामिनिन् पुराद्दीनिभुवषणानिष्पर्थेनावे
ष्ठीअस्मसः ह्।कुलिनिदि शिनमीनम्नवृत्ति किंतुरजर्दनिशाल्वाज। रजएतनुकृतो।भूतं सद्गुणपितयामामुरश्रहेमतराभेमवे
नोस्यातिभकसअतिवाता इतिहमूभामनानिहितु श्रावीनवहिंसदानीननोरजाजीवतिहु तिनकासति नश्रीपुनयिनेष
मततीयह्नपनीसाभिश्रामुरस्यासोक्षियाकः फलपुरुषनीनामितिनसादु स्वापिकैपेहेतु॥ अथवश्रीअवनानधामत्र

श्रावणाएवंकुपितेनमसुभासदेवदेवंपरिवृक्रमेविभुं मेनेतदात्मानमसंगरहसामहीयसां तान
सदःसहिंसुंभ।अन्वीयमानःसनुसमपार्षदेश्वांनदक्षिर्मनवनसुमेरवं।तदाम्भूलंअगादं नकं
नकंसपाउवनधीषणाअवं॥क्षि॥अथविजोयजमानःमदस्या ककुसुदीचोंअसमीक्ष्यविणं
तमःकिमेतत्कुतएतकोऽवृद्धिति किंजाकिंजपत्नमश्रद्दधुः॥ नानानवांतिनस्विसंतिदस्पवःआवी
नवहिंसजीवनिष्ठांयदंडः॥ नावेनकालेनइदंकृतो।भुजाकिंप्रलयायकल्पते।प्रासः
तिमिश्राः स्त्रियद्रदिप्रबिताअनुविंपाकोदृजिनस्येषतस्या।प्रसवपतीभेड्दिगिहरसोअजेशःसुतांसती।
मवदृष्टावनार्तो॥ यस्मिन्नकालेयुगसंजटाकलापःस्वसूलसूअर्पितदिग्गजेन्द्रः॥ विनस्यनृत्यसुदिहा
स्वद्वेषजातुसाहसुभसनदितिसुविनतदिक॥ अथमर्षेविसमातमसद्यतेजसंमसृष्टतेंदुविषदंनुक
नाताभनाप्तभ।अन्वेदमुखावनामाकिंतुसंत्राबहान।अमोनास्यसदस्यविष्पानीसाक्षः यक्तिनिक्षमोमुनाविकीरी
नेतावलानोअसमुछासाधीअपिताप्रोनाद्विगानेज्ञायस्वरदिनासुन्नमितिनिज्ञ्वानिग्धीलेदोगेश्वाश्ववारवधआस्ना
न्वितमहर्षेयानुवनतिष्ठ। स्वहरस कणेरोहास मैएवमनवतिनुर्गजितनेनत्रिम्नाविवीर्णोविग्गजैसमः। अथमर्षेविधा।
श्रसहनदुकुलनामनुसुनबोधभासदन॥ विहिमिनागणीनहृतसमीयेनपुत्रस्तनकोपयानोविमाबुरपिकिस्वतिमा

सछिन्नानि त्रुटितानि भिन्नानि विदीर्णानि अंगानि येषां सहऋत्विग्भिः सभ्यैश्च वर्तमानाः ॥१॥२॥ एकस्मा दक्षस्याध्वरमियतुः जग्मतुः ॥ यद्यपि पूर्वमेव तेजीयसि अतितेजस्विनि पुरुषे अपराधे कृते सति क्षेमस्तु प्रायेण बुभूषतां भवितुमिच्छतां नास्ति तथापि तेषां क्षेमाय तथा प्रायेण तिलोकानां न तर्हि देवै सर्वे ॥४॥ अथापि प्रसादय ॥ भागभाजं परादुः वर्हिषो यज्ञस्य भागभाजं परादुः

संछिन्नभिन्नसर्वांगाः सर्त्विक्सभ्या भयाकुलाः स्वयंभुवे नमस्कृत्य कार्त्स्न्येनैतन्न्यवेदयन् ॥२॥ उपलभ्य पुरैवैतद्भगवानब्जसंभवः ॥ नारायणश्च विश्वात्मा न कस्याध्वरमीयतुः ॥३॥ तदाकर्ण्य विभुः प्राह तेजीयसि कृतागसि ॥ क्षेमाय तत्र सा भूयान्न प्रायेण बुभूषतां ॥४॥ अथापि यूयं कृतकि-ल्बिषा भवं ये बर्हिषो भागभाजं परादुः ॥ प्रसादयध्वं परिशुद्धचेतसा क्षिप्रप्रसादं प्रगृहीतांघ्रिपद्मं ॥ आशासाना जीवितमध्वरस्य लोकः सपालः कुपिते न यस्मिन् ॥ तमाशु देवं प्रियया विहीनं क्षमापयध्वं हृदि विद्धं दुरुक्तैः ॥६॥ नाहं न यज्ञो न च यूयमन्ये ये देहभाजो मुनयश्च तत्त्वं ॥ विदुः प्रमाणं बलवीर्ययोर्वा यस्यात्मतंत्रस्य क उपायं विधित्सेत् ॥७॥ स इत्थमादिश्य सुरानजस्तैः समन्वितः पितृभिः सप्रजेशैः ॥ ययौ स्वधिष्ण्यान्निलयं पुरद्विषः कैलासमद्रिप्रवरं प्रियं प्रभोः ॥८॥

दुरुक्तैर्विद्धं हृदि तं तथा प्रगृहीतांघ्रिपद्मं पादौ प्रगृह्य स्थितं अध्वरस्य जीवितं पुनः संधानं प्रार्थयमानाः सन्तः यस्मिन् कुपिते सति सपालो लोकः नश्यति तं क्षमापयध्वं ॥५॥६॥ यस्यात्मतंत्रस्य बलवीर्ययोः प्रमाणं तत्त्वं च न विदुः तस्य कः उपायं विधित्सेत् अहं न यज्ञो न यूयं न अन्ये मुनयः तत्त्वं बलवीर्ययोः प्रमाणमियत्तां च न विदुः वीर्यं पराक्रमः प्रापमिति पाठे अपराधः ॥७॥

वि

कलिंगदेशात्तमसाभिरुद्धो दाहविलमज्ञोयथाश्रुतिर्दमान्यातितवान्तरिमशिशुरुमरिरुद्धेभिद्यमानेदत ... यन्त्रयो
अश्वासपूर्वोरितिपाठे दिवसनमेवायो ... तिळ्समनन्तसहितस्यापिपूर्वोदनकानश्वा ... वितवान्तमाहिपूर्वा-
यपिश्वामोः ... हितिदेवा ... विहितस्य ... देवत्वा ... सर्वज्ञा ... कम ... चेतन-
सगव ... साक्षं ... दपि ... स्यापि ... वचनेन ... पूर्वो ... यजमान-
स्यदर्शि ... कैवल ... सहितस्य ... ॥ ४३ ॥ छिंदन्न

पूर्वोऽश्वा पातयद्दं ... लिंगस्य यथा ... रिमशियो दृप्तः ... यन्नुदत ॥ ४४ ॥ आकामो
रसिद्धः ससितधारेण हेतिना ॥ छिंदन्नयितनु ... ॥ ४५ ॥ ... निर्तिरेवम-
निर्मितसचंद्रः ॥ विस्मयं परमापन्नो दधीचोपशुपतिश्चिर ॥ ४६ ॥ ... संजपनं ... तिमे-
ध्यायजमानपशोः ... ॥ ४७ ॥ ... कर्मतत्तस्य ... ॥ ... ध-
नपिता ... विपर्यय ॥ ४८ ॥ ... वयजनं-
दृष्ट्वा भाति ... कालयं ॥ ४९ ॥ ... पच-
मोक्षाय ... अथ देवगणाः सर्वे ... पराजिताः शूलपाणिं ... निर्स्त्रिंशगा-
दापविघ्नशर्मे ॥ १ ॥

पिद्धत्वा ... निष्पति ॥ ... ॥ ४७ ॥ ... निर्तिमेंगम हिते ... तथापूर्व ... निशेष-
पश्चापशुमापतिः ... योगं ... दिह ... समारभो ... ॥ ४८ ॥ ... ब्राह्मण ... त-
विपर्यय असाधुवाद ... ॥ ४९ ॥ ... कालयंकी ... ॥ ५० ॥ ... देवसर्व ...
विधि ... ॥ ... अथ देवगणा ... [illegible] ॥

श्रीमद्भाग
च०अ०६
१६

मृगा द्विविधाः ... करणांत्रौ मृगौ पूर्वं मृगग्रहणं मृगविशेषपरत्वेनोक्तं इदानीं सामान्यमिति न पौनरुक्त्यं कदलीखंडै
संरुद्धा निरुद्धा नलिनी ... पुलिनानि ... श्रीः शोभा यस्य ... नंदया गंगया पर्यस्तं परिवेष्टितं सत्याः ... स्नानेन पुण्यतरम
... तिसुगंधं मुकुलकं यस्याः ॥२२॥ तत्र ... ददृशुः ... पंकजं ... पुरी बाह्ये ... विना
... विशिष्टे ... पुरुषाख्यतो भवतः ... ॥२४॥ ययोरित्यादि ...

मृगैः शाखामृगैः क्रोडैर्मृगेंद्रैर्ऋक्षशल्यकैः ॥ गवयैः शरभैर्व्याघ्रैर्निर्जुष्टं महिषादिभिः ॥ कदली-
खंडसंरुद्धनलिनीपुलिनश्रियं ॥२१॥ पर्यस्तं नंदया सत्याः स्नानपुण्यतरोदया ॥ विलोक्य भूतेश-
गिरिं विबुधा विस्मयं ययुः ॥२२॥ ददृशुस्तत्र ते रम्यामलकां नाम वै पुरीं ॥ वनं सौगंधिकं चापि यत्र
तन्नाम पंकजं ॥२३॥ नंदा चालकनंदा च सरितौ बाह्यतः पुरः ॥ तीर्थपादपदांभोजरजसातीव पा-
वने ॥२४॥ ययोः सुरस्त्रियः क्षत्तरवरुह्य स्वधिष्ण्यतः ॥ क्रीडंति पुंसः सिंचंत्यो विगाह्य रतिक-
र्शिताः ॥२५॥ ययोस्तत्स्नानविभ्रष्टनवकुंकुमपिंजरं ॥ वितृषोपि पिबंत्यंभः पाययंतो गजा ग-
जीः ॥२६॥ तारहेममहारत्नविमानशतसंकुलां ॥ जुष्टां पुण्यजनस्त्रीभिर्यथा खं सतडिद्घनं ॥२-
७॥ हित्वा यक्षेश्वरपुरीं वनं सौगंधिकं च तत् ॥ द्रुमैः कामदुघैर्हृद्यं चित्रमाल्यफलच्छदैः ॥२८॥

गजपत्नीः पिबंति तत्र हेतुः तासां सुरस्त्रीणां स्नानेन विभ्रष्टं गलितं यन्नवकुंकुमं तेन पिंजरं पीतवर्णं गजीः करिणीः ॥२६॥ तारं रू-
प्यं तारादिमयविमानानां शतैः संकुलां ... पुण्यजनाः यक्षास्तेषां स्त्रीभिः ... अथ यक्षेश्वरपुरीं हित्वा अतिक्रम्य तद्वच
न बहिःस्थाने दिव्या ... इति चतुर्थेनान्वयः ॥ कथंभूतं वनं चित्राणि माल्यानि फलानि छदाश्च येषु तैर्द्रुमैर्हृद्यं सुखकरं ॥२७॥

कैलाशवर्णयति॥ जम्बीरव घ्रीमा द्विचतुर्दशमान नरैर्नरैर्द्वैवै [illegible] इति प्रद्यक्षिप्तुत्रेणान्वय कदाचन्नै गीना॥
धातुविचित्रितै नानाद्रुमलतागुल्माद्यैः॥ १० [illegible] नानामृगगणाश्रिततत्ते [illegible] सानव शृंखेचुरमणै स्वहकौ [illegible]
मयूराणां केकाभिः स्वर्णमौक्तिकमदाविरलिमितिभिर्मुक्तैः [illegible] विशेषः [illegible] तस्मा [illegible]
[illegible] कूजितैः [illegible] स्वरेण [illegible]
[illegible] द्रुमैः [illegible] तस्मात् [illegible]

जम्बीरवधितपौ मत्र्योगसिद्धैर्नरामरैः॥ शुष्कं किंनरगंधर्वैः सरोभिर्विहितस्पृहा॥ नानामणिमयैः स्त्रीनां
नाधातुविचित्रितैः॥ नानाद्रुमलतागुल्मैर्नानामृगगणाश्रितैः॥ नानामलयसैवतौ नानाकंदर
सानुशिखरमणौ विहृद्वैतीनां रमणैः॥ सिद्धयोषितां॥ १२॥ मयूरकेकाभिस्तं मदांधालिविघुष्टितम्
आविभेरक्कं कूजानां कूजितैश्चापनिश्चितं॥ १३॥ स्त्रा कबंधनि मिनोकृते षिजानमस्मास दुधीदुमैः॥ अं
नमिश्राम्रानेगीपंगां नमिवनिजंरैः॥ १४॥ मंदारैः पारिजातैश्च मरलैरुपत्रैश्च निमालैः॥ त्रानना
लैश्च कोविदारौ स्नागुर्गैः॥ इंधत्पूतिः कंदनानि श्च नागपुनागचंपकैः॥ पाटलाशैणकवकुलैः॥ कुं
दैः कुरवकैरपि॥ १५॥ स्वर्णैः स्वर्णजयत्रैश्चमरकैः क्रुकजातिभिः॥ कुब्जकैर्मल्लिकाभिश्च माधवीभिश्च
तिना॥ १६॥ पनसैः खवरश्वयश्वसव्रकृत्यग्रोधहिंगुभिः॥ पूर्जैरथ खदिरैः पूगैः राजपूगैश्च जंबुभिः॥ १७॥ प्ल

[illegible] धूतावधोरवानरश्मातिलेद वेणुकीचकयोः [illegible] वेणुकजातिभिः [illegible] वेणुकाएलाजातिर्माला
[illegible] कुमनाति शिरिसवजातिरवात [illegible] कुमुदाविसमूहितिः [illegible] धूसर मुकुलमधारैय [illegible]
अतियानि पहिह्दानि तैमध्ये [illegible]

श्रीमद्भा०
चं०अ०
२४

इति नामासनं दर्भमयी वृसी तस्यां ब्रह्म प्रवोचन्तं सव्यं पादपद्मं दक्षिणे ऊरौ कृत्वा विन्यस्य जानुनि च सव्यबाहुं कृत्वा दक्षिणबाहुप्र-
कोष्ठे मणिबन्धस्थाने अक्षमालां दक्षिणपादस्य जानुनि तया तर्कमुद्रया उपलक्षितम् आसीनम् उपविष्टं । तदुक्तं योगशास्त्रे एकपादमथैक-
स्मिन् विन्यस्योरुसंस्थितम् । इतरस्मिंस्तथा बाहुं वीरासनमिदं स्मृतम् । तर्कमुद्रा चोक्ता तर्जन्यङ्गुष्ठयोरग्रे मिथः संयोज्य चाङ्गुली प्रसा-
र्य ब्रह्मज्ञ तर्कमुद्रेति मा तर्क इति ॥३८॥ ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मानन्दः तत्र समाधिर्यस्य तम् आश्रितयोगकक्षां योगपट्टं वामजानु-

उपविष्टं दर्भमय्यां बृस्यां ब्रह्म सनातनं । नारदाय प्रवोचन्तं पृच्छते शृण्वतां सतां ॥३७॥ कृत्वोरौ दक्षि-
णे सव्यं पादपद्मं च जानुनि । बाहुं प्रकोष्ठेऽक्षमालामासीनं तर्कमुद्रया ॥३८॥ तं ब्रह्मनिर्वा-
णसमाधिमाश्रितं व्युपाश्रितं गिरिशं योगकक्षां । सलोकपाला मुनयो मनूनामाद्यं मनुं प्रा-
ञ्जलयः प्रणेमुः ॥३९॥ स तूपलभ्यागतमात्मयोनिं सुरासुरेशैरभिवन्दिताङ्घ्रिः ॥ उत्थाय चक्रे शि-
रसाभिवन्दनमर्हत्तमः कस्य यथैव विष्णुः ॥४०॥ तथापरे सिद्धगणा महर्षिभिर्ये वै समन्ताद-
नु नीललोहितं । नमस्कृतः प्राह शशाङ्कशेखरं कृतप्रणामं प्रहसन्निवात्मभूः ॥४१॥ ब्रह्मोवाच ॥
जाने त्वामीशं विश्वस्य जगतो योनिबीजयोः । शक्तेः शिवस्य च परं यत्तद्ब्रह्म निरंतरं ॥४२॥

दृढीकरणार्थं विन्यस्ते तथा आश्रितवन्तं मनुमनूनाम् आद्यं मनुं ब्रह्माणं आद्यं प्रमुख्यं ॥३९॥ अर्हत्तमो विष्णुर्वामनमूर्तिर्यथा कश्यपस्य कश्यपं।
स विष्णुर्महर्षिभिः सहिता ये नीललोहितम् अनुवर्तन्ते ते पितृसिद्धादयः वन्दनं कृतवन्तः अथ प्रणामं कृत्वा नमस्कृतः प्राह कृतप्रणामं शिवं ब्रह्मा ॥४०॥४१॥
ह्य पितृत्वाद्यस्य ब्रह्मात्मनः कोऽपि वितर्कः पितृविषये महत्त्वेऽपि सा बुद्धा नहि तिवि । त्वत्से ब्रह्मा जानेत ब्रह्म हेतु जगतो यो निर्बीजं शक्ति प्रकृति
बीजं च शिव पुरुषं तयोः कारणं तथापि निर्विकारं ब्रह्म निर्विकारं तदेवाहमभिजाने ॥४२॥

रक्तकण्ठखगानामनीकस्य स्वरैर्मण्डिताः षट्पदा यस्मिन् कलहंसानां कुलस्य प्रेष्ठं खरदण्डानि पद्मानि तदाढ्या जलाशया यस्मिन्।२८। वनकुञ्जरैः संघृष्टा ये हरिचन्दनद्रुमास्तत्संबन्धिना वायुना पुण्यजनस्त्रीणां मनः अधिकमुन्मथयन्तं।२९। यत्र वैदूर्यकृतसोपाना उत्पलमालिन्यो वाप्यः तत्किंपुरुषैः प्राप्तं वनं दृष्ट्वा आरात्ते किंपुरुषैः प्राप्तं वापी ददृशुर्वटं।३०। योजनशतमुत्सेधः उच्छ्रायो यस्य पादोनैः सर्वैर्न्यूनं पञ्चसप्ततियोजनपर्यन्तं विटपैः आयतः विस्तृतः पर्यक् सर्वतः कृता अचला छाया येन निर्गतानि नीडानि यस्मात्।३१।

रक्तकंठखगानीकस्वरमंडितषट्पदं। कलहंसकुलप्रेष्ठं खरदंडजलाशयं।२८। वनकुंजरसंघृष्टहरिचंदनवायुना। अधिपुण्यजनस्त्रीणां मुहुरुन्मथयन्मनः।२९। वैदूर्यकृतसोपाना वाप्य उत्पलमालिनीः। प्राप्तं किंपुरुषैर्दृष्ट्वा त आराद्ददृशुर्वटं।३०। स योजनशतोत्सेधः पादोनविटपायतः। पर्यक्कृताचलच्छायो निर्नीडस्तापवर्जितः।३१। तस्मिन्महायोगमये मुमुक्षुशरणे सुराः। ददृशुः शिवमासीनं त्यक्तामर्षमिवांतकं।३२। सनंदनाद्यैर्महासिद्धैः शांतैः संशांतविग्रहं। उपास्यमानं सख्या च भर्त्रा गुह्यकरक्षसां।३३। विद्यातपोयोगपथमास्थितं तमधीश्वरं। चरंतं विश्वसुहृदं वात्सल्याल्लोकमंगलं।३४। लिंगं च तापसाभीष्टं भस्मदंडजटाजिनं। अंगेन संध्याभ्ररुचा चंद्रलेखां च बिभ्रतं।३५।

।३२। मुमुक्षूणां शरणे आश्रये त्यक्तामर्षमन्तकमिव तत्र स्थितं विशिष्टं ददृशुः। सख्या कुबेरेणोपास्यमानं।३३। विद्या च तपश्च योगश्च समाधिः तेषां पथा आस्थितं प्रवर्तनार्थं चरन्तं लोकस्य मंगलं हितं तस्मै वात्सल्यात्। लिङ्गादि चरतः।३४। सन्ध्याभ्ररुचा रक्तवर्णेनांगेन सह चन्द्रलेखां च बिभ्रतम्।३५।

श्रीमद्भा०टी० च० ६६

अनुतसाधूनां हननमा ... कारुण्यहमेन कर्तुमर्हसीत्याह द्वाभ्याम् यस्मिन्निति यदा काले स्पृष्टधियो भिन्नदृष्टिता पृथग्दृशो भवंतितत्रापराधेसाधवो दैवं अनुकंपया नतरमेवपरकृतमपराधंमत्वा हितमनया चित्तं कृपयैव कृपां कुर्वंति न तु क्रमं पराक्रमं कुर्वंत [illegible]
दैवबलात् कृते अर्थे मन्मयैव दैवप्रेरितं भूतं कोऽपराधस्तेषामिति मत्वा कृपां कुर्वंति इत्यर्थः ॥४७॥ भवान्स्तु अस्पृष्टमतिः अतः समस्तदृक् सर्वज्ञ तया मायया हताः आत्मानो येषां तेषु अत एव कर्मानुगतचित्तेषु कृतापराधेषु अनुग्रहं कर्तुमर्हसि ॥४८॥ एवं आत्मानं

यस्मिन्यदा पुष्करनाभमायया दुरंतया स्पृष्टधियः पृथग्दृशः । कुर्वंति तत्र ह्यनुकंपया कृपां न साधवो दैवबलात्कृते क्रमं ॥४७॥ भवांस्तु पुंसः परमस्य मायया दुरंतयास्पृष्टमतिः समस्तदृक् । तया हतात्मस्वनुकर्मचेतःस्वनुग्रहं कर्तुमिहार्हसि प्रभो ॥४८॥ कुर्वध्वरस्योद्धरणं हतस्य भोस्त्वयासमाप्तस्य मनो प्रजापतेः । न यत्र भागं तव भागिनो ददुः कुयाजिनो येन मखो निनीयते ॥४९॥ जीवताद्यजमानोयं प्रपद्येताक्षिणी भगः । भृगोः श्मश्रूणि रोहंतु पूष्णो दंताश्च पूर्ववत् ॥५०॥ देवानां भग्नगात्राणामृत्विजां चायुधाश्मभिः । भवतानुगृहीतानामाशु मन्योस्त्वनातुरं ॥५१॥ एष ते रुद्र भागोस्तु यदुच्छिष्टोध्वरस्य वै । यज्ञस्ते रुद्र भागेन कल्पतामद्य यज्ञहन् ॥५२॥ इति श्रीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे दक्षयज्ञसंधाननाम षष्ठोध्यायः ॥६॥

नो कारुण्यमाह कुर्विति त्रिभिः त्वया हतस्य असमाप्तस्य अध्वरस्य उद्धरणं कुरु ... भागिनो ... [illegible]
पि तव भागं नदुः ... [illegible] ... आशु आतुरं मा भूत् ॥५१॥ ... [illegible]
... [illegible] ... इति चतुर्थे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

५५

त्वमेवेन तु विश्वमेतन्न त्वाद्‌ त्वमेव सरूपयोः रविनलयोः त्रिव्यक्तो क्रीडन्विश्वस्पृड्‌ द्विकरोषि। कर्णेनापि रविसरूप
योः शिवाविश्वात्मो अतोऽन विरोधः स्वधर्मं संपरीक्षि यात्रयीन स्याः प्रतिपन्नरेक्षणाय स्वस्थमानसि। यथा
हे धर्मोऽर्थः कृष्णधर्मो ह्यनियतस्तस्मात्‌ येदक्षेणसूत्रेण मिमितेन सेतनो वर्णाश्रममर्यादा स्वयं विसिता। नि विश्व निर्मोताऽस्ति
वाऽस्य तेऽश्रयाः स्तुवीहति। ४३। सर्वे कर्मफलदातापि त्वमेवेति साह। हे मंगलमंगलानां मुनानां कर्मणां कर्ता स्वर्गपरमोक्षं

त्वमेव जगद्वन्द्येन त्रिवशंकरयोः सरूपयोः। विश्वं सृजसि पास्यत्सि क्रीडन्नूर्णपटो यथा॥ ४२॥
त्वमेव धर्मोऽर्थदुघाभिपन्नैर्यद्दक्षिणसूत्रेण ससर्जिथाः ध्वरं। त्वयैव लोकेऽवसिताश्च सेतवो या
न्ब्राह्मणाः श्रद्दधते धृतव्रताः॥ ४३॥ त्वं कर्मणां मंगल मंगलानां कर्तुः स्म लोकं तनुषे स्वः परं वा।
अमंगलानां च तमिस्रमुल्बणं विपर्ययः केन तदेव कस्यचित्‌॥ ४४॥ न वै सतां त्वच्चरणार्पितात्म
नां भूतेषु सर्वेष्वभिपश्यतां तव। भूतानि चात्मन्यपृथग्दिदृक्षतां प्रायेण रोषोऽभिभवेद्यथा
पशुम्‌॥ ४५॥ पृथग्धियः कर्मदृशो दुराशयाः परोदयेनार्पितहृद्रुजोऽनिशं। परान्दुरुक्तै
र्वितुदन्त्यरुन्तुदास्तान्मावधीद्दैववधान्भवद्विधः॥ ४६॥

वानतनुषे मंगलानां कर्मणां कर्तुः स्वतः मिश्रनरकतनुषे तत्र कोन हेतुस्तानदेव तस्मिन्निवक्तस्य चि विपर्ययोऽनर्थ
त्वत्कोपोऽत्र हेतुरिति भवसाधितमिति किमुत्पन्नायोऽमाह। न वै सतां मत्र शैवानामिति। न त्वेवं तत्र त्वाक्षितीया
त्वं यथा किमनतितद्दत्ताः॥ ४५॥ अत एव पृथग्धिय इत्यादिना अत कर्मणि पितृदृष्टि श्रीक्षादुःश्रयाः परोऽभ्यापरोद्यमुदयेन संपद
आर्पितहृदि रुजयेषा। परान्तवामर्मभिसारकैर्वैवैर्नैव वधोऽपि बालानामन व द्विध॥ निश्चयमांसाः फलमानवधीत नह स्मा ताश्च
व

श्रीमद्भाग
चं०
१९

यद्यपि यद्यपि विषयलक्षणराधातोमयाभवानेतथापि त्वयादंडो भृत्यभाजन विलासकंतानप्रेषितो मिथुनमेवेतदिलाष्ठवा
त्वं कथं वालत्वाभिप्रायतुर्मं तव हरे श्रीतिर्वायुवयोरवताप्त्वा नास्ति इत्यंवादहेतुमप्रदर्शितिनिपुत्साजूलालमस्या कथ
श्लाघ्यं किमर्थमात्मनस्तु मविनुतमप्राप्ति जनवक्तालब्धानेदकात्मन्तनपत्रविद्युसपदा यप्रवर्तनेनत्वामपथितुमिसर्षे । ततस्मात्दिप

भवस्तवाय कृतधीर्न तावदुद्गुणान्न श्रीकंठकृपाकलयासंपरेतं सुतोस्मरन्तशक्षु तंस्तम्बमनः प्रेमविक्लिन्न सुधी । तत्रांस निर्मलीकेनजाबेनेत्वंप्रजापतिः १४ । दहत
जाचा । सूयाननु यह श्रेहोभवताकृतोमेदंड स्त्वयामयिशृतो यदि विषयलक्षणः न वाह्यबंधकसुच
वांतगावर्णवतानुभंहरेश्वकुजएवधृतश्चतेषु । १३ । विद्यातयोव्रतधराम्नसुखतः स्वाविशान्न-
ब्रह्मात्मतलमविनुंपश्यमंस्वमसाक । तब्राह्मणभ्नपरमसर्वविपत्सुपासिपालः यथूनिवबि
ग्नोवगृहमिदंड । १२ । श्रेयसोमयाविहितनत्वहत्यासत्यांथा हिसि कुसलि विहिसितैरगाण्यत
न्मा । अथाकथंतमहंतमनिंदयापातहृष्ट्वाद्यामभगवान स्वकृतेनतुष्येत । १४ ।
कमाणिवंसमीद्गोत्रब्राह्मणानातुमंत्रितः कर्मसंज्ञानयामासधेयाभ्यास्यलिंगाधि-
भिः १८

परमभक्तवं श्रेयस्य प्रत्युपकारो नास्ती स्वाद्वयोस्मा क्षिति । अविदितैतत्वहस्यअत्रप्रमत्तत्वज्ञानेन तद्विगण्यविस्मृत्य त्वर्हेत-
मस्तनिंदया । अर्थतेन परंतमामपातदृष्ट्वाभवान् स्वकर्मणैवपरातु यद्वेणोतयरातुयद्वेषो वतुष्यतुजनमयावनिकर्तुं-
शक्यमित्यर्थः । अथ । ऋत्वत्रि । ऋत्वाः । अपाध्यायसहितैनद्विजः स्यादिति । अनुवर्तयामासादृश ।

सप्तमे विलुप्तक्रतु [illegible] ॥ अजेनानुनीतः [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] इत्यजेनानुनीतेन भवेन परितुष्यता। अभ्यधायि महाबाहो प्रहस्य श्रूयताम् इति॥१॥ [illegible] नाघं प्रजेश बालानां वर्णये नानुचिन्तये। देवमायाभिभूतानां दण्ड-
स्तत्र धृतो मया॥२॥ प्रजापतेर्दग्धशीर्ष्णो भवत्वजमुखं शिरः। मित्रस्य चक्षुषेक्षेत भागं स्वं बर्हिषो
भगः॥३॥ पूषा तु यजमानस्य दद्भिर्जक्षतु पिष्टभुक्। देवाः प्रकृतसर्वाङ्गा ये म उच्छेषणं ददुः॥४॥
बाहुभ्यामश्विनोः पूष्णो हस्ताभ्यां कृतबाहवः। भवन्त्वध्वर्यवश्चान्ये बस्तश्मश्रुर्भृगुर्भवेत्॥५॥
[illegible] तदा सर्वाणि भूतानि श्रुत्वा मीढुष्टमोदितम्। परितुष्टात्मभिस्तात साधु साध्वि-
त्यथाब्रुवन्॥६॥ ततो मीढ्वांसमामन्त्र्य शुनासीराः सहर्षिभिः। भूयस्तद्देवयजनं समीढ्वद्वेधसो ययुः॥
॥७॥ विधाय कार्त्स्न्येन च तद्यदाह भगवान्भवः। सन्दधुः कस्य कायेन सवनीयपशोः शिरः॥८॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]
॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय॥

श्रीमद्भा० स्कं० ३८

अष्टा निरीतुवैदर्भी त्मानेन स्वानि नितया॥ स्वलिप्राप सदैनेन का दाचिन्नु किरुमते त्युद्धानी तुपुरजन सपुद्धे हुमाग प्रकार पूर्व कस्त्री लब्ध कारमाहा सीनि का डस्मादिराजसि हुस वेश्मनी सतेन दिष्टै देवकुवीति अधिकुर्वनानित थामृमो पदेश का रिषद्गतियाम॥ अरसन्नमोनजी र्णपा येन पालिता॥ ३३॥ दार्भि मधुराद्दिनि रीगहन्दे पाय निरयधम

सेनिकास्वयमाम्नाये न हिंषन्न्‌दिष्टका रिण॥ पुञ्जा रकाल क्रम्या मां वि चेमर व नीमिमा॥ ९॥
तत्र कदा तु रजसम्पुरंजन पुरञ्जय॥ कुरुधुर्णोमि गोयाद्वा जरस्तल्ल गया लितां॥ ३०॥ कालकन्या
पितुरतुजे पुरजन पुरवलाम्‌॥ ययाभिनूतः पुरुषः सद्यो निःसारतामियात्‌॥ ३१॥ तयोपभुज्यमा
नां वै यवनाः सर्वतो दिशं॥ द्वार्भिः प्रविश्य सुभृशं प्रार्दयन्‌ सकलां पुरीं॥ ३२॥ तस्यां प्रपीड्यमा
नायामभिमानी पुरञ्जनः॥ अवापोरुविधांस्तापान्‌ कुटुम्बी ममताकुलः॥ ३३॥ कन्योपगूढो न
ष्टश्रीः कृपणो विषयात्मकः॥ नष्टप्रज्ञो हृतैश्वर्यो गन्धर्वयवनैर्बलात्‌॥ ३४॥ विशीर्णां स्वपुरीं
वीक्ष्य प्रतिकूलाननादृतान्‌॥ पुत्रान्पौत्रानुगामात्यान्‌ जायां च गतसौहृदां॥ ३५॥ आत्मानं क
न्यया ग्रस्तं पञ्चालानरिदूषितान्‌॥ दुरन्तचिन्तामापन्नो न लेभे तत्प्रतिक्रियां॥ ३६॥

कन्यया जरयोपगूढ सन्‌ तस्य प्रतिक्रियामलभमानः इति तत्रीये नान्वयः॥ कुर्मैश्वर्यं वंशान्पदिश्य सकल विषय निकुलानस्वजनयेम
किनाविषयत्र व्यापकान्‌ अनादृतान्‌ आदरमकुर्वाणान्‌॥ स्वाधीनत्वाभावात्‌ गृहस्थाश्रमोऽपि दुःखमिति आमालाद्विज्ञविशेषमानग
तसौहृदां अञ्चसाम्बसालाम्‌॥ ३६॥ अरिभिर्विप्रादिभिर्दूषितानां॥ ३८॥

३८

भ्रला स्याभव तिमाविसरस्मको मेकृत्वानी कजस्थातुमर्हे श्री तिशपमदातान्त्र श्रा श्री मा श्रयश्च यवनाले कामी भरन-
यनामार्त्तवह्निः ।२३। देवीर त्वा यी क्लिनय निहणि नरिक्त जितनक्रमानि ।२४। लौकते वेद नश्य हे । यक्षेनबतपनी नक्षत्र सदा
ममानन्दहाते यवहृदीयमान न वक्ष्यति न गृह्णा नि ।इमौ दीक्षर्मभूतानतुवेद तिसन ।२५। पुरुषेणकर्तेमाधर्मं योगक थर्ह
दिव गुह्यमरणान क्षिपाणि नवैराग्या नुद्रमाय देवी यौ मनो ।२६। तुमनवश्रामस माधिनाह्यानन्द ह्यायामस्त्रालोः मलोक

भसा स्या नाम मा मद्धु काल कन्या विश्वंपते ॥ मयि संरम्भ विपुलमदा ह्या पसुदुः सहं स्यात्तु महे
शिते कय मस्या ह्या विमुखो मुने ।२७। जनो विहन्त सकल्याकन्यकाय वने श्वरं ॥ मयी पदिष्टमासो
धवले नाश्रान्य प तिः ।२८। कृपया यत्र ना तो सा हृदि वीरे सि तं पतिं ॥ सकल्यां विधूना नाकन-
किलन रिक्षा नि ।२९। का विमाबहु रोभे सि वाला वसद वयही ॥ यन्त्रि कन्यालोपन ननेशाति नन-
दिवानि ।३०। अथो मजस्व मां नथ मजंनी मे दर्शा कुरु ॥ एतावदेयो मयोध मौ यदाजो नतुकमते ।३१।
कालकन्योचित ब चोनिशम्य यवनेश्वरः ॥ विकी पुंर्वै व गुह्यस सस्मितं नाम जाब न ।३२। अमात्रि
ह्यपि नस्तु र्य पुनि राम्स समाधिना ॥ नानि नंद तिलो कोयं स्नामक्ष प्रासम नां ॥ त्वमस कृतानितुं-
ह्वलो कं कर्म विनिर्मितं । यद्धिमेहित नादुक्का भजानाशं भ शेष सि ।३३। ब्रह्मराज्यमस्याना
संचमेत गिमीन वः ॥ धवश्यं भाव्या लोके ॥ क्लिन्नकर्मो भी मसेनि क ।३४। ॥ इति श्री नारदीये महापुरा
णे चतुर्थं खंडे पुरजनावा ख्याने सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥ नारद उवाच ॥

स्याने नवितिश्चतो श्रमसाति सुत ह्यायेष्ठे जन्मिन गति सती लोकमा कम्पयुं ह्वलसको मिलोक नवधाति स्मादिमर्थे
।२॥ नवैवसमाक मीथमा प्रतिकुलं लोकी हूनिधानी नियमान सो मेवप्रजानां भंकरिष्यसीत्याह याही ति यामुदी
यायवनपृतनातथा सुका ।२॥ किंस प्रकार इति । मारको विक्षमो ज्वर माहेश्वर स्याभय कथा नि त्वातस्मीमा घोरसेनि

कुतः फलमत आह शाइवब्रह्मणि नैष्कर्म्यमस्य। अर्थानो पिपारस्यैन मिनवर्त्मामा मन्त्राणां सिद्धोर्थे उत्तहस्तलादिषु श्रुक निविधदेवतानिधानसामर्थ्यं परिछिन्नमर्थं आदिभूतत्वकर्मणो फलं परमेश्वरं न विदुः। तथा तत्प्रीणनार्थं कर्म कार्यमित्याह परमेश्वर एव नजितं न आह। यदा यमनुगृह्णाति तदा तस्य बुद्धिः। आत्मनि भाविते तस्य सन्ततस्तोको कल्पवदारे नैष्कर्म्यं परिशिष्टम्। अर्थकामेषु परमार्थोपेक्षका मानेषु शुभार्थं बुद्धि भावत्या शेषनाथ केवल श्रीमन्नियेषु नस्पृहणा। अथ नतु वेदेन सर्वो दिसाधनत्वेनोक्तानि कर्माणि वेदवादिनो वदन्ति कथम

ग्रहबद्धसिद्धैः परिचर्यमाणनिस्तरे। मन्त्रलिङ्गैर्व्यपदिष्टमूर्तिं नजानतो न विदुः परं ॥४५॥ यदा यमस्य गृह्णाति भगवानात्मभावितः सजहाति मतिं लोके वेदे च परिनिष्ठितां ॥४६॥ तस्मात्कर्मसु बर्हिष्मन्नज्ञानादर्थकाशिषु। मार्थदृष्टिं कृथाः श्रोत्रस्पर्शिष्वस्पृष्टवस्तुषु ॥४७॥ स्वं लोकं नविदुस्ते वै यत्र देवो जनार्दनः। आहुर्धूम्रधियो वेदं सकर्मकमतद्विदः ॥४८॥ आस्तीर्य दर्भैः प्रागग्रैः कार्त्स्न्येन क्षितिमण्डलं। स्तब्धो बृहद्वधान्मानी कर्म नावैषि यत्परं ॥४९॥ तत्कर्म हरितोषं यत्सा विद्या तन्मतिर्यया। हरिर्देहभृतामात्मा स्वयं प्रकृतिरीश्वरः। तत्पादमूलं शरणं यतः क्षेमो नृणामिह ॥५०॥

स्वस्वलोकं विदुर्जनैतत्राह। धूम्रधियो मलिनबुद्धयः सकर्मकं कर्मपरं वेदमाहुरतिक्रमविदः। अथ बेदस्य स्वस्तिस्वस्वरूप लोकमात्मतत्त्वं वेदतात्पर्यं तो परं न विदुः यत्र देवो स्ति। ४८। एवं महामूर्खस्त्वमित्याह आस्तीर्येति। ४९। महा तन कर्म करणीयं तन्मतिर्महामसहकारी सनत्कुमार। अविनीत सत्कर्मनावैषि यत्परं विद्या स्वरूपं न वेत्सि। ४९। नारद स्वयं तथा तत्त्वं स्वयं निरूपयति हरितोषयतीति हरितो मयातत देव कर्म येथाजसि। हरिं तेषां निर्जयति सैव विद्या महाफलं साध्य। ५०। कुतः देहामाहुरे परमं फलमेहरस्यासत्याह माप्या हरिर्देहभृतामात्मा ईश्वरस्तत्वहेतु स्वयमेवोत्तमो एकाकिनः कारणात्मनेति

नवातसप्तजनेष्वसनजनेष्वद्भु सर्वत्र वंचे सार्द्र।।सइति। इति वोवेदस एव बिन्दानसमुत्स यचह रिश्च्यां।पश्यन्नकामपूर्णहरेति।
एवमवस्य सच्छिन्न पुरिहृत। नदेवमालमीवधर्मो लुप्तकारैकत्यासृत्को एकाद्धेतिपितानिमिलिताचिंत्तं पुत्राय मतं
श्रोत्रियमात्मसततव हाणमिवमहाश्चयकपितसकलमात्रेयहा निर्वासबिंदु हरि एकविंशमहा।।अत्रेति। यत्रेतिपिवचर्भ
हेतुजन्मन्यवर्तीति नयान्नलर्जक सुमनसामुष्याणां चारणिकाश्रमेवा टिकाकांमिधिकामिथ्य परस्परस्त्रियासहमिलित
तत्रैवरत्नमासकल्पवहुप्रयोगमराक्षेणां सामसुगीतेषुलुध्व कर्णौ मस्पर्तं परेकामसु निहतिः लीलान संज्ञाय अंगीरसस्वय

सर्वेन्द्रियतमस्त्रा।।मायतो नन्नयमस्वपि।। इतिवेदस वैविकानयोविका नसमुत्कहरिः।।५३।।
ब्रह्मएवं हिसंछिन्नो ऽममनः पुरुषर्षभ।।अत्रमेवद्मोगुहांनित्रामध्यत्रु निश्चित्तमस(?)।।क
मंचसुमनसां त्रारुहिमि मिक्षित्वा।। इत्थंषडूर्मिगणसाम्यमुत्तुलकर्णी।। स्पर्धोसृज्ञानमुत्तमो विग
हाव्ययांतं पृष्ठेमृगंमृगयमुष्यकामाणमिन्दे।।५७।।सुमनः सधर्मीणांसक्तौगौतारस्नाध्यमे।
पुष्पमधुगंधवन्तक्षुद्रमकामकर्मविपाकजेष्वात्मसुखलवंजैहीयपस्यादिविचित्तंनमि
खुशीभूयतन्मितिवेजितमनसंषडिंद्रियगणसामतिनवद्धिमतेनुस्वनिमाद्विजनालो
वेषतितरामतिषंलोपितकार्यामयीहकायूधवदात्मनत्राम्रुहेरतोहेरासांतमानकालमि

तानविगणश्चखा एवविलासुधकस्यावेनविश्वमृगामृगाश्च।।भेषस।।५७।। शोभावसुनेयोऽज्ञमश्रावहेसुमनोति-स
मनेभमेः परिणाममविरसत्वमासाधुएवविभितेसस्यश्चावस्त्यमिषुनीभूयश्चीति-सहेतिरीपञ्चकमितसमाममाता
स्वभिनिवेशितमनोऽपेवश्रसुतयद्दस्सअस्नाअत्रुहेरत इतिवातमिससमात्मानिहृततमितिषेत नालिकावसूते
नश्चरेवाप इविषयितिर्वृतादेवतादृशमिम्।।५८।।

क्रमायचितुपादयोः स्पृष्ट्वा तु विनकर्मेणाप्वापहृएणेनद्वी द्विनश्रेष्ठाय परिश्रुत्य रक्तनाभानस्थाना नाभिमुखो ध्यत यहृत्प्राणिलि
विनः सम्भ्रमस्थेभयाण नद्भुतनानिति प्रयोश्वय कथमत उपहृत नत्रपितमहे एतायस्मे समु किञ्चानेयाम मुनसु साध्वदेमाभया
न च्याणही नेभरण चुजेयस्य ॥२२॥ पद्मपलाशाक्षदृक्ति पीयस्तन थानृअसन एन पृथुपदपत्र ॥ श्रीभगवन्नस्मत्पारिक मुक्तान
सामनमुडेक माह सङ्गनिकामावाणविलसने नतूलीमन स्थितम् समक्षमुहरिहृदोयगृह्यापाल शृणु नामत्स्थ अन्तस्थोऽहं ओ
गोत्रं विषयनूतं पदा शिलि सृष्टा न भिस मनाय ॥ सखावेवा पदानुवस्तृज्ञति ॥ अत ह्णपापरवरेण्नुतहृ हिरात्मा नाभिस्य नया

सृष्ट्वांबुपादयोः पे मणावाद्वितविनकर्मेणा ॥ ज्ञातकर्मेतु [illegible] विधिवं निससर्ज हृ ॥२१॥ भगवान्
थ विश्वात्मा पृथुनोपहृतां हृएः समु जिहानयात्मकया गृही न चरणांबुजः ॥२२॥ ब्रह्मा नाभिमुखो
ऽभ्येनमनुग्रह विलविलिः ॥ यस्सत् पद्मपलाशाक्षो बधनस्य मुहृत्सतां ॥२३॥ सम्राडिराजो र विभोऽस
लिहैरिविलोकितं नाशाकदृश्रप्तोचन ॥ मर्किंचनो वाक्सवाप्य विलयो हृदो पद्मुद्धामुमथाद
स्मिनः ॥ एवाथावमुखाक्षकला विलोकयन्नत शिष्टोवा चरमाह पूतर्ष ॥ परात्परं तं शिशि
ज्ञानमी निःस्पृह हस्तायसुरंग विविध ॥२४॥ पुष्पस्तवाचाराननि नो लब्दर देवराधुष ॥ कार्थं
तिगुण निक्रिया त्मने ॥ ये नारकाणमपि संति दे हिनां तानीशकेवल्यपते एणभवाः ॥२५॥ नकामये
थाय नद्प्यहं कापि न्वयत्रयुपाचरणांबुजासवः ॥ महत्तमांतहृदयान्मुखच्युतो विधत्स्व कर्णायु

निर्वेति ॥ अत एव स्वजनपरिहारार्थे वागवस्रोमन्ते स्वपि विम्पत्त हृस्तायुधे मम ॥२४॥ यत्ररणांबिनियत्कृतन्त सहमानस्था हा
हे विभो वरदानं ब्रह्मादीनामीश्वरा तत्र वरप्रदानेन नः सकाशात् वुध कथं वरान् एणेनेकीहशा न ॥ एषो विशकीयत इति गुणं नि
क्रियोऽहंकार ॥ सएवा मायिषयंते थाब्रह्मादीनां सर्वं चिन ॥ देहाभिमानिनां तामोपा निजिवातथ्या विभुधा एवं न मत्तो मोक्षं अनुग्रसिना
लादयी सात्वयेइति बुध एवाहमपि नइयोइति समुच्चयाय चकार ॥२५॥ केवलस्य पतेइति सबोधनात् केवलवरीणमीति मात्रां की
साहमहत्तमानेमनहृदयान् ॥ एवकारेवानिर्गतोनगवत्स्वारोजमकरंद यत्र श्रवणादि सुखं यत्र नास्ति तादृशं चेत्केवल्यंतर्हि

[illegible]

श्रीमच्चा०
च०स्तु०
५५

नतुतद्दैवलाभाविरागद्वेषाद्याकुलानान्तिसुखमपितत्सादिसापकाद्। सर्वांतिनत्वलद्दानीजशुधायाः कणतिज तर्लवंधी
कोनित.सएतदूराद्पिकिंचिद्य्रा अवणमात्रमित्यर्थं विस्मृततालत्वतेन्ये कुतोपी तिलोपापसपिपुमः स्मृतिघ्रास्पापानलितर
तिश्रीनवत्वकुनानारायादिसर्वेतो।।जनोनोतिसाकसार्थाहिएवामतेवेरिरलनत्काभिविमीहा दिसमेत्तुवादनीघा दितिनाम॥स्था
नतुनतिद्युक्तिफलितजनन फलविद्यासाधनेपवन्न कोयमायद्द द्स्यासकाद्। देहश्रयःभागवलीशै तिविद्ययस सतामगमेव

सकलमहोकामहन्तुखसुतोप्रवलसदातोजसुधाकणनिलः।। स्मृतिंपुनर्भैस्मृततनमर्त्योनां
कुर्यो धिगांनोवितरस्यजंतवरि।।७७।। यशः श्रिवंसुश्रवत्वार्थसंगमेवदद्व याचापरुणतिते
सकलमुक्तंसुणतोविरमेविनापश्रुश्रीयेसववेशुणसंग्रहेच्छया।।७८।।कथायाजेनाःखिल
पुरुषानमंगुणालयंपययारेपुलाजनः ऋणावद्यारेकपतिस्पृधोःकलिनेसानसतत्त्व
रोकनानश्रो।।७८।।

सकृद्पियहस्याविउपशृणोतितुणाश्रीनसपश्चिनाऽन्यकदांविवमेन।गुणलविश्यत्र जयतिश्रीयेतदपएवस्वर्गीयसुमन
नीगुणानांसर्वपुरुषार्थोनारायन सखिनसमाहारं तदित्यर्थः। ह्यतो व्युत्पत्तिविवाद्यवसपानेनवातेनकुलजडस्याद् श्रपोतिसमा
नातंतखक सर्वेकर्मणिक्रियमाणैःश्रिदेणहकलिःगएवैसतामविकित्सद्यःसद्वकालु.सादितिविततयाघ्निकुलनिन्यमोसा
हेमानमीयसयो॥अपिकिकलिनेमाविशिष्टविनयो नतुपर्याविणसेवाथाभस्मानतेनकतलवरत्वस्तापरीविपकातान गमीसि

५५

तथापि पुत्रादिषु ममत्वेन तत्कृतो हेयोपादेयभावोऽस्त्येवेत्यत आह। असंसक्त इति। ६। आत्मविवेकिनं प्रति देहस्य गुणत्वमाह एक इति। ...
त्या ममाभावात्मनो देहादिभ्यो भिन्नत्वं तत्र ज्ञापयितुं विशिनष्टि सर्वमयतीति। एक इति स्वयं देहादिभ्यो भिन्नः शुद्धः निर्लेपो न देहः नै...
नत्वाज्जडश्च सगुणश्च स्वप्रकाशत्वगुणाश्रित्वं परिच्छिन्नत्वं च देहादिनिष्ठत्वं स्वस्मात् व्यावृत्ताः तु निर्मलं ७। आत्म...
स्यैव भिन्नस्थितस्य प्रकृतिस्थोऽपि देहस्थोऽपि तत्प्रिकारैर्न लिप्यते। यत सम मयि ब्रह्मणि स्थितः। ८। इदं साधनमाह यः स्वधर्मेणेति...
माहुः यः स्वधर्मेण नित्यं चतुर्भिः। ९। यदि विशदाशयः शान्तमनाः तदा परित्यक्तगुणः सम्यग्दर्शनो विशुद्धाशयः शान्तिमेति
असंसक्तः शरीरेऽस्मिन्नमुनोत्पादिते गृहे। अपत्ये द्रविणे वापि कः कुर्यान्ममतां बुधः॥६॥ एकः शुद्धः स्वयं-
ज्योतिर्निर्गुणोऽसौ गुणाश्रयः। सर्वगोऽनावृतः साक्षी निरात्मात्माऽऽत्मनः परः॥७॥ य एवं सन्तमात्मानमात्मस्थं
वेद पूरुषः। नाज्यते प्रकृतिस्थोऽपि तद्गुणैः स मयि स्थितः॥८॥ यः स्वधर्मेण मां नित्यं निराशीः श्रद्धयान्वितः।
भजते शनकैस्तस्य मनो राजन्प्रसीदति॥९॥ परित्यक्तगुणः सम्यग्दर्शनो विशदाशयः। शान्तिं मे समव-
स्थानं ब्रह्म कैवल्यमश्नुते॥१०॥ उदासीनमिवाध्यक्षं द्रव्यज्ञानक्रियात्मनाम्। कूटस्थमिममात्मानं यो वेदा-
प्नोति शोभनम्॥११॥ भिन्नस्य लिङ्गस्य गुणप्रवाहो द्रव्यक्रियाकारकचेतनात्मनः। दृष्टासु संपत्सु विपत्सु
सूरयो न विक्रियन्ते मयि बद्धसौहृदाः॥१२॥ समः समानोत्तममध्यमाधमः सुखे च दुःखे च जितेन्द्रियाशयः।
मयोपक्लृप्ताखिललोकसंयुतो विधत्स्व वीराखिललोकरक्षणम्॥१३॥
मेवाह मम समय योऽसौ ... नावस्थानमेव ब्रह्म तदेव कैवल्यमश्नुते। १०। ... दर्शनमेवाह। उदासीनमिवाध्यक्षं द्रव्यज्ञानक्रिया
त्मनां देहेन्द्रियान्तःकरणानामिव अध्यक्षमिव स्थितमिमम् आत्मानं यो वेद। ११। ... कथं कुर्यामित्यत आह भिन्नस्य लिङ्गदेहस्य
गुणप्रवाहः संसारः भिन्नत्वे हेतुः द्रव्यादयः कस्य तत्र चेतनाचिदाभासः ... दृष्टासु सुखासु दुःखासु तेषु विकारो न भवति। १२।
... सुखे दुःखे च समः समानमानामामामायस्य जितानीन्द्रियाण्याशयश्च येन सः ... अखिललोकरक्षणं विधत्स्व क
र्ममेकं न मयाकर्तुं शक्यं तत्राह मयेश्वरेण उपक्लृप्ताः संपादिता ये अखिललोकास्तैः सामात्यादिभिः ...

श्रीप्रभाव
भा० च०
५८

गतुरत्नाद्वा दिग्विजयेकृत्स्नसत्पात्रस्य पापुण्यकरिष्यामीति विदनुमाह। श्रीअद्रिनिर्दिष्टस्मात्सायशर्थपरलोकेप्राप्नोति कृतान्तस्
कृतान्तषष्ठेमर्ज्ञहर्तोहरतित्यरक्षणे। [illegible] माह। अन्यथाप्रजापि [illegible] पुण्यस्य प्रजानामधमर्मपापपतुर्भोक्तव्य [illegible] विवरण
कृतसुकृतात्षष्ठमर्ज्ञहर्तोहरतिप्ररक्षणे। करेहार सन्तरक्षितानेनअथा एवंधर्मोऽपि [illegible] नायासे नमविषतीत्याह [illegible]
मनुमहर्षेसावनुष्ठतत्परपरा [illegible] धर्मे सएवप्रधानस्तथोर्थकामौतु [illegible] स्यमनमः [illegible] येनान्यःधर्मोविघ्नना।

३१

[illegible] प्रजापालनमेवरक्षणीय [illegible] पश्यैसुकृतात्षष्ठमंशम्। इत्यसौ अथाह [illegible] पुण्यः प्रजानामर
क्षिताकरहा [illegible] एवं द्विजाश्रानुमता [illegible] धर्मः [illegible] किन्तु [illegible]
नकामेनगृहे [illegible] लोक [illegible] माने [illegible] गुण
शीलय [illegible] मर्वैर्मुलत [illegible] तपो [illegible] गेनवाथनसमचितवर्णी। [illegible]
लोकगुरुणाविश्वंगनेनविश्वजित् [illegible] शिरसानगृहेहरेः। ३२।

[illegible] यथ्यापाविधर्मेऽप्रधानानुम्पतमोऽअर्थकामौ [illegible] अस्यापृथिव्याः [illegible] विचारात् [illegible] काले [illegible]
[illegible] लोकाअसि [illegible] चिदरणीयगुणा [illegible] निर्भरता [illegible]
व [illegible] रक्षितो [illegible] सुकृत [illegible] सगचितवं [illegible] लयस्याशाहा। ३३।

पूर्वैर्दर्शितान्नत्रमर्त्योर्वीवीन- उपेयान् सा धान्न्द ४ अविद्वानविद्वानपीति वाभ्यसिचरंतिन सिध्यंति ५ सहेतुकमुपाय
माह। पुरेति। षड्भिः हे पृथ्वि शिशिति राजसामान्य विशांपते ब्रह्मणा अपालिता चोराश्च निवारणात् अनाहताश्च यज्ञादिष्वननाय
वात्यव्रतार्थं ग्रसमि लिनवनी श्रमणाभूतत्रनैर्भुक्तान् असोध्य तेन तेन श्रय ज्ञादष्वेन सिध्येरन्निति भावः ७ क्षीणा जी-
र्णा ८ वत्सदोग्धृदोहपात्रदोग्धारं चो पकल्पयधोक्ष्ये पूरयिष्यामि ९ अन्नं नामान्नी प्सितमन्न ऊर्जस्वल बलप्रदं १०

नानातिष्ठतियः सम्यक् उपायान्पूर्वदर्शितान् ॥ अवरः श्रद्धयोपेत उपेयान्विंदतेजसा ॥ ४ ॥
तानना हसथोविद्वानर्थानारभतेस्वयं ॥ तस्यव्यभिचरंत्यर्था आरब्धाश्च पुनः पुनः ॥ ५ ॥ पुरासृ
ष्टाह्योषधयोब्रह्मणायाविशांपते ॥ भुज्यमाना मयादृष्टा असद्भिरधृतव्रतैः ॥ ६ ॥ अपालितानना
दृता च भवद्भिर्लोकपालकैः ॥ चौरीभूतेऽथलोकेहं यज्ञार्थे ग्रसमौषधीः ॥ ७ ॥ नूनं ता वीरु
धः क्षीणा मयि कालेन भूयसा ॥ तत्र युक्तेन योगेन भवानादातुमर्हति ॥ ८ ॥ वत्सं कल्पय मे वी
र येनाहं वत्सला तव ॥ धोक्ष्ये क्षीरमयान्कामाननुरूपं च दोहनं ॥ ९ ॥ दोग्धारं च महाबाहो
भूतानां भूतभावन ॥ अन्नमीप्सितमूर्जस्वद्भगवान्वांछते यदि ॥ १० ॥ समां च कुरु मां राजन्
देववृष्टं यथा पयः ॥ अपर्तावपि भद्रं ते उपावर्तेत मे विभो ॥ ११ ॥ इति प्रियं हितं वाक्यं भुव
आदाय भूपतिः ॥ वत्सं कृत्वा मनुं पाणावदुहत्सकलौषधीः ॥ १२ ॥ तथापरे च सर्वत्र सारमा
ददते बुधाः ॥ ततोऽन्ये च यथाकामं दुदुहुः पृथुभाविताः ॥ १३

अपर्तावपि वर्षर्तावृत्यभावेऽपि सर्वतो वर्षितं ११ १२ असमग्रादर्शीतरमाह' तथेति। यथा पृथुः एवं अन्येत्र वाक्ये परेऽपि सारमा
ददते मनुतन्मनुवर्तयति तत्रोऽन्ये च यथा पृथ्व्या वत्स पात्र दोग्धारं दुदुहुः पृथुना भाविता वशीकृता १३ तेन मोत्र नावतेवान् दिवाय-

देवीं पृथ्वीं चाक्षुषं मनुं अवगोवैदग्ध्यं हस्ताद्विक्रियाः पाण्यात्मकं ॥१४॥ सोममममृतं वीर्यं मनःशक्तिः ओजः इन्द्रियशक्तिः बलं देहश
क्तिः वत्सेन पयः ॥१५॥ सुरश्रासवं च तालादिमद्यं ॥१६॥ मधु वाक्माधुर्यं सौभाग्यं सौन्दर्यं ॥१७॥ कव्यं पितृणामन्नं आ
मपात्रे अपक्वे मृन्मये अधुक्षन् ॥१८॥ संकल्पनामयीं आकाशगमनादि सिद्धिं विद्यां धारणादयश्च अणिमादीन् संकल्पनमात्रे

ऋषयो दुदुहुर्देवीमिन्द्रियेष्वथसत्तम। वत्सं बृहस्पतिं कृत्वा पयश्छन्दोमयं शुचि॥१४॥ कृ
त्वा वत्सं सुरगणा इन्द्रं सोममदूदुहन्। हिरण्मयेन पात्रेण वीर्यमोजो बलं पयः॥१५॥ दैते
या दानवा वत्सं प्रह्लादमसुरर्षभं। विधायादूदुहन् क्षीरमयःपात्रे सुरासवं॥१६॥ गंधर्वाप्स
रसो धुक्षन् पात्रे पद्ममये पयः। वत्सं विश्वावसुं कृत्वा गांधर्वं मधु सौभगं॥१७॥ वत्सेन पि
तरो ऽर्यम्णा कव्यं क्षीरमधुक्षत। आमपात्रे महाभागाः श्रद्धया श्राद्धदेवताः॥१८॥ प्रकल्प्य
वत्सं कपिलं सिद्धाः संकल्पनामयीं। सिद्धिं नभसि विद्यां च ये च विद्याधरादयः॥१९॥ अन्ये
च मायिनो मायामन्तर्धानाद्भुतात्मनां। मयं प्रकल्प्य वत्सं ते दुदुहुर्धारणामयीं॥२०॥ यक्षर
क्षांसि भूतानि पिशाचाः पिशिताशनाः। भूतेशवत्सा दुदुहुः कपाले क्षतजासवं॥२१॥

वत्सपात्रे अत्र चरमाद्योहनं विद्याधरादयः ॥१९॥ अन्ये चाकिंपुरुषादयः अन्तर्धानादि अद्भुतः आत्मा आकारो यासां ताः धारणामयीं सं
कल्पमात्रमयीं ॥२०॥ भूतेशो रुद्रः स एव वत्सो येषां ते क्षतजं रुधिरं तदेवासवं ॥२१॥ तैलमीनं मक्षिकाश्च दिवायोनयो मोऽमृत

अहो सर्वजीवाश्रयत्वेन मत्परिपालकस्य प्रवर्तनं दुःसहमित्याह । येनेति । धात्रा आत्मायतनं जीवानामाश्रयत्वेनाहं विनिर्मिताऽस्मि । य
त यस्मान्मत्तो गुणसर्गश्चतुर्विधभूतग्रामस्य संग्रहः धारणं स स्वराट् स्वतन्त्रः ॥ ३३ ॥ सृष्टिसंहारकर्तृत्वेऽपि कुतो मे त्वं तथा पि
प्रजापालनेऽपि समर्थो नु किमेवं हन्यादित्याह । य एतदिति । आत्माश्रयया जीवनिष्ठया ॥ ३४ ॥ अतो दुर्विभाव्यचरित इति
विस्मयन्नाह नूनमिति । अकृतात्मभिः विक्षिप्तचित्तैः य ईश्वरः स्वतन्त्रः अकारयत् अन्येन परतः इति निर्बन्धेन स्वयं करोति अकार

येनाहमात्मायतनं विनिर्मिता धात्रा यतोऽयं गुणसर्गसंग्रहः । स एव मां हन्तुमुदायुधः स्व
राडुपस्थितोऽन्यं शरणं कमाश्रये ॥ ३३ ॥ य एतदादावसृजच्चराचरं स्वमाययाऽऽत्मा
श्रययाऽवितर्क्यया ॥ तयैव सोऽयं किल गोप्तुमुद्यतः कथं नु मां धर्मपरो जिघांसति ॥ ३४ ॥ नू
नं बतेशस्य समीहितं जनैस्तन्माययादुर्जययाकृतात्मभिः । न लक्ष्यते यस्त्वकरोदकार
यद्योऽनेक एकः परतश्च ईश्वरः ॥ ३५ ॥ सर्गादि योऽस्यानुरुणद्धि शक्तिभिर्द्रव्यक्रियाकार
कचेतनात्मभिः । तस्मै समुन्नद्धनिरुद्धशक्तये नमः परस्मै पुरुषाय वेधसे ॥ ३६ ॥ स वै भवा
नात्मविनिर्मितं जगद्भूतेन्द्रियान्तःकरणात्मकं विभो । संस्थापयिष्यन्नज मां रसातला
दभ्युज्जहाराम्भस आदिसूकरः ॥ ३७ ॥

यत् यश्च स्वत एकः परतो मायया अनेकः ॥ ३५ ॥ तस्मादचिन्त्यशक्तये केवलं नम इत्याह । सर्गादीति । यः अस्य स्थितिसंहारान् अनुरुणद्धि करोति
गत शक्तिभिः द्रव्यक्रियाकारकचेतनात्मभिः तत्र द्रव्यं महाभूतानि क्रिया इन्द्रियाणि कारकाः देवाः चेतना बुद्धिः आत्मा अहंकारः तैः
समुन्नद्धशक्तये समुन्नद्धा शक्तयो यस्य ॥ ३६ ॥ आदिसूकरः रसातलात् मां उद्धृतवान् सः स्वयं प्रजापालनाय प्रवृत्तः सन् कथं मां हन्यादि
त्याह । स वै भवान् आत्मविनिर्मितं जगत् संस्थापयिष्यन् आदिसूकरः सन्
मभ्युज्जहार ॥ ३७ ॥

स एव धरा ध रीवरा होऽप्यपामुपस्थ उपरि मयि ना विश्वाधारभूता या मयवस्थिता प्रजा रक्षितु मित्युः वीरमूर्तिः पूर्णरूप समवधूतसर्वसत. समपम सि विभिनो सर्वा मसीति विश्वमिसर्वे ॥४५॥ नमस्याधीश्वरस्ये हितस्य ऽत्यामाति केशवस्मायेनोप संहरति ॥ नूनं मिमित सेत्वर स्वगुणस गोरूपया मायया मो हिताचित्तमेव वल्मेयथा मोहिता ति विश्वमलानि येषामि तिमसि जीनेऽ ईश्वरा एवा हरिमकान्ना मेव नानवी हित नमः यतेकि पुनस्तस्य परमेश्वरस्य च अन परमेश्वरव स्तेसो ऽपि तम एव किय न्नवीरा स्वं जितेन्द्रिमाणाय ॥ कुर्वीति येनेम यद्याश्रीशर्णयत्रो वर्धते तत्र या वेत्ति तानतुष्यथे हमितिनाव ॥४६॥ इति श्री न

अपाम् पश्ये मयि ना ऽभवस्थिता प्रजा नवा नस्य रिरक्षिषुः किला सा वीरमूर्तिः समभूद्ध
धरो यो मां पयःसु युत्सु रो निधाय सि ॥४५॥ नूनं जने रीहितमीश्वराणामस्माद्विधेन गुणसर्ग
मायया ॥ न ह्यायतो मोहितचित्तवर्त्मभिस्तैर्भवतो वीर वरस्व केभ्यः ॥४६॥ इति श्रीमद्भागवते
महापुराणे च तुर्थस्कंधे पृथुविजय धात्री नियहणं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥ मैत्रेय उवाच इत्थं पृ
थुमभिष्टूय रुषा प्रस्फुरिताधरं ॥ पुनराहावनि र्भीता संस्तभ्यात्मानमात्मना ॥१॥ संनियच्छा
भिभो मन्युं निबोध श्रावितं च मे ॥ सर्वतः सारमादत्ते यथा मधुकरो बुधः ॥२॥ अस्मिंल्लोकेऽथ
वामुष्मिन्मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ दृष्टा योगाः प्रयुक्ताश्च पुंसां श्रेयः प्रसिद्धये ॥३॥

॥ सप्तदशः ॥१७॥ अष्टादशे महीवाक्यात्पृथुना पृथिवी दुहा ॥ तत्र पृथ्व्यादिभिस्तु कृतः सा च भुव्यस्थितीयते ॥ संहे अभि
भोऽसनी यथा रोदे कस्या सि ध्वयधर्मत्येवमस्तु सनिधम्य श्राविते निजावित नमदाय ॥२॥ वर्ते मधुकरस्तु पुष्पादि
सर्वतः सारमादत्ते ॥ मधिग आयो श्रेयसी तथा वेनगृहाति ति वक्तुमुपायेन ऋषिभि कृतानि ॥ मध्येमाह ॥ अस्मिन्निति अभि
पुंसां श्रेयसः सुखस्य संसिद्धये ॥ अस्मिंल्लोके उपायः अमुष्मिन् स्वर्गेऽपि ॥ हो वादयो योगा उपाया दृष्टाः प्रयुक्ताः अस्मि

यदिदं सत विलामशिमितं हेतुश्चन्वपद्यतं मानवात्मा ॥२२॥ पृथिव्यां सोमधिवीजा मिश्रतां नीति व्यवसितो निश्चितवान्युमन
स्वांमृगयुनामुनात्ममृगनामृगीवरथ नपपोषसीद्यावा पुष्पिमौ तयोरन्तस्थं नारिहा चस्तु पृष्ठ मन्यद्यतमाद्युधं यितनो ॥२३॥

मैत्रे यउ वा च पृथुः प्रजानां करुणं निशम्य परिदेवितं ॥ दीर्घं दध्यौ कुरुश्रेष्ठ निमित्तं सोन्वपद्यत ॥२४॥ इति मव सिता बुध्या प्रगृहीत शरासनः संदधे विशिखं भूमेः क्रुद्धस्त्रिपुरहा यथा
॥२५॥ प्रवेपमाना धरणी निशाम्योदायुधं च तं ॥ गौः सत्यथा द्रवद्भीता मृगीव मृगयुद्रुता ॥२६॥
तामन्वधावत्तद्वैन्यः कुपितोऽत्यरुणेक्षणः ॥ शरं धनुषि संधाय यत्र यत्र पलायते ॥२७॥ सा दि
शो विदिशो देवी रोदसी चान्तरं तयोः ॥ धावन्ती तत्र तत्रैनं ददर्शानूद्यतायुधं ॥२८॥ लोके नाविं
दत त्राणं वैन्यान्मृत्योरिव प्रजाः ॥ त्रस्ता तदा निववृते हृदयेन विदूयता ॥२९॥ उवाच च महाभा
गं धर्मज्ञापन्नवत्सल ॥ त्राहि मामपि भूतानां पालनेवस्थितो भवान् ॥३०॥ स त्वं जिघांससे क
स्मात् दीनामकृतकिल्बिषां ॥ अहनिष्यत्कथं योषां धर्मज्ञ इति यो मतः ॥३१॥ प्रहरंति न
वै स्त्रीषु कृतागःस्वपि जंतवः ॥ किमुत त्वद्विधा राजन्करुणा दीनवत्सलाः ॥३२॥ मां विपाट्या
जरां नावं यत्र विश्वं प्रतिष्ठितं ॥ आत्मानं च प्रजाश्चेमाः कथमंभसि धास्यसि ॥३३॥ पृथुरुवाच

॥३४॥ धीधर्मेतद्गतिमन समवानन्यौषा कथमहन्निष्यन् हनिष्यमि ॥३९॥ ॥३८॥ प्रजानां दुर्गाधासंसिधारमिक्ष ॥३६॥
यहिं मिष्यसिया नवनी विवना रूपेण भागं केके भजनी वसुधा भादि ॥३२॥

श्रीमद्भा० स्कं० ८ अ० ५८

गोतमस्य ऋषेरात्रया ... मासिखित्रत्नी ... पद्य ... मीदिदेश ... यत्र ... मपराधो ... ॥ २५ ॥ ... निदिदेशेत्यन्वयः
२६ ॥ ... सर्व ... नष्टाद्विति ... देशान्तर ... मूर्धा ... मेदसा मार्से ... ॥ यदुक्तं ... अकथ्य ... इति
... सुमनितिना ... एव ॥ २८ ॥ ... कथम ... सीति ... लोभ ... तिलश ... प्रमाण ... विख
... सेवं मूर्ता ... ॥ २९ ॥ अप्सु मयी मूर्ति ... तन्तु ... सुमनेन ... मयी मूर्तिरेव ... ॥ २९ ॥

यत्र सजग्मतुर्दिष्टं नैव दोषो विधर्मजः । तस्यामेवं हि दुष्टायां दण्डो नात्र न शस्यते ॥ २५ ॥
तं सन्त्रोषयिवीजा निषत्कक्ष्टा निखयं तुया । नमुंच स्यात्मरुधा निमाभवज्ञाय मंदधीः ॥
२६ ॥ अप्पमूर्धा कुसरीता सा मातो नाप रिखेवनं । ग्रामयित्वा मिमधारै शिलायास्तव मेद-
सा ॥ २७ ॥ सुमनान्यो विश्रुतकीर्तिः आमसंभावनोऽधमः । नृपेषु निरतुत्रोनृपाणां तद्व-
धो वधः ॥ २८ ॥ ... कुर्मेदांनी ... मायांशा तिलशः शुचिः । ... मयेलेन मायार वि-
धा ... ॥ २९ ॥ एवं प्रसुमयीं मूर्तिं ... मिव ... मया ताञ्जलिः ... महीं सं-
जातवेपथुः ॥ ३० ॥ देव्युवाच । नमः परस्मै पुरुषाय मायया विन्यस्तनानातनवे गुणात्मने ।
नमः स्वरूपानुभवेन निर्धुतद्रव्यक्रियाकारकविभ्रमोर्मये ॥ ३१ ॥

... तुं दिवसक ... दनिद्रा ... एणी ... पृष्ठं पृथ्वी ... कृत ... मायया ... विना ... नानाथी
रादि तनवो येन गुणात्मने गुणमयाय ... तीयमाना ... निर्धुता निरस्ता द्रव्यक्रियाकारकेषु विभ्रमो भ्रान्ता
ला ... हंकार ... कमै ... यस्मै तस्मै ॥ ३१ ॥

स च तु बालक लि॰ यथापि तत्रैव माह॰ जगज्जनन्यां वैशस विरोधः स्यादेवं तत्र हेतु यस्मा कर्मणैव समीहित इत्यत्र तिमथा पीडा॰
द्विरोध स्य हश्यात्तदेवा पितृ पक्षात एव साहि माह॰ फल्गुत्व समवि बालक रो वियतो दी भी पुत्र सज लोके सम एव रम तथा
किंपृथा नमो नाद्विय स ह ध्यथो २७ यावत्स दी नवत्सल॰ एव एव सा सर्वो निष्कामा॰ यथा नाम रम पितो नजति कथं भूत मा या गुण
नाश्रिय मोवि लास सत्यो ध्यकार्यं स निरतो यस्मिन्नतः ते किं मथोम जति तत्रा ह्वाय सदा नुसारणा॰ विमाः स्मा शेषा शिमिश ध्य तेन॰
विय इत्या वरि॰ अनोत्तन पम पालीत वानुमित मि साह्य वि नाह॰ मस्य इतिवृत्ति नाचा नसा याचितो ऽयथा मित श्रावक स्याज्जहि

जगज्जनन्यां जगदीश वैशसं स्याद्दैवयत्कर्मणि नः समीहितं । करोति फल्गुत्वमुरु दीनवत्सलः स एव विश्वे
मिरतस्य किं तया॰ २७ ॥ भजंत्यथ त्वामत एव साधवो व्युदस्तमायागुणविभ्रमोदयं । भवत्पदानुस्मरणा
हृते सतां निमित्तमन्यद्भगवन्न विद्महे ॥ २८ ॥ मन्ये गिरं ते जगतां विमोहिनीं वरं वृणीष्वेति भजंतमात्थ यत् । वा
चा नु तंत्या यदि ते जनो सितः कथं पुनः कर्म करोति मोहितः ॥ २९ ॥ मन्ये ध्ययाजनदीश सह्वितो यदन्यदा
शास्त्रक्या धनो॰ बुधस्य थाचरे हालहितं पिता स्वयं तथा त्वमेवाहं भिस समीहितुं ॥ ३० ॥ मेधेयसूबाह॰ दृक्षा
द्विरा जे न पुत्र॰ स विश्व हर्का । तमाह राजन्मथि राजकिरस्तते ॥ द्विष्टो द्वरवीधी में यितेक तामयामायाम दीर्घान
दृति स कुरु सजा ॥ ३१ ॥ तत्र कुरु सम यादि इष्ट मज मत॰ अनायते ॥ महादेवाक रो लोक॰ सर्वत्राशी तिशिन मं ३२
मैत्र्य यच वाचमृति वैश्य स्पराज र्षे॰ प ति मं स्थार्थेन दच॰ पूजितेम्यु गृहीले नगंतं चकेगुतो मतिः ॥ ३४ ॥ देवर्षि
पितृगं धर्वसिद्धचारणपन्नगाः ॥ किंनराप्सरसो मर्त्याः खगा भूता नेकशः ॥ ३५ ॥ यज्ञेश्वरधिया राज्ञा वा
द्भिसं जलिमं क्षितः ॥ सभाजिता ययुः सर्वे वैकुंठानुगतास्ततः ॥ ३६ ॥ भगवानपि राजर्षेः सोपाध्यायस्य चा सु
तेः ॥ हरन्निव मनोऽमुष्य स्वधया मत्स्यगात्प्रभुः ॥ ३७ ॥ अदृष्टायनमस्कृत्य नृपः संदर्शितात्मने वासुदेवाय दे

पुमः पुत्र फलैर्मोहित सन्नकाम्य कर्म करोति ३० ॥ तस्मात्त्वयाखंडितसत्त्वया पुन खंडनं न कर्तव्यं किंतु हितं चेष्टितं मसि साह त्वमा
ययापि नाम्नाऽमन्त्रत्वं स हितं पृथक् करान॰ यद्यतो ऽयत पुत्रादि काम्य इत्यत्र स्वयं आविर्भावितं एव हितं चेष्टितुमर्हसि ॥ ३१ ३२
३३ ३४ ३५ वाय्वादिभिरपजल्पितं मिश्रित पूजिता सत वैकुंठानुगता यादवाः ३६ ३७ अदृष्टायलोचन पथमतिक्रान्ताय सद्दर्शित
स्वमायेनतस्मै॰ ३८

२५ ॥ २६

एक [illegible] महासदसि सर्वे [illegible] पुरवासिनः [illegible] इति [illegible] [illegible] इत्यर्थः [illegible] [illegible] [illegible]

भैमेत्य च वाच्य मौक्तिकैः कुसुमस्रग्भिरंशुकैः। स्वर्णैरत्नैर्महासुरभिः [illegible] ॥ चंदनागुरु [illegible] मार्गाः [illegible] [illegible] सर्वतः। [illegible] पताकाभिः सर्वतः समलंकृतं [illegible] दीपावलिभिः संवृता [illegible] [illegible] विचित्रा [illegible] [illegible] भ्रमरैः [illegible] [illegible] [illegible] महाराज [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] सूतमागधा [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] महाभागवतः [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] सर्वे [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] सर्वशः [illegible] [illegible] कुमारे [illegible]

[illegible] कुर्वन्प्रार्थयते [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ १७॥

एकदानसमहास्थानेदेवीद्वाञ्जासीत्। नत्रास्त्रेदिवादीनांसमाज आसीदित्यर्थः तस्मिन्सर्वेष्वर्हत्सु स्वर्चितेषु सत्सु उत्थितः सन्
सर्वेषां समितिसमिति ... नान्वयः ॥१४॥ मांस्तुः सन्नास पीनायतभुजो यस्य ... मध्ये ... कांचनवत् रुचिर्यस्य
यस्य वलिविशिष्टा ... सुंदरमुदरं यस्य ... ॥
... यस्य ... ॥ ... यस्य ... ॥

एकदासीन्महास्थाने देवीद्वास्तत्र दिवौकसां। समाजो वज्रमौलीनां च राजर्षीणां च सत्तम ॥१३॥ तस्मिन्नर्ह
त्सु सर्वेषु स्वर्चितेषु यथार्हतः। उत्थितः सदसो मध्ये नारायणमुखाडिकः ॥१४॥ मांसलः पीनायतभुजो गौ
रः कांचनरुचिर्घ्रणः सुनासः सुमुखः सौम्यः पीनांसः सुद्विजस्मितः ॥१५॥ वृत्तवक्षा हृद्यकुक्षिर्निर्वलिवल्गुद
लोदरः। आवर्तनाभिरोजस्वी कांचनोरुरुदग्रपात् ॥१६॥ सूक्ष्मवक्रासितस्निग्धमूर्धजः कम्बुकंधरः। महा
धनेऽकूलाभ्यं परिधायोपवीयच ॥१७॥ अजिताशेषगात्रश्रीर्नियमैन्यस्तभूषणः। दृष्ट्वा जिनवरं श्री
मान् कृतांजलिः ... तारकः समेतः सुमंत्रसः ... सद
सं ... नि ॥१९॥ ... राजा ... सभा ... सा
धवोऽथेदृशागताः ... ॥२०॥ अहं दंडधरो राजा प्रजानामिह योऽ
जितः। रक्षिता ... पृथक् ॥२१॥

अथ ... ॥१७ ... नियमेन ...
जिता ... ॥१८ ...
द ... ॥
... धर्म ... ॥

[illegible]

तस्मै तद्दृष्टा नाद्युदा[illegible]वादिनः। लोकाः [illegible] कामसंदोहाय सन्तु [illegible]
[illegible]

[illegible]

क्रतिजो विश्वस्यापराधपरिहरत स्तुवति। लो अत्रअनन्तपाधिमन्तमूर्त्य यद्यपि समेवरु जादिदेवताद्य यथादिनदीश्व
रतापानकर्मणे मदुराग्रहस्थिय संतजनवनलनविध्र। जिनधर्मसापूर्णस्य पल्लहरणभूतविज्ञ त्रयीप्रतिपाद्य मवस्व
तनवरूपमस्या निर्जीतकीर्तय दर्थोयस्पसिद्धयोऽन्नमिविदेव देवता धिकारेण अदोमवस्था अमूर्तवस्था अत्रद्वयमेवदेवता
नामेलेकमृत नियमाइ सर्थे यथा। अवस्थाइपारमार्त। अद्वाग माद्यमाववार्थं सदर्थी अद्रढदक्षाधेदेवरूपविशेषेण
। स्थित पानसीसर्थः।२७। सदस्या नमिरीत्वरे पिदधाधरे धनलोभेन सर्वहितमनुचिमासुतमाविरक्तिमाश्चास्या स्तुवनिरोरा
रणद्वाम्न यद्वदवस्मप्तनिससारमार्गवर्जमानोऽज्ञानासार्थः समूहः नेपदीकास्मात् सुखकदा आसमतिकम्पवृतेससार।

क्वचित्स्तुः। मन्वनंतेनयमनंजनसकनुण पानकं मे एपवपुह्विधियोजनगणविदाम। धर्मोपलकण मिद
त्रिदूदधरास्वत्तानंयदर्थामसिद्धेवमदोमवस्था।२७। मत्स्या स्तुः। उतस्पध्वस्वत्रारणेतकलेकनादुर्गे
जनकोयमालाभिष्टविनयमृगनुजा मगेहोस्तपारा। दवस्थंत्रेखलमृगगणयेशोककवेदमार्थ। पा
दोकत्तिमारणद्वकदाद्यानिकामोयसरथ्य। पृष्ट सूत्रच। मवत्तवदवराधावाग्निविहा। रखिलार्थे
द्यपिमुनिनिरसज्जेरादरेणदृणीये। यदिरचितधियमा विद्यलोकोयविजयविनयगणर्थनस्व
समयुग्रहेण।२८।

मार्गेत्रारणे विश्रामस्थानमूरणे उत्कीर्णएवदुर्गमस्या नानियस्मिन्नत्रनक एवोशोमाल तेनाविधेलह्वीकृतेविषयमृग
मृगतृष्णायस्मिन्नात्माहकारास्पदशरीरममतामदेहोगेहनसएवउत्तमोर्शेयसमः दुखामिसुखु स्वामेवस्त्राणागतयस्मि
न्नस्वलाएवमृगमामाद्यदय तेमे। भयस्मिन्। शोकएवदावाग्नियस्मिन्कामेनीयसर्ए पीडितः। एतश्रीकृजस्मपूर्वमगनि
दाशु सहासीन्दद्यानीत्तानमयाभीसाहं। ततेति आशिषाकामिनश्रतेनिंकामेरक्ति तथि यथाति निवेशिनचित मामा
अविद्य विद्याहीनोलोक यदिश्रयविदजयति। आकारणहज्जलतितनलनतमय परिभुवह लक्ष्मरणवायोन्तुग्रहसन
।२८।

न्युसुसुलमा कलमलनहा न्हा भः जीवा श्रोवा नहनममतुः विविनं दृष्टवेषाद् । मन्वाययेति आत्मन आत्मनि विनि
अनुगतं तम न हवं नवि दं नि बभाषा मा मामा व्यधु ह्रस्व द्वारा दधीम निदं नी कि युगपैकमाद्र सह सा नेच्छया नत्वहाम माधि-
कुर्वन्निमाह नेतिदिति पदार्थवेदया हकें विविधे गुणाभः द्वियत्नमहा हीमा श्रेयो कारणसत्वादेः ह्रद्य हकद्ध निषया
वर्ष विनिश्चित्यक्तैण कमस नुमानधनाह । इवत्ममनयु रपि तथा त्वमेवमानुरुपंचवदनिर्वचनीय तया नुपपन्नमुरायो नि
विषय रूपयंतीति तथा तेर्हुन दृष्टे रुपत्न द्वितमा नित्य रूक्षिआपत्न कथंति । यसोवा मत्यवत्र भाव्यतया एकेन ब्राह्मण पूर्वे-

आत्मना व्यन्याययागहनयापदृ तात्मबोधो । ब्रह्मादयस्तनुभृतस्तमसिस्वयन्तःमात्मन् श्रितत वनिद
वस्तु नापि तत्त्वं मो यस्त्वतु नवानब्रह्मतामत्र बुः ॥२०॥ क्व मे वाच । नेनत्व्यरूपं नवतोसौ पदार्थभेदयहे-
पुरुषो यावदीक्षेत ज्ञानस्य चार्थ सयुगस्य चाश्रयो त्मा नाम यावतिरिक्तो यत स्ताऽश इच्छातमा । इदम
व्यस्तनविस्त्वा वतव पुरा मद्कारमतोह श्लोसु विविधब्रूहि यथे मदब्रुधेर्जुनं दं देह पुषम्नमष्टजि ॥२१॥
पत्यमक्षुः ॥ यसोर्ये नवयजना यकेन हसो विभानतपश्यतिना स्प्नदक्कोपुत्रातंन स्वतं ज्ञावयायना
मत्वा तमेधं यज्ञात्मन्न तिनरु वाहत्पा पुमीहि ॥२२॥ रूपयन्तं पु त्व ब्रमित ततं गवनविच्छेदितम यदाम
नाचरसिद्दकामेनात्मसे । विक्षनयेयत उपसेकु सब्बशंनमनतेस्वयमनुवर्त्तीतिमवान् ॥२३॥

सप्त च यदा तमनत्ततोयसन त्विनकोसा हवा मेनेणपुनीहि पवित्र कुरु भावयन्नायहश्या । ये विविध विभिनविवा वाकनायनं त्त
यानं तदक्षनादीमि येस्य बाधीजा त मिथ्या उपरतो त्य । मिथ्यात्वेन पश्य हिसा युमदेह लद्धति श्रावसुदकान श्रोतनदेति तथा प-
मैतन्नामेनित्वबोध नथा ॥२०॥ कम यतु कर्मणपुनि हंत सतु ऐपननत्कतेनवयुज्यते नमत्व विषुतदमाव मालदपश्चिमिताः
स्तव विभ्रमान्वितेन बध्वमानयसमात् आत्मनास्वयं कर्मा चरसि । ततु निष्टसितस्व मसे विध्यसे । यत स्वकर्माणि पूर्व वेषम
देहदेव री लखिवप सेकंनेंमुन्यया त्वमकति सार्वविप्रतिकत्व सियामिस तं मनसो त्तस्वयमे वानुवर्त्तमानो तानमं मनेनाडि

टी० ११

अनात्मरूपात्मस्वरूप अज्ञान भवति तु यदत्तवत्तदत्राचेयाचिनवानमि। ३७। अङ्गुलेकारके सत्यवत्तिमसिरिपिधाडिमी
दर्पेणया अथ धापुसवडि अनएवासहनशीले । नामुनाप्यवसानत्रद्दसाहिसल्पमपिनादसवचौर्येनगृहीतधानस्थितमभि
निर्विंदूचिता ।३७। किंतदेवीविजितप्रमुख सभावित्रयत्रपुष्टिती येऽत्रसमपि अत्रानैवअनानका ३७ तुभिविशिष्ठाहृदुमाह्वदयत्रेणकेन
नयेनाथमनुमनामि ।३७। किंचासर्वाधसाधयन्नात्मिततदर्थशास्त्रितमात्तु मनक्लिश्यमिति मयात्तदेव सहसासमा तु भागभ
निजानन्दस्यचत्त सकाशाद्दत्तिमानजीएपुण्येनमया निश्चित ।यत्वित श्रीजिनपुण्येनेतिबाह्यहोतएवसवध ।यथा ऽधन ऽ

अहोवननमसानात्ममंदेनागुप्तपत्रपनामवच्छिद् पादमूलं गत्वाथाचे यदेन वत्सप्रमतिविंदू सि-
तादेवे पत्तमिरसहिसुनिःयो ।नारदवचस्त श्यंनाभा हीघमसत्तमथ ३थादिवीमायासुपाश्रिमथ
सुसङ्वशिन्नहृत्कान्तपेविणीथेऽप्यस सिञ्चान ज्ञातमहृद्दुज। ज्ञामथेतनतप्राथितंमथं चिकित्सि
वगनासुक्षिप्तमायजगवात्मानंतपसाद्ःत्रसावन।३७। मवच्छिदमयायेहंमयंमपिंखिवजितःश्रुध
स्वारास्यचत्रतेषिधानात्मेमेचिच्छित्तोवत ।ईश्वरात्नहीएपुण्येनेफलीकारानिवामनःक्षय मैत्री-
यत्र वासान्मेशुकुंवस्यपद्मरविंदयोरजेनुषत्तानत्रनाहृत्रागमा ।वाकेतितश्वसपृतेथेमात्मनोय
हृदस्याव्धमनःसमृष्यय ऽ त्रद्ध। आकर्णोमजभा थांसंपरेसच्यथागतं।राजामश्रद्वेगज्ञभमक्रम
कुतोमम ।३७। अथ्यायमाक्यदिवर्षिदेषिवोगेनघषितःश्वासोहृत्तुरनिशीतोहारंसाहाम्मह्ाधर्मोऽकास
दर्भरथमासहाकान्तेसवरपरिस्कतंज्ञात्सौ कुलहृदिश्वयर्योवोऽसामसवंधकः हृदि ऽज्ञानसद्दुभिना

ज्ञवरान्नसत्रावर्तिनःफलीकारात्सत्तुपतेकुलकणान्त्याघृतेतद्त्तस्थामनिस्पृहत्वंनस्पृशुक इसाहाजिस्यादासविनाश्रव्य
मर्थेमाकानीननेवेकहतिा ।ईदृक्थिवजेभामनस समृधिविंयेषाते बधेजकातमाहाअत्राकर्णितिसपरेस्पसाचागतमाकर्णेवय्या
नत्रहृमेविश्वासेनचकारश्रनदसमममपडकुमद्दमिमवा ।३७। एअमसावरनद्भिदिवर्षेवीनिमञ्चाय ३ याद्ाप्राणाकिसि पर्यास-
प्रतिज्ञाध ३७ ५७)

देवपालविद्याविलासादिकथासमेतमुपदेशमालाप्रकरणसटीकं
सुबोधिका

आसराजी महिषीमपोज्जनभनिमार्थैका मेवाशि मिकातरविमानमासहा। ४१।उपमानजन्मसोमयीमा विश्वविजापिसर्वीन त्
नमशीम [illegible] जानल्लासीमहान नोरथीयस्व।४८। अनिमषित पित्रराहीर्षि सह्नेनकार्मसनाधयान।४९।४८।सुम

सुनीति सुरुचिश्चास्य महिष्यौ। कान्ता पिता। आस्य प्राशिवकां साष्टमुज्मे नामिसमत्त। ४९। तं दृष्ट्वा पव
नात्मजस्थापांतनतरमारुथ्यं तत्र नम इव नृपसद्रर्णमासा द्युषिमविकल। ५०। पुषिरिसिं नजहौ स्यादी धीस्का
समा। श्वसनाः वि स्वक सेनापि संस्पर्शाह नाशी बाघ्रव धना। ५१। अभाजिश्च नुकू मृ मिश्रोनि गृयनथा।
शिकि सापयामा सन नयअगतो हामस नोरथ। ५२। अमिवद्य पित पादाक्षाश्चरिं ख्याति मिंत्रि न। न्यनाम
मानरो जर्ति सतकांतः सजना थएति। ५३। पुरमविलं समुस्या पद्याद्वा व नन मर्नक। पि सिंहा पाहू नी वेति वा
ष्यग हर्ष्याजि। ५४। श्चामवस ग्रस्न जन गवानू गुणैर्भि विशिर्द्दि हरि। तस्मै नमो निःस्मृनानि निस्ममाय इव
खर्च। ५५। ज्ञतम स्वाहावक्षोभावस्थोभवेम विचालौ॥ सगसमा दुसुनकाव श्रीधमुक्त ह दुःशु। ५६। सु
नीतिरसज्जननीमाताजे सो पिपियेसुत। ५७। पगुसुजहावा क्षितदं गस्पर्शे निर्हतान। ५८। पयः तनासासु
सावनेभजे सालिले त्रिवेश। तदा निषि च मानामां वीरवीर सुवोमुक्त। ५९। नांग्र शं सुर्जना। शक्तीदिशाते
पुत्र आ सिंहा। ६०। मनिलश्च स्थिर नशेत हिंना मंडलस्तुव। ६१। अवमर्वितस्तवमानू जन गवानजएना सिंहा
थवसुधा चिनोधीरामह सुजिगु सुदुर्जय। ६२।

अन्यः श्रीतिनीष [illegible] विते माहात्म्यमेनि [illegible] यथा [illegible] मनजी। ५३। [illegible] वीरसीसुपी
[illegible] सनास्ता पयसा दासु [illegible] दर्शनमजाकः दृष्ट्वा सार [illegible]। ५५॥

मासा सहनिवो सिन इति तस्या च्युपना हतत्वात्। इघामास्मादंतिकिं खिन्न स्वादनी त्वर्थ। इइइशमसयशोसयातुः
कार्ड सो माशो कि इइ विपुलमत। विस्तारयन्नाद।१०७७। कु बोमधकाने किं सकशे दिसपेज्ञा या माहात्वे सा दिया मानि सि

राजा वा न सुतो मेबालको ब्रह्मन स्त्रीए नाकस्या तमना। निर्वासित पंचवर्षे सहमाज्ञा महात्मकवि।।१७७। श्र
पनाथं वने ब्रह्मन्नमास्माद्देसमें कं इका।। श्यां तं शयानं क्षितिपरि स्त्रानमुखांबुजं।।१७८। स्व हि मेष
गदी राजपत्नी जितस्पो पधारया। यो कं बे मया कक्ष्मं तं नाम्न नंद मज्ञातम।।१७९ नानंद उवाच मामाशु
चः स्वतनयं देमयुसंविरण्यति। तस्या वम विज्ञाय शावंतीयया ओजगतः।।१८०। सुदुष्कर स्वकर्मकलास्ते
कपालेर विप्र सुः। एष स्वचिरनो राज नयशी विपुलयंसतको।।१८१। मे न्य न वा च। इतिदेव विप्रा श्रोकं
विष्कसजगती पुत्रिं। राजलक्ष्मी मनाइस पुत्र मेवा न्वचिंतयम।।१८२। तत्रा त्रिविक्रमः श्रयनतत्वा सुयोग वि
नावरी। समा हितः पर्वे स्वर इष्यादे त्रेण पूरुषम।।१८३। निरा ताने त्रिरात्रां ते कपिश्व बदरा ज्ञानं आम पूः
सद्गु सारेण मासं निमेचं यन् हरिं।।१८४। द्वितीयं चन था मासंष देषशेर्षे को द्विने। सएष पा श्रीधि त्रीर्यैः क
ता न्तोमचंयदि प्राशश्च। तृतीयं चान थन्मासन वमे नवमे हनि। अग्रत्रा तं अमश्शोक मुपा या वतसमाधिना
।।१८५।

क भात श्रमोप्राप्त नौ ३१ कपिद्या निबदरा। शिवश्रा नयस मश्रा लहति इहस्थितिः तद नुसारेण।१८१४। तृतीयेच श्रीना
यनर्द्दषदिवनयन्तु पाभाव विलम्बय. प्रति मासमाहारसको सनयो। तिरिकाव कुतना मिसयों।।१८५। ऐनमोजगवतेवाम दे

श्रीभाग० स्कं०४ २१ | भूतानि ज्ञानादीनि इन्द्रियाणि च आशेरते यस्मिन्तत् मनः आकृष्य ध्यायन् ॥७७॥ प्रधानपुरुषयोरीश्वरं ब्रह्म धारयमाणस्य त्रयो लोकाश्चकम्पिरे ॥७८॥ स पार्थिवार्भकः ... तदङ्गुष्ठनिपीडिता मही ... ननाम तत्र अर्धम् इभेन्द्रधिष्ठिता तरीव ... तस्य सव्येतरतः पदे पदे ... अनन्यया धिया निरुध्य ... लोका निरुच्छ्वासनिपीडिता भृशम् ...

चतुर्थमपि वै मासं द्वादशे द्वादशेऽहनि। वायुभक्षो जितश्वासो ध्यायन्देवमधारयत् ॥७५॥ पञ्चमे मास्यनुप्राप्ते जितश्वासो नृपात्मजः। ध्यायन्ब्रह्म पदैकेन तस्थौ स्थाणुरिवाचलः ॥७६॥ सर्वतो मन आकृष्य हृदि भूतेन्द्रियाशयम्। ध्यायन्भगवतो रूपं नाद्राक्षीत्किंचनापरम् ॥७७॥ आधारं महदादीनां प्रधानपुरुषेश्वरम्। ब्रह्म धारयमाणस्य त्रयो लोकाश्चकम्पिरे ॥७८॥ यदैकपादेन स पार्थिवार्भकस्तस्थौ तदङ्गुष्ठनिपीडिता मही। ननाम तत्रार्धमिभेन्द्रधिष्ठिता तरीव सव्येतरतः पदे पदे ॥७९॥ तस्मिन्नभिध्यायति विश्वमात्मनो द्वारं निरुध्यासुमनन्यया धिया। लोका निरुच्छ्वासनिपीडिता भृशं सलोकपालाः शरणं ययुर्हरिम् ॥८०॥ देवा ऊचुः। नैवं विदामो भगवन्प्राणरोधं चराचरस्याखिलसत्त्वधाम्नः। विधेहि तस्मान्नो वृजिनाद्विमोक्षं प्राप्ता वयं त्वां शरणं शरण्यम् ॥८१॥

सर्वं मा इति ... विश्वस्य आत्मनः ... विश्वात्मकस्य ... प्राणरोधं ... समष्टिप्राणरोधकृतम् ... कदाचिदपि न विद्मः ... सर्वेषां प्राणिनां ...

तेन तपसा क्रमानुसिद्धेन ध्वस्तो निरस्तः कर्ममलाशयो यस्य छिन्नानि बंधनानि नानाबंधा यस्य। प्राणायामैः सम्यग्निरुद्धः षड्वर्गो मनःसहितानि ज्ञानेन्द्रियाणि यस्य। कर्मणा परिचर्यया शुद्धसत्त्वस्य आत्मनो यस्य तस्य। ज्ञानं भगवत्। अच्छादयति निजप्रभुपादद्विजीवकोशमहंकारं यथा यथा तथा तथा ज्ञानं भावना दीपायते। अंतरायभूतं चिच्छेद कोऽसौ ज्ञानेन। निशितेन कथं सूतमातसर्गावन। अनुसंस्मरणानुपूर्त्या अनुपूर्तिः। निजजीवकोशं लिंगशरीरं। किंच छिन्ना अन्यधीर्देहात्मबुद्धिर्येन सः यतः। अधिगतात्मगतिः अतएव निरीहः आत्मसुखसिद्धिः निस्पृहः येन वयुनेन ज्ञानेन संशयपदं चिच्छेद तत्। तत्त्यजे आत्मन्युपरमे स्वार्थलाभयोगसिद्धिरूपः सर्वसुखमेवेत्यावाह तावदिति किंतु भगवत्प्रेमभक्ति॥

तितिक्षुर्यतवाग्दान्त ऊर्ध्वरेता जितानिलः॥ आरिराधयिषुः कृष्णमचरत्तप उत्तमं॥१०॥ तेन क्रमानुसिद्धेन ध्वस्तकर्ममलाशयः। प्राणायामैः संनिरुद्धषड्वर्गश्छिन्नबन्धनः॥११॥ सनत्कुमारो भगवान्यदाहाध्यात्मिकं परं। योगं तेनैव पुरुषमभजत्पुरुषर्षभः॥१२॥ भगवद्धर्मिणः साधोः श्रद्धया यततः सदा। भक्तिर्भगवति ब्रह्मण्यनन्यविषयाभवत्॥१३॥ तस्यानया भगवतः परिकर्मशुद्धसत्त्वात्मनस्तदनुसंस्मरणानुपूर्त्या। ज्ञानं विरक्तिमदभून्निशितेन येन चिच्छेद संशयपदं निजजीवकोशं॥१४॥ छिन्नान्यधीरधिगतात्मगतिर्निरीहस्तत्तत्यजेऽच्छिनदिदं वयुनेन येन। तावन्न योगगतिभिर्यतिरप्रमत्तो यावद्गदाग्रजकथासु रतिं न कुर्यात्॥१५॥ एवं स वीरप्रवरः संयोज्यात्मानमात्मनि। ब्रह्मभूतो दृढं काले तत्याज स्वं कलेवरं॥१६॥ संपीड्य पायुं पार्ष्णिभ्यां वायुमुत्सारयञ्छनैः। नाभ्यां कोष्ठेष्ववस्थाप्य हृदुरःकंठशीर्षणि॥१७॥ उत्सर्पयंस्तु तं मूर्ध्नि क्रमेणावेश्य निस्पृहः। वायुं वायौ क्षितौ कायं तेजस्तेजस्ययूयुजत्॥१८॥

यस्य धीर्भगवत्कथासु रतस्या मनसा सुखेनैव आत्मसुखसिद्धिः॥१२॥१३॥ दिष्ट्या गवकार मानः। संपीड्येति। षड्भिः। पायुं गुदं संपीड्य तिष्ठन्नासनस्थित संपीड्य सीवनी स्वल्पा गुल्फेनैव तु मध्यतः सव्येतरेण गुल्फेन मुक्तासनमित्यीरितं मूलाधाराद्वायुमुत्सारयन् ऊर्ध्वं नयन् नाभ्यां अवस्थाप्य ततः कोष्ठेष्ववस्थाप्य अयूयुजदिसुतरेणान्वयः। कोष्ठेषु एवाह। हृदादीनामेकदेशे कंठशीर्षे भ्रूमध्ये तस्मिन्नवस्थाप्य वायुं पायात् एवमस्तु तथा प्राणानुत्सर्पयन् क्रमेण मूर्ध्नि ब्रह्मरंध्रे आवेश्यतो देहारंभकपंचभूतानि समष्टिभूतेषु विलापितवान् तदाह वायुं वायौ इत्यादि।
युयुजत् एकीकृतवान् कायदेहान्तकं तिनाञ्जलिः॥१८॥

[illegible]

स्वाम्याकाङ्क्षिदर्वं तोयेय श्यास्यानं विना गत्रा ॥ ३१ ॥ इति निमंत्रसि तनेज स्यदो नायो नजस्य सुम ॥ दिह इति येषु मनस्तानि तन्मात्रेषु यथी जबे चूर्णादिना सूसु हित्य महत्साम्य निसद् के ॥ ३२ ॥ तं सर्वगुणविना संज्ञी वैमा याम येन्स धा ना तं चाद्गुण यथा तस्य मसाव तु ज्ञ्यीपुमान् ३ ॥ ज्ञानविरम धीर्थ प्रस्तूसयो महत्स्वसु शरस ॥

[illegible]

मनुर्संभाविते रेवगुणै राज्ञामजमस्तावयतीति चेत आह ॥ महतां गुणानां निर्संपादयितुं शक्तोऽपि असतो गुणान् स्तावयन्ता मात्रेणाकः स्तावयते । यथा [illegible] वे वसतोः पिक स्तावयसि [illegible] सिद्धि अप्यस्तु [illegible] मंदस्य हृतन्नित्वि [illegible] नाम स हास [illegible] वेद ॥४॥ [illegible]

महद्गुणानाम्मनिकर्तुमीशाः कास्तावकैः स्तावयतेऽसतोऽपि ॥ ते स्मान्विभो नितिविशल
भोजनाथहृसंकुमतिर्निवेद ॥४॥ [illegible] मानः [illegible] नंगुणं स्वपि विश्रुताः क्षीमंतःप
रमोद्यारूपोरुमंनाविगर्हितं ॥५॥ स्वयं त्वः विदिता लोके सूना [illegible] मनिः कर्मनि·
कथमात्मानंगापयिष्यामवालवत् ॥६॥ इति [illegible] महापुराणे चतुर्थे स्कन्धे पृथुचरि
ते नाम पंचदशोऽध्यायः ॥१५॥ मैत्रेय उवाच ॥ इति ब्रुवाणं नृपतिं गायका मुनिचोदिताः ॥
तुष्टुवुस्तुष्टमनसस्तद्वागमृतसेवया ॥१॥ नालं वयं ते महिमानुवर्णने यो देववर्योऽवततार
मायया ॥ वेनांगजातस्य च पौरुषाणि ते वाचस्पतीनामपि बभ्रमुर्धियः ॥२॥

दिपौरुषं निर्दं [illegible] स्तुतिं [illegible] ॥१५ [illegible] कर्म
निरविवितादय [illegible] श्रीचतु० पं १५ ॥ अथ [illegible] सर्वलोके [illegible] मुनि [illegible]
[illegible] पालनसमर्थो [illegible] पौरुषाणि-
[illegible] नामधि [illegible] पुनर्भयं [illegible] ॥२॥

अथात्मियथा मन्दर्योधितुं वस्त्राकः पिकथा मुनिसादरः मुनिभिस्यदेशो येषा वनेनहदिष्वकाउन नदनति काम्य भि-
तम्म क्षिलक्षणत्वात् ॥ ३॥ तनीश्वदेहे हि कपालानात नूमूर्त्तौ का लेकाले विनश्चित यथा नागमजन पोम्य श्रुरजम्
विश्वक र्थो नुसारे ह्यवद्य विक्रमर्ने नेवस्तमिस हि नद्दृष्ट्वा दिनाचनूले धिक स हिन यथा भवतिति पृथुमुखं दितस्तु भा-
ए मेधा हा हमिः वसु धनं करा दानका लेखाद मेदु र्गिरद्या वि काले विमुंचति च अथैभासान सर्वो यथा पवृत्तजलमादौ

अथात्पुदारवशवसः पृथोर्हरेः कलावतारस्यकथाम् ॥ तत ततः यथोपदेशं मुनिभिः प्रबोधि-
ताः श्लाघ्यानिकर्माणि विथवितन्मन हि ॥ ३ ॥ एषधर्मनृ तांश्च्ये लोकंधर्मेनु वर्तयन् ॥ गोप्ता च
धर्मसेतूनां शास्ता तत्परिपंथिनां ॥ ४ ॥ एष वै लोकपालानां बिभर्त्येकस्तनौ तनूः ॥ काले का-
ले यथाभागं लोकयोरुभयोर्हितं ॥ ५ ॥ वसु काल उपादत्ते काले चायं विमुंचति ॥ समः स-
र्वेषु भूतेषु प्रतपन्सूर्यवद्विभुः ॥ ६ ॥ तितिक्षत्यक्रमं वैन्य उपर्याक्रमतामपि ॥ भूतानां क-
रुणः शश्वदार्तानां क्षितिवृत्तिमान् ॥ ७ ॥ देवे वर्षत्यसौ देवो नरदेव वपुर्हरिः ॥ कृच्छ्रप्राणाः
प्रजा ह्येष रक्षिष्यत्यंजसेंद्रवत् ॥ ८ ॥ आप्याययत्यसौ लोकं वदनामृतमूर्तिना ॥ सानुरागा
वलोकेन विशदस्मितचारुणा ॥ ९ ॥

विशे

विश्वस्य मिविषयंसु तथाव ॥ ६ ॥ मतक्रोपादेना क मतामर्थ्यो नीना मूत्मनामक मसहि ष्यतिर्हेति सर्वेसत्त्वमात्रति यें सप्तति ॥
सत्क्या ॥ ७ ॥ देवे अवर्षे सेपक मुंगताः आलाभ्यामाताः प्रजास्य यंत्र हि तत्सारक्षि ष्यति अ महेन्द्रः च्चीन रदेववपुर्हरिरिति
ति ॥ ८ ॥ वदनमेवामृतमूर्त्तिर्यस्य तेन सानुरागो ऽवलोको यस्मिन विशदे स्मिते तेन चारुणा अत्रच च विवसैमानसा-

न वेत्ति आत्मविलासे विमिश्रत्वेऽपि ज्ञानानुष्ठानसामर्थ्यं इन्द्रियाणां राधसा पाटवेन॥११॥ योगेन आत्मानात्मविवेकेन देहादि-
व्यतिरिक्तात्मज्ञानमात्रेण सन्न्यासेन वेदाभ्यासेन अपि श्रेयोभिर्व्रतादिभिः। श्रेयः साधने नन्वेषां फलसाधन-
ताहरेर्वा कुतो वेत्यर्थे तेषां दृष्टं फलं तावन्मात्रमेव स्यात् परमात्मार्थेन परमार्थेन। आत्माप्रीतिश्चेत्
प्रियात् प्रियतमाविवर्धते किमात्मनः ततोऽप्यधिकं प्रियमुपलभ्यते निरतिशयानन्दरूपत्वात् ऐ-
श्वर्यमपि न आत्मप्रियत्वं तस्मादत्र प्रियमर्थानन्दरूपत्वात् किं तेनात्मकर्मप्रीतिनैव प्रीतिनिमित्ता सर्वे।

श्रुतेन तपसा वा किं वचोभिश्चित्तवृत्तिभिः। बुद्ध्या वा किं निपुणया बलेनेन्द्रियराधसा॥११॥ किं
वा योगेन सांख्येन न्याससाध्याययोरपि। किं वा श्रेयोभिरन्यैश्च न यत्रात्मप्रदो हरिः॥१२॥ श्रेय-
सामपि सर्वेषामात्मा ह्यवधिरर्थतः। सर्वेषामपि भूतानां हरिरात्मात्मदः प्रियः॥१३॥ यथा तरो-
र्मूलनिषेचनेन तृप्यन्ति तत्स्कन्धभुजोपशाखाः। प्राणोपहाराच्च यथेन्द्रियाणां तथैव सर्वार्ह-
णमच्युतेज्या॥१४॥ यथैव सूर्यात् प्रभवन्ति वारः पुनश्च तस्मिन् प्रविशन्ति काले। भूतानि भू-
मौ स्थिरजंगमानि तथा हरावेव गुणप्रवाहः॥१५॥

ननु अपि हरिसेवा भवति केवलं तत्तद्देवताराधनेन पुनः किं विशिष्यते इत्याह। यथेति। मूलात् प्रथमविभागाः स्कन्धाः।
तद्विभागा भुजाः तेषामपि उपशाखाः। उपलक्षणमेतत् पुष्पादयोऽपि तेषां तृप्तिस्तु मूलसेकेन विना न। प्राणस्योपहारो
भोजनं तस्मादेवेन्द्रियाणां तृप्तिः। न तु तत्तदिन्द्रियेषु पृथक् पृथक् अन्नलेपनेन तथा अच्युताराधनमेव सर्वदेवताराधनं न पृथगित्य-
र्थः॥१४॥ कुतः सर्वमूलत्वादिति सदृष्टान्तमाह। यथैव वारः जलानि वर्षाकाले सूर्यात् प्रभवन्ति ग्रीष्मे तस्मिन्नेव प्रविशन्ति। अस्या
प्रसिद्धं दृष्टान्तान्तरमाह। यथा भूतानि भूमाविति। गुणप्रवाहः चेतनाचेतनात्मकं प्रपञ्चः॥१५॥

श्रीमद्भा० स्कं० ३ अ०

नत्र हराये वगुणप्रवाह इत्युक्तेन दास्वारवे व सोपाधिकानां हरे ... सादिलापकाव्ह्यतान्दिव विशेषत सर्वे ... समचरमवसर्वे पाधिरहितं तत्रुसन्नता ... पृथग्भिमर्थे त ... विलक्षणात्मवलक्षण स ... मामांवितु ... तत्तनो ... गुणस्य व्य ... स्वाविदुक्त इति ... चाधियानां ... सामा ... इव पाचकाक्ष ... तिरस्कार ... स्वामात तस्वा ... कथयति गुणातीत ... सविद्युत ... इत्यादिना ... आत्मन

एतत्सदसतो गात्मानः परं साक्षि विजानते सवितुर्यथा प्रजा । यथा सवो जायते मिथुनं ... कियाज्ञानविशेषस्मान्यथा ३१ यथानम सत्त्वं तमः ... ज्ञानव तिनृपानम्नं सत्त्वं क्रमात् एवं परेषु सर्वं दि ज्ञानमय सत्त्वम् रजस्तमः सत्त्वमिति प्रवाह ३२ तेनैकमात्मानमशेष देहिनां कालं प्रधानं पुरुषं परेशं । स्वतेजसा ध्वस्तगुणप्रवाहमात्मैकभावेन भजध्वमद्धा ॥३३॥ इदं यथा सर्वं नूनं प्रसूतं तुष्ट्यालेन केन या । सर्वक्रियापरं ... चतुष्प्रमाणं जनार्द्दनम् ॥३४॥ अयं हन्त सकलेषु ... मन्वात्मा विरमते धियं ... नो यहन्तं निजजनवत्सलं ... सर्वमिदं ... सतां हि ॥३५॥

... समस्त सत्त्व ... इति भुतेन अचेतसः सूक्ष्म ... ज्ञानकार्य ... इति ... इत्युक्तं सर्व ... व्याप्तं ... कर्तृत्व ... सर्व ... कालोनिमित्तं प्रधानमुपादानं पुरुषः कर्ता ... सर्वकारणपरमेश्वरं ... ॥ ... मनसा ... स्वात्मा ... समस्त ... विरतं ... परमेश्वरं ... निजजनवत्सलम्

भागवतभावार्थदीपिकायां ॥

९२

अहयो दिंदशूकाः दंदशूकाः वृश्चिकादय सर्पाः सफणाः तक्षकस्तु तन्निजजाणाः बिलपात्रे सुते ।२२। यवसं तृणानि इष
तृणधान्यहुतभुङ्गोर्वृषो वृषिः सुतरे एव वत्स ।२३। कव्यं मांसं चरं कीटादि अचरं फलादि ।२४। २५ स्वमुख्यस्य वत्सः सर्वेषु
जातीयो मुख्यः तेन वत्सेन ।२६। उपसंहरति एवमिति । स्वन्नमात्मनः अन्नं दोहवत्सादिभेदेन २६ दोहः पात्रं ।२७। कामदुघां पृथ्वीं ।२८

तथाहयो दंदशूकाः सर्पा नागाश्च तक्षकं ॥ विधाय वत्सं दुदुहुर्बिलपात्रे विषं पयः ।२२। पशवो यव
सं क्षीरं वत्सं कृत्वा च गोवृषं ॥ अरण्यपात्रे चाधुक्षन्मृगेन्द्रेण च दंष्ट्रिणः ।२३। क्रव्यादाः प्राणिनः क्रव्यं
दुदुहुः स्वे कलेवरे सुपर्णवत्सा विहगाश्चरं चाचरमेव च ।२४। वटवत्सा वनस्पतयः पृथग्रसमयं पयः
गिरयो हिमवद्वत्सा नानाधातून्स्वसानुषु ।२५। सर्वे स्वमुख्यवत्सेन स्वे स्वे पात्रे पृथक्पयः ॥ सर्वकामदु
घां पृथ्वीं दुदुहुः पृथुभाविताम् ॥२६॥ एवं पृथ्वादयः पृथ्वीमन्नादाः स्वन्नमात्मनः ॥ दोहवत्सादिभेदेन
क्षीरभेदं कुरूद्वह ।२७। ततो महीपतिः प्रीतः सर्वकामदुघां पृथुः ॥ दुहितृत्वे चकारेमां प्रेम्णा दुहितृ
वत्सलः ।२८। चूर्णयन्स्वधनुःकोट्या गिरिकूटानि राजराट् ॥ भूमण्डलमिदं वैन्यः प्रायश्चक्रे समं विभुः
।२९। अथास्मिन्भगवान्वैन्यः प्रजानां वृत्तिदः पिता ॥ निवासान्कल्पयांचक्रे तत्र तत्र यथार्हतः
ग्रामान्पुरः पत्तनानि दुर्गाणि विविधानि च ॥ घोषान्व्रजान्सशिबिरानाकरान्खेटखर्वटान्
।३१। प्राक्पृथोरिह नैवैषा पुरग्रामादिकल्पना ॥ यथासुखं वसन्ति स्म तत्र तत्राकुतोभयाः ।३२।

इति श्रीभागवते चतुर्थस्कंधे पृथुविजयो नामाष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

धनुष्कोट्या गिरिशृङ्गाणि चूर्णयन् ताडयन् ।२९।३०। ग्रामादीनां दिग्भेदाः पुरो द्वाविंशतिः प्रत्तनानि दुर्गाणि वि
विधानि यथा दुर्गं स्थलं इति । घोषा गोपालवाटा शिबिराणि धान्यभवनानि शिबिराः सेनानिवासाः
शिबिरं सेनानिवासस्थानं वत्सं दिनानि आकराः स्वर्णादिस्थानानि खेटाः कर्षकग्रामाः खर्वटाः पर्वतप्रान्तग्रामास्तानाह ।३२।

॥ इ० ॥श्री० चतुर्थस्कं० टीकायां ॥१८॥

कथंचिदित्यर्थः। सर्व [illegible] रक्षाय पृथ्वी [illegible] भावाभावरूपामुक्तिः। दृश्यमेव शान्तिम् [illegible] प्रीतः [illegible]
[illegible] मधुक [illegible] शोध्यमर्थ। ब्रह्मा [illegible] [illegible] दिवसमी [illegible] निमित्त [illegible] आत्म
न [illegible] निर्वृति [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

॥ मैत्रेय उवाच ॥ अथादीक्षत राजा तु हयमेधशतेन सः। ब्रह्मावर्ते मनोः क्षेत्रे यत्र प्राची सरस्वती ॥१॥ त
दभिप्रेत्य भगवान्कर्मातिशयमात्मनः। शतक्रतुर्न ममृषे पृथोर्यज्ञमहोत्सवं ॥२॥ यत्र यज्ञपतिः सा
क्षाद्भगवान्हरिरीश्वरः। अन्वभूयत सर्वात्मा सर्वलोकगुरुः प्रभुः ॥३॥ अन्वितो ब्रह्मशर्वाभ्यां लोक-
पालैः सहानुगैः ॥ उपगीयमानो गंधर्वैर्मुनिभिश्चाप्सरोगणैः ॥४॥ सिद्धा विद्याधरा दैत्या दानवा गुह्य-
कादयः। सुनंदनंदप्रमुखाः पार्षदप्रवरा हरेः ॥ कपिलो नारदो दत्तो योगेशाः सनकादयः। तमन्वी
युर्भागवता ये च तत्सेवनोत्सुकाः ॥६॥ यत्र धर्मदुघा भूमिः सर्वकामदुघा सती। दोग्धि स्माभीप्सि-
तानर्थान्यजमानस्य भारत ॥७॥ ऊहुः सर्वरसान्नद्यः क्षीरदध्यन्नगोरसान्। तरवो भूरिवर्ष्माणः प्रा-
सूयंत मधुच्युतः ॥८॥ सिंधवो रत्ननिकरान् गिरयोऽन्नं चतुर्विधं ॥ उपायनमुपाजह्रुः सर्वे लोकाः
सपालकाः ॥९॥ इति चाधोक्षजेशस्य पृथोस्तु परमोदयं ॥ असूयन्भगवानिंद्रः प्रतिघातमची [illegible]

[illegible] [illegible] विस्तारा निवा-
ऊहुः वहंति [illegible] रसान् [illegible] आदि [illegible] गोरसो [illegible]
[illegible] मधुच्युतः मधुस्राविणः [illegible] चतुर्विधं [illegible]
[illegible] प्रतिघातं [illegible] ॥१०॥

अथ प्रत्यूर्णयामास ।२६। धर्माणिकम्बानि ।२७। त्रिरः प्रसुविरान्त म. प्रकरिणीरेषु विनिद्धीरम्यथ. ।२८।२९। आयः वाञ्छसेननिध वन्ता सञ्चिताञ्चवयवायेषां ।२७ आत्मनायिनं वास्त्रपाणिं ।२८। इमिश्रुवन्निस मणिनमा यिनामिथादेश प्रयाग. विरथोऽक्तवयत ।

पतुविस्फूर्जेयन्तु यद्विष नां वेदपुष्पहृत् ॥ अशौघं मप्रम कारोर्धे नानी कमिवानिलः ॥२६॥ सनेत्रापि निर्मुक्तानि तावमर्गाणि रक्तसंघ ॥ कायाना विविधा किरणा गिरी नक्षत्र योघयथ ॥२७॥ ते सञ्छिन्नमानान्नारोऽसिमा ह कुंडले ॥ करु निर्हमना नाशो द्वीपिर्वे जीवज्ञुभिः ॥२८॥ महाकेयूरेसु कुटैर [illegible] महाधनैश्च [illegible] नास्तारपणेपु धीरेषु वीरमनोहराः ॥ [illegible] नावत्रिःशा इत्तरेणामिनञ्चद्रोणः-ज्ञात्र यव यथेसाय केशा यो नि [illegible] वयवाभिडतुभु मेगोऽञ्चविक्रीडित यूथ पादवक्ष ॥ अयपद्भप मानः स नदा ॥ ततायिनं महाम्रधे काश्च न मानवो तमः ॥ पुरी दिक्षु सन्न पिनाकिनानुषिषां नञ्च यिनां वेदवि- कीर्तितं जनः ॥ [illegible] ति ध्रुवं क्षिप्त रथ स्वसारथि यान परे षां प्रतियोगशं कितः ॥ [illegible] नञ्च जलधि- रिवेरितः नयस्ततो द्विकरजोम्बर [illegible] नाद्यादितं बोधयतानीकं नसर्वतः (निपेतुर्गणा द ॥ विस्फुरन्त नडितादिशन्त्रासयन्स्त न यितु नभरश्च ॥ वरधुन्धिरीघासक पूर्व विशस्त्र मे दसः ॥ नि पेतुर्गगनादस्मकबन्धाम्बुनीनयः ॥२८ ॥२९॥

यश्च नानुप्रतियोग पुमसञ्ज्ञोगतस्मात्कङ्किन नमस्वतोवाथोहितो ॥२९॥ विस्फुरस नडितोद्यम्नित्रासय नस्तनयिलवोः [illegible] थी यामिन्या ॥२४ वरस्तुः निपेतुरित्यर्थः महाकान्तिशरीरमि सस्मा गिहसिष्या विमिदस पुस्तमार्थे ॥ मेदांसि असाग्रतो निपेतु ॥२५॥

सा त्वमन्विष्य ॥ अथ समाहितं यद्धर्मं तथा [illegible] ॥ ५५ ॥ [illegible] [illegible] ॥ २६ ॥ [illegible] [illegible] [illegible] इति [illegible]
धा चमुररा [illegible] दिग्भिर्दूरान्तरेण यथा [illegible] ॥ २५ ॥ [illegible] [illegible] [illegible] ॥ ७० ॥ [illegible]

तत्र विद्रुमपत्रमिति निवेशितं सर्वतो दिक्षु ॥ गादप्यशिशिराम्बु [illegible] सात्वमन्विष्य ॥ ५५ ॥ [illegible]
॥ २७ ॥ निम्नानाम् [illegible] [illegible] [illegible] नगजामत्तैः सिंहैः [illegible] ॥ २८ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ सर्वतो [illegible] ॥ [illegible] [illegible] ॥ [illegible] विभाग्ये
[illegible] न [illegible] ॥ [illegible] [illegible] [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ॥ २९ ॥ सुन [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ॥ ३० ॥ [illegible] [illegible] ॥ ३१ ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] ॥ २६ ॥ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥
[illegible] [illegible] [illegible] ॥ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

एवं मिति अथ [illegible] पिता शुभलक्षण राम [illegible] पुरस्थ [illegible] तत्र [illegible] सद्दे फल [illegible] पूर्वा [illegible]
[illegible] सदृदे [illegible] पल [illegible] मधु [illegible]
[illegible] परिखिद्दा परिकराय [illegible]
[illegible] सर्व [illegible] कामिनः स

[illegible] नरेन्द्र [illegible] रोण्यकरिणी [illegible] सुभगा [illegible] संहि
[illegible] सदृदे कदली [illegible] मृगयो [illegible] पत्र [illegible] मुक्ता [illegible]
[illegible] सदीपके ॥५५॥ प्राकारे गोपुरागारे [illegible] कुंभ [illegible]
[illegible] विमान [illegible] ॥५६॥ गृह [illegible] मार्ग [illegible] ॥ [illegible] पुष्प [illegible]
[illegible] पुरस्त्रिय [illegible] दूर्वा पुष्प फल [illegible]
प्रियं [illegible] सती [illegible] महा [illegible] तम
[illegible] मानिनः [illegible]
परि [illegible] ॥ [illegible] कुंभ [illegible]
प्रदीप [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] कारंड [illegible] चक्रवाकसारसी ॥६५॥
[illegible] राजर्षि [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] वलं वि [illegible]
[illegible] ॥६४॥ [illegible] श्री [illegible]
[illegible] ॥६६॥ [illegible]
[illegible] ॥६७॥ [illegible] तस्य [illegible] ॥

…यां वितानुगमितान्निमज्जेंद्र कम्पा… [illegible] …यद्वेषाः… [illegible] …विविधायेषु… [illegible]
…[illegible]… नेत्रजयं… पुण्यजनालय… [illegible] …
…नद्वेलान… [illegible] … त्रिसिद्धि… [illegible] … सुगादद्भान… [illegible]

२ ॥ ख्ष ॥

ईलायामपि नासौ याचयो पुत्रं महाबलः पुत्रमुक्तं… [illegible] …माता यो… [illegible] …जनम् ॥ ४॥ तनमस्त्व… [illegible]
… मृगयायां… [illegible] … पुण्यजने… [illegible] …
… [illegible] … पुण्यजनालयं ॥ [illegible] … दिवं… [illegible]
… हिमवत्… अलकापुरीं गुह्यक संकुलां ॥ [illegible] …
… [illegible] …
… [illegible] … ॥ एके… [illegible] …
… [illegible] … सर्वे एव हि… [illegible] …
… [illegible] …
… [illegible] …
… [illegible] …
… [illegible] …
… पुण्यजना… [illegible] …

…[illegible]…
…[illegible]… पुण्यजना… [illegible] …

अत्र हेतुः एषड् निलो कमल रिरक्षया रिरक्ष विषयाः॥६॥ स क्षिय असर सो नृसं निश्च॥ अ॥ वेवै. स ह्यास्त्य चत्राग लमै न्स्य पृथ्वी
चित्रं रेखा ममकं च अ॥ ए॥ अथ निह तं रेखां तरी रजिन्न चक्र यस्य चित्र सयपर मेत्रवरसां॥ द्वा॥ इत्या॥ छ्या॥ त्रिलेच निकाम निश्च त्रिलेकमा॥

एषसाक्षाद्धरे रंश्रो ज्ञातो लोक रिरक्षया॥ इयं च तस्य राज्ञि श्री रत्नज स्पृता मिनी॥ ६॥ श्रमि मे
यत्र नाथ॥ अञ्जसं निस्मतं विभ्रा गंधर्व भवराजगुः॥ मुमुक्षु सुमनो धाराः सिद्धानृम्से निस्क स्त्रियः
७॥ श्री खनूर्य मृदंगाद्या नेदुर्दुंदुभयो दिवि॥ तत्र सर्वे त्र्यया अग्रुदेवर्षि पितृणां गणाः॥ ८॥ ब्रह्मा
गुरुर्दैवेः सहासस्म सुरेश्वरैः॥ वैन्य सद्भि ऐहत्ति हस्ता चिकं गदा भूतः॥ ९॥ पादयो र रविंदं
च तं वै मेनेहरेः कत्नां॥ यस्याप्रतिहतं चक्रमंत्रः स परमेष्ठिनः॥ १०॥ तस्या त्रिवेकन्न्यारश्रेष्ठा
द्वयैः श्वस्मा दिविः॥ श्रा त्रिवेच निका न्यस्मै अजक्रुः सर्वेतोजनाः॥ ११॥ सरित्समुद्रा गिरयो
नागा गावः खगा मृगाः॥ द्यौः क्षितिः सर्वभूता निसमा अक्रुरुपायनम्॥ १२॥ सो॥ प्रति त्रिको
महाराजेः सुवाससः साभलं क्रतः॥ पत्याश्चिषा लेस्क नत्या विरजेः श्रिष्टिवा परः॥ १३॥ सनमेज
हार मनक्षी हेमं वीरवरासनं॥ समय सलिल स्रावम नातपत्रं त्रात्रिश्रञं॥ १४॥ वायुश्च वाल
जने धर्मः कीर्तिमयीं स्रजं॥ इंद्रः किरीटमुत्कृष्टं दंडं संयमनं यमः॥ १५॥ ब्रह्मा ब्रह्ममयं वर्म
भारती हारमुत्तमं॥ हरिः सुदर्शनं चक्रं तत्पत्न्य स्माहतां श्रियं॥ १६॥ दशचंद्रम सिं रुद्र श्रा

वनाश्नि॥ ११॥ १२॥ १३॥ हे वीरवरासनं तत्र मास नसलिल स्रावी यस्मा तः॥ १४॥ देवानां जनो॥ १५॥ ब्रह्ममयवर्मकवच सत्या
ली श्री श्रियं रूपद॥ १६॥ दशचंद्रका शशि विना त्रिको ष्टी यस्य तत्र असि रुद्र ज्ञान चर्म चमें हृद्या छय अति सुदर॥ १७॥

[illegible]

[illegible] ॥१८॥ [illegible] ॥१९॥ [illegible]

[illegible] यथा लोकेऽधुना [illegible]

वह्निराजगवं चापं सूर्यो रश्मिमयानिषून्। भूः पादुके योगमय्यौ द्यौः पुष्पावलिमन्वहं॥१८॥
नाट्यं सुगीतं वादित्रमन्तर्धानं च खेचराः। ऋषयश्चाशिषः सत्याः समुद्रः शङ्खमात्मजं॥१९॥
सिन्धवः पर्वता नद्यो रथवीथीर्महात्मनः। सूतोऽथ मागधो वन्दी तं स्तोतुमुपतस्थिरे॥२०॥ स्ता
वकांस्तानभिप्रेत्य पृथुर्वैन्यः प्रतापवान्। मेघनिर्ह्रादया वाचा प्रहसन्निदमब्रवीत्॥२१॥ पृ
थुरुवाच॥ भोः सूत हे मागध सौम्य वन्दिन् लोकेऽधुनाऽस्पष्टगुणस्य मे स्यात्॥ किमाश्रयो मे
स्तव एष योज्यतां मा मय्यभूवन्वितथा गिरो वः॥२२॥ तस्मात्परोक्षेऽस्मदुपश्रुतान्यलं क
रिष्यथ स्तोत्रमपीच्यवाचः॥ सत्युत्तमश्लोकगुणानुवादे जुगुप्सितं न स्तवयन्ति सभ्याः॥२३॥

[illegible] ॥२१॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥२३॥

कर्त्ते हृतन्त्वयत्र पचत्य प्रणमति सार्द्धैर्द्वादशभि पंकजेति । कात्मकनाभीय स्यन्तसंकोकारणात्मने नम । कारणत्वादेव सूक्ष्माना
मादि मायेव पाश्वय । भूतानि सूक्ष्माणि तन्मात्राणि इन्द्रियाणि च तेषामात्मने नियन्ते तत्र कारण तु ध्याधिष्ठातृत्वेन
एम निवर्तुमि लोकार्द्धं वासुदेवाय चित्ताधिष्ठात्रे कूटस्थाय निर्विकाराय चित्तस्यैकरूपत्वात् । अथ संकर्षणाय अह
काराधिष्ठात्रे सूक्ष्माय अप्रकाय दुरन्ताय अन्तकाय मुखाग्निना लोकदाहकाय विश्वस्य प्रबोधो यस्मात् तस्मै [illegible] अनन्ताय

नमः पंकजनाभाय भूतसूक्ष्मेंद्रियात्मने । वासुदेवाय शान्ताय कूटस्थाय स्वरोचिषे ॥ ३४ ॥
संकर्षणाय सूक्ष्माय दुरंताय अंतकाय च । नमो विश्वप्रबोधाय प्रद्युम्नायांतरात्मने ॥ ३५ ॥
नमो नमो निरुद्धाय हृषीकेशेंद्रियात्मने । नमः परमहंसाय पूर्णाय निभृतात्मने ॥ ३६ ॥ स्व
र्गापवर्गद्वाराय नित्यं शुचिषदे नमः । नमो हिरण्यवीर्याय चातुर्होत्राय तंतवे ॥ ३७ ॥ नम
ऊर्ज इषे त्रय्याः पतये यज्ञरेतसे । नमस्तृप्ताय च जीवानां नमः सर्वरसात्मने ॥ ३८ ॥

त्मने बुद्ध्यधिष्ठात्रे । ३५ हृषीकाणामीशाय इन्द्रियमनः तदात्मने सूर्याय [illegible] परमहंसाय सूर्याय पूर्णाय तेजसा
ना विश्वव्यापिने निभृतात्मने स्वयत्र विश्रमाय ३६ स्वर्गापवर्गौ द्वारा यस्य शुचिषत् करणे निषीदतीति शुचिषत्तस्मै
हंस शुचिषदिति श्रुतेः । हिरण्यवीर्याय तस्मै अग्निरूपाय चातुर्होत्रकर्मभिस्तेनत्साध्यत्वात् [illegible] कुतः तन्तवे विस्तारका
य ३७ सोमस्वमाह ऊर्ज्जे पितृणामन्नाय इषे देवानामन्नाय यज्ञरेतसे सोमाय संहितिपितृणां देवानाञ्चान्नरूपाय त्र-

श्रीमद्भा० स्कं० ४ ६८

विशेषाय पृथ्वीरूपाय सर्वेषां सत्त्वानां प्राणिनामात्मा येषां तन्मात्राणां तेषां देहाय स्थवीयसे विराड्देहाय च त्रैलोक्यपालायेत्यादिवायवे सहओजोबलरूपाय सहिष्णुरूपे इति त्रैलोक्यपालत्वं निसर्गादिधर्मोयं ॥ ४४ ॥ नभसे आकाशाय अर्थो नाम लिङ्गं यस्य तस्मै का यत्र शब्दगुणत्वात् अन्तर्बहिरात्मने अन्तर्बहिर्व्यवहारालम्बनायैवमुष्मै पुण्याय लोकाय भूरिवर्चसे स्वर्गाय भूरिवर्चसे एव वैज्यो तिष्मन्तं पुण्यलोकमानीति श्रुतेः ॥ ४५ ॥ प्रवृत्ताय निवृत्ताय च कर्मणे विधिनिषेधरूपाय यथाक्रमं पितृदेवप्राप्तिफलाय अधर्मे फलरूपाय च मृत्यवे ॥ ४६ ॥ हे आशिषामीश आशिषाकार एतत्ता ने सर्वेक मेफलदात्रे मनवे सर्वज्ञाय मन्त्रात्मकाय निवा ॥ विष्णुरूपेण ॥

सर्वसत्त्वात्मदेहाय विशेषाय स्थवीयसे । नमस्त्रैलोक्यपालाय सह ओजोबलाय च ॥ ४४ ॥ अर्थलिङ्गाय नभसे नमोऽन्तर्बहिरात्मने । नमः पुण्याय लोकाय अमुष्मै भूरिवर्चसे ॥ ४५ ॥ प्रवृत्ताय निवृत्ताय पितृदेवाय कर्मणे । नमोऽधर्मविपाकाय मृत्यवे दुःखदाय च ॥ ४६ ॥ नमस्त आशिषामीश मनवे कारणात्मने । नमो धर्माय बृहते कृष्णायाकुण्ठमेधसे ॥ पुरुषाय पुराणाय सांख्ययोगेश्वराय च ॥ ४७ ॥ शक्तित्रयसमेताय मीढुषेऽहंकृतात्मने । चेतआकूतिरूपाय नमो वाचो विभूतये ॥ ४८ ॥ दर्शनं नो दिदृक्षूणां देहि भागवतार्चितम् । रूपं प्रियतमं स्वानां सर्वेन्द्रियगुणाञ्जनम् ॥ ४९ ॥

त्वमग्रणमनिहन्तेधर्माय परधर्मोऽस्मिन्नेकणाय ॥ ४७ ॥ रूपरूपे एतत्त्रयम् ॥ मीढुषे रुद्राय अहंकारात्मने सहंकारस्तदात्मने स चक्रालंकारणकर्मेशक्तित्रयसमेतस्तस्मै ॥ सर्वेभवणमति चेतो ज्ञानमाकूति क्रियात्मकरूपाय वाचो विभूतिर्विस्तृति यो स्मात्तस्मै ॥ ४८ ॥ एवमनस्कारसद्दर्शनप्रार्थयते दर्शनमिति भवति भागवतैः सत्त्वमदर्शनदेहीत्यस्य विवरणरूपमित्यादि मदर्शयिस्तत्वा नाम प्रियतमरूपं द्रष्टव्येति न केवलं नाम्यत्र मेवमासि प्रियाणां येषु गुणा विषयास्तेषां भजनं अ सकं सर्वेन्द्रियविषयरूपमित्यर्थः सर्वेन्द्रियाणि गुणैरञ्जयतीति वा ॥ ४९ ॥

त्वद्दत्तया वयुनया ज्ञानेन मत्वा जगत्कारणं एवं पर्नो ब्रह्मा इदं विश्वं त्वत्प्रपन्न एव कथं सुप्त प्रबुद्धः सन् यथा पश्यति तद्वत्
न आपवर्ग्यं मुक्तानां आश्रयं तव पादमूलं विस्मर्यते कृतज्ञेन ... आर्तबन्धो ...
... नूनं विमुष्टमतयः ... सुखहेतोः ... काम ...
... विमुष्टमतय ... यत् ... कुणपतुल्ये देहे ... स्पर्शजं सुखं इच्छन्ति ...
... निरये ... नृणां ।।९।। ... तनुभृतां ... निर्वृतिः ...

त्वद्दत्तया वयुनयेदमचष्ट विश्वं सुप्तप्रबुद्ध इव नाथ भवत्प्रपन्नः ।। तस्यापवर्ग्यशरणं तव पादमूलं वि-
स्मर्यते कृतविदा कथमार्तबन्धो ।। ८ ।। नूनं विमुष्टमतयस्तव मायया ते ये त्वां भवाप्ययविमोक्षणमन्य-
हेतोः ।। अर्चन्ति कल्पकतरुं कुणपोपभोग्यमिच्छन्ति यत्स्पर्शजं निरयेऽपि नृणां ।। ९ ।। या निर्वृतिस्तनु-
भृतां तव पादपद्मध्यानाद्भवज्जनकथाश्रवणेन वा स्यात् ।। सा ब्रह्मणि स्वमहिमन्यपि नाथ मा भूत्
किं त्वन्तकासिलुलितात्पततां विमानात् ।। १० ।। भक्तिं मुहुः प्रवहतां त्वयि मे प्रसङ्गो भूयादनन्त महता-
ममलाशयानां ।। येनाञ्जसोल्बणमुरुव्यसनं भवाब्धिं नेष्ये भवद्गुणकथामृतपानमत्तः ।। ११ ।। ते न
स्मरन्त्यतितरां प्रियमीश मर्त्यं ये चान्वदः सुतसुहृद्गृहवित्तदाराः ।। ये त्वब्जनाभ भवदीयपदारविन्दसौ-

... आह ... तेनिरयेऽपि ... विमानात् ... अन्तकस्य असिना कालेन लुलितात् खण्डिताद्विमानात् पततां
... मुहुः ... १० ... कथाश्रवणाय सत्सङ्गति ... प्रार्थयति ... भक्तिं ...
... महत्संगेन ... भवाब्धिं ... पारं गमिष्यामि ... भवद्गुणकथामृत
पानेन मत्तः ।। ११ ।। कथामृतपानस्य माहात्म्यमाह ते न स्मरन्ति अतितरां प्रियमपि मर्त्यं देहं ... स्मरन्ति ... सुत ...
... भवदीयपदारविन्दसौगन्ध्य ... हृदयेषु ...

नन्वेवं विज्ञानं पित्तं क्षितिसन्निमात्रं महत्सिध्यतश्चाहुनिर्यगादि तिर्यङ्नगद्विजेत्यादि परिचितं आपमात्रेण सतश्चनि शेषाद्यस्य महदादीभ्य नेकानि कारणानि तस्य तु परमत्र भगवति स्वरूपं [illegible] परमेश्वरस्य स्वरूपं न वेद्मि यत्र वादः सर्वव्यापारो नास्ति न ब्रह्म स्वरूपं न वेद्मि ततो विमानीनं विवेचितं [illegible] स्वरूपमनुवदोयन्नमस्करो । ति कस्मात् इति [illegible] पुमान् [illegible] तत्रेव हि सर्वयोगनिद्रा [illegible] अनन्तमखं शेषसहाय [illegible] यस्य नाभिरिव [illegible] [illegible] लोक [illegible] बुद्धिमान [illegible]

तिर्यङ्नगद्विजसरीसृपदेवदैत्यमर्त्यादिभिः परिचितं सदसद्विशेषम्। रूपं स्थविष्ठमज ते महदाद्यनेकं नातः परं परम वेद्मि न यत्र वादः॥ कस्मान्न एतदखिलं जगदरेच्य [illegible] पुमान् [illegible] के॥ यन्नाभिसिन्धुरुहकाञ्चनलोकपद्मगर्भे द्युमान् भगवते [illegible] शुभ्र आत्माकूटस्थ आदिपुरुषो [illegible] यत्र [illegible] मखोमतिविक्रमसि॥ १५॥

सर्वं [illegible] वस्था बलि को जीवादि विशेष [illegible] जीव बिलक्षण [illegible] निसमुल जीव [illegible] परिशुद्ध [illegible] नविशुद्ध [illegible] तमात्मा [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तथाभूत एव [illegible]

उपदेशमात्माह । सर्वं तित्विचक्ष्व विचार्य अन्तर्हृदि चित्तं कर्णधुनी नदीमिव बहिर्वृत्तिं चित्ते नियच्छ एवं च सर्वेन्द्रियाणां चित्तैकाग्र्यं गृहाश्रमं च जहि की दृशं असत्तमानां अतिकामुकानां आमियूथानि तेषां गाथा वार्ता यस्मिन् जीवानामेकत्वं ईश्वर एव क्रमेण सर्वतो विरम ॥५५॥ अर्थान्तरं शुश्रूषुः पृच्छति श्रुतमन्वीक्षितं विचारितं च ब्रह्मन् नारद एतत्त्वदुक्तम् आत्मतत्त्वं उपाध्याया ये मह्यं कर्मोपदेष्टारः आचार्याः ते न जानन्ति ॥५६॥ अन्यत्तु कर्म तत्फलयोर्विरोधेन संशयमाह संशयो महानिति । महान् संशयः ॥ छिन्नस्तथाप्यत्र तु किंचित् संशयो वर्तते यत्रेन्द्रियवृत्तयो न प्रवर्तन्ते यत्र मुह्यन्ति ॥५७॥ संशयमाह कर्माणि मोऽपि येन देहेन करोति तमेवेह विहाय अमुत्र लोकान्तरे कर्मफलानि नान्येन देहेन जुष्टानि भुङ्क्ते

सर्वं विचक्ष्व मृगचेष्टितमात्मनोन्तश्चित्तं नियच्छ हृदि कर्णधुनीं च चित्ते । जह्यङ्गनाश्रममसत्तम
यूथगाथं प्रीणीहि हंसशरणं विरम क्रमेण ॥५५॥ प्राचीनबर्हिरुवाच ॥ श्रुतमन्वीक्षितं ब्रह्मन् भगवान्
यदभाषत । नैतज्जानन्त्युपाध्यायाः किं न ब्रूयुर्विदुर्यदि ॥५६॥ संशयोऽत्र तु मे विप्र संछिन्नस्तत्कृ-
तो महान् । ऋषयोऽपि हि मुह्यन्ति यत्र नेन्द्रियवृत्तयः ॥५७॥ कर्माण्यारभते येन पुमानिह विहा-
य तम् । अमुत्रान्येन देहेन जुष्टानि स यदश्नुते ॥५८॥ इति वेदविदां वादः श्रूयते तत्र तत्र ह । कर्म
यत्क्रियते प्रोक्तं परोक्षं न प्रकाशते ॥५९॥ नारद उवाच ॥ येनैवारभते कर्म तेनैवामुत्र तत्पु-
मान् । भुङ्क्ते ह्यव्यवधानेन लिङ्गेन मनसा स्वयम् ॥६०॥

स्थितः ॥५८॥ इति वादः श्रूयते अपि पुरुषः कर्माणि करोति ते कर्मदेहे तीर्थे स्थावर नाम इति श्रुतिः एवं कुर्वतो रज्जुरज्जोर्नि नियन्त्र कर्त्रेनैव देहेन कृतं नानासु नानाकर्मस्वानन्तभोग इति ॥ सूत्रान्तरमाह कर्म वेदोक्तं कर्म क्रियते तेन तेषां भरक्षपरोक्षं ज्ञानं न प्रकाशते तत् कर्म तेनैव शीघ्रं भुङ्क्ते पुरुषं इति प्रा- प्त उपलक्षणमसौ तत् येनैव देहेन कर्त्रा येनैव देहविच्छेदविनाशस्थूलदेहनाशेऽपि मनः प्रधानं सूक्ष्मदे हस्यानाशान्नोक्तदोषप्रसङ्ग इत्यर्थः ॥६०॥

श्रीमद्भा० चतु० ८६

लिङ्गदेहविशिष्टस्य भोक्तृत्वमुक्तं तेन स्पष्टयति शयानमिममिति जाग्रद्देहं स्वप्ने जीवत एव उत्सृज्य तदभिमानमत्यक्त्वाऽऽत्मा
निमित्तसंस्कारसदृशेनाहितं कर्म यथा भुङ्क्ते तादृशेन तथा देहसदृशेन कर्मीयस्य पितृदेहेनान्येन वा पश्वादिदेहेन
तथा लोकान्तरेऽपीति। ननु लिङ्गविशिष्टस्य ... कर्मलक्षणप्रतिग्रहादि...
देहविशिष्टस्यैव ... तेन नाहं ममेति तत्तु मादृशः। असावहं ममैते इति ब्रुवन् मनसा यद्यदेहं गृह्णीयात्तान् देहान् ...
सिद्धं कर्मसु मानं गृह्णीयात्तेन कर्मणा यन्मदहङ्कारगृहीतैः पुनर्भवो नैव नि। अन्यथा जन्मानुपपत्तेः स्तोत्रमिमं तु मत्तो

शयानमिममुत्सृज्य श्वसन्तं पुरुषो यथा। कर्मात्मन्याहितं भुङ्क्ते तादृशेनेतरेण वा॥६१॥ ममैते
मनसा यद्यदसावहमिति ब्रुवन्। गृह्णीयात्तान्पुमान्राद्धं कर्म येन पुनर्भवः॥६२॥ यथा
नुमीयते चित्तमुभयैरिन्द्रियेहितैः। एवं प्राग्देहजं कर्म लक्ष्यते चित्तवृत्तिभिः॥६३॥ नानुभूतं
क्व चानेन देहेनादृष्टमश्रुतम्। कदाचिदुपलभ्येत यद्रूपं यादृगात्मनि॥६४॥

विशिष्टस्यैवाहङ्कारस्याभिमानविषयस्य देहस्य पुत्रादिदेहवत्तथा रमात्रत्वं इति नाह्न ६२ यद्युक्तं कर्म तेन सत्वान्नानुग्र
गोऽहमिति तदा इत्यत्र तथेति ... कर्मेव स्थिरक्रिया एवमीहितैः कदाचित्कर्मणः सूक्ष्मतिति स्थितं मनुमीयते सत् पिसर्वैः क्रिया
विषयासक्ते वा सुखानन्तानुमत्ते तदुक्तमज्ञापादेन युगपज्ज्ञानानुत्पत्तिर्मनसो लिङ्गमिति एवं चित्तवृत्तिभिरपि पूर्वदेह
जकर्मजन्यमेतन्मानमपि युगपत्तु सत्त्वैकदेश दृष्टोऽपि कर्मलक्ष्यतेऽत्याह नानुभूतमिति कास्मा अनेन वर्तमानेन देहेन क्वा
चकुत्रचिद् पिशुना तन्मूल अवस्थानुभवन्तत्र दृष्टमश्रुत नन्वयदूपयदात्मकं यादृक् यस्य प्रकारवन्तं तत्कदाचित्स्वप्नमनोर

स्वस्य तस्य तत्कस्मर्शे हेतुः न सानकविवक्षि ॥१० गूढो मन्युर्येषां ते मुनयः प्रियो क्षितिः ॥१३,१४ निक्षामानां ज्ञानसंमोहम
पि ॥१५ माविनश्येत् माविनश्यतु ॥१६ अमाधवोपे अमात्याति वचाअयायशाल्ये ॥१७ १८, १९, २० सर्वान् लोकाश्वतस्य

श्रमे

नविघ्नदिरसमृतो वेनोऽस्माभिः कृतो नृपः॥ सांप्रतं नो यदि नो वाचं न गृह्णाति स्म धर्मकृत्॥ लोकभि-
कारसंदग्धं दहिष्याम स्वतेजसा॥१२ एवमध्यवसायैनं मुनयो गूढमन्यवः॥ उपव्रज्याब्रुवन् वेनं
सांत्वयित्वा च सामभिः॥१३ मुनय ऊचुः॥ नृपवर्य निबोधैतद्यत्ते विज्ञापयामहे॥ आयुःश्रीबल-
कीर्तीनां तव तात विवर्धनं॥१४ धर्म आचरितः पुंसां वाङ्मनःकायबुद्धिभिः॥ लोकान्विशोकान्वितर-
त्यथानंत्यमसंगिनां॥१५ स ते मा विनशेद्वीर प्रजानां क्षेमलक्षणः॥ यस्मिन्विनष्टे नृपतिरैश्व-
र्यादवरोहति॥१६ राजन्नसाध्वमात्येभ्यश्चोरादिभ्यः प्रजा नृप॥ रक्षन्यथा बलिं गृह्णन्निह प्रे-
त्य च मोदते॥१७ यस्य राष्ट्रे पुरे चैव भगवान्यज्ञपूरुषः॥ इज्यते स्वेन धर्मेण जनैर्वर्णाश्रमान्वितैः॥
१८ तस्य राज्ञो महाराज भगवान्भूतभावनः॥ परितुष्यति विश्वात्मा तिष्ठतो निजशासने॥१९ त-
स्मिंस्तुष्टे किमप्राप्यं जगतामीश्वरेश्वरे॥ लोकाः सपाला ह्येतस्मै हरंति बलिमादृताः॥२० तं स-
र्वलोकामरयज्ञसंग्रहं त्रयीमयं द्रव्यमयं तपोमयं॥ यज्ञैर्विचित्रैर्यजतो भवाय ते राजन्स्वदेशाननु-
रोद्धुमर्हसि॥२१ यज्ञेन युष्मद्विषये द्विजातिभिर्वितायमानेन सुराः कला हरेः॥ स्विष्टाः सुतु-
ष्टाः प्रदिशंति वांछितं तद्धेलनं नार्हसि वीर चेष्टितुं॥२२ वेन उवाच॥ बालिशा बत यूयं वा अधर्मे

कालनमशेऽप्यतत्वापकामहान्सस्य गृह्णातिनियमह नीनितविचित्रे इमयज्ञाविधि भवाद्यसमृद्धये स्वदेशानन हासितोजना
नअनुरोद्धुं प्रेतुमर्हसि ॥२१ युष्मद्विषये स्वदेशे हरेः कला अंशा सुरा देवाः सुराणां हेलनमवज्ञा ॥२२ बालिशा अज्ञा इ

श्रीमद्भा० ७
स्कं० ६
४१

...नार्हसे दोषिकृ...थार्सा ॥ ४५ ॥ ...इति नृपते ...तीतृपतिरे वेश्वर ...रेतर्द ...इतिनाव ॥ २४ ॥ ...दिकर्म
...यशुक ...तेनाम ...तमाया ... ॥ ...परिवृत्तीनि ...निश्चित ...नाना ...
...यहविध ...वनेति ...पूर्वेगृह ...मस्य ... इत्यादि ... करोति ... ॥ २४ ॥ ... नाम ...

अवजानंस्यमीमूढा नूपत्नि पितामीश्वरं नानुविदंतिते अर्द्धं मिहलोके परत्र च ॥ २४ ॥ कोयन्नुपुरुषो ना
मय त्रयो भक्तिरीहनुः ॥ ...विष्णुश्चायथाजारे कुयो चित्ता ॥ २५ ॥ विष्णुर्विरिंचो गिरिशइंद्रो
वायुर्यमोरविः पर्जन्यो धनदः सोम. क्षितिरग्निरपांपतिः ॥ २६ ॥ एतेचान्ये च विबुधाः प्रभवोवरशाप
योः ॥ देहे भवंति नृपतेः सर्वेदेवमयोनृपः ॥ २७ ॥ तस्मात्तं कर्मभिर्विप्रा यजध्वंगतमत्सराः ॥ बलिंच
महांहरत मतोन्यः कोग्रभुक्पुमान् ॥ २८ ॥ इत्थं विपर्ययमतिः पापीयानुत्पथंगतः ॥
अनुनीयमानस्तद्याञ्चां न चक्रे भ्रष्टमंगलः ॥ २९ ॥ इति तेऽसत्कृतास्तेन द्विजाः पंडितमानिना ॥
भग्नायां भव्ययाञ्चायां तस्मै विदुर चुक्रुधुः ॥ ३० ॥ हन्यतां हन्यतामेष पापः प्रकृतिदारुणः ॥ जीवन्ज
गदसावाशु कुरुते भस्मसात् ध्रुवं ॥ ३१ ॥ नायमर्हत्यसद्वृत्तो नरदेववरासनं ॥ योधियज्ञपतिं विष्णुं
विनिंदत्यपत्रपः ॥ ३२ ॥ कोवैनं परिचक्षीत वेनमेकमृतेऽशुभं ॥ प्राप्त ईदृशमैश्वर्यं यदनुग्रहभा
जनः ॥ ३३ ॥ इत्थं व्यवसिता हंतुमृषयो रूढमन्यवः ॥ निजघ्नुर्हुंकृतैर्वेनं हतमच्युतनिंदया ॥ ३४ ॥ ऋ
षिभिः स्वाश्रमपदं गते पुत्रकलेवरं ॥ सुनीथापालयामास विद्यायोगेनशोचती ॥ ३५ ॥ एकदाऋ

...मन्ते इति विद्यायोगेन मंत्र... हितया सुनीथा ॥ ३५ ॥ ...मुसैव ...ध्यायें. सरस्वत्या सलिल... ॥ ३६ ॥ ...नाम्नी ॥
...जनन... किमिमाऽ... ॥ ३७ ॥ एवं मृषंतः ...स्थिता. तदा ...चौराणां भूरि ... ॥ ३८ ॥

नन्वजस्रं चादेहाः कं गुणं त्रीनाकथ्यमगोचिद्विहेतुरत्वन चाह। निमित्तमात्रमपुरुषर्षभ ईश्वरः यत्र यस्मिन् निमित्ते सति कार्यकारणा त्मकं विश्वं भ्रमति परिवर्तते। यथा लोहः अचेतनोपि निमित्ते सति लोहः परिवर्तते तद्वदित्यर्थः ॥१७॥ तस्य निमित्तमात्रत्वं विवृण्वन् स्वरूपं दर्शयति स खल्विति कालशक्त्या क्षोभितो गुणानां प्रवाहः ॥ दुर्विभाव्या ॥१८॥

निमित्तमात्रं तत्रासीन्निर्गुणः पुरुषर्षभः। व्यक्ताव्यक्तमिदं विश्वं यत्र भ्रमति लोहवत्॥१७॥ स खल्विदं भगवान् कालशक्त्या गुणप्रवाहेण विभक्तवीर्यः। करोत्यकर्तैव निहन्त्यहन्ता चेष्टा विभूम्नः खलु दुर्विभाव्या॥१८॥ सोऽनन्तोऽन्तकरः कालोऽनादिरादिकृदव्ययः। जनं जनेन जनयन्मारयन्मृत्युनान्तकम्॥१९॥ न वै स्वपक्षोऽस्य विपक्ष एव वा परस्य मृत्योर्विशतः समं प्रजाः। तं धावमानमनुधावन्त्यनीशा यथा रजांस्यनिलं भूतसङ्घाः॥२०॥ आयुषोऽपचयं जन्तोस्तथैवोपचयं विभुः। उभाभ्यां रहितः स्वस्थो दुःस्थस्य विदधात्यसौ॥२१॥ केचित्कर्म वदन्त्येनं स्वभावमपरे नृप। एके कालं परे दैवं पुंसः काममुतापरे॥२२॥

स एव नियन्ता सर्वकारणमिति ॥२०॥ ... ॥२१॥ ... कामं करोतीति काम कार्यमिति साहुः ॥२२॥

श्रीभक्ता० प्र० सू० ३७ [illegible] ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible] सत्थं । [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ २२ ॥ तथापि

अप्पमत्त साहसियस्स नाणा [illegible] ॥२३॥ न वि

[illegible] ॥२४॥ [illegible]

[illegible] ॥२५॥ [illegible]

[illegible] ॥२६॥ [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥२७॥ [illegible]

[illegible] मुद्धि पदं तिलोकाः ॥२८॥

[illegible] ॥ २८ ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥२८॥

[illegible]

मधीयमाने तस्मिन्माया गुह्यकनिर्मिता। क्षिप्रं विनेशुर्विदुर क्लेशा ज्ञानोदये यथा ॥ तस्यार्षास्त्रं
सद्धनुषि प्रयुंजतः सुवर्णपुंखाः कलहंसवाससः। विनिःसृता आविविशुर्द्विषद्बलं यथा वनं भीम
रवाः शिखंडिनः ॥ तैस्तिग्मधारैः प्रधने शिलीमुखैरितस्ततः पुण्यजना उपद्रुताः। तमभ्यधावन्कु
पिता उदायुधाः सुपर्णमुन्नद्धफणा इवाहयः ॥ स तान्पृषत्कैरभिधावतो मृधे निकृत्तबाहूरुशि
रोधरोदरान्। निनाय लोकं परमर्कमंडलं व्रजंति निर्भिद्य यमूर्ध्वरेतसः ॥ तान्हन्यमानानभिवीक्ष्य
गुह्यकाननागसश्चित्ररथेन भूरिशः। औत्तानपादिं कृपया पितामहो मनुर्जगादोपगतः सहर्षिभिः
॥ मनुरुवाच ॥ अलं वत्सातिरोषेण तमोद्वारेण पाप्मना। येन पुण्यजनानेतानवधीस्त्वमनागसः ॥
नास्मत्कुलोचितं तात कर्मैतत्सद्विगर्हितं। वधो यदुपदेवानामारब्धस्तेऽकृतैनसां ॥ नन्वेकस्या
पराधेन प्रसंगाद्बहवो हताः। भ्रातुर्वधाभितप्तेन त्वयांग भ्रातृवत्सल ॥ नायं मार्गो हि साधूनां
हृषीकेशानुवर्तिनां। यदात्मानं पराग्गृह्य पशुवद्भूतवैशसं ॥ सर्वभूतात्मभावेन भूतावासं हरिं

[illegible]

श्रीमद्भा० चतु० ५३४

प्रभ्रुधात. हरेर्हेतुस्थितस्त्वानोवामतुसाभूरिदा सामामूपिसाधुलेनसंभन ३१ धसतो न तमेवाह महत्तुनिमिद्ध या नीचेष कस्यास मेयुमिया प्रविलेषु जन्तुष्ठुसमलेनम ॥ ३२ ॥ न न तमाधीन वर्तीमाहुसबलमतिगुणेभिषु प्रीणन्सन लाची एनी वे मलिनरीरि ग निर्मुक सनूमिवोएतुस्वा तमवां वस धावेति ॥ ३४ ॥ चाह हन लभगी क्ष सेकरूस्तानीति माम नो वान पुत्रा दिसबम नवमोम ह

सर्वं हरेर्वपुधाननक्तुं साम पिसं मतथा काथन्तवर्हो कृतवान् श्रवुति कृन्सतो ब्रतो मधति निश्चया कठ सु मा मैत्रा चा । स्विलजंतुषु मसमलेन वसवामान्सरा वामू संयमी दृति ॥ ३ ॥ संप्रयलेन नवनिपुसथ श्रा कनेर्गुणेः । विषु कोजीव निर्गुणो ब्रह्म निर्वाणप्रकृतिः ॥ दृष्टे । पंचविंशरथै यो विसृत प यव श्रिान नो मे वाया नसन्नूतिर्थो विसृत पयो ॥ रिह्म ॥ १५ ॥ एवं भव न्ते तसर्ग स्थिति संयम एव मा गुणमतिकरात्मा न मनसामयापरमात्मनः ॥ १४ ॥

नत्वा दिकमपीत्याह ॥ स्त्रामि वृते पंचविंशर्थे द्देहा कारेण परिणतेर्यो विसृत मयज्ञिन चिन्तामले भेवा मामशेषु मान सकृतिरमथीयौ विसृतमयो रिहस्स केवलति ॥ ३ ॥ धाएवमा वन सर्गो प्रवर्तते ॥ एवं यानन्दा कारेण परिणतिर्वृत्तिरेव स्थिति इह देहाकार परिणते सयमाश्च च परमात्मनोमाययागुणानतिकराता नमुरव तःसे ॥ ३ ॥

३४

ध्रुवस्य चरितं मयाभिहितं मातुर्गृहं च हित्वा ॥५१॥ इति श्रीभागवते ... ॥१२॥ अथ प्रचेतसोऽत्र वर्णितं ... वर्णितो ... एकादशभिः पृथुचरितं तत्र त्रयोदशे ध्रुवपुत्रजन्म ध्रुवमात्मनः ॥ येनाङ्गो वेनपिता पुत्रकौ यौ ... ॥ ... नारदेन प्रचेतसां ... गीता कथा प्रस्तुतमाह ॥ ...

इदं मया तेऽभिहितं कुरूद्वह ध्रुवस्य विख्यातविशुद्धकर्मणः । हित्वार्भकः क्रीडनकानि मातुर्गृहं च विष्णुं शरणं यो जगाम ॥५२॥ इति श्रीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे ध्रुवचरिते नाम द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

सूत उवाच ॥ निशम्य कौषारविणोपवर्णितं ध्रुवस्य वैकुण्ठपदाधिरोहणम् । प्ररूढभावो भगवत्यधोक्षजे प्रष्टुं पुनस्तं विदुरः प्रचक्रमे ॥१॥ विदुर उवाच ॥ के ते प्रचेतसो नाम कस्यापत्यानि सुव्रत । कस्यान्ववाये प्रख्याताः कुत्र वा सत्रमासत ॥२॥ मन्ये महाभागवतं नारदं देवदर्शनम् । येन प्रोक्तः क्रियायोगः परिचर्याविधिर्हरेः ॥३॥ स्वधर्मशीलैः पुरुषैर्भगवान्यज्ञपूरुषः । इज्यमानो भक्तिमता नारदेनेरितः किल ॥४॥ यास्ता देवर्षिणा तत्र वर्णिता भगवत्कथाः । मह्यं शुश्रूषवे ब्रह्मन्कार्त्स्न्येनाचष्टुमर्हसि ॥५॥ मैत्रेय उवाच ॥ ध्रुवस्य चोत्कलः पुत्रः पितरि प्रस्थिते वनम् । सार्वभौमश्रियं नैच्छदधिराजासनं पितुः ॥६॥ स जन्मनोपशान्तात्मा निःसङ्गः समदर्शनः । ददर्श लोके विततमात्मानं लोकमात्मनि ॥७॥ आत्मानं ब्रह्म निर्वाणं प्रत्यस्तमितविग्रहम् । अवबोधरसैकात्म्यमानन्दमनुसन्ततम् ॥८॥ अव्यवच्छिन्नयोगाग्निदग्धकर्ममलाशयम् । स्वरूपमवरुन्धानो नात्मनोऽन्यं तदैक्षत ॥९॥

हरेः परिचर्याप्रकारः क्रियायोगः पञ्चरात्रोक्तेन येन प्रोक्तः ॥३॥ स्वधर्मशीलैः ... प्रचेतोभिः ॥४॥ ... ध्रुवस्य ... उत्कल ... शममुत्कलमतिर्बालवत्सोऽसौ ... सार्वभौमश्रियं नैच्छदधिराजासनं ॥६॥ ... निःसङ्ग ... आत्मानं ... आत्मानं स्वरूपं ... अवरुन्धान आवृण्वन्नात्मनः ... तदैक्षत स्वयमनुसन्ततमानन्दम् ... ॥९॥

जडादीनामिवाकृतिर्यस्य तथाभूतो लक्षितः अतन्मतिः । नतेषामिव मतिर्यस्य सर्वं ब्रह्मात्मत्वेन पश्यतः । प्रशान्तार्चिः ... नल
स्यत्वं च स्थितः ॥ १० ॥ ... ... ॥ ११ ॥ ... ... सर्वतेजा ... सर्वम ...

जडान्धबधिरोन्मत्तमूकाकृतिरतन्मतिः लक्षितः पथि बालानां प्रशान्तार्चिरिवानलः ॥ १० ॥ मत्वा तं जड
मुन्मत्तं कुलवृद्धाः समन्त्रिणः वत्सरं भूपतिं चक्रुर्यवीयांसं भ्रमेः सुतम् ॥ ११ ॥ स्वर्वीथिर्वत्सरस्येष्टा भार्या
ऽसूत षडात्मजान् । पुष्पार्णं तिग्मकेतुं च इषमूर्जं वसुं जयं ॥ १२ ॥ पुष्पार्णस्य प्रभा भार्या दोषा च द्वे बभूव
तुः । प्रातर्मध्यंदिनं सायमिति ह्यासन् प्रभासुताः ॥ १३ ॥ प्रदोषो निशिथो व्युष्ट इति दोषासुतास्त्रयः । व्युष्टः
सुतं पुष्करिण्यां सर्वतेजसमादधे ॥ १४ ॥ स चक्षुः सुतमाकूत्यां पत्न्यां मनुमवाप ह । मनोरसूत महिषी वि
रजान्नड्वला सुतान् ॥ १५ ॥ पुरुं कुत्सं त्रितं द्युम्नं सत्यवंतमृतं व्रतं । अग्निष्टोममतीरात्रं प्रद्युम्नं शिबिमु
ल्मुकं ॥ १६ ॥ उल्मुकोऽजनयत्पुत्रान् पुष्करिण्यां षडुत्तमान् । अंगं सुमनसं ख्यातिं क्रतुमंगिरसं गयं ॥
१७ ॥ सुनीथांगस्य या पत्नी सुषुवे वेनमुल्बणं । यद्दौःशील्यात्स राजर्षिर्निर्विण्णो निरगात्पुरात् ॥ १८ ॥
यमंग शेपुः कुपिता वाग्वज्रा मुनयः किल गतासोस्तस्य भूयस्ते ममंथुर्दक्षिणं करं ॥ १९ ॥

सुतमवाप मनोः महिषी नड्वला विरजान् ... ... अंगादिष्वंगो नवमो वेनपिता ॥ १९ ॥

प्रथमेहेतु-अराजकइति अराः पुरुषाः सा॥ हीनाते नेपुणि तत्वान्॥ ११ यस्याः प्रजायाहेतो विमनाः सनु इथैव। १३ किंचक्षं
हमपरा सर्वेन वद्विष्य आलस्य। १४। यतो मम धर्म इत्याह नाव श्रेयः अव हि यो पित्तम्वलि। १५। पराव विकासै साति
१६-१७॥ प्रभावप्रिय कामकर्मणां वलादा पादि तिं न सुखाय न वेदि तिधीश पथनेन सपुत्रो सति असमा ह अगम्य स्यादिना
थ। १८॥ अयात्या मा निअगत वीर्योष्टि। २०॥ १८। अहोभूहीतस्मै नोपि वाज अमजत साधुंक। १९॥ अकंवा आङ्कता। १२।

अराजकेन कालेन दस्युभिः पीडिताः प्रजाः। आनीना राय णं त्रीन पृथुराधः क्षितीश्वरः॥ १०॥ विदुरउ
वाच। स मस्त्रीलनिधिः साधोर्वेस एषस्य महात्मनः राज्ञ कथमभूद्दुष्टा प्रजा यद्विमनाययौ॥ ११॥
किं वाहितेन मुहित्वद्ब्रह्मदंडमयूयुजत्। दंडव्रतधरे राज्ञि मुनयोधर्मकोविदाः॥ १२॥ नावध्येय
प्रजापालः प्रजाभिरघवानपि। यदसौ लोकपालानां बिभर्त्योजः स्वतेजसा॥ १३॥ एतदाख्याहि मे
ब्रह्मन् सुनीथात्मजचेष्टितं। श्रद्धधानाय भक्ताय त्वं परावरवित्तमः॥ १४॥ मैत्रेय उवाच। अंगोश्वमे
धं राजर्षिः राजहार महाक्रतुं। नाजग्मुर्देवतास्तस्मिन्नाहूता ब्रह्मवादिभिः॥ १५॥ तमूचुर्विस्मिता-
स्तत्र यजमानमथर्त्विजः। हवींषि हूयमानानि न ते गृह्णंति देवताः॥ १६॥ राजन् हवींष्यदुष्टानि
श्रद्धयासादितानि ते। छंदांस्ययातयामानि योजितानि धृतव्रतैः॥ १७॥ न विदामेह देवानां हेलनं
वयमण्वपि। यन्न गृह्णंति भागान्स्वान्ये देवाः कर्मसाक्षिणः॥ १८॥ मैत्रेय उवाच। अंगो द्विजवचः
श्रुत्वा यजमानः सुदुर्मनाः। तत्प्रष्टुं व्यसृजद्वाचं सदस्यांस्तदनुज्ञया॥ १९॥ नागच्छंत्याहुता देवा न
गृह्णंति ग्रहानिह। सदसस्पतयो ब्रूत किमवद्यं मया कृतं॥ २०॥ सदसस्पतय ऊचुः। नरदेवेह भवतो
नाघं तावन्मनाक् स्थितं। अस्त्येकं प्राक्तनमघं यदिहेदृक् त्वमप्रजः॥ २१॥
हा नसोम पामा। एद्दयते न गृह्णंति। ११॥ इदानी मत्वा तिवा व नम्रनाकं ईम वदपि अर्थं न स्थितं कर्थं चित्तान साधम सद्दस्य।
साय क्षिति। कालनान वितुषाक मनेक मघमसति यथ्यमानं ईदृक् गुण विकी। पिततःसार हितं॥ २१॥

श्रुतो यथा देवाह् विर्गुह्य... तिष्ठता नामानुसंस्था ... धनीयतद्वा ... तिष्ठन्ममसति ... मागच्छन्दी ... मघवतोहरि । सर्वज्ञ ... स्मात्तस्य नर्तनेन सहसर्वैर्देवा आगमिष्यतीत्यर्थः ... कामानहरि । कर्थदयानन ... हर्तासा सिनिमस्थास्यजात ... विप्र ... यथोक्त ...

तथा साधय मन्त्रेण आत्मानं सुभगे नृप । इष्टिस्ते पुत्रकामस्य पुत्रं दास्यति यच्छुभम् ॥ ४३ ॥ तथामभवा
गर्भिण्या नियतो धीमान् ति द्विजोक्तमसः । यथोक्त पुत्र मः सा ... यत्या यहरि र्ददौ ॥ ४४ ॥ तां तु कामा नृहरि
र्देवी तथा भूमान्का मयते जनः ॥ आराधितो भवेदेव तथा पुंसां फलोदयः ॥ ४५ ॥ इति सम्वसिता
विप्राः स्मरतः प्रजामयो । पुरोडाशं निरवपत् त्रिपि विप्राय विभवे ॥ ४६ ॥ तस्मात् सुमवजतस्यो
समभाजममलं भवत् । हिरण्मयेन पात्रेण सिद्धमासाद्य पायसं ॥ ४७ ॥ स विप्रानुमतो राजा गृही त्वा
सिनोदने । अवघ्राय मुदा युक्तः प्रादात् पत्न्यै यदारथी ॥ ४८ ॥ सा तत्पत्नी वनेयाती आत्मन्येव सुषु
वे । गर्भं काल उपावृत्ते कुमारं सुषुवे प्रजा ॥ ४९ ॥ स वा एव सुगुणो माता महमनुव्रतः ॥ अथ मां
को ह वंभूतं तेनाभवद्धार्मिकः ॥ ५० ॥ सदारान् समनुष्ठ्य मृगायां वैनगोचरः । हंससाधुर्यमानदी
नानन्दी सा विस्मरीतमनः ॥ ५१ ॥ आलोहितैः कौतुको वा नानुमयत्सा नतिदारुणः । असत्य निरपुक्तो
रूपस्थ मारमसार वाम ॥ ५२ ॥ तं विचरन्तं स्वलंकृत्वा सन्ने विधिभिन्नेः यदा नचर सित्तुंकमाद् ॥

यं तदेव पश्यनुसृतिमि श्लमीति ॥ ४५ ॥ तस्मादिति ... ॥ ४६ ॥ सुमांस ... स्याय सु
मकाङ्क्षतो ... प्रजा सती ॥ ४७ ॥ सा नामहं ... पुत्रोत्सु ... सन ... सायाग
तुतीति ... पुत्रि ... ॥ ४८ ॥ आलोहितैः कौतुको ... सिवा मारयन ॥ ५१ ॥ निवहात ... ॥ ५२ ॥

ड्में नससस्पकुपुत्र [illegible] दावाक्यामाह। पाथेऐति त्रिभिः। अथ जायेमेस्मर्हित ननहेतु कुत्सितैरपशैः सङ्गतदुर्नरथा रथितम।
शाश्च बुस्थयेन विदति। ४३ सर्वेषाम [illegible] सह स्त्राधिमोनसीमथा ४४ तजायदेशपुत्रजा ममाजम पितृश्ना मनोमोहेन वेषनयद
त्वो यतिभिस्तां [illegible] नवति। ४४। इदानीं निर्विन्नदेहेतुलेन कुत्सितमेवा पसमनिमदति कव पसमिति पुत्रांपदानश्रे
कानोस्थानात बरत्वेहेतु निर्विद्येतेनिकुत यद्यत कद्मसमात्यहा [illegible] निवहामवति। ४५। महेनामुदया नांनिशूली नाम
सुदयो यस्मिनजस्मा द्वहोकृत यदिनसूतेसमता। ४७। अजा पुरोहितादयश्च विलिस्कुः। अन्वेयितवत नंतुनत्रैवसममपिनाम
पा येणाभ्यविंतो देवो येजजा गृहमेधिनः कदपसमृतं दुःखंयेन भिंदंति दुर्मेरं। ४४। यतः पापीयसीर्की
निरभ्रमेश्वमहान्नृणं [illegible] विशेषः सर्वे यत स्त्रा धिरजनक। ४५। कस्तप्रजापदेशं वेमोहबंधनमा
त्मनः। पंडितो वृक्षमे नतय [illegible] गृहाः। ४५। कदपसंबर मम्येमदपसान स्वां पदेश। निर्धि
धेन गृहाभ्रमसोधन [illegible] निवहा गृहाः [illegible] वंस निर्विरामसमन्नागृहो गृहान्ति त्रीथ अध्यायमहोद
येदयात। अत्र [illegible] नृपलक्षितो नृसिंहे लागतोवेनसुर्व पसुसा। ४६। विज्ञायनि र्विद्य गतंपसिं
प्रजाः पुरोहिताभ्या समुहृत्कणद्यः। त्रिविक्रमस्योमतिशोककातराय्या निगूढं पुरुषं कृयो नि
नेशपद। अलंकायं तः पदवींप्रजापतेर्हृतोद्धमाः पसुपस्तसते पुरीं। ऋषीन् समेमान निवंद्य साश्रवो
न्यवेद्य यनुकीर्तनमर्थ विप्रवं [illegible] इति श्री भा गम तेम हा पुराणेपा र महंस्यां स हितायां वैयासिक्यां
चतुर्थस्कंधे नामत्रयोदशोऽध्यायः। २३। श्री मै त्रेयउवाच। भूमादयस्तसुनयो लोकानांक्षेमदर्शिनः
नपतिनिहतानेनाहुयथेति। ४०। सामवत् [illegible] मर्तो विभवना [illegible] सिद्धे। इति श्रीभा गण चतुर्थ नाम त्रयो
चतुर्दशो [illegible] सविक्रमसपरीक्षा [illegible] इतिभगवत्क्षेम [illegible] षष्ठस माप्त
नोपतप्त [illegible] संमत मपिपाण्डं तरप्रक [illegible] नाम मनः। [illegible] कानोवासदेशायन मोध

वीरमतीनामसूतां॥३॥ आहूय पश्चात् राज्यासने नियोजन्॥ अष्टविभूतिभिः लोकपालैरंशैः॥४॥५॥ [illegible] सत-
३ मुनयः [illegible] नैकाहेन [illegible] पीलिका [illegible] यथा [illegible] पालकाः॥

श्रुत्वा नृपासनगतं वेनमत्युग्रशासनं निलिल्युर्दस्यवः सद्यः सर्पत्रस्ता इवाखवः॥३॥ स आरूढ-
नृपस्थान उन्नद्धोऽष्टविभूतिभिः॥ अवमेने महाभागान् स्तब्धः संभावितः स्वतः॥४॥ एवं मदांध उत्सि-
क्तो निरंकुश इव द्विपः॥ पर्यटन् रथमास्थाय कंपयन्निव रोदसी॥५॥ न यष्टव्यं न दातव्यं न हो-
तव्यं द्विजाः क्वचित्॥ इति न्यवारयद्धर्मं भेरीघोषेण सर्वशः॥६॥ वेनस्यावेक्ष्य मुनयो दुर्वृत्तस्य विचे-
ष्टितम्॥ विमृश्य लोकव्यसनं कृपयोचुः स्म सत्रिणः॥७॥ अहो उभयतः प्राप्तं लोकस्य व्यसनं म-
हत्॥ दारुण्युभयतो दीप्ते इव तस्करपालयोः॥८॥ अराजकभयादेष कृतो राजातदर्हणः॥ ततो-
ऽप्यासीद्भयं त्वद्य कथं स्यात्स्वस्ति देहिनां॥९॥ अहेरिव पयःपोषः पोषकस्याप्यनर्थकृ-
त्॥ वेनः प्रकृत्यैव खलः सुनीथागर्भसंभवः॥१०॥ निरूपितः प्रजापालः स जिघांसति वै प्रजाः॥
तथापि सांत्वयेमामुं नास्मांस्तत्पातकं स्पृशेत्॥११॥

बहुःखेभ्यः समित्सर्गेभ्यः [illegible] देवाः॥ अराजकभयादिति अनर्हेण राज्यार्हेण॥८॥ अस्माकमपि निर्भयाय [illegible] अहो
र्थपयःपोष [illegible] पोषकस्यापि [illegible] किन्तु [illegible] देवाः [illegible]॥१०॥ निरूपितः [illegible] सो

यतो बालान्को [illegible] कथं च तस्मात् शापनिरोध इत्यत आह। उत्तानपादस्य [illegible] यि विश्वरूपे सगतात्मा एकाप्राप्ती
वर्तन इति [illegible] नवमेतु हरिस्तु [illegible] [illegible] [illegible]
ते [illegible] विपाकेन दातुं [illegible] स्थित मपि यदा तद्दृष्ट्वा

श्रीभगवत्सुन्दर मानिष्टवालं न परो दुरत्ययान्निवर्त्तयिष्यति यातनस्वधाम॥ यतो हि वः शापनिरोध
आसीदीशानपादि मे त्रिसगतामा॥ ५२॥ इति श्री [illegible]
[illegible] मेते ययुर्बाच तनयमुत्तममभयात् [illegible] मेकतानव नामाः सुयुक्तिविष्टपा सहसत्रीपाधि
गतमनामधो [illegible] सदि [illegible] आगतः॥ ४॥ संवेधिया योग विपाकतीव्रया [illegible] मुरिति मडि
तत्र तिरोहितं सहसैवोपलक्ष्य बहि स्थितं तदवस्थं ददर्श॥ ५॥ [illegible] गत साध्वसः [illegible]
मंदनां [illegible] मध्यं [illegible] पिव निवार्जं [illegible] निवासेन [illegible] ॥ ६॥
स तं विवक्षन्तम [illegible] स्थितः [illegible] मथेन कंबुना [illegible]
ज कपया क पोले॥ ७॥

दर्शनाय [illegible] तत्स्वरूपमा [illegible] हृदि पुपलक्ष्य बुथित् [illegible]
गतसाध्वसः [illegible] न मध्यमा [illegible] व निवपत्रपन्न [illegible] यदन मुनाम्मा
[illegible] सर्व [illegible] मजानंत [illegible] स्थिता॥

[illegible]

श्रीमद्भाग वत ८ ७७

नगवतप्रतिपादिताःगिरःप्रतिपद्येतिशेषः प्रतिपद्यनामितिपाठेनां वेदान्तिकांपरिज्ञातःपरमनीर्दीर्घरज्जीवनेध्याँ पोद्योथिनसःअतएवनश्चात्मकःप्रमाणमप्रसत्वेस्थैर्योत्पद्यतेः क्रतंविज्ञानमप्यस्त्रव कीर्तिर्यस्तंकृष्णाह्निःत्रिः नयसेतिनाविनिर्दिष्टःपश्चेत्तन्तु यःसप्राणानामवस्तु नहितितिः पादशादिसंसंकाशः शोकैरतोदर्शितंस्तस्य योग्मृद्युः लीनंवाचेत्रमन्द्रव्याणानितिनियत्वाधाणविज्ञत्यामजीवन्तिवनात् अखिलाश्रुकुमारज्ञानक्रियात्मकीर्तिर्यस्यश्री

सर्वेतद्दैवप्रतिपादितां गिरं देवीं परिज्ञातपरात्मनिर्णयः अनंतकिलात्वीत्मगुणादसत्त्वरपविश्रिततोमह वसंकुनक्रितिःपञ्च क्षयंक्रमचक्रे योगतःप्रविदृतममनाचमितांत्रमुक्तमंजसिवयसःखिलत्राणिधरःस भासा॥ समंतात्सहमत्वमवरणप्रवृत्त्यमावानामाणान्मोतगवमेयुरुपायतुत्तमः॥एकलेमेव गवन्निदमामपरात्माप्राणमयीरूगुणयामहदासदेश॥अतोनुविश्वयपुरुषस्तदक्षुयेवु नेवब्रह्मपुक्तिपानमुक्तिमासिम॥

नितःआयुर्यत्रप्रत्यर्थमितियोनिगवालानादिदिश्रियक्राकिंधराक्ष्यःप्रसिद्धानामितिमात्राहाः एकदृष्टि अनुत्विन्यु प्रत्यमीलमेकएवनमायाकृतानत्रसमनुग्रांविक्रियादिषुस्थितःसनतिद्वितत्पतानतेचमानिःभवनमनिरेकेणान क्रियात्रिक्रियदःकश्चिदस्तीत्यर्थःअत्राविक्रियक्रमवत्प्रादृश्यानाविश्वतिधरानन्नवतियस्मानन्नाप्रणोपिज्ञानंसद्वी

श्रीमद्भागवत

समुद्रमुपसमुद्रमत्वकिंचिन्न्यूनत्वपोधिकोक्तिः कमैश्रवणीयः प्रसन्नाः सलिलाशयाः मत्स्यादयो यस्मिन् ॥२०॥ नीलोत्पलादी
नामाकरं जन्मस्थानं सलाजो अंभोजकल्हारशब्दाविदितम्यवनविकाशीनि इंदीवरंनीलोत्पलं तत्समुन्नतिः आश्चर्यज्ञापनार्थे
ह्यात्रिद्विजैर्निकूजितं ॥२१॥ मत्तानांभ्रमराणां सौस्वर्येण हृष्टरोमाणि लता अंघ्रिपा यस्मिन् तं। पद्मकोशरजोदिक्षुविक्षिपतापवने
उत्सवो यस्मिन् ॥२२॥ तत्र मृदंगपणवादिवाद्यमनुपश्चात् दिव्यमार्गैर्मनोहरं गांधर्वंगानमाकर्ण्यविस्मयंप्रापुः मान्तरे

समुद्रमुपविस्तीर्णमपश्यन्सुमहत्सरः। महन्मन इवस्वच्छंप्रसन्नसलिलाशयं ॥२०॥ नील
रक्तोत्पलांभोजकल्हारेंदीवराकरं। हंससारसचक्राह्वकारंडवनिकूजितं ॥२१॥ मत्तभ्रमर
सौस्वर्यहृष्टरोमलतांघ्रिपं। पद्मकोशरजोदिक्षुविक्षिपत्पवनोत्सवं ॥२२॥ तत्रगांधर्वमाक
र्ण्यदिव्यमार्गमनोहरं। विस्मितूराजपुत्रास्तेमृदंगपणवाद्यनु ॥२३॥ तर्ह्येवसरसस्तस्मान्नि
ष्क्रामंतंसहानुगं। उपगीयमानममरप्रवरंविबुधानुगैः ॥२४॥ तप्तहेमनिकायाभंशितिकं
ठंत्रिलोचनं। प्रसादसुमुखंवीक्ष्यप्रणेमुर्जातकौतुकाः ॥२५॥ सतान्प्रपन्नार्तिहरोभगवा
न्धर्मवत्सलः। धर्मज्ञान्शीलसंपन्नान्प्रीतान्प्रीतउवाचह ॥२६॥ श्रीरुद्रउवाच। यूयंवेदि
षदः पुत्राः विदितंवश्चिकीर्षितं। अनुग्रहायभद्रंवएवंमेदर्शनंकृतं ॥२७

मृदंगपणवादिश्रवणानंतरं तेषां निमित्तं गांधर्वं दिव्यमार्गं ॥२३॥ तर्ह्येव त्रिलोचनं वीक्ष्य जाताश्चर्याः अथ सुरमुख्यं रुद्रं
तप्तहेमनिकायाभं शितिकंठं नीलकंठं यस्य ॥२५॥ वेदिषदः बर्हिषदः ॥ चिकीर्षितं प्रजानंदादायत्न विदितं ॥२७॥
॥ॐनमोभगवतेवासुदेवाय॥

अनुवर्त्तिकारणमाह यः साक्षाद्वासुदेवं प्रपन्नः स हि मे प्रियः । अव्यक्तपूर्वस्य स त्रिगुणात्मप्रधानात् जीवसंज्ञितात्
पुरुषात्परं यत्परं ब्रह्म तत्पुरुषयोनिर्यन्तारं निरपेक्षं न किंतु समष्टिजनमनादि तत् स्वधर्मनिष्ठः पुमान् स्वधर्मनिष्ठमात्रो न किंचित्
अन्तो धर्मनिष्ठः पुण्यातिशयेन मामेति किमु वक्तव्यं अद्य ईद्दशेऽपि भगवान् यथा चाहं तथा भवन्तः प्रिया इत्याह
अधिकारिकाधिकारेण विबुधा देवास्तु अधिकारिका कल्पान्त्ये अधिकारान्ते लिङ्गभङ्गे समेष्यन्ति ॥२९॥ अथेति भगवन्तो यू-
यं मे प्रियाः स्थ न तत्र विरोधो यथा कार्यं सम्यक् न ॥ मदन्यो भागवतानां न प्रेयान् ॥ ३० ॥ अतः इदं जपं श्रूयतामिति

यः परं रंहसः साक्षात्त्रिगुणाज्जीवसंज्ञितात् । भगवन्तं वासुदेवं प्रपन्नः स प्रियो हि मे ॥ २८ ॥ स्वध-
र्मनिष्ठः शतजन्मभिः पुमान् विरिञ्चतामेति ततः परं हि माम् । अव्याकृतं भागवतोऽथ वैष्णवं प-
दं यथाहं विबुधाः कलात्यये ॥ २९ ॥ अथ भागवता यूयं प्रियाः स्थ भगवान्यथा । न मद्भाग-
वतानां च प्रेयानन्योऽस्ति कर्हिचित् ॥ ३० ॥ इदं विविक्तं जप्तव्यं पवित्रं मङ्गलं परं । निःश्रेयसक-
रं चापि श्रूयतां तद्वदामि वः ॥ ३१ ॥ मैत्रेय उवाच इत्यनुक्रोशहृदयो भगवानाह ताञ्छिवः । ब-
द्धाञ्जलीन्राजपुत्रान्नारायणपरो वचः ॥ ३२ ॥ श्रीरुद्र उवाच जितं त आत्मविद्धुर्य स्वस्तये-
स्वस्तिरस्तु मे । भवता राधसा राद्धं सर्वस्मा आत्मने नमः ॥ ३३ ॥

विविक्तमसंकीर्णं यथा भवति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ स्तोत्रमाह जितमिति त्रयोदशभिः । हे आत्मविदां धुर्य हे स्वस्तये स्तोतृणां मा-
त्रित्वेऽति तेन तत्त्वं सर्वोत्कर्षेण आत्मविद्धुर्यो भवानेव तस्मात् आत्मना सर्वाय स्वस्तये सर्वार्थाय ॥ अतो मे स्वस्ति स्यादेव सत्कार्यं नमः
ममोत्कर्षो मदर्थं एव किं न स्यात् तत्राह भवता राधसा परमानन्दरूपेण सन्धिर्मलं परमात्मरूपेण निःसर्वं तदर्थं नमः

एकाहत्राभिरध्याये पृथोः ख्यातमीरितं । प्रचेतसामथाख्यानं निमित्तमभिप्रेत्य वि भिद्यन्ते चतुर्विंशेऽथयोऽभूत्पृथोः प्राचीनबर्हिषः प्रा
चीनसंज्ञितिस्तेष्वाहृतानी नवनवतौ ॥ अधिराजआसीदित्यर्थः ॥ यवीयोभ्यः कानिष्ठेभ्यः काष्ठा दिशः ॥१॥ तुर्यां चतुर्थीं ॥२॥ शक्रा
त्सकाशात् अंतर्धानगतिं लब्ध्वा अंतर्धानसंज्ञितः ॥३॥ अपत्यत्रयमेवाह । पावक इति । पुनर्योगगतिं प्राप्ताः पुनरग्निभूयं गताः ॥४॥ यत्र योगगतिं प्राप्ते
शाश्वा ॥ अश्वहर्तारमपि न जघ्निवान् अवधीत् ॥५॥ यदिति एतेन राज्ञां वृत्तिं करादानादिकारणं मन्यमानो दीर्घसत्रव्याजेन

श्रीमैत्रेय उवाच । विजिताश्वोऽधिराजासीत्पृथुपुत्रः पृथुश्रवाः ॥ यवीयोभ्योऽददात्काष्ठा भ्रात
भ्रातृभ्यो भ्रातृवत्सलः ॥१॥ हर्यक्षायादिशत्प्राचीं धूम्रकेशाय दक्षिणां ॥ प्रतीचीं वृकसंज्ञाय तुर्यां द्र
विणसे विभुः ॥२॥ अंतर्धानगतिं शक्राल्लब्ध्वांतर्धानसंज्ञितः ॥ अपत्यत्रयमाधत्त शिखंडिन्यां सु
सम्मतं ॥३॥ पावकः पवमानश्च शुचिरित्यग्नयः पुरा ॥ वसिष्ठशापादुत्पन्नाः पुनर्योगगतिं गताः
॥४॥ अंतर्धानो नभस्वत्यां हविर्धानमविंदत ॥ य इंद्रमश्वहर्तारं विद्वानपि न जघ्निवान् ॥५॥ राज्ञां
वृत्तिं करादानदंडशुल्कादिदारुणां ॥ मन्यमानो दीर्घसत्रव्याजेन विससर्ज ह ॥६॥ तत्रापि हं
सं पुरुषं परमात्मानमात्मदृक् ॥ यजंस्तल्लोकतामाप कुशलेन समाधिना ॥७॥ हविर्धानाद्धवि
र्धानी विदुरासूत षट् सुतान् ॥ बर्हिषदं गयं शुक्लं कृष्णं सत्यं जितव्रतं ॥८॥ बर्हिषत्सुमहाभागो
हाविर्धानिः प्रजापतिः ॥ क्रियाकांडेषु निष्णातो योगेषु च कुरूद्वह ॥९॥

तिकराद्यादानादिनिर्बाधकत्वाय परपीडात्मिकां मन्यमानो विससर्ज ह ॥६॥ तत्रापि हंसं तस्मिन्नपि सत्रे पुरुषं परमात्मानं कुशलेन पुरुषाक्रूपे सत्रा
समाधिना ॥७॥ हविर्धानीति हविर्धानस्य पुत्र योगेषु च प्राणायामादिषु कुरूद्वह ॥

श्रीमद्भा०
स्कं० ४
६६

क्रियासं[illegible]निशातलमाह। यस्मिन्निद्रुवसुधानल देवजयनयत्रवारवि तन्वत यत्रैकोवह फल मत्तामीपरावयवानरकु
वैत सत्त्वः सातत्वप्राचीनबर्हिरित्युच्यते १० समुद्रस्य कन्यां देवदेवेन ब्रह्मणैव विदृश्य तद्गुतिश्यामाकिशोरीवाला परिक्रमणी
मद शिंशपाक्षतीक्ष्णकी मिति तिरवद्याख्यायति सप्रत्यीणमन्वेतप्रार्थयाद[illegible]नेनापि कामसतवोः चूतत्वतत्कार्योवाहानामसत्
र्थिनर्थ्यो हृपधा रिपीसतीरमयामासरमथिताचतद्विन सुकीहूपेयात्रारस्तथिनिधा यामन्वतोऽथा सतवि नार्योन्तो सा॥

यस्मिन्दद्वे वयमजनमनुमतं विनन्यनः। प्राचीनाद्ये. कुबेरोरामीदाशुतं वसुधानलं।१०।सापुत्री देवदेवो
न्मासुपयमेजनतुति।यांवीक्ष्य चारुमन्वांगीं किशोरीं सुहृल्लं सानं। परिक्रमंतीमुद्वाहे मकमेषि
तुकीमिव।११।विबुधासुरगंधर्वमुनिसिद्धनरोरगाः।विजिता सूर्यया विष्णुः कण्व सैवनूपुरैः
१२।प्राचीनबर्हिषः पुत्रा अतनुरुग्यादश अभवन।तुल्यनामव्रताः सर्वे धर्मस्नाता. प्रचेतसः।१३।पिता
दिष्टाः प्रजासर्गे तपसेऽर्णवमाविशन।दशवर्षसहस्राणि तपसा चेरुस्तपस्यतिं।१४।यदुक्तं पथि
दृष्टेन गिरिशेन प्रसीदता।तदायंतो जपंतश्च पूजयंतश्च संयताः।१५।विदुर उवाच।प्रचेतसां गि
रित्रेण यथाऽऽसीत्पथि संगमः।यदुताह हरः प्रीतस्तन्नो ब्रह्मन्वदार्थवत्।१६।संगमः खलु वि
प्रर्षे शिवेनेह शरीरिणां।दुर्लभो मुनयो दध्युरसंगाद्यमभीप्सितं।१७।आत्मारामोऽपि यस्त्वस्य
लोककल्पस्य राधसे।शक्त्या युक्तो विचरति घोरया भगवान्भवः।१८।मैत्रेय उवाच। प्रचेतसः
पितुर्वाक्यं शिरसादाय साधवः।दिशं प्रतीचीं प्रययुस्तपस्यादृतचेतसः।१९।

थि कामिनवानतद्विनिशु कौमिचेमियपिसतुकीधृतधाराजिवेलाथे अथसर्वप्रानवोवेवविनिद्यायोविजिनाश्च विनरा त
शं बूपुरे पादौ श्रेणयोवंधनिमात्रीकोण्यवेवेत तुल्यनामव्रत मात्रारस्थेषां धर्मस्नाता धर्मपारगा।१३।तपसा तपश्चर्यायतिष्ठति
श्राचेतसश्चेया मासु अधरवश्र्वमुनयो।विप्रराजाजौ नाथुमिश्रयत्सूरिये थुकेयलंभतुथा पु तेन गिरिशेन।१५।अत्रमुनी नाथिते तथा
तेनघोरता।शिवाभावात्।आत्मारामोलोकरक्षणाया पालनायशुवोवाका रिक्तां शिवसदृशं यस्तत्त्ववचनतीप्रीतोकेनाह

टीका

६६

वत्प्रवेशमादरस्य कथामाह। आर्थेनामिति सुवर्णैः अनुगाना अनुगम्या। अनुदह्य तदपि नाहे तिया किं पश्चात् सुन स्पर्शेनामिति मतः॥१७॥ मर्तुर्धर्मत्यक्त्वा यनादित धर्मैर्निष्ठान याह। षीण गियमार्यीदेह या काक दमूला विद जिलया मम्मात्विकर्थम
शापत त्रदेहं त्रयस मे वाक्य र्घेन मान ख्यनास्त्रा निर्हेतिर्यमा ॥१८॥ सूर्यापतु ड हितलतु नस्यादेनला द्वपेणविपन्ने न धर्मस्थिल
नेमनादिकं यस्मिन् तथा भूतदेहमात्स्य न देह चितामारोपयत ॥१९॥ कस्तस्माहो चितबिधाय दह्यित्रा जलेन शुभ्रा स्नाता सती

अथैनो मम हा राज्ञी तस्मात् सुगता वने। सुकुमार्येन दह्यैव मज्जो मज्जोमं सुव ॥१९॥ ज्ञातीवर्गं सुतैर्त
धर्मैर्निश्चयात्सु शुश्रूषया चार्थदेहयात्रया॥ नाविंदताऽग्निं परिकाषिनापि साध्वेयसकत्समर्थेन मानतिष्ठे-
तिः॥२०॥ देहं विपन्नाखिलचेतनादिकं पत्युः पृथिव्यादधितस्य चात्मनः। आत्मस्य किं विमुविलपसा
सती चितामथारोपयद द्रिसानुनि॥२१॥ विधाय कृत्यं ह्रदिनी जलाप्लुता दत्त्वोदकं भर्तुरुदारकर्म-
णः॥ नत्वा दिविस्थांस्त्रिदशांस्त्रिः परीत्य विवेश वह्निं ध्यायती भर्तृपादौ ॥२२॥ विलोक्यानुगतां साध्वीं
पृथुं वीरवरं पतिं तुष्टुवुर्वरदा देवैर्देवपत्न्यः सहस्रशः॥२३॥ कुर्वत्यः कुसुमासारं तस्मिन्मन्दरसानुनि
नदत्स्वमरतूर्येषु गृणन्ति स्म परस्परं ॥२४॥ देव्य ऊचुः॥ अहो इयं वधूर्धन्या या चैवं भूभुजां पतिं। सर्वात्म-
ना पतिं भेजे यज्ञेशं श्रीर्वधूरिव ॥२५॥ सैषा नूनं व्रजत्यूर्ध्वमनु वैन्यं पतिं सती। पश्यतास्मानतीत्यार्चिर्दु-
र्विभाव्येन कर्मणा॥२६॥ तेषां दुरापं किं त्वन्यन्मर्त्यानां भगवत्पदं। भुवि लोलायुषो ये वै नैष्कर्म्यं साधय-
न्त्युत ॥२७॥ स वंचितो बतात्मध्रुक् कृच्छ्रेण महता भुवि। लब्ध्वापवर्ग्यं

व्यर्थं मत्कदलादिविविधान्तरिक्षे स्थिता न्नवाक्तिश्चि मदक्रिणीकस ॥२२॥ देवे महिषा॥२३॥ गृणंति स्म अन्या सन॥२४॥२५॥२६॥ अगावा
न्यद्यतिगम्यते नैतात तथा तन्नैष्कर्म्यं ज्ञानयेवचलायु षोपि साधयति तिर्यां मन्यष्ट्वा वाहिपदानि सुदुर्लभं न किमपि द्विसर्व ॥२७॥

मानुष्यं विषयेषु विसज्जते २८ श्रीमैत्रेय उवाच
स्तुवंतीष्वमरस्त्रीषु पतिलोकं गता वधूः। यं वा आत्म
विदां धुर्यो वैन्यः प्रापाच्युताश्रयः २९

व

अनन्तरोत्पत्तिस्वरूपितद्विनियमात्मनि पुण्यतिथौ पवर्गे साध्यमानफलं अपिविनिश्चितात् कियाति। ७१। विश्वपञ्चादीनामर्थ
पति स्यात्। ७२। अथ रूपा द्यपि बहुविध्यानिमतिस्थापि मुक्तामयसमस्तवस्त्वादि कुर्वीत। ७३। महतीनामर्थनेमाद्य

इत्थं प्रज्ञानुभावो सौप्युः स भगवान् कीर्तिनं यस्य चक्रितम् धर्मचरितस्य जे ३०
यद्वन्दसुमहत्पुण्यं श्रद्धया बहिनः पठेत्। श्राव्यं यथाद्युपाधिसंयुक्तो मद्वाभियात्। ७१। अद्य
सोऽपि भवने विज्ञराजन्योजगतीपतिः। वैश्यः पवनं विटपतिः स्यात् शूद्रः सततमाभियात्। ७२। अस्ति
लक्ष्मीमाक पर्णवरोनार्थमथवाहनः। अथनः सुप्रजनमोनिर्विनो धनवत्तमः। ७३। यस्य एष कीर्तिः
सुयशाः पूर्णो जवति पण्डितः। इदं स्वस्य नंदुमोमंगलस्य निवारणे। ७४। धर्मे यज्ञसमायुक्तं
स्मार्तं कालिमलापहं। धर्मार्थकाममोक्षाणां साधकं सिद्धिभक्तिमुक्तिः। ७५। विजयाभिमुखो राजा
कालेनद्धुव्यामियात्। पठित्वेदं स्थैराजा नः पृथ्वे यथा। ७६। मुक्तानुसंयोगवान् लभ
लोकन्ति सुखदं। येन स्वचरितं पुण्यं शृणुयाच्छ्रावयेत्पठेत्। ७७। निश्चिता योनिलिङ्गं महा-
महात्म्यसूचकं। अस्मिन्न भवति मे सेः पार्श्वेशानि माधुर्यात्। ७८। अनुदिनमिदमादरेण
श्रावयन् पृच्छुः रितं प्रपथयन्नियुक्तसंगः। मगवतिजवसिं धुपोतपादेसचनिपुणं लभतेऽमि
मनुष्यः। ७९। इति श्रीमगवतोमहापुराणे चतुर्थोऽध्यायः श्रुचरितनाम नवमोऽध्यायः ८७।

इत्यार्षे महाचक्रं पार्श्वेश्रीषुतु सबाधिन्यांपार्श्वेश्रीमितिपापान्तरपठायथयनकीर्तयनसवसिंधोपोत पावेयस्थानाऋति
चतुर्थीत्रयोदशि ८७अध्यायसमाप्तः।

तमेव ब्रह्म स्वरूपेण ज्ञानं नमस्करोति यस्मिन्निति पर्णनिरुक्तमात्रानुवर्तिनि रवसम्नवीय स्मातृ स्वकम स्वद्रव्याद्यन्तनादि तदन्मका
मग्नजनादपि मोक्षमाशासानश्च आह हे भगवन् पुरुषार्थः परमानन्द स एव मूर्तिर्यस्य तं नमस्तव पादपद्मं आश्रितो राज्यादि सकाशान्नः
सम्पाश्राशी परमार्थफलं हि निश्चितं सत्त्वतया तेन भकारेण त्वमेव पुरुषार्थरूपो निष्कामतया भजन्तः सन्तः तव प्रियतमा यो हि
श्वासोऽर्थी भिन्नदीनान् सकामानन्यशान् गतानपि सन्ति यशिता निसंसारं यथा तरं हस्तेन यत श्रद्धय हे हितं मत्वा कातर प
रवश यथानन्तरसूतावासा पितुर्भर्तसंश्रीरपाययति हित कादि सोरङ्गतिश्च तत्र स्वतन्त्र ॥२७॥ मनसितं सकलितात्म ॥२८॥ तत्रेयच्छ

यस्मिन् विविधगतयो ह्यनित्यापतन्ति विद्यादयो विविधशक्तय आनुपूर्व्यात् । तद्ब्रह्म विश्वभवमेकमनन्त-
माद्यमानन्दमात्रमविकारमहं प्रपद्ये ॥२९॥ सत्यस्त्रिमोहितगवस्तव पादपद्ममाश्रीस्तथा भजन्त पु-
रुषार्थमूर्तेः । अप्येवमार्यभगवान् परिपाति दीनान् वाश्रेव वत्सकमनुग्रहकातरोऽस्मान् ॥३०॥ श्रीशुक उवा-
च इत्थम् अभिष्टुत एवं वेस तकलमेनधीमता । नृपानुरक्तो भगवान् अतिनन्द्येदमब्रवीत् ॥३१॥ श्रीभगवानुवाच
वेदाहं ते मनसि तं हृदि राजन्य बालक । तत्त्वयच्छामि भद्रं ते दुरापमपि सुव्रत ॥३२॥ नान्यैरधिष्ठितं भद्र य-
द्भ्राजिष्णु ध्रुवक्षिति । यत्र ग्रहर्क्षताराणां ज्योतिषां चक्रमाहितम् ॥३३॥ मेढ्यां गोचक्रवत्स्थास्नु परस्तात्कल्प-
वासिनाम् । धर्मोऽग्निः कश्यपः शुक्रो मुनयो ये वनौकसः ॥३४॥ चरन्ति दक्षिणीकृत्य भ्रमन्तो यत्सतारकाः ॥३५॥
प्रस्थिते तु वनं पित्रा दत्त्वा गां धर्मसंश्रयः । षट्त्रिंशद्वर्षसाहस्रं रक्षिताव्याहतेन्द्रियः ॥३६॥

मीलन्त्यः किं तदित्यपेक्षायामाह । तान्मेरिति निमार्गाः सा हे तत्क्षणात् किंतिर्निर्वासोऽयस्मिन् आहितमर्पितम् ॥३३॥ धाम्नाक्रमेण
ध्रुवं यमाणा नाप्सरसः वक्षनसमनो मेढीनं स्थान लीवद्धसमूहवत् अवान्तरकल्पवासिनाम्परस्तात् उपरिस्थात् लोकत्रयनाशे
नश्वरेषु धर्मोग्निराद्यो नक्षत्ररूपा वनौकसः सप्तर्षयः यत्सदक्षिणीकृत्य भ्रमन्ति ॥३४॥ तत्र गमनानन्तरं च विभूतीराह प्र-
स्थिते तु पित्रा दत्त्वा वनं प्रस्थिते नरा भोक्ष्य वनप्रसिद्ध दीर्घं मत्वे कृते सन्निरक्षितार किमिति ॥३६॥

स यान्त्रसकलितम पिमत्रकसत वजोहादेव विश्वतीस्या हाव ह्वाह्लतरीतिसा मुसवि प्रवेश्यपतिः॥१४॥ कि चबह्वा मायहण
बहुदय श्रियामूर्तियेसन॥१५॥ यत स्थाना त्य स्यात्र जि द्विषद वा॥१६॥ सकूपुंसमनोरथ पादसेवया वापितसकलस्या
निर्वाणसमाधिर्भाव॥१७॥ मायाबिन सकामसयत सुकुलनहरे पदत केदैनैवजन्म नाल भ्यापिसमा त्वा नमन श्रुति

तत्त्वात्तुर्लमनेश्टिमृगया याकुन नमाः भ्रमिशनीवतमा नादावाग्निसाप्रवेश्यपति॥१८॥ इद्धा मायहृदयय
ति मुकुन्द क्रियैः मुक्तावेतु त्रिषु सम्राप्ते मासस्य रिश्वसि॥१९॥ तनीगंनाभिम स्यानं सर्वलोकन
मस्तको॥ उपरिशाहसिम स्तंयतीना वर्त्तने यति॥२०॥ मैत्रेय उवाच इत्सचित सपगवानिति द्विषात्मनः
यहावालैम पत्सतेधामत्व मया जत्तडेवज॥२१॥ यथासीपितं कास्यजं विशो पादसेवो पसादितनाप्यस
कृत्नि निर्वाणमा निशीतो स गासुरं॥२२॥ विदुर उवाच सुदुर्लभं यत्परमं पदं हरेर्मायाविनस्तच्चरणार्चनार्जि
तं॥ लब्ध्वाप्य सिद्धार्थमिवैकजन्मना कथमात्मा नमन्यतार्थवित्॥२३॥ मैत्रेय उवाच मातुः
सपत्न्या वाग्बाणैर्हृदि विद्धस्तुतान् स्मरन्॥ नैच्छन्मुक्तिपतेर्मुक्तिं तस्मात्तापमुपेयिवान्॥२४॥ ध्रुवस्य
चासमाधिना नैककपवेन यस्पदं विदुः सनन्दादयक र्ध्वरेतस प्रसमीरहे सद्भुनिर सुमपादयो॥ छायामुपे
त्याऽपगात पृथक्मतिः॥२५॥

ध्रुवो यश्रात्मनीरथ मिनकथम सम्पन्नपुरुषार्थोऽपि २५ २४ तापमिवाह समाधिनेति सार्धेवद्भिः नैकेन वाक्यमि
न्मयक जन्मास्यस्तिनेत्सर्वं भक्तामस्त त्वादिसप्रयोगरुत्पादिसद्धतस्यलरे पाद छायामास्थितस्मात्तानत्साम्याद छायामुपेत्ये
ति पृथक्मति भेदहष्टि मन च्छकष्टमितिद्भाव ३६

स्निग्ध प्रावृषि योघनस्तद्वत्श्यामं सर्वेषां सौंदर्याणां संग्रहो यस्मिन् चारवआयताश्चत्वारो बाहवो यस्मिन् सुजातं यथो चितं सद्यौवनरुचिरं आननं यस्मिन् ॥४५॥ पद्मस्य कोशस्य ये पलाशा दलानि तद्वत् दृशिणी यस्मिन् सुकपोलं मास्यं यस्मिन् सभौ कर्णौ विभूषणं यस्य कुंडलयोरपि येन तथाभूतं ॥४६॥ प्रीत्या प्रहसिता विद्यापांगो यस्मिन् ॥४७॥ स्फुरंति किरीटादीनि यस्मिन् तत्त्वाप्तादि मत् तन्मर्द्धि लक्ष्मीमत् ऊर्ध्वभूतमात्कृदि तत्कर्षायस्या स्मितन्त ॥४८॥ सोऽस्यादुकाअधिचिन सिंहस्य स्कंधवत्परि प्रसरंत केशा एव त्विषा यस्य हृश्री मर्वत्र त्विषो बिभ्रत्सौभगग्रीव कौस्तुभोयस्मिन्नायकाः सिंहस्कंध

स्निग्धप्रावृड्घनश्यामं सर्वसौंदर्यसंग्रहं। चार्वायतचतुर्बाहुं सुजातरुचिराननं ॥४५॥ पद्मकोश-
पलाशाक्षं सुंदरभ्रु सुनासिकं। सुद्विजं सुकपोलास्यं समकर्णविभूषणं ॥४६॥ प्रीतिप्रहसितापांग-
मलकैरुपशोभितं। लसत्पंकजकिंजल्कदुकूलं मृष्टकुंडलं ॥४७॥ स्फुरत्किरीटवलयहारनूपुर-
मेखलं। शंखचक्रगदापद्ममालामण्युत्तमर्द्धिमत् ॥४८॥ सिंहस्कंधत्विषो बिभ्रत्सौभगग्रीव-
कौस्तुभं। श्रियानपायिन्या क्षिप्तनिकषाश्मोरसोल्लसत् ॥४९॥ पूररेचकसंविग्नवलिवल्गुद-
लोदरं। प्रतिसंक्रामयद्विश्वं नाभ्यावर्तगभीरया ॥५०॥ श्यामश्रोण्यधिरोचिष्णुदुकूलस्वर्णमे-
खलं। समचार्वंघ्रिजंघोरुनिम्नजानुसुदर्शनं ॥५१॥

थौ स्कंधौ स्निग्ध कुंडलस्पर्शादिदीप्तिविंचित्र द्विति पृष्ठ गलेविशेषणसौभगग्रीवाये न स कौस्तुभो यस्मिन् श्रिया हेतुभूत-
या क्षिप्त स्तिरस्कृतो निकषाश्मा स्वर्णरेखां कितो निकषपाषाणो येन तादृशेनोरसा उल्लसत् शोभमानं ॥४९॥ पूरो रेचकस्तत्र
विग्नाः श्चचलाबलयस्तैः वल्गु दलं वट्पत्रं तद्वदुदरं यस्मिन् प्रतिसंक्रामयन्त्यं तो निर्गतं तेनैव द्वारेण पुनः प्रवेशयन्
यथा ॥५०॥ श्यामश्रोण्यधिकरोचिष्णुर्योऽसौ दुकूलं तत्र स्वर्णमयी मेखला यस्मिन् ॥ चार्वंघ्री च जंघे च ऊरू च निम्ने नम्रे जानु
नी च समे शोभने यस्मिन् दर्शनं यस्य स मांगुष्ठ्यो ध्यादयो यस्मिन् निम्नं जानुनी यस्मिन् ॥ सुदर्शनं समेतिपदत्रयं वा
॥५१॥

श्रीमद्भा० स्कं० [illegible]

[illegible]

[illegible] निर्नोतरधाविधुन्वता। [illegible]
[illegible] क्रियायों [illegible]
[illegible] सर्वेदे [illegible]
[illegible] विनावहिः [illegible]
[illegible] पितुलयेन [illegible]
[illegible]
हिः [illegible] एषन [illegible]।

[illegible]

प्रकरणार्थमुपसंहरति मन एवेति भवभावनं संसारहेतुः ॥७९॥ आकर्षं संसतिरदाह । यदेति चरितान् उपभुक्तान् ध्यायन् कर्माणि सति चिन्तयन् सकृत् कर्मनिशाहु ॥ अविद्यायां सत्यां अनात्मनो देहादेः कर्मणि बन्धो भवति ॥८०॥ किंतु स्थित्यादयो हरि मत्तोऽसि ॥८१॥ हंसयोर्जीवेश्वरयोः ॥८२॥ पुत्रानादिश्येति पुत्राणां मातापित्रोः मैत्रेयो वर्णयेक यथा ॥८३॥ ८४ ॥ आत्मशोचमनः शोधकं यत् ॥

मन एव मनुष्येन्द्र भूतानां भवभावनं ॥७९॥ यदाक्षैश्चरितान्ध्यायन्कर्माण्याचिनुते सकृत् सति कर्मण्यविद्यायां बंधः कर्मण्यनात्मनः ॥८०॥ अतस्तदपवादार्थं भज सर्वात्मना हरिं पश्यंस्तदात्मकं विश्वं स्थित्युत्पत्त्यप्यया यतः ॥८१॥ मैत्रेय उवाच ॥ भागवतमुख्यो भगवान्नारदो हंसयोर्गतिं ॥ प्रदर्श्य ह्यमुमामंत्र्य सिद्धलोकं ततोऽगमत् ॥८२॥ प्राचीनबर्ही राजर्षिः प्रजासर्गाभिरक्षणे ॥ आदिश्य पुत्रानगमत्तपसे कपिलाश्रमं ॥८३॥ तत्रैकाग्रमना धीरो गोविंदचरणांबुजं ॥ विमुक्तसंगोऽनुभजन्भक्त्या तत्साम्यतामगात् ॥८४॥ एतदध्यात्मपारोक्ष्यं गीतं देवर्षिणानघ ॥ यः श्रावयेद्यः शृणुयात्स लिंगेन विमुच्यते ॥८५॥ एतन्मुकुंदयशसा भुवनं पुनानं देवर्षिवर्यमुखनिःसृतमात्मशौचं ॥ यः कीर्त्यमानमधिगच्छति पारमेष्ठ्यं नास्मिन्भवे भ्रमति मुक्तसमस्तबंधः ॥८६॥ अध्यात्मपारोक्ष्यमिदं मयाधिगतमद्भुतं ॥ एवं स्त्रियाश्रमः पुंसः छिन्नोऽमुत्र च संशयः ॥८७॥ इति श्रीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे नारदप्राचीनबर्हिःसंवादे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥ विदुर उवाच ॥ ये त्वयाभिहिता ब्रह्मन्सुताः प्राचीनबर्हिषः ॥ ते रुद्रगीतेन हरिं सिद्धिमापुः प्रतोष्य कां ॥१॥

विमुक्तसंगोऽनुभजन् फलदातृत्वेन हितमित्यर्थः सोऽहंकारः छिन्नो भवति । अमुत्र कर्मफलभोग कथमिति संशयश्च छिन्नः ॥८७॥ इति ना० चं० ना० त्रि० ॥२९॥ असमाप्तं संवादे प्रोक्तं प्राचीनबर्हिषः ॥ त्रिंशे तेषां पुनर्भाग्यं ... त्रिंशे तपस्तुष्टाद्विष्णोर्लब्धवरस्तव ॥ आगत्य ... यज्ञैः शिक्षां ... हरिं प्रतोष्य कां सिद्धिमापुः ॥१॥

नारं दे दे

[illegible] ॥ [illegible] परत्र वा अथ कैवल्यनाथप्रियपार्श्ववर्तिनः [illegible] आसाद्य देवं गिरिशं यदृच्छया प्रापुः परं नूनमथ प्रचेतसः [illegible]

किं बार्हस्पत्येह परत्र वाथ कैवल्यनाथप्रियपार्श्ववर्तिनः ॥ आसाद्य देवं गिरिशं यदृच्छया प्रापु
:परं नूनमथ प्रचेतसः ॥२॥ मैत्रेय उवाच ॥ प्रचेतसोऽन्तरुदधौ पितुरादेशकारिणः ॥ जपयज्ञेन तपसा
पुरञ्जनमतोषयन् ॥३॥ दशवर्षसहस्रान्ते पुरुषस्तु सनातनः ॥ तेषामाविरभूत्कृच्छ्रं शान्तेन शमयन्
रुचा ॥४॥ सुपर्णस्कन्धमारूढो मेरुशृङ्गमिवाम्बुदः ॥ पीतवासा मणिग्रीवः कुर्वन्वितिमिरा दिशः ॥५॥ का
शिष्णुना कनकवर्णविभूषणेन भ्राजत्कपोलवदनो विलसत्किरीटः ॥ अष्टायुधैरनुचरैर्मुनिभिः
सुरेन्द्रैरासेवितो गरुडकिन्नरगीतकीर्तिः ॥६॥ पीनायताष्टभुजमण्डलमध्यलक्ष्म्या स्पर्धच्छ्रियाप
रिवृतो वनमालयाद्यः ॥ बर्हिष्मतः पुरुष आह सुतान्प्रपन्नान्पर्जन्यनादरुतया सघृणावलोकः
॥७॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वरं वृणीध्वं भद्रं वो यूयं मे नृपनन्दनाः ॥ सौहार्देनापृथग्धर्मास्तुष्टोऽहं सौहृदे
न वः ॥८॥ यो वः स्मरति संध्यायां युष्माननुदिनं नरः ॥ तस्य भ्रातृष्वात्मसाम्यं तथा भूतेषु सौहृदम् ॥९॥
ये तु मां रुद्रगीतेन सायं प्रातः समाहिताः ॥ स्तुवन्त्यहं कामवरान्दास्ये प्रज्ञां च शोभनाम् ॥१०॥

स्पर्धमाना श्रीः शोभा यस्याः तया वनमालया परिवृत आद्यः पुरुषः आह पर्जन्यनादवद्रुतं यस्यास्तया वाचा ॥७॥ [illegible]
[illegible] सौहार्देनापृथग्धर्माः [illegible] परस्परसौहृदेन तुष्टोऽहं [illegible]
तेषु सौहृदं च भविष्यति ॥९॥ [illegible] किं पुनर्युष्माकमिति शेषः ॥१०॥

अगृहीष्ट गृहीतवन्तः । अथो इति हेतौ लोकाननु लोकेषु अनुविभाति यद्वा लोकाननु भविष्यति व्याप्स्यति [illegible] ॥ ११ ॥ [illegible]

[illegible]

यद्यूयं पितुरादेशमग्रहीष्ट मुदान्विताः । अथो व उशती कीर्तिर्लोकाननु भविष्यति ॥ ११ ॥ भविता विश्रुतः पुत्रोऽनवमो ब्रह्मणो गुणैः । य एतामात्मवीर्येण त्रिलोकीं पूरयिष्यति ॥ १२ ॥ कण्डोः प्रम्लोचया लब्धा कन्या कमललोचना । तां चापविद्धां जगृहुर्भूरुहा नृपनन्दनाः ॥ १३ ॥ क्षुत्क्षामाया मुखे राजा सोमः पीयूषवर्षिणीम् । देशिनीं रोदमानाया निदधे स दयान्वितः ॥ १४ ॥ प्रजाविसर्ग आदिष्टाः पित्रा मामनुवर्तता । तत्र कन्यां वरारोहां तामुद्वहत मा चिरम् ॥ १५ ॥ अपृथग्धर्मशीलानां सर्वेषां वः सुमध्यमा । अपृथग्धर्मशीलेयं भूयात्पत्न्यर्पिताशया ॥ १६ ॥ दिव्यवर्षसहस्राणां सहस्रमहतौजसः । भौमान्भोक्ष्यथ भोगान्वै दिव्यांश्चानुग्रहान्मम ॥ १७ ॥ अथ मय्यनपायिन्या भक्त्या पक्वगुणाशयाः । उपयास्यथ मद्धाम निर्विद्य निरयादतः ॥ १८ ॥ गृहेष्वाविशतां चापि पुंसां कुशलकर्मणाम् । मद्वार्तायातयामानां न बन्धाय गृहा मताः ॥ १९ ॥

[illegible] ॥ १६ ॥ अहतौजसः [illegible] ॥ १७ ॥ पक्वगुणाशयाः कामादिमलशून्याः [illegible] ॥ १८ ॥ [illegible] कुशलकर्मणाम् [illegible] ॥ १९ ॥ [illegible]
[illegible]

श्रीमद्भा०
स्कं०४
८७

कर्तिर्णो नो नृत्यगुहिर्नबिभद्द इति कुन्तसक्वाह नमवद्विति यद्युक्तातकथाश्रवणाद ॥ सर्वैतो हमीश्वर ब्रह्मवादिभि. जनक ॥
निर्मिमिते मूर्ते शोकयोहृदयमनमन त्वप्राग्निपवसूतनेवा ॥ यशा मिति ब्रह्मसाक्षात्काराभिनवृत्ती सर्वे ॥ नतुलक्षथानवधिक
थब्रह्मसाक्षात्कार तत्राह येष हृतदेव ब्रह्म तत्र हेतु ॥ यतीनां समाधा मनो मी हृष्टो कहृषीन्द्रा सुनति ॥ श्रमी मत्का
धाभवरीन नमवमयहृष्टा निर्विकारदर्से तब्रह्मसाक्षात्कारमिति हेतु बद्यसागमपि नवकृत्स्त्री ॥ तत्पुनरुक्तं नावतिष्ठा पम
नीतितथात ॥२१॥ वेदे सकलसीय साधनेबेन निहृदिमावद्या बुद्धा ॥ कथ्यानामानिर्विकल्प मनीय सकैर्णात्वदि युक्तो नो ज

त्वमनन्त हृदयेय क्लोशहीन बुसमवादिभि ॥ नमुष्यंतिनिद्यं च न तिनहर्ष्यतिस्य तोगनाः ॥१९॥ मैत्रेय
उवाच ॥ एवं श्रुत्वा ऐपुसकार्थेन अनेजनाद्दूंत्रोजलयः प्रचेतस अनहं प्रभवस्तमीरजोमलामि
सृगुणमूगक दयामुहृत्तम ॥२२॥ साम उ ॥ नमो नमः क्लेशविनाशनायनिरूपितोदारगुणा
नामाय ॥ मनोवचावेगपुरोजवाय सर्वाक्षमार्गैरगताध्वने नमः ॥२३॥ शुद्धाय शान्ताय नमः स्व
निष्ठया मनस्यपार्थं विलसत्प्रमाय ॥ नमो जगत्स्थानलयोदयेषु गृहीतमायागुणविग्र
हाय ॥२४॥ नमो विशुद्धसत्वाय हरये हरिमेधसे ॥ वासुदेवाय कृष्णाय प्रभवे सर्वसात्वतां ॥२५॥
नमः कमलनाभाय नमः कमलमालिने ॥ नमः कमलपादाय नमस्ते कमलेक्षण ॥२६॥ नमः क
मलकिंजल्कपिशंगायमलवाससे ॥ सर्वभूताधिवासाय नमो युष्मद्धि हि साक्षिणे ॥२७॥

विवितो ससामन्तो बसतीर मौवराने स्पृष्टो ॥ तनयसस्वैषाम ज्ञाला मंत्रि॰ स्वगतः ॥ श्व न वगतोधा य सतसैतेन मम वयशनि
स्थया सहृपरिस्थि लाशुद्धाय ॥ श्रम ज्ञानाव मनसिनिमिते सति ॥ पार्थं अर्थमेव विलसत् स्फुरितं हृदयं येन सुप्रयसिन्नस
माया गुणोनियहाः ॥ ब्रह्मादिमूर्ते योतीन ॥२४॥ वन सत्वं विशुद्धसत्वहृ प्राया ॥ सेसा महरतिमे धावानेयस तस्मै ॥२५॥२६॥२७॥

श्रीसूत्रवतीसंवयसम्बूह

यदुक्तं वरं वृणीष्वेति तत्र न सिद्धाय्याङ्ग स्वप्नमिति मिमस्तानां कोटप्णा सद्यो यस्मात्तत्र आवि क्तत प्रकाशितः । अतो म
त्किमनुकम्पितः अनुकम्पा इयमेव अस्माकं परमानुकम्पेत्यर्थः ॥२३॥ कुतः इत्यत आह हि अथ अज रथन अमत्रालनात्र त्वमस्यो अ
वाविवक्षित एतावदेव दीनेषु वत्सले प्रभुभिर्गम्यकार्ये कितत्तवा हयदि तिम्र स्मदीया एतद् इतिवृत्तात् उचिते काले अनुस्मर्यते
इति यत् तत्र तुहृप्त मयि दक्षितमिति भाव ।२४ यथि नानुस्मर्यामस्तृता नातेषां सुपश्शाति सुखस्य तिकिं च साभ्व कान्नमथिन्
तानात्म तहृदये तत्र नहिं नः अतयो मि त्वेन स्थितो न वा नीहुतामि क्तात्वदुपासकानां नो स्माक मास्थि ष वा स्माद्वेता नैवेद्या ना
त्ये वेलसर्थेश्च तथापि वक्तव्ये न हिं ये षामस्माकं भगवाननुग्रसन्नः असावि बवर भगवत्प्रसाद एवास्माकमीप्सितो वर इत्यर्थः

रूपं भगवता त्वेन दक्षेषु कृतासंशयं । तथा वि: सतत: किं शानां किमन्यद् उत्कंपित । एवमे ना
वत्सं हि विभु भिर्लोम दीनेषु वत्सले ॥ यदनुस्मर्यते काले स्वबुद्ध्याभद्ररथन । यथायेनो पर्ता ति
र्मूत्तानां सुहृत्कानामपीहुतां ॥ अनहिं नो तहृदये कस्मान्नो वेदनाः शिष ॥२४॥ असावेव वरो ।
स्माकमीप्सितो जगतः पते ॥ प्रसन्नो भगवान्येषामपवर्गगुरुर्गतिः ॥२५॥ वरं वृणीमहे था पिना
थ त्वत्परतः परात् । नह्यनंतस्य भवतो नामानंतः इति गीयसे ॥२६॥ मा हिंसा तेजसा लब्धे सारभो
स्मन्नसेवते ॥ त्वदंघ्रिमूलमासाद्य साक्षात्किं किं वृणीमहि ॥ २७॥

अपवर्गगुरुर्मोक्षमार्गप्रदर्शक: गति स्वतः प्रपुरुषार्थभूत ।अन्यथाप्येवमस्माकं हिं नाथ त्वं नत्त्वतः । वरमेकं वृणीमहे कथभूत-
तात्परतः कारणादपि परात् अङ्कुरात्परत परप्रकृतिः ॥ अतीत्य वृषितदानुसमर्थ ॥ नचदिया नात्व द्विभूतीनां मतोऽस्ति यतो नन
विभूतित्वादनंतः इति गीयसे ॥ अनयापि यथा सारंगो भ्रमर पारिजातेसुखेनलब्धे मतिसुलभमप्यन्यत् नरन्तसेवते नथाव
यमपि साक्षात्त्वदंघ्रिमूलं प्राप्य किं किं वृणीमहि न किं चिदित्यर्थः । यद्वा किमन्यदुक्तं किमर्थं वृणीमहि । यद्भाव्यं दिवृणीमहि
तर्हि किं किं वृणीमहे । अनन्तत्वेन मनोरथानामनवस्थानादित्यर्थः ॥२७॥

अत एतावदेव प्रार्थयामहे इत्याह यावदिति सृष्टाः भ्रामिताः भवतः प्रसङ्गिनां सङ्गः स्यात् भवे भवे जन्मनि जन्मनि । तथा च न वयं लवेनापि भगवत्सङ्गिसङ्गस्य तुलयाम इत्याह न तुलयाम इति लवेनापि स्वर्गादिकं न तुलयामः किमुत मर्त्यानामाशिषः ॥ ३४ ॥ सत्सङ्गस्य श्रेष्ठत्वमाह यत्रेति
त्रिभिः यत्र येषु यासु कथासु निर्वैरं वैराभावः नोद्वेगो भयं सर्वतः नारायणः साक्षात् संस्तूयते अतो भीतस्य संसारात् तावकानां समागमः कथं न रोचेत ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ तीर्थानां पावनेच्छया पद्भ्यां विचरताम् ॥ ३७ ॥ भवस्य प्रियस्य सखा मृत्योः भिषक्तमं त्वां गतिं गताः स्म ॥ ३८ ॥

यावत्ते मायया स्पृष्टा भ्रमाम इह कर्मभिः । तावद्भवत्प्रसङ्गानां सङ्गः स्यान्नो भवे भवे ॥ ३३ ॥ न तु
लयाम लवेनापि न स्वर्गं नापुनर्भवम् । भगवत्सङ्गिसङ्गस्य मर्त्यानां किमुताशिषः ॥ ३४ ॥ यत्रेड्यन्ते
कथा मृष्टास्तृष्णायाः प्रशमो यतः । निर्वैरं यत्र भूतेषु नोद्वेगो यत्र कश्चन ॥ ३५ ॥ यत्र नारायणः
साक्षाद्भगवान्न्यासिनां गतिः । संस्तूयते सत्कथासु मुक्तसङ्गैः पुनः पुनः ॥ ३६ ॥ तेषां विचरतां प
द्भ्यां तीर्थानां पावनेच्छया । भीतस्य किं न रोचेत तावकानां समागमः ॥ ३७ ॥ वयं तु साक्षाद्भगव-
न्भवस्य प्रियस्य सख्युः क्षणसङ्गमेन । सुदुश्चिकित्स्यस्य भवस्य मृत्योर्भिषक्तमं त्वाद्य गतिं ग-
ताः स्म ॥ ३८ ॥ यन्नः स्वधीतं गुरवः प्रसादिता विप्राश्च वृद्धाश्च सदानुवृत्त्या । आर्या नताः सुहृ-
दो भ्रातरश्च सर्वाणि भूतान्यनसूययैव ॥ ३९ ॥ यन्नः सुतप्तं तप एतदीश निरन्धसां कालमद-
भ्रमप्सु । सर्वं तदेतत्पुरुषस्य भूम्नो वृणीमहे ते परितोषणाय ॥ ४० ॥ मनुः स्वयम्भूर्भगवान्भ-
वश्च येऽन्ये तपोज्ञानविशुद्धसत्त्वाः । अदृष्टपारा अपि यन्महिम्नः स्तुवन्त्यथो त्वात्मसमं गृ-
णीमः ॥ ४१ ॥ नमः समाय शुद्धाय पुरुषाय पराय च । वासुदेवाय सत्त्वाय तुभ्यं भगवते नमः ॥ ४२ ॥

यन्न इत्यादि । स्वधीतं सुष्ठु अधीतं । नमस्कृताः ॥ ३९ ॥ निरन्धसां निराहाराणाम् अदभ्रं बहुकालं तेपे परितोषणाय वृणीमहे ॥ ४० ॥
अदृष्टपाराः अपि स्तुवन्ति अतो युक्तं सा कर्म तु स्तुतिः यस्य तव महिम्नोऽन्तं दृष्ट्वा कोऽपि न पश्यति अतः आत्मसमं यथामति स्तुवन्त इति
अर्थः अतः वयमपि गृणीमः ॥ ४१ ॥ सत्त्वमूर्तये वासुदेवाय ॥ ४२ ॥

यानं स्वपयाण अनिच्छतां अपि सतां लक्षामयचोनाऽनपवर्गवीर्यं अकुण्ठितप्रभाव ॥४३॥ उदन्वत सिंधोः सलिलान्निर्याय निर्गत्य गां रोद्धुमिव उच्छ्रितैर्द्रुमैश्छन्नां महीं वीक्ष्याकुप्यन् ॥ तदा दिग्प्राचीनबर्हिषि प्रव्रजिते राजकेक मर्षण अरा वात् ॥ महीं निर्वीरुधं कर्तुं ॥ यथा निरस्तावीरुधो पियस्मा तथा कर्तुं संवर्तकः कालाग्निरत्यये इव प्रलये इति ॥४६॥ अकुशं मर्षयामासुः ॥४७॥ मारिषां वार्क्षी अजनयोनिजः अजनिष्ट तस्मात् इति महत् श्रीमहादेवस्य अवज्ञानात् पूर्वं अजनयोनिजोऽपि दक्षः पुनः मिष

५१

॥मैत्रेय उवाच॥ इति प्रचेतोभिरभिष्टुतो हरिः प्रीतस्तथेत्याह शरण्यवत्सलः। अनिच्छतां यो
नमतृप्तचक्षुषां ययौ स्वधामानपवर्गवीर्यः॥४३॥ अथ निर्याय सलिलात्प्रचेतस उदन्वतः।
वीक्ष्याकुप्यन्द्रुमैश्छन्नां गां गां रोद्धुमिवोच्छ्रितैः॥४४॥ ततोऽग्निमारुतौ राजन्नमुञ्चन्मुखतो रुषा।
महीं निर्वीरुधं कर्तुं संवर्तक इवात्यये॥४५॥ भस्मसात्क्रियमाणांस्तान्द्रुमान्वीक्ष्य पितामहः।
आगतः शमयामास पुत्रान्बर्हिष्मतो नयैः॥४६॥ तत्रावशिष्टा ये वृक्षा भीता दुहितरं तदा।
उज्जह्रुस्ते प्रचेतोभ्य उपदिश्य स्वयम्भुवा॥४७॥ ते च ब्रह्मण आदेशान्मारिषामुपयेमिरे। यस्यां
महदवज्ञानादजन्यजनयोनिजः॥४८॥ चाक्षुषे त्वन्तरे प्राप्ते प्राक्सर्गे कालविद्रुते। यः सस-
र्ज प्रजा इष्टाः स दक्षो दैवचोदितः॥४९॥ यो जायमानः सर्वेषां तेजस्तेजस्विनां रुचा। स्वयोपा-
दत्त दाक्ष्याच्च कर्मणां दक्षमब्रुवन्॥५०॥ तं प्रजासर्गरक्षायामनादिरभिषिच्य च। युयोज युयु-
जेऽन्यांश्च स वै सर्वप्रजापतीन्॥५१॥ इति श्रीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे त्रिंशोऽध्यायः॥३०॥

नृत्यान्तीत्यजायत तस्याम् अजनि जातः॥४८॥ प्राक्सर्गे दैवेन विद्रुते दैवेन स्वरेण चोदितः सन् इष्टाः प्रजाः ससर्ज स दक्ष इति प्रसि-
द्धः॥४९॥ स्वया रुचा स्वतेजसा तेजः पादत्त आच्छादितवान् अतः कर्मणां दाक्ष्यात् दक्षं अब्रुवन्॥५०॥ अनादिर्ब्रह्मा अभिषिच्य ब्रह्मा नासर्ग-
रक्षायां युयोज सच दक्षः अन्यान् मरीच्यादीन् तत्तत्कार्येषु नियुक्तवान्॥५१॥ इति श्रीभा॰ च॰ सं॰ त्रिंशो॰ टीका

[illegible]

॥ मैत्रेय उवाच ॥ तत उत्पन्नविज्ञाना आश्वधोक्षजभाषितं । स्मरंत आत्मजे भार्यां विसृज्य प्राव्रजन् गृ-
हात् ॥१॥ दीक्षिता ब्रह्मसत्रेण सर्वभूतात्ममेधसा ॥ प्रतीच्यां दिशि वेलायां सिद्धोऽभूद्यत्र जाजलिः
॥२॥ तान्निर्जितप्राणमनोवचोदृशो जितासनान् शांतसमानविग्रहान् । परेऽमले ब्रह्मणि योजि-
तात्मनः सुरासुरेड्यो ददृशे स्म नारदः ॥३॥ तमागतं त उत्थाय प्रणिपत्याभिनंद्य च । पूजयित्वा य-
थादेशं सुखासीनमथाब्रुवन् ॥४॥ प्रचेतस ऊचुः ॥ स्वागतं ते सुरर्षेऽद्य दिष्ट्या नो दर्शनं गतः । त-
व चंक्रमणं ब्रह्मन्नभयाय यथा रवेः ॥५॥ यदादिष्टं भगवता शिवेनाधोक्षजेन च ॥ तद्गृहेषु प्रस-
क्तानां प्रायशः क्षपितं प्रभो ॥६॥ तन्नः प्रद्योतयाध्यात्मज्ञानं तत्त्वार्थदर्शनं । येनांजसा तरिष्यामो
दुस्तरं भवसागरं ॥७॥ मैत्रेय उवाच ॥ इति प्रचेतसां पृष्टो भगवान्नारदो मुनिः । भगवत्युत्तमश्लोक
आविष्टात्माब्रवीन्नृपान् ॥८॥ नारद उवाच ॥ तज्जन्म तानि कर्माणि तदायुस्तन्मनो वचः । नृ-
णां येन हि विश्वात्मा सेव्यते हरिरीश्वरः ॥९॥ किं जन्मभिस्त्रिभिर्वेह शौक्लसावित्रयाज्ञिकैः ।
कर्मभिर्वा त्रयीप्रोक्तैः पुंसोऽपि विबुधायुषा ॥१०॥

[illegible]

द२।२२।२३।२४। अधरदच्छदात् अधरोष्ठात् पायोरघाश्रयः देहान्तरेण कृतसर्गेण सह देहत्यागो ब्रह्मणोऽस्यावसितो दिनात्ययः॥

मरीचिरत्र्यंगिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः भृगुर्वशिष्ठो दक्षश्च दशमस्तत्र नारदः॥२२॥ उत्संगा-
न्नारदो जज्ञे दक्षोऽगुष्ठात्स्वयंभुवः प्राणाद्वशिष्ठः संजातो भृगुस्त्वचः करात्क्रतुः॥२३॥ पुलहो नाभि-
तो जज्ञे पुलस्त्यः कर्णयोर्ऋषिः॥ अंगिरा मुखतोऽक्ष्णोऽत्रिर्मरीचिर्मनसोऽभवत्॥२४॥ धर्मः स्तनाद्द-
क्षिणतो यत्र नारायणः स्वयं॥ अधर्मः पृष्ठतो यस्मान्मृत्युर्लोकभयंकरः॥२५॥ हृदि कामो भ्रुवोः
क्रोधो लोभश्चाधरदच्छदात्॥ आस्याद्वाक्सिंधवो मेढ्रान्निर्ऋतिः पायोरघाश्रयः॥२६॥ छायायाः
कर्दमो जज्ञे देवहूत्याः पतिः प्रभुः॥ मनसो देहतश्चेदं जज्ञे विश्वकृतो जगत्॥२७॥ वाचं दुहितरं त-
न्वीं स्वयंभूर्हरतीं मनः॥ अकामां चकमे क्षत्तः सकाम इति नः श्रुतं॥२८॥ तमधर्मे कृतमतिं विलो-
क्य पितरं सुताः॥ मरीचिमुख्या मुनयो विश्रंभात्प्रत्यबोधयन्॥२९॥ नैतत्पूर्वैः कृतं त्वद्य न करिष्यं-
ति चापरे॥ यत्त्वं दुहितरं गच्छेरनिगृह्यांगजं प्रभुः॥३०॥ तेजीयसामपि ह्येतन्न सुश्लोक्यं जगद्गुरोः
यद्वृत्तमनुतिष्ठन्वै लोकः क्षेमाय कल्पते॥३१॥

श्रममनन्तोऽथ पूर्वैर्ब्रह्मादयोऽन्यैर्वा नैरन्तर्यकृतम् अग्रजकामा॥२९॥ तेजीयसामपि तेजस्विनामपि सुश्लोक्यं सत्कीर्तिप्रदं न भवति येषां तेजी

...मूर्द्धना ॥४॥ अवध्यातस्ततो ... [illegible] ... तमसा ... मनुष्यान् ... ॥५॥ सनन्दनः ... ॥६॥ ... पूर्वमेव
मयाकृतानि ॥९॥ १०॥ ११॥ १२॥ ... [illegible] ... प्रजा सृज ॥१३॥ ... [illegible] ... नीललोहितः ...

नानेनाधिसद्धः पुत्रान् सृज। सृजन पुत्रकाः ... [illegible] ... वासुदेवपरायणाः ॥ ... [illegible] ... ततो रु-
दंस ... [illegible] ... ॥ ... [illegible] ... मसृजत्प्रजा-
पतिः ॥ ... [illegible] ... कुमारो नीललोहितः ॥६॥ सर्वे शरीरदेवानां पूर्वजो भगवान् प्रभुः ॥ नामानि कुरु मे
तात ... [illegible] ... ॥७॥ इति तस्य वचः ... [illegible] ... ॥ ... [illegible] ...
... [illegible] ... ॥९॥ ... [illegible] ... ॥ ततस्त्वामभिधास्यन्ति नाम्ना रुद्र इति प्रजाः ॥१०॥ हृदिन्द्रि-
याण्यसुर्व्योम वायुरग्निर्जलं मही ॥ सूर्यश्चन्द्रस्तपश्चैव स्थानान्यग्रे कृतानि ते ॥११॥ मन्युर्मनुर्महिनसो म-
हान् शिव ऋतध्वजः ॥ उग्ररेता भवः कालो वामदेवो धृतव्रतः ॥१२॥ धीर्वृत्तिरुशनोमा च नियुत्सर्पिरिला विका ...
... [illegible] ... ॥१४॥ गृहाणैतानि नामानि स्थानानि च सयोषणः ॥ एभिः सृज
प्रजा बह्वीः प्रजानामसि यत्पतिः ॥१३॥ इत्यादिष्टः सगुरुणा भगवान्नीललोहितः ॥ सत्त्वाकृतिस्वभावेन
ससर्जात्मसमाः प्रजाः ॥ ... [illegible] ... ॥ ... [illegible] ... तिर
... [illegible] ... ॥१५॥ ... [illegible] ... ॥ ... [illegible] ... ॥१६॥ अ-
... [illegible] ... तपसैव यथापूर्वं स्रष्टा विश्वमिदं भवान् ॥१७॥ तपसैव परं ज्योति
र्भगवन्तमधोक्षजं ॥ सर्वभूतगुहावासमञ्जसा विन्दते पुमान् ॥१८॥ श्रीमैत्रेय उवाच ॥ एवमात्मभुवादिष्टः
परिक्रम्य गिरां पतिं ॥ बाढमित्यमुमामन्त्र्य विवेश तपसे वनं ॥१९॥ अथाभिध्यायतः सर्गं दश पुत्राः प्रज-
ज्ञिरे ॥ भगवच्छक्तियुक्तस्य लोकसन्तानहेतवः ॥२०॥
... [illegible] ... ॥ ... [illegible] ... ॥ ... [illegible] ... ॥ श्रीबीहारीजी सहाय ॥ ... [illegible] ...

[illegible]

न ब्राह्मणा चिन्तो देवैर्न पितृभिर्वैरिणो महान् । मोदमानस्तथा चेदं ब्रह्म सन्निवर्तत ॥ ५ ॥ अपि हृद् रकायूयं न जाना
[illegible] सख्यो माया स्त्रि [illegible] तनाम्नहं ॥ ६ ॥ जिजीविषू [illegible] ॥ ७ ॥ [illegible]
तं दातुं [illegible] विस्मये ॥ ८ ॥ [illegible] ॥ किं नु न [illegible] पुमान् [illegible] ॥ ९ ॥ [illegible]
के तु कर्मणा ॥ १० ॥ नूनं स्वार्थपरो लोको न वेद परसङ्कटम् । यदि वेद न याचेत नेति नाह यदीश्वरः ॥ ११ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १२ ॥ [illegible]
पुमान् [illegible] ॥ १३ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १४ ॥ [illegible] ॥ १५ ॥
[illegible] ॥ १६ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १७ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १८ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १९ ॥ [illegible] ॥ २० ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २१ ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥२४॥ [illegible]

[illegible] ॥२५॥ [illegible]

[illegible] ॥२६॥ [illegible] कालेवर्षत्वोगरनेपि

[illegible]

[illegible]

॥श्रीशुक उवाच॥ इन्द्रो वृत्रवचः श्रुत्वा गतालीकमपूजयत्। गृहीतवज्रः प्रहसंस्तमाह गतविस्मयः॥१८॥ ॥इन्द्र उवाच॥ अहो दानव सिद्धोऽसि यस्य ते मतिरीदृशी। भक्तः सर्वात्मनात्मानं सुहृदं जगदीश्वरम्॥१९॥ भवानतार्षीन्मायां वै वैष्णवीं जनमोहिनीम्। यद्विहायासुरं भावं महापुरुषतां गतः॥२०॥ खल्विदं महदाश्चर्यं यद्रजःप्रकृतेस्तव। वासुदेवे भगवति सत्त्वात्मनि दृढा मतिः॥२१॥ यस्य भक्तिर्भगवति हरौ निःश्रेयसेश्वरे। विक्रीडतोऽमृताम्भोधौ किं क्षुद्रैः खातकोदकैः॥२२॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ इति ब्रुवाणावन्योन्यं धर्मजिज्ञासया नृप। युयुधाते महावीर्याविन्द्रवृत्रौ युधांपती॥२३॥ आविध्य परिघं वृत्रः कार्ष्णायसमरिन्दमः। इन्द्राय प्राहिणोद्घोरं वामहस्तेन मारिष॥२४॥ स तु वृत्रस्य परिघं करं च करभोपमम्। चिच्छेद युगपद्देवो वज्रेण शतपर्वणा॥२५॥ दोर्भ्यामुत्कृत्तमूलाभ्यां बभौ रक्तस्रवोऽसुरः। छिन्नपक्षो यथा गोत्रः खाद्भ्रष्टो वज्रिणा हतः॥२६॥ कृत्वाधरां हनुं भूमौ दैत्यो दिव्युत्तरां हनुम्। नभोगम्भीरवक्त्रेण लेलिहोल्बणजिह्वया॥२७॥ दंष्ट्राभिः कालकल्पाभिर्ग्रसन्निव जगत्त्रयम्। अतिमात्रमहाकाय आक्षिपंस्तरसा गिरीन्॥२८॥ गिरिराट् पादचारीव पद्भ्यां निर्जरयन्महीम्। जग्रास स समासाद्य वज्रिणं सहवाहनम्॥२९॥ महाप्राणो महावीर्यो महासर्प इव द्विपम्। वृत्रग्रस्तं तमालोक्य सप्रजापतयः सुराः। हा कष्टमिति निर्विण्णाश्चुक्रुशुः समहर्षयः॥३०॥ निगीर्णोऽप्यसुरेन्द्रेण न ममारोदरं गतः। महापुरुषसन्नद्धो योगमायाबलेन च॥ भित्त्वा वज्रेण तत्कुक्षिं निष्क्रम्य बलभिद्विभुः। उच्चकर्त शिरः शत्रोः

[illegible]

श्रीम हं०
५६
५७

[illegible]

तदा च खे दुंदुभयो विनेदुर्गंधर्वसिद्धाः समहर्षिसंघाः ॥ वार्तेषु लिंगैस्तम पितृपानां नामं श्रेष्ठं सुशकुसुमै
रत्न वर्षेनु ॥ ८४ ॥ स्त्रस्य देहान्निष्क्रांतमात्मज्योतिरदृश्यत ॥ पत्र प्रभा सर्वलोका नामसीकं मम पश्यत
॥ इति श्री नागवंशे महापुराणे [illegible] ॥ १ ॥ श्री शुक उवा
च ॥ तस्मिन् हते तु यो लोकाविनाशकोऽर्णवे विद्या ॥ स यथा लाभं न वन सुखो ॥ विभवाज्ञिनिर्हितेविद्याः शश्वद्वि
पिन जूर्णानि देस्था ॥ देवानुगा स्वयं ॥ अतिजनमुः स्वविप्रा निवर्हे रोढुं दयस्तनः [illegible] ॥ इ
कस्या निर्हे तिर्हेतु मो मुमिक्षा मिनोमुनि ॥ येना समस्तु स्त्रितोदेवा हरे दुं खेकुतो न नम [illegible] ॥ श्री शुक उवाच ॥
इत्र विकामसं विद्या ॥ सर्वे देवाः सहर्षिभिः ॥ [illegible] ॥
स्त्री भूजलतु मे रेनो विश्वरूप नमोऽस्तु ते ॥ [illegible] ॥ श्री शुक उ० ॥
[illegible] महेशमिद मनुवनु ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ श्री शुक उवाच ॥ एवं
[illegible] ॥
[illegible]

[illegible]

एवंसामान्यतःकालंनिरूप्यविशेषतोनिरूपयितुंविषयभूतानितिमिततःसर्गभेदान्पूर्वोक्तानेवप्रेदानतुवदतिसर्गोनवविधस्तुप्राकृतोवैकृत
स्तुसद्दशतमनिमित्तमेवत्रिविधंप्रलयमाह।कालेनैवकेवलेनमित्त प्रलयद्रव्येणसकर्षेणाग्नाविनानिमित्तिकःगुणैःसमस्त
स्यैवसंधिप्राकृतिक॥१३॥तानेवसर्गानृभ्यवदति।आद्यस्त्वादिनायावदध्यायसमाप्तिः।महतोजनकं गुणवैषम्यंआत्मनोहरेःसकाशाद्
एतदितिवषम्यमितिवाहम॥अहंकारस्यतस्यलक्षणं।यत्रेति द्रव्यादयोयत्स्वरूपाएवस्तय सर्गः।तन्मात्रोभूतसर्गःभूतसूक्ष्मसर्गोद्र

सर्गोनवविधस्तस्य प्राकृतोवैकृतस्तुयः॥ कालद्रव्यगुणैरस्यत्रिविधःप्रतिसंक्रमः॥१३॥ आद्यस्तु-
महतःसर्गोगुणवैषम्यमात्मनः॥द्वितीयस्त्वहमोयत्रद्रव्यज्ञानक्रियोदयः॥१४॥भूतसर्गस्तृतीयस्तु
तन्मात्रोद्रव्यशक्तिमान्॥चतुर्थऐंद्रियःसर्गोयस्तुज्ञानक्रियात्मकः॥१५॥वैकारिकोदे
वसर्गःपंचमोयन्मयंमनः॥षष्ठस्तुतमसःसर्गोयस्त्वबुद्धिकृतःप्रभोः॥षडिमेप्राकृताःसर्गावै-
कृतानपिमेशृणु॥रजोभाजोभगवतोलीलेयंहरिमेधसः॥१७॥

व्यशक्तिमान्महदाद्युत्पादकः।ज्ञानकर्मेंद्रियात्मकः चतुर्थः॥१५॥पंचमोवैकारिकः इन्द्रियाधिष्ठातृदेवसर्गः।
षष्ठस्तमसःपंचपर्वाविद्यायाः।अबुद्धिर्जीवानामावरणविक्षेपकर्तावृत्तिरबुद्धिकृतस्तस्यमेमतं शृणु॥१६॥अत्रहेतुरेतौत
न्तामात्।यदिमयाभेधासंसारंहरतीतिस्यहरेर्लीला।यतःइच्छयाविविधमत्स्यादिसर्गरूपारजोभाजइतिविग्रहस्वरूपस्येत्यर्थः।तस्मिन्
पक्षेअबुद्धिकृतइतिप्रथमान्तमनमवधानकृतइत्यर्थः॥१७॥

पुरुषमिश्रश्च मेलनेनोत्पुरुषकृतौ ॥ तस्थुषां स्थावराणां षड्विधः [illegible] ॥ अपुष्पाः फलवन्तो वनस्पतयः [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]

सप्तमो मुख्यसर्गस्तु षड्विधस्तस्थुषां च यः ॥ वनस्पत्यौषधिलतास्त्वक्सारा वीरुधो द्रुमाः ॥ उत्स्रोतसस्तमःप्राया अन्तःस्पर्शा विशेषिणः ॥१९॥ तिरश्चामष्टमः सर्गः सोऽष्टाविंशद्विधो मतः ॥ अविदो भूरितमसो घ्राणज्ञा हृद्यवेदिनः ॥२०॥

आहारादिमात्रनिष्ठाः [illegible] हृद्यवेदिनः [illegible] ॥
[illegible] ॥

सचोदित शप्तेन हृदिस्थानेवाह। नतुविप्रक्षा तेन विस्मृताइत्यर्थः ।२। आत्मनि श्रीनारायणे आत्मानं मनआवेश्य ॥३॥ अजसमुद्भवः अब्जं यदधिष्ठितं यस्मिन्नुपस्थितं कर्णिकादि। तत्पद्मं अम्भश्च विलोक्य कृतस्य तत्पद्ममम्भश्च तेन तत्कालेन कृतं वीर्यं तस्य तेन वायुना कम्पितं च दृष्ट्वा [illegible] ॥४॥ विवृद्धविज्ञानबलं च सम्यक्पपौ। सर्वमपि बभार ॥५॥ पुष्करं पद्मं व्याप्तीन। [illegible] अस्मि ॥६॥ [illegible] करणीये कर्मणि चोदितो नियुक्तः सन् तत्पद्मकोशं प्रविश्य पद्मं [illegible] विभाज्य [illegible] एकं सत् [illegible] भावना [illegible] चतुर्दशलोकरूपेण [illegible]

मैत्रेय उवाच॥ एवं संचोदितस्तेन क्षत्त्रा भागवतो मुनिः। प्रीतः प्रत्याह तान्प्रश्नान् हृदिस्थानथ भार्गव ॥१॥ मैत्रेय उवाच। विरिञ्चोपि तथा चक्रे दिव्यं वर्षशतं तपः। आत्मन्यात्मानमावेश्य यदाह भगवानजः॥२॥ तद्विलोक्याब्जसंभूतो वायुना यदधिष्ठितः। पद्ममम्भश्च तत्कालकृतवीर्येण कंपितं॥३॥ तपसा ह्येधमानेन विद्यया चात्मसंस्थया। विवृद्धविज्ञानबलो न्यपाद्वायुं सहाम्भसा॥४॥ तद्विलोक्य वियद्व्यापि पुष्करं यदधिष्ठितं। अनेन लोकान्प्राग्लीनान् कल्पितास्मीत्यचिन्तयत्॥५॥ पद्मकोशं तदाविश्य भगवत्कर्मचोदितः। एकं व्यभांक्षीदुरुधा त्रिधा भाव्यं द्विसप्तधा॥६॥ एतावान्जीवलोकस्य संस्थाभेदः समाहृतः। धर्मस्य ह्यनिमित्तस्य विपाकः परमेष्ठ्यसौ॥७॥

प्रकारेण नामभावयितुं योग्यं तत्र एतेन निलोकी करणनिमित्तं ॥८॥ त्रिलोकी [illegible] जीवलोकस्य [illegible] संस्थाभेदो [illegible] परमेष्ठी [illegible] अनिमित्तस्य निष्कामस्य धर्मस्य विपाकः फलरूपो [illegible] लोकस्य [illegible] काम्यकर्मफलत्वात् [illegible] निष्कामधर्मसाफल्याद् [illegible] मुक्तिरिति भावः॥७॥

श्रीमद्भा० टी० ३५

कालभेदैर्लोकसृष्टिभेदप्रश्नात्तमेव कालं जिज्ञासुः पृच्छति ॥ यदात्थेति ॥ कालाख्यं लक्षणं स्वरूपम् ॥ अथ यद्वोचः कथं कालः कस्मिन् ॥
क्रियात्मकः सूक्ष्मस्थूलत्वरूपमिति यथा वर्णयेत्यर्थः ॥ १० ॥ तत्रात्मामात्मनः कालस्य स्वरूपमत्रोच्यते तत्र आदौ तु निर्देशः तत्र गुणा ॥
नां व्यतिकरो महदादि परिणामः तेन वा क्रियते न सकालः निर्विशेषः ॥ अतः स्वतो भेदकार्यं दर्शयति गुणव्यतिकर ॥ कालः स्वभावः सूक्ष्मेण तेन ॥
स्वभावतो निर्विशेषः अप्रतिष्ठितः कार्यपर्यवसितः अनाद्यनन्तः इत्यर्थः ॥ एतदेव दर्शयितुं मायावरः सृष्ट्यादिरेव निमित्तत्वेन करोति ॥
लीलया पुरुषस्तदुपादीयते निमित्ततया सर्वक्रियात्मरूपादानः स कालस्तदपादानं निमित्तं यस्मिंस्तत्रात्मानमेव विश्वरूपेणासृजत् ॥

विदुर उवाच ॥ यदात्थ बहुरूपस्य हरेरद्भुतकर्मणः ॥ कालाख्यं लक्षणं ब्रह्मन्यथा वर्णय नः
प्रभो ॥ १० ॥ श्रीमैत्रेय उवाच ॥ गुणव्यतिकराकारो निर्विशेषोऽप्रतिष्ठितः ॥ पुरुषस्तदुपादानमात्मा
नं लीलयासृजत् ॥ ११ ॥ विश्वं वै ब्रह्मतन्मात्रं संस्थितं विष्णुमायया ॥ ईश्वरेण परिछिन्नं कालेना
व्यक्तमूर्तिना ॥ १२ ॥ यथेदानीं तथाग्रे च पश्चादप्येतदीदृशं ॥ १३ ॥

तत् स्वव्यतिरेकेणासत् अस्यास्त्वात्मा ब्रह्म तु कथं ब्रह्मकालेन निमित्तेनास्तं हि सेनायदिन विवक्षितः ॥ १२ ॥ समानातिरिक्त ॥
स्या मायावत्त्वं तत्कालभेदं सृष्टिनिमित्तत्वादात्मैव विश्वमिति विष्णुमायया संस्थितं सहतः सूक्ष्मतन्मात्रं सद्विश्वं एवं ईश्वरेण कालो ॥
कालेन निमित्तेन परिछिन्नं प्रकाशितं अव्यक्ता मूर्तिः स्वरूपं यस्य तेनाव्यक्तो निर्विशेषस्ताद्रूप्येण ॥ १२ ॥ अधुना निहितत्वं दर्शयितुं ॥
कार्ये विश्वस्य स्वरूपनिष्ठामाह ॥ यथेदानीं भवति तथाग्रे पूर्वं यथासीत्तथा पश्चादपि विश्वं तिष्ठति ॥

यद्यस्मात् सूते किं द्विविधैर्गुणैः सक्तादिनिरोधनाहंकारेणभूतयुक्तं मन्यसे। ३८। तुभ्यं तवनालेन मार्गेण पुष्करस्य मूलमन्विष्यतः स-
लिले विचिन्वितो मद्विचिकित्सायां विषयभगवत्स्वरूपं नहत्वनेनतो नास्ति निःसंदेहे सति आत्मा स्वरूपं मे मया अबहिः अ-
न्तर्हृदि दर्शितं ३९ अङ्ग हे ब्रह्मन् स्तवकथेकृतवानसि मत्कथैवाभ्युदयस्तेनांकितं तत्र एव यद्वा तव मत्प्रीतये निर्बंधः स

ज्ञातोहं भवता त्वद्य दुर्विज्ञेयोपि देहिनां॥ यन्मां त्वं मन्यसे युक्तं भूतेंद्रियगुणात्मभिः॥३८॥ तुभ्यं
मद्विचिकित्सायामात्मा मे दर्शितोबहिः॥ नालेन सलिले मूलं पुष्करस्य विचिन्वतः॥३९॥ यच्चकर्थांग
मत्स्तोत्रं मत्कथाभ्युदयांकितं॥ यद्वा तपसि ते निष्ठा स एष मदनुग्रहः॥४०॥ प्रीतोहमस्तु भद्रं ते
लोकानां विजयेच्छया॥ यदस्तौषीर्गुणमयं निर्गुणं मानुवर्णयन्॥४१॥ य एतेन पुमान्नित्यं स्तुत्वा
स्तोत्रेण मां भजेत्॥ तस्याशु संप्रसीदेयं सर्वकामवरेश्वरः॥४२॥ पूर्तेन तपसा यज्ञैर्दानैर्योगसमा
धिना॥ राद्धं निःश्रेयसं पुंसां मत्प्रीतिस्तत्वविन्मतं॥४३॥

न सद्रूपसहविदर्भो न भक्त इति। तपो निष्ठा चेति य स एष सर्वोपि मदनुग्रहः। ४०। गुणमयत्वेन प्रतीयमानमपि निर्गुणमेवा-
नुवर्णयन्॥४१॥ ननु प्रीतिश्च इति किमर्थकमित्याह। यदृच्छया ४२। न यमत्प्रीतिरप्यधिकं किंचिदस्तीत्याह पूर्तादि-
भिः राद्धं सिद्धं यन्निःश्रेयसफलं तन्मत्प्रीतिरेवेति तत्वविदां मतं॥४३॥

श्रीभाग०
स्कं०
३२

अन्तर्हितु मा [illegible] नान्तरशीमति [illegible] कारोपाधीनाजीवानां माला ॥ [illegible] विधतम मन्त्र
निरस्य न [illegible] ॥४२॥ [illegible] सर्वे [illegible] त्रैलोक्या [illegible]
[illegible] निश्चेयो [illegible] सर्ववेदमयेनात्मना [illegible] कारणत्वे निश्च [illegible]

अहमात्मात्मनां धातः प्रेष्ठः सन्प्रेयसामपि ॥ अतो मयि रतिं कुर्याद्देहादिर्यत्कृते प्रियः ॥४२॥
सर्ववेदमयेनेदमात्मनात्मात्मयोनिना ॥ प्रजाः सृज यथापूर्वं याश्च मय्यनुशेरते ॥४३॥ मैत्रे-
य उवाच ॥ तस्मा एवं जगत्स्रष्ट्रे प्रधानपुरुषेश्वरः ॥ व्यज्येदं स्वेन रूपेण कञ्जनाभस्तिरोदधे ॥४४॥
इति श्रीभागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां तृतीयस्कन्धे विदुरमैत्रेयसंवा-
दे ब्रह्मस्तवो नाम नवमोऽध्यायः ॥९॥ विदुर उवाच ॥ अन्तर्हिते भगवति ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ प्रजा-
ससर्ज कतिधा दैहिकीर्मानसीर्विभुः ॥१॥ ये च मे भगवन्पृष्टास्त्वय्यर्था बहुवित्तम ॥ तान्वदस्वा-
नुपूर्व्येण छिन्धि नः सर्वसंशयान् ॥२॥

[illegible] यथापूर्वं [illegible] इति [illegible]
[illegible] ॥४४॥ इति श्री
[illegible]

सुबोधिनीटीका

३१

एवं स्तुत्वा प्रार्थयते। सोऽयमिति त्रिभिः। यत् येन सत्त्वेन ज्ञानेन भगेनैश्वर्येण च मृडयति सुखयति विश्वं तेन मे दृशं ज्ञानमनुस्पृशतात् अनुगृह्णातु यथाहं स्रक्ष्यामि। प्रणतप्रियोऽसौ अहं च प्रणतः न चान्यः प्रार्थयेत्रिति भावः। स एव समस्तजगतां सुहृत् ममतोऽसौ एकोऽनु सृजतश्चास्य चेतस्तत्सर्वमात्मनि॥२३॥ आत्मशक्त्या रमया सह यद्यल्लीलाकर्म करिष्यति तस्मिन् स्वविक्रमं विश्वं तदा तया सृजतोऽपि मे चेत स एव युञ्जीत यथा कर्मशमलं अभिमानलक्षणं मलं यथा विजह्यां तथा युञ्जीत तस्य नाभिह्रदादिह सविज्ञानशक्तिर्यस्य तस्य रूपमिदं विस्तारयतो मे निगमस्य वचस्तुता।

सोऽयं समस्तजगतां सुहृदेक आत्मा सत्त्वेन यन्मृडयते भगवान्भगेन। तेनैव मे दृशमनुस्पृशताद्यथाहं स्रक्ष्यामि पूर्ववदिदं प्रणतप्रियोऽसौ॥२२॥ एष प्रपन्नवरदो रमयात्मशक्त्या यद्यत्करिष्यति गृहीतगुणावतारः। तस्मिन्स्वविक्रममिदं सृजतोऽपि चेतो युञ्जीत कर्मशमलं च यथा विजह्याम्॥२३॥ नाभिह्रदादिह सतोऽम्भसि यस्य पुंसो विज्ञानशक्तिरहमासमनन्तशक्तेः। रूपं विचित्रमिदमस्य विवृण्वतो मे मा रीरिषीष्ट निगमस्य गिरां विसर्गः॥२४॥ सोऽसावदभ्रकरुणो भगवान्विवृद्धप्रेमस्मितेन नयनाम्बुरुहं विजृम्भन्। उत्थाय विश्वविजयाय च नो विषादं माध्व्या गिरापनयतात्पुरुषः पुराणः॥२४॥ मैत्रेय उवाच। स्वसंभवं निशाम्यैवं तपोविद्यासमाधिभिः। यावन्म

नाभिरोधिमो उच्चारणमारीरिषीष्ट। हताभूत्॥ सिद्धं वरं च स मिथिन्नर्थिनमालुपत्॥ ॥२४॥ विवृद्धप्रेम्णा स्मितेन विजृम्भयन् विश्व

नोवचः स्तुत्वा विरराम स खिन्नवत्॥२५॥

सविजयाय तद्वाचकरादस्मदनुग्रहाय चोत्थाय २४ स्वसंभवं यस्मात्तत्स्वशरीरं विज्ञाय पास नासमाधिरेकाग्र्यं ते निशाम्य दृष्ट्वा यथाशक्ति स्तुत्वा खिन्नवद्विरराम॥२५

स्कन्ध ३

श्रीमद्भा० ७ टी० ३२ आत्मनो लोकसंस्थानविज्ञाने परिखिद्यतो ब्रह्मणो [illegible] विषण्णचेतसं [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥२७॥ [illegible] भक्तियुक्तः समाहितः [illegible]
[illegible]

थाभिप्रेतमन्वीक्ष्य ब्रह्मणो मधुसूदनः। विषण्णचेतसं तेन कल्पव्यतिकराम्भसा॥२७॥ लोकसं-
स्थानविज्ञान आत्मनः परिखिद्यतः। तमाहागाधया वाचा कश्मलं शमयन्निव॥२८॥ श्रीभग-
वानुवाच॥ मा वेदगर्भ गास्तन्द्रीं सर्ग उद्यममावह। तन्मयापादितं ह्यग्रे यन्मां प्रार्थयते भवान्॥२९॥
भूयस्त्वं तप आतिष्ठ विद्यां चैव मदाश्रयां॥ ताभ्यामन्तर्हृदि ब्रह्मन् लोकान्द्रक्ष्यस्यपावृतान्॥
३०॥ तत आत्मनि लोके च भक्तियुक्तः समाहितः। द्रष्टासि मां ततं ब्रह्मन् मयि लोकांस्त्वमात्मनः॥३१
॥ यदा तु सर्वभूतेषु दारुष्वग्निमिव स्थितं। प्रतिचक्षीत मां लोको जह्यात्तर्ह्येव कश्मलं॥ [illegible] यदा
रहितमात्मानं भूतेन्द्रियगुणाशयैः। स्वरूपेण मयोपेतं पश्यन् स्वाराज्यमृच्छति॥३३॥ नानाकर्म-
वितानेन प्रजा बह्वीः सिसृक्षतः। नात्मावसीदत्यस्मिंस्ते वर्षीयान्मदनुग्रहः॥३४॥ ऋषिमाद्यं न
बध्नाति पापीयांस्त्वां रजोगुणः। यन्मनो मयि निर्बद्धं प्रजाः संसृजतोऽपि ते॥३५॥

[illegible] मिथ्याज्ञाननिवृत्तौ तु [illegible] भूतादिभिर्विरहितम् [illegible]
[illegible] ॥३४॥ [illegible]
[illegible] ॥३५॥

।१८॥ सौम्य विउरनाम्न आशा एवाहन्नराणाम्हयर्थौ विहिरण्याक्षः ।१७। स्पृधो युध्यमानयोः तिग्मांशं गदां ... संगमित्य सौ । शुभा द्वाभ्यां तीक्ष्णनाम वंकविरंमस्य घ्राणं मम भुजाभ्यां तेन विष्णुश्री मत्सुर्यथौ । तिग्मिभाग गदायुद्ध नाम एकेनेह नमणीमदृ लायो । न संतति मिनतूनां तथा ग्रामिणीयर्म नथवाहे वनयोः प्रतकनेपि दुर्लंघ्य व्यानिद्ध्वर्तुं ऋषयो हिरण्वतुहस्य मिद्विनामित्र अथितो शुगामृ गसंघर्ष विदीर्णं गलहृ धिरो परस्परेण मर्दक गोत्र नर्मयमसका रितगजसूक्ष्यपोगु ध्यमानौ निष्टतद्भिर्विभिन्नांश्च्य॥

पुनर्गदां स मादाय भ्रामयंतम जीहरा ग्रा अग्रमध्य वक्षरिः कुद्धः संरंभाद्दुष्टहृद्वं ।१८। ततस्तां दया
रातिं दक्षिणस्यां नु विष्णुः आजद्रे सत्तुमं शौम्यगदया को विदोः हनत ।१७। एवं तां दास्यां गुर्वी संगृह्य
य्यं क्रोहरिरेव च ॥ जिगीषया सुसंरब्धावन्योन्यमभिजघ्नतुः ।२०। तयोः स्पृधोः तिग्मगदाहतांगयोः क्ष
तास्रवघ्राणविवृद्धमन्य्वोः । विचित्रमार्गांश्चरतो जिगीषया व्यभाज दिलायामिव शुष्मिणोर्मृधः ।२१।
दैत्यस्य यज्ञावयवस्य मायया गृहीतवाराहतनोर्महात्मनः । कौरव्य मह्यां द्विषतो विमर्दनं दिदृक्षु ॥
रागादृषिभिर्वृतः स्वराट् ।२२। आसन्नशौंडीरमपेतसाध्वसं कृतप्रतीकारमहार्यविक्रमं । विलक्ष्य
दैत्यं भगवान्सहस्रणीर्जगाद नारायणमादिसूकरं ।२३। ब्रह्मोवाच । एष ते देवदेवानामंघ्रिमूलमु
पेयुषां । विप्राणां सौरभेयीणां भूतानामप्यनागसां । आगस्कृद्भयकृद्दुष्कृदस्मद्राद्धवरोसुरः । अन्वेष
न्नप्रतिरथो लोकानटति कंटकः ।२४।

महाप्रकाशयमायस्य नरस्य महामही निर्मितदिव्यतो ।२२। आगस्च नारायणमाहेतिकि ... ब्रह्मविजयकयन्नं अमग्रा
आसन्नशौर्यमहो वाचेन । अपेतसाध्वसं यस्मात्कृत प्रतीकारो येन । अहार्यश्च असिक्ता व्यर्थो विक्रमो यस्य सहस्रणी
भूस्याः ... ।२३। हे देव देवानां श्रीमूलं ब्राह्मणादीनां अगोपेयुषः । आगस्कृत् इष्टविनापराधाद्यो पकरूतर्हि हाराय भयकृत
भीतिकाराः ... कृत् अधर्मप्राण विहर्ता आस्मद्दीराभ्दो लब्धो वरो येन अन्वेषन्नप्रतिरथ मल्लो कयन्वा अन्य तिरस्त अतिथि ।

हिर० ... १०

श्रीमद्भा० यदास्मान् एव नूनं यमस्माद्दिनमा क्रीडयद्दे देवयथा तद्दिनं तु निजस्था श्रीनिवसदैवाल सुख्याकर्षेण दिनाश्री हयमित
स्कं० दन्ताः ११ स्यां आसुरीह देववशा माया । श्रद्धयापरूपं । १४। देवाभिवाहृ एषैतिलीलाकाल सद्वयद्रूकरीषिवा श्रुकरी छवडिसमक्
६५ विनाशैवर्तते । १३। ग्रु निजिनमधाः सएवमेहृ लिकोधया सद्गुरुर्से श्रुजदधाल श्रगाननाजज्ञा यः ह्नतोया वमुहूर्त
हीयोत्तिता यदेवाश्रुसुदस्तरमेनमिकार जहि । १८। यामग्रस्तवधैव श्यापाद्वयद्दकाले विहितनिर्मित्तम्नासादित श्रास-श्र्यमेषि

मे नमाया विनंद्दहंनिरकुञ्जासमनमं । श्रा क्रीडबाल वद्देवयथा श्रीनिवसुखितं । १ । आनयायदेषवन्दैतस्वादे
तोऽशायप्वदासुया । स्वाद्दिवमायामास्वायतावद्गृह्यामसुतन्य । ५ । एवाधीरतमासंभालीकल्लेवदूकरीश्र
मेवाउपमर्षनिसर्वामनू सुराणांजयमामहृ । ५ । श्रद्धुनेवा निजिनामयोगो मेभूर्जिकोद्यमान । शिवा
यनस्वसुहृदामाश्रुनिनरडनतंसा । १६। विद्युत्लो विहितंमृतुमयमासादितः स्वयाविक्रमीनं मुधेहवा
लीकानामेहितामेति । १४। तत्रीनिवानीम हासुरस्यपारमहं धां सहितानां वे याश्रमंबा नतीयस्य
मे विदुरमेश्रेयस्यादेहितणस्तव धनमाश्रादत्तोभ्याय । १७। श्री मेत्रेयवाचमजमधाव्यं विरंवासनिर्यं
लीकामृतंवचः सहस्रपेमगमीशानदपांगेनसोग्रहीता । १। ततः सप्तसुखनघ्रंतमकुलो नयाज
धानोत्समग्रदद्याहनावसुरमकृत । २०।

सुखि आधेह्रिस्थापयः । ऽसा । दुति । ३ । ऽ । नामप्रहाद् । १७ । जनविरोविरत्ना दिशाश्रितेनमहाप्रकेवराहेश हिरण्यकमत्र्या
धीतुयएषैतेश्रनिर्मेलीकं सनद्भुतयधानतेविधकयद्दानिज्ञावंबतनदन्दनंबकालामनोपिममसुहूर्तवत्सुप विकालीति
ग्रहसत्र्यपागावलोकनेनलीकनवान । कृसुरवान श्रानिसुखेहृतोकपोलस्याधीनागोश्रज्ञान । ब्रह्मणो प्राणेक्रियाद्दाविर्भूतस्य

सास्लगदयातेनहृतानतो विहृता विसुनासनाविघूर्णिता नृत्ता । पतत्त्वरे जे चनमधुवा वल्कराननः । यथा नसदृसा रसारे जङ्गलनेता पिसवध । नत्दे सपो मयो जङ्गनिवालक्ष्मी थौलिना वससे पिसन् । मवाभिन आहृरत् । समाप मनूसमूहे । निवाक्ष मेदाक्सङ्गसा । पीन कृत्वा धा पा मर्थ ससत्त्रमचक्र यसस विसजुमान विशेषेण मगधापुवनस्ति श्रान दिदीतत्र । सभावमनानता त्रासममादासनूस

साहृतानेन गद्या विहृता भगवल्कारात् । विघूर्णितापतवेजे तदृतामिनाजवत् । तृसनदालमनी थौ विनववाधे निरासुधं । मान यनसमृधेषमें विषक्तेन सकोपयन् ॥ ७ ॥ गदाया मपविद्याया हाहा कारे विनिर्गते । मानैर्देवतिसुराश्च त्वासुनाजनासर विद्युः ॥ ९ ॥ तंमय चक्रं विजितपुत्राधमेनस्वपार्षद मुख्येन विसजमानं । चित्रावाचो न दिव्हं खेचराणां तत्रासमासन् स्वलिने मुञ्जहीति । हे समं निःगा मातरथं गमयन्तो ब्रत स्थितपद्म पलाशलोचन । विलोक्य नामर्षपरितुर्नेक्रियो मधास्वदंतच्छदमादचान्नूसन् ॥ १० ॥ कराजदंष्ट्रश्चक्षुर्भ्यां समक्षाणो दहन्निव । अभिसुत्य स्वगदया हतोऽसीत्याह नन्दकि ॥ ११ ॥ पदा सवेनतं साधो भगवान् यज्ञशूकरः । लीलया मिषतः शत्रोः प्राहरद्वातरंहसम् ॥ आह चायुधमाधत्स्व घटस्व त्वं जिगीषसि । इत्युक्तः स तया भूयस्ताडयन् व्यनदद्भृशम् ॥ १४ ॥ तां स आपतती वीक्ष्य भगवान् समवस्थितः । जग्राह लीलया प्राप्तां गरुत्मानिव पन्नगीं ॥ १५ ॥ स्वपौरुषे प्रतिहते हतमानो महासुरः । नैच्छद्गदां दीयमानां हरिणा विगतप्रभः ॥ १६ ॥

दा सदैत्य आत्मकं निरूप्य शूलं अतो यस्थित नमिलोक्य श्रमसैन । क्रोधेन परिसुतानि सुमितानी क्रियाणि यस्य स आदृत त दृष्ट्वा ॥ अवज्ञुर्गोद ह न्निवमसवमाया पश्यन् देवे तिवत्साम क्रोधाभावमात् । हतो सितानि मीलितानि यस्य वीर्ये । तदानीं हरसबायुवेगा । स्वपटत्स्व त्वया मकु रुयन स्तजेतुमिच्छसि । १५ १६ हतमानो गर्वो यस्य ॥ १७ ॥

श्रीमद्भा०
स्कं०
६६

[illegible]

नयाहं त्रिशिरं वृत्रं [illegible] लोलुपं । [illegible] विश्वा [illegible] ॥ १३ ॥ नदी
असाहे [illegible] चक्रे [illegible] नि [illegible] हवि [illegible]
[illegible] ॥ १४ ॥ [illegible] विसी [illegible] मनः प
[illegible] ॥ १५ ॥ [illegible] कृत [illegible]
[illegible] ॥ १६ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १७ ॥ [illegible] ॥ दि [illegible]
[illegible] ॥ १८ ॥ [illegible] वर्षति पू
[illegible] ॥ १९ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २० ॥ [illegible]

[illegible]

६६

नाखाद्याद्यङ्गानां विग्रहो विभागः। लिङ्गच्छिद्रं लिङ्गं तेषामुद्भवः ॥३॥ जरायुणा गर्भवेष्टनेन वीतः ॥४॥ मातुर्जग्धेन भक्षितेनान्नेन पानादिना च एधमाना धातवो यस्य। जन्तुसम्भवे योनिस्थले। सम्मते गर्ते शेते तथा च मार्कण्डेयपुराणे। नाडी चाप्यायनी नाम नाभ्यां तस्य निबध्यते। स्त्रीणां तथान्त्रसुषिरे सा निबध्योपजायते। क्रमते भुक्तपीतानि स्त्रीणां गर्भोदरे तथा। तैराप्यायितदेहोऽसौ जन्तुर्वृद्धिमुपैति वै इति ॥५॥ तत्रत्यैः कृमिभिः क्षतसर्वाङ्गः सौकुमार्यात्प्रतिक्षणमूर्च्छां लभते तत्रत्यानि सर्वाणि सर्वाङ्गानि यस्य। उल्बेनेति। सन्दृष्टं सर्वाङ्गं गर्भवेष्टनम्

मासेन तु शिरो द्वाभ्यां बाह्वङ्घ्र्याद्यङ्गविग्रहः। नखलोमास्थिचर्माणि लिङ्गच्छिद्रोद्भवस्त्रिभिः ॥३॥ चतुर्भिर्धातवः सप्त पञ्चभिः क्षुत्तृडुद्भवः। षड्भिर्जरायुणा वीतः कुक्षौ भ्राम्यति दक्षिणे ॥४॥ मातुर्जग्धान्नपानाद्यैरेधद्धातुरसम्मते। शेते विण्मूत्रयोर्गर्ते स जन्तुर्जन्तुसम्भवे ॥५॥ कृमिभिः क्षतसर्वाङ्गः सौकुमार्यात्प्रतिक्षणम्। मूर्च्छामाप्नोत्युरुक्लेशस्तत्रत्यैः क्षुधितैर्मुहुः ॥६॥ कटुतीक्ष्णोष्णलवणरूक्षाम्लादिभिरुल्बणैः। मातृभुक्तैरुपस्पृष्टः सर्वाङ्गोत्थितवेदनः ॥७॥ उल्बेन संवृतस्तस्मिन्नन्त्रैश्च बहिरावृतः। आस्ते कृत्वा शिरः कुक्षौ भुग्नपृष्ठशिरोधरः ॥८॥ अकल्पः स्वाङ्गचेष्टायां शकुन्त इव पञ्जरे ॥९॥ तत्र लब्धस्मृतिर्दैवात्कर्म जन्मशतोद्भवम्। स्मरन्दीर्घमनुच्छ्वासं शर्म किं नाम विन्दते ॥१०॥ आरभ्य सप्तमान्मासाल्लब्धबोधोऽपि वेपितः। नैकत्रास्ते सूतिवातैर्विष्ठाभूरिव सोदरः ॥११॥ नाथमान ऋषिर्भीतः सप्तवध्रिः कृताञ्जलिः। स्तुवीत तं विक्लवया वाचा येनोदरेऽर्पितः ॥११॥

नाभिदघ्नास्य आस्ते कृत्वा नरेणान्वयः ॥८॥ उल्बेन जरायुणा भुग्नकुटिली भूतपृष्ठशिरोधरा ग्रीवा च यस्य ॥९॥ द्विमासपूर्वकर्मेण ज्ञानं लब्धस्मृतिर्दैवात् अदृष्टवशात् जन्मशतोद्भवं कर्म स्मरन् अनुच्छ्वासमनुच्छ्वासं यथा भवति तथा अवस्थितः सन् उत्पत्तिहेतुर्निर्वाणेऽपि वेपितः सोदरः समानोदरजन्मा विष्ठाभूः कृमिरिव ॥१०॥ नाथमानो याचमान उपतप्यमानः ऋषिर्देहात्मदर्शी न भवति पुनर्गर्भवासात्। सप्तवध्रयो बन्धनरूपा धातवो यस्य स। विक्लवया आकुलया ॥११॥

श्रीमद्भा०
३०
१७६

[illegible]

अथ उपसन्नमवितुं जगदिच्छयात्तनानातनोर्भुवि चलच्चरणारविंदं सोहं व्रजामि श
रणं ह्यकुतोभयं मे येनेदृशी गतिरदर्श्यसतोनुरूपा ॥१२॥ यस्त्वत्र बद्ध इव कर्मभिरावृतात्मा भूतें
द्रियाशयमयीमवलंब्य मायां। आस्ते विशुद्धमविकारमखंडबोधमातप्यमानहृदयेवसितं न
मामि ॥१३॥ यः पंचभूतरचिते रहितः शरीरे छन्नोयथेंद्रियगुणार्थचिदात्मकोहं। तेनाविकुंठ
महिमानमृषिं तमेनं वंदे परं प्रकृतिपूरुषयोः पुमांसं ॥१४॥ यन्मायायोरुगुणकर्मनिबंधनेस्मि
न् सांसारिके पथि चरंस्तदभिश्रमेण। नष्टस्मृतिः पुनरयं प्रवृणीत लोकं युक्त्या कया महदनु

[illegible]

नत्वेति येषां स्वमेवोपपादयन्ति नैकात्मतामिति पञ्चभिः। एकात्मता सायुज्यमोक्षं मदर्थमीहा क्रिया येषां परस्परं प्रसज्य सक्तिं कृत्वा पौरुषाणि वीर्याणि॥३४॥ प्रसन्नानि वक्त्राणि येषां अरुणानि लोचनानि च येषु तानि मे रूपाणि साकं सह तैर्नित्यं पश्यन्ति वाचं सुखं मत्ता अधिकाम तिभाषन्ते॥३५॥ आत्मा मनः दर्शनीयावयवैर्विलासो हासो वीक्षितं निरीक्षणं मनोहरा सूक्तयश्च तैरपहृता मनः प्राणा येषां तान् अनिच्छतोऽपि सा भक्तिर्गतिं मुक्तिं प्रापयतीति। अतो साधुरेवेति मान। अथ ते विलासादिभिः तत्र विलासो लीलावाम मनोहरम् सूक्तं मधुरभाषणम्॥३६॥ विभूतिं सा द्विकं च अष्टाधिकं मिलाह। अथो अविद्यानिवृत्त

नैकात्मतां मे स्पृहयन्ति केचिन्मत्पादसेवाभिरता मदीहाः। येऽन्योन्यतो भागवताः प्रसज्य सभाजयन्ते मम पौरुषाणि॥३४॥ पश्यन्ति ते मे रुचिराण्यम्ब सन्तः प्रसन्नवक्त्रारुणलोचनानि। रूपाणि दिव्यानि वरप्रदानि साकं वाचं स्पृहणीयां वदन्ति॥३५॥ तैर्दर्शनीयावयवैरुदारविलासहासेक्षितवामसूक्तैः॥ हृतात्मनो हृतप्राणांश्च भक्तिरनिच्छतो मे गतिमण्वीं प्रयुङ्क्ते॥३६॥ अथो विभूतिं मम मायाविनस्तामैश्वर्यमष्टाङ्गमनुप्रवृत्तम्। श्रियं भागवतीं वास्पृहयन्ति भद्रां परस्य मे तेऽश्नुवते तु लोके॥३७॥ न कर्हिचिन्मत्पराः शान्तरूपे नङ्क्ष्यन्ति नो मेऽनिमिषो लेढि हेतिः। येषामहं प्रिय आत्मा सुतश्च सखा गुरुः सुहृदो दैवमिष्टम्॥३८॥

नन्तरं विभूतिं सत्यलोकादिगतां भोगसम्पत्तिं अणिमाद्यष्टाङ्गमैश्वर्यं अनुप्रवृत्तं भक्तिमनुगतं तथा भागवतीं च श्रियं वैकुण्ठस्थां सम्पत्तिं अस्पृहयन्ति यद्यपि न स्पृहयन्ति तथापि तु लोके वैकुण्ठे अश्नुवते प्राप्नुवन्त्येव॥३७॥ न च ते काले विशिष्टान् भोगान् दिवङ्गते कालो नाशयतीत्याह न कर्हिचिदिति नङ्क्ष्यन्ति शान्तरूपे वैकुण्ठे मत्पराः काले विदधीन नङ्क्ष्यन्ति भोगहीना न भवन्ति अनिमिषो हेतिर्मदीयकालचक्रं नो लेढि न ग्रसति तत्र हेतुः येषामिति सुतवत्स्नेहविषयः सखि वद्विश्वासविषयः उपदेष्टा गुरुः सुहृद्धितकारी इष्टं दैवं मिन पुनः सर्वात्मना भाववत तितानमदीयकालचक्रं न ग्रस

एवम्भूतो मुक्तिरेकान्तभक्तेभ्यो दत्तामपि नेच्छन्तीत्याह। इममिति। अमुं परलोकं उभयायिनं लोकद्वयगामिनं आत्मानं लिङ्गदेहं। आत्मानमनु ये
पुत्रकलत्रादयः ये च पश्वादयः राज्यं धनानि तान् सर्वानपि विसृज्य मृत्योः संसारात् अतिपारये। अतितारयामि ॥३९॥ भजनस्य मृत्यु
तारकत्वे हेतुमाह नान्यत्रेति। मद्भगवतो मत्तो विना सर्वभूतानामात्मनः। भगवद्विशेषणमेतत् ॥४०॥ एतदेव साम

इमं लोकं तथैवामुमात्मानमुभयायिनं॥ आत्मानमनु ये चेह ये रायः पशवो गृहाः॥३९॥ विस
ृज्य सर्वानन्यांश्च मामेवं विश्वतोमुखं॥ भजंत्यनन्यया भक्त्या तान्मृत्योरतिपारये॥४०॥ नान्यत्र
मद्भगवतः प्रधानपुरुषेश्वरात्॥ आत्मनः सर्वभूतानां भयं तीव्रं निवर्त्तते॥४१॥ मद्भयाद्वा
ति वातोयं सूर्यस्तपति मद्भयात्॥ वर्षतींद्रो दहत्यग्निर्मृत्युश्चरति मद्भयात्॥४२॥ ज्ञानवै
राग्ययुक्तेन भक्तियोगेन योगिनः॥ क्षेमाय पादमूलं मे प्रविशंत्यकुतोभयं॥४३॥ एतावा
नेव लोकेस्मिन्पुंसां निःश्रेयसोदयः॥ तीव्रेण भक्तियोगेन मनो मय्यर्पितं स्थिरं॥४४॥ इति
श्रीभागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां वैयासिक्यां तृतीयस्कंधे विदुरमैत्रेयसंवादे क
पिलदेवहूतिसंवादे भक्तियोगो नाम पंचविंशतितमोध्यायः॥२५॥

र्थ्येन निरपेक्षत्वमाह [illegible] अपामीश्वरः सूर्य इति। मद्भयादिति ज्ञानवैराग्याभ्यां युक्तेन भक्तियोगेन [illegible]
[illegible] मृत्युर्धावति पंचम इति ॥४२॥ मद्भजनादेव मोक्षः [illegible] प्राप्नोतीति ॥४३॥ उपसंहरति। एतावा
निति [illegible] ॥४४॥ इति श्रीभागवते महापुराणे तृतीयस्कंधे पंचविंशतितमोध्यायः॥

येति कामा अपि सततलाना क्रियते तेन नरकभाजः दुःखयेति तु भक्ताश्च अश्रवणादिविमुखाः सतः काम्यकर्म्मपरा इति । तिमदाहन्याह । दैवेन
ते हतधिय इति । भवतः प्रसंगात् श्रवणकीर्तनादिरूपात् सर्वदुःखनिवर्तकात् विमुखानीन्द्रियाणि येषां अकुशलानि अक्षेमकराणि
॥७॥ अकुशलमेव दर्शयति क्षुदिति त्रिधातवश्च वातपित्तश्लेष्माणः इमाः प्रजाः मुहुर्भृशं सहेतन कामाग्निना असुदुर्भरेण अनुत्पादकेन
विच्छिन्नकोपेन च पीड्यमानाः सम्पश्यतो मे मनः सीदति [illegible] दुःखिता सत्स्वपि परमार्थलाभात् किमर्थं विषाद इत्यत आह यावत्
दितिश्चात्मनः इदं पृथक्त्वं देहादि आत्मनः [illegible] रूपं यामाया तस्या बलमाक्षिकाय यावत्तावत् न प्रतिसंक्रमेत न उपरमेत् ॥

दैवेन ते हतधियो भवतः प्रसंगात् सर्वाशुभोपशमनाद्विमुखेन्द्रिया ये । कुर्वन्ति कामसुखले-
शलवाय दीना लोभाभिभूतमनसोऽकुशलानि शश्वत् ॥७॥ क्षुत्तृट्त्रिधातुभिरिमा मुहुरर्द्यमानाः
शीतोष्णवातवर्षैरितरेतराच्च । कामाग्निनाच्युत रुषा च सुदुर्भरेण सम्पश्यतो मन उरुक्रम सीदते मे
॥८॥ यावत्पृथक्त्वमिदमात्मन इन्द्रियार्थमायाबलं भगवतो जन ईश पश्येत् । तावन्न संसृतिरसौ
प्रतिसंक्रमेत व्यर्थापि दुःखनिवहं वहती क्रियार्था ॥९॥ अह्न्यापृतार्तकरणा निशि निःशयाना
नानामनोरथधिया क्षणभग्ननिद्राः । दैवाहतार्थरचना ऋषयोऽपि देव युष्मत्प्रसंगविमुखा इह सं-
सरन्ति ॥१०॥ त्वं भक्तियोगपरिभावितहृत्सरोज आस्से श्रुतेक्षितपथो ननु नाथ पुंसाम् । यद्यद्धिया
ते उरुगाय विभावयन्ति तत्तद्वपुः प्रणयसे सदनुग्रहाय ॥११॥

लसम्पूर्णा पथमीक्रियमाणमर्थं फलयत्या । नन्वनुभवलेवम विभे किर्त्त विवेकिन स्तु मुक्ता एवेति किं तेषां न क्वापि समनत्वाहाह्र
निश्चापृता निशापृता निशयाना निक्षिप्त निकरणानीन्द्रियाणि येषां शेषो विषयसुखलवोऽपि नास्ति । यतोऽपि शयाना स्वप्नदर्शने
न चक्षुषा क्षणे भग्ना निद्रा येषां दैवेनाहता सर्वार्थ प्रतिहतात्वर्थरचना अर्थोद्यमा येषां ते । यु सदेवम नतकामानां संसारनिवृत्ति मुक्तानामकामा-
नामिष्टसिद्धिश्च भवति । [illegible] भक्तियोगेन परिभावितहृत्सरोजे आस्से तिष्ठसि श्रुतेन श्रवणेन ईक्षितः पन्था यस्य किंच यान् यान् भावयन्ति तत्तद्वपुः
प्रणयसि प्रकटयसि सतां भक्तानामनुग्रहाय ॥११॥

श्रीभा०टी०
स्कं०
३

न कामान न निष्कामा मामप्रतिकूलमेतेतरे आविष्कारितु इति प्रार्थितं इति ते उपचारैः सुरगणैः आराधितः यत्सर्वभूतदयया असदलभ्यया
एको नानाजनेष्ववहितः सुहृदन्तरात्मा एकः सन् दिव्यः यतः सर्वान्तर्यामी अतः कामभाक् त्रि॰ क्रियाफलं अफलं न
ति किं तु त्वदर्पणमेव कामानां चेतसमुच्चयस्य न स्वफलं न परोक्ष नाथ सिद्धं पुंसामिति न भगवतस्तवाराधनमेव सत्क्रियार्थो
धर्मक्रियाफलं अथ हेतुः अग्रस्वरूपं नामधेयं आविष्कारितं न तु नामकम् अर्थमेव कामस्यानपेक्षती सर्वे इत्यत्र
मेव वर्थनमाह सह शश्वत्सर्वं स्वरूपं चैतन्येन निश्चयं निमायया नष्टबोधधिषणाय विद्यात्रि सर्वेषु कार्येषु परमा

मात्तिष्ठसीद ततिथोपचितोपचारैराराधितः सुरगणैर्हृदिबद्धकामैः॥ यत्सर्वभूतदययासद
लभ्ययैको नानाजनेष्ववहितः सुहृदन्तरात्मा॥१३॥ पुंसामतो विविधकर्मभिरध्वराद्यैर्दानेन
चोग्रतपसा व्रतचर्यया च॥ आराधनं भगवतस्तव सत्क्रियार्थो धर्मोऽर्पितः कर्हिचिद्ध्रियते न
यत्र॥ शश्वत्स्वरूपमहसैव निपीतभेदमोहाय बोधधिषणाय नमः परस्मै॥ विश्वोद्भव
स्थितिलयेषु निमित्तलीलारासाय ते नम इदं चकृमेश्वराय॥ यस्यावतारगुणकर्मवि
डम्बनानि नामानि येऽसुविगमे विवशा गृणन्ति॥ ते नैकजन्मशमलं सहसैव हित्वा संयान्त्यपा
वृतमृतं तमजं प्रपद्ये॥१४॥

अथ नाम तत्स्वपरस्मै स्वहेतु विश्वोद्भवस्थितिलयेषु निमित्तया मायया स्वालीला विलासः तस्मै रासः क्रीडा यस्य ते तुभ्यमिदं नमः
न वक्तुमसमर्थ्य नतां चकृमेश्वराय केवलं च दत्वैव स्वयमेव जन्मन कृतोऽसि यत्नेति॥ अवतारादीनां हि नाम
रूपं सिद्धिमु तथावतार विडम्बनानि देवपर्मिदं नहसा सर्वं युगपत्त्वेन निसर्वे सह कं बलान्सहसा हित्वा कर्मादिविडम्बनानि ये
वर्षे मोक्षरूपं नाममात्रि शमादी निमित्तसुविगमे विवशाः अपि एतानि हित्वा संयान्त्यपावृतं निरस्तावरणम्

॥श्रीमद्भागवतटीका॥

३७

तदेव कालेन निमितेन स्वरूपानामायु परिमाणमुक्त्वा कालस्य परिच्छेदरहितत्वमाह कालोऽयमिति पञ्चभिः। उपचर्यते केवलमनन्त
नेनाधिकमेणायुर्गणनसंभवादि। अव्याकृतस्य कार्योपाधिशून्यस्य अत एवानन्तस्य अनादेर्जगदात्मनोऽजगत्कारणस्य प्रधानस्य
विशिष्टकालस्यासमर्थो द्विपरार्धाकालोऽयमीश्वरः समर्थोपि भूम्नः परिपूर्णस्य ईशितुं नैव प्रभुः। नसमर्थः। धाममानिनां देहाभि-
मानिनामेवेश्वरः। तथाच भूम्नस्तु न तत्र प्रभवत्याह॥ विकारैः षोडशभिः युक्तैः अष्टप्रकृतिभिर्युक्तैः सहितः तदारब्धदृश्यैरावृतः प्रथमा

कालोऽयं द्विपरार्धाख्यो निमेष उपचर्यते। अव्याकृतस्यानन्तस्य अनादेर्जगदात्मनः॥३८॥ कालोऽयं पर
माण्वादिर्द्विपरार्धान्त ईश्वरः। नैवेशितुं प्रभुर्भूम्न ईश्वरो धाममानिनाम्॥३९॥ विकारैः सहितो युक्तैर्विशे
षादिभिरावृतः। आण्डकोशो बहिरयं पञ्चाशत्कोटिविस्तृतः॥४०॥ दशोत्तराधिकैर्यत्र प्रविष्टः परमाणु
वत्। लक्ष्यतेऽन्तर्गताश्चान्ये कोटिशो ह्यण्डराशयः॥४१॥ तदाहुरक्षरं ब्रह्म सर्वकारणकारणम्। विष्णोर्धा
म परं साक्षात्पुरुषस्य महात्मनः॥४२॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां वैयासि
क्यां तृतीयस्कन्धे विदुरमैत्रेयसंवादे कालस्वरूपनिरूपणं नामैकादशोऽध्यायः॥११॥ श्रीमैत्रेय उ-
वाच। इति ते वर्णितः क्षत्तः कालाख्यः परमात्मनः। महिमा वेदगर्भोऽथ यथास्राक्षीन्निबोध मे॥१॥

ण्डकोशः। यत्र प्रविष्टः परमाणुवल्लक्ष्यत इत्युत्तरेणान्वयः। कीदृशः। अन्तःपंचाशत्कोटियोजनविस्तृतः। सहितः विशेषादिभिः पृ
थिव्यादिभिः सप्तभिरावृतः॥४०॥ कीदृशः आण्डकोशः प्रमाणं इत्यपेक्षायामुत्तरोत्तराधिक्यमपेक्षितं। न केवलमयमेक एव अपितु अन्येपि
लक्ष्यते॥४१॥ सर्वेषां कारणानां कारणं धाम स्वरूपम्॥४२॥ इति श्रीभागवते तृतीयस्कन्धे नामैकादशोऽध्यायः॥११॥ द्वादशे तु कु
मारादिमनुसर्गसमीरणात्। कायभेदेन ब्रह्मणः मनुसर्गो निरूप्यते॥

श्रीमद्भा०
स्क० ३
अ० १२

अथ इति। ब्रह्मा ससर्ज तीव्रतमत्वेनाविद्या वृत्तीः ससर्ज। तत्र तमो नाम स्वरूपाप्रकाशः मोहो देहाद्यहंबुद्धिः महामोहो भोगेच्छा तामिस्रं तत्प्रतिघाते क्रोधः अन्धतामिस्रं तन्नाशे अहमेव हतोऽस्मीति बुद्धिः तदेवोक्तमन्यत्र। तमोऽविवेको मोहः स्यादन्तःकरणविभ्रमः महामोहश्च विज्ञेयो ग्राम्यभोगसुखैषणा। मरणं ह्यन्धतामिस्रं तामिस्रं क्रोध उच्यते। अविद्या पञ्चपर्वैषा प्रादुर्भूता महात्मनः इति पातञ्जलेऽप्युक्ताः

ससर्जाग्रेऽन्धतामिस्रमथ तामिस्रमादिकृत्। महामोहं च मोहं च तमश्चाज्ञानवृत्तयः॥२॥
दृष्ट्वा पापीयसीं सृष्टिं नात्मानं बह्वमन्यत। भगवद्ध्यानपूतेन मनसान्यां ततोऽसृजत्॥ सन-
कं च सनन्दं च सनातनमथात्मभूः। सनत्कुमारं च मुनीन्निष्क्रियानूर्ध्वरेतसः॥३॥

एवोक्ताः अविद्याः अस्मिताद्याः पञ्च क्लेशा इति। पञ्चैते क्लेशा इति श्रीधरस्वामिनः। ... पर्यवसिता इति। न बहु अमन्यत नानन्दत्। भगवद्ध्यानपूतेनेति ... ... सर्गस्य ... निष्क्रियत्वम् ... ऊर्ध्वरेतस्त्वम् ...।

व्यतिरेकाभावमभिप्रेत्याह यथेति व्यतिरेकतो भावः सत्ता नास्ति गन्धस्य कदाचिदपत्वयदर्शनात् दृष्टान्तान्तरमपामिति बुद्धेः -
प्रकृतेः परस्य च पुरुषस्यापि अन्वेति किमतः आह अकर्तुरिति येषु गुणेषु आश्रयो यस्य सः तेषु प्रकृतेर्गुणेषु सत्सु पुरुषस्य कैव-
ल्यं कथं अतएव क्वचिन्निवृत्तमपि संसारभयं पुनः प्रवर्तत इत्याह क्वचिदिति प्रकृतिसंबंधमात्रं यदि हे-
तुः किं तु गुणानुध्यानं तदा सति तन्निवृत्तौ मोक्षो घटते क्वचिदुपलब्धं साधनं यथैव कल्प्यादि समित्येवं साधनमाह अनिमित्तेति -
यथा नृपविहरति त्रिभिः निमित्तफलान्यनिमित्तं यस्मिंस्तेन निष्कामेण धर्मेण अमलात्मना निर्मलेन मनसा अनेन क

यथा गन्धस्य भूमेश्च न भावो व्यतिरेकतः ॥ अपां रसस्य च यथा तथा बुद्धेः परस्य च ॥१८॥ अकर्तुः कर्म-
बंधोयं पुरुषस्य यदाश्रयः ॥ गुणेषु सत्सु प्रकृतेः कैवल्यं तेष्वतः कथं ॥१९॥ क्वचित्तत्वावमर्शेन निवृत्तं-
भयमुल्वणं ॥ अनिवृत्तनिमित्तत्वात् पुनः प्रत्यवतिष्ठते ॥२०॥ [illegible] अनिमित्तनिमित्तेन
स्वधर्मेणामलात्मना ॥ तीव्रया मयि भक्त्या च श्रुतसंभृतया चिरं ॥ ज्ञानेन दृष्टतत्त्वेन वैराग्येण बलीय-
सा ॥ तपोयुक्तेन योगेन तीव्रेणात्मसमाधिना ॥ प्रकृतिः पुरुषस्येह दह्यमाना त्वहर्निशं ॥ तिरोभवि-
त्री शनकैरग्नेर्योनिरिवारणिः ॥२३॥ भुक्तभोगा परित्यक्ता दृष्टदोषा च नित्यशः ॥ नेश्वरस्याशुभं धत्ते
स्वे महिम्नि स्थितस्य च ॥२४॥ यथा ह्यप्रतिबुद्धस्य प्रस्वापो बह्वनर्थभृत् ॥ स एव प्रतिबुद्धस्य न वै मोहा-
य कल्पते ॥२५॥ एवं विदिततत्त्वस्य प्रकृतिर्मयि मानसं ॥ युंजतो नापकुरुत आत्मारामस्य कर्हिचित् ॥२६॥

प्रज्वलितेन समभृतया पुष्ट्या दह्यमाना तथा निवर्तयमाना तिरोहिता भवति ॥२३॥ एवं च सति पुनरुद्भवो नास्तीत्याह भुक्तभो-
गेत्यादि युग्मेन । निसर्गदोषदर्शनादोषोऽयस्याः अत एव परित्यक्ता सती ईश्वरस्य अपरतंत्रस्य स्वे महिम्नि स्थितस्य अशुभं न दधाति अस्य
॥२४॥ अविवेकावस्थायामनर्थहेतुरपि विवेकानन्तरं न भवतीति सदृष्टान्तमाह यथेति प्रस्वापः स्वप्नः बहूनर्थान्
बिभर्त्ति पुष्णाति ॥ प्रतिबुद्धस्य संस्कारमात्रेण स्फुरन्नपि ॥२५॥

श्रीमद्भा०
स्कं० ११
७६

व पस हृत निर्यदि व मिति त्रिति बहुनि जन्मानि दस्मिन् कालेष निबुध्यार्थे । विविना मतलं केवला सखा म सख्या मा देहुनिम
निरितं सहसं म वाञ्च य ति धैलस सिर ति आयामं बसन कारणा तोनहिना । संज्ञाया मिथ्या ज्ञानि मर्त्य सिं गा वि निर्गी॥
लिग रहितं निनसतीस्य में भक्त नवानुग्र ग्राभादि सिद्ध योगं तरायम ह्या नव तिनामु यो गे नैष विना मुलमु कामु न यो गावली हेतु।
यो साना मुयन सिद्धस चेतोन विसमा नोत्प्रवृत्ते भात । अस्म न हाल्पत म ति क्रांतो । स्थतो यो हत लान च धिनीयत्र यसं गाती मृतो।
हवितिन नमती ति विषयको तु सिहो पि मया मशीक्रान्त इ ति मुख्यो लुसोगवी न वर्तीत्पर्थ। ॥१८॥ इति श्री भा० एका० स० म वि० टी० ... १२

यदि वम ध्यात्मवत् कालेन बहु जन्मना ॥ सर्वे अज्ञानविराप आब्रह्म भुवनान् मुनि ॥ पवमज प्रति बुद्धा
यो मत्वसाधिम स्युय सभानि ॥ श्रेय समस्तं ध्या भवी च ज्ञाखं मद्भाश्रयं ॥ या प्रोनी हुंजमा वीर ॥ स्व ह हरा
छिन्न संशयः मन्य जन्मानि वर्ते तयो मी लिंगा वि निर्ग मि ॥ १२ अथात्र अयो गोप चिता सुचेतो मा ध्या मुसि
द्ध स्य विस हते व ॥ अनन्यसृष्टि सुपथ मेग ति ॥ स्वादास ति की यत्र न मृत्यु हास ॥ १५ इति श्री भागव ते महा
पुराणे पारमहंस्यां संहितायां वैयासिक्यां एकादशस्कन्धे तुरी य विवेक नाम सप्त दशो निमो ध्यायः ॥ १२॥
श्रीभगवानुवाच ॥ योगास लक्षणं बुद्धे सर्वी जन्म भूपा त्मजे ॥ मनो ये नैव विधि ना प्रसन्नं या ति विस
यं ॥ १ ॥ खभर्माचरणं ज्ञा त्वा नि धर्मा च नि वर्तनं ॥ दैवा लब्धेन सन्तो षः आत्म विच्च रणार्चनं ॥ २ ॥ उं
नमो भगवते नारसिंहाय नमो नमः ॥

अथ शान्ति योगनो ज्ञात्वा योगेन भ्यान हेतुसिन्ना । सर्वो या विधि नितुं कालस्य स्यात्मी र्थ्ये ते । न किंसक्ते पत यो गम भक्ता समाधाय विस्तत
भोगान् बुद्धे भव योगास संयाक भिजो हरिः सर्वी ... अस्मात् जनन स्थ असन्नमा ॥ ० ॥ न तत्र सम निश्रमा नाहु । विभि स्वरा
दयामि के आचरणधर्मो चरणा ॥ १ ॥

धर्मभूर्त्तैर्ध्ववेदस्तुचितमेवेत्याक्रतधर्मोस्येति त्रिभिः ।त्रिविधयुगेष्वाविर्भवतीति त्रियुग यद्वा चीरितयुगलानि षड्गुणा नग-
त्रहवा स्या सत्यस्येति त्रियुग हे त्रियुग धर्मस्यस्य मवभिनि पत्ति स्वेरसाधारणैस्तप शौचदयाभिः सत्यस्य धर्मे स्विविपिकस्ता
ननुवर्तभामत्वात् ।भिनिरिसुमकृतपालितं किस्म त्वनो स्माक वरदयासलेन महवान्नासत्वमूर्खा नदभिधाति नेषापादानामनि
प्रातक्सजन्नतमस्य निरस्यनिराकृत्य द्विजानाद्देव ताना मवलोजना न नुभवु यथाहितोपेत्य निरस्येति त्रस्माकं नन्भिजैये
स्पर्धाच ज्ञानभिपं सर्वे नरक्षापीथं द्विजोत्तमाभाकुलयद्विहस्तूरवनगोपान रक्षिता ।स्वयसस्यानत्वान्नमयष्टीव श्रोता श्रुम
लैश्च हैवैव पंथा वेदमार्गोन स्तुति नात्रथापति ।स्वस्य श्रेष्ठस्थाहिंयव्मा नन ।त्रमहे एतत्र नस्तु नव भयहीषाश्च मदुक्तगीता ।
सु। यथादावरजिथि ष्टस्तनष्टे वेनशेजन ।मयस्त्रमाणकुतलोक स्वदत्तुकर्त्तनहति ।२५। मत्स्यलिति चैवनात्रह ।नन्सेदमार्गेनत्रणमा

धर्मस्य तेन भगवन्न खिल युगत्रिभिः स्वे-पत्तिश्वरा वरमिदं द्विजदेवतार्थं ।। मूनं भूतं नदभिधातिरज
स्तमश्रमसत्वेन को वरदयात तु वानिरस्य ।।२४।। न त्वं विजोन्नमकुलं यदिहा न गोपं गोमा हि य
हैणेन समस्तु तेन ।। नद्वैव नेस्य नितिश्च वस्तव देवपंथा लोको यही प्यद्दयज्ञस्य हितस्समाणं ।।२५।।
नतेऽस्मीश्मिथसलनिषेविधि तो ।। क्षेमं जनाय निजत्राणि जिस्तुतारेः ।। नैनावता अधिपते
वैत विश्वज्ञज्ञेस्तेजः स्तानंव वननस्यसते विनोद ।।२६।। यं वान्यथो हंसमधीत्राजनवान्विधनेहनि
सुभातदस्तुमन्नाहि निर्मलीकं ।। अस्मासु वा यत्र चिनोक्षिपतां सदंडो येनागसो नयमर्दुंद्राहि ।।

दवे निलोको लि सत्वनि भिन्नाजनानम्त्रीमविधातु मिति ।।नाम्यव निजत्रा कि कि रा आदि निस स्यादि तत्रय भव तिपञ्च सन्नतस्तनबाह्य
कुलेयवनति युक्तेव ।यद्वमहतो लेश्यवनतितिओहा यिकरीतथाक यतावता बुधर्मत्राण अथोजने त्रवनतस्सनमनकमवतस्तनवे
ज.धनाव महन्नमहत्रीणयत स्मम माविलि पिनोद ।२६।आपाय हृपविताम विज्ञापयति । यदा मर्द दविभास्य निमनानुहतितु त्रा
पिकांजीविका बातस्तनैमतु मन्यामहे ।थैवमनिरपराधावेनो किञ्चिवेजात्रा पैनाकुञ्जहि ।धौ जिनवल्ल ।२५

[illegible]

[illegible]

[illegible]

स्वछत्वं भगवद्वित्रया ब्रिकस्य विकारित्वं लयविक्षेपरहितत्वं सत्वांशप्रकृतिः कोमलत्वं रागादिरहिता वस्थापरामूलमस्य तत्रान्ना-
कर्तृत्वमात्मनः स्वरूपं तत्र्यान्ना नन्दिसमर्थाः ॥२१॥ महत्तत्वात्सृष्टिपूर्वकं तद्वृत्त्यमाह। महत्तत्वादिति चतुर्भिः। क्रियाशक्तिः
क्रियाप्रधानः ॥२३॥ त्रैविध्यमाह। वैकारिकस्तैजसश्च तामसश्च यतो भवः मनआदीनां यस्मात्तत्संख्यातत्त्वमित्यर्थः ॥२४॥ तत्रिं
स्तुपासनस्वरूपमाह। सहस्रशिरसमिति ॥२५॥ कर्तृत्वं देवतात्मत्वं येन करणमिंद्रियरूपेण कार्यत्वं भूतरूपेण ताम तामसौ। त्रिविक्रमं ॥

स्वच्छत्वमविकारित्वं शान्तत्वमिति चेतसः ॥ वृत्तिभिर्लक्षणं प्रोक्तं यथापां प्रकृतिः परं ॥२२॥ म
हत्तत्वाद्विकुर्वाणाद्भगवद्वीर्यचोदितात् ॥ क्रियाशक्तिरहंकारस्त्रिविधः समपद्यत ॥२३॥ वै
कारिकस्तैजसश्च तामसश्च यतो भवः ॥ मनसश्चेंद्रियाणां च भूतानां महतामपि ॥२४॥ सहस्र
शिरसं साक्षाद्यमनंतं प्रचक्षते ॥ संकर्षणाख्यं पुरुषं भूतेंद्रियमनोमयं ॥२५॥ कर्तृत्वं करण
त्वं च कार्यत्वं चेति लक्षणं ॥ शान्तघोरविमूढत्वमिति वा स्यादहंकृतेः ॥२६॥ वैकारिकाद्विकुर्वा-
णान्मनस्तत्वमजायत ॥ यत्संकल्पविकल्पाभ्यां वर्तते कामसंभवः ॥२७॥ यद्विदुर्ह्यनिरुद्धा
ख्यं हृषीकाणामधीश्वरं ॥ शारदेंदीवरश्यामं संराध्यं योगिभिः शनैः ॥२८॥

कारणगुणत्रयरूपेण ॥२६॥ मनसस्तत्वं निरूपयंल्लक्षणमाह। विकारिकादिति द्वाभ्यां सात्विकात् विकुर्वाणान्मनस्तत्वं जातं। नेत्यस्य मनसः संकल्पविकल्पाभ्यां कामसंभवो वर्तते तदुत्पत्तिक्रमं तदुपासनामेव ज्ञाने इति यथाभ्यां मसूपवृत्तिरुपासनायां ॥
विकार्यत्वात्स्वार्थता। उपासनारूपमनिरुद्धसोकेः ॥२७॥ शारदसरस्कालीनं इंदीवरं नीलोत्पलं तद्वत्श्यामं शनैः सं

श्रीभाग० टी० ७३

बुद्धिरस्य निर्विकल्पकज्ञानमात्रं तैजसाद्विकुर्वाणाद्बुद्धिस्तत्त्वं द्रव्यस्फुरणरूपं विज्ञानं [illegible] इन्द्रियाणामनुग्रहः [illegible] ॥ यदुक्तं तु निर्विकल्पज्ञानं [illegible] संशयादि विपर्यासो [illegible] निश्चयः [illegible] इन्द्रियाणां [illegible] तैजसानि तैजसाहंकाराज्जातानि [illegible] इन्द्रियाणि [illegible] तैजसत्वेऽपि [illegible] प्राणस्य [illegible] क्रियाशक्तिमत्त्वात् [illegible] ॥२९॥ तथा

बुद्धेः

तैजसानुविकुर्वाणाद्बुद्धितत्त्वमभूत्ततः। द्रव्यस्फुरणविज्ञानमिन्द्रियाणामनुग्रहः॥ संशयोऽथ विपर्यासो निश्चयः स्मृतिरेव च। स्वाप इत्युच्यते बुद्धेर्लक्षणं वृत्तितः पृथक्॥३०॥ तैजसानीन्द्रियाण्येव क्रियाज्ञानविभागशः। प्राणस्य हि क्रियाशक्तिर्बुद्धेर्विज्ञानशक्तिता॥३१॥ तामसाच्च विकुर्वाणाद्भगवद्वीर्यचोदितात्। शब्दमात्रमभूत्तस्मान्नभः श्रोत्रं तु शब्दगम्॥ अर्थाश्रयत्वं शब्दस्य द्रष्टुर्लिङ्गत्वमेव च। तन्मात्रत्वं च नभसो लक्षणं कवयो विदुः॥

[illegible]

[illegible] शब्दमात्रं [illegible] ॥३२॥

अद्वितीयं पुंप्रकृ... योपवर्णितो सांख्ये सर्वेषां तत्त्वानां लक्षणमत्रेदम् ॥ श्लोकाः ... तस्माद्‌भि श्रासुनी-
रयन्तु । ... निद्रां ... नाहं तत्त्वविन्न ... साम्प्रायत्व ... साख्यमि... सांख्यं ... किं योगं ... ग्रथ सुपक्षिर्थं
तत्त्वलक्षणमुक्त्वा ... साधनमाह ... इति । नन्तु मुक्ति ... वेदन्तु तत्त्वलक्षणं तावत् तमेव विदित्वा तिमृत्युमेतीति
श्रुतेः । अत ... ज्ञानमिति । आत्मदर्शनरूपं ज्ञानं ... हृदयग्रन्थिभेदनं अग्रहं कार निवर्तकं निःश्रेयसप्रयोजनाय अ-
... तत्त्वेषु ... ज्ञानं स ... निवाश्यं ... तत्र पुरुषलक्षणमाह । अनादिरिति आत्मा पुरु-
ष । को साना ... प्रतिलो मधाम ... स्वयं ... कपटमा वर्तयति । अनादिरिति संसारिलक्षणमाह ... लोकमते

॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अथ ते संप्रवक्ष्यामि तत्त्वानां लक्षणं पृथक् ॥ यद्विदित्वा विमुच्येत पुरुषः
प्राकृतैर्गुणैः ॥ १ ॥ ज्ञानं निःश्रेयसार्थाय पुरुषस्यात्मदर्शनं ॥ यदाहुर्वर्णये तत्ते हृदयग्रन्थि-
भेदनं ॥ २ ॥ अनादिरात्मा पुरुषो निर्गुणः प्रकृतेः परः ॥ प्रत्यग्धामा स्वयंज्योतिर्विश्वं येन समन्वि-
तं ॥ ३ ॥ स एष प्रकृतिं सूक्ष्मां दैवीं गुणमयीं विभुः ॥ यदृच्छयैवोपगतामभ्यपद्यत लीलया

पर... असंग ज्ञानादिगुणावाश्रयति निर्गुण ... मिमतं ज्ञानविषयत्वाश्रयनिरस्तं तथापि निश्रमेतेवघा
ना... मिमतज्ञाना भावत्वेन स्फुरणमपि निरस्तम् यं ... ... विश्वं येन समन्वितं प्रकाशितं इति तेषणेन रहेतुमि.
पुरुषप्रकृति परत्वमपि सिद्धं ... आवरण विक्षे ... न प्रकृति ... विद्यात आवरण ... त्यमेव जीवो यो विरचि-
यां ... प्रत्यग्धामे ... पुरुषस्य जीवेश्वर ... ... विविधं ... प्रकृत विवेकेन संसरति स जीव ... प्रकृति
... कत्व विश्वसृष्ट्यादिकरो निस परमेश्वर ... विशेषितं जीवस्य संसारप्रकारमाह । स एष इति यज्जति । सूक्ष्माम-

श्रीभगी० टी० ९७ तं ज्ञात्वामृतमश्नुते। गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति। इति। ज्ञात्वा अमृतमश्नुते इत्येतत्स्याज्ज्ञानेनाधिकारी क्षेत्रक्षेत्रज्ञ स्वरूपज्ञानं अज्ञानेनैव संसार इति। अत एव पृच्छति। गुणैरेव कर्माणि क्रियमाणानि पुरुषे आरोप्यन्ते इत्यादि मुमुक्षोः आत्मानं विदुषः तत्त्वानुसंधानं मोक्षसाधनं तत्र संसारस्य कारणं गुणकृतं कर्म गुणैः क्रियमाणे पुरुषे कर्तृत्वमारोप्य अभिमन्यते। अत एव हि मम ममेति पुरुषस्य संसारो निर्बन्धः। देहाद्यसंगतस्य केवलस्य बन्धहेतुत्वं नोपपद्यते अतः प्रकृतिसंबन्धस्यैव संसारहेतुत्वं जन्मसु योनिषु इत्यादि। प्रकृतिरेव कर्तृत्वं नानाविकारैरेव कर्तृत्वादिसंसारे तत्त्वकौशलेन वनस्थी।

गुणांश्चैव विकारांश्च विद्धि प्रकृतिसंभवाः प्रकृतिप्रजाः विद्धि कामसुखहेतवः सत्त्वादयो गुणा नगुणत्वात्॥ एवं प्रकृत्याध्यासेन कर्तृत्वं प्रकृतेः पुमान्॥ कर्मसु क्रियमाणेषु गुणैरात्माभिमन्यते॥ तत्त्वस्य संसृतिहेतुः पारतंत्र्यं तत्त्वतः॥ अथ सकर्तृत्वं शास्त्रसाक्षिणो निर्दिष्टं तत्र॥ कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते॥ पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते॥ देवहूतिरुवाच॥ प्रकृतेः पुरुषस्यापि लक्षणं पुरुषोत्तम॥ ब्रूहि कारणयोरस्य सदसच्च यदात्मकम्॥ ९॥

क्रियतां नैव ज्ञा॥ कार्यशरीरकारणानि इन्द्रियाणि कर्तृत्वे देवतावर्गः तज्ज्ञानाय तेषु पुरुषस्य प्रकृतिकार्यमिति। कूटस्थस्य स्वतो विकाराभावात् कर्तृत्वं प्रकृतेरेव सम्भवति देहाद्यहंकारमेव कर्तृत्वादिकमित्यर्थः। भोक्तृत्वे तु पुरुषस्य कारणमिति विशिष्टस्यापि भावः। अध्यासे देहादिभिः सह पुरुष अकर्तृत्वादि कर्तृत्वं च तथापि विकारसंबन्धादेव तादृशं प्राधान्यं ज्ञानमस्य विद्वत्तात्। अधिष्ठानं विद्धि अधिष्ठानदेवसंस्थितः पुरुषः तद्भोक्तृत्वं चिदाभासेन स्यात् तत्कारणमीश्वरः प्रकृतिश्च पुरुषः। प्रकृतिरिति। प्रकृतेर्विशेषसदसद्भयं स्थूलं सूक्ष्मं च कार्यं यदात्मकं तयोः प्रकृतिपुरुषयोः॥ ९॥

हर्षीका रितसञ्चममाह। ध्याता नैवे किल वंदनमेवासितपद्मस्य कोशो तं नर्गास्तत्र आसितपद्मकोशा मिलन्तीप मामुदरा- नरे आरुणे अथ शेखे कुंदवन्मासीयस्मिन् तं ततऊर्ध्वं वीक्ष्यालब्धमनोरथा सन नखाणंव नख मणि मणी येषां ताभ्यां यथा- अश्रयन्त्य मङ्घि दंधे पुनस्वेक्ष्य अधो दृष्ट्वा वीक्ष्य पुन पुनरेव शिरीक्ष्य युगपत्संभोगलाव एष यह्णाक्ले ध शान्तिद ध्रुमस्तिवत ३८ योगमार्गैर्गतिं मृगयतां पुंसां ध्यानस्पदं विषयं तत्र बहुमतं अत्पादरा स्पदं बहुनामलहरणास मतमिति, वा पौंस्नं यो समवपुर्दर्शयतः अणिमाद्यसिद्धैरसाधारणे औत्पत्तिकैर्निसर्गे माद्यष्टैश्वर्यैर्युतं समगृणन् सम्यगस्तु

नेवाऽमुष्य वदनासितपद्मकोशमुद्वीक्ष्य सुंदरतराधरकुंदहासं। लब्धाशिषः पुन रवेक्ष्य तदीयमङ्घ्रिद्वंद्वं नखारुणमणिश्रयणं निदध्युः॥ ४७ पुंसां गतिं मृगयतामिह योगमार्गैर्ध्यानास्पदं बहुमतं नयनाभिरामं। पौंस्नं वपुर्दर्शयानमनन्यसिद्धैरौत्पत्तिकैः समगृणन् युतमष्टभोगैः॥ ४८॥ कुमारा ऊचुः॥ योऽन्तर्हितो हृदि गतोऽपि दुरात्मनां त्वं सोऽद्यैव नो नयनमूलमनन्त राद्धः। यर्ह्येव कर्णविवरेण गुहां गतो नः पित्रानुवर्णित रहा भवदुद्भवेन ४९

वन् ४९ हे अनन्त सर्वज्ञ सूर्येण प्रकाशसे न न चिरं दृश्यते तु परममङ्गलविग्रह सम्पूर्णस्त्वं कोऽसि अहो त्वं परमात्मक मिसापुनः हे अनन्त यस्त्वं हृदि गतोऽपि दुरात्मना मन्तर्हितो न स्फुरसि स नोऽस्माकमन्तर्हितो न भवसि नयनमूलं त्वमद्यैव राद्धः प्रा प्तोऽसि अन्तर्यामिनापि हेतु न च न सकाशात् अत्रोऽयस्मे नेन स्मत्पित्रा अहि यदैव अनुवर्णितरह उपदिष्टरहस्य ना- देवन कर्णमार्गेण गुहां बुद्धिं गत आसीसीति ४९

ननु पित्रोपदिष्टं न वेत्ताम इत्यत आह त्वं आत्मतत्त्वं अस्मल्लभ्यमेव सात्त्वरूपत्वात्तवेति आत्मतत्त्वस्य निरवद्यत्वेन विराधादि स्पष्ट इति हे
भगवन् परमात्मनस्तव स्वरूपं त्वा विदाम विद्मः अलप्सि आत्मीभ ननु निरुपाधेः कथं भवेत्तस्य अत आह सत्त्वे सात्त्विकेव
न आह सत्त्वेन विशुद्धसत्त्वमूर्त्या एषां जनानां सम्यक् प्रतिदिनं रतिः सम्प्रति रतिं रचयन्तं। आत्मतत्त्वमेवाह यत्ते तव अनुताप
कृपानेन विदितैर्ज्ञातैर्दृढैर्भक्तियोगैः उद्ग्रन्थयो हृदि विभिन्न हृदि विद्युः मुनयो विरागाः ४७

तं त्वां विदाम भगवन् परमात्मतत्त्वं सत्त्वेन संप्रति रतिं रचयन्तमेषां॥ यत्तेऽनुतापविदि
तैर्दृढभक्तियोगैरुद्ग्रंथयो हृदि विदुर्मुनयो विरागाः॥४७॥ नात्यंतिकं विगणयंत्यपि ते
प्रसादं किम्वन्यदर्पितभयं भ्रुव उन्नयैस्ते। येऽङ्ग त्वदंघ्रिशरणा भवतः कथायाः कीर्त
नीयतीर्थयशसः कुशला रसज्ञाः॥४८॥

स्वरूपमपि त्वत्कथासक्तिमतां न सुखाय किन्तु भक्त्या त्वद्भक्तानां सुखाविर्भावमाह। आत्यंतिकं मोक्षाख्यमपि तव प्रसादं ते न गणयन्ति नाद्रियन्ते कि
मु किंपुनस्तवान्यदिन्द्रादिपदं ते तव भ्रुवोरुन्नयैर्भ्रूभङ्गैः अर्पितं निहितं भयं यस्मिंस्तत्तत्के ये अङ्ग हे ईश त्वदंघ्रिशरणा भवतः कथायाः र
सज्ञाः कथं भूतस्य कीर्तनीयानि तीर्थानि यशांसि यस्य कीर्तनार्हं तीर्थं यशो यस्य॥४८॥

यामास्वेवर्णिको धर्मं तस्मान्निहरति मितं च तम्भोधशुद्धचनस्वादनन्तमिति नाम योगा गोपुरस्थेदेनेस्तोयेनैकपपूरयेत् मारुतस्य प्रचारार्थं चतुर्थो ऽर्थस्ते य थे ह्निति स्मृतिशस्ति बहिर्विशक्षिजनस्थैम निर्यायधनस्यस्थानस्य सेवनमथाथ्याचमाष्टं प्र- योजनमात्रस्य परिग्रहः ।३। आसनादीनं गात्माह प्रतिनि सतत्रासनस्यजयेनस्थैर्यं ४ स्वधिष्ण्यानां प्राणस्थानानां मूलाधारादीनां मध्ये एकस्मिन्देशे मनसा सह प्राणस्य धारणं आत्मनो मनसः समाधानं आत्माकारता । ५ अष्टेमेष्वृत

अष्टधर्मानि हन्तिश्च मोक्षधर्मे रतिस्तथा । मितमेध्यादमं ज्ञानं द्विविक्तशील मसेवनं ।१। अहिंसा सत्यमस्तेयं यथावदर्थपरिग्रहः ॥ ब्रह्मचर्य्यं तप शौचं स्वाध्याय पुरुषार्चनं ।२। मौनं सदासनजयः- स्थैर्यं प्राणजयः शमैः प्रत्याहारश्चेन्द्रियाणां विषयान्मनसा हृदि ।४। स्वधिष्ण्यानामेकदेशे मनसा प्राणधारणं ॥ वैकुण्ठलीलाभिध्यानं समाधानं तथात्मनः ॥५ एतैरन्यैश्च पथिभिर्मनो दुष्टमसत्पथं ॥ बुद्ध्या युञ्जीत शनकैर्जितप्राणो ह्यतन्द्रितः ।६। शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य विजितासन आसनं । तस्मि- न्स्वस्तिकमासीन ऋजुकाय समभ्यसेत् ।७। प्राणस्य शोधयेन्मार्गं पूरकुम्भकरेचकैः । प्रतिकूलेन वाचि- त्तं यथा स्थिरमचंचलं ।८॥

दानादिभि पथिभिरुपायैः ६ आसनादीनि पञ्चयतिशुचावित्यादिना विनियावत्समाधिरासनं कुर्याज्जितं चैलोत्तरप्रतिष्ठाप्य स्वस्तिकासनेन यथासुखमिति वासमभ्यसेत् प्राणायामविशेष ।७कुम्भकपात्रदापायधर्मे जानुमध्ये योगी नो ऽथ वस्थान स्व- स्तिकमाहुर्बुधा । बाह्यवायोरन्त प्रवेशनं पूरक प्रवेशितस्य धारणं कुम्भक धृतस्य बहिर्निःसारणं रेचक प्रतिकूलेन रेचकपूरककुम्भकैः यदा इडया पूर्य्य पिङ्गलया रेचनं पिङ्गलया पूर्य्य इडया रेचनमिति एवं प्रतिकूलेन वा त्रयाह स्या-
रुक्ष्मणा कुम्भक ।

र्थात्तस्मिन्स्थिते वायौ सूक्ष्मवर्णयथा मलं मलरहितं यथा मनो निरस्तमलं भवति [illegible] प्राणायामैर्वायोः [illegible] नियमितवायोः प्राणायामैर्दहेदिति । दोषान्धातुक्षोभादीन् संसर्गान् विषयसंगान् अनीश्वरान् गुणान् रागादीन् सह मनसा स्थिरीकरण । धारणया स्थिरं स्वदेहे सन्निधाय ध्यायेदित्यर्थः । [illegible] । सुसमाहितं स्थितं नासाग्रावलोकनः [illegible] । स्वनासाग्रे [illegible] त्रैलोक्यविशेषणै परिहृत्य [illegible] । सप्तभिः [illegible] भगवन्तं ध्यायेदिति [illegible]

मनोऽचिरात्स्याद्विरजं जितश्वासस्य योगिनः ॥ वाय्वग्निभ्यां यथा लोहं ध्मातं त्यजति वै मलम् ॥ प्राणायामै-र्दहेद्दोषान्धारणाभिश्च किल्बिषान् ॥ प्रत्याहारेण संसर्गान्ध्यानेनानीश्वरान्गुणान् ॥ यदा मनः स्वं विरजं योगेन सुसमाहितम् ॥ काष्ठां भगवतो ध्यायेत्स्वनासाग्रावलोकनः ॥ प्रसन्नवदनाम्भो-जं पद्मगर्भारुणेक्षणम् ॥ नीलोत्पलदलश्यामं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ लसत्पङ्कजकिञ्जल्कपीतकौशे-यवाससम् ॥ श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कौस्तुभामुक्तकन्धरम् ॥ मत्तद्विरेफकलया परीतं वनमालया ॥ परा-र्ध्यहारवलयकिरीटाङ्गदनूपुरम् ॥ काञ्चीगुणोल्लसच्छ्रोणिं हृदयाम्भोजविष्टरम् ॥ दर्शनीयतमं शा-न्तं मनोनयनवर्धनम् ॥ अपीच्यदर्शनं शश्वत्सर्वलोकनमस्कृतम् ॥ सन्तं वयसि कैशोरे भृत्यानुग्रहकातरम् ॥

[illegible] ध्यानमेवाह सप्तभिः [illegible] । काष्ठां [illegible] तत्तद्वासस्थानं [illegible]
[illegible] विशेषणं [illegible] नाम [illegible]
[illegible]
[illegible] सुदर्शनं [illegible] सन्तं [illegible] सर्वदा स्थितं [illegible] भृत्यानुग्रहकातरम् [illegible]

साधूनां लक्षणमाह तितिक्षव इति चतुर्भिः साधवः शास्त्रानुवर्तिनः साधुभूषणाः सद्गुणालंकृताः ... लक्षणम
नाथ ... तितिक्षा ... अतः साधव इत्यर्थः ॥२१॥२२॥ म
दाश्रयाः ... कथाः ... ॥ वीर्यसंविदः ... रसायनाः सुखदाः ता
जोषणात् सेवनात् अपवर्गो ... इति ... श्रद्धा ... भक्तिः ... अनुक्रमिष्यति

तितिक्षवः कारुणिकाः सुहृदः सर्वदेहिनां ॥ अजातशत्रवः शांताः साधवः साधुभूषणाः
मय्यनन्येन भावेन भक्तिं कुर्वंति ये दृढां ॥ मत्कृते त्यक्तकर्माणः त्यक्तस्वजनबांधवाः ॥ मदा
श्रयाः कथा मृष्टाः शृण्वंति कथयंति च ॥ तपंति विविधास्तापा नैतान्मद्गतचेतसः ॥ त एते सा
धवः साध्वि सर्वसंगविवर्जिताः ॥२४॥ संगस्तेष्वथ ते प्रार्थ्यः संगदोषहरा हि ते ॥२४॥ सतां प्रसं
गान्मम वीर्यसंविदो भवंति हृत्कर्णरसायनाः कथाः ॥ तज्जोषणादाश्वपवर्गवर्त्मनि श्रद्धा
रतिर्भक्तिरनुक्रमिष्यति ॥ भक्त्या पुमान्जातविराग ऐंद्रियाद्दृष्टश्रुतान्मद्रचनानुचिं
तया ॥ चित्तस्य यत्तो ग्रहणे योगयुक्तो यतिष्यते ऋजुभिर्योगमार्गैः ॥२६॥ असेवयायं प्रकृ
तेर्गुणानां ज्ञानेन वैराग्यविजृंभितेन ॥ योगेन मय्यर्पितया च भक्त्या मां प्रत्यगात्मानमिहाव
रुंधे ॥२७॥

... विरक्ती सर्वे ॥२४॥ ... किमत आह ... भक्त्येति ... मद्रचनाया ... अनुचिंतया ...
ऐंद्रियात् सुखात् जातविरागः ... चित्तस्य ग्रहणे ... यतिष्यते
ऋजुभिर्योगमार्गैः ... ॥२६॥ ... गुणानामसेवया ... ॥ अयं ... वर्त

काचिदिति। काश्चिदिसर्वे तचिताद्योस्मान् ... मे क्रिया- कीदृशी गोवराद्यो ... निर्वाणो ज्ञानकं नवयदं।
स रूपं ... श्रुये। अनन्तरमेव सबोल नाम ... कि। ... लिलिपाठे। अहं ... ।२४।
... करोती सर्वं ... ।२५। विज्ञानी द्विविरो ... सुखं ... याके ...
... विद्विलानातः ... तलाभ्या ... मासि नः कि
न ... वाचमकि विलानैष योगेच ।२७। ... तिपुष्ट ... मांस ...

देवहूतिरुवाच । काचित्त्वय्युचिता भक्तिः कीदृशी मम गोचरा । यया पदं ते निर्वाणमंजसान्वा-
... ।२८। यो योगो भगवन् बाणो निर्वाणात्मंस्त्वयोदितः । कीदृशः कति चांगानि यतस्तत्त्वा-
... ।२९। तदेतन्मे विजानीहि यथाहं मन्दधीर्हरे । सुखं बुध्येय दुर्बोधं योषा भवदनुग्र-
हात् ।३०। श्रीमैत्रेय उवाच । विदित्वार्थं कपिलो मातुरित्थं जातस्नेहो यत्र तन्वाभिजातः । त-
त्त्वाम्नायं यत्प्रवदन्ति सांख्यं प्रोवाच वै भक्तिवितानयोगं ।३१। श्रीभगवानुवाच । देवानां गु-
णलिंगानामानुश्रविककर्मणां । सत्त्व एवैकमनसो वृत्तिः स्वाभाविकी तु या ।३२। अनिमि-
त्ता भागवती भक्तिः सिद्धेर्गरीयसी । जरयत्याशु या कोशं निगीर्णमनलो यथा ।३३।

... विषयाः ... मेवमसल
... निरपेक्षैव ... अन्वयः। ... विकी
... वेदः। ... कर्म ...
... तथा ... इति ... नक्षिः
... जरयत्याशु ... जरय

अहं यदा एवं निर्विषयं तत्र निजं तदेव मुक्ताश्रयं अर्थतो मे आश्रयं विनाशाभावाद्यस्याः सा मनो वायुवत् चक्षुर्वत् आश्रय इति विषयं स्यात् । यतस्तत्र विरक्तं परमात्मदानुगतं तेन आत्मोपि निर्वाणं तत्र यत्र निर्विशेषतापरिसमाप्ताकारेण परिणमत इत्यर्थः यथार्चिः ज्वाला आश्रयविषयाभावे महाभूतज्योतीरूपेण परिणमति अत्र आत्मानं तदा अव्यवधानं अनुभवति आत्मानं एकं असङ्ग आत्मानमनुगतं भक्तो आत्मा तत्र हेतुः प्रतिनिवृत्तो गुणप्रवाहो देहादिधर्मो यस्य ॥ एवमात्मानं प्रत्यक्षीकृत्य पुनः संसरतीत्या

मुक्ताश्रयं यर्हि निर्विषयं विरक्तं निर्वाणमृच्छति मनः सहसा यथार्चिः । आत्मानमत्र पुरुषोऽव्यवधानमेकमन्वीक्षते प्रतिनिवृत्तगुणप्रवाहः ॥ ३५ ॥ सोऽप्येतया चरमया मनसो निवृत्त्या तस्मिन्महिम्न्यवसितः सुखदुःखबाह्ये । हेतुत्वमप्यसति कर्तरि दुःखयोर्यत्स्वात्मन्विधत्त उपलब्धपरात्मकाष्ठः ॥ ३६ ॥

ह सोऽपीति स च पुरुषः तस्मिन्महिम्नि स्वरूपे अवस्थितः अवस्थानं निष्ठा प्राप्तः कया मनसो निवृत्त्या चरमया अविद्यारहितयेति सुखदुःखबाह्ये तत्र हेतुः अविद्यानिवृत्तौ अत्र हेतुः एतदर्थो गम्यते अयमर्थः एवमपि सुखदुःखयोरात्मधर्मत्वात् कुतो निवृत्तिरत आह । दुःखयोः सुखदुःखयोः कर्तृत्वं यत्सूक्ष्मं ममाभिमानं तत्पूर्वं सदपि असति अविद्याकल्पिते कर्तरि अहंकारे विधत्ते निवृत्तेति शेषः कथमेवं उपलब्धपरात्मकाष्ठः प्राप्तपरमात्मस्वरूपः ॥ ३६ ॥ कृष्ण

श्रीभाग०
स्कं० ३
१८७

नस जीवन्मुक्तिमाह देहमिति त्रिभिः चरमः सिद्धो देहमपि न विपश्यति कुतः स्वरूपं आसनादुत्थितं च
आसनमेव स्थितं तत्स्थानमपि नं तमो दैववशात् उत्पन्नमपि वा न विपश्यति यतः स्वरूपमाप्त यतो देहात् स्वरूपमभ्यगात्
मतं देहमिति वाससो भ्रमत्वसाधने हेतुः प्रासस्य परिकृतं कटि तटे परिवेष्टितं स्थितं गतं वा मदिरामदेनान्धो यथा न पश्यति
तथा न तु नहि देहस्य कथं वर्तते इति जीवन्तं नित्यं देहो ऽपि नित्यं दैववशात् पूर्वसंस्कारवशात् योगाद्वा तदा संस्कारक कर्म
समाप्तिपर्यन्तं जीवन्नेव सासुः सेन्द्रियः अतु नहि नित्यं स्वरूप सङ्ग प्राप्नोति देहस्यापि स्वप्नदेहादितुल्यत्वं प्राप
पुत्रादि सहितं पुनर्न भजते अहं ममेति नाभिमन्यते प्रबुद्ध वास समाधियोगो यस्य प्रबुद्ध एव स निबुद्धवस्तु
आत्मतत्त्वस्य एव ॥ ३७ ॥ इति बोधकाकारमाह व्युत्पत्तिः यथेति त्रिभिः यथा दाराभिमानादपि पुत्रादेर्भेदः ॥ पि

देहं च तं न चरमः स्थितमुत्थितं वा सिद्धो विपश्यति यतोऽध्यगमत्स्वरूपम् । दैवादुपेतमथ दैववशादपेतं वासो यथा
परिकृतं मदिरामदान्धः ॥ ३७ ॥ देहोऽपि दैववशगः खलु कर्म यावत्स्वारम्भकं प्रतिसमीक्षत एव सासुः । तं सप्रपञ्चमधिरूढसमाधियोगः स्वाप्नं पुनर्न भजते प्रतिबुद्धवस्तुः ॥ ३८ ॥
यथा पुत्राच्च वित्ताच्च पृथङ्मर्त्यः प्रतीयते । अप्यात्मत्वेनाभिमताद्देहादेः पुरुषस्तथा ॥ ३९ ॥ यथोल्मुकाद्विस्फुलिङ्गाद्धूमाद्वापि स्वसम्भवात् । अप्यात्मत्वेनाभिमताद्यथाग्निः पृथगुल्मुकात् ॥ ४० ॥ भूतेन्द्रियान्तःकरणात्प्रधानाज्जीवसंज्ञितात् । आत्मा तथा पृथग्द्रष्टा भगवान्ब्रह्मसंज्ञितः ॥ ४१ ॥

पित्रादिः पुरुषो देहादेर्द्रष्टा ॥ ३९ ॥ पृथगवस्था नानाविधिमिदमत्र दृष्टान्तमाह यथोल्मुकात् उद्दीप्तज्वलतः काष्ठात्
सन्धानादुत्पन्नस्य विस्फुलिङ्गात् धूमात् अपि स्वसम्भवात् अभिमतादपि आत्मत्वेन अपि विविक्तो हि धूमोऽपि अग्निरूपो न उल्मुकात्

पूर्वस्मिन्नध्याये ... [illegible]

१८७

यदा निःसृतो सा व्हितीतोधिकामक स्मलनजहाति। यदा श्रीतारा घट नमस्क तत्साक्षाद्यतीन तेन मोक्षभावति इति। ३१। तस्मा मनु। ३१। कथं
स्वकीयस्वविध्यायतः सष्टुर्वेदाः। चतुः संख्यायुक्तान्। मुख्यान् समवेतान् सुसंगतान्। यथापुराभावकल्पे। ३४। चातुर्होत्रं होत्राध्वर्यु

तस्मैनमोभगवतेयइदंस्वेनरोचिषा॥ आत्मस्थंव्यंजयामास सधर्मंपातुमर्हति॥ ३१॥ सइत्थंगृ
णतःपुत्रान्पुरोदृष्ट्वाप्रजापतीन्॥ प्रजापतिपतिस्तन्वंतत्याजव्रीडितस्तदा॥ ३२॥ तांदिशोजगृ
हुर्घोरांनीहारंयद्विदुस्तमः॥ ३३॥ कदाचिद्ध्यायतःस्रष्टुर्वेदाआसंश्चतुर्मुखात्॥ कथंस्रक्ष्याम्य
हंलोकान्समवेतान्यथापुरा॥ ३४॥ चातुर्होत्रंकर्मतंत्रमुपवेदनयैःसह॥ धर्मस्यपादाश्च-
त्वारस्तथैवाश्रमवृत्तयः॥ ३५॥ विदुरउवाच॥ सवैविश्वसृजामीशोवेदादीन्मुखतोसृजत्॥ यद्य-
द्येनासृजद्देवस्तन्मेब्रूहितपोधन॥ ३६॥

एकंकर्मतन्त्रयज्ञविस्तारः उपवेदैः सोपवेदैः सह आश्रमाः न वृत्तयश्च आसन्। ३५। मुखतः मुखेभ्य। ३६।

वातुर्वर्ण्यस्य विकमाह । अर्थमा पाणिनम त्रतोमं होतु कर्म ऋगाश्रयत्वं कर्मस्तुतिस्तोमं स्तुतिः सामगीतस्तोमन् ...
... आयुर्वेदमिति आत्मनो मुखैः स्थापत्यं शिल्पकर्मशास्त्र ...
... इतिहास ... पुरीष्यचयन ...
... इति ...
... सावित्रं ... ब्राह्मं ... बृहत् ...

श्रीमैत्रेय उवाच । ऋग्यजुःसामाथर्वाख्यान्वेदान्पूर्वादिभिर्मुखैः ॥ शास्त्रमिज्यां स्तुतिस्तोमं प्रा
यश्चित्तं व्यधात्क्रमात् ॥३७॥ आयुर्वेदं धनुर्वेदं गान्धर्वं वेदमात्मनः । स्थापत्यं चासृजद्वेदं क्रमात्पूर्वा
दिभिर्मुखैः ॥३८॥ इतिहासपुराणानि पंचमं वेदमीश्वरः । सर्वेभ्य एव वक्त्रेभ्यः ससृजे सर्वदर्शनः ॥३९॥
॥ षोडश्युक्थौ पूर्ववक्त्रात्पुरीष्यग्निष्टुतावथ ॥ आप्तोर्यामातिरात्रौ च वाजपेयं सगोसवं ॥४०॥
विद्या दानं तपः सत्यं धर्मस्येति पदानि च ॥ आश्रमांश्च यथासंख्यमसृजत्सह वृत्तिभिः ॥४१॥ सा
वित्रं प्राजापत्यं च ब्राह्मं चाथ बृहत्तथा ॥ वार्तासंचयशालीनशिलोञ्छ इति वै गृहे ॥४२॥

... इति । ... शालीन ... शिलोञ्छ ...
... ॥४२॥ श्रीभगवते
वासुदेवाय नमो नमः ॥

वनिस्थिता मुखात् । तत्र वैखानसा [illegible] वालखिल्या नवैः फलैः पूर्वसंचितान्नत्यागिनः । औदुंबराः प्रातरुत्थाय यद्दिशं प्रथमं पश्यन्ति तन्मध्ये आहृतैः फलादिभिर्जीवन्तः । फेनपाः स्वयं पतितैः फलादिभिर्जीवन्तः । कुटीचकः आश्रमकर्मप्रधानः बहूदकः कर्मोपसर्जनज्ञानप्रधानः । हंसो ज्ञानाभ्यासनिष्ठः । निष्क्रियः प्राप्ततत्त्वः [illegible] ॥ अथ न्यायादीनां पूर्वादिक्रमेणोत्पत्तिमाह आन्वीक्षिकी [illegible] । [illegible] समस्ता व्याहृतयः [illegible] । [illegible] चतुर्थीं [illegible] । [illegible] अनुष्टुप् [illegible] ॥

वैखानसा वालखिल्यौदुंबराः फेनपा वने । न्यासे कुटीचकः पूर्वं बह्वोदो हंसनिष्क्रियौ ॥४२॥
आन्वीक्षिकी त्रयी वार्ता दंडनीतिस्तथैव च । एवं व्याहृतयश्चासन् प्रणवो ह्यस्य दह्रतः ॥४३॥
तस्योष्णिगासील्लोमभ्यो गायत्री च त्वचो विभोः । त्रिष्टुम्मांसात्स्नुतोऽनुष्टुब्जगत्यस्थ्नः प्रजापतेः मज्जाया पंक्तिरुत्पन्ना बृहती प्राणतोऽभवत् ॥४४॥ स्पर्शस्तस्याभवज्जीवः स्वरो देह उदाहृतः । ऊष्माणमिंद्रियाण्याहुरंतस्था बलमात्मनः । स्वराः सप्त विहारेण भवंति स्म प्रजापतेः ॥४५॥ शब्दब्रह्मात्मनस्तस्य व्यक्ताव्यक्तात्मनः परः । ब्रह्मावभाति विततो नानाशक्त्युप

[illegible] वर्णानामुत्पत्तिमाह स्पर्शेति । स्पर्शाः ककारादयः [illegible] । [illegible] परमेश्वर इति । [illegible] परमेश्वर । [illegible] ॥४८॥

व्यापृतैर्विस्तरः सर्गानीहारजमोमत्वतदतोपदेशेच्छानि विघ्नकामा सत्ता नतु अदृष्टमलं तस्मात्सदा स्वि न॥४३॥ मन्वन्तरथलु एकामपपक्षभुञ्जू षि विष्णवश्च दिना॥४४॥४५॥ सुन्नः फल न वशे विकुर्वत ॥अतएव कास्यद्वय॥ द्विविधान्नु ततमि त्याश्रयर्थो काँयमभा॥ कमि वदतो॥

ततो परमुपादाय स सर्गाय मनो दधे ॥४३॥ ऋषीणां भूरिवीर्याणामपि सर्गमविस्तृतं ज्ञात्वा तद्
हृदये भूयश्चिन्तयामास कौरव ॥४४॥ अहो अद्भुतमेतन्मे व्यापृतस्यापि नित्यदा ॥ न ह्येधन्ते प्रजा
नूनं दैवमत्र विघातकं ॥४५॥ एवं युक्तकृतस्तस्य दैवं चावेक्षतस्तदा ॥ कस्य रूपमभूद्द्वेधा यत्काया
यमभिचक्षते ॥४६॥ ताभ्यां रूपविभागाभ्यां मिथुनं समपद्यत ॥४७॥ यस्तु तत्र पुमान्सोऽभून्मनुः
स्वायंभुवः स्वराट् ॥ स्त्री यासीच्छतरूपाख्या महिष्यस्य महात्मनः ॥४८॥ तदा मिथुनधर्मेण प्रजा-
ह्येधांबभूविरे ॥ स चापि शतरूपायां पञ्चापत्यान्यजीजनत् ॥ प्रियव्रतोत्तानपादौ तिस्रः कन्याश्च
भारत ॥ आकूतिर्देवहूतिश्च प्रसूतिरिति सत्तम ॥ आकूतिं रुचये प्रादात्कर्दमाय तु मध्यमां ॥ द
१ क्षायादात्प्रसूतिं च यत आपूरितं जगत् ॥५०॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां
वैयासिक्यां तृतीयस्कंधे विदुरमैत्रेयसंवादे सृष्टिवर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥ श्रीशुक
उवाच ॥ निशम्य वाचं वदतो मुनेः पुण्यतमां नृप ॥ भूयः पप्रच्छ कौरव्यो वासुदेवकथादृतः ॥१॥ वि
दुर उवाच ॥ स वै स्वायंभुवः सम्राट् प्रियः पुत्रः स्वयंभुवः ॥ प्रतिलभ्य प्रियां पत्नीं किं चकार ततो मुने
॥२॥

कः॥ यास्त्रीत्यस्य महिष्यासीत्॥४८॥४९॥५०॥ ब्रह्मविदेवाह मत्कार्यमिति॥५०॥ यत आपूरितं जगत्॥ इति श्री॥ नाग
वतः हार्दे॥ अयोदशो विस्तरत्याया मनो एक मिलकाद्भुता॥ भरामुनमुद्धतम्नानजौं॥ कादिर्विंशस्वत्ता॥ स्वायंभुवः पुत्र भर्ते राज्ञः तान्॥१॥

प्रश्नमेवाह। सुखायेति पञ्चभिः। ते कर्माणि सुखं वान्यद्दुःखोपरमं वा सर्वथा न विन्देत किन्तु दुःखमेवाश्नुते तस्मिन्निर्दिष्टे उपायमेवेति तत एव कर्माणि भूय पुनः पुनर्दुःखमेव विन्देत। अत एव विभिन्नमाचरतो मानुषाः कथं सुखकर्तुं योग्या तस्य योग्यं भगवान् वदेत् निश्चयं चतुर्थेऽध्याये दैवात्प्राचीनकर्मयोगाद्भिन्नभूतानां कृष्णाद्विमुखस्य जनस्य अधर्मशीलस्य सुदुःखितस्य जनस्य अनुग्रहायैव भगवतां निर्मलानि निश्चयेन परोपकाराय स्वभावार्थं वेति भावः। तस्मात्हे साधुवर्य शं सुखरूपं वर्त्म नः आदिश कथय। येन भक्त्या संराधितो भगवान् हृदि स्थितः सन् तत्त्वाधिगमं ज्ञानं परोक्षं तत्त्वाधिगमं पुराणं श्रीभागवतमाख्यं च। करोतीति कर्माणि च

विदुर उवाच। सुखाय कर्माणि करोति लोको न तैः सुखं वान्यदुपारमं वा। विन्देत भूयस्तत एव दुःखं
यदत्र युक्तं भगवान्वदेन्नः॥२॥ जनस्य कृष्णाद्विमुखस्य दैवादधर्मशीलस्य सुदुःखितस्य।
अनुग्रहायेह चरन्ति नूनं भूतानि भव्यानि जनार्दनस्य॥३॥ तत्साधुवर्यादिश वर्त्म शं नः संराधि
तो भगवान्येन पुंसां। हृदि स्थितो यच्छति भक्तिपूते ज्ञानं सतत्त्वाधिगमं पुराणम्॥४॥ करोति
कर्माणि कृतावतारो यान्यात्मतन्त्रो भगवांस्त्र्यधीशः। यथा ससर्जाग्र इदं निरीहः संस्थाप्य वृ
त्तिं जगतो विधत्ते॥५॥ यथा पुनः स्वे ख इदं निवेश्य शेते गुहायां स निवृत्तवृत्तिः। योगेश्वराधीश्व
र एक एतदनुप्रविष्टो बहुधा यथासीत्॥६॥

दीनांवत्सलत्वं नियमस्य लोके क्रियासु नवधा। अथ प्रायेण यत्कारणं पुरुषस्य रूपेण कृष्णावतार सन् त्र्यधीशः त्रिगुणमायानियन्ता
न तत्र ज्ञानवत्त्वानि कर्मणि किं करोति कर्मोपि न निरीहः प्रवृत्तिः। यथेयं क्रिया निरीह निष्क्रिय निःस्पृहो भावस्य भूतस्थितकर्त्वेऽ
कृतिजीवका ५ स्वीये स्वे खे इदं यानि रूपाणि निवेश्य स्थापयित्वा निवृत्तवृत्तिरुत्पन्नसृष्टिर्गुहायां योगमायायां यावत्सर्वाजसादिरूपेण ६॥

श्रीमद्भा०
द० टी०
१५

मत्स्याद्यवतारभेदैः क्रीडन् यानि यज्ञकर्माणि विधत्ते पुनर्विरोधं यद्युपि सुकृतमा विश्रु शेति मनः श्रुतिसुश्लोकाः पुण्यकीर्तेः यस्ते योगो लिङ्गवाचिकी नो यदि विराजमानः सेलर्लो ९ । लोकमात्यादिति लोकान् लोकावेक पर्वताद्रहितं मानश्रावी । कथनं तत्कालं मत्र्ये युसनो गोसनामि निःकामो लोकेषु विलक्षणं ततकर्मादिकारी श्राविष्टाति वा ता ज्ञात्र । पिवतः येन प्रकारेण ज्ञीतां श्रवणानि भाव । तत्कतकर्म तत्क तत्परं कथात्र विधानां संविदताभावात् विश्वस तासकं च ।

कीडन्विधत्ते द्विजगोसुराणां क्षेमाय कर्माण्यवतारभेदैः । मनो न तृप्यत्यपि शृण्वतां नः सुश्लोकमौलेश्चरितामृतानि ॥ ९ ॥ यथैतस्य भेदैर्विविधैर्विलोकनाथो लोकान् लोकान् सहलोकयो भानः । अथ धीक्ष्णपद्म हिंस वैसत्वमिकारभेदोधितः ततः प्रतीतः ॥ १० ॥ येन स्वज्ञानामुतमान्मकर्मोद्धृपा शिवानां च निंदाम सत्त्व । नारायणो निष्क्रमथात्मयोनिरेत्य नो वर्ण्यं विश्वचर्यं पुण्यं ॥ परावरेशं जगतन्नना निष्कर्ता निमिषासमुखादमीष्णं ॥ अनन्तप्रेमसुखसुसाव हर्मा नेयामृतेन सकथा मृतोपाख्य ॥ १० ॥ कस्त्वयुयातनीर्थपदो निधानात् । सतो गुणैः स्पृशि रीशमानान् ॥ यः कर्णनाड्यां पुरुषस्य यातो भवप्रदां गेहरतिं छिनत्ति ॥ ११ ॥

आलयोऽपि स्वत सिद्ध । अन्तु महाभारते तत्र सर्वं भगमेव तत्राह । परे त्रैव तिनि कां ग्र वरेशूस्रा यथ । तेषां तत्रामधर्मो विमया । अनीशाणं श्रम पुन तेषां भाव येनाननु ममतत्ता स्मातेषान्त्वं सुखावहलाम यदुत्र कलसकथामुषोघः स्पृशित सात्हते तत्र वनुधिर्म नीलर्ष । पुत्रमदेह कइति । तीर्थपद इत्यत्र मुनिश्रमात कथायाः तामसतेषु समाजेषु स्पृशितो

श्रीमद्भा०

प्रादुष्कृतानामित्यादि [illegible] विनाशयन् [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥२१॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥२३॥ [illegible]
[illegible] ॥२६॥ [illegible]

प्रादुष्कृतानां मायानामासुरीणां विनाशयत् । सुदर्शनास्त्रं भगवान्प्रायुङ्क्त दयितं त्रिपात् ॥२०॥ तदा दितेः समभवत्सहसा हृदि वेपथुः । स्मरन्त्या भर्तुरादेशं स्तनाच्चासृक्प्रसुस्रुवे ॥२१॥ विनष्टासु स्वमायासु भूयश्चाव्रज्य केशवम् । रुषोपगूहमानोऽमुं ददृशेऽवस्थितं बहिः ॥२२॥ तं मुष्टिभिर्विनिघ्नन्तं वज्रसारैरधोक्षजः । करेण कर्णमूलेऽहन्यथा त्वाष्ट्रं मरुत्पतिः स आहतो विश्वजिता ह्यवज्ञया परिभ्रमद्गात्र उदस्तलोचनः । विशीर्णबाह्वङ्घ्रिशिरोरुहोऽपतद्यथा नगेन्द्रो लुलितो नभस्वता ॥२४॥ क्षितौ शयानं तमकुण्ठवर्चसं करालदंष्ट्रं परिदष्टदच्छदम् । अजादयो वीक्ष्य शशंसुरागता अहो इमं को नु लभेत संस्थितिम् ॥२५॥ यं योगिनो योगसमाधिना रहो ध्यायन्ति लिङ्गादसतो मुमुक्षया । तस्यैष दैत्यऋषभः पदाहतो मुखं प्रपश्यंस्तनुमुत्ससर्ज ह एतौ तौ पार्षदावस्य शापाद्यातावसद्गतिम् । पुनः कतिपयैः स्थानं प्रपत्स्येते ह जन्मभिः ॥२७॥ देवा ऊचुः ॥ नमो नमस्तेऽखिलयज्ञतन्तवे स्थितौ गृहीतामलसत्त्वमूर्तये । दिष्ट्या हतोऽयं जगतामरुन्तुदस्त्वत्पादभक्त्या वयमीश निर्वृताः ॥२८॥

[illegible] पदाहतः [illegible] २६ २७ अखिलयज्ञ [illegible]
[illegible] ॥२८॥

श्रीभाग० स्कं० ३ ६१

सादयित्वा हत्वेत्यर्थः पुष्करविष्टरादिभिर्ब्रह्मादिभिः समीडितः ॥३१॥ अथाध्यायमुपसंहरन्निगमयति मयेति ... हे सुमित्र यथा येन प्रकारेण ॥३२॥ हे द्विज शौनक ॥३३॥ ... नामिति ... ॥३४॥ ... क्रोशन्तीनां करेणूनां ... ॥३५॥ ... ॥३६॥ ... ॥

श्रीमैत्रेय उवाच। एवं हिरण्याक्षमसह्यविक्रमं स सादयित्वा हरिरादिसूकरः। जगाम लोकं स्वमखण्डितोत्सवं समीडितः पुष्करविष्टरादिभिः ॥३१॥ मया यथानूक्तमवादि ते हरेः कृतावतारस्य सुमित्र चेष्टितम्। यथा हिरण्याक्ष उदारविक्रमो महामृधे क्रीडनवन्निराकृतः ॥३२॥ सूत उवाच। इति कौषारवाख्यातामाश्रुत्य भगवत्कथाम्। क्षत्तानन्दं परं लेभे महाभागवतो द्विज ॥३३॥ अन्येषां पुण्यश्लोकानामुद्दामयशसां सताम्। उपश्रुत्य भवेन्मोदः श्रीवत्साङ्कस्य किं पुनः ॥३४॥ यो गजेन्द्रं झषग्रस्तं ध्यायन्तं चरणाम्बुजम्। क्रोशन्तीनां करेणूनां कृच्छ्रतोऽमोचयद्द्रुतम् ॥३५॥ तं सुखाराध्यमृजुभिरनन्यशरणैर्नृभिः। कृतज्ञः को न सेवेत दुराराध्यमसाधुभिः ॥३६॥ यो वै हिरण्याक्षवधं महाद्भुतं विक्रीडितं कारणसूकरात्मनः। शृणोति गायत्यनुमोदतेऽञ्जसा विमुच्यते ब्रह्मवधादपि द्विजाः ॥३७॥ एतन्महापुण्यमलं पवित्रं धन्यं यशस्यं पदमायुराशिषाम्। प्राणेन्द्रियाणां युधि शौर्यवर्धनं नारायणोऽन्ते गतिरङ्ग शृण्वताम् ॥३८॥ इति श्रीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे हिरण्याक्षवधे नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

... महापुण्यम् ... पवित्रम् ... ॥३८॥ ... महापुराणस्यार्थं ... आयुराशिषाम् ... प्राणेन्द्रियाणाम् ... ॥

सतीं श्रोतार्था ... [illegible] ... गुरुगम्भीरार्थां ... [illegible]

[illegible]

[illegible] परमेष्ठ्यमहोदयं ... [illegible]

[illegible]

सतीं व्यादाय शृण्वन्तो लघ्वीं गुर्वर्थगह्वरां । विगाह्यागाधगम्भीरां न विदुस्तच्चिकीर्षितं ।१४। ते योगमा-
ययारब्धपारमेष्ठ्यमहोदयं । प्रोचुः प्राञ्जलयो विप्राः प्रहृष्टाः क्षुभितत्वचः ।१५। ऋषय ऊचुः । न वयं
भगवन्विद्मस्तव देव चिकीर्षितं । कृतो मेऽनुग्रहश्चेति यदध्यक्षः प्रभाषसे ।१६। ब्रह्मण्यस्य परं दैवं
ब्राह्मणाः किल ते प्रभो । विप्राणां देवदेवानां भगवानात्मदैवतं ।१७। त्वत्तः सनातनो धर्मो रक्ष्यते
तनुभिस्तव । धर्मस्य परमो गुह्यो निर्विकारो भवान्मतः ।१८। तरन्ति ह्यञ्जसा मृत्युं निवृत्ता यदनुग्रहात् ।
योगिनः स भवान् किंस्विदनुगृह्येत यत्परैः ।१९।

[illegible] चिकीर्षितं [illegible] ।१६। कृत इति लोकशिक्षार्थं [illegible] ... [illegible] लोकशिक्षार्थं [illegible] ... [illegible] ।१७। [illegible] ... [illegible] ।१८। [illegible] ... योगिनः [illegible] ... [illegible]
[illegible] ।१९।

यत्सेवया चरणपद्मपवित्ररेणुं सद्यः क्षताखिलमलं प्रतिलब्धशीलमित्यादिवचनाद् अत्र मम विभूतिरेव ... मानिमित्ताः ... इति चेत्तत्राह यदिति वेलायां वेलायां अनुवेलं अन्यैः ... पादरेणुर्यस्या धन्यैः सुकृतिभिः ... अर्पिता अंघ्रौ ... तुलसीनवदामधाम्नो ... लोकं मधुव्रतपतेरिव ... परिवार ... वर्तमानां ... यतनं ... नाद्रियत ... एव हि ... सः ... श्रीवत्सलक्ष्म ... किमगाः ...

यद्वै विभूतिरुपयात्यनुवेलमन्यैरर्थार्थिभिः स्वशिरसा धृतपादरेणुः। धन्यार्पितांघ्रितुलसीनवदामधाम्नो लोकं मधुव्रतपतेरिव कामयाना॥२०॥ यस्तां विविक्तचरितैरनुवर्तमानां नात्याद्रियत्परमभागवतप्रसंगः। स त्वं द्विजानुपथपुण्यरजःपुनीतः श्रीवत्सलक्ष्म किमगा भगभाजनस्त्वं॥२१॥

... अनुवर्तमानामपि ... नात्याद्रियसे ... परमभागवतेषु ... परमसौभाग्यनिधिस्त्वं ... श्रीवत्सलक्ष्म किमुनीत पवित्रीकृतः ... किं ... लक्ष्मीं ... द्विजरेणुमिश्रा ... यदुक्तं ... मिश्रार्थं ॥२१॥

विश्रीनराहूजन्मादिभवधानादृष्टादितः सर्गोनुस्मार्यतेवक्तुमन्वयश्रुतमनो अनिष्टास्यौनत्रधास्सब्राप्यसोनेमहत्स्पशेमहर्षेण
सपुत्रस्वकरस्त्वर्वाचीनजन्मयेषांईश्वरेलीनानामार्गायनिर्गमायकानिद्वाराणिकृतवान् अर्वाचीनानज्ञानिन.केभ्यायैश्रवणानि
सर्थ १ विदुरमैत्रेयसंवादिनैवेतनुहास्मनइतितमेवसंवादप्रश्नुमाह इतितियचनि श्रीकृष्णसुहृत्वेहेतु व्यइति कर्योधनादिभिः

ते॥ म क० वा महीं प्रतिष्ठामध्यस्य सौते स्वायंभुवो मनुः कान्यन्वतिष्ठद्द्वाराणि मार्गायाव
रजन्मनां १ क्षत्ता महाभागवतः कृष्णस्यैकान्तिकः सुहृत् यस्तत्याजाग्रजं कृष्णे सापत्यमघवान्
इति २ द्वैपायनादनवरो महित्वे तस्य देहजः सर्वात्मना श्रितः कृष्णं तत्परांश्चाप्यनुव्रतः ३ कि
मन्वपृच्छन्मैत्रेयं विरजास्तीर्थसेवया उपगम्य कुशावर्त्त आसीनं तत्त्ववित्तमं ४ तयोः संवद
तोः सूत प्रवृत्ता ह्यमलाः कथाः आपो गांगा इवाघघ्नीर्हरेः पादाम्बुजाश्रयाः ५ ता नः कीर्तय भ
द्रं ते कीर्तन्योदारकर्मणः रसज्ञः को नु तृप्येत हरिलीलामृतं पिबन् ६

घ॰

रपत्ये सहितमग्रजं धृतराष्ट्रं अघवान् कृतापराध इतिहेतो श्रीकृष्णेकमत्रानादरात्यस्तत्याज २ अनवरः अन्यून महित्वे म
हिम्नि ४ कुशावर्ते गंगाद्वारे ४ यत्किमपि पृष्टवान्किंतवेतिविन्नत्राज तयोरिति अघघ्नीः अघघ्न कथामृतं अवशत ५ कीर्त
न्यानिकीर्तनार्हाणि उदाराणि कर्माणि यस्य हरेः ६

श्रीभाग०
टी०
६८

एवमिति॥ श्रीआसवाक्यः रोमहर्षणपुत्रः नैमिषमनमाश्रयो यो येषां अर्पितमध्यात्म मनो येन सः उग्रश्रवाः तानी-
तो। हिरण्याक्षवधश्रवणाहृत निशम्य। मारतो विदुर व्यक्तमार्गवित्। ब्रह्मणि वा निर्विशेषं ऽन्यतम जगत् अथा

एवमुग्रश्रवाः पृष्ट ऋषिभिर्नैमिषायनैः। भगवत्यर्पिताध्यात्मस्तानाह श्रूयतामिति।७। सूत
उवाच। हरेर्धृतक्रोडतनोः स्वमायया निशम्य गोरुद्धरणं रसातलात्। लीलां हिरण्याक्षम
वज्ञया हतं संजातहर्षो मुनिमाह भारतः।८। विदुर उवाच। प्रजापतिपतिः सृष्ट्वा प्रजासर्गे
प्रजापतीन्। किमारभत मे ब्रह्मन् प्रब्रूह्यव्यक्तमार्गवित्।९। ये मरीच्यादयो विप्रा यस्तु
स्वायंभुवो मनुः। ते वै ब्रह्मण आदेशात् कथमेतदभावयन्।१०। सद्वितीयाः किमसृजन्
स्वतन्त्रा उत कर्मसु। आहो स्वित्संहताः सर्व इदं स्म समकल्पयन्।११।

वयम् उत्पादयामासुः।१०। सद्वितीयाः सभार्याः स्वतन्त्राः आध्योनपेक्षाः कर्मसु प्रजासर्गादिषु संहताः परस्परापेक्षाः इदं जगत्।११। ६८

बर्हिष्मती नाम नितरां विभुर्यत्र मनुरवसत्तद्देशस्यैश्वर्यमाह । काशाः कुशाः काशाश्चासन् शश्वन्नित्यं हरितवर्चसो वर्णो येषां ये-
भ्यश्च यज्ञघ्नान् राक्षसादीन् पराभाव्य निरस्य ॥२९॥ यतो यज्ञपुरुषात् स्थानं क्षितिं लब्धवान् तस्मादयजत् भवान्
सन्निरस्य ॥ अतो भवान् तत्र यज्ञपुरुषमयजत् पूर्वमपि भूमिं प्रेष्ठां प्रापितवान् तस्मात् प्रेष्ठं मित्रं मनुर्भवति ॥३०॥ आलक्ष
तमाह । या बर्हिष्मती नाम पुरी समावसत् । पूर्वं वसत्या भुवितं तस्मान्निर्विश्य भवनं प्रविष्टः सन्भोगान् बुभुजे इत्यन्वा-
यः ॥३१॥ अन्येषां धर्मादीनामविरोधेन ॥ प्रत्यूषेषु उषस्सु संगीयमाना सत्कीर्तिर्यस्य तथापि बद्धहृदयः हरेः कथाः शृण्व-

कुशाः काशास्त एवासन् शश्वद्धरितवर्चसः ॥ ऋषयो यैः पराभाव्य यज्ञघ्नान् यज्ञमीजिरे ॥३०॥ कुशकाशमयं बर्हिरास्तीर्य भगवान्मनुः ॥ अयजद्यज्ञपुरुषं लब्धा स्थानं यतो भुवं ॥३१॥ बर्हिष्मती नाम विभुर्यां निर्विश्य समावसत् ॥ तस्यां प्रविष्टो भवनं तापत्रयविनाशनं ॥३२॥ सभार्यः सप्रजः कामान् बुभुजेऽन्याविरोधतः ॥ संगीयमानसत्कीर्तिः सस्त्रीभिः सुरगायकैः ॥ प्रत्यूषेष्वनुबद्धेन हृदा शृण्वन् हरेः कथाः ॥३३॥ निष्णातं योगमायासु मुनिं स्वायंभुवं मनुं ॥ यदाभ्रंशयितुं भोगा न शेकुर्भगवत्परं ॥ अयातयामास्तस्यासन् यामाः स्वांतरयापनाः ॥ शृण्वतो ध्यायतो विष्णोः कुर्वतो ब्रुवतः कथाः ॥३४॥ स एवं स्वांतरं निन्ये युगानामेकसप्ततिं ॥ वासुदेवप्रसंगेन परिभूतगतित्रयः ॥३६॥ शारीरा मानसा दिव्या वैयासे ये च मानुषाः ॥ भौतिकाश्च कथं क्लेशा बाधंते हरिसंश्रयं ॥३७॥

प्रसंगेनानुबुभुजे भुवं ॥ योगमाया सुखेष्वपि कलिता स्वनामा सुखदान् ॥ आभ्रंशयितुं च्यावयितुं प्रच्यावयितुं भोगा निस्विंतुश्च त-
यातो भगवत्परं प्राप्य सर्वं सारं भवति । अतो भगवत्परं यातयामा न भवंति ॥ अयातयामा अगतसारा-
आसन् स्वांतरं नदीयमन्वंतरं न मतियेयामा । कालावयवा कुर्वतः स्वकार्यं प्रति ब्रुवत ॥३५॥ परिभूतं गतित्रयं या-
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिकालिकावियोगेन ॥३६॥ विक्षेपांतरिक्षा मानुषा शत्रुप्रभवा भौतिका व्याघ्रादिप्रभवा वैयासे विजर

नमस्तानाति श्रायमाह। यतः तिर्तृणां साधारणधर्मान् ॥३८॥ तस्य तदपत्यदेवहूति कर्दमयोर्वंशवर्णनायाह ॥३९॥ इति श्रीमद्भा० नृतीयस्कंधे टीकायां द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥ अतोऽतिविरोधिपातिव्रत्यं निमित्तं सर्वसंपत्तेः ॥ विश्रम्भेणात्मशौचेनेति गदीर्य्यते ॥१॥ प्रस्थिते गमने

यः पृष्टो मुनिभिः प्राह धर्मान्नानाविधाञ्छुभान्। नृणां वर्णाश्रमाणां च सर्वभूतहितः सदा ॥३८॥ एतत्त आदिराजस्य मनोश्चरितमद्भुतम्। वर्णितं वर्णनीयस्य तदपत्योदयं शृणु ॥३९॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां तृतीयस्कंधे विदुरमैत्रेयसंवादे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥ श्रीमैत्रेय उवाच ॥ पितृभ्यां प्रस्थिते साध्वी पतिमिंगितकोविदा। नित्यं पर्य्यचरत्प्रीत्या भवानीव भवं प्रभुम् ॥१॥ विश्रंभेणात्मशौचेन गौरवेण दमेन च। शुश्रूषया सौहृदेन वाचा मधुरया च भो ॥२॥ विसृज्य कामं दंभं च द्वेषं लोभमघं मदम्। अप्रमत्तोद्यता नित्यं तेजीयांसमतोषयत् ॥३॥ स वै देवर्षिवर्यस्तां मानवीं समनुव्रताम्। दैवाद्गरीयसः पत्युराशासानां महाशिषः ॥४॥ कालेन भूयसा क्षामां कर्शितां व्रतचर्यया ॥ प्रेमगद्गदया वाचा पीडितः कृपयाब्रवीत्

इति स्थितिः ॥ द्वंकमपरस्पराय निमित्तपितरणे भीयासः श्रुति तेजस्विना ॥३॥ दैवाद्गरीयसः ॥ दैवादपि गुरुतरस्य ॥ देवमप्याशासानां महाशिषः ॥ व्रतचर्यया कर्शितां तत्राधिष्ठानं कालेन तिष्ठामासि सर्वे ॥४॥

कानिरोकर्ह्ङ्मायादाद्यथादिर्ष्टहिविनुता: मतुर्ङहितरदेवक्हृतिभिसुपवणर्षेते १ एवमाविष्कृतस्त्रेषाणगुणकर्म कर्मणोणचत्तदयत्तत्कर्मोयस्मसप्राहुमनुःसत्रीडइवसत्कीर्तिश्रवणतृप्ताख्यानत्रंकथावानमुनिसुवाच । उपारनभि- ञ्जतिनिरम १ पद्दीयाकस्मान्नआपरिरक्षेयेतिविज्ञापभिप्सन्न् युष्माकस्मनुसन्नसत्त्वावदीत्सरिणमूलेमेवप्रदितनहस्माह ॥ ब्रह्मेति सार्द्धकाभ्यां आत्मन परीक्षयापयोर्भुमिञ्जयाच्छंदो मयस्पालन पय्योषि पालनवेदप्रनर्तनंतसेक्षयायुष्मा न्त्राह्म णान् । २ । तत्राणयज्ञाद्यण्पालनाय ब्रह्मब्राह्मणजाति क्षत्रक्षत्रियजातिः ३ । एवंसदेवत्वरक्षतिस्म । कोसाय

एवमाविष्कृताशेषगुणकर्मोदयो मुनि सव्रीडइवतंसप्राहुपारनमुनाचह ॥ १ ॥ मनुरुवाच ॥
ब्रह्मासृजत्स्वमुखतो युष्मानात्मपरीक्षया । छंदोमयस्तपोविद्यायोगयुक्तानलंपटान् ॥ २ ॥
तत्राणायासृजच्चास्मान्दोः सहस्रान्सहस्रपात् । हृदयन्स्पहिविसज्ञत्रमंगज्ञचक्षते ॥ ३ ॥
अतोह्यस्योन्यमात्मानं ब्रह्मक्षत्रं च रक्षतः । रक्षतिस्माव्ययो देवः सयः सदसदात्मकः ॥ ४ ॥
तव संदर्शनादेवच्छिन्नामे सर्वसंशयाः यत्स्वयंभगवान्प्रीत्याधर्ममाहरिरक्षिपो ॥ ५ ॥

सदसदात्मक तथापिश्रेयो निर्विकार ४ तविज्ञापयितुमेवतद्दर्शनादिकमभिनदति तवेतित्रिभि । ५ । तैनमोनम ।

श्रीभा०
द०
३६

अनुग्रहो० तुच्छस्य मादिग्रहणमेवतज्ज्ञानी उत्तमः ८ विज्ञापयति सन्निधानि तिस्रः प्रति दुहितु सिद्धेन परिक्षित्स्य आदायसद्य
नित विकाशित किंचियक्ति तानयदो स्त्रीति पुत्रिकाकार एतस्मात् निरस्तामम सुते निग्रह कन्यानयवतो मे मिद्धिति। १०। १७ अ
लिखतस्यापि कुरु। ११। उदा तस्य स्वल प्राप्तस्य विनयसंप्रतिवाद यतः स्वाने। १२। कौनाग्र कंपयाश्रमत्वयापसमानेभ। १३। य

दिष्ट्या मे भगवान् दृष्टो दुर्दर्शो यो कृतात्मनां। दिष्ट्या पादरजः स्पृष्टं शीर्ष्णा मे भवतः शिवं॥ ८॥ दिष्ट्या
त्वयानुशिष्टोहं कृतश्चानुग्रहो महान्॥ अथापि ते कर्णरन्ध्रैर्येषां दिष्ट्योत्तातीर्णैः ९ भगवान् कृष्णादि
मूलो हृत्परिक्लिष्टानो ममः। अनुमहेसि दीनस्याविनतस्य पशामुने॥ १० श्रियश्च तीनानपदोः स
सेयं दुहिता मम॥ अन्विच्छति पतिं युक्तं वयः शीलगुणादिभिः॥ ११॥ यदा तु भवतः शीलश्रुतं कथा
पाहृतो मया॥ सर्वात्मनानुरूपां ते गृह्णेमे विमुक्तं मेस्तु॥ १२॥ उद्यतस्य हि कामस्य प्रतिवादो न शस्य
ते॥ अपि निर्मुक्तसंगस्य कामरक्तस्य किं पुनः॥ १२॥ य उद्यतमनादृत्य कीनाशमभियाचते॥
क्षीयते तद्यशः स्फीतं मानश्चावज्ञयाहतः॥ १३॥ अहं त्वाशृणवं विद्वन् विवाहार्थं समुद्यतं॥ अत
स्त्वमुपकुर्वाणः प्रत्तां प्रतिगृहाण मे॥ १४॥ ऋषिरुवाच। वाढमुद्वोढुकामोहमप्रजा च तवात्मजा।
आवयोरनुरूपोसावाद्यो वैवाहिको विधिः॥ १५॥ कामः स भूयान्नरदेव तेऽस्याः पुत्र्याः समाम्ना
यविधौ प्रतीतः॥ क एव ते तनयां नाद्रियेत स्वयैव कान्त्याक्षिपतीमिव श्रियं॥ १६॥

स्वसा च विग्रस्वयं समपकुर्वाण ब्रह्मचारीणो। १४। अपत्यत्वे निमय्येन कृत निश्चय स्त्वा तत्कीर्ति तत्र तिष्कतानम वती।
सर्वे। आद्य मम मः तत्र पूर्व विवाहोना नाम पुत्र्यादृति॥ १५ भूयान् नमे तस्य तोपि कृपा निर्सिसोजनमा यहस्य मयापमे
स्वादिम सुप्रसिद्ध स्वयंगतो में कथि समूह मादितिमन। १६।

३६

कामं यथेष्टं आपृष्टः अनुज्ञातः। अथवा यथा लगं तु मापृष्टवान्। तथा त्वावस्थातुं मयापि त्वमापृष्टः इत्यर्थः। मयि संन्यस्तेन
समर्पितेन कर्मणा अविद्यया मृत्युं तीर्त्वा विद्ययामृतमश्नुत इति श्रुतेः॥३५॥ तत्र ज्ञानप्रकारमाह। आत्मानं स्वेस्मिन् आ
त्मना मनसा अन्वीक्ष्य माएणः अभयं मोक्षं प्राप्स्यसि॥३६॥ मात्रे देवहूत्यै शमनीं मूलिनीं अयं आतितरिष्येन तरिष्यति परमानन्दं च
प्राप्स्यतीति चकारार्थः॥३७॥ समुदितः सम्यगुक्तः सन् प्रदक्षिणीकृत्य॥३८॥ मुनीनां व्रतं मौनं महिंसालक्षणं सदसत्परं ब्रह्म॥

गछकामंमयापृष्टोमयिसन्यस्तकर्मणा। जित्वासुदुर्जयंमृत्युममृतत्वायमांभज॥३५॥ मामा
त्मानंस्वयंज्योतिःसर्वभूतगुहाशयं। आत्मन्येवात्मनावीक्ष्यविशोकोभयमृच्छसि॥३६॥ मात्र
आध्यात्मिकींविद्यांशमनींसर्वकर्मणां। वितरिष्येययाचासौभयंचातितरिष्यति॥३७॥ मैत्रेय
उवाच। एवंसमुदितस्तेनकपिलेनप्रजापतिः। दक्षिणीकृत्यतंप्रीतोवनमेवजगामह॥३८॥
व्रतंसआस्थितोमौनमात्मैकशरणोमुनिः॥ निःसंगोव्यचरत्क्षोणीमनग्निरनिकेतनः॥३९॥ मनो
ब्रह्मणियुंजानोयत्तत्सदसतःपरं। गुणावभासेविगुणएकभक्त्यानुभाविते॥४०॥ निरहंकृतिर्निर्मम
श्चनिर्द्वंद्वःसमदृक्स्वदृक्। प्रत्यक्प्रशांतधीर्धीरः॥ प्रशांतोर्मिरिवोदधिः॥४१॥ वासुदेवेभगवा
तिसर्वज्ञेप्रत्यगात्मनि॥ परेणभक्तिभावेनलब्धात्मामुक्तबंधनः॥४२॥

तत्र मनो ब्रह्मणि युञ्जानः गुणानवभासके निर्गुणे एकया भक्त्या अनुभाविते अपरोक्षीकृते॥४०॥ अतो देहद्वये
ऽहंकारादिरहितः अत एव निर्द्वन्द्वः। ततो साधना कुतः समदृक् भेदग्राहकः। किंतु स्वदृक् स्वमेव पश्यन् प्रत्यक् प्रवणा प्र
शान्ता विक्षेपरहिता धीर्यस्य॥४१॥ अद्वैव विधकलिलोपाधिनिर्मुक्तिः परमेश्वरपदप्राप्तिमाह। वासुदेव इति त्रिभिः भ
गीतो जीवस्यात्मनि लब्धआत्मा चित्तयेनसन मुक्तबन्धनः अभवदन्वयः॥४२॥

तदात्मानमित्याह। आत्मानमिति। भगवदेवेति भगवान् वर्तमानमिति पाठान्तरे सर्वभूतानामधिष्ठातारमित्यर्थः। ४६॥ आत्मनि चेत्यत्र। पंचविंशेऽध्याये तु भगवान् कपिलः सन्मात्रा देवहूत्यै ... भक्तियोगमुवाच ... भगवान् ...। ४७॥ कापिलमित्यादि ...। कापिलस्येति ...

आत्मानं सर्वभूतेषु भगवन्तमवस्थितम्। अपश्यत् सर्वभूतानि भगवत्यपि चात्मनि॥४६॥ इच्छाद्वेषविहीनेन सर्वत्र समचेतसा। भगवद्भक्तियुक्तेन प्राप्ता भागवती गतिः॥४७॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां तृतीयस्कंधे कर्दमदेहत्यागो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः॥२४॥ शौनक उवाच। कपिलस्तत्त्वसंख्याता भगवानात्ममायया। जातः स्वयमजः साक्षादात्मप्रज्ञप्तये नृणाम्॥१॥ न ह्यस्य वर्ष्मणः पुंसां वरिम्णः सर्वयोगिनाम्। विश्रुतौ श्रुतदेवस्य भूरि तृप्यन्ति मेऽसवः॥२॥ यद्यद्विधत्ते भगवान् स्वच्छन्दात्मात्ममायया। तानि मे श्रद्दधानस्य कीर्तन्यान्यनुकीर्तय॥३॥ सूत उवाच। पितरि प्रस्थितेऽरण्यं मातुः प्रियचिकीर्षया। तस्मिन् बिन्दुसरेऽवात्सीद्भगवान् कपिलः किल॥४॥

नामषष्ठि वरिम्णः ... सर्वयोगिनां ... नैमिषे ... वरिष्ठस्य सर्वः॥ ... यस्माद् इत्यर्थः॥ विश्रुतौ कीर्तौ श्रुतदेवस्य ... तद् ... श्रुत्वा ... स्वच्छन्दात्मा ... तत्र ... श्रद्दधानस्य ... कीर्तन्यानि ... अनुकीर्तय। ... मध्ये ... सत्सु पूर्वोक्तानुसारेण ... कर्त्तव्यमित्यर्थः॥

स्मलजलेति मनुष्यस्य हरिणगणानां यस्मात् दिशत उपाया दाश्रमपदं मुनेर्मौनतव्रतस्यतत् १ यस्मिन्नगवतो नेत्राम्बुपतनस्मृति ... कृपयाशेषं विश्वं पूर्णं विनयादशम् २

तत्र अवेक्षमाणेन परमानन्दस्य ... यस्मिन् नितान्तानि समस्ति ... विमारो ... पुष्पकुमलतानाजाले समूलेद्दिकं ३ पुष्पलतादिमत्ता ... कोकिलाय ... हरिणद्विजहंसक्रौञ्च ... सिंहो नानानि कस्तूरीमृग ७ ... ब्रह्मचारिशोभा

तत्रैव बिन्दुसरो नाम सरस्तत्सपरिप्लुतं । पुण्यं शिवामृतजलं महर्षिगणसेवितं ॥ १ ॥ पुष्पगुल्मलताजालैः कूजन्मत्तमृगद्विजैः । सर्वर्तुफलपुष्पाढ्यं वनराजिश्रियान्वितं ॥ ३ ॥ मत्तद्विजगणैर्घुष्टं मत्तभ्रमरविभ्रमं । मत्तबर्हिनटाटोपमाकण्ठमत्तकोकिलं ॥ ४ ॥ कदम्बचंपकाशोककरंजवकुलाम्रकैः । कुंदमंदारकुटजैश्चूतपोतैरलंकृतं ॥ ५ ॥ कारण्डवैः प्लवैर्हंसैः कुररैर्जलकुक्कुटैः । सारसैश्चक्रवाकैश्च चकोरैर्वल्गुकूजितं ॥ ६ ॥ तत्रैव हरिणैः क्रोडैः श्वाविद्गवयकुंजरैः । गोपुच्छैर्हरिभिर्मर्कैर्नकुलैर्नाभिनिर्वृतं ॥ ७ ॥ प्रविश्य तत्तीर्थवरमादिराजः सदस्यमुनिमासीनं तस्मिन्नकृतकृतार्णवं ॥ १ ॥ विद्योतमानं वपुषा तपस्युग्रयुजा चिरं । नातिक्षामं भगवतः स्निग्धापांगावलोकनात् । तद्व्याहृतामृतकलापीयूषश्रवणेन च । प्रांशुं पद्मपलाशाक्षं

त्रेन ९ तथोयुक्तयोगोभ्यस्तेन वपुषा विद्योतमानं तस्य भगवतो ... अमृतकला ... तन्मयपीयूषं तस्य श्रवणेन ... सम्यक् ... आश्रु पुष्प ... दृष्टेति पू ... विक्रिया ... ३२५

सहानुग ३

युद्धमपरोक्षतया धाम्नपुर पादसमीपे शरणं आशीर्भिरिति नद्यः समर्थ्यं आपृच्छ्य आज्ञया गृहीत्वा नत्वा ततः ताः २७ निबन्धकर्मण्य र्थाटनं हि यस्माद् त्वां मनुष्यो भिक्षु शरणमासि यदि निष्पादितं तत्कर्माभवस्थितं कायविक्षावे तत्र तद्यादेतिपिचानामयमर्थः य द्यपि धर्मकार्थं सर्वेन पर्यटनं तत्र यज्ञस्य गमनं ततः नमतिनथापि विशेषकार्यं चेदस्ति तत् लक्षणमिति जित्रेजयसवः

अथोदतनसुयाताततं वदेवं शरणं तं पुरः सपर्य्यया भक्त्या गृहीत्वा स्वति नत्वा अनुरूपया २६ गृही तार्हणमासीनसंमतं भीणयन्मुनिः स्मरन्जनयदादेशमिमस्य हस्ताद्दण्याशिरा २७ नूनं त्वं क्रमणं देवसतां संरक्षणाय ते वधाय चासतां यस्त्वं हरेः शक्तिर्हि पालिनी २८ योगं च भीन्द्रवायूनां यमधर्मं प्रचेतसां रूपाणि स्थान आधत्से तस्मै शुक्लाय ते नमः २९ न यदार्थमास्थाय जेत्रं महिमणार्जितं विस्फूर्जत्वं दंडकोदंडे रथेन ग्रामयन्वधान् ३० स्वसैन्यचरणेः क्षुरुणं वेपयन्मंडलं भुवः विकर्षन् बृहतीं सेनां पश्यंस्तस्य गुमानिव ३१ तं देवसेनं संर्वेषां णां श्रमनिषेधभाजः नगाव प्रतितारा जन ज्ञियोरमननाद सुजिः ३२ अथ मोक्ष्यसमेषेतलोलुपेऽ में क्रोशेन्नृभिः आत्या नैवायि दीनो कार्ये दस्युयत्नो विनं स्वनिः ४१ अथापि पृच्छे सांबीरखड्ड पं स्वर्विद्वाहान तदयं निर्मलीकं न मतिपद्या महेहृदा ४२ इति० मा० मसा पुरा णेसंतेयसो

र्मणिता मा त्रविशोत्र शिवनरं यथा सह्य नया दयश्च भीम हत्तेन पश्यदेसितदासेन वो निश्चेश्वर निर्जित्र्याण मन्वयः शि स्फूर्जत् नादक्षं नेन तत्रवैको दंड धनुर्भेस्य ३ स्वसैन्यस्य चरणे क्षुरुणं घनिन ३ वर्णाश्रमाणां निबन्धन धैवन अहो निरर्कश्चैर्नृ णिनिमित्तमंशे ४ १ अथवा अस्मा मेति शिक्षिते ४१ निर्मलीकं न सहप्रेण न तिपद्यामहे स्वीकुर्वे आ [illegible]

सात्वतानां पुंसां कामान् कामदो विप्रपूरयतीति कामदुघ भगवल्लिङ्गै यः शब्दब्रह्मणोऽस्य योनिं कारणमामनन्ति वेदा कुत
मनोमयं मनस् प्रवर्तक तत्कृत सत्त्वस्य करणस्य चतुर्विधस्य तुरीयतत्त्वं चतुर्थमधिदैव चित्ताहंकारबुद्धिमन साम्रात करण-
चित्तात्मक भेदाद्वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धाख्या इत्याहर मनस्स्व ग्राह्ययोनिरुद्धसिद्धमन पूर्वेः प्रवाग्धुनरूपमिति तिष्ठाश्र
योनिरन्तरात्मा मनोमय इति श्रुतमनस्य यजुर्विशिर ऋग्दक्षिण पक्ष सामोत्तर पक्षश्छन्दादिष्फले तथाच शिक्षाया आत्मा-
बुद्ध्या समेत्यार्थान् मनो युङ्क्ते विवक्षया मन कायाग्निमाहन्ति सप्रेरयति मारुत मारुतस्तूरसिचरन् मन्द्रं जनयति स्वरमित्यादि ३४

अपि स्विदास्ते भगवान् सुखं वो यः सात्वतां कामदुघोऽनिरुद्धः। यमामनन्ति स्म हि शब्दयोनिं
मनोमयं सत्त्वतुरीयतत्त्वं ३४ अपि स्विदन्ये च निजात्मदैवमनन्यवृत्त्या समनुव्रता ये हृदी-
कसत्यात्मजचारुदेष्णगदादयः स्वस्ति चरन्ति सौम्य ३५ अपि स्वदोर्भ्यां विजयाच्युताभ्यां ध
र्मेण धर्मः परिपाति सेतुं दुर्योधनोऽतप्यत यत्सभायां साम्राज्यलक्ष्म्या विजयानुवृत्त्या ३६
श्रीभागवते नमो नमः॥

हे सौम्य अपि स्वित् किं स्वित् अन्ये च स्वस्ति चरन्ति निजस्य देहादि ममतिरिक्तस्यात्मनो दैवं श्रीकृष्णमनन्यवृत्त्या एकान्तभावेन ये स-
मनुव्रताः अनुरक्ता हृदीकश्च सत्यभामायाश्चात्मजाश्च चारुदेष्णगदश्च वियेषामितेषि ३५ स्वानीकृत्य तत्पृच्छति स्वद्विति
अपि किंस्वित् दोर्भ्यां बाहुबलाभ्यां विजयाच्युताभ्यां अर्जुनकृष्णाभ्यां धर्मेण धर्मो युधिष्ठिर सेतुं धर्ममर्यादां परिपाति यस्य
सभायां विजयानुवृत्त्या जयपरम्परया अर्जुनस्य विजये तिष्ठा एवं तूत यस्य ऐश्वर्यमित्यर्थे ३६

श्रीमद्भा०
स्कं०१अ०
५

स्वजनेषु पुरुषानापकारिषु कुरुषु स्वकर्तृकमघदीर्घतमं व्यमुञ्चत् । भीमोऽहिवदत्यमर्षी ॥ किं यस्य अङ्घ्रिपातं गदायाश्च विचित्रं विविधमार्गं चरतो भ्रमत ॥ ३७ ॥ रथयूथपानां यशोधा कीर्तिवर्धनः गाण्डीवधन्वा उपरतारिः आस्ते । यस्य शरकूटेन गूढः प्रच्छन्नो मायाकिरातो गिरिशः तुतोष ॥ ३८ ॥ उत स्वित् किं स्वित् यमौ नकुलसहदेवौ पृथायाः तनयौ पार्थैर्वृतौ अक्षिणी पक्ष्मभिरिव रेमाते । स्वरिक्थं स्वीयं राज्यं मृधे परात् वज्रिवक्त्रात् उद्दाय सुपर्णाविव रेमाते ॥

किं वा कृताघेष्वघमत्यमर्षी भीमोऽहिवद्दीर्घतमं व्यमुञ्चत् । यस्याङ्घ्रिपातं रणभूर्न सेहे मार्गं गदायाश्चरतो विचित्रम् ॥ ३७ ॥ कच्चिद्यशोधा रथयूथपानां गाण्डीवधन्वोपरतारिरास्ते । अलक्षितो यच्छरकूटगूढो मायाकिरातो गिरिशस्तुतोष ॥ ३८ ॥ यमावुतस्वित्तनयौ पृथायाः पार्थैर्वृतौ पक्ष्मभिरक्षिणीव । रेमात उद्दाय मृधे स्वरिक्थं परात्सुपर्णाविव वज्रिवक्त्रात् ॥ ३९ ॥ अहो पृथापि ध्रियतेऽर्भकार्थे राजर्षिवर्येण विनापि तेन । यस्त्वेकवीरोऽधिरथो विजिग्ये धनुर्द्वितीयः ककुभश्चतस्रः ॥ ४० ॥

वज्रमुखात्स्वरिक्थममृतमाहृत्य रेमाते । यथा सुपर्णो विराजते । यद्वा इन्द्रान्मुखादमृतमाहृत्य गरुडो रेमे तद्वत् ॥ ३९ ॥ पृथा कुन्ती अर्भकार्थे पौत्रादिबालकार्थं ध्रियते जीवति किम् । अहो इति । प्रियपतिवियोगे जीवनमाश्चर्यमित्यर्थः । अर्भकार्थे ध्रियते जीवनमो गार्थं तया मिलाप्य पुत्रानसौ । तेन पाण्डुना विना । तदेवाह यस्त्विति । धनुरेव द्वितीयः सहायो यस्य ॥ ४० ॥

५

तमेव विशेषमाह। अध्वन संबंधिनो यातनाः नानावतिनवचसहस्राणि पापाधिक्ये वा अभ्यां नीत सन्॥ यातनाः संक्षेपतो दर्शयति बहुभिः। आदीपनं प्रज्वलनं आत्मनो निकृन्तनं अन्येन भक्षणं छिन्नयत्नस्य मांसं तस्य भक्षणं मिथः संगः आत्मा

तत्र तत्र पतञ्छ्रान्तो मूर्छितः पुनरुत्थितः। यथा पापीयसा नीतस्तमसा यमसादनं। योजनानां सह- २१२
स्राणि नवतिं नव चाध्वनः। त्रिभिर्मुहूर्तैर्द्वाभ्यां वा नीतः प्राप्नोति यातनाः॥ आदीपनं स्वगात्राणां वे-
ष्टयित्वोल्मुकादिभिः। आत्ममांसादनं क्वापि स्वकृत्तं परतोऽपि वा॥ २५ जीवतश्चान्त्राभ्युद्धारः श्वगृ-
ध्रैर्यमसादने। सर्पवृश्चिकदंशाद्यैर्दशद्भिश्चात्मवैशसं॥ २६ कृन्तनं चावयवशो गजादिभ्यो भि-
दापनं। पातनं गिरिशृङ्गेभ्यो रोधनं चाम्बुगर्तयोः॥ २७ यास्तामिस्रान्धतामिस्रा रौरवाद्याश्च यातनाः।
भुङ्क्ते नरो वा नारी वा मिथः सङ्गेन निर्मिताः॥ २८ अत्रैव नरकः स्वर्ग इति मातः प्रचक्षते। या यात-
ना वै नारक्यस्ता इहाप्युपलक्षिताः॥ २९ ३३ एवं कुटुम्बं बिभ्राण उदरम्भर एव वा। विसृज्येहोभ-
यं प्रेत्य भुङ्क्ते तत्फलमीदृशं॥ ३४

दोषैः आत्मपीडा। अशिदायणविदशायण ४ २२ नचैतदसम्भावितं अत्रापि दृश्यमानत्वादित्याह अत्रैवेति २३ अनयकुटु
म्बस्वदेहयो २४

श्रीमद्भा० स्कं० ३०५

पाप्यात्मन स्तु कुर्जेनैव तत्र कर्तैव तु नरकयातीसा ॥ ३ ॥ आकद्रमिति भूतद्रोहेण यस्तु ममत्व स्थूल कलेवरं वहद्दैव हि स्वाकुटुम्बं
सा विभ्रत्न पापं नाद्धि च पाथेयं गच्छेन्न त्यासा ५ ॥ नत्तुपाप मयि विहायगच्छत्वतस्तु ॥ दैवैवेति ॥ तस्य कुटुम्बपोषणम स्थूलपापैर्ध
वि नर्कं संभरियापादिनद्वेके ॥ ६ ॥ अत्र तु बद्वयो भूतानि हिंसवन्त्राहं केवलेनेति ॥ तमसो नरक स्य चरमपदं स्थानं ॥ ७ ॥ अधुना मे बस्तु तत्री
यथाहिंसकारमाहान रतो कसमत्तु महिरुआरे रमस्ता ॥ ८ ॥ सर्वा कयातस्त्रायातना ॥ आदिनादि नेन प्रश्न कारादिष्ठितनयो यातना स

एकः प्रपद्यते ध्वान्तं हित्वेदं स्वकलेवरं ॥ कुशलेतर पाथेयो भूतद्रोहेण यद्भृतं ॥ ३५ ॥ दैवेनासादितं तस्य शमलं निरयेपुमान् ॥ भुंक्ते कुटुम्बपोषस्य हृतवित्त इवातुरः ॥ ३६ ॥ केवलेन ह्यधर्मेण कुटुम्बभरणोत्सुकः ॥ याति जीवोन्धतामिस्रं चरमं तमसः पदं ॥ ३७ ॥ अधस्तान्नरलोकस्य यावतीर्यातनादयः ॥ क्रमशः समनुक्रम्य पुनरत्राव्रजेच्छुचिः ॥ ३८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां वैयासिक्यां तृतीयस्कंधे कपिलदेवहूतिसंवादे तामसगतिवर्णनं नाम त्रिंशोध्यायः ॥ ३० ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ कर्मणा दैवनेत्रेण जंतुर्देहोपपत्तये ॥ स्त्रियाः प्रविष्ट उदरं पुंसो रेतः कणाश्रयः ॥ १ ॥ कललं त्वेकरात्रेण पंचरात्रेण बुद्बुदं ॥ दशाहेन तु कर्कंधूः पेश्यंडं वा ततः परं ॥ २ ॥

॥ इति श्रीभागवते तृतीयस्कंधे त्रिंशोध्यायः ॥ ३० ॥

श्रीं अस्मिन्नध्याये गर्भोत्पत्तिप्रकारपूर्वकं तत्र पुनर्नरकप्राप्तिर्निरूप्यते ॥ कर्मणा दैवनेत्रेण विशिष्टं पुण्यपापेरितं जंतु
र्योनिसंबंधि नियतैव तेन समीपगत ॥ पुनरत्राब्रजेदित्युक्तं तदेव दर्शयति कर्मणेति कर्मणा पूर्वकृतेन तेन दैवेन ईश्वरेण नेत्रेण नीयते
यत्र स कर्मस्य प्रविष्टो भवति ॥ कललं शुक्रशोणितमिश्रितं भवति बुद्बुदं बृहत्त्वं भवति कर्कंधूः बदरीफलं तद्वदाकार कठिनं स्यात् ॥

श्रीमद्भागवत टीका

क्षुभितचित्तं मां धावयं। हे शालिनि ते पादपद्मं एकत्र न जयति न स्थिरीभवति यद्भिकन्दुकं नैकगतिविलासे भुजयति स्म बीलां चैव
वर्ततो। पतत्पतंगं चलन्तं कन्दुकं करतलेन घ्नन्त्या मध्ये विषीदति श्राम्यति श्रान्ता मध्येव असरति सुशिखासमूह
शोभनः केशकलापस्तेषां गतरेखा सुशिखा। शोभना भ्रूरिश्चमनक्कीर्य्यमाणा समूहं बध्नातीति। अत्र वक्ष्यति गन्धर्वसृष्ट्येव
नगः भेषविवेके शोभनं विषादं नास्त्या रूपात्कृष्टि नमं एवं के अहसा बुद्ध्या। ३४। प्रमदेवाचरंती स्त्रियं मत्वा जगृहुः। ३५। प्रहस्यात्मानं
आत्मना जिघ्रन्त्या कान्त्या सौंदर्येण अदृसन आत्मा वक्त्रा ण चक्षोर्दृश्यं तुभावचातुर्यं विकार। ३५। ज्योत्स्ना चन्द्रिकारूपां तनुं

नैकत्र ते जयति शालिनि पादपद्मं घ्नन्त्या मुहुः करतलेन पतत्पतंगं। मध्यं विषीदति बृहत्स्तन-
भारभीतं श्रान्तेव दृष्टिरमला सुशिखासमूहः। ३४। इति सायंतनीं संध्यामसुराः प्रमदायतीं। प्र-
लोभयंतीं जगृहुर्मत्वा मूढधियः स्त्रियं। ३५। प्रहस्य भावगम्भीरं जिघ्रंत्यात्मानमात्मना। कान्त्या
ससर्ज भगवान् गंधर्वाप्सरसां गणान्। ३६। विससर्ज तनुं तां वै ज्योत्स्नां कांतिमतीं प्रियां। तथैव-
च दद्रुः प्रीत्या विश्वावसुपुरोगमाः। ३७। सृष्ट्वा भूतपिशाचांश्च भगवानात्मतंद्रिणा। दिग्वास
सो मुक्तकेशान् वीक्ष्य चामीलयद्दृशौ। ३८। जगृहुस्तद्विसृष्टां तां जृंभणाख्यां तनुं प्रभोः। नि
द्रामिंद्रियविक्लेदो यया भूतेषु दृश्यते। ३९। येनोच्छिष्टान् धर्षयंति तमुन्मादं प्रचक्षते। ४०।
ऊर्जस्वंतं मन्यमान आत्मानं भगवानजः। साध्यान् गणान् पितृगणान् परोक्षेणासृजत्प्रभुः

गन्धर्वो दिग्गणाः। विश्वावसुपुरोगमा मुख्यो येषु। ३७। आत्मनस्तंद्रिणा आलस्येन तान् भूतान् मुक्तकेशान्वीक्ष्य। निमे-
निमीलितवान्। ३८। इंद्रियाणां विक्लेदः स्वविषयात्ता निवर्त्तनं ३९ येनेंद्रियविक्लेदेन हेतुना उच्छिष्टान् अधर्षयन्ति बा
तान् कुर्वन्ति भूतादिगणास्तत्र उन्मादं वदन्ति। तज्जृम्भिकानिद्रोन्मादहेतुत्वेन भूतादीनां तनूनां चतुर्विधा मुक्तं। ४०। ऊर्जं
बलं तस्य लक्षणं परोक्षेण अदृश्यरूपेण। ४१।

श्राकन सीयमानस्य तृषेनकाष्ठेन संबद्धानलनिर्मितिकाशय कर्मकोत्तिया साधेन पितृश्रग्रपित ऋषेत वितन्वती श्रा-
मादिनाहृ अकभवदद तिभ्रा तिरोधानेनेदृप्यलीन त्वनीत मोनिरो तथा ४४ यथा त्मेनश्रापिविवितश्रामाधारश्रातिविवच्यात्म
नात्मनो भान् अतिविवधर्मेण सुदस्य त्विर कथादिषे श्रुत्वा ग्रात एवतत्व हानासिद्ध समानेन निलमिथुनीनाव ४५ तत्वानि
विवत्वाकर्मनिस्तला राकमानुवर्णेश्ने ४४ धीगत्वानीगोविस्तार प्यादाद्विप्रसारणेन तादेहेभश्रनुपाचनेवविस श्राभेनतने

मश्रात्मसर्गेतं कार्यपितर प्रतिपेदिरे साक्षेत्रश्च पितृसम्बकवयो यदिनन्तके भगसिकान्
निद्या धरा श्चैव तिरोधानेन सोऽसृजत् तेभ्योऽददात्तमात्मानमंतर्धानाख्यमद्भुतं ४४ सकिन्न
रान् किंपुरुषान् प्रत्यात्म्येनासृजत्प्रभुः मानयन्नात्मनात्मानमात्माभासं विलोकयन् ४४
ते तु तज्जगृहुः रूपं त्यक्तं यत्परमेष्ठिना मिथुनीभूय गायंतस्तमेवोषसि कर्मभिः ४४ देहे
न वै भोगवता शयानो बहुचिंतया सर्गे नुपचिते क्रोधादुत्ससर्ज ह तद्वपुः ४५ येऽहीयंता
मुतः केशा अहयस्तेऽग जज्ञिरे सर्पाः प्रसर्पतः क्रूरा नागा भोगोरुकंधराः ४६

मनीषयादिषु संभाव्य अमुत अमुष्मात्तदेहात्पतितेभ्यः कल्ही संबुभूवुः तेऽहयो जाताः असर्पतः पादाभ्यां कुर्वन्तीति प्रसर्पत इति
८ सुष्मात्सर्पान्तन एव श्रमास्य तव तिनागाः अतिवेगवतः सर्पे भोगवती जातस्त्वात् भोगेन फणेन उरुविस्तीर्णे कंधरायै
येषां सन्तीति कौ वयोगात् कृत्वाभिः मात्राकृतजातिभेद रायैसिद्धांतिप्रसिद्धः ४६

यदात्मानं मन्यमानो॥ तदा मनून् समसृजत् ... लोकभावनान् ... पुरं शरीरं पुरुषाकारं पुरं देहं ... तान्मनून् ... लोकभावनान् ... सुकृतं सुकृतत्वमाहुः॥ यस्मिन्मनुसर्गे क्रियाश्चाग्निहोत्राद्याः प्रतिष्ठिताः ... सह अन्नं ... ॥ब्रह्मा ... ऋषीणां सृष्टिमाह। तपसेति विद्या उपासना योगो आसनादिः सुसमाधिर्विरागैश्वर्यादिसु ... समाधिनेत्यत्र युक्तः। हृषीकेशः स्ववशेन्द्रियः सन् ऋषीन् प्रजाः ससर्ज॥ ... स्वदेहस्यांशमदादित्याह। यदिति। समा-

स आत्मानं मन्यमानः कृतकृत्यमिवात्मभूः। तदा मनून् ससर्जान्ते मनसा लोकभावनान्॥४९॥

तेभ्यः सोऽसृजत्स्वीयं पुरं पुरुषमात्मवान्। तान्दृष्ट्वा ये पुरा सृष्टाः प्रशशंसुः प्रजापतिम्॥५०॥

अहो एतज्जगत्स्रष्टः सुकृतं बत ते कृतम्। प्रतिष्ठिताः क्रिया यस्मिन्साकमन्नमदाम हे॥५१॥

तपसा विद्यया युक्तो योगेन सुसमाधिना। ऋषीनृषिर्हृषीकेशः ससर्जाभिमताः प्रजाः॥

५२॥ तेभ्यश्चैकैकशः स्वस्य देहस्यांशमदादजः। यत्तत्समाधियोगर्द्धितपोविद्याविरक्ति

मत्॥५३॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां वैयासिक्यां तृतीयस्कन्धे विदुर

मैत्रेयसंवादे जगत्सृष्टिर्नाम विंशतितमोऽध्यायः॥२०॥ विदुर उवाच॥ स्वायंभुवस्य च मनोर्वंशः परमसं

मतः। कथ्यतां भगवन्यत्र मैथुनेनैधिरे प्रजाः॥१॥ प्रियव्रतोत्तानपादौ सुतौ स्वायंभुवस्य वै।

यथाधर्मं जुगुपतुः सप्तद्वीपवतीं महीम्॥२॥ तस्य वै दुहिता ब्रह्मन्देवहूतीति विश्रुता॥ पत्नी प्र

धिसमाधियोगः ... ऋद्धिरैश्वर्यं तपश्च विद्या च विरक्तिश्च विद्यन्ते यस्मिंस्तदंशम्॥५३॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीये ... विंशतितमोऽध्यायः॥२०॥ ... एकविंशे तपो विद्या ... कर्दमस्य मनोः पुत्र्या विवाहघटनोच्यते॥ ... अस्मिन्नध्याये ... मनुवंशवृत्तान्तं ... सर्गो ... सर्गं ... यामा

तिसर्गः॥१॥

श्रीमद्भा० स्कं० ३२

स नि॰ कल्पं कृत्वाकु तिंबसु ति वना व्यातिप्रायथारु तामिमसर्जितत्वं दि मिच कारस्यार्थे ॥ ५ ॥ सहस्राणां समादरादत्रसहस्रा॥
णि संवत्सरा निसर्थे॥६॥ न तस्य सिनतोप सिकिर्याको नयूजा प्रकारेण मवयेदि सिधिवेश्चपलेनो नकेनोनवदानाय ॥७॥ त्रा॥
त्रिक बोधयत्र नन्या यबपुर्वं यन्नतस्यात्मानदर्शयामास ॥८॥ सर्वाद्भिमवलेन स्थित इ ह्यासु ज्ञोतिहितनावयत्ताणि सिद्धान्तमगृणा
तृप्ति चतुर्णामन्वयः ॥ यथेपत्ते दिनाति विकासे सितानाप्रयानातत्पत्तानाम्नलकास्यतास्तिताधा नीला ॥ स्वयं तत्कालितया

स चिन्तयन् भगवान् अब्जे न वृक्षो वा ब्रह्मणः सुतः। यथा ससर्जभूतानि लक्ष्याणां व्याम्बिमानवी ॥ ५ ॥ श्री
मद्भे त उवाच ॥ प्रजाः सृजेति भगवानकर्द्दमो ब्रह्मणोदितः । सरस्वत्यां तपस्तेपे सहस्राणां समा दश ॥
६ ॥ ततः समाधियुक्तेन क्रियायोगेन कर्द्दमः । संप्रपेदे हरिं भक्त्या प्रपन्नवरदाशुषं ॥ ७ ॥ तावत्प्रस
न्नो भगवान् पुष्कराक्षः कृते युगे । दर्शयामास तं क्षत्तः शाब्दं ब्रह्म दधद्वपुः ॥ ८ ॥ स तं विरजमर्का
भं सितपद्मोत्पलस्रजं । स्निग्धनीलालकव्रातवक्त्राब्जं विरजोम्बरं ॥ ९ ॥ किरीटिनं कुण्डलिनं शङ्ख
चक्रगदाधरं । श्वेतोत्पलक्रीडनकं मनःस्पर्शस्मितेक्षणं ॥ १० ॥ विन्यस्तचरणाम्भोजमंसदेशे ग
रुत्मतः । दृष्ट्वा खे वस्थितं वक्षःश्रियं कौस्तुभकन्धरं ॥ ११ ॥ जातहर्षोऽपतन्मूर्ध्ना क्षितौ लब्धमनो
रथः । गीर्भिस्त्वभ्यगृणात्प्रीतिस्वभावात्मा कृताञ्जलिः ॥ १२ ॥ कर्दम उवाच ॥ जुष्टं बताद्याखिल
सत्वराशेः सांसिध्यमक्ष्णोस्तव दर्शनान्नः । यद्दर्शनं जन्मभिरीड्य सद्भिराशासते योगिनो रू

[illegible] इत्यर्थः सिद्धतोपलक्रीडनकायसमन सत्वाभिनत्वानद्दनन कस्मितभीक्षणं यस्य वेद्या सिन्नीक्षित ॥ कौस्तुभ
कंधरमाचयस्तस्य ॥ तिकिसमताप्त खत सिद्धिधर्मो अखत वा विप्र आत्मा मनोरथस्य ॥ १३ ॥ स्वामृतेपर माभंदं प्रिया नरस्या
सु कान्त्या पितृ पदं मानुगृह्याण वरदानाय ॥ पते ते हर्षे हेतु ॥ नौ सम्यक् समन्वय सत्तनिवेश नव दर्शना च अक्षया इति ॥ सांसि
ध्यासा फलं तुष्ट सेवितं तव दर्शनमेव महाफलमिति उपपादयति अथ तव दर्शनं सद्भिः कृतो जन्मना पादितं कर्षे जन्मानि इ०

गादि ७२

सिद्धान्तप्रदीपः

स कामान् कान् विगर्हयन्नाह ब्रह्मेति हे ईश ये निरयेऽपि स्युः तेषां कामानां लवाय थे त्वन्मायया नष्टबुद्धयस्त्वत्पादपद्मं भवसिन्धुपोतं त्वां उपासते तेषां तानेव कामान् अपि त्वं राशि ददासि ॥१३॥ य स कामान् निष्कामो सो ऽहमपि मा दृष्टवा एवं त्वां लब्धवान् तथापि गृहमेधी एव आश्रमं मत्वा दिव्यौ दीक्षा आर्थ्य पिशिताद्युपलक्षणं कामदुघांघ्रिपस्य कल्पवृक्षस्य तव मूलं मं कि उपेयिवान् उपगतो ऽस्मि न तु कामाय यथा मक्षिमत्तु पाय्यन्तौ न यत ॥ अशेषपुरुषार्थसमूह भेनदेव ॥१४॥ ननु तर्हि पुरुषार्थ एव किं न याचसि तत्र न धिकार इत्याह हे अधीश यस्त्वं प्रजापतिस्तस्य तव वचसा तन्त्यात्मकाम हतो लोकः पशुवद्बद्ध हेतु त्वं धर्मं मूर्तिरहं च किल लोकानुगत

ये मायया ते हतमेधसस्त्वत्पादारविन्दं भवसिन्धुपोतं। उपासते कामलवाय तेषां रासीश कामान्निरयेऽपि ये स्युः॥१३॥ तथा स चाहं परिवोढुकामः समानशीलां गृहमेधधेनुं। उपेयिवान्मूलमशेषमूलं दुराशयः कामदुघांघ्रिपस्य॥१४॥ प्रजापतेस्ते वचसाधीश तन्त्या लोकः किलायं कामहतोऽनुबद्धः। अहं च लोकानुगतो वहामि बलिं च शुक्लानिमिषाय तुभ्यं ❀ लोकांश्च लोकानुगतान्पशूंश्च हित्वा श्रितास्ते चरणातपत्रं। परस्परं त्वद्गुणवादसीधुपीयूषनिर्यापितदेहधर्माः॥१६॥

अतः कस्य बलिं वहामि कर्ममयी लक्षणा भक्तु ब्रवैन्नः अनिमिषाय कालात्मने ते दर्थं नाद्यो चरामि इति चकारस्यार्थः लोके च लोकानुगतो वहामि किं तु स्वगुणवथा पाकरणार्थं अनिमिषाय ... अनिमिषायेत्यनेन कालात्मकालनिवृत्तिका भक्तिरो मौलिं कण्ठं तु न एतेन कालात्मनाहं लोकान् लोकान् कामानिवृत्तान् तु सतान्यं कृष्णविवेकेसस्त्व पिपुनः कर्मजडा नु माहुत्या तु हित्वा आनन्दरसयेन त्वचरण एव प्रमातपत्रं श्रिताः। नानेवाहं त्वद्गुणवादकथा नदेनत्री कसार विस्मारकत्वात् पीयूषसनिकरत्वात् तेन निर्यापिता विजापिता देहधर्माः क्षुत्पिपासादयो यैः एवामिश्रुतरेणान्वय ॥१६॥

श्रीमद्भा०
तृ०
९१

न वय मे विना नि कालचक्रं तज्ञादा छिद्य आकृष्य धावद् विषयालङ्कारा नामायुः छिद्य धावमानं न ति । कथंभूतमज
वसनं स्मिन्नक्षकृत पेन्द्र मि भ्रमणं यस्य तद्विनिमक अंत्र निव्रम शतर्धीकरं न तु पक्षा रेण त्रयोदश मेद निर्दिष्टा । त्रयोदश मासे
नसह त्रयोदशमासा अरास्य त्रिशतं यस्य तद् षष्टिशतानि पर्वाणि यस्य ऋतवस्त्रयः श्रे त्रिनेमि नाभिः षड्ऋतवः नेमयो यस्य अ
नन्तं क्षणलवादयः छदाः पत्राणि यस्य आकारा धारा स्वतिरस्त्रणि चातुर्मास्यानि नाभयस्य ॥ त्राधारभूतानि त्रीणि यस्य क
राल स्रोत तीव्र वेगं ते नैवं त्रिविधं रविरवसानमरात्मक चक्रं युष्मान्न तिनिन्नष्ट ॥ १८ ॥ अनुग्रहं पापि युदासीनं कियान्तरे न आपि

नूतेऽजराक्षुभ्रमिरायुरेषां त्रयोदशारं त्रिशतं षष्टिपर्व । षण्नेम्यनंतच्छदियत्त्रिनाभिकरालस्रो
तोजगदाच्छिद्य धावत् ॥ १८ ॥ एकः स्वयं सन् जगतः सिसृक्षयाद्वितीययात्मन्नधियोगमायया ।
सृजस्यदः पासि पुनर्ग्रसिष्यसे यथोर्णनाभिर्भगवन् स्वशक्तिभिः ॥ १९ ॥ नैतद्बताधीश पदं तवेप्सि
तं यन्मायया नस्तनुषे भूतसूक्ष्मं । अनुग्रहायास्त्वपि यर्हि मायया लसत्तुलस्या तनुवा विलक्षि
तः ॥ २० ॥

मायया विश्वसृष्ट्यादिकर्तृत्वेनात्वमेव यामहत्याह । स्वयमेक एव सन् द्वितीयात्मन्यधिगताया योगमायया हेतुनात्मा स्वीकृता
शक्तय सत्वाद्या ताभिः अदो विश्वं स्वमनि रिक्ता साधनान पेक्षत्वे दृष्टान्ते यथेति निरपेक्षाद्य ऊर्णनाभिक जालकं तेनो वि भवत्युक्ता
दादौ तेद्दसि । तथा पाश्च दत्तिजायो नुसारेण तत्तपादयेस्माह । नैत दिति हे अधीश नो अस्माकं भूतानां भूतसूक्ष्मं इन्द्रियपद दश्यते
इति यच्छन्तु मायया नतु धेनि मा रचसीति यमा । यावपि दृष्टिं नन सवति व्याप्स्यदत्त भनुग्रहाय भक्तरक्षणार्थं या पादसारणा
तरमिवापवर्गाय भवति सर्वं । अर्हिं यतः माययापि विलक्षितम् जनानाम् तुलस्या तु भक्तव विलक्षितोसि एवंभूतस्य तव सूत्रां ना

श्रीधरी टीका

त्वानुस्मृतिमुक्तिप्रदनमामि मुक्तिप्रदं वैहितं अनुस्मृत्याप्तानि नत्वपरतः क्रियार्थं कर्म फलनिर्गमो यस्मिन् तं शोभनस्वेहितुः स
मायया स्वमार्जितं लोकान् तत्रैव निश्रीपकरणं ये न सन्त सकामि भिक्षमिच्छन मनीयपाद सरोजं सुगम्यस्य तं अत्र अल्पीयसि
सकामे पुंसि प्रजने वा कामान् सर्वान् तान् तनिष्ठा ॥१९॥ अमृतेन सुखकरेण प्रेमस्मिता सामी क्षणे न विचित्र मर्त्यः वैसा ॥२०॥ चेत

तं त्वानुस्मृत्योपरं नक्रियार्थं स्वमायया वर्जितलोककर्तं नमाम्यमीशं कमनीयपाद-
सरोजमल्पीयसि कामवर्षे ॥१९॥ श्रीजिनेय उवाच। इत्थं स्वलीकं प्रणतो जनानां सत्तमावभा-
षे वचसामृतेन। सुपर्णपक्षोपरि शोभमानः प्रेमस्मितो वीक्षणविभ्रमभ्रूः ॥२०॥ श्रीभग
वानुवाच। विदित्वा तव चैत्यं मे पुरैव समयोजि तत्। यदर्थमात्मनियमैस्त्वयैवाहं सम
र्चितः ॥२१॥ नवै जातु मृषैव स्यात्प्रजाध्यक्ष मदर्हणं। भवद्विधेष्वतितरां मयि संगृभिता-
त्मनां ॥२२॥ प्रजापतिसुतः सम्राट् मनुर्विख्यातमंगलः। ब्रह्मावर्तं योधिवसन् शास्ति सप्ता-
र्णवां महीं ॥२३॥ स चेह विप्र राजर्षिर्महिष्या शतरूपया। आयास्यति दिदृक्षुस्त्वां परश्वो
धर्मकोविदः ॥२४॥ आत्मजामसितापांगीं वयःशीलगुणान्वितां। मृगयन्तीं पतिं दास्यत्यनुरूपा

हाई त्वार्वमेम यासमयो जि समघटित यदर्थमेवाहं समर्चित [illegible] २० मयि संगृभित एकाग्रीकृत आत्मा चित्तं येषां
मदर्हणं ताकृ रोधकुशतितरां सर्वेषां निष्फलं न स्यात् ॥२१॥ विख्यात मंगल सदाचारादि लक्षणं यस्य ॥२४॥ हे विप्र महिष्या
सह ॥२३॥ २५॥ तत्र यस्यां साध्यौ यासमा हि तो श्रुतिसमाने न स्थिता नृपवधू राजकन्या ॥२५॥

ते वीर्ये आत्मनि नृतेया प्रसविष्यति वीर्ये वीर्ये प्रसूतासु कन्यासु आत्मनः पुत्रामा भाष्येति॥२६॥ निदेशमाज्ञां उशत्तम
[illegible] मीर्थे पापानि न स्नान लक्ष्यते मयि सम र्पितसर्वकर्मफलः इत्यर्थः॥२७॥ आत्मनि [illegible]
[illegible] क्षुद्र [illegible]॥२८॥ [illegible] मीर्थे निरीक्ष॥२९॥ [illegible]
[illegible] सरस्वत्या [illegible]॥३०॥ [illegible] सिद्धमार्गे [illegible]
[illegible] सिद्धमार्गे [illegible]

यात्मनूर्न वीर्यं नवधा प्रसविष्यति॥ वीर्ये त्वदीये ऋषय आधास्यंत्यंजसात्मनः॥२९॥
त्वं च सम्यगनुष्ठाय निदेशं म उशत्तमः॥ मयि तीर्थीकृताशेषक्रियार्थो मां प्रपत्स्यसे॥३०॥
कृत्वा दयां च जीवेषु दत्वा चाभयमात्मवान्॥ मय्यात्मानं सह जगद्द्रक्ष्यस्यात्मनि चापि
मां॥३१॥ सहाहं स्वांशकलया त्वद्वीर्येण महामुने॥ तव क्षेत्रे देवहूत्यां प्रणेष्ये तत्त्वसंहि
तां॥३२॥ मैत्रेय उवाच॥ एवं तमनुभाष्याथ भगवान्प्रत्यगक्षजः॥ जगाम बिंदुसरसः
सरस्वत्या परिश्रितात्॥३३॥ निरीक्षतस्तस्य ययावशेषसिद्धेश्वराभिष्टुतसिद्धमार्गः॥ आ
कर्णयन्पत्ररथेंद्रपक्षैरुच्चारितं स्तोममुदीर्णसाम॥३४॥ अथ संप्रस्थिते शुक्ले कर्दमो
भगवानृषिः॥ आस्ते स्म बिंदुसरसि तं कालं प्रतिपालयन्॥३५॥ मनुः स्यंदनमास्थाय
शातकौंभपरिच्छदं॥ आरोप्य स्वां दुहितरं सभार्यः प
र्यटन्महीं॥३६॥

[illegible] यत्र [illegible] निरीक्षतो [illegible] स्तोमस्य
[illegible] सामगपक्षि [illegible] स्तोम [illegible]
[illegible] पर्यटन्॥ [illegible]
॥२३॥

तैजसानीत्येतयोरन्वयः ज्ञानेन्द्रियाणि ज्ञानमयानि कर्मेन्द्रियाणि कर्ममयानि च तैजसानि ॥ नभसोऽभूतसूक्ष्मात् शब्दात् इत्यादि कार
णयति शब्दात् स्पर्शः कार्यं भवति आत्मनो लिंगस्वगुणं शब्दं स्पर्शः कारणं कार्यं द्रव्यं कार्यं नयति वायु ॥ कारणगुणाः कार्ये
व्यापित इति अनिलः अतस्तु स्वप्राधान्यात् ततः ... विकुर्वन्तः पारंपर्येण ... एवं सर्वत्र तत्तन्मात्रात्मको ... इति
ज्ञातव्यं ३३ नभसा सहितः सहयोगबलान्वित इत्यर्थः ज्योतिः लोचनप्रकाशक ३४ ३५ ३६ हे ... विदुः यथा ... कार्ये

तैजसानीन्द्रियाण्येव ज्ञानकर्ममयानि च ॥ नभसो भूतसूक्ष्मात् क्रियते स्वलिंगमात्मनः ३२ काल
मायांशयोगेन भगवद्वीक्षितं नभः ॥ नभसोऽनुसृतं स्पर्शं विकुर्वन्निर्ममेऽनिलं ३३ अनिलो
पि विकुर्वाणो नभसोरुबलान्वितः ॥ ससर्ज रूपतन्मात्रं ज्योतिर्लोकस्य लोचनं ३४ अनिलेना
न्वितं ज्योतिर्विकुर्वत्परवीक्षितं ॥ आधत्ताम्भो रसमयं कालमायांशयोगतः ३५ ज्योतिषा
म्भोऽनुसंसृष्टं विकुर्वद्ब्रह्मवीक्षितं ॥ महीं गंधगुणामाधात् कालमायांशयोगतः ३६ भूताना
नभआदीनां यद्यद्भव्यावरावरं ॥ तेषां परानुसंसर्गाद्यथासंख्यं गुणान्विदुः ३७ एते देवाः
कला विष्णोः कालमायांशलिंगिनः ॥ नानात्वात्स्वक्रियानीशाः प्रोचुः प्रांजलयो विभुं ३८

यद्यद्भव्यमवरं कार्यं तेषां कार्याणां परैः कारणैरनुसंसर्गात् अन्वयात् यथासंख्यं यथाक्रमं पूर्वपूर्वतरस्याधिकान् गुणान्विदुः
तथाहि नभसः शब्द एव गुणः अंबरान्वयाद्वायोः शब्दस्पर्शौ आकाशान्वयाद्वायुः एवं तेजसश्चोत्तरम् इति अग्रे अन्ये
सर्वे महीः सर्वे गंधश्च ३७ देवा महदादयः अभिमानिनः विष्णोः कला अंशाः काललिंगविक्षेप मायालिंगविक्षेप ... लिंगचैत
न्यं ता ... नानात्वात् परस्परसंबंधाभावात् स्वक्रियायां ब्रह्माण्डरचनायाम् अनीशाः अशक्ताः सन्तो विभुं परमेश्वरं
स्तोत्रं ३८

श्रीमद्भा०
१०टी०
१०

मिश्र. स्वर्द्धिं षडीदेवान मिलत स्व स्व इतिरूपक मे एप नीय आश्रिभिः स्मादृ तिमीडिरे अपन्नानां तापोपशमेनातपत्रम्
तवदितु. यस्य पदारविन्दस्य मूलं केत ने निवासो येषां ते यतयो उत्पते रुवतं उद्धि पतित रिपुर तिपीश्या सगृहे आप्त मार्गेम्।
मनिष्ठ.. अथ आत्मनि निविद्य तत आश्रि हितान यतः स्मान. संसारि आत्मन आत्मनि संवेधनना जानेमु संस्कृतीय दिविषा
वेयमादनजन विना नामेन लभन्ते मनुष्या नन्द ज्ञानकं तस्यापो निवृत्ते तस्मिन्निदर्शि छाया आयये भंतमाञ्ज. सविद्यातदाश्रम
भव एभिर्विद्यायापक मिलत्थे ३० भा. अज्ञात साश्रयणाधीमान ज्ञानसाधनमाऊ. मार्गन्ति अन्वेषयन्ति यत्तस्त्मीर्थपदस्त

देवा ऊचुः। नमाम ते देव पदारविंदं प्रपन्नतापोपशमातपत्रं। यन्मूलकेता यतयो
ञ्जसोरुसंसारदुःखं बहिरुत्क्षिपंति। धातर्यदस्मिन्भव ईश जीवास्तापत्रयेण
निहता न शर्म। आत्मंलभंते भगवंस्तवांघ्रिच्छायां सविद्यामत आश्रयेम ३०। मा
र्गंति यत्ते मुखपद्मनीडैश्छंदःसुपर्णैरृषयो विविक्ते। यस्याघमर्षोदसरिद्वरायाः
पदंपदं तीर्थपदः प्रपन्नाः ३१।

तपदं कथंभूत. मुखपद्मे नीडं येषां तैः छंदः सुपर्णैर्वेदपक्षिभिः. तत्र वेदमुखपद्मनीड अध्याययोऽप ऋषयो. नीडाद्य नामानरक्ता परि
अमपुनस्तत्र विविक्ते तत्र आदृ. अपि तत्तम नामानव्यैर्वपश्यैव संति. अन्ते नेदा नामि सत्यादमुगाद्य तद्गति विविक्ते छर्वं
शेमन ति किंच अघमर्षमघ नाशकं उदकं यस्याः सा सरिद्वरा या गंगा सा पदपदं मस्य प्र. अतो मगाम अनुसेवमा नात्य पितृ
युरुमस्या नास्तं पदं आपुनंती सार्थे ३१।

तत्र भगवतोऽस्य प्रकारमाह। द्राभ्यां। सर्वदृश्यमनुपलभ्यमानं सत्। एक एव तदा प्रकाशते तदात्मा
त्मानं सन्तमिव मेने द्रष्टृत्वं विपरीतं तत्। तदा हि सुप्ता मायाख्या शक्तिर्यस्य सः। नत्वसन्तमिवात्मानमसुप्ता दृक् चि
च्छक्तिर्यस्येति। २४। सा चिद् दृष्टत्वानुसन्धानस्वरूपा सद्सदात्मिका कार्यकारणरूपा यया प्रमात्मेदं सर्वं सदृश्यमात्मस्वरू
पतयोपलभ्यते। तदुक्तमनुसन्धानरूपत्वात्। २५। कालस्य मायायाः कालशक्त्या गुणमय्यां क्षुभितगुणायां अधोक्षजः परमा-

सवा एष तदा द्रष्टा नापश्यद्दृश्यमेकराट्। मेने ऽसंतमिवात्मानं सुप्तशक्तिरसुप्तदृक्। २४। सा
वा एतस्य संद्रष्टुः शक्तिः सदसदात्मिका। माया नाम महाभाग ययेदं निर्ममे विभुः। २५। का-
लवृत्त्या तु मायायां गुणमय्यामधोक्षजः। पुरुषेणात्मभूतेन वीर्य्यमाधत्त वीर्य्यवान्। २६। त-
तोऽभवन्महत्तत्वमव्यक्तात्कालचोदितात्। विज्ञानात्मात्मदेहस्थं विश्वं व्यंजंस्तमोनुदः। २७

त्मा आत्मांशभूतेन पुरुषेण प्रकृतेरधिष्ठातृरूपेण वीर्य्यं चिदाभासमाधत्त। वीर्य्यवान् चिच्छक्तियुक्तः। २६। कालचोदितात्
अव्यक्तात् मायातः। तत्पदं परिच्छिन्नं महत् तत्वमभवत्। बुद्धिर्गान्निर्देशो विज्ञानात्मेति सत्त्वप्रधानत्वात्। आत्मदेहस्थं विश्व
मप्रकटं व्यंजन्। तमोनुदः जगतो मुकुरादिस्थानीयस्य लक्ष्यमिव अव्यक्तात्। ततोऽसौ महत्तत्वमव्यक्तादिति तत्रैव प्रकृत्यंशत्वेनौच्यते। विज्ञानात्मा प्रकाशात्मा
णि पुरुषात्मनोऽप्यंशतो नित्यं प्रथमं महत्। अहङ्कारादीनां महतः संस्थितं तमोनुदं सर्वेषु गुणेषु स्थितानामिन्द्रियाणां विभुत्वमतिक्रमति। २७

अहङ्कारोऽस्मिमाहसाधकस्याभावा। तत्रतां विदाभासीश्वितगुणानुपाधानेकाल शौनक तदात्मा सदधीन भगवान
सौ भक्त अहंशिमार सत् स्वयमात्मानमकरोत् रूपान्तरमनयत्। २२। एवं अहङ्कारस्य लक्षणमाहकार्येभ्रमित्रतका

सोऽयं गुणकालात्मा भगवद्दृष्टिगोचरः। आत्मानं मकरोदात्मा विश्वस्यास्य सिसृक्षया॥२२॥ महत्तत्त्वाद्विकुर्वाणादहंतत्त्वमजायत। कार्यकारणकर्त्रात्मा भूतेंद्रियमनोमयः। वैकारिकस्तैजसश्च तामसश्चेत्यहंत्रिधा॥२३॥ अहंतत्त्वाद्विकुर्वाणान्मनोवैकारिकादभूत्। वैकारिकाश्च ये देवा अर्थाभिव्यंजनं यतः॥२४॥

यथा यथा लक्ष्कर्तृत्वविदितेषामात्मास्या आश्रय अत्रहेतु भूतेंद्रियमनोमय अधिकारवानस्मनहति देवताप्रमुपलक्षण ए
तदेवविभागत प्रपञ्चयति। वैकारिक इत्यादिना वैकारिक सात्विक तैजस राजस इन्द्रियाणि वैकारिकः सात्विकाइक
स्कार्यं सूता इ सर्वे अपरा येन इन्द्रियाधिष्ठातृ अर्थानि व्यञ्जनं शब्दादि प्रकाशोनमतितः॥

अष्टाविंशतिविधा तिर्यक्... [illegible] ...खराद्यश्च सप्तैकशफाः ... [illegible] ...
नखाः ... [illegible] ... मकरादयो जलचराः ... [illegible] ...
[illegible] ... तिर्यक्सृष्टिः ... [illegible]

गौरजो महिषः उष्ट्रश्च करो गवयो रुरुः। द्विशफाः पशवश्चेमे अविरुष्ट्रश्च सत्तम। खरोऽश्वोऽश्वतरो गौरः शरभश्चमरी तथा। एते चैकशफाः ख्याताः शृणु पञ्चनखान् नृप। श्वा शृगालो वृको व्याघ्रो मार्जारः शशशल्लकौ। सिंहः कपिर्गजः कूर्मो गोधा च मकरादयः। कङ्कगृध्रबकश्येनभासभल्लूककबर्हिणः। हंससारसचक्राह्वकाकोलूकादयः खगाः। २७। अर्वाक्स्रोतस्तु नवमः तथैवैकविधो नृणाम्। रजोऽधिकाः कर्मपराः दुःखे च सुखमानिनः। २१। वैकृतास्त्रय एवैते देवसर्गस्तु सत्तमः। वैकारिकस्तु यः प्रोक्तः कौमारस्तूभयात्मकः। २२।

आहारसञ्चारेयस्स... [illegible] ... अष्टाविंशतिभेदः ... २१ एते त्रयो वैकृता एव ... [illegible] ... कौमारस्तूभयात्मका देवसर्गश्च वैकृतः ... वैकारिकस्तु देवसर्गः ... [illegible] ... देवसर्गत्वात् ... सनत्कुमारादीनां सर्गस्तु प्राकृतो वैकृतश्च देवत्वेन मनुष्यत्वेन च सर्गद्वयसम्बन्धः। २२।

विकल्पः देवसर्गोऽष्टविधः तत्र विबुधादयस्त्रयो भेदाः गन्धर्वाप्सरस एक । यक्षरक्षांसि एक । भूतप्रेतपिशाचा एकः ।

देवसर्गश्चाष्टविधो विबुधाः पितरोऽसुराः । गंधर्वाप्सरसः सिद्धा यक्षरक्षांसि चारणाः ॥ भूतप्रेत पिशाचाश्च विद्याध्राः किन्नरादयः ॥ २७ ॥ दशैते विदुराख्याताः सर्गास्ते विश्वसृक्कृताः ॥ अतः प रं प्रवक्ष्यामि वंशान्मन्वंतराणि च ॥ २८ ॥ एवं रजःप्लुतः स्रष्टा कल्पादिष्वात्मभूर्हरिः ॥ सृजत्यमोघ- संकल्प आत्मैवात्मानमात्मना ॥ २९ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे तृतीयस्कंधे विदुरमैत्रेयसंवादे दशमोऽ- ध्यायः ॥ १० ॥ ६

सिद्धचारणविद्याधरा एकः । किन्नरादय एकः । आदिशब्दात् किंपुरुषाश्वमुख्यादयः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥
॥ इति श्रीभागवते तृतीयस्कंधे टीकायां दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

नेत्राभिः सुस्तनानां॰ वारुणीपीथीमदिरा मैरेयं तस्य दोषेण रवौ निम्लोचति अस्तं गच्छति सति मर्दनं कलहः ॥ २ ॥ भगवा-
पस्य आत्ममायाया ॥ ३ ॥ अहं चोक्तो पूर्वमेव द्वारकायां ॥ ४ ॥ तदभिप्रेतं कुलसंहारादिकं ॥ ५ ॥ श्रीनिकेतं लक्ष्म्या वासस्थानं अकेत-
नं अनाश्रयं विरजं विरजस्कं शुद्धसत्त्वमयं विदितं लक्षितं कौशं कौशेयं अश्वत्थमाश्रित्य स्थापयित्वा अपाश्रितः पृष्ठतोऽव-

तेषां मैरेयदोषेण विषमीकृतचेतसां । निम्लोचति रवावासीद्वेणूनामिव मर्दनं ॥ २ ॥ भगवा-
न्स्वात्ममायाया गतिं तामवलोक्य सः । सरस्वतीमुपस्पृश्य वृक्षमूलमुपाविशत् ॥ ३ ॥ अहं
चोक्तो भगवता प्रपन्नार्तिहरेण ह । बदरीं त्वं प्रयाहीति स्वकुलं संजिहीर्षुणा ॥ ४ ॥ अथापि
तदभिप्रेतं जानन्नहमरिंदम । पृष्ठतोऽन्वगमं भर्तुः पादविश्लेषणाक्षमः ॥ ५ ॥ अद्राक्षमेकमा-
सीनं विचिन्वन्दयितं पतिं । श्रीनिकेतं सरस्वत्यां कृतकेतमकेतनं ॥ ६ ॥ श्यामावदातं वि-
रजं प्रशान्तारुणलोचनं । दोर्भिश्चतुर्भिर्विदितं पीतकौशाम्बरेण च ॥ ७ ॥ वाम ऊरावधिश्रि-
त्य दक्षिणांघ्रिसरोरुहं । अपाश्रितार्भकाश्वत्थमकृशं त्यक्तपिप्पलं ॥ ८ ॥ तस्मिन्महाभागव-
तो द्वैपायनसुहृत्सखः । लोकाननुचरन्सिद्ध आससाद यदृच्छया ॥ ९ ॥ तस्यानुरक्तस्य मुने-
र्मुकुंदः प्रमोदभावानतकंधरस्य । आशृण्वतो मामनुरागहाससमीक्षया विश्रमयन्नुवाच ॥ १० ॥

ष्टब्धः अर्भको बालः कोमलो अश्वत्थो येन तं त्यक्तं पिप्पलं विषयसुखं येन तथाभिप्रायं आनन्दपूर्णं ॥ ८ ॥ द्वैपायनसुहृत्सखा च
यस्य स्वगुरुपुत्रत्वात् पराशरशिष्यो मैत्रेयः ॥ ९ ॥ प्रमोदेन भावेन चानता कन्धरा यस्य पादे वा तत्र प्रमोदस्य सारेण अनु-
रागेण सह हासो यस्यां तया समीक्षया विश्रमयन् विगतश्रमं कुर्वन् ॥ १० ॥

श्रीमद्भा०
टी०
१२

तेमनसीप्सितमहमन्तःस्थितोवेदवेद्मिददामीतिहेव । विश्वसृजांवसूनांचसत्रेसिद्धिर्मत्प्राप्तिस्तत्कामेनपुराअदितौवसुरहंइत्युद्धवस्त्वं इष्टोऽहं ॥ तस्मादधुनाहमिष्टोवरदोमदनुग्रहोमद्दर्शनं त्वयैतदासादितं लब्धं । यस्मान्मांनृलोकान्रहउत्सृजन्तंदृष्टवानसि ॥ १० ॥ ब्रह्मणेमयाप्रोक्तंज्ञानंतदेवमहिमावभासं ॥ ११ ॥ इत्युक्तःप्रतिक्षणमनुग्रहभाजनमहमभवं ॥

श्रीभगवानुवाच । वेदाहमंतर्मनसीप्सितंतेददामियत्तद्दुरवापमन्यैः । सत्रेपुराविश्वसृजांवसूनांमत्सिद्धिकामेनवसोत्वयेष्टः ॥ ९ ॥ सएषसाधोचरमोभवानामासादितस्तेमदनुग्रहोयत् । यन्मांनृलोकान्रहउत्सृजंतंदिष्ट्याददृश्वान्विशदानुवृत्त्या ॥ १० ॥ पुरामयाप्रोक्तमजायनाभ्येपद्मेनिषण्णायममादिसर्गे । ज्ञानंपरंमन्महिमावभासंयत्सूरयोभागवतंवदंति ॥ ११ ॥ इत्यादृतोक्तःपरमस्यपुंसःप्रतिक्षणानुग्रहभाजनोहं । स्नेहोत्थरोमास्खलिताक्षरस्तंमुंचन्शुचःप्रांजलिराबभाषे ॥ १२ ॥ कोन्वीशतेपादसरोजभाजांसुदुर्लभोर्थेषुचतुर्ष्वपीह । तथापिनाहंप्रवृणोमिभूमन्भवत्पदांभोजनिषेवणो ।

मात्सर्यतःपार्थान्तरेष्वपितवमनुग्रहस्यपात्रमिति । चतुर्ष्वर्थेषुमध्येत्वत्प्रसादात्किंवानसिद्ध्यति ॥ १३ ॥ तथापिज्ञानमितिप्रसिद्धमोक्षंवाभूमन्नप्रवृणोमि किंतुभवत्पदांभोजनिषेवणमेवेत्यर्थः ॥ अत्रत्वज्ञानमेवमोक्षादपिश्रेष्ठमिति ज्ञानमेवाहं याचामीतिभावः । तथापिनाहंप्रवृणोमीतिभवत्पदांभोजनिषेवणोत्सुकोऽहमस्मि ॥

अनभिमदनप्रकारमेवाह। कियानिति। द्रोणादिभिर्मूलैः कारणभूतैः। यद्वितिपुः। अष्टादशाक्षौहिणीयुक्तः। मदंशा मदंश्रीर्यदुभिः आत्मकियान् असमदर्थः। अस्मानमवशे अमक्रमाद्यिभिर्हितमूलैर्दुर्विषहं बलमास्ते। तथा नैषामन्यत्र पायः इत्याद्यलिङ्गिनुमधुमाद्यमद सर्वतोभवेत्। मध्वामदाताम्रविलोचनानामेषां विवादोऽयं दाम्यविषमतिलाह्यानेमैषां वधो पायः अतो मोमाक्षिए कात्मा नोपिमयुद्यते सतिस्वयमेव विवादेनान्तर्धीरन्निसर्वथे १४। एवं श्लोकद्वयेनोक्तं कर्मेणसवि

कियान्नुवोऽयं क्षपितोरुभारो यद्द्रोणभीष्मार्जुनभीममूलैः। अष्टादशाक्षौहिणिको मदंशैरास्ते बलं दुर्विषहं यदूनाम्। १३। मिथो यदैषां भविता विवादो मध्वामदाताम्रविलोचनानाम्। नैषां वधोपाय इयानतोऽन्यो मय्युद्यतेऽन्तर्दधते स्वयं स्म १४ एवं संचिन्त्य भगवान् स्वराज्ये स्थाप्य धर्मजं। नन्दयामास सुहृदः साधूनां वर्त्म दर्शयन् १५ उत्तरायां धृतः पूरोर्वंशः साध्वभिमन्युना। स वै द्रौण्यस्त्रसंछिन्नः पुनर्भगवता धृतः १६ अयाजयद्धर्मसुतमश्वमेधैस्त्रिभिर्विभुः। सोऽपि क्ष्मामनुजै रक्षन् रेमे कृष्णमनुव्रतः १७ भगवानपि विश्वात्मा लोकवेदपथानुगः। कामान् सिषेवे द्वार्वत्यामसक्तः साङ्ख्यमास्थितः १८ स्निग्धस्मितावलोकेन वाचा पीयूषकल्पया। चरित्रेणानवद्येन श्रीनिकेतेन चात्मना १९।

स्वराज्ये स्थापयित्वा १५ धृत रक्षित १६ अनुजैर्भीमादिभि सह १७ साङ्ख्यं पुरुषप्रकृतिविवेकं १८ स्निग्धेन स्मितसहितेनावलोकेन पीयूषकल्पया सुधातुल्यया वाचा गानेऽसुधाप्रवाहरूपया श्रीनिकेतेन श्रीनिवासेन आत्मना देहेन १९। अतएव इमं लोकं साक्षात्परम्परया तामुं स्वर्गसोऽरद्यमस. १९

श्रीमद्भा० ४ टी० ११

गृहमेधेषु गृहधर्मेषु योगेषु कामभोगोपायेषु विरागश्चेदाशीत्सजातमित्यर्थः ॥ २७ ॥ यदा स्वाधीनेष्वपि तेषु विरागस्तदा दैवाधीनेषु को विश्वासः ...तेन विश्वासप्रीतिकारणं ...नेचेत्यर्थः ... २८ ... ॥ कोविदाः अभिज्ञाः २९ २३ ... २४ भगवदर्थे ॥

इमं लोकममुं चैव रमयन्सुतरां यदून् । रेमे स्त्रीरत्नकूटस्थो भगवान्प्राकृतो यथा ॥ २० ॥ तस्मै वरप्रमाणस्य सवत्सरगणान्बहून् । गृहमेधेषु योगेषु विरागः समजायत ॥ २७ ॥ दैवाधीनेषु कामेषु दैवाधीनः स्वयं पुमान् । को विश्रम्भेत योगेन योगेश्वरमनुव्रतः ॥ २८ ॥ पुर्यां कदाचित्क्रीडद्भिर्यदुभोजकुमारकैः । कोपिता मुनयः शेपुर्भगवन्मतकोविदाः ॥ २९ ॥ ततः कतिपयैर्मासैर्वृष्णिभोजान्धकादयः । ययुः प्रभासं संहृष्टा रथैर्देवविमोहिताः ॥ ३० ॥ तत्र स्नात्वा पितॄन्देवानृषींश्चैव तदम्भसा । तर्पयित्वाथ विप्रेभ्यो गावो बहुगुणा ददुः ॥ ३१ ॥ हिरण्यं रजतं शय्यां वासांस्यजिनकम्बलान् । हयान्रथानिभान्कन्या धरां वृत्तिकरीमपि ॥ ३२ ॥ अन्नं चोरुरसं तेभ्यो दत्त्वा भगवदर्पणम् । गोविप्रार्थासवः शूराः प्रणेमुर्भुवि मूर्धभिः ॥ ३३ ॥ ... ... वस्त्राद ... ॥ अथ तेनदूर्ध्व ... पीत्वा चवारुणीं ॥ न

यथापवति ... ॥ ३५ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे ... चतुर्थे ... ... ॥ ३० ॥

महार्हे तल्पे उत्कृष्टशय्यायां शयानः महिष्या भुजौ उपधि उपधानं मुख्यं यस्य सः विसर्गाभावे शयनक्रियाविशेषणं ताम्
महिषीमेव परं पुरुषार्थं मन्यते न तु यन्निजं स्वरूपं ब्रह्म तत् तमसा हृता नेत्रा जीवो नायं ॥४।५॥ पुत्रान् इन्द्रियपरिणामान् बु-
द्धिः तदनन्तरं वृत्तीः पुत्रसंख्या च वाक्समासात्रिवक्त्रयायुर्हि ससंख्यातु पुंसीं सूनस्त्वेन गार्हस्थ्यसोदर्याथमेव विराट्
आर्द्धं आयुषोऽर्धमित्यादि कथा सोदर्योऽर्थमेव पुरुषं न कन्यास्तत् पौरंजन्यो हे प्रजापते ॥६।७॥ दारैः परिणामान् तत्सहिता हि

शयान उन्नद्धमदो महामना महार्हतल्पे महिषीभुजोपधिः । तामेव वीरां मनुते परं यतस्तमोऽभि-
भूतो न निजं परं च तत् ॥४॥ तयैवं रममाणस्य कामकश्मलचेतसः । क्षणार्धमिव राजेन्द्र व्यति-
क्रान्तं नवं वयः ॥५॥ तस्यामजनयत्पुत्रान् पुरंजन्यां पुरंजनः । शतान्येकादश विराडायुषोऽर्धम-
थात्यगात् ॥६॥ दुहितॄर्दशोत्तरशतं पितृमातृयशस्करीः । शीलौदार्यगुणोपेताः पौरंजन्यः प्रजाप-
ते ॥७॥ स पाञ्चालपतिः पुत्रान् पितृवंशविवर्धनान् । दारैः संयोजयामास दुहितॄः सदृशैर्वरैः ॥
८॥ पुत्राणां चाभवन् पुत्रा एकैकस्य शतं शतम् । यैर्वै पौरंजनो वंशः पञ्चालेषु समेधितः ॥९॥ तेषु तद्रि-
क्थहारेषु गृहकोशानुजीविषु । निरूढेन ममत्वेन विषयेष्वन्वबध्यत ॥१०॥ ईजे च क्रतुभिर्घोरै-
र्दीक्षितः पशुमारकैः । देवान् पितॄन् भूतपतीन् नानाकामो यथा भवान् ॥११॥ युक्तेष्वेवं प्रमत्तस्य
कुटुम्बासक्तचेतसः । आससाद स वै कालो योऽप्रियः प्रिययोषिताम् ॥१२॥

न चिन्तानि वीरं कथितं विषयवर्गैः ॥८॥ पुत्राणां पुत्राः कर्माणि पञ्चालेषु शाखा विविधविषयेषु ॥९॥ पुत्रादिषु तेषामपि ये वि-
षयहारा पुत्रास्तेषु च ॥१०।११॥ युक्तेषु आसक्तेषु कमेश्वरवहितमससिकाल जरा समयः ॥१२॥

चंडवेग। संवत्सर एव गंधर्वाभिमानी लक्षितः गंधर्वाद्विवसाः ३६० गंधर्व्यो रात्रयः तादृश्यः तादृश्यः मैथुन्य दिवसैर्मिथुनी भूताः सिताः सिताः शुक्लकृष्णपक्षौ परिवृत्त्या परिभ्रमेण सर्वैः कामैः विनिर्मितां पुरीं लुंपंति हरंति १४ प्रजागरः प्राणः १५ विंशत्या च सह १६ स्वसंबंधे स्वसंबंधिनि प्राणे १७ स एव मधुभुक् तु स्वपार्षदैः स्वपार्वदैरिंद्रियैः नाविद

चंडवेग इति ख्यातो गंधर्वाधिपतिर्नृप॥ गंधर्वास्तस्य बलिनः षष्ट्युत्तरशतत्रयम्॥१३॥ गंधर्व्यस्तादृशीरस्य मैथुन्यश्च सितासिताः॥ परिवृत्त्या विलुंपंति सर्वकामविनिर्मिताम्॥१४॥ ते चंडवेगानुचराः पुरंजनपुरं यदा॥ हर्तुमारेभिरे तत्र प्रत्यषेधत्प्रजागरः॥१५॥ स सप्तभिः शतैरेको विंशत्या च शतं समाः॥ पुरंजनपुराध्यक्षो गंधर्वैर्युयुधे बली॥१६॥ क्षीयमाणे स्वसंबंधे एकस्मिन्बहुभिर्युधा॥ चिंतां परां जगामार्तः सराष्ट्रपुरबांधवः॥१७॥ स एव पुर्यां मधुभुक्पंचालेषु स्वपार्षदैः॥ उपनीतं बलिं गृह्णन्स्त्रीजितो नाविदद्भयम्॥१८॥ कालस्य दुहिता काचित्त्रिलोकीं वरमिच्छती॥ पर्यटंती न बर्हिष्मन्प्रत्यनंदत कश्चन॥१९॥ दौर्भाग्येनात्मनो लोके विश्रुता दुर्भगेति सा॥ या तुष्टा राजर्षये तु वृतादात्पूरवे वरम्॥२०॥ कदाचिदटमाना सा ब्रह्मलोकान्महीं गतम्॥ वव्रे बृहद्व्रतं मां तु जानती काममोहिता॥२१॥

तस्यालोचितवान्तस्य कालस्य दुहिता जरा ... न प्रत्यनंदत नेच्छति न कोपि वरयति स्म ... १९ पूरवे यथा ... ययातिः शुक्रशापाज्जरां प्राप्य पुत्रान्याचमानः ... पूरुः ... जगृहे ... २०।२१।

त्रिलोक्या बहिर्महर्लोकप्रभृति ब्रह्मलोकपर्यन्तमाप्य चतुर्युगसहस्रमेकं दिनं यत्र यस्मिन् विश्वसृक् ब्रह्मा निमीलति स्वपिति ॥२२॥
तत्र दिनस्थितिमाह । निशावसान इत्यादि सार्द्धैश्चतुर्भिः । भगवदंशत्वमनून् पालयन्मनून् भुञ्जन्नित्यर्थः ॥२३॥ किञ्चिदधिकां सप्तत्या-
मेकसप्ततिं ॥२४॥ मनुवंश्याः पृथ्वीपालकाः क्रमेण भवन्ति सप्तर्षि... युगपत् समकालमेव भवन्ति । सुरेशाः इन्द्राः तानन्वनुवर्तिनो ये ।

त्रिलोक्या युगसाहस्रं बहिराब्रह्मणो दिनं ॥ तावत्येव निशा तात यन्निमीलति विश्वसृक् ॥२२॥ निशा-
वसान आरब्धो लोककल्पोऽनुवर्त्तते ॥ यावद्दिनं भगवतो मनून्भुंजंश्चतुर्दश ॥२३॥ स्वं स्वं कालं मनुर्भुंक्ते
साधिकां ह्येकसप्ततिं ॥२४॥ मन्वंतरेषु मनवस्तद्वंश्या ऋषयः सुराः ॥ भवंति चैव युगपत्सुरेशाश्चा-
नु ये च तान् ॥२५॥ एष दैनंदिनः सर्गो ब्राह्मस्त्रैलोक्यवर्त्तनः ॥ तिर्यङ्नृपितृदेवानां संभवो यत्र कर्म-
भिः ॥२६॥ मन्वंतरेषु भगवान्बिभ्रत्सत्वं स्वमूर्त्तिभिः ॥ मन्वादिभिरिदं विश्वमवत्युदितपौरुषः ॥२७॥
तमोमात्रामुपादाय प्रतिसंरुद्धविक्रमः ॥ कालेनानुगताशेष आस्ते तूष्णीं दिनात्यये ॥२८॥ तमेवा-
न्वपिधीयंते लोका भूरादयस्त्रयः ॥ निशायामनुवृत्तायां निर्मुक्तशशिभास्करं ॥२९॥

भवोद्भवस्थितिः ॥२६॥ ... ॥२७॥ स्वमूर्त्तिभिर्मन्वन्तरावतारैर्मन्वादिभिर्... पौरुषं ...
...रात्रिगतां स्थितिमाह । पञ्चभिः । तमोमात्रां ... प्रतिसंरुद्ध ... अनुगतं ... मनुवृत्ति ... अस्मिन्...
... यति तमेवेति अपिधीयन्त इति कर्मकर्त्तरि प्रयोगः तिरोहिता भवन्तीत्यर्थः कथं निर्मुक्तं रहितं ...

श्रीभाग० तृ० ३५

नगावक्तिरूपोय सकर्षणमुखाग्निनाक्षयाण ऊष्मणार्दिता सन्त जनलोकं यान्ति कल्पान्तेन एधिता सिन्धवः ॥ समुद्राः उत्कट आटोपः क्षोभो येषां ते च ते चंडवातेरिताश्चोर्मयो यासां तथा जनलोकस्थानैः येषां महर्लोकात् जनात् मनसा यात्रा वित्रप्राप्यते ब्रह्मा

त्रिलोक्यां दह्यमानायां शक्त्या संकर्षणाग्निना ॥ यान्त्यूष्मणा महर्लोकाज्जनं भृग्वादयोऽर्दिताः ॥३०॥ तावत्त्रिभुवनं सद्यः कल्पान्तैधितसिन्धवः ॥ प्लावयन्त्युत्कटाटोपचंडवातेरितोर्मयः ॥३१॥ अन्तः स तस्मिन्सलिल आस्तेऽनन्तासनो हरिः ॥ योगनिद्रानिमीलाक्षः स्तूयमानो जनालयैः ॥३२॥ एवंविधैरहोरात्रैः कालगत्योपलक्षितैः ॥ अपक्षितमिवास्यापि परमायुर्वयःशतं ॥३३॥ यदर्धमायुषस्तस्य परार्धमभिधीयते ॥ पूर्वः परार्धोऽपक्रान्तो ह्यपरोऽद्य प्रवर्तते ॥३४॥ पूर्वस्यादौ परार्धस्य ब्राह्मो नाम महानभूत् ॥ कल्पो यत्राभवद्ब्रह्मा शब्दब्रह्मेति यं विदुः ॥३५॥ तस्यैव चान्ते कल्पोऽभूद्यं पाद्ममभिचक्षते ॥ यद्धरेर्नाभिसरस आसील्लोकसरोरुहं ॥३६॥ अयं तु कथितः कल्पो द्वितीयस्यापि भारत ॥ वाराह इति विख्यातो यत्रासीच्छूकरो हरिः ॥३७॥

एवंविधैरहोरात्रैर्निर्वर्त्यमानैर्वर्षैः किमायुः परमधिकं शतवर्षमेव तदायुरस्य अपक्षितमपक्षीणं इवेति लोको किं गतप्राय-मित्यर्थः ॥३३॥ तदेवाह यदर्धमिति पूर्वस्य परार्धस्यादौ ब्राह्म इति विशिनष्टि नाम ॥३५॥ पाद्ममिति हेतुमाह यदिति ॥३६॥ अयं तु द्वितीयस्यादौ

टीका श्री

३५

इदानीं स्वापराधं दीनयतो न किंचापार्थ्यं तत्कामम् इति हि नाथ वन्ति न पूर्वं मस्माकहृजिनं नापनन्त इदानीं तु सर्वार्थमपि
नाभियतस्तत्कोऽहं। कामं भवः स्ववृजिनैर्निरयेषु कामनो स्तामन वोजन्मस्तात्। तुष्टिनर्के यदि तु नश्चेतस्तेपदयोरमेतत्र
निर्भया कदचैरा विद्यमानो पि पुष्पेषु रमते मनः। विद्यान्त विगा व्यय दिरमेत वाचिमांशे नाथ मया अघा नस्तुलसी स्वगुणैः
पेक्षेण स्वरूपिसं वधे नैव शोभते तथा यदि नो वाच शोभेरस्य यदि च ते गुणगणैः पूर्येत कर्णरंध्रः सलम पूरणमिवयाचक
शीलार्थयंते। अस्य तु पूर्वे निवाय कर्णरंध्र स्याकाशत्वान्। गुणगणैर्नामामूर्तैर्न कदाचित् पूरणमतो नित्य मे श्रवणं

कामं भवः स्ववृजिनैर्निरयेषु नः स्ताच्चेतोऽलिवद्यदि नु ते पदयो रमेत। वाचश्च नस्तुलसिवद्यदि
तेंऽघ्रिशोभाः पूर्येत ते गुणगणैर्यदि कर्णरंध्रः॥४९॥ प्रादुश्चकर्थ यदिदं पुरुहूत रूपं तेनेश
निर्वृतिमवापुरलं दृशो नः। तस्मा इदं भगवते नम इद्विधेम योऽनात्मनां दुरुदयो भगवान्प्रती
तः॥५०॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां वैयासिक्यां तृतीयस्कंधे वि
दुरमैत्रेयसंवादे वैकुंठवर्णनं नाम पंचदशोऽध्यायः॥१५॥ श्रीब्रह्मोवाच॥ इति तद्गृणतां तेषां मु
नीनां योगधर्मिणां। प्रतिनंद्य जगादेदं वैकुंठनिलयो विभुः॥१॥

फलिष्यतीति। अत्र व्याख्यातार्थो अस्माकं देपुरुहूत विपुलकीर्तये यदिदं प्रादुश्चकर्थ हे ईश अकस्मादिति वान सिद्धो
नेत्रादि अनात्मनामजितेन्द्रियाणां दुरुदय अन्येकदापि तदुदय प्रतीतो निजभक्तेनु प्रसिद्ध नमो विधेम॥४८॥ इति श्री
ना० पं०द० ॥१५॥ हरिणा सान्निते विप्रैरतोऽस्तत्सोतयोः। अयोः सुरत्वे पि तमोगुणेऽहं हेतुर्निरूप्यते। इति पूर्णमाने षोडशा
ध्याये निर्देशे जगाद। एतावद्विकारदशाभि॥१॥

श्रीमङ्गा०
तृ०
५७

यह्लस्मात्म ॥ कदर्थी हिसमुद्री कृत्स्न वक्र यथा भवति तथा त्रिकमर्वे ॥ हृसमवती ॥ अतस्मान्स एव देवौ भीरुन न्यंहि ॥
यस्मात्तु ब्रह्मा प्रण एव मेयर मं देवता ॥ नमस्मा देवय ये प्रसादयामि ॥ तव कीय रम्य प्रतिबेत चाहं ॥ अनादि मदीक्षि पुनिरस
हीतामितिरसक माइ इति यत्नतदा ... तेभमन्ने ॥ धार्मिक ... तिमाह ॥ यस्य ... सक्षी
सिंहाम येभश्चिन कुम्भा ॥ ... मम ... ॥ ... बगाह् बन्ने ... पचम ... लाह ॥

श्रीमानतुङ्गमानतो नौते पार्श्वसोमसुं जयो विजयए मक्षा कदृष्टी ह्रसमं गय हो वृक्षक्षं
नामतिक्रमं ॥ श्रय स्तेन येभूतोद्दो नवद्मि मामनुत्रं ते ॥ स एवा नुमतो भस्मा भिसुंमयो
देवहिलनाना त्राविवः प्रसाद यामयजयं देवं परं हि मे ॥ तन्दी सा म्हतं मम्ने यत्नसं पुं
मिरसतहता ॥ ४ ॥ यन्नामा निचयहृष्ट्वा तिलो कौमूसे हृतागमि ॥ सेमा क वादस्तसी
सिंहं तिमचमिवामय ॥ ५ ॥ यस्या मृतामलयत्रः सबूणा वगाहः ॥ सद्यः पुनाति जगदा
श्च पद्या दिकुं रुः ॥ सो हेमवप्र पत्रभसुती थे को लि ... लवाक्रमपिवः प्रतिकू
ल हन्ति ॥ ६ ॥ व्यसेवया चरणयमय विस्मरे गुं सद्यः कृतान्विलमलं प्रतिलेभ त्रीलो न
श्री विरस्तम पिमा विजहातियस्याः ॥ सो ... नरे नियमाम्बहं ति ॥ ७ ॥

यमेनपुनाति सोहं निकुंज ... मसुतो ... तीर्थेन ... नीयलोकि
स्मरमपि ... अर्थ ॥ ... कर्षार्थे मेव ॥ ६ ॥ ... पुरुषं ... ॥
एव ज्ञानो निरस्त ... ॥ ... ॥
नियहं ... ॥ ... कनलि
सार्थ ॥ इति ... कुलयाति ... वर्णनं सप्तम ॥ ७ ॥

किंच। ब्राह्मणेष्वेव श्रेष्ठत्वम् [illegible] इत्याह। नाहमिति। विताने यजमानस्य हविषि [illegible]
[illegible]

नाहं तथाद्मि यजमानहविर्विताने श्च्योतद्घृतप्लुतमदन्हुतभुङ्मुखेन॥ यद्ब्राह्मणस्य मुखतश्चरतोऽनुघासं तुष्टस्य मय्यवहितैर्निजकर्मपाकैः॥८॥ येषां बिभर्म्यहमखण्डविकुण्ठयोगमायाविभूतिरमलाङ्घ्रिरजः किरीटैः॥ विप्रांस्तु को न विषहेत यदर्हणाम्भः सद्यः पुनाति सहचन्द्रललामलोकान्॥९॥ ये मे तनूर्द्विजवरान्दुहतीर्मदीया भूतान्यलब्धशरणानि च भेदबुद्ध्या॥ द्रक्ष्यन्त्यघक्षतदृशो ह्यहिमन्यवस्तान्गृध्रा रुषा मम कुषन्त्यधिदण्डनेतुः॥१०॥

[illegible]

॥ [illegible] ॥

श्रीभाग० टी० ५८

एवमुक्तां मां बहिर्मुखीं तीसाह स्थित्वा पतः पत्सवंशाय माधाय भिक्षाम्प्रदानमुनीधय निमयियाधिकया वासुदेवरहा कर्त्यैन सतः कुम्भकृत् भीय मा एवचिता। सितमेव मुखात याध क्षिप्रमत सर्वकर्यशेषं गुरुगकलयात्रेमन्ते न यावा वागणैन स्तुवतः यथा कुपितमात्मनस्त्रिय पितमसुवोवा पितरं ग्रहमिव ग्रंसुमान्वानि रह मुधाकान वशीकृत। २१। ततस्तस्मार्त्तेन साया भिक्षार्थं। अलंकुमारीगां ग्रहानमीसु मद्यशर्योऽक्षिकां गतिं शनिपद्य सद्य। ब्राह्मण

थेत्राद्धाणानामथितिभिक्षाविप्रणीथं यं नखक्षपच्छदः सितमुखोक्षितपमवक्त्रः। वायपात्वरागकलया समर्वर्णैतनः संबोधयं सहमिवाहृमुपकृतसे। २२। तस्मेखनन्तुरूसायमलक्षायोतुषमतिक्रमगतिं प्रतिपद्यसद्यः। भूयोममांतिकारितां तदनुयद्धो मेयत्कामतामचिरेणोमृतयोर्विवासः। २३। श्री तत्वा॥ ॥ अथतस्योपगंतीदेवीमुषिकुलंमरस्ततीः। मामा सममस्तुदृष्टान्तां नेषां मात्मा यममनन्तरः। २३।

तसमीपद्रताप्राभुमानदितिसमेतुवह गजमेवाहा प्रद्युतयो विवासः। अविरत शुद्धकसतामपद्यतामभाणता मितिमरुसुखानीकामनीया विधांदेवीशो तमामाक भिक्षुकमारूपयोमत्राश्वकूपाक भिक्षुलयोः पा मितिवासरस्वतीमाचतिक्षात्वाधितन्मा भूर्य्यमनुपसर्पेआर्येणमत्तुमाहहा नाम पितो भविष आदा नामनीरसानुमयामाना तो। प्रियत्वाभिनमयिमसहृते तिषांतुमात्माममनः नान्तुपता। अलमिति। नामस्मत। २४।

५५

यदैवं दृष्टिमपश्यत् तर्ह्येव तदेव लोकविसर्गदृष्टिः सन् तस्य नाभिसरसि सरोजं श्वसनं जलं यथाबुद्धि यत् आकाशं च ददर्श
२१ ॥ कर्मबीजं लोकसृष्टेः कारणं उपरक्तः रजोगुणयुक्तः अत एव प्रजाः स्रष्टुमिच्छन् दृष्ट्वैव नाभिसरोजादिपद्मकमेव विसर्गे
अभिमुखस्तु इतश्चितः अव्यक्तवर्त्मनि निविष्टचित्तः २२ ॥ इ ... ॥ अत्र मेन प्रसादेन तुष्टस्य
नारायणस्य ... लोकसर्गं चिकीर्षया । भगवान् ज्ञानेनात्मनः कृतार्थतामाह ...
... ज्ञातोसीति । सुचिरात् ... कालो यासने ... देहभाजां ... दोष ... भगवत

तर्ह्येव तन्नाभिसरःसरोजमात्मानमंभः श्वसनं वियच्च ॥ ददर्श देवो जगतो विधाता नातः पर
लोकविसर्गदृष्टिः ॥ २१ ॥ स कर्मबीजं रजसोपरक्तः प्रजाः सिसृक्षन्नियदेव दृष्ट्वा ॥ अस्तौद्विस-
र्गाभिमुखस्तमीड्यमव्यक्तवर्त्मन्यभिवेशितात्मा ॥ २२ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे
हितायां वैयासिक्यां ... अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ श्रीब्रह्मोवाच
ज्ञातोसि मेऽद्य सुचिरान्ननु देहभाजां न ज्ञायते भगवतो गतिरित्यवद्यं ॥ नान्यत्त्वदस्ति भगवन्न
पि तन्न शुद्धं मायागुणव्यतिकराद्यदुरुर्विभासि ॥ १ ॥ रूपं यदेतदवबोधरसोदयेन शश्वन्नि
वृत्ततमसः सदनुग्रहाय ॥ आदौ गृहीतमवतारशतैकबीजं यन्नाभिपद्मभवनादहमाविरासं २

... तद्वशात् ... तस्य ... ॥ अद्य ज्ञातोसि
... ॥ कथमसत ... ॥ अथ ... मायागुणव्यतिकरात् ... विभासि
... नान्यत्त्वदस्ति ... निर्गुणत्वमेव तु ... ॥ ...
... तमो यस्मात् ... उपासकाना
... गृहीतमाविष्कृतं ... अवतारशतानां ... एकबीजं मूलं ... यन्नाभिपद्म ... यन्ना

हे परमं [illegible] ॥ [illegible] निर्भेदं [illegible] ॥
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

नात परंपर [illegible] नंदमात्र [illegible] विश्व [illegible]
विश्वमात्मन् [illegible] क्रियात्मक [illegible] श्रितो [illegible] ॥
[illegible]
[illegible] नीतं ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] मूलं [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

किंच आयामतो दैर्घ्येण विस्तरतः समानदेहेन भीयते अनेनेति मानं मुखमात्रेण नवत्रासावमानो नितंबमो देहु तेन अङ्का स्थ
ह्युक्तमान अथ विस्तिन तेन यथाता सामान्यं दृ गुणमाणेन अत एव लोकत्रयसंग्रहीतयस्मिन तथाविचित्राणि नानाविधा
नि दिव्यानि पूर्णानि आभरणान्यंशुकानि च तेषां श्रीः तेनाथेन तेन देहेन विशिष्टवंशं स एवातिरम्यत्वे पिश्रया
श्रितवेषं सीता नाम्नी का रीदेहो यस्य तमपश्यत अथ केन देवान्वित तस्मिन्परोक्षा आमेव नूतेन देहेनेति संबंधः इत्या
विजयिन कलाथ विविक्तो देवैं दीक्षे मार्गैः स्वर्चं तां पुंसाकामस्य घनं क्षिपयमदर्शयन् किंचिन्मनस्य समर्थ्यतां।

आयामतो विस्तरतः समानदेहेत्र लोकत्रयसंग्रहेण। विचित्रदिव्याभरणांशुकानां श्रित
श्रियाप्याश्रितवेषदेहं।१। पुंसां सकामाय विधित्सितांजौ रम्भां सकामस्य घांशिपं।२। सद
र्गौयंतं रूपयानखेंड मयूख जिनांगुलिभासपत्र।३। मुखेन लोकातिहरस्मितेन परिस्फु
रत्कुंडलमंडितेन।। श्रोणांयितेनाधरबिंबभासा सवलहेयंतं सुनसेन सुभ्रू।४। कदंबकिं
जल्कपिशंगभाससमासलं कृतमेखलया नितंबे। हारेण चानंतधनेन वक्षःश्रीवत्सव
त्कः स्थलवल्लभेन।६।

नखा एषकं दवलिका मयूखा रवमयस्ते जिनास मिश्रा अंगुलय एव चारू णि पत्राणि यस्य तत्।३।लोकातिहरस्मि
तेन स्मितेन परिस्फुरत्कुंडलाभ्यां महितेन। अधर बिंबदीप्त्या शोणा दीना वरितेन शोभना नासा युक्तेन सुभ्रू शोभ
नयाभुवा च स सेंयत पूजकान पूजयन समानयतां क कदंबकिंजल्कवत् पिशंग यस्यास्तेन मेखलया च नितंबे
स लंकृत हेवक्षःश्रीवत्स युक्तं यदस्य स्थलं स वल्लभेन वक्षःस्थलं हारेण सलंकृतमित्यर्थः।६।।

महावदनस्तद्वत्स्वरूपकीनं विरूपयितुं विदितं न शिपराध्यो निश्चितानि केयूराणि अङ्गदानि मणिप्रवेकाः श्रेष्ठमणयस्तत्प्रत्युप्ताः स्थिताः स्वर्णादि इति एवं सहस्रशाखा यस्य वटतरुः केयूरादिभूषितः पादपमुख्यादि निर्मितस्तदा सौभवति आधारभूतं मूलमस्य आमूलं यस्य आमूलतः सहस्रशाखा मूलनसमन्वितस्तु नागलम कश्चिद्धरा। आदिदेवस्य अनन्तस्य यो गो फलैर्दिव्यैश्च विशेषितः सर्वेषितः सहस्रशाखा समन्वितश्च नागकलीयो विरोहितः आदि सोपि सर्वं शिलीनवति। अद्भुत इतिपतत्वपि सम्यग्वर्णन रूपेण निर्मित मपि विशेषणान्तरैः पुनर्विशदयति। अङ्गवाचकमहीधस्तनत्रयारण्यमोक स्थानं सो पितथा अहीशस्य बन्धुं सो महीधराणां बन्धुः सलिलेनोपगूढमाब

परार्ध्यकेयूरमणिप्रवेकपर्यस्तदोर्दण्डसहस्रशाखम्। अव्यक्तमूलं भुवनाङ्घ्रिपेन्द्रमहीन्द्रभोगैरधिवीतवल्शम्॥ चराचरौको भगवन्महीध्रमहीन्द्रबन्धुं सलिलोपगूढम्। किरीटसाहस्रहिरण्यशृङ्गमाविर्भवत्कौस्तुभरत्नगर्भम्। निवीतमाम्नायमधुव्रतश्रिया स्वकीर्तिमय्या वनमालया हरिम्। सूर्येन्दुवाय्वग्न्यगमं त्रिधामभिः परिक्रमत्प्राधनिकैर्दुरासदम्॥ ९ ॥ २४ ॥

तमपरं प्रियेमाकारस्तथा किरीटसाहस्रमेव हिरण्मयानि शृङ्गाणि यस्य सो विमेयो दिग्सहस्रयापर्वतस्य गतो कश्चिद्भवति तथा प्रादुर्भवत्स्वरूपमाकारं कौस्तुभरत्नगर्भं मूर्तिमान्यस्य तदा किञ्च वनमालया निवीतं कण्ठे विन्यस्तं आम्नाया वेदास्त एव मधुव्रतास्तेषां श्रीर्यस्यां तया हरिं निवीतं पद्धतिरूपमत्र गूढं हरिस्वात्मविलीनं स्वकीर्तिरूपां। सूर्यादि त्रिधामभिः सूर्यगमनस्याप्यगम्यं परिक्रमत्सु त्रिलोकं प्राधनिकैः प्रधानभूतैः सहस्रशिरोधृतलोकैरपि दुरासदं प्राप्तुमशक्यमित्यर्थः। सूर्यादित्रितयं त्रिधामत्वेन प्राधनिकैः सह न दुरासदम् ॥ ९ ॥ २४ ॥

अविद्वान् यस्य वितर्कमाह । क एष इति । एषः कः । अनन्यत् एकमेवैतदब्जं कुतो वा जातम् अत्र तदधिष्ठितेन अस्मात्तु नाम वर्तमानेन तु निश्चितं नाम सद्भाव्यम् ॥ १७ ॥ स इत्थमुद्वीक्ष्य तदब्जनालनाडीभिरन्तर्जलमाविवेश । नार्वाग्गतस्तत्खरनालनालनाभिं विचिन्वंस्तदविन्दताजः ॥ स इत्थमिति । नाडीभिः छिद्रैः नालस्य खरनालस्य नालं तस्य नाभिं मूलं विचिन्वन् अर्वाग्गतो पि तत् नाविन्दत ॥ १९ ॥ आत्मसर्गं कारणमिति

क एष योऽसावहमब्जपृष्ठे एतत्कुतो वाब्जमनन्यदप्सु । अस्ति ह्यधस्तादिह किंचनैतदधिष्ठितं यत्र सता नु नाम ॥ १८ ॥ स इत्थमुद्वीक्ष्य तदब्जनालनाडीभिरन्तर्जलमाविवेश । नार्वाग्गतस्तत्खरनालनालनाभिं विचिन्वंस्तदविन्दताजः ॥ १९ ॥ तमस्यपारे विदुरात्मसर्गं विचिन्वतोऽभूत्सुमहांस्त्रिणेमिः । यो देहभाजां भयमीरयाणः परिक्षिणोत्यायुरजस्य हेतिः ॥ २० ॥ ततो निवृत्तोऽप्रतिलब्धकामः स्वधिष्ण्यमासाद्य पुनः स देवः । शनैर्जितश्वासनिवृत्तचित्तो न्यषीददारूढसमाधियोगः ॥ २१ ॥

मि काले । अजस्य विरिञ्चेर्हेतिः सुदर्शनरूपः कालो देहभाजां भयमीरयाणः आयुः परिक्षिणोति तस्मात्कालात् निवृत्तः ॥ २० ॥ ततस्तथा तु प्राप्तं तत्र देवात् निवृत्तः । अप्रतिलब्धकामः अप्राप्तमनोरथोऽयं स्वधिष्ण्यं पद्मं जितश्वासो निवृत्तचित्तं यस्य तत् एव आरूढः समाधियोगो येन तथाभूतः सन् न्यषीदत् उपविवेश ॥ २१ ॥

पुरुषायुषा वर्षशतपर्यन्तेन कालेन अभिप्रवृत्तः सुनिष्पन्नो योगो येन तेन विरूढः उत्पन्नो बोधो यस्य तत् पूर्वं विचिन्वन्नपि नापश्यत् तदेव स्वयमेवान्तर्हृदये अवभातमपश्यत ... मृणालवद्गौरः ... शेषस्य भोगः शरीरं स एव पर्यङ्कस्तस्मिन् ... फणा एवातपत्राणि तेषामयुतं ... तस्य मूर्धसु रत्नानि तेषां द्युभिः ... हतं ध्वान्तं यस्मिंस्तद्युगान्ततोयं तस्मिन् ...

कालेन सोऽजः पुरुषायुषाभिप्रवृत्तयोगेन विरूढबोधः। स्वयं तदन्तर्हृदयेऽवभातमपश्यतापश्यत यन्न पूर्वम्॥२२॥ मृणालगौरायतशेषभोगपर्यङ्क एकं पुरुषं शयानम्। फणातपत्रायुतमूर्धरत्नद्युभिर्हतध्वान्तयुगान्ततोये॥२३॥ प्रेक्षां क्षिपन्तं हरितोपलाद्रेः सन्ध्याभ्रनीवेरुरुरुक्ममूर्ध्नः। रत्नोदधारौषधिसौमनस्य वनस्रजो वेणुभुजाङ्घ्रिपाङ्घ्रेः॥२४॥

प्रेक्षां शोभां क्षिपन्तं तिरस्कुर्वन्तं ... हरितोपलाद्रेर्मरकतपर्वतस्य ... सन्ध्याभ्राणि नीविर्यस्य ... उरूणि रुक्माणि मूर्धसु यस्य ... रत्नान्युदधारा औषधयः सौमनस्यानि च पुष्पाणि ... वनस्रजो यस्य वेणवो भुजा यस्य अङ्घ्रिपा वृक्षा अङ्घ्रयो यस्य ... प्रेक्षां क्षिपन्तमिति ॥२४॥

सहस्रमेव साहस्रं किरीटानां साहस्रं तेषु मणिप्रवेकाः [illegible] प्रद्योतितं उद्दामफणानां सहस्रं यस्य तं । अपृष्टत्वेऽपि निवृत्तिधर्मा-
य ॥६॥ निवृत्तिनमस्कर्त्रे [illegible] ॥७॥ पारमहंस्ये धर्मे मुख्यः विवक्षमाणः । इत्यात्मने [illegible] अ-
न्विताय [illegible] पुलस्त्येनोक्तः [illegible] पराशराय [illegible] ना[illegible]
[illegible] पुलस्त्येन [illegible] पुराणं [illegible] ॥९॥ [illegible]
[illegible] उदाप्लुतं [illegible] श्रीनारायणे [illegible]

किरीटसाहस्रमणिप्रवेकप्रद्योतितोद्दामफणासहस्रं ॥६॥ प्रोक्तं किलैतद्भगवत्तमेन निवृत्तिधर्मा-
भिरताय तेन । सनत्कुमाराय स चाह पृष्टः सांख्यायनायांग धृतव्रताय ॥७॥ सांख्यायनः पारमहं-
स्यमुख्यो विवक्षमाणो भगवद्विभूतीः । जगाद सोऽस्मद्गुरवेऽन्विताय पराशरायाथ बृहस्पतेश्च ॥८॥ प्रो-
वाच मह्यं स दयालुरुक्तो मुनिः पुलस्त्येन पुराणमाद्यं । सोऽहं तवैतत्कथयामि वत्स श्रद्धालवे नित्य-
मनुव्रताय ॥९॥ उदाप्लुतं विश्वमिदं तदासीद्यन्निद्रयामीलितदृङ्न्यमीलयत् । अहीन्द्रतल्पेऽधिश-
यान एकः कृतक्षणः स्वात्मरतौ निरीहः ॥१०॥ सोऽन्तःशरीरेऽर्पितभूतसूक्ष्मः कालात्मिकां शक्तिमुदी-
रयाणः । उवास तस्मिन्सलिले पदे स्वे यथानलो दारुणि रुद्धवीर्यः ॥११॥ चतुर्युगानां च सहस्रम-
प्सु स्वपन्स्वयोदीरितया स्वशक्त्या । कालाख्ययासादितकर्मतन्त्रो लोकानपीतान्ददृशे स्वदेहे

[illegible] ॥ माया [illegible] निरीह [illegible] ॥१०॥ कालात्मिकां [illegible]
[illegible] ॥११॥ [illegible]
[illegible] ॥ कालाख्यया [illegible]

॥ श्रीभगवते वासुदेवाय ॥

श्रीभा०टी०
स्कं ३
२६

लोकतत्त्वसूक्ष्मं स्वार्थसूक्ष्मं अभिनिविष्टा दृष्टिर्यस्य कालानुसारिणा रजोगुणेन विद्धः सक्षोभितः सन्। तनीयान् अतिसूक्ष्मोऽर्थः सूष्यन् प्रसोष्यन् [illegible] नाभिदेशात् उद्भूत इत्यर्थः॥१४॥ स तनीयानर्थः पद्मकोशः सन् उदतिष्ठत् कर्मप्रतिबोधकेन कालेन [illegible] स्वरोचिषा [illegible] सलिलं [illegible] श्रीविष्णुर्विष्णुः [illegible]॥१५॥ तत् लोकात्मकं पद्मं सर्वगुणावभासं [illegible] तस्मिन् [illegible] वेदमयो विधाता [illegible]॥१६॥

तस्यार्थसूक्ष्माभिनिविष्टदृष्टेरन्तर्गतोऽर्थो रजसा तनीयान्। गुणेन कालानुगतेन विद्धः सूष्यंस्तदाभिद्यत नाभिदेशात्॥१४॥ स पद्मकोशः सहसोदतिष्ठत्कालेन कर्मप्रतिबोधनेन। स्वरोचिषा तत्सलिलं विशालं विद्योतयन्नर्क इवात्मयोनिः॥१५॥ तल्लोकपद्मं स उ एव विष्णुः प्रावीविशत्सर्वगुणावभासं। तस्मिन्स्वयं वेदमयो विधाता स्वयंभुवं यं स्म वदंति सोऽभूत्॥१६॥ तस्यां स चाम्भोरुहकर्णिकायामवस्थितो लोकमपश्यमानः। परिक्रमन्व्योम्नि विवृत्तनेत्रश्चत्वारि लेभेऽनुदिशं मुखानि॥१७॥ तस्माद्युगान्तश्वसनावघूर्णजलोर्मिचक्रात्सलिलाद्विरूढं। उपाश्रितः कंजमु लोकतत्त्व-

[illegible] ॥१७॥ [illegible] ॥१८॥ तस्मात् सलिलात् विरूढं [illegible] सर्वं तत्कर्मि [illegible]।

२६

ततगुकादेशोकाल परमाएवाविलष्टो ॥ युगमन्वन्तरादिरूप कालमामादिवर्ण्य तिजदेवसामान्यत कालस्योपलक्षणभूतगुणमा-
विकारदशाविषयि सूक्ष्मेदानीं तस्यैव विशेष निरूप यितुं तत्सरिच्छेद्यवस्तुलक्षयतिकाभ्यां सत कार्यस्य विशेषाणामसामान्यस्वरूप
ग्रस्य यस्मान्नास्ति अनेकः कार्यावस्थामशास्त असंयुत समुदायावस्था नाश्रयः अत एव सदा कार्यसमुदायावस्थयोरपग-
मेऽपि स परमाणुर्विज्ञेयः किन्तु प्रमाणमत आह यतः येष्वसदुदितेष्व नृणामवहृत्तेष्वैक्यभ्रमः अवयविबुद्धिर्भवाच
पञ्चभिः अवयविनिराकरणे वक्ष्यति विशेषासमूहेन इतोऽविशेषइति कार्य्यात्तुमपसाकामात इति भाव ॥ १ ॥ सूक्ष्ममुक्त्वा स्थूलमाह सतस्त

श्रीमैत्रेय उवाच ॥ चरमः सद्विशेषाणामनेकोऽसंयुतः सदा ॥ परमाणुः स विज्ञेयो नृणामैक्य-
भ्रमो यतः ॥ १ ॥ सत एव पदार्थस्य स्वरूपावस्थितस्य यत् ॥ कैवल्यं परममहानविशेषो निरन्त-
रः ॥ २ ॥ एवं कालोऽप्यनुमितः सौक्ष्म्ये स्थौल्ये च सत्तम संस्थानभुक्त्या भगवानव्यक्तो व्यक्तभुग्वि-
भुः ॥ ३ ॥

वेति । यः स चरमोंऽशः परमाणुः तस्यैव सतः कार्यमात्रस्य स्वरूपावस्थितस्य परिमाणेनरमशास्यत्कैवल्यं ऐक्यं स परममहान्
पुरुलतुपरमाणुश्च तिष्ठो गिशायुनतु नाथा विशेषसान्तपरस्य सञ्जन्य असर्वेणाथोपिका नसन्त्राहारत्र विशेष विशेषविवहार
हित निरन्तर भेदविवहाररहितश्च सर्वोपिपच परममहानूइत्यर्थः । यथा सूक्ष्मस्थूलत्वाय पदार्थं । एवं कालोऽप्यनुमितं च
कारान्मध्यमावस्थायुह्यते । संस्थानपरमाएवावस्थातस्यभुक्तिः व्याप्तिः तया भगवानिति हिरे व्याप्ति स्वतोऽव्यक्त व्यक्तभुकिम

एतदेव प्रपञ्चयति। सद्व्यादिना सत प्रपञ्चस्य परमाणुना परमाण्ववस्था भुङ्क्ते स कालः परमाणुः। स एव अविशेषभाक् सर्व... भुङ्क्ते स परममहान्। अयमर्थः। ग्रहर्क्षताराचक्रस्थ इत्यादिना वक्ष्यमाणपर्यटनं वक्ष्यते। तत्र सूर्यो यावता परमाणुदेशम् अतिक्रामति तावत्कालः परमाणुः। यावता च ... सर्वं ... अतिक्रामति स परममहान् संवत्सरात्मकः कालः ... सद्गम्यमानरादिक्रमेण ... तथा ... विभागं न करोति। ४। ... कथयति दोपरमाणुः ...॥

सकालः परमाणुर्वै यो भुङ्क्ते परमाणुतां॥ सतोऽविशेषभुग्यस्तु सकालः परमो महान्॥४॥
अणुर्द्वौ परमाणू स्यात् त्रसरेणुस्त्रयः स्मृतः। जालार्करश्म्यवगतः खमेवानुपतन्नगात्
॥५॥ त्रसरेणुत्रिकं भुङ्क्ते यः कालः स त्रुटिः स्मृतः। शतभागस्तु वेधः स्यात्तैस्त्रिभिस्तु ल
वः स्मृतः॥६॥ निमेषस्त्रिलवो ज्ञेय आम्नातस्ते त्रयः क्षणः। क्षणान् पञ्च विदुः काष्ठां ल
घु ता दश पञ्च च॥७॥ लघूनि वै समाम्नाता दश पञ्च च नाडिका। ते द्वे मुहूर्तः प्रहरः षड्या
मः सप्त वा नृणां॥८॥

... अवगतः ... अनुपतन् अगात् ... ते त्रयः क्षणः ... निमेषास्त्रयः क्षणः इत्यादि ... काष्ठा पञ्चदश ... लघु ... नाडिका ... प्रहरः ... सप्त वा ... षट् सप्त वा ... ॥ त

नाडिका यावता कालेन मीयते अनेने सुस्मान पात्र षट्पल ताम्रविरचितम् चतुर्भिर्माष तैश्चतुर्भिश्चतुरङ्गुलायाम शलाकाद्रू-
पेण रचितैः कृतमूलच्छिद्रेण नाडिकेण यावत् प्रस्थपरिमितजलप्रविशति तेन चतुर्निमग्न भवति तावत्कालो नाडिका अत्र-
पलच्छिद्रयोराधिक्ये शीघ्रं निमज्जेन अल्पत्वेच विलम्बेनेति पलशलाकयोर्नियमः ॥९॥ अहनी अहोरात्रे ॥१०॥ पित्र्यमासा अयनं दि-
वीत्यस्योत्तरेणान्वयः ॥११॥ अहनी देवानामहोरात्रे प्राहुः द्वादशमासा ॥१२॥ अनेन क्रमेणानिमिषः सूर्य्यो विभ्रमायुः स्वपमती ग्रह ॥-
ग्रहाश्चन्द्रादयः ऋक्षाण्यश्विन्यादीनि ताराः अन्यानि नक्षत्राणि तत्र चक्रे स्थितः सन् काल चक्रान्तः स्थित अनिमिषः कालात्मा वि

द्वादशार्धपलोन्मानं चतुर्भिश्चतुरङ्गुलैः स्वर्णमाषैः कृतच्छिद्रं यावत्प्रस्थजलप्लुतम् ॥९॥ या-
माश्चत्वारश्चत्वारो मर्त्यानामहनी उभे ॥ पक्षः पंचदशाहानि शुक्लः कृष्णश्च मानद ॥१०॥ तयो-
ः समुच्चयो मासः पितॄणां तदहर्निशं ॥ द्वौ तावृतुः षडयनं दक्षिणं चोत्तरं दिवि ॥ ११ अयने
चाहनी प्राहुर्वत्सरो द्वादश स्मृतः ॥ संवत्सरशतं नॄणां परमायुर्निरूपितं ॥१२॥ ग्रहर्क्षताराच-
क्रस्थः परमाण्वादिना जगत् ॥ संवत्सरावसानेन पर्य्येत्यनिमिषो विभुः ॥१३॥ संवत्सरः परि-
वत्सर इडावत्सर एव च ॥ अनुवत्सरो वत्सरश्च विदुरैवं प्रभाष्यते ॥१४॥

दुरीश्वर सूर्य्यो जगत् द्वादशराश्यात्मकं भुवनकोशं पर्य्येति पर्य्यटति ॥१३॥ संवत्सरादिभेदमाह सौरबार्हस्पत्यसावनचान्द्र-
नाक्षत्रमासभेदेन पञ्चधा ॥ केचित्तु नरेवमाहुः यदा शुक्लप्रतिपदि सङ्क्रान्तिर्न भवति तदा सौरचान्द्रमासयोर्युगपत्प्रक्रमो-
भवति स संवत्सरः ॥ तत सौरमानेन वर्षे षट्दिनानि वर्धन्ते चान्द्रमानेन षट्दिनानि क्षीयन्ते मिलित्वा द्वादश दिनानि ... तयोरय
पञ्चात्मको भवति ॥ [illegible] मासत्रयेन पञ्चवर्षात्मिका भवन्ति ॥ जन्मशेषमलमासो भवति तत्र पुनः पञ्चसंवत्सरो भवतीति ॥१४॥

एवमुक्तः कालात्मा निमिषप्रमाणैः पुनर्नीयते इत्याह ॥ यः सृज्यशक्तिं कार्योन्मुखां शक्तिं विविधां बहुधा वीजादीनां कालरूपया स्वशक्त्या उच्छ्वासयन् ... कार्याणि पुष्णीकुर्वन् विक्रियां विदधाति । कोऽसौ भूतभेदः महाभूतानि ... किमर्थं धावति पुंसः पुरुषस्य भ्रमाय ... तस्मि हस्ते ... सर्वे सकामा ... संवत्सर पञ्चकाय ... १५ ... कल्पातीतानां ... १६ योगराद्धेन योगसिद्धेन ... १७ ...

य. सज्यत्रा किमुरुधोच्छ्वसयन्स्वशक्त्या पुंसोऽभ्रमाय दिवि धावति भूतभेदः(नेदे) ॥ कालाख्यया गुणमयं क्रतुभिर्वितन्वंस्तस्मै बलिं हरत वत्सरपंचकाय ॥१५॥ विदुर उवाच ॥ पितृदेवमनुष्याणामायुः परमिदं स्मृतं ॥ परेषां गतिमाचक्ष्व ये स्युः कल्पाद्बहिर्विदः ॥१६॥ भगवान्वेद कालस्य गतिं भगवतो ननु ॥ विश्वं विचक्षते धीरा योगराद्धेन चक्षुषा ॥१७॥ श्रीमैत्रेय उवाच ॥ कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चेति चतुर्युगं ॥ दिव्यैर्द्वादशभिर्वर्षैः सावधानं निरूपितम् ॥१८॥ चत्वारि त्रीणि द्वे चैकं कृतादिषु यथाक्रमं ॥ संख्यातानि सहस्राणि द्विगुणानि शतानि च ॥१९॥ संध्यासंध्यांशयोरन्तर्यः कालः शतसंख्ययोः ॥ तमेवाहुर्युगं तज्ज्ञा यत्र धर्मो विधीयते ॥२०॥ धर्मश्चतुष्पान्मनुजान्कृते समनुवर्तते ॥ स एवान्येष्वधर्मेण व्येति पादेन वर्धता ॥२१॥

एतत्संख्यां स्पष्टयति ... कृतयुगे चत्वारि सहस्राणि संध्या ... एवं त्रेतादिषु यथाक्रमं ... युगस्यादौ संध्या अन्ते संध्यांशः ... तयोरन्तरे ... तमेव युगमाहुः ... विधीयते इत्यर्थः ... साधारण धर्मस्तु संध्यासंध्यांशयोरप्यस्त्येव ... चतुष्पात् संपूर्णः ... त्रेतादिषु ... पादेन वर्धमानेनाधर्मेण ... एव ... ॥२१॥

चतु

४ ८००
३ ६००
२ ४००
१ २००

अनन्तिम सर्वेवेदे मोक्ष सवे दिनो मत्पादय श्रेष्ठा गम विवेदा मत्प्रदय तत्त्ववित् सर्वोदय ।१२३। तनवेदविद काकावृथा अ
अयतो देनाथेषा अपादिसति सो वक्रपदा । मेव श्चतुष्पदह सर्थ । विधात मनुष्य ।१२३। तत तेषु वर्णा १२४ अत्र्यवेदनामासा
मक तन्निपिके वलोनःस्वकर्मकृत मुक्तसंग स्पलद्दृष्ट्या आत्मनो धर्मविद्यो धाविकामह सर्थ ।१२५। अर्थविना अश्रेष्ठा किमा ।
अर्थाफला निश्चाला देहश्चेन ध्यानएव निरअर अस्य नहितः ।१२६। अकर्तुं कर्त्तस्माविमा मद्दस्मा न ।१२७। जीवानाकलनाय

रूपभेद निद्रस्तत्र तत श्रोत्रमनोद्भवः । तेषां वक्रपदा श्रेष्ठाश्चतुष्पादमतो विधाता ॥१२३॥ ततो व
र्णाश्चत्वारस्तेषां ब्राह्मणोत्तमः । ब्राह्मणोऽपि वेदज्ञो ह्यर्थज्ञोऽस्य धिकस्ततः ॥१२४॥ अर्थज्ञात्संशय
छेत्ता तत श्रेष्ठानुस्वकर्मकृत्तमुक्तसंगस्ततो नूयान दोषाधर्मसाम्यतः ॥१२५॥ तस्मान्मय्यर्पिता
शेषक्रियार्थात्मा निरंतरः ॥१२६॥ मय्यर्पितात्मनः पुंसो मयि सन्यस्तकर्मणः । नपश्यामि परं भूत
मकर्तुं समदर्शनात् ॥१२७॥ मनसैतानि भूतानि प्रणमेद्बहुमानयन् । ईश्वरो जीवकलया प्रविष्टो
भगवानिति ॥ लिंगमनक्रियोगश्च योगश्च मया मानसु दीरितः । ययोरेकतरेणैव पुरुषः पुरुषं व्रजे
त ॥१२८॥ एतद्भगवतो रूपं ब्रह्मणः परमात्मनः । परं प्रधानपुरुषं दैवं कर्मविचेष्टितं ॥ रूपभेदास्पदं
दिव्यं काल इत्यभिधीयते ॥१३०॥

क्षितत्तिमको तथ्यो मितद्याश बिह इनिहं ॥ अर्थः ।१२१। उक्तं क्रियायोगपूर्वं मिनाष्टाम श्रीरोगसहायं संहरति तनक्रियोगश्चेति
देमान विष्णुसर्वं परमेश्वरस्य पश्य भवन्ताईजीव समस्तमीः कालसस्वरूप वाच श्रेति तिदाह ॥१२७॥ तदिति सार्धेन । एतत्सर्वं भि
योलयस गवतो रूपं ब्रह्मश्री धात्त पुरुषात्मकं तम निरिक्तं रूपमेदं देवविश्वमि विधीयते । कथिह्नकर्मणो विचेष्टितं ज्ञानास
क्तिनेस्य एतत्देववैरित कर्मेक्षता सम्स्तको विचित्र इत्यर्थः । तदेवरूपमेदस्पदं कालरूप इत्याभिधीयते । कोहस्ते दस
स्य

श्रीमद्भ
सु
१६३

[illegible] मनिकर [illegible] कालदति दिशं [illegible] तदिमाहुः [illegible] मिति [illegible]
[illegible] मनुजाना [illegible] फल [illegible]
[illegible] पुण [illegible] देवाः [illegible]
[illegible] विचलता [illegible] देवा [illegible] स्वाद [illegible]
[illegible] हिजनाय [illegible] कम [illegible]

[illegible] ना [illegible] यतो [illegible] प्रविश [illegible] भूतानि [illegible]
[illegible] स्थ [illegible] विनान [illegible]
[illegible] तियम [illegible] तिमज्ज [illegible] यश्या [illegible] देवो [illegible]
[illegible] सुभा [illegible]
[illegible] तिस [illegible] नूनं [illegible] यद्भ [illegible]
[illegible] गुणा [illegible] माति नो
[illegible] तकर. कालेना [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] नतनामविद्रो [illegible] कामम [illegible]

[illegible] नकार [illegible] ६।१३। इति [illegible] लालना [illegible]
[illegible] पूर्व [illegible] विचित्र कर्म [illegible]
[illegible] कालस [illegible] मेय [illegible]

नस्मिन्विमाने मुनिर्वनाञ्जनतुरीमहिमाख्यातं अथ सप्तपत्री एवं भूषितवपुर्यं स्वविक्रमिनकुमुदगणवानाः अपी मोऽतिसुं
दरः पूर्णश्चंद्र इव मुनिः नक्षत्रविमानतारा इव ॥ ता स्त्रियः कुमुदानीव ता सानेत्रा एभिः तिस्त्रैः ॥ तेन विमानेन अष्टलोकपाला
नाद्रि द्वारो ध्यमितः कुलाचले कैलासे स्वर्गे एव सुदर्शनः अयमस्मरखा योमारुतः ॥ ध्नीसुगंधमद निलजनिस्रोतम्ससैंदर्यं-
या सुसिद्धिर्जलस्नान सन्ः सुधुनिर्गता तस्मा यमेन शिव स्तनोया सुरासुरै मेलजनावहः ष्पीलीशतसमसृष्टवान् ॥ २८ ॥ नैतेन का-

विद्याधरीसहस्त्राणि सेवमानानि सुवाससः ॥ जातरूपाभे विमानेन दाशे हयद मित्रहन् ॥ २६ ॥ तस्मि
न्विद्याधरीमहस्राणि सेवमानासुवाससः ॥ जातरूपाणि विमानेन आरोहयद मित्रहन् ॥ २७ ॥ तस्मि
न्लुप्तमहिमाजियया नुरक्तो विद्या धरीभिरपचीर्णवपु र्विमाने ॥ बभ्राज उत्कचकुमुद गणवा
नपी च्छल्लाराधिराजइव वीडुपतिर्नभस्थः ॥ २८ ॥ तेनाष्टलोकपविहारकुलाचलेंद्रद्रोणीष्वनं-
गसखमारुतसोभगासु ॥ सिद्धैर्नुतो द्युधुनिपातशिवस्वनासु रेमे चिरं धनदवल्ललना वरूथी ॥ २९ ॥ वाजितुना वि-
वैसंभके सुरवने नंदने पुष्पभद्रके ॥ मानसे चैत्ररथ्ये च स रेमे रामया रतः ॥ ३० ॥ भ्राजिष्णुना वि-
मानेन कामगेन महीयसा ॥ वैमानिकानत्यशेत चरंल्लोकान् यथानिलः ॥ ३१ ॥ किं दुरापादनं
तेषां पुंसामुद्दामचेतसां ॥ यैराश्रितस्तीर्थपदश्चरणो व्यसनात्ययः ॥ ३२ ॥ प्रेक्षयित्वा भुवो गोलं
पत्न्यै यावान्स्वसंस्थया ॥ बह्वाश्चर्यं महायोगी स्वाश्रमाय न्यवर्तत ॥ ३३ ॥

विबुधे वोद्यानि बुभानसे च सरसि स्त. चीत्र सत्त ॥ ३० ॥ वसरोन श्रुतिक्रमस्थितिः ॥ ३१ ॥ उद्दामचेतसां धीराणां असनसंसार. तस्या
सयोगसामर्थ्य ॥ ३२ ॥ विह्न विमानहर्षवितानं संभ्रमे स्वसंस्थया दीपवर्षो दिव नायाया धात्. तावत न प्रत्याश्चर्या ॥ त्विय विन्नयं
॥ ३३ ॥

श्रिजनवधान वपश्रेष्ठिना मार्थेक लावान्द६॥२७॥ स्वरद- मलाला। मनाकर्इ्ँ यदिवमतीद्यु॥२८॥ स्थाम नालवे हाथेक सेवश्र निशी सा भावच्च॥ यथा सक्षिस दपर्भ लवे दितिनी धानन धासवैसक लाविदिशिनसाप्रयकपलसकलेजानम्बि सर्थे॥ श्रितुस्ला कंमु सभ थें थ श्राम नि हितिचलस भनासलमात॥ श्रियोअ नाडतिलाव-पुमानुर्वैसो श्रियोस्तु नेत्रा श्रवलधि लो श्रिनाह निस्ये २६॥ श्रन-श्रनंतरमेवसद्य॥ एकस्मिन्निवाहनि काल्हिपिस बोएप्मानियासा सम्भवय् विर्षा तस्थासद्य पितर्को साय मा नाम॥

विजउपनवधा मानंमा नवी सुरलो स्तुकं॥ रामनिरम यन्तरेमेव थेंपूण श्रुह्नवैवन॥ २६॥ नसि नि-
मानत्कहां स्यांरति वरी श्रिना॥ नथानुप्प तनंकालं पसाः धीविनसंगान॥ ३०॥ एवं येया मुना-
वेनदं पसोरममाया सोथ॥ त्रालेय नीद्रु-शरदः कालम लालस थोमंनाक॥ ३१॥ तस्या माधुनरेतसं
मावमनालम्बुना लम बितः॥ नो धाविश्या यस्ूसं स्वेसमसं कास विपितु॥ ३२॥ श्रन सामुषुवे सद्यो
देवसूति स्त्रियः प्रजा॥ सर्वोस्ता श्रारुसर्वोगे रोचिपि मेपलं भय॥ ३३॥ प निसा प्रशिजि संतत
हालस्ये सती सती॥ स्वयमाना विकवेनहृदयेन विदूयता॥ लिवंसयो मुखी भूमिंपदा नखम-
णि श्रिया॥ वजावलत्सलिता वार्चं निरुधा श्च कलंगर॥ ३४॥ सर्वेन नावाम सह्ममुपे माहमनि-
श्रतेंक्षया पिप्रेम पन्ताया॥ श्रम यदा तुम दे सिक॥ ३५॥

श्रंनसुविस वेनमा कुलेन विदूयता॥ तनम भानेनहृदा तत्रावीसुत्तरेणान्वय भस्सा एवमत्रायतै श्रीहेनावसानि नयसतुवा-
मिर्वनि निरं रवनिता लक्ष्य धे यत्तेरुपोमाहसेपाहिनवाम्य नमभितिलाविनोदे नातसंमारामु यजवंत लिवाने मार्थे॥ ३६॥

ऽनु विषयाकृष्टचित्तानां कुतस्तद्दर्शनप्राप्तिरत आहुः यच्छ्रद्धयेति श्रवणाख्यया भक्त्या वैराग्यबलं यस्य तेन ज्ञानेन धीरा अ-
चंचलिताः रागवर्जितेन ध्यानमेव कुतस्तत्राहुः अयत्नाच्छ्रवणपूर्विकया नत्या च संमृज्यमाने शोध्यमाने ४२ तत्राप्यनुग्रहं स्मरत
आहुः विश्वसृजेति ४३ अनर्थनिवृत्तिः सन्निहिते अनर्थकद्रुजनमित्याशङ्क्याहुः यदिति सानुबन्धे सोपकरणे अ-
सति तुच्छे पुर्यां स्वदेह एव वसतोपि यत्सुदूरं दुष्प्राप ४४ ननु यदि हृदिस्थस्य पादपद्मं कथंचित्सुदूरं तर्हि अन्येषाम-
पि तथैव स्यात् अविशेषादित्याशङ्क्याहुः तानिति असद्वृत्तिभिर्बहिर्मुखैः अक्षिभिरिन्द्रियैः पराहृतं दूरमपहृतं अन्तःस्वम

यत्कृपया श्रवणत्वाचनतया संमृज्यमाने हृदयेवधाय ज्ञानेन वैराग्यबलेन धीरा व्रजेम
तत्तेङ्घ्रिसरोजपीठं ४२ विश्वसृजन्मस्थितिसंयमार्थे कृतावतारस्य पदाम्बुजं ते व्रजेम स
र्वे शरणं यदीश स्मृतं प्रयच्छत्यभयं स्वपुंसां ४३ यत्सानुबन्धेऽसति देहगेहे ममाहमित्यू-
ढदुराग्रहाणां पुंसां सुदूरं वसतोपि पुर्यां भजेम तत्ते भगवन्पदाब्जं ४४ तान्वा असद्वृत्ति
भिरक्षिभिर्ये पराहृतान्तर्मनसः परेश अथो न पश्यन्त्युरुगाय नूनं ये ते पदन्यासविला-
सलक्ष्म्याः ४५

नो येषां ते अथो अतएव नूनं तान्पश्यन्ति विप्रसिद्धकुत पुनस्तेषां तल्लाभः स्यात् कानतेनव पदन्यासो गमनं तस्य विला
सो विभ्रमः तस्य लक्ष्मीः शोभा तस्या वेव लीलाकथायां इति श्रीमन्तो लक्ष्म्या जनामित्यर्थः यद्वा इति लक्ष्म्याः इति वा ता
वेवत्पदन्यासविलासो लक्ष्मीमोहो यासां तासां पथ्या तन्मार्गानुसारेण मार्गानुसारेण विनायकस्तिष्ठतीत्यर्थः अथवा पुनस्त-
तां भागवतानां तेनानुग्रहान्तान्नूनं न पश्यन्तीत्यन्वयः सर्वं गतावेव हृदिकाश्रवणाना वाचकृदिस्थितमपितेषां सुदूरमि

श्रीभाग०
टी० ३
१५

[illegible] ॥४५॥ [illegible]

पानेन ते देव कथासुधायाः प्रवृद्धभक्त्या विशदाशया ये। वैराग्यसारं प्रतिलभ्य बोधं यथाञ्जसान्वीयुरकुंठधिष्ण्यं ॥ ४५ ॥ तथापरे चात्मसमाधियोगबलेन जित्वा प्रकृतिं बलिष्ठां ॥ त्वामेव धीराः पुरुषं विशंति तेषां श्रमः स्यान्न तु सेवया ते ॥ ४६ ॥ तत्ते वयं लोकसिसृक्षयाद्य त्वया विसृष्टास्त्रिभिरात्मभिः स्म। सर्वे वियुक्ताः स्वविहारतंत्रं न शक्नुमस्तत्प्रतिहर्तवे ते ॥ ४७ ॥ यावद्बलिं तेऽज हराम काले यथा वयं चान्नमदाम यत्र। यथोभयेषां त इमे हि लोका बलिं हरंतोऽन्नमदंत्यनूहाः ॥ ४८ ॥

[illegible] ॥४७॥ [illegible]
१४७

१२५

अथ रूपत्वया स्माकमेषा वकार्योपाधीनां जीवानामात्मेति परिकल्पनीया जनकत्वादित्याह. नो स्माकसाम्यत्वयासा-
कार्योऽत्र यथा अन्येषां सन्त्वयः कारणत्वमस्ति तानालमेवाद्य कारणं अनादेहेन च कूटस्थश्चाविक्रिय पुरुष आविद्य-
मा पुराणः पुरातनः एतदुपपादयति त्वमिति देव अजएव लगुणानां सत्वादीनां कर्मणां जन्मादीनां च योनिः कारणं रहिता
[illegible]
[illegible]

त्वमनः सुराणामसि सान्वयानां कूटस्थ आद्यः पुरुषः पुराणः त्वं देव अस्मांगुणकर्मयोनीरेत
त्वआर्याक विमादध्येज ॥४४॥ नतो वयं सत्वमुखाय दर्थैक नूविमा मानकरवामकिंते त्वं
नः स्वचक्षुः परिदेहि शक्त्यादिवन्नियायेय दनुग्रहाणं ॥४॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] इति मा सांख्य आकीनां सती नामसमेत्य मः प्रसुप्तलोकतंत्राणां निशाम्यग
तिमीश्वरः कालसंज्ञां तदा देवीं बिभ्रच्छक्तिसुरक्रमः तयो निशं तितला नांगगणं युगपदा
विशन् ॥५॥

तथा सहयदिदिहि अथवा यस्या कारणवानुग्रहाद्यो यत्तियदनुग्रहस्तेषामस्माकक्रियार्थेकि यार्थ इत्याने तानानुग्रहो ये
षामित्येक वाक्यत्वदीयज्ञानक्रियाशक्तिर्मामेवयद्यहोऽस्मा नास्यथैसर्था ॥४५॥ [illegible] ॥५॥
प्रसेति रीत्रक्षाविष्टे सदिमाहमिति रातुमनोः अधिदेवादिभेदतन्नैव नगवर्क्त सज्ञानीनामहद्यादीनामसमेत्य अमिलिता
सतीनां स्थिता नानाप्रसुप्तलोकतंत्र विभ्रच्च नासा. यथाप्रसुप्तजीवोपकरणानामगति स्थितिर्दृष्टा आनिशादिसुप्तरेणा-
य कालेनसत्ता अबोधयस्या कलयति क्षोभयति स्वकार्योनिता [illegible] तानशक्तिप्रकृता सहप्रवेश[illegible]

श्रीमद्भा०
स्क०
२९

नेष्टा रूपेण किंयास्तस्या कर्मनिष्ठा क्रियायां व्याप्तमद्दृष्टा २ बभुव कर्मक्रियायां क्रियेस्सस जयोविज्ञातेरौ दैवेन भूरेणापि
त. भामाभिर श्रीरवि पूर्णविराट्हृदे ३ जननमसे नाह्यरे एवं जनेरेण विश्वस्वजातमा मागाण मात्रया श्रीरेव सुकोनुमवि
हान नरनामलनानु किंनु लोका. स्थिता पुरुषस्य येन विपुरुष सुकः श्रीकृष्णो वलौ निभासौ सलैरस्तु भावं जीवे स
हिभ भ मने. काव्ये रूपो विराड्दैवस्य क्रियाशक्ति तस्य एक वाहस्य भावित्रि न चैतन्यरूपेण कर्माणि क्रियाविकारसयाह
भाभासस्य रूपेण भाषणात्स्य पचनाग कूर्मे स्वरूप करोति देवदत्तो धनञ्जयः प्रसिद्धः एव तानि नेदेन स्वभाविध प्रभाव कस्य भाग
किंभौ कृषा कि तस्य भाभा विनेदे न विभा श्रामानाथिना कृतानां एवं नि नाभाभाम एषोवन सोका संज्ञा एव सही नि

सोऽनुभूय विशेषमात्मानं स्वेन रूपेण तं गणं विनश्यमानं जयामास सुप्तं कर्म प्रबोधयन् १ प्रबुद्ध
कर्मा दैवेन समग्रो विश्वात्मिकां गणः अभितो जनयत्स्वात्मनि मात्रा भिन्नधि पूरुषं ७ अपरेण विराड्-
भास्वन्मात्मा भागा विभ्रमस मा एनः सुलोकाण्योन्य भासाद्य य सिम न लोका श्चराचराः ८ स हिर
ण्मयः स पुरुषः सहस्रं परिवत्सरान् आण्डकोश उवासाप्सु सर्वसत्त्वोपबृंहितः ९ स वै विश्व
सृजां गर्भो देवकर्मात्मशक्तिमान् विबभाजात्मनात्मानमेकधा दशधा त्रिधा १० एष ह्यशे-
षसत्त्वानामात्मांशः परमात्मनः आद्योऽवतारो यत्रासौ भूतग्रामो विभाव्यते ११ साध्यात्मः
साधिदैवश्च साधिभूत इति त्रिधा विराट् प्राणो दशविध एकधा हृदयेन च १२ स्मरन् विश्वसृजा
मीशो विज्ञापितमधोक्षजः विराजमतपत् स्वेन तेजसैषां विवृत्तये १३ अथ तस्याभितप्तस्य
कति चायतनानि ह निरभिद्यन्त देवानां तानि मे गदतः शृणु १४

अत एषमसत्वा नाडाकिनाभासाव्यष्टीर्नाम सहस्रावनात् सुत्रशोजीव सत्वतापरतो कि न सिस्यारा तु एणानिर्मांता विभाजेन ७ पूर्वेषो
काअर्थ विराट् ऐएति साध्यात्मा अध्यात्मनी हि आ एति नस्यहि विराड्विसर्गे ७ अध्यात्मा दिनेश्यपत्र चित्तमाहा स्मरति नि
तानि चाह तिनि जहरा मे सादिस्वेन तेजसा विभक्ता अतपत् एवं कारिखामी साक्षेचितवान् यस्य तान भयत पड्भिः कृते एषा

आयतनान्येवाह। तस्याग्निरित्यादिद्विचतुर्दशभिः। अग्निर्निर्भिन्ने पृथक्जातयस्वस्थानस्वांशेन स्वंशः तया वाचा सह प्रविशत्। असौ जीव वक्तव्यं प्रतिपद्यते शब्दमुच्चारयतीत्यर्थः एवं सर्वत्र यन्निर्भिन्नं तद्धिष्ण्यं स्थानं यः प्रविशत् स तद्देवता यथा हेतिकरणतो यथास भासमग्रातिपत्तमम धिष्ण्य। १२। हरेर्विराजः १२। १३ त्वष्टा आदित्यः १४ प्राणेनेति प्राणवद्वायुः मापिनाम्नागिद्वयेणेत्यर्थः १५ ग्रा-

तस्याग्निरास्यं निर्भिन्नं लोकपालो विशत्पदं वाचा स्वांशेन वक्तव्यं ययासौ प्रतिपद्यते ११ निर्भिन्ने तालुनी वरुणो लोकपालो विशन्हरेः जिह्वयांशेन च रसं ययासौ प्रतिपद्यते १२ निर्भिन्ने अश्विनौ नासे विष्णोराविशतां पदं घ्राणेनांशेन गंधस्य प्रतिपत्तिर्यतो भवेत् १३ निर्भिन्ने अक्षिणी त्वष्टा लोकपालो विशद्विभोः चक्षुषांशेन रूपाणां प्रतिपत्तिर्यतो भवेत् १४ निर्भिन्नान्यस्य चर्माणि लोकपालोऽनिलो विशत् प्राणेनांशेन संस्पर्शं येनासौ प्रतिपद्यते १५ कर्णावस्य विनिर्भिन्नौ धिष्ण्यं स्वं विविशुर्दिशः श्रोत्रेणांशेन शब्दस्य सिद्धिं येन प्रपद्यते १६ त्वचमस्य विनिर्भिन्नां विविशुर्धिष्ण्यमोषधीः अंशेन रोमभिः कंडूं यैरसौ प्रतिपद्यते १७ मेढ्रं तस्य विनिर्भिन्नं स्वधिष्ण्यं क उपाविशत् रेतसांशेन येनासावानंदं प्रतिपद्यते १८ गुदं पुंसो विनिर्भिन्नं मित्रो लोकेश आविशत् पायुनांशेन येनासौ विसर्गं प्रतिपद्यते १९ हस्तावस्य विनिर्भिन्नाविंद्रः स्वर्पतिराविशत् वार्तयांशेन पुरुषो यया वृत्तिं प्रपद्यते २० पादावस्य विनिर्भिन्नौ लोकेशो विष्णुराविशत् गत्या स्वांशेन पुरुषो यया प्राप्यं प्रपद्यते २१ हृदयं चास्य निर्भिन्नं चंद्रमा धिष्ण्यमाविशत् मनसांशेन येनासौ विक्रियां प्रतिपद्यते २२

णस्य त्रिरित्यादि। १६ त्वचमस्य ओषधी ओषधयः लोमाधिष्ठात्र्यः तेन स्थानेन देव विषय कंडूं स्पर्शः श्रवत्वाद्यनामनेदो द्विवता नि १७ श्रोतिद्वितीयस्कंध एव आम्नात १७। क प्रजापति १८। १९ स्वर्पति स्वर्गाधिपति २० वार्ता कयविक्रयादि कृत्याहत्य जीविका २० २१ २२

विविधानि यानि... स्वविरूपाणि ॥२३॥ अभिमानमहंकारमभिमन्यते अनेनेत्यभिमानो ... कर्म्मणामहं कर्त्तेत्यभिमानः ... स्वविविधं ... निर्भिन्नं ... निर्दिष्टः । महानिति बुद्धाविति ... नया ॥२४॥ त्रैलोक्यं ... तमो ... वह्निः ... ग्रस्त ... वायुर्गुणा तन्मात्रा ... प्रादुर्भवति ... २७ ... रजो ... नदी ... पृथिव्यादि ... सम्भवत ...

अयमानं चासमभिन्नं ... प्रतिमानो निरंशसदं । कर्मणां ज्ञानयोगेन सोऽकर्तृत्वं प्रतिपद्यते ॥२३॥
सत्वं चाप्यभिनिर्भिन्नं महानुत्क्षिप्य सुपाविशत् । चित्तेनांशेन यो नासौ विज्ञानं प्रतिपद्यते ॥२४॥
त्रीर्लोकान्धौ भीरापश्चाख्यं नालेशं सदमधात् । गुणानां ज्ञस्य यो येषु प्रतीयन्ते सुरादयः ॥२५॥ २६ आ
सन्ति किं नमस्तेन दिवं देवा अपि विदिरे । धर्मराजः स्वजातेनैव पश्यतो येन जायत ॥२७॥ तान्यथेनस्वभा
वेन भगवन्नाभिमानिनाः । उपयोगेन तरमो मयेस्वपौर्वं गणाः ॥२८॥ मुखतो वर्त्तत ब्रह्मपुरु
षस्य कुरूद्वह । यस्तु मुखत्वाद्वर्णानां मुख्योऽभूद्ब्राह्मणो गुरुः ॥२९॥ बाहुभ्योऽवर्त्तत क्षत्रं क्षत्रि
यस्तदनुव्रतः । यो जातस्त्रायते वर्णान्पौरुषः कण्टकक्षतात् ॥३०॥

स्थिता ... ॥२८॥ अवर्त्तत ... वेद ... मुखेनाव ... मुखस्थितं ...
कम... मुख... ब्रह्मणो ... मुखजो जातः ...
... त्रायते ... क्षत्रिय ... क्षत्रियो ... नीरस्वर्णो ...
... पुरुषस्य ... कण्टकाद्यो ... ३० ...

विज्ञा कृष्णादिवन्मायया लोकस्य वृत्तिकारी जीविकाहेतव तस्य विभोर्मूर्ती यज्ञा नतु नयज्ञसज वार्ताजीविकाय स्वस्यास
पादितवान् ३१ तस्मान्निमित्तम् मायायस्य कृपाहरि स्वयमेवनुष्मति ३२ यज्ञस्मज्जाता गुरुत्वाज्ञानकत्वात् ... वृत्तिप्रदत्ता
श्रीहरिराधनं तेषां परोधर्मेद स्वर्थः ३३ भैत्तिन देवकर्मात्मरूपिणः कालकर्मस्वभावशक्तिमत भगवतो योगमायाबलेनोर्जि
तं मे तद्विराट्रूपरूपाकर्तुं साकल्येन निरूपयितुं कः श्रद्दधात इति तद्ब्रह्माणश्चकुर्यां निरूपणं तु दूरत इत्यर्थः ३४ अथाप्यङ्ग
तथापि हरेः कीर्तिं कीर्तयामि यथाश्रुतं गुरुमुखात् तदपि न सर्वात्मना किन्तु यथामति स्वमत्यनुसारेण अन्याभिधाहृति मिति
रिक्ता अभिधा यस्यां तां असतीं मलिनां स्वीयां वाचं सत्कर्तुं पवित्रीकर्तुम् ३५ अन्यत्रापि यथामति कीर्तनेऽश्रवणं वा अवद्य।

विभूतयो वर्तन्ते तस्मो वो लोककृत्तिकरी र्विभो · येऽप्रमत्तद्दुष्कवीवाग्नो नृणां यः समवर्तयत ३१ यज्ञा।-
भगवतो जज्ञे स्म श्रुषा धर्मसिद्धये तस्मं जातः पुरा श्रुओ यद्धृसा तु मने हरि ३२ एते वर्णाः स्वधर्मे
णयज्ञं निस्वगुरु हरिं श्रद्धयात्मविशुद्ध्यर्थं यज्जाताः सह वृत्तिभिः ३३ एतत् भगवतो देवक
र्मात्मरूपिणः कः श्रद्दधाउपाकर्तुं योगमायाबलोदयं ३४ अथापि कीर्तयाम्यंग यथामति
यथाश्रुतं कीर्तिं हरेः स्वां सत्कर्तुं गिरमन्याभिधाःसतीं ३५ एकान्तलाभं वचसोनु पुंसां सुश्लोक
मौलेर्गुणवादमाहुः श्रुतेश्च विद्वद्भिरुपाकृतायां कथासुधायामुपसंप्रयोगं ३६ आत्मनोव
सितो वत्स महिमा कविनादिना संवत्सरसहस्रान्ते धिया योगविपक्वया ३७

कीर्तनमित्याह। एकान्ततो लाभं नुनिश्चितम् आहुः श्रुतेः श्रोत्रस्य उपाकृतायां निरूपितायां उपसंप्रयोगं सन्निधापनं ३६ न
चातीव ज्ञानेन निर्बन्धः कर्तव्य इत्याह आत्मनो हरेर्महिमा योगविपक्वया धिया संवत्सरसहस्रान्तेऽपि आदिना क
विना ब्रह्मणापि किमवसितो ज्ञातः इति काकुः ... ३७

श्रीभाग० तृ० २२

यद्यस्मात्स्वयमपि आत्मा हरिः आत्मवर्त्म स्वमार्गं [illegible] स्थूलं वेद [illegible] नास्ति [illegible] [illegible] केवलम् [illegible]
[illegible] मनसा सह [illegible] नमः [illegible]
[illegible] नमः [illegible]
[illegible]

श्रीभगवतो माया मायाविनामपि मोहिनी। यत्स्वयं चात्मवर्त्मात्मा न वेद किमुतापरे॥ यतो
ऽप्राप्य न्यवर्तन्त वाचश्च मनसा सह। अहं चान्य इमे देवास्तस्मै भगवते नमः॥ [illegible]
[illegible]
एवं ब्रुवाणं मैत्रेयं द्वैपायनसुतो बुधः। प्रीणयन्निव भारत्या विदुरः प्रत्यभाषत॥ विदुर उवाच
ब्रह्मन् कथं भगवतश्चिन्मात्रस्याविकारिणः। लीलया चापि युज्येरन्निर्गुणस्य गुणाः क्रियाः॥
क्रीडायामुद्यमोऽर्भस्य कामश्चिक्रीडिषान्यतः। स्वतस्तृप्तस्य च कथं निवृत्तस्य सदान्यतः॥ ३॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

अत्रोत्तरमनन्तविश्वसृजा माहेश्वेन विश्वापितमथो हन्त इत्यादिना अविद्यया जीवसंयोगार्थमीश्वर स्रष्टादि करोतीति तदप्ता
केनुमनुवदति अस्राक्षीदिति गुणमय्यात्मनो जीवसंयोगार्थं ताहि मोहोस्या दिकारा मायया तया संस्थानं करिष्यति ।
अयासमोहितो जीवआत्मान विगुणात्मकं परो विमलः तत्त्वं ... इत्यादिना अतः भगवतो मायया मायिना
स्वमोहे नैति ... पिधास्यति ... लोपं ... ।
...

अस्राक्षीद्भगवान्विश्वंगुणमय्यात्ममायया तयासंस्थापयत्येतद्भूयःप्रत्यपिधास्यति ४
देशतःकालतोयोसावस्थातःस्वतोन्यतः अविलुप्तावबोधात्मासयुज्येताजयाकथं ५
भगवानेकएवैषसर्वक्षेत्रेष्ववस्थितः अमुष्यदुर्भगत्वंवाक्लेशोवाकर्मभिःकुतः ६ एतस्मि
न्मेमनोविद्वन्खिद्यतेज्ञानसंकटे तन्नःपराणुदविभोकश्मलंमानसंमहत् ७ श्रीशुकउवा
च सइत्थंचोदितःक्षत्त्रातत्त्वजिज्ञासुनामुनिः प्रत्याहभगवच्चित्तःस्मयन्नि

...स्मृतिः ... विक्षिप्तत्वात् ... यत्तादिना ... एवमेतेषां सर्वेषां ...
... किंच ... जीवस्य संसारोपि ...
... सर्वक्षेत्रेष्ववस्थितो ... भगवानेव ... एवं सति अमुष्य जीवस्य ...
... कर्मभिर्हेतुभूतैः क्लेशो वा कुतः ... अन्यथा ईश्वरस्यापि ... ७ ...
... परानुद अपाकुरु ७ ... मानस ...

[illegible]

॥ श्रीमैत्रेय उवाच ॥ सेयं भगवतो माया यन्नयेन विरुध्यते । ईश्वरस्य विमुक्तस्य कार्पण्यमुत बंधनं ॥
यदर्थेन विनामुष्य पुंस आत्मविपर्ययः । प्रतीयत उपद्रष्टुः स्वशिरश्छेदनादिकः ॥ १० ॥ यथा जले
चंद्रमसः कंपादिस्तत्कृतो गुणः । दृश्यतेऽसन्नपि द्रष्टुरात्मनोऽनात्मनो गुणः ॥ ११ ॥ स वै निवृत्तिधर्मे-
ण वासुदेवानुकंपया । भगवद्भक्तियोगेन तिरोधत्ते शनैरिह ॥ १२ ॥ यदेंद्रियोपरामोऽथ द्रष्टात्म-
नि परे हरौ । विलीयंते तदा क्लेशाः संसुप्तस्येव कृत्स्नशः ॥ १३ ॥ अशेषसंक्लेशशमं विधत्ते गुणानुवा-
दश्रवणं मुरारेः । कुतः पुनस्तच्चरणारविंदपरागसेवारतिरात्मलब्धा ॥ १४ ॥ विदुर उवाच ॥ संछि-
न्नः संशयो मह्यं तव सूक्तासिना विभो । उभयत्रापि भगवन्मनो मे संप्रधावति ॥ १५ ॥

[illegible]

देविदनु यस्मात्त्वया साधुमाह न किंतु हरे शक्तियोगात्मभावा भवनिष्यात दन्यैतन्राश्रयमेतन्तद्भगतादिकं नानी तियदास्मात् स्वस्मिन् ज्ञेयाद्विदपार्थमवस्तुभूतमूलक्षम्य चयस्माद सर्विश्वस्य मूलस्याज्ञानविभाव हंभो स्ति १६ ॥ स्वस्य स्वानुभूर्तमनस्यधीजानंद साह न्यथेति मूढतमो देहात्माभिमं बुद्धि यस्य स्वे प्रकृते परमीश्वर घास तेभ्य स्वयवान त्वनितत्रात्मनिजीव गइत्यर्थः ॥ ॥ समस्यक्रे शाभावात् यस्तु स्वानुसंधानेन यप चजिहासतिहा नंदसनेद नाप्राप्य त्वातुन शक्ति तिसद्धुक्ति स्पातीसर्थे ॥ १७ ॥ तद्दीप्तिमुरजात्मसि यया स्वयाम् अश्रयास्त्रिन केवल नाभिनापुद्ग तिरेवाचतिहासापि पुष्प नु प्रसादाति वर्त्तिवाभद साह नाममात्मनाम बधच स्वपतीमस्पापिकथी भावे अथीत्र नास्ति किंतु यतीत मात्रमिनियु

साध्वेतदाह तं विदन्नात्ममायायमहरेः आत्मानसपार्थे निर्मूलं विश्वमूलमयद्धिः १६ यस्य मूढतमो लोके यश्च बुद्धेः परं गतः तावुभौ सुखमेधेते क्लिश्यत्यन्तरितो जनः ॥ अर्थाभावं विनिश्चित्य प्रतीतस्यापि नात्मनः तांचापि युष्मच्चरणसेवयाहं पराणुदे १८ यत्सेवया भगवतः कूटस्थस्य मधुद्विषः रतिरासो भवेत्तीव्रः पादयोर्व्यसनार्दनः १९ दुरापाह्यल्पतपसः सेवा वैकुण्ठवर्त्मसु यत्रोपगीयते नित्यं देवदेवो जनार्दनः २० सृष्ट्वाग्रे महदादीनि सविकाराण्यनुक्रमात् तेभ्यो विराजमुद्धृत्य तमनु प्राविशद्विभुः २१ यमाहुराद्यं पुरुषं सहस्राङ्घ्र्यूरुबाहुकं यत्र विश्व इमे लोकाः सविकाशं समासते २२

कथं चरणसेवया अति विश्वसन्नाश तीतिमण्डह्यरातु देव्यपनेष्यामीत्यर्थः १८ मधुद्विष पादयो रतिरास श्रमोत्सन तीव्रोऽद्वितीयस्वा भाविक संसार संसारमर्दयति माशय तीतियथा १९ सुहृद्धिर्बलव नाल्पतपसो हद्दुरापा कुलेशा वैकुण्ठस्य निश्चि तल्लोकस्यो वावर्त्मसु मार्गेषु नितेषु महत्सेवया हरि कथाश्रवणं तत्रो दधरो भगवान्नंतः देवादीनाम भगवन्न पिति वर्तितान्नितास्यर्थः २० आर्थो नरपरंतु कमनु वदति त्रिभि सृष्ट्वेति विकारो शक्तियाश्छि तिस हिता जितद्दुस्यनद्भवो २१ सहस्रात्म सहस्राण्य मार्द्वय मितिविराज विशिनष्टि यत्रेति इमे विश्वे सर्वे लोकाः सविकाशं स्थिताः सन्त २२
स

श्रीमद्भाग. टी. २४

[illegible] अन्योऽन्यं [illegible] त्रिविधः [illegible] इत्यादि [illegible] ॥

[illegible] [illegible] ॥ [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

प्रस्ताविता [illegible] [illegible] ॥

[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ [illegible] ॥

जीनां सप्तमि [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ २६ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥

द्विजो मिथः ॥ २७ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ २८ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥

कर्मणां ॥ २ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥

नः ॥ ३ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ ४ ॥ ५

[illegible] ॥ [illegible] ॥ ४४ ॥

[illegible] ॥ २४ ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ २७ ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ ३ ॥ [illegible] ॥

[illegible] योगजीवनादर्शक तत्र [illegible] स्वभावमाह [illegible]
न मास [illegible] मानेनाभिमानेन मनुष्याच विग्रह विरोध करोति [illegible]
[illegible] नवपचर्त्रोमि [illegible] विहे [illegible] ममेति [illegible] तदर्थ देहार्थ [illegible]
पुनः पुनः [illegible] अविद्या कर्मसंस्कार [illegible] अधिष्ठित [illegible]

तु देहासमत्वं देहः [illegible] कामक्रोधादयः [illegible] तं विगतस्तानं [illegible] ॥२३॥ [illegible]
[illegible] दुःखं पीगं [illegible] लब्धानी [illegible] ॥२४॥ सह देहे
नमानेन [illegible] मानेन मनुष्यः करोति विग्रहं [illegible] ॥२५॥ [illegible] पंच [illegible]
[illegible] देहेऽस्मिन् [illegible] अहं ममेति [illegible] करोति कुमति [illegible] ॥२६॥ तदर्थं [illegible]
यातिसंसृति [illegible] कर्मबंधनः ॥२७॥ [illegible] पुनः [illegible]
[illegible] पूर्ववत् ॥२८॥ [illegible]
[illegible] ॥२९॥ [illegible]
[illegible] ॥३०॥ [illegible]

पुंसो यथा संमतः [illegible] ॥३१॥ अजापतिः [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥३२॥

श्रीमद्भा० स्कं० १८६ [illegible]

[illegible]

[illegible] १८८

एतदेवहृष्टांतेनस्पष्टयति कर्मोपलब्धिस्थानमस्यनेत्रा... दृश्यते इतिनिकामकामलो... विदोषो... यथा...
... निमत्ते... कुतः ... विसमाप्यनेमता ... अनयोस्य ... जीवस्य ... एवंस्थूलदेहविवेक
...जीवस्य मरणनम्... ... विवेक ... कर्मोपलब्धि... स्थूलशरीर
... ... मरणं ... स्थूलशरीरस्य दर्शन...
... देवदर्शने ... जन्ममरणादि ...

कर्मोपलब्धिस्थानसहजो ह्यात्मा पतायसः। नसंचलमहंममान्दुलनिर्द्वंस्वर्जोनं यथाश्रोतर्दमाय
यवदर्शनमायोग्यनायदा॥ नदेहवक्तुमेजइष्टदेहत्वा योग्यतामयो ... तस्मान्नकार्यः संत्रासो न
कार्पण्यं नसंभ्रमः। बुद्ध्वा जीवगतिं धीरो मुक्तसंगश्चरेदिह॥४३॥ सम्यग्दर्शनयायुक्तो योगवैराग्य
युक्तया। मायाविरचिते लोके चरेन्न्यस्य कलेवरम्॥४४॥ इतिश्रीभागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायां वैयासिक्यां सप्तमस्कंधे नारदयुधिष्ठिरसंवादे ... श्रीसूत उवाच। अथ योगी
गृहमेधीय... धर्मानेवा... न्वयः ... कामः... ... पितृभ्यः ... सम्यग्
... ... निर्दे... ...नः॥४५॥

... जीवनेका ... जीव... ... सम्यक् ... विचारयती।
... ...
... ... पापकर्म ... ... कर्मा
... ...
... ...

श्रीभाग० ७ २४ वाम विमतात्पु । निधात्र यथा आकामा आप्राम निर्वाम पित्रार्थे देवार्थ सङ्गतिरियमो दास्य निम यः नम मोनपीति सर्वा का आकि तिष्ठन पितृ एवञ्च आत्मा तमुक्ता लोका नामपिलब माहा नया चन्द्र दूर हः ॥ नलवो धानमङ्गसमे निष्ठाना नाम प्राप्तिमेव गतिमाहु त्रि मिः धितु कामा मीं ये धोत्रमाय सधर्मान्नुद्धानि तुद्द नि निः ख्याः स्वना सत्तो अभ्यता निर्दद्दव देसमर्पिना निकमीति तेः अविज्ञद्वा पुण परिहृत्रीपुरुमयादि नधारम आति अर्थे कंसत्ते मिद्दत्ता यथा निमश्चाद्दन पुरुषोद्ध आत्मलोनिर्विकृति छपाला नमकारण स्या तथा म निमित्त कारणं परमेश्वरत्वा द्विप्नगत्रीपप्पस्मैः सुख्यमाह नियमहा नुता त्रिम नम क्रिया आदि कआ आविद्दयूाः ॥ आम उगते ॥

तच्छ्रद्दधानो नमतिः पितृदेवमनः पुमान् श्नानां ब्रमसंलोकं सोमपाः पुनरेष्यति ३ अथदाक्षा दौ ङ त्राप्याप्रांशेनेनं तात्नोद्दविः ॥ नवाजोकालक्ष्ययोनिमयानेगृह्मेषिनं धाथैश्वधर्मांग्नुः हानि धीराः कामार्थहेतवे । निःसंगान्यस्तकर्मा शः प्रशान्ता शुद्धचेतसः । निवृत्तिधर्मनिरतानि र्ममा निरहंकृताः । स्वधर्माख्येन सत्वेन परिशुद्धेन चेतसा । सूर्यद्वारेण ते यान्ति पुरुषं विश्वतोमुखं पराचरेशं प्रकृतिमस्योत्पत्यन्तभावनं । द्विपरार्धावसाने यः प्रलयो ब्रह्मणस्तु ते । तावदध्यासते लोकं परस्य परचिंतकाः ॥ ॥ क्ष्मां भोभलानि लवियमनमिंद्रियार्थान् भूतादिभिः परिवृतं प्रति संजिहीर्षुः । अव्याकृतं विशति यर्हि गुणत्रयात्मा कालं पराख्यमनुभूय परःस्वयंभूः ॥ एवं परेत्य पराचं नमनु प्रभविता ये ये गिनो जितमरुन्मनसो विरागाः ॥ तेनैव साकममृतं पुरुषं पुराणं ब्रह्मप्रधा

तत्र. नूशादिभ्यस्तत्कारः एवमादि मि परितिनस्तु अभ्राङ अतिसहूर्पु मितु सन अन्याकृत भीवर र परम वितरांशे नतृगृण काल अपरसंदूरा भावगम महिलामर्तमनुप्रविता अयोगिय ४ अपमाय रामानंदत्स भयाच्य कत्स्व दा जेमी वसहो यथा भिन्न सुर्येय मन दा अभ्रमना भिमाना नया नयकाति ब्रह्म त्स्याणः सहनेसर्वै सगतिध मिर्ह नरैयस्वान्तेन नाम्माः अविशिष्टविपरपद्मितिरथः ॥

नाम दृष्टा सकाल साक्षादिवसामुख तिनतुक मेषप ग्रतस्त साक्षात मेव नृतो नाम ॥ अथ न स्रोतआ वेन प्रमाणा ॥ एवं नाम इ ग स जा
स्तारता दिरव मेवन माम्ति ॥ न वदने दे न हिरण्यगर्भो धाम सकाना तु कमेऐ तु कं वेदे नी पाम तेन नुब्रह्मा दनो भ्या वर्ते ते किमुनाग द्वत्त
हाधा माहूर्ति नवत्तं वं वैधार्म सो विष्णु एवा मिकरे जातिय था पूर्वं ब्रह्म पदाधिकल. स न्नु मजाम्न ते न के व तंश एवेकं किंतु तु. विनि
गैवी आ श्रितिमिनस हजन्म नि हेतु नमर्वं ने वद्दष्टा मि मा ने न कर्तेत्वा दिति नाथ था पूर्वं मेदेषु मति, सगे न मि का मि एक कर्म ऐ ति कि हा त्वा ॥
नजापतिप्रथमं पारमे ष्ठ्य मिम्य र्थ्यानि मेमम प क्षाम्न त येमग्य एगुण निहितानि रजामनानात स प्रभु समम सत्स ज्ञाप्य मे दिद्ध. विमशु रवा

अथ तं समर्च्य कृत्वा गोहत्सु मेषु कतालयं ॥ अनातृपा मस्तारणं व्रजस्था वेन नामिति ॥ आयुः स्थिरस्य
णा वेनोदगर्भ सह विविः ॥ वो गेश्वरे कुमाराद्यैः सिद्धै यो गप्रवर्तकैः ॥ मेव दृष्ट्वा विमानेन त्रिः संगे
ना पिकर्मणा ॥ कर्तृत्वात्स गुणं ब्रह्म पुरुषं पुरुषर्षभं ॥ स संहृत्य पुनः काले कालेनेश्वर मूर्तिना ॥
अतेगुणात्मिक रे यत्या पूर्ववजायते ॥ एवं श्वर्यं पारमेष्ठ्यं च निपिकर्मो विनिर्मितं ॥ निषेव्य पुनरावर्तं
ति गुणव्य तिकरे सति ॥ १० ॥ ये त्विह सक्त मनसः कर्मसु श्रद्धयान्विताः ॥ कुर्वंत्य प्रतिषिद्धानि नित्या
न्यपि च कृत्स्नशः ॥ ११ ॥ रजसा कुंठ मनसः कामात्मानो जितेंद्रियाः ॥ पितॄन्यजंत्य नुदिनं गृहेष्व भिर ता
श्रयाः ॥ १२ ॥ त्रैवर्गिकास्ते पुरुषा विमुखा हरि मेधसः ॥ कथायां कथनीयो रु विक्रमस्य मधुद्विषः ॥ १३ ॥
एक कर्मो निर्मिते भिन्नर्थ्यं भिमे यमु रूपं जसस, स यथा पूर्वं स स्वाधिकारे पुनरावर्तत इत्यन्वयः ॥ १० ॥ भक्ता भक्तो धा सकाना मपि जेदे
दर्शना तिमानामाभेय पा हवि ॥ १ नक्षका सकर्मी एनिकि वक्त मनिति तम्न विनिद्वान स ॥ बहूनि ये लि हृक कर्म सत्त सक मनस सं ज ॥ १०
ष ति विद्धा निका त्या नि विभता निष कर्मा णि हरतस्त्वा निकुर्वत्ति तेषां कर्मागात क्षिये प मत्व षा धूम मार्गेण विहत्य सकल गतीपितृ मेधा
न्यथः मधोमस्मिदा ण्णई ्हरीसमा रमेधा वस्स कथ न्नी या उ ग्ग्यो विक्रमस्य स्य मधुद्विष कथायां विमुखा सं तो वेदो मनिका ना

श्रीभाग०३ टी० ११८

येचाच्युतकथासुधां हित्वा असद्गाथाः शृण्वन्ति ते नूनं दैवेन निहता इत्यन्वयः॥१९॥ प्रजामनु प्रजायन्ते पुत्रादिरूपेणोत्पद्यन्ते अस्तुः प्रजामनुत्पाद्य हि पुत्रान्तरं ये
गर्भाधानाद्याः श्मशानान्ताः क्रिया कुर्वन्ति ते तथा॥२०॥ सद्यो विभ्रंशितोदयाः कथं प्रजात्वेन सद्गुणाः भक्तियुक्ता सिद्धिमयं
निरूपितमतत्त्वोपदेशः भक्तियोगाच्च सिद्ध्याति सर्वतो विशिष्यते इति भक्तिप्रयोजनप्राप्तिः नतिः स्वयं ब्रह्मधर्माः सने वाता अवि तज्ञः स्व
त एव भवन्ति इत्याह। वासुदेव इति॥२३॥ तद्दर्शनमाह। यदेति सामान्यविशेषयोः सम्यग्गुणानुरागेण यत्किञ्चिन्नविनिवेशसाहृद्यमाह

नूनं दैवेन विहता ये चाच्युतकथासुधाम्॥ हित्वा शृण्वन्त्यसद्गाथाः पुरीषमिव विड्भुजः॥१९॥ दक्षिणेन पथा
र्यम्णः पितृलोकं व्रजन्ति ते॥ प्रजामनु प्रजायन्ते श्मशानान्तक्रियाकृतः॥२०॥ ततस्ते क्षीणसुकृताः पुन
र्लोकमिमं सति॥ पतन्ति विवशा देवैः सद्यो विभ्रंशितोदयाः॥२१॥ तस्मात्त्वं सर्वभावेन भजस्व परमेष्ठि
नं॥ तद्गुणाश्रयया भक्त्या भजनीयपदाम्बुजम्॥२२॥ वासुदेवे भगवति भक्तियोगः प्रयोजितः॥ जन
यत्याशु वैराग्यं ज्ञानं यद्ब्रह्मदर्शनम्॥२३॥ यदास्य चित्तमर्थेषु समेष्विन्द्रियवृत्तिभिः॥ न विगृह्णाति वै
षम्यं प्रियमप्रियमित्युत॥२४॥ स तदैवात्मनात्मानं निःसङ्गं समदर्शनम्॥ हेयोपादेयरहितमारूढं पदमीक्ष
ते॥२५॥ ज्ञानमात्रं परं ब्रह्म परमात्मेश्वरः पुमान्॥ दृश्यादिभिः पृथग्भावैर्भगवानेक ईय
ते॥२६॥ एतावानेव योगेन समग्रेणेह योगिनः॥ युज्यतेऽभिमतो ह्यर्थो यदसङ्गस्तु कृत्स्नशः॥२७॥

निर्विशेषब्रह्मैव पुमान् वा ज्ञानिनः देवाः सभागा सम इति काम्यमिति तेषु पूर्वसमवत्मदर्शनवृत्तं न निर्गुणमनाविशेषमवति
विसर्गेहेत॥ हेयोपादेयरहितं तत्क्षण पदं ब्रह्म सितमारूढं परमात्मरोहं इति दृश्यादिभिः सर्वथा एव समेषु च प्रियुक्तं तदेवसा
म्यदर्शनं ज्ञानमात्रमेव परं ब्रह्मादि इति। स निर्विकल्परूपादिभिर्निर्वृत्य स कारणरूपेण पुत्रकल्पनीयविज्ञानमात्रतेनमभिप्रेत
स्वेन पुत्रनमात्रमात्मन स्वरूपत्वानिरुपासंवेदे विविकिभिकसाधनसाधनेन योगेन प्राप्यं नित्यं एवमाग्निविद्युमति साधनेभ्यः
असङ्गस्तु सर्वथा योगफलमित्यर्थः॥२७॥

११८

नतुकथमस्सकृ दिवानीन पचोगुद मितुश्च्यनेवनी नित्र्यांतत्वाद्विनाद्र गज्ञानमितिपराचीने पराङ् मुखे ज्ञाद्विन्नमीयसने
नार्थरूपेणा ज्ञानस्यामिर्गुणत्वहीमावजानि । नलक्षं पृथमत्त्वीसर्थे ॥१८॥ अर्थरूपर्वमिमे कोदाहृतस्वर्त्वीयनि । यथेनि भ्रद्दहप अर
कार सत्रिहत्त्रिगुणात्मक पुनश्चसूत्रह्रपेणापवत्रविध ऋषिमहस्त्रैकादशविध अवराट्ज्ञुनकस्य तस्यजीवस्यपुरुषअ
णन्ननायनो वेसोमहदादिस तथाव जाति ॥१९॥ न तु नहिअन किमिसेवनजसेनितत्रारूपणेतक्षेत्र ॥१८०॥ ज्ञकमेवार्थसुस्वप्र वि
पलमोसक्षेपेणानुवदति । इतीति हेतुविभूत्ते ॥१४॥ अनेनचज्ञानयोगमस्यवानेवध्यो यथा ज्ञानिक्षीगेने ॥७०॥ नैर्गुण्यान्मा

ज्ञानमेकं परा चीने रिं क्रियेर्वेश निर्गुणं । अवनास्यर्थेरूपेणत्रांसा शास्त्रं द्विधर्मे एणा ॥१७॥ यथाम
हानहंरूपं स्थिहतपंचविधः स्वराट् ॥ एकादशविधस्तस्य पुरंडअगद्य तः ॥१८॥ एतद्विश्रद्धया
भक्ता योगाभ्यासेन नित्यशः ॥ समाहितात्मा निःसंगो विरक्तः परिपश्यति ॥ इत्येतत्कथितं गुर्
विज्ञानेनब्रह्मदर्शनं ॥ येनानुबुध्यते तत्त्वं प्रकृतेः पुरुषस्य च ॥ २० ॥ ज्ञानयोगश्च मन्निष्ठो नैर्गुण्यो
भक्तिलक्षणः ॥ द्वयोरप्येक एवार्थो भगवच्छब्दलक्षणः ॥२१॥ यथेन्द्रियैः पृथग्द्वारैरर्थो बहुगु
णाश्रयः ॥ एको नानेयते तद्वद्भगवान्शास्त्रवर्त्मभिः ॥२२॥ क्रियया क्रतुभिर्दानैस्तपः स्वाध्याय
मर्शनैः ॥ आत्मेन्द्रियजयेनापि संन्यासेन च कर्मणां ॥ योगेन विविधांगेन भक्तियोगेन चैव हि

नयोगाश्च मन्निष्ठे नकिल कृणश्चयोयोम । नयोर्द्वयोरप्येकएवार्थो प्रयोजनकेयो ॥नत्व शिजकृण ज्ञापकोयस्य नदुक्त
गीतासुनेश्राश्चु नतिमामेवसर्नंतुन हिनेरगमसितिपठ्यते । ननुतानयोगसाम लाज फलमासैएवनगम्यते जक्रियोगस्य तुनज
त्री येश्वरश्रासि । कुतस्तयोरैकार्थ्यं नमिसाञ्जकाइष्टानेनोपपादयति यथासहूनास्त्रपरसादीनापुणानाश्रयः गुणस्ती
द्विः एकएवाथौ मार्गभेदप्रवृत्तिरिंद्रियैर्नानाइनीयते । न्यद्रक्षणश्रकटनिरसनेनमधुर इत्तिस्पर्शोज्वयीन दृष्टा द्विष्यानगवाने

त्वस्त्र मार्गानेषु प्रपंचयति ॥ किमवेति त्रिधि ॥ क्रियापूर्तस्य व्याकृत्यो यौ ॥ मत्तोऽन्यं मा [illegible] व्यक्तीने [illegible] सि षिकवती नकुत्रयधि [illegible] सकाम निष्कामलक्षणेन भगवत्याः ॥ यद्वति सकाम धर्मैश्वर्यस्वर्ग [illegible] पितृगवान् एव सगुण [illegible] मिति नाम ॥ [illegible] ॥ २४ ॥ तदेव ज्ञानयोगं [illegible] क्रियायोगेन समाचरेत् [illegible] सुरू [illegible] ॥ [illegible] सगुणो निर्गुणो भेदेन [illegible] निधनादिकरोति ॥ [illegible] ॥ २५ ॥ [illegible]

[illegible] सगुणोऽनिर्गुणाः स्वदृक् ॥ २४ ॥ [illegible] कालस्य [illegible] ॥ २५ ॥ [illegible] कर्मेतिनि [illegible] ॥ २६ ॥ [illegible] नीतायकहिविन् ॥ [illegible] धर्म आयच ॥ [illegible] ॥ २७ ॥ [illegible] नान कायच [illegible] ॥ २८ ॥ [illegible] मा [illegible] सुखस मे [illegible] ॥ [illegible] चितायदी यते ॥ निमेमस [illegible] स्वाहं प्रेयसां प्रियः ॥ २९ ॥ [illegible] सको निप [illegible] ॥ ३० ॥ इति श्री० तृतीय० कर्मविपाको नाम द्वात्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ श्रीमैत्रेय उवाच ॥ [illegible] निश्च [illegible] कपि [illegible] ॥ [illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ ३२ ॥ इति तृतीये ० ॥ [illegible] साधुपदैरुपासनं [illegible] सिद्धिं [illegible] ॥ ३२ ॥

बहुतिः

अथापि बालकः सन्नजोऽपि तव वपु केवलं दध्यौ न तु दृष्टवान् सच स्वयमात्मा यज्जठरजात अजात सन् का नैव दिदृक्षुः सर्गादि-
विधत्ते न तु सर्गादि कार्यो कश्चिदस्ति स एव भूतस्त्वमेव यावत् कथं जठरेण धृत इति त्रयाणामन्वयः । कथंभूतं वपुः सत्त्वमेकं न त्रहेतु
त्वात् आत्मविद्या अनेकी भूतानि च इन्द्रियाणि च अर्था आत्मा इदम् । आत्मा च मन एतन्मयं एतैर्मात्रभिरित्यर्थः ॥ गुणानां
प्रवाहो यस्मिन् तत्कृतं अशेषस्य कार्यकारणस्य बीजकारणं कथं भूतो भवान् सर्गादि विधत्ते गुणप्रवाहरूपेण विभक्तवीर्यो
शक्तियेन सः । तत्प्रकारेणापि विधत्तेन साक्षादित्यर्थः यतस्त्वमनीहो निष्क्रियः न हि कथं तत्प्रकारेणापि सर्गादि विधानमत आह ॥ अ

अथाप्यजोऽन्तः सलिले शयानं भूतेन्द्रियार्थात्ममयं वपुस्ते गुणप्रवाहं सदशे-
षबीजं दध्यौ स्वयं यज्जठराब्जजातः॥ स एव विश्वस्य भवान्विधत्ते गुणप्रवाहेण विभक्तवीर्यः
सर्गाद्यनीहोऽवितथाभिसंधिरात्मेश्वरोऽतर्क्यसहस्रशक्तिः॥ सत्वं भृतो मे जठरेण नाथ कथं नु
यस्योदर एतदासीत् विश्वं युगान्ते वटपत्र एकः शेते स्म मायाशिशुरङ्घ्रिपानः॥८॥ त्वंहतंत्रः दे
प्रशमाय पाप्मनां निदेशभाजां च विभो विभूतये। यथावतारास्तव शूकरादयस्तथायम-
प्यात्मपथोपलब्धये॥९॥

वितथः अभिसंधिः सत्यसंकल्प किमर्थं विधत्ते आत्मनाजीवानामीश्वरः जीवानां भोगार्थमित्यर्थः । ननु कथं विचित्रानुजोगानू-
एक एव विदधामि न त्याह । अतर्क्याः सहस्रमपरिमिताः शक्तयो यस्य सः किं च भूतये यस्योदरे एतद् विश्वमासीत् स त्वं मया जठरेण
कथं भृतो धृतः ननु त्रिरोभावे मयि किं भेद तु अतेत न त्याह वटपत्र इति अङ्घ्रिपादाङ्गुष्ठं पिबतीत्यङ्घ्रिपानः । इदमपि विश्वं नदेवमा
यार्कृतिभाव ॥ ३॥ अथवानत्वं मया त्वयि न नरवज्जठरेधृत न किं तु वसाहावस्तार वदिच्छयैवाविर्भूतोऽसीत्याह । त्वं देहतं त्रो देहपरि-
कर स्वीकृतमूर्तिरेषां पाप्मना दुष्टानां निदेशभाजां आज्ञानुवर्तिनां विभूतये सुखाय । आत्मपथोपलब्धये ज्ञानमार्गप्रदर्शनाय ॥

अतस्त्वद्दर्शनाद्धेतुनाऽर्थोऽपि सिध्यतीत्याह। यन्नामधेयस्य श्रवणमनुकीर्तनं च तस्मात् क्वचित्कदाचिदपि यत्स्मरणमात्राच्च श्वादः श्वपचोऽपि सद्यः सवनाय कल्पते ... ॥
अतो भवति नाम्नः प्रभावः ... श्वपचोऽपि गरीयान् ... नाम तुभ्यम् ...
... तेपुस्तप इत्यादि ... ब्रह्मानूचुः ... नामकीर्तनेन पापा-
... नामकीर्तनमहत्त्वादि ...

यन्नामधेयश्रवणानुकीर्तनाद्यत्प्रह्वणाद्यत्स्मरणादपि क्वचित्। श्वादोऽपि सद्यः सवनाय कल्पते
कुतः पुनस्ते भगवन्नु दर्शनात्॥६॥ अहो बत श्वपचोऽतो गरीयान्यज्जिह्वाग्रे वर्तते नाम तुभ्यम्। तेपुस्त
पस्ते जुहुवुः सस्नुरार्या ब्रह्मानूचुर्नाम गृणन्ति ये ते॥७॥ तं त्वामहं ब्रह्म परं पुमांसं प्रत्यक्स्रोतस्यात्म
नि संविभाव्यम्। स्वतेजसा ध्वस्तगुणप्रवाहं वन्दे विष्णुं कपिलं वेदगर्भम्॥८॥ मैत्रेय उवाच। ईडितो भ
गवानेवं कपिलाख्यः परः पुमान्। वाचाविक्लवयेत्याह मातरं मातृवत्सलः॥९॥ श्रीभगवानुवाच॥
मार्गेणानेन मातस्ते सुसेव्येनोदितेन मे। आस्थितेन परां काष्ठामचिरादवरोत्स्यसि॥ श्रद्धत्स्वै
तन्मतं मह्यं जुष्टं यद्ब्रह्मवादिभिः। येन मामभयं याया मृत्युमृच्छन्त्यतद्विदः॥११॥ मैत्रेय उवाच॥ इ
ति प्रदर्श्य भगवान् सतीं तामात्मनो गतिम्। स्वमात्रा ब्रह्मवादिन्या कपिलोऽनुमतो ययौ॥१२॥

... ॥ ... मार्गेण ... सिद्धिं ... ब्रह्मवादिभिः ... ॥
... अचिरात् ... परां काष्ठां ... अवरोत्स्यसि ... ॥
... अनुमतः ययौ ॥१२॥

ग्रहादीनां कालचक्रे संस्थितिः ॥३१॥ येन मार्गेण संतुष्येत् येषां प्रियं ... ॥३३॥ अनापृष्टमपि ... ॥३४॥ ... प्रतिसंक्रमः ... तत्र ... परमेश्वरस्य ... ॥३५॥ पुरुषस्य संस्थानं जीवस्य ... परमेश्वरस्य स्वरूपं ... ॥३६॥ ... निमित्तानि ... अनघसूरिभिः ... ॥३७॥ ... ब्रूहि ... ॥३८॥ ... ॥३९॥ ... इति ... ॥४०॥

श्राद्धस्य च विधिं ब्रह्मन् पितॄणां सर्गमेव च । ग्रहनक्षत्रताराणां कालावयवसंस्थितिम् ॥ ॥ दानस्य तपसो वापि यच्चेष्टापूर्तयोः फलम् । प्रवासस्थस्य यो धर्मो यश्च पुंस उतापदि ॥३२॥ येन वा भगवांस्तुष्येद्धर्मयोनिर्जनार्दनः । संप्रसीदति वा येषामेतदाख्याहि मेऽनघ ॥३३॥ अनुव्रतानां शिष्याणां पुत्राणां च द्विजोत्तम । अनापृष्टमपि ब्रूयुर्गुरवो दीनवत्सलाः ॥३४॥ तत्त्वानां भगवंस्तेषां कतिधा प्रतिसंक्रमः । तत्रेमं क उपासीरन् क उ स्विदनुशेरते ॥३५॥ पुरुषस्य च संस्थानं स्वरूपं वा परस्य च । ज्ञानं च नैगमं यत्तद्गुरुशिष्यप्रयोजनम् ॥३६॥ निमित्तानि च तस्येह प्रोक्तान्यनघसूरिभिः । स्वतो ज्ञानं कुतः पुंसां भक्तिर्वैराग्यमेव वा ॥३७॥ एतान्मे पृच्छतः प्रश्नान् हरेः कर्मविवित्सया । ब्रूहि मेऽज्ञस्य मित्रत्वादजया नष्टचक्षुषः ॥३८॥ सर्वे वेदाश्च यज्ञाश्च तपो दानानि चानघ । जीवाभयप्रदानस्य न कुर्वीरन् कलामपि ॥३९॥ श्रीशुक उवाच । स इत्थमापृष्टपुराणकल्पः कुरुप्रधानेन मुनिप्रधानः । प्रवृद्धहर्षो भगवत्कथायां संचोदितस्तं प्रहसन्निवाह ॥४०॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां वैयासिक्यां तृतीयस्कन्धे विदुरमैत्रेयसंवादे विदुरप्रश्ने सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

... तपो ... ॥३९॥ ... ॥४०॥ पुराणकल्पेन ... इति पुराणकल्पो ... पृष्ट पुराण कल्पो येन ... ॥४०॥ इति श्री ... ॥७॥

अथ क्षेमसम्बद्धमाहात्म्यानेकं जनजगजिन। तमुजा मनुजाले जिप्पमप्सातिमथविशु १ श्रीतारमप्रियनरतिसतांसि निशुवीम्य भक्तस्य हीयवद्धस्मात्। इहश्रमिन्न चेवसुखिया आनेसिकाधरत नगवानेनमधानन्तलोऽथसरः। अर्थहि हनत्तिरापत्तृतनयसि नवी। नंकरोषि। कृष्णमसुखायमहन्तु स्वक्षामा तं नस्मनु। स्वस्यविस्मा अजवर्त्तोऽपारने।२। कोसी जगवान्क्रो मस्तिम आह्नकप्रत्व धर आ न मिल्लमेक्षायम्मा ह्य्श्रासीन मिलिसम नि उर्मापाता सकले ष्वकृत मललमप्रतिहतमात्म। अत संकलीएन परस्वामीसाघु द्विषस्य।३। तमेवविशिष्टिनिष्टिसमेव विहितंसीयमा अभवा सुदिष्टसंतपरमा नंदस्य मनानपथितुमृतम बकमानमतं न सर्वोत्कर्षेणपूजय

श्रीशुक उवाच। स सतेवनीयोऽवतपूतवंशेण्यसौक्रपालेभगवत्प्रधानः। वनू विशेषा जिनकीर्ति मालापदेपदेनूतनयस्यभीक्ष्णं।१। सोऽहं नृणां क्षुल्लसुखाय दुःखं महद्गतानां विरमाय तस्य। प्रवर्तये भागवतं पुराणं यदाह साक्षाद्भगवानृषिभ्यः।२। ऋषिः सोऽनपुर्णोऽजगवान्माद्यं सक्ता वै एवं देवम कुंवसस्व। विविक्तसवस्तलमतः परस्य कुमारस्य मामुनयो पृच्छन्।३। एवमेव विष्णवशमानयन्तं यथासुदेवा शिवमामसति। अलयभूनाङ्गानुनको श्रमीषत्रु नीलयं तं विदुषो दयाय।४। सर्वेसु दाक्षैः ज्जरा कलापेसयस्तु यं तक्ष्रु रणोपधानो व्यव्यवर्चेस्पहितजकमाः। समेमनम्मावधिति वेराग्योः। पुकजगृणसो नवसानुरागमव नास्वदेनास्मलता नितञ्जा।३।

अंशत स ग ह्नु नमनर्ह्यं श्री ज्ञानने ता बुसमुकुल किंचिद्श्री लभतकपावली केनसनकुमारादीनामनुदयाश्री यथमुनीनां विरोषण सर्व्वेन स्वर्धेन्या उरके नार्धेरिति श्रीभागवतमक्षण योसस्यनीकृता स तालश्रयवतरतोनिरतरवाधामश्रतयवाधसमिति इति।मावश्वरणानुय श्रीयतेव सिन्नापमितकुपस्युक्तोनमत कामकूलतदाह। व्यसमजेम सहित यथान्वलेवं नानीय हरि। स्फुस निवाणवो अनिकप्रतप ज्ञता निकसां विप्रएष। केनप्रकारे गोस्रवहतिपदयं निवसित नेन वचसा। तानिजार्थी तितज्ञा।४।

महाप्राज्ञ न साप्यन्ते मनाक्स्ययेत्याह मुनि रूपोविद्व्यासोऽन्यन्त्र कुणान् मोक्षधर्मेति नाना राया णीस्थोऽयोनेक्तुः मिश्रु मनसा
र्थकामादि वर्णे न तु हरिकथायामतिप्रवेशार्थे में मे सा ह य स्मिन्निति नृणामति यामसुखानुवादैर्यस्मूते तु निश्चित हरेः का
था यथा गृहीता नीनाज कक्ष मि तिहास समुच्चये का मि नो वर्णेय न कामान् लोमसुखसन शेयन् नर किंफल माप्नोति कूपेष्व मिवपा
नियन् लोकचिन्तावना रार्थवर्णेमि साम्प्र नेत्रनो इतिहासे पवित्रार्थे पुनरेव निहिनो अस्य घोर संसार बहेतू जन सतो व
र्णेऽत्र सकथविद्वान् महाकारुणिको मुनिरिति १२ श्रीहरिकथामतिप्रवेशस्य फलमाह साकथामतिर्यो अन्यत्र याम्यसुखे

मुनिर्विवक्षुर्भगवद्गुणानां सखापि ते भारतमाह कृष्णः यस्मिन्नृणां ग्राम्यसुखानुवादैर्मति
र्गृहीता नु हरेः कथायां १२ सा श्रद्दधानस्य विवर्धमाना विरक्तिमन्यत्र करोति पुंसः हरि
पदानुस्मृतिनिर्वृतस्य समस्तदुःखात्ययमाशु धत्ते १३ तानञ्छोच्यशोच्यानविदोऽनुशोचे ह
रेः कथायां विमुखानघेन क्षिणोति देवोऽनिमिषस्तु येषामायुर्वृथावादगतिस्मृतीनां १
४ तदस्य कौषारव शर्मदातुः हरेः कथामेव कथासु सारं उद्धृत्य पुष्पेभ्य इवार्तबन्धो शिवाय
नः कीर्तय तीर्थकीर्तेः १५

तत किमतस्त्राह हरिरिति १३ एवम्भूताया कथायां येन रमते तान् शोचति तानानुशोच्यशोच्यानात्र शोच्यायते तेषामपि शोच्या
श्च तत्र विदो नारतत्रास्य शोच्यान् शिक्षान् शोच्यानर्थे तु तज्ज्ञा नाहरे कथाया विमुखा तानतेषामपि शोच्यास्य अनिमिष का
लोयेषामायु क्षिपति अत्र हेतु वृथैव वादगतिस्मृतयो यस्यां द्विधमनोव्यापारा येषां १४ तत्तस्मात् हे कौषारव असविश्वस्य
शिवायमकथा सुसारस्तु ना हरेः कथामेवो द्धृत्य कीर्तय अस्याः पुष्पेभ्यो मधुमधुप इवार्तबन्धो कुम १५ मिश्रे यत श्रीहरिक
थाकथनीमे सम्यग्ये नाहः सहति यो विश्वस्यो न पूर्वं गृहीतः शक्तिः स एव पुरुषो बोधक नावतारं सन्तु पुरुषा नाति क्रम वर्तः

मुखानि. श्रेयसमेवार्थो यथो जन्म तेन हेतुना पृष्ट. १४ यद्भगवानेव हासादितिं पचनि: अथो ह्यवता त्मनोयस्त स्माभ. न. समस्कीर्ति तदप्रसमाविन्न्वृता १५ हृदि संगृहीत एतद्विवक्षन्नवति कृत बादरायणवीर्यजे: १६ नहिंकथ श्रुतत्वकथ लोकानुग्रहकलतत्राह माडव्यशापादिति त्रातुर्भी विचित्रवीर्यस्य क्षेत्रे क्षेत्रे बीसाहिताना थांतु जि भाया दास्यायम एवत्वजातो. सि २० किंच त्वयानि सि कुत यस्मात्त्वद्ज्ञानोपदेशाय मामा मादिशि वान्स्व का हत् स्वयम पिमु लेवो पदिशान्नाद्धनि २१ विश्वस्थि त्यादय ... विषयीया सा ना २२ तत्र सृष्टि लीलावर्णयितुमात पूर्वावस्था माह इदं विश्व अग्रे सृष्टे: पूर्वपरमात्मा नाना...

स विश्वजन्मस्थितिसंयमार्थे कृतावतार: प्रगृहीतशक्ति: चकार कर्माण्यतिपूरुषाणि यानी
श्वर: कीर्तय तानि मह्यं १६ श्रीशुक उवाच एवं स भगवान्पृष्ट: क्षत्त्रा कौषारविर्मुनि: पुंसां नि:
श्रेयसार्थेन तमाह बहु मानयन् १७ श्रीमैत्रेय उवाच साधु पृष्टं त्वया साधो लोकान्साध्वनुगृ
ह्णता कीर्तिं वितन्वता लोके आत्मनोऽधोक्षजात्मन: १८ नैतच्चित्रं त्वयि क्षत्तर्बादरायणवीर्य
जे गृहीतोऽनन्यभावेन यत्त्वया हरिरीश्वर: माण्डव्यशापाद्भगवान्प्रजासंयमनो यम: भ्रातु:
क्षेत्रे भुजिष्यायां जात: सत्यवतीसुतात् २० भवान्भगवतो नित्यं संमत: सानुगस्य च यस्य
ज्ञानोपदेशाय मादिशद्भगवान्व्रजन् २१ अथ ते भगवल्लीला योगमायोपबृंहिता: विश्व
स्थित्युद्भवान्तार्था वर्णयाम्यनुपूर्वश: २२ भगवानेक आसेदमग्र आत्मात्मनां विभु: आत्मे
च्छानुगतावात्मा नानामत्युपलक्षण: २३

क एकआसत्सआसीत्स आत्मना जीवानामात्मा स्वरूपविभु स्वामी च नाम्य दृष्टा द्रष्टा त्मकं किं विदासीत् कारणात्मना सलेपि पृथक्प्रतीत्यादाहित्यापादा अनानामत्युपलक्षण नानाकृष्टद्रष्टा दिमतिभिर्नोपलक्ष्यत इति तथा यदा अकार प्रवेश वि ... वामर्थे: २३ सृष्टौ नानामति भिरुपलक्ष्यते स नदा एक एवासी दितिकृत: अत्रात्मैच्छा या तस्यां अनुगतौ लयेसति यदा आ त्मन एकाकित्व अवस्थानेच्छायां अनु इत्यो याभिसर्व २३

ईश्वरएवज्ञानेर्हि सुखपादयन्नाह। यदेतत्त्रिकालविषयज्ञानं तत्तच्चिनातं तमोमध्य द्ध्यातनकोयिकितुसदेवईश्वरए
१ वजैनम्य संक्षेपोज्ञोवोध्यातु नित्याहजीवस्वरूपाकर्मपरवी अनुवर्तमानाधयमितिन ध्यानिरेकोपनकोपि समस्थेइत्यर्थः। अथ
यस्याज्ञानवमुक्तात्मसमनप्राह। स्थिरेषु चरेषु च अन्तर्यामिरूपोऽनुवर्तितो योयेनजीवमतयस्तु स्वविज्ञापयन्नाह दे
हीतिअत्र्यादेह विवरेमात्र स्ववरकुक्षेयेक्षसमित्यस्य अनुत्थ तक्षिन्य तितनकजवरा ग्निमात्र्दृशमसोदेहोस्य स्वात्मज्ञपणधी
इतो विषयात् विवसितु निर्गतुदुःख्यसमासान्तयन्त्यन्त्यसोकदातुस्मिन्हो वहिर्निर्गच्छते तिरद्ध। नक्तनयुवकारस्मरत्वाहदयेनो

ज्ञानयदितदप्यात्मनः सदेवसैकालिकस्थिरचरेषुतुवर्तिनाज्ञः। जजीवकर्मोपदर्शितु
वर्तमानास्तापत्रयोपज्ञमनायवदयेनभेम। देहान्यदेहविवरेजठराग्निमासमग्निणः
मकूपयतितोभ्युराज्ञदेहदृढसमितोविवसितुंगण्यन्‌ स्वमासानिर्वास्यतेक्षपणधी
र्गगवनकदातु।१३। येनेहर्जीगतिमसी द्द्वामास्यईशसंयाहितःपुरुदयेनमाहशेन
खेनेवतुष्मतुहसनेनसदीमनाथः कोनामतत्प्रतिविनाजलिमस्य कुर्यात्‌।१४। पत्रुपस
र्यधिषणयानतुसमनबद्धिः शारीरकेदमशरीर्यपरः स्वदेहे। यत्सृष्टयासनमहंपुरुषंपुरा
णंपश्येवहिर्हृदिचचैत्यमिवप्रतीते।१५॥
हश्रीगतिज्ञानमवाह्येनेतिनितपमिनेसर्थो। स्वकृतेनैवस्वस्यतु समनुमजतिमावधिनामतत्कृतोपकारेऽस्तुपकारक कुर्यादि
त्यर्थः।१४। इश्रीगतिमिसेनेनजात्मनरधिजक्षणाज्ञानमापितवानितुक्तः। तदेवविलक्षणमाह। पत्रुपत्नीति। अयमपरःपत्राहि
समस्तजीनस्वदेहेशरीरकोस्वशरीरत्वेसुखतु खेवोवजनस्तुपक्षपतिमहदपुनर्यत्सृष्टयाधिषणयाधद्धेनविवेकज्ञानेनम
मशरीरीदमहंसुपलक्ष्यतेत्रामदमाहित्युक्तशरीरमानमनस। अथवनतविवक्षुराणन्नादिपुरुषंपूर्णवहिर्वाह्यदिचपत्र्येपस्यामि
सम्नथः। कथमपरोक्षाभ्याप्रतीतमिवप्रत्यक्षकारस्यरंहोनोक्तारमिवेत्यर्थः।१५।

विवेकज्ञानमतसंसारादुद्विग्नस्तदुद्धरणे भक्तिमार्गमेवाध्यवस्यति सोहमिति बहुदुःखवासो यस्मिंस्तस्माद्गर्भान्न निर्जिगमिषे बहिरन्धकूपे यत्रोपयातं देवमाया उपसर्पति मिथ्यामतिर्यदनुसंसृतिचक्रमेतत् तस्मादहं विगतविक्लव उद्धरिष्य आत्मानमाशु तमसः सुहृदात्मनैव भूयो यथा व्यसनमेतदनेकरन्ध्रं मा मे भविष्यदुपसादितविष्णुपादः सयं विनिष्क्रामति कृच्छ्रेण विषयोपभोगसिद्धये इत्यर्थः

सोऽहं वसन्नपि विभो बहुदुःखवासं गर्भान्न निर्जिगमिषे बहिरन्धकूपे। यत्रोपयातमुपसर्पति देवमाया मिथ्यामतिर्यदनु संसृतिचक्रमेतत्॥२०॥ तस्मादहं विगतविक्लव उद्धरिष्य आत्मानमाशु तमसः सुहृदात्मनैव। भूयो यथा व्यसनमेतदनेकरन्ध्रं मा मे भविष्यदुपसादितविष्णुपादः॥२१॥ एवं कृतमतिर्गर्भे दशमास्यः स्तुवन्नृषिः। सद्यः क्षिपत्यवाचीनं प्रसूत्यै सूतिमारुतः॥२२॥ तेनावसृष्टः सहसा कृत्वावाक्शिर आतुरः। विनिष्क्रामति कृच्छ्रेण निरुच्छ्वासो हतस्मृतिः॥२३॥ पतितो भुव्यसृङ्मिश्रो विष्ठाभूरिव चेष्टते। रोरूयति गते ज्ञाने विपरीतां गतिं गतः॥२४॥ परच्छन्दं न विदुषा पुष्यमाणो जनेन सः। अनभिप्रेतमापन्नः प्रत्याख्यातुमनीश्वरः॥२५॥ शायितोऽशुचिपर्यङ्के जन्तुः स्वेदजदूषिते। नेशः कण्डूयनेऽङ्गानामासनोत्थानचे-

मायापरिच्छिन्नकालस्येति सूति पूर्वश्लोकोपगतत्वादेव विवर्जितः॥ अथ तमुद्धरणमेव चर्चयन्ती तत्र यथा सुखमस्ति देहे निर्मोक्तः क्षिपति सूतिमारुतः॥२२॥ तेन क्षिप्त सहसा ऽधोमुखः शिरः कृत्वा निरुच्छ्वासः ॥२३॥ विष्ठाभूः विष्ठाकृमिः विपरीतां गतिं गतः ॥२४॥ परच्छन्दं परस्याभिप्रायं न विदुषा जनेन पुष्यमाणः॥२५॥ स्वेदजैर्दूषिते कण्डूयने आसनोत्थानचेष्टने च॥

सरस्वत्याश्रमापीडे पुष्पपुकुरचुले सरस्वत्येतियाविप्र कुटैनैव मनेक्षिति विदुमर सिस माहिताव भूतक थभूतासनीक्ष माहिताव दा
हृ। अनीदृण त्रिवव णमवगाह। स्नाननेनक पितॄणान्पितॄगान्स्वनाएव कुटिलानकेशान्नु तथा आत्मानं चदिहृचीरधारिणा-
त्रवचित्ततीसती॥ १९॥ प्रजापते कर्दमस्य तपोयोगाभ्याविजृम्भित मतिशाश्चित स्वर्गोहस्यदिव्यापुरनुतेत्वरवि रहातुरास-
तीवदत्रकिंचिद्दनिद्योक्त्रोक माकुलचकारेति सदेशेनाध्वय। १। यत्रगार्हस्थ्येक्षीरके नक्लिनाः मृदुशक्याश्रया त्रात्मशोभिनाः

सा चापि तनयो जातो नयोगादेषयोगयुक्। तस्मिन्नाश्रम आपीडे सरस्वत्याः समाहिता।
अजीजनद्वगाह कपितॄणां कुटिलान् कुटिलालकान्॥ आत्मानं चोग्रतपसा बिभ्रती चा-
रितां कृतां॥ १९ प्रजापतेः कर्दमस्य तपोयोगविजृम्भितं। स्वर्गोऽहस्य मनोयमं सा ध्यै वैमानि
केरपि। २ मयः फेननिभाः शय्या दान्ता रुक्मपरिच्छदाः। आसनानि हैमानि सुस्पर्शास्तर
णानि च। २१ स्वच्छस्फटिककुड्येषु महामारकतेषु च। रत्नदीपा आभान्ति ललना रत्नसंयु
ताः। २२ गृहोद्यानं कुसुमितै रम्यं च कामरद्रुमैः। कूजद्विहंगमिथुनं गायन्मत्तमधुव्रतं। यत्र
प्रविष्टमात्मानं विबुधानुचराजगुः। वाप्यामुत्पलगन्धिन्यां कर्दमेनोपलालितं। यहित्वा
मद्विस्मितनमनमप्याखण्डलयोषितां किंचिच्चकार वदनं पुत्रविश्लेषणातुरा। २२ १२ वनप्र-
व्रजिते यस्य वपसविरहातुरा। ज्ञाततत्त्वाप्यभून्नष्टे वत्से गौरिव वत्सला। २३।

आनातिदतपेष्ठिता मनकाश्च। स्वर्णमयाः परिकराः आसनानि पीगादीनि सुस्पर्शान्यास्तरणानि ये सुवकाश्चिरमर द्रुमैर
म्यो। २१ यत्रीज्ञानेप्रविष्टमात्मानं देवकूर्ति। २३ आखण्डलस्य तस्य यत्योषित् तासामपि ईप्सितनम याप्तुमिष्टम मनहिलान्
नातिमानत्वका। ५५१६२२ सुहृद्वियोगसदुःसहतामाहवनमिति। नष्टे वत्से तत्ला गौरिव भूता। २३॥

विरहकृतध्यानफलमाह। निस्पृहा निर्वासनावती विदुरं कतं स्वसुतं कपिलं ध्यायन्ती तदात्मा तन्मानसा चति
ध्याननिष्ठा स्वस्य गृहस्य ध्यायन्ती विस्मृतमनस्थितममिति वृत्ते इति पूर्वसेनानुभव केन ध्यायन्ती इति तदेनाह मनसा भक्तिश्रद्धेनाकारणामाह
भक्तिप्रवाहरूपेण योगेन वैराग्येण च युक्तानुष्ठानेन जातस्य ध्यानेन च युक्तानुष्ठानशीलायुक्तस्य युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य
कर्मसु। युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहेति वचसि हेतुना। विशुद्धेन विश्वतोमुखं स्वलिङ्गानुभूत्या स्वरूपप्रकाशेन
तिरोभूता माया गुणविशेषणपरिच्छेदो यस्य तथाभूतं ब्रह्मणि आत्मना जीवात्मना संश्रयेन भगवति। २५। तस्या जीवन्मुक्तिमाह सा

तमेव ध्यायती देवमपत्यं कपिलं हरिं। सूनुं चिरतो वत्स निस्पृहा तादृशे गृहे। ध्यायती भगवद्रूपं
यदाह ध्यानगोचरं। सुतः प्रसन्नवदनं समस्तव्यस्तचिन्तया। भक्तिप्रवाहयोगेन वैराग्येण बलीयसा।
युक्तानुष्ठानजातेन ज्ञानेन ब्रह्महेतुना। २३। विशुद्धेन तदात्मानमात्मना विश्वतोमुखं। स्वानुभू-
त्या तिरोभूतमायागुणविशेषणं। २४। ब्रह्मण्यवस्थितमतिर्भगवत्यात्मसंश्रये। २५। निवृत्तजीवाप
त्तित्वात्क्षीणक्लेशाप्तनिर्वृतिः। नित्यारूढसमाधित्वात्परावृत्तगुणभ्रमा। नसस्मार तदात्मानं स्वप्न
दृष्टमिवोत्थितः। २६। तद्देहः परतः पोषोऽप्यकृशश्चाध्यसंभवात्। बभौ मलैरवच्छन्नः सधूम इव पाव
कः। २६। स्वाङ्गं तपोयोगमयं मुक्तकेशं गताम्बरं। दैवगुप्तं न बुबुधे वासुदेवप्रविष्टधीः। २७। एवं सा
कपिलोक्तेन मार्गेणाचिरतः परं। आत्मानं ब्रह्मनिर्वाणं भगवन्तमवाप ह। २८। तद्वीरासीत्पुण्यत

मं निवृत्ता जीवापत्तिर्जीवभावो यस्याः तस्याः भावस्तत्त्वं तस्मात् क्षीणक्लेशा प्राप्ता निर्वृतिः सुखं यस्याः सा आत्मानं देहं स्व
प्नदृष्टमिव न सस्मार इति परावृत्तगुणभ्रमा विद्यमानत्वात्कथमस्मरणं तत्राह नित्यारूढत्वेनाविच्छिन्नः समाधिर्यस्याः तस्या भाव
स्तत्त्वात् सदा परावृत्तो गुणनिमित्तो भ्रमो यस्याः सा। २५। परतः परान्निरीक्षकर्दमस्रष्टविद्याधरीभिः पोषः पोषणं यस्य आधिर्मनो
ग्लानिः तदसम्भवाद्धेतोः मलैरवच्छन्नो धूमादि। २६। दैवगुप्तं प्रारब्धकर्मपालितं। २७। निर्वाणं निःशेषमुक्तात्मस्थितिरिति। २८।
देहोऽप्यनस्यात्मस्फुरीरसरिदनूनकासन्न योगिनः सिद्धाबिलीभावात्सा देहिका धातुमलापगमाद्वा

संज्ञितो ब्रह्मणेति... [illegible]

वद्युष्मनद्य्वथेयस्वरागाग्नासितं ॥ यदा चद्युष्मा हितकैः पद्मरागाग्रैः निचितैर्वितानैर्निर्मितानसमूहैः ॥ १९ ॥ क्रत्रिमा नदिहंसाद्विनस
जातीनाम स्वभावेन तत्र मत्राधिरुह्या भिरुह्या निकूजितं ॥ १० ॥ विहारस्थानविश्रामवेश्म विश्राम. शयनगृहं सवेश्म उपनीतस्था
नप्राण एरहो द्वहि ॥ अजिरं प्राकारांतर्हद्दि यथोपजोषं यथासुखम् आत्मनः स्वस्य मानसा तिनोपि विस्मयजनकं मित्रस्का नाति
वीतिजमलिनदेहसा ॥ परिचारिकानाम ॥ २१ ॥ अमितकांते विडसरसि ॥ अस्मद् श्रवि रोहक्षनिकेन विश्रुतार्थ आमदमि

नद्युष्मस्वभरागाग्रैर्वंज्ञपितिशुनिर्मितैः ॥ शुभ्रभित्तिचित्रवितानैः महार्हैर्हेमतोरणैः ॥ १९ ॥ हंसयारा
वनप्रतिस्तवनमनिकूजितं ॥ क्रत्रिमा आनेम्पानेः स्वानधिरुह्याधिरुह्य ॥ २० ॥ विहारस्थानविश्रा
मसवेश्मांगणाजिरैः ॥ अथोपजोषं रचितैर्विस्मापनमिवात्मनः ॥ १९ ॥ ईदृशं गृहं तत्स्वरूपं नाति
प्रातेन चेतसा ॥ सर्वपूताश्याश्रिताः स्त्रीपौ स्वतद्धृम स्वय ॥ २१ ॥ निमज्जाम्नि नद्युद्दे नीस विमानमि
द्दमास्तद्व ॥ द्रदृष्टश्चकच्छनेनार्थमा स्त्रि शोयापर्कं नृणां ॥ २२ ॥ सा तत्र कर्तुः समादायवच कुम्भलयेक ॥
ण ॥ सरसे बिम्नतीवासो वेणी भूतांश्च मूर्द्धजान् ॥ अंगं च मलपंकेन सञ्छन्नं शबलस्तनं ॥ आविवेश
सरस्वत्याः सरः शिवजलाशयं ॥ २३ ॥ सांत सरसि वेश्मस्थाः शतानि दश कन्यकाः ॥ सर्वाः किशोर
वयसो ददर्शोत्पलगंधयः ॥ तां दृष्ट्वा सहसोत्थाय प्रोचुः प्रांजलयः स्त्रियः ॥ वयं कर्मकरीस्तुभ्यं
शाधि नः करवाम किं ॥ २४ ॥ स्नानेन तां महार्हेण स्नापयित्वा मनस्विनीं ॥ दुकूले निर्मले नूत्ने ददुर

द्रुतिया तनेनया पकत्रायका ॥ २४ ॥ समादाय आह्व ॥ सरजमलिन ॥ शवलो विवर्णैस्तनौ यस्यास्तं मलसरस्वत्या शिवा निज ॥
लानियुक्ते ॥ शीयत्रि ॥ शिवमला ॥ याद्वत्यच राय स्निमितिवा ॥ २३ ॥ सान त्र निमग्ना सती विमानवर्त्मा ॥ सांत सरसि
वगाणि उत्पलगंधय स्त्रियः वोचुः नयकर्मकरी परिचारिकावयं अस्मानात्तपयेति ॥ २४ ॥ तत्र स्नात्वा मेनोदिनाय
र्ध्याणि पदेषु विवरीयो वितत विद्या शिवेदि मति शिवं पाम पेयं मतस्योऽ ॥ सास व भादर्थः ॥ २५ ॥

श्रीमद्भा०
टी०
७८

स्याद्रूपैश्चर्यमानन्ददर्शी निरीक्ष ॥ आत्मानं विज्ञानि चक्षुर्भिः ज्ञानसत्यमयानं मंगलमयस्य पुरुषमात्मस्वसाधाभाधिकरण्यात् ॥ विज्ञानविलसत्पदच ज्ञानंदर्शनाज्ञितज्ञानित्वि ॥ आत्मन गोचीना ज्ञितनमेवाह ॥ निष्कपट्कं प्रीत्या यस्य बहु निरूपाति यसां नयानस्य केनमेलज्ञेये एकूमाद्विमाजन्मानि श्रुतकारी ॥ तत्र कमगजडमेयी वा नरपते न शीतिश्च दनामृतु ॥ यात्रशुयेतिश्चनाभावेकनवनाभिएरोलेसनज्ञानमानमुसंलस ॥ १७ ॥ कथं भूतैश्चतुर्भाः स्वोमनोहर श्रीमोभांगोने

मृषणा निपश्चर्यानिवरीयां सिध्रुभं तिच ॥ अन्नं सर्वगुणोपेतं पानचैवामृतासवा ॥ १५ ॥ अथा दर्शस्वमात्मानं सविनएविरजो वरं ॥ विरजं कृतस्तस्य यज्ञकंमाविर्भूमातिका ॥ स्नातं कृत नवि रतां सं सर्वाभरणभूषितं ॥ निष्कग्रीवं वलयिनं कूजिकांचनपुरं ॥ श्रोणीरवस्तयाकांआकं वच्या बकरत्नया ॥ १६ ॥ हारेणच महार्हेण रुचकेनचभूषितं ॥ सुदता सुभ्रुवा श्लक्ष्णस्निग्धापांगे नचक्षुषा ॥ पद्मकोशस्पर्धानीलैरलकैश्चलसन्मुखं ॥ यदा यदासमारस्य नमृषीणां दयितं पतिं ॥ तत्र चास्ति सहस्त्री स्त्रियो भ्राजते सप्रजापति ॥ १७ ॥ भर्तुः पुरस्तादात्मानं स्त्रीसहस्त्रवृतं तदा ॥ निशाम्य तद्योगगतिं संशयं प्रत्यपद्यत ॥ १८ ॥ सतं कृतमलस्नानां विभ्राजतीमपूर्ववत् ॥ आत्मनो बिभ्रतीं रूपसंवीतरुचिरस्रजं ॥ १९ ॥

नचात्रीयस्य पत्रवो नस्पर्द्धन हृ निपद्मको शस्पृर्तिन ॥ १८ ॥ हृद्यापयद्वापनि ससारनंदा बला सीतं त्रैवसयमप्यमति ॥ १९ ॥ स्वा त्मानं विरजं स्पष्टहा तां पश्चा गगति योग संज्ञाबह्मासंज्ञायं सिद्धिं मिहमि निविसस्य ॥ २० ॥ सभुति विभाव्य त्वधाक सदा तन्नोह यान्वेमेषुनधि ऋसी से बीजी प्रश्नीतरु चिरौ स्तनी यस्मान्यावंतरेतु रूपविशेषणं ॥ २० ॥ नेनेवासी यस्य जानेमा न श्रेमस्य

सुबोधिनीटीकासहितम् ॥

विक्रमं मे धाम्नः पमसमर्थो दुःखेन प्रयासेनोपादत्ते आपादयति तं तं नाशयन् कालो विधुनोति विनाशयति यस्मै नियन्निमि
त्तं शोचति हेतु । यद्यस्मात् आत्मनेव सकलत्रादिसहितस्य देहस्य स्थिराणि गृहादीनि सुखाश्रयत्वे मन्यते अतो दुःखाकार ।३। कृमे
मिलेच्छर्मचरन् तस्य नयति जन्तुरिति चतुर्भिः ।४। नारक्यां नरकाहारादिनिर्वृतौ सत्यां ।५। निरूढमूलं प्ररूढं मूलं यस्य ताट्
दृशं हृदयं यस्य ब्रह्मसन्ततेत्मनाः श्रेष्ठं हि मितिमन्यते ।६। एषामुद्वहनाधिना पोषणचिन्तया ।७। दुराशय तत्र माह । आक्षिप्तस्त्वमाइंद्रि
याणि यस्य सकथा असतीनां च पुंश्चलीनां मायपि रहो रचितयालापैस्तैः आभाषिणा शिशूनां मालापैश्च ।

यं यमर्थमुपादत्ते दुःखेन सुखहेतवे । तं तं धुनोति भगवान् पुमान् शोचति यत्कृते ।२। यदध्रुवस्य देह
स्य सानुबन्धस्य दुर्मतिः । ध्रुवाणि मन्यते मोहाद्गृहक्षेत्रवसूनि च ।३। जन्तुर्वै भव एतस्मिन् यां यां योनि
मनुव्रजेत् । तस्यां तस्यां स लभते निर्वृतिं न विरज्यते ।४। नरकस्थोऽपि देहं वै न पुमांस्त्यक्तुमिच्छति ना
रक्यां निर्वृतौ सत्यां देवमायाविमोहितः ।५। आत्मजायासुतागारपशुद्रविणबन्धुषु । निरूढमूलह
दय आत्मानं बहु मन्यते ।६। संदह्यमानसर्वाङ्ग एषामुद्वहनाधिना । करोत्यविरतं मूढो दुरितानि दुरा
शयः ।७। आक्षिप्तात्मेन्द्रियः स्त्रीणामसतीनां च मायया । रहो रचितयालापैः शिशूनां कलभाषिणां
गृहेषु कूटधर्मेषु दुःखतन्त्रेष्वतन्द्रितः । कुर्वन् दुःखप्रतीकारं सुखवन्मन्यते गृही ।८। अर्थैरापादितैर्गु
र्व्या हिंसयेतस्ततश्च तान् । पुष्णाति येषां पोषेण शेषभुग्यात्यधः स्वयं ।९। वार्तायां लुप्यमानायामारा
ब्धायां पुनः पुनः । लोभाभिभूतो निःसत्वः परार्थे कुरुते स्पृहां ।१०।

एवं च्छयतस्तु दुःखं कूटधर्मेष्वपि धर्मा येषु । स्वतन्त्रेषु ।८। स्वेषां पोषणेनाधो याति स्वयं
लातिशीभत तुष्टि इति शेषः मर्तो वित्तसमृद्धर्म सर्व वार्तायां जीविकायां सत्व आक्रम्य परार्थे परस्वे ।१०।

समकुल प्रसमर्थो दुर्बंध या आश्रियतो न यात् यादृश न कुर्वीत कीनाशा रूपए हृषीकेशा। गीत रक्षमा अली वृद्धि ॥१॥ त्रिसमाप्ते-। श्रवमस्तावहस्यात्मुपमत समर्थविषाणि गृहपाल आश्रम मेवमनसुजाता। स्वा श्रमाया धर्मो विहिर्तो नतेन काकमस रुफाया। श्री मर्गो गृहात्मस्यकाल श्रमस्यात्क्षत श्राश्रमेश्य पुपुर इति ज्ञाश्वतीति ॥४॥ परिवीत परिवीष्टित वाचमान सर्वोत्तरोता। पुरुषार्थ

कुटुंब कारणं भगतो मंदत्यायेहयो विभः श्रियाविहीनः कृपणे ध्यायन् श्वसेति मूढधीः ॥१६॥ एवं सः मरणं कल्पं न कुलं न्याद्य यथा। नाधियते यथा पूर्वं कीनाशा कृवजो जरं ॥१७॥ तत्राप्यजात निर्वेदो भि यमाण स्वयंभृतैः। जरयो पात्त वैरूप्यो मरणाभिमुखो गृहे ॥१८॥ आस्तेऽवमत्योपन्यस्तं गृहपाल इवाहर न् ॥१९॥ आमयाव्यप्रदीप्ताग्निरल्पाहारोल्पचेष्टितः। वायुनोत्क्रमतोत्तारः कफसंरुद्धनाडिकः। कासश्वा सकृतायासः कंठे घुरघुरायते ॥२०॥ शयानः परिशोचद्भिः परिवीतः स्वबंधुभिः। वाच्यमानोपि न ब्रूते का लपाशवशंगतः ॥२१॥ एवं कुटुंबभरणे व्यापृतात्माजितेंद्रियः। म्रियते रुदतां स्वानामुरुवेदनयास्तधीः ॥२२॥ यमदूतौ तदा प्राप्तौ भीमौ सरभसेक्षणौ। स दृष्ट्वा त्रस्तहृदयः शकृन्मूत्रं विमुंचति ॥२३॥ यातनादेह आवृत्य पाशैर्बद्ध्वा गले बलात्। नयतो दीर्घमध्वानं दंड्यं राजभटा यथा ॥२४॥ तयोर्निर्भिन्नहृदयस्तर्जनैर्जातवेपथुः। पथि श्वभिर्भक्ष्यमाण आर्तोऽघं स्वमनुस्मरन् ॥२५॥ क्षुत्तृट्परीतोऽर्कदवानलानिलैः संतप्यमानः पथि तप्तवालुके। कृच्छ्रेण पृष्ठे कशया च ताडितश्चलत्यशक्तोपि निराश्रमोदके ॥२६॥

सुबो०

द्यमान ॥१५॥ ... सन्तत्ययासमागतं सन्तुष्टत्वं ... तितिक्षिता ... ॥२०॥ ... विलापादि ... ॥ ... कफसंरुद्ध नाडिकः ... ॥२१॥ ... रुदतामिति ... ॥२३॥

विद्धसंरे विद्रुसरसि।५। तत्र मार्गेसार्थं पारदर्शयति। तित्रथा। एषमात्मविनिमेनैव विहृद्रसा विश्वातुर्भवं वः६। असमता-
प्रिविमार्गं तं वेदान्ता। विमर्शा निरोधा तनिर्विहाम्रान्ता सिथेनसप्ता। समानेन पूर्व्यमाहि॥७। पारगामतां नि पारगंत
भवंति वेदकर्मवान् लक्षवर्जस्त्रहाज्ञ कामा मंतिनावस सति। ८। तत्र पंचयति। यद्गति। सततवाना। अर्जुन प्रवर्दित सूर्यो
यथा। ८

तमासीनमकर्माणं तत्त्वमार्गार्थदर्शिनं॥ स्मृत्वा तं देवदूतो ह्यात्मधातुः संस्मरन्ती वचः॥६॥ देवदू
तिरुवाच॥ निर्विशेषानि तं रंभूम न्नस द्धिंनियतर्षणात्। येनसमाः समानेन प्रपन्नोऽयं तमः प्र
मो॥ यानस्य त्वतमसां धस्य कृष्णा रसा इपारगं॥ सवक्तुर्जन्मनाम्नं तेलक्षमेव दशुयहात्॥८
यश्चाद्यो नगवानुद्धंसाक्षीश्वरो वे भवान्न किल॥ लोकस्य तमसांधस्य चक्षुः सूर्य्य इवोदितः
एण॥ अथ मे देवसंमोहमपाकर्तुं त्वमर्हसि॥ यो वक्षहोऽहं ममेति तोऽस्मि त्वं सिस्थो जितस्त्वया॥१०॥
तं त्वाग तादृशरणं शरणं त्वमनूत्य संसारतरो: कुगारं॥ जिज्ञासया यज्ञनेः प्रसमक्षमनमा-
मिसधर्मविदां वरिष्ठं॥११॥

इति
अपाकर्तुं अपनेतुं कोसौ संमोहः अहममेहा। एतस्मिन् देहादौ लये न यो अनितो यो सुंमभेत्वमयह अत्मह जितीयस्मै भ
स्तकार्थिरमा। विप्रहणा अभ्॥ २स मकृति पूर्णम्सचजिज्ञासयासमहं प्ररणगतास्ती नमामी सन्वय कुमार्ग होता॥ ११

स्व पुंसामपवर्गवर्धनं मोक्षवर्धनं निजमतं ॥ ईषत्स्मितशोभितेन तेनोऽपि आननं यस्य ॥१२॥ आध्यात्मिकः आत्मविषयो योग आत्मन्यधिष्ठानं ॥ इत्युक्ते आत्मतत्त्व
सांगनैपुणं चित्तसंयमाभ्यासनिमित्तं योगं तमाह। चेत इति। आत्मा जीवस्तद्गुणेषु विषयेषु पुंसि परमेश्वरे रतं चेत्तदा मुक्तये ॥ कु
तस्माद्धेयत्वात्तच्चित्तसंयमे पुरुषार्थोऽस्ति हितं प्राप्नोति। आहमिति। त्रिभिः। मलैर्वीतं विरहितं यदा तदा शुद्धं मनो भवति तमिमं स्व

श्रीमैत्रेय उवाच। इति स्वमातुर्निरवद्यमीप्सितं निशम्य पुंसामपवर्गवर्धनं। धियाभिनंद्यात्मवतां सतां गतिर्बभाष ईषत्स्मितशोभिताननः॥१२॥ श्रीभगवानुवाच। योग आध्यात्मिकः पुंसां मतो निःश्रेयसाय मे। अत्यंतोपरतिर्यत्र दुःखस्य च सुखस्य च॥ तमिमं ते प्रवक्ष्यामि यमवोचं पुरानघे। ऋषीणां श्रोतुकामानां योगं सर्वांगनैपुणं॥१४॥ चेतः खल्वस्य बंधाय मुक्तये चात्मनो मतं॥ गुणेषु सक्तं बंधाय रतं वा पुंसि मुक्तये॥१५॥ अहंममाभिमानोत्थैः कामलोभादिभिर्मलैः। वीतं यदा मनः शुद्धमदुःखमसुखं समं॥ तदा पुरुष आत्मानं केवलं प्रकृतेः परं। निरंतरं स्वयंज्योतिरणिमानमखंडितं॥ ज्ञानवैराग्ययुक्तेन भक्तियुक्तेन चात्मना। परिपश्यत्युदासीनं प्रकृतिं च हतौजसं॥ न युज्यमानया भक्त्या भगवत्यखिलात्मनि। सदृशोऽस्ति शिवः पंथा योगिनां ब्रह्मसिद्धये॥ प्रसंगमजरं पाशमात्मनः कवयो विदुः। स एव साधुषु कृतो मोक्षद्वारमपावृतं॥२०॥

दृष्टोपकमाह। अहंममाभिमानोत्थैरिति। निरंतरं भिन्नं अणिमानमतिसूक्ष्मं अखंडितं मया परिच्छिन्नं हतौजसं क्षीण बलं ॥१८॥ मन भक्तियोग
तस्यैव संगं साधुषु मिलता हो ॥१९॥ प्रसंगं संगमात्मनः पाशमजरं दृढं विदुः। स एव साधुषु कृतो मोक्षद्वारमपावृतमुद्घाटितं ॥२०॥

बेलि २

अपसर्पितत्वान्मदाह भगवंतमिति द्वाभ्यां तत्त्वानां संख्यानमस्मिन् तस्य ज्ञापनाय विज्ञप्तिर्विज्ञापनं तस्यै जातं ज्ञात्वा ज्ञायगवं-
तेनाज्ञानविधानतो ज्ञात्वा स्वराट् सिद्धात्मा तस्य चिकीर्षितं सभाजयन् प्रहृष्यमाणैरसुभिरिन्द्रियैरुपलक्षितः कर्दमं चेदम
भ्यधादिति द्वयोरन्वयः स्वकारणे देवहूतिर्न ॥ तत्रत्यमेतिपचति कर्दमं ज्ञात्वा अपचितिः पूजा कल्पिता यस्मात् निष्कपटस्
स्वभावादिति निर्व्यलीकतः ॥१२॥ अनेकधा प्रभावैर्वैभवैर्बृंहयिष्यन्ति वर्धयिष्यन्ति ॥ एवं यथाशीलं
स्वभावगृहीतवान् ११ अनुमन्येतेति अनुमतं ॥ १२ ॥

भगवंतंपरंब्रह्मसत्वेनांशेनशत्रुहन् ॥ तत्वसंख्यानविज्ञप्त्यैजातंविद्वानजःस्वराट् ॥९॥ स
भाजयन्विशुद्धेनचेतसातच्चिकीर्षितं प्रहृष्यमाणैरसुभिःकर्दमंचेदमभ्यधात् ॥१०॥ ब्रह्मो
वाच ॥ त्वयामेपचितिस्तातकल्पितानिर्व्यलीकतः ॥ यन्मेसंजगृहेवाक्यंभवान्मानद
मानयन् ॥११॥ एतावत्येवशुश्रूषाकार्यापितरिपुत्रकैः ॥ बाढमित्यनुमन्येतगौरवेणगुरोर्व
चः ॥१२॥ इमादुहितरःसत्यस्तववत्ससुमध्यमाः ॥ सर्गमेतंप्रभावैःस्वैर्बृंहयिष्यंत्यनेकधा
॥१३॥ अतस्त्वमृषिमुख्येभ्योयथाशीलंयथारुचिः ॥ आत्मजाःपरिदेह्यद्यविस्तृणीहिय
शोभुवि ॥१४॥ वेदाहमाद्यंपुरुषमवतीर्णंस्वमायया ॥ भूतानांशेवधिंदेहंबिभ्राणंकपि-
लंमुने ॥१५॥ ज्ञानविज्ञानयोगेनकर्मणामुद्धरन्जटाः ॥ हिरण्यकेशःपद्माक्षःपद्ममु
द्रापदांबुजः ॥१६॥ एषमानवितेगर्भंप्रविष्टःकैटभार्दनः ॥ अविद्यासंशयग्रंथिंछित्वागांवि

मरीच्यादिभ्यः ॥१४॥ भूतानां शेवधिं निधिं ... वेदाहमिति निधिः सर्वाजीवदः ॥१५॥ देवहूतीं समाह मानवि इति ज्ञानयो
गेन विज्ञानमपरोक्षं तत्र एव योगस्तदुपायस्तेन कर्मणां जटा मूलानि वासनारूपाणि ॥ पद्माक्षः पद्मसुन्दरः पदाम्बु-
जयस्य हे मानवि अविद्यालक्षणा ज्ञानसंशयाभ्यां ग्रंथिमिति ग्रंथिं ॥१६॥

सुसमतः सुपूजितः समागताश्च सन्ति ९७ कुमारैः सहितिर्त्येष सनातन नारदसहित ब्रह्मचारी आद्यो न विवाहो येन च हंसः ब्रह्मा यमीश्वेति
मीशते पंचान्ति सहितो हंसो ब्रह्मा यस्यैव विधामनन्ती यथा मस्वर्गो नसमरा काष्ठसस्पर्शोक १८ शातसुतो ब्रह्म सिप्ताश्चस्य
सोऽते पंचान्ति सहितो हंसो ब्रह्मा यथैवविधामनन्ती यथा स्वर्गो नसमरा काष्ठस्पर्शोक १८ शातसुतो ब्रह्मसि
सुता मोम्पा श्रयज्ञैन। श्रेदान। १९ विलम्पते समृध क्रियते त्रासभिष्टात्रादेवमा मिलबी। समलाजयन संमे वितथान

अयं सिद्धगणाधीशः सोस्मान्नायैः सुसंमतः। यो कोकपिलद्रूपा सर्वाङ्गं तानेकोजिंतवेतः
१७। श्रीमे ज्ञेय तगम्य। तानाप्रास्पजगत्स्य शाकुमारैः सहनारदः। हंसोदंसे नयानेन निधापा-
मपरमं प्रथा। १८। गते ब्रह्मसूनौ कृतः कर्दमस्तेन वोदितः। यथोपितं स्वकुद्दिन्हः प्राद्वावि
श्वकर्जनन। १९। मरीचयेकलां प्रादाद्दनसूयामथात्रये। श्रद्धां गिरसेय च्छत्सुलस्त्याम
हविर्भुवं। २०। पुलहाय गतिं युक्तां क्रतवे च क्रियां सतीं। ख्यातिं च भृगवे यच्छत्त्रिशाथा
पसंधतीं। २१। अथर्वणे ददात्शांतिं ययायज्ञो वितन्यते। विप्रर्षभान्कृतोद्वाहान्सदा
रान्समलालयत्। २२। ततस्तत्कृषयः क्षत्तः कृतदारा निमंत्र्य तं। प्रातिष्ठन्नंदिमापन्नाः स्वं स्वमा-
श्रमं डलं। २३। स चावतीर्णं त्रियुगमाज्ञाय विबुधर्षभं। विविक्त उपसंगम्य प्रणम्य सम
भाषत। २४। अहो पापच्यमानानां निरये स्वैरमंगलैः। कालेन भूयसा नूनं प्रसीदंतीह देव

ता। २५।

२५ निरय स्वप्नायानदिश्यैताना सन २६ स्वसु नि त्रिगुण विबुधविविक्त सहसि २७ पापच्यमानानाम् गंधदब्धमानानां
नाम्निरये संसारे स्वैरमगलि पापैः। २८।

पृथाग्ब्रवं कार्ये जीवतीति युक्तमेवेत्याह । हे सोम्य नयुत्र्याहुजीवन्तमनुशोचामि नतु कियतोऽधःपतनन्तत्र हेतुं परित्राय मुनाय स्मात्रेयाइवेन सूत्रकोऽदेण योनिबुद्ध्ये जोहुवन्तमात्र किंच जीवितो पित्रा तु मेमापिक्तनया निःसाह येन सुहन्त्त्राता श्रेह च स्वपुर्थ्या सकाशान्निश्चयोपित निवासित । ४१ । अहो खलु विस्मय जानतोऽपि तस्मैवं कष्टोपि तयन्तनसाधुरपि खेदापितो धीस नत्राह । सोहं हरि प्रसादान्तनस्य पदवी माहात्म्यमवान् गतविस्मय अत्र च हत्सेनात्मोपलब्धा गूढ सन् । सर्व निःशमिकथन्नूतस्य मर्मं बद्धबन्धनेन ऐश्वर्ययोद्वादकेन मानुष्यानुकरणेन नृणां हृदा विज्ञतन्तीच्छालयन्त्रामयन् । ४२ । नतु हरे किमेवं लीलया यो नखनकानानवासादि जीतामवति । स्वस्य चदोसैवयनोऽयमादिपराणव तद्वरनेषोऽपराधानन्तरमेवदन्ननायराधीपद्रो ।

सोऽमात्वज्ञोऽचेतमधःपतन्तं चात्रेपरित्राय निद्धुहेयः । नित्यो पितोऽमेनसुहृन्नस्वपुर्थ्याश्च
हे स्वपुत्रान् समतावनेन । ४१ । सोऽहं हरेर्मर्त्यविडम्बनेन दृशो नृणां चालयतो विधातुः । नात्योपल
क्ष्य पदवीं प्रसादाश्चरामि पश्यन्गतविस्मयोऽत्र । ४२ । नूनं नृपाणां त्रिमदोत्पथानां महीं मुहु
श्चालयतां चमूभिः । वधात्प्रपन्नार्तिजिहीर्षयेशोऽप्युपैक्षताघं भगवान्कुरूणां । ४३ । अजा
स्य जन्मोत्पथनाशनाय कर्माण्यकर्तुर्ग्रहणाय पुंसां । नन्वन्यथा कोऽर्हति देहयोगं परो गु
णानामुत कर्मतन्त्रं । ४४

ननु चाह । नूनं निश्चितं त्रिभिर्मदैरुत्पथानां मुद्धतानां भूभारभूतानां वधात् प्रपन्नार्तिं जिहीर्षया ईशः अयं समर्थोपि कुरूणामघमुपैक्षत तदानीमेव न तेषां वधे सत्येवं कुरुराजनवधो नस्याद्विसाशयेनेत्यर्थः । त्रिविधमदोधनमदस्तथैव विजनिर्मदः एते मदाः मदोधनानन एव हि सतां दमाः इति त्रयो मदाः । ४३ । सर्वं कुर्वन्तन बध्यत इत्यर्थमेव भगवतो जन्मकर्मात्मित्याह यथेति केषु सत्स्य ऐवमाह । अजस्यापि जन्म उत्पथनाशनाय आत्माद्यैवत्स्य अकर्तुरपि कर्माणि पुसां ग्रहणाय कर्मसु प्रवृत्त्यर्थं अन्यथा नन्वेवं न हि भगवतो जन्मादिकं स्यात्तावदाहाकोऽन्यो पिगुणानां परो गुणातीतो देहयोगं कर्मनिस्तारत्वादर्हतीति । ४४ ।

श्रीभाग० तृतीय० ४६

तस्मादिवस्तुतार्थिल माया विनोदस्य कथं कथयेसा ... स्य प माया येश्र खिल लोकपालस्तेषा मनुशासने माय स्वीयेऽनु ... श्र सने स्थितानां भक्तप्रयोजनाय यदुषु जातस्य तीर्थ मात्र तार्थिणी कीर्तिर्यस्येति ॥४५॥ इति श्री ... [illegible] ... विप्रेण लाल ... पादसेव ... इति ... तवैव प्रिय वार्ता पृष्टा ...

तस्मिन्प्रपन्नाखिललोकपानामवस्थितानामनुशासने स्वे। अर्थाय जातस्य यदुष्वजस्य वार्तां सखे कीर्तय तीर्थकीर्तेः ॥४५॥ इति श्रीभागवते महापुराणे वैयासिक्यां संहितायां पारमहंस्यां तृतीयस्कंधे विदुरोद्धवसंवादे नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥ श्रीशुक उवाच। इति भागवतः पृष्टः क्षत्त्रा वार्तां प्रियाश्रयां। प्रतिवक्तुं न चोत्सेह औत्कण्ठ्यात्स्मारितेश्वरः ॥१॥ यः पंचहायनो मात्रा प्रातराशाय याचितः। तन्नैच्छद्रचयन्यस्य सपर्यां बाललीलया ॥२॥ स कथं सेवया तस्य कालेन जरसं गतः। पृष्टो वार्तां प्रतिब्रूयाद्भर्तुः पादावनुस्मरन् ॥३॥

... विदुरोत्कण्ठ्या ... प्रतिवचनासामर्थ्यमाह। ... स्मारितेश्वरः ... ॥१॥ एतदेवकैमुत्यन्यायेन ... पंचवर्षोऽपि बाललीलया ... बालः ... परिचर्यां कुर्वन् ... प्रातराशं ... ॥२॥

मत सकाशादीषदपि न्यूनो न भवति । यद्यस्मात्कुरोर्विषये ऽर्ज्जोनित महद्युम्नमध्विषयत्वान्लोकस्योपद्रिशान्निहमूल
लेतिष्ठत्तु ॥२७॥ एवमनेनानिशायेण ज्ञायोनिना वेदकर्त्रीङ्जे पूजयामास ॥२८॥ पश्चात्तु सा नाविज्ञनाम भा ऽभ्रमीरचि ॥

नो द्विवेणविपिमन्मूनो यदुऐ ज्ञोहितः ब्रतु ॥ अतो मद्युम्नलोकं श्राहूय म्लिहृति ष्टतु ॥२५॥
एवं त्रिलोक गुरुणा सदिष्ट ज्ञातृ थीनिना ॥ वदथ्यौ श्रममासाद्य हरिमष्टिम माधिना ॥२६॥
विडरोपुपवा भुत्वा भ सस्य परमात्मनः ॥ क्रीडयोपात्तदेहस्य कर्माणि श्लाधितानि च ॥ दे
हन्यासं च तस्यैव धीराणां धैर्यवर्द्धनं ॥ अन्येषां दुष्करतरं पशूनां विक्लवात्मनां ॥ आत्मानं
च कुरुश्रेष्ठ कृष्णेन मनसेक्षितं ॥ ध्यायन्गते भागवते रुरोद प्रेमविह्वलः ॥२७॥ कालिंद्याः
कतिभिः सिद्धि अहोभिर्भरतर्षभ ॥ प्राप द्यतत्स्व सरितय त्र मित्रासुतो मुनि ॥२८॥ इति
श्री ॥ भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां वैयासिक्यां तृतीयस्कंधे विदुरोद्धवसं
देवचतुर्थोध्याय ॥४॥

ज्ञानेऽस्य मनसेक्षितचिंतितः ॥२४॥ कालिंद्या सकाशात् सिद्धएव विदुरः कतिपयैर्दिनैः सरितगणाधापद्यत्र ॥२८॥
॥ इति श्रीमत्तरीय सतुर्थः ॥४॥

श्रीमद्भा० टी० ३४

पञ्चमे भगवल्लीलाः श्रुत्वा प्रष्टो महामुनिः । मैत्रेयाय महदादीनां सर्गं निरूपयत् ॥ तत्र तस्मिन्नुपरि धावति ततो मैत्रेयं सगाम सत्वादनुमत्य ... पर्यन्ताय विद्यात्मने । द्युनद्याः गङ्गाया द्वारि द्वारि आसीनं तत्कर्मे अग्रजं हि तत्र ... परिच्छिन्नो बोधो

॥श्रीशुक उवाच॥
दारिद्युनद्यारृषभः कुरूणांमैत्रेयमासीनमगाधबोधं॥ क्षत्तोपसृ
त्याच्युतभावशुद्धः पप्रछसौशील्यगुणाभितृप्तः॥१॥

मैत्रेयस्य सौशील्यस्वभावेनादिगुणान्स्वकत्वाद्यस्तैरभितृप्तः पा ... तु सौशील्यादिभिः । अभितृप्त सन्तुष्टे मैत्रेय
॥१॥

अथ घटमानामावरणं दर्शयति। कर्मणोऽप्यनीहस्य निष्क्रियस्य भवो जन्म अभवस्य अजस्य जन्म कालात्मनस्तव अरिभयात्पलायनम् आश्रयः पलायनं च स्वात्मन्रतेः तस्य वर्णाश्रमः गृहस्थाश्रम इति यत् इदं अस्मिन्विषये विदुषामपि धीः मनो येन खिद्यति ॥१४॥ किंच मन्त्रेषु प्रस्तुतेषु मामाहूय अहो पृच्छेः अपृच्छः अकुण्ठित कालादिना अखण्ड सतत सदात्मा ... यादि ... बोधो ... अप्रमत्तः अवहितः सन् ॥१५॥ स्वात्मनस्तव रहः रहस्यं तत्त्वं तस्य

कर्मण्यनीहस्य भवोऽभवस्य ते दुर्गाश्रयोऽथारिभयात्पलायनम्। कालात्मनो यत्प्रमदायुताश्रमः स्वात्मन्रतेः खिद्यति धीर्विदामिह ॥१४॥ मन्त्रेषु मां वा उपहूय यत्त्वमकुण्ठिताखण्डसदात्मबोधः। पृच्छेः प्रभो मुग्ध इवाप्रमत्तस्तन्नो मनो मोहयतीव देव ॥१५॥ ज्ञानं परं स्वात्मरहःप्रकाशं प्रोवाच कस्मै भगवान्समग्रम्। अपि क्षमं नो ग्रहणाय भर्तर्वदाञ्जसा यद्वृजिनं तरेम ॥१६॥ इत्यावेदितहार्दाय मह्यं स भगवान्परः। आदिदेशारविन्दाक्ष आत्मनः परमां स्थितिम् ॥१७॥ स एवमाराधितपादतीर्थादधीततत्त्वात्मविबोधमार्गः। प्रणम्य पादौ परिवृत्य देवमिहागतोऽहं विरहातुरात्मा ॥१८॥ सोऽहं तद्दर्शनाह्लादवियोगार्तियुतः प्रभो। गमिष्ये दयितं तस्य बदर्याश्रममण्डलम् ॥१९॥

कार्यकारणविलक्षणे सर्वे नाम ... भगवान् ... ॥१६॥ आवेदितं हार्दं ... ॥१७॥ आराधितपादो ... तीर्थं गुरुः ... अधीतः ... प्रणम्य ... ॥१८॥ तस्य दर्शनेन आह्लादो वियोगे नार्तिस्ताभ्यां युतोऽहं बदर्याश्रममण्डलं गमिष्यामि ॥१९॥

श्रीभागव० तृ० १३

मृदु परोपद्रवशून्यं तीव्रं दुःसहं दीर्घं कालं तेपाते न पश्यन्तइत्यर्थः लोकभावनौ लोकानुग्रहकारकौ ॥२२॥ ज्ञानेनाशमयत्
[illegible] ॥२३॥ महाभागवतं तं विदुरः [illegible] साधुः कृष्णस्य [illegible] ॥२४॥
[illegible] भगवत्तत्त्वं [illegible] ज्ञानं [illegible]
[illegible] ॥२५॥ [illegible]

यत्र नारायणो देवो नरश्च भगवानृषिः। मृदु तीव्रं तपो दीर्घं तेपाते लोकभावनौ॥२२॥ श्रीशुक उवाच।
इत्युद्धवादुपाकर्ण्य सुहृदां दुःसहं वधं। ज्ञानेनाशमयत्क्षत्ता शोकमुत्पतितं बुधः॥२३॥ स तं महा-
भागवतं व्रजन्तं कौरवर्षभः। विश्रम्भादभ्यधत्तेदं मुख्यं कृष्णपरिग्रहे॥२४॥ विदुर उवाच। ज्ञानं प-
रं स्वात्मरहःप्रकाशं यदाह योगेश्वर ईश्वरस्ते। वक्तुं भवान्नोऽर्हति यद्धि विष्णोर्भृत्याः स्वभृत्यार्थ-
कृतश्चरन्ति॥२५॥ उद्धव उवाच। ननु ते तत्त्वसंराध्य ऋषिः कौषारवोऽन्तिके। साक्षाद्भगवतादिष्टो म-
र्त्यलोकं जिहासता॥२६॥ श्रीशुक उवाच। इति सह विदुरेण विश्वमूर्तेर्गुणकथया सुधया प्लावितो-
रुतापः। क्षणमिव पुलिने यमस्वसुस्तां समुषित औपगविर्निशां ततोऽगात्॥२७॥ राजोवाच।
निधनमुपगतेषु वृष्णिभोजेष्वधिरथयूथपयूथपेषु मुख्यः। स तु कथमवशिष्ट उद्धवो यद्धरिर-
पि तत्यज आकृतिं त्र्यधीशः॥२८॥ श्रीशुक उवाच। ब्रह्मशापापदेशेन कालेनामोघवाञ्छितः। सं-
हृत्य स्वकुलं स्फीतं त्यक्ष्यन्देहमचिन्तयत्॥२९॥ अस्माल्लोकादुपरते मयि ज्ञानं मदाश्रयं। अर्हति

[illegible] ॥२७॥ [illegible]
[illegible] ॥२८॥ [illegible]
[illegible] ॥२९॥ [illegible]
[illegible] ॥३०॥

सस गीसस्वसमान सत्त्वा त्रिविधस्य लोकालोक पयाहौ सुधा यासौ नियमः सनिहतौ मसः। अथ तिग्मात्म स्त्रिन सागर स्या दक्षि वि
लात मीमूर्त्ति काल दोषा नसभ्रा स्यान अन स्थितिम निर्दिष्टा स्याद्या श्रतिवाये अन्तिमा एदेवानां सप्रानुवाया यमुक्तो श्रुति
वृत्ति आश्रमीसो सुवोपसर्वो। हेयविकोपते राज्यस्मानानां मतनाश्चन पर्वभूक। नवधरः देव ॥७३॥ सुना देवीदारो नाश्चयेस महासम
कोपिते श्रुतकल्पना। श्वाकितस्वित्तासनीमायंयतो बाहा एणकाभूक्तिरित ३७ । नारका अपित या या या जो निमसो गतो बनिलात्र

॥७२॥ मंत्रेदत्तं ७॥ ना। लसगीसत्रिषं लोकामा शमानां प्रवेपनं। निहतसंख्या नियमो नाख्योसा
हस्वजाय तिः ७५॥ कश्यप ७ ना ७॥ अथाय स्या दक्षमनसो दोषानां मूर्त्तिकालज। मनिर्दिष्टा शिवा
देवीदेवानां निवहेलना ७॥ अविष्णनसवामनश्च केजाठराभूमौ। लोकान्सपालान्सर्वान् श्रीडिमुक
दग्ध्वांदधिमतं ७७ माहिसिंगाह स्वमा मान्त्री नानामकनागसी। सञ्जीवनं निगृह्णमाणानां काबीपि
तेषु महाशमतु। ७९। नदाविलेन कुपीनगवान लोकमावनं ७८ निष्पसवतीयो शीय याश्री
स्रातपर्वभूक। ७७॥ दिविसमाचपद्मधेगवता साक्षात् सुनामोदारनाश नाश्च आश्रमे पुत्रयोर्म
होमानुष्यानस्त्रा हसन्त्यः। ७७॥ ब्रह्मानवमदं दक्षपत्नयस्त्रैलोक्यसंपन्न। नारकाश्च अथ आगुणे निया
या आनिमेरीगतं ७७। भृकुस्पत ७ वाच ततस्तदकाननात एन सहाः प्रसवमर्शे माता। नगवत्सुतमा
नावदत्तभन्यपि चादसमा। पुत्रस्ये मतपुत्राणां नवविनिकसंतमानसं। ७७। गभस्तं नियया याः सुर्ख

लक्ष्मापुत्रुषिता सनाकुर्वीति। ७७। ततोयोपशमस्तेनजोकस्ततोविना प। तेनप्रसवमर्शमनावनुकालुक विना यन समा वसिहु
नोविश्री लसेने पश्यति कारयो पुत्रस्य हिरण्यक वियो पुत्राणां मधीएक सत्तामतो विष्णानि। ७७ हमेन अर्णयाति। गास्तनि
पार्श्वे पश्यति। समेसहसा नाहीनमणे दृष्टमचया योगैर्दीकुदिनिसपाये। सोऽपि तेनाथ सर्वलक्षणा वामतोगमप्युनिर्दैविक्षिपि
श्रीरोहणान नाय विधानि तत्र विषति। ७२॥

विषं

नमद्देतुः भगवाङ्मितिमहात्मा अपरिच्छिन्नदृष्टिः महानुभावः महतामधिमहिमा हिष्टः। अतिशयेन महान् प्रवृद्धया भक्त्या अनुभाविते आशये चित्ते निवेश्य कुण्ठः इति विरूपदेहाद्यभिमानं त्यक्ष्यति ॥४९॥ महाभागवतत्वमाह अलम्पट इति। शीलधरः सुशीलः गुणानामाकरः परर्द्ध्या परेषां समृद्ध्या हृष्टः परेषु दुःखितेषु सत्सु व्यथितः। अभूतशत्रुः स निदाघजं तापं चन्द्रमा इव बोधयन्हरति

यत्प्रसादादिदं विश्वं प्रसीदति यदात्मकं। स स्वदृग्भगवान्यस्य तोष्यतेऽनन्यया दृशा ॥४८॥ स वै म-
हाभागवतो महात्मा महानुभावो महतां महिष्ठः। प्रवृद्धभक्त्या ह्यनुभाविताशये निवेश्य वै-
कुण्ठमिमं विहास्यति ॥४९॥ अलम्पटः शीलधरो गुणाकरो हृष्टः परर्द्ध्या व्यथितो दुःखितेषु। अभूत
शत्रुर्जगतः शोकहर्ता नैदाघिकं तापमिवोडुराजः ॥५०॥ अन्तर्बहिश्चामलमब्जनेत्रं स्वपूरुषे-
च्छानुगृहीतरूपं। पौत्रस्तव श्रीललनाललामं द्रष्टा स्फुरत्कुण्डलमण्डिताननं ॥५१॥ श्रीमैत्रेय उवाच ॥
श्रुत्वा भागवतं पौत्रममोदत दितिर्भृशं। पुत्रयोश्च वधं कृष्णाद्विदित्वासीन्महामनाः ॥५२॥ इति
श्रीभागवते महापुराणे तृतीयस्कंधे नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥ ॥श्रीभगवते नमः॥ ॥

एवं जगतः शोकहर्तासौ भविष्यतीत्यर्थः ॥५०॥ अपरिच्छिन्नदृष्टिं मा इति स्वपुरुषाणां मिच्छया पुनः पुनः गृहीतानि रूपाणि येन।
श्रियो ललना सुंदरी तस्या ललामं मण्डनं द्रष्टा ॥५१॥ महामना सोमा हृषितप्राहरिणा सह युद्धेन मरणं पुत्रयोः सत्कीर्ति-
समति श्रवणे विदित्वा ॥५२॥ इति श्रीभा० तृतीये श्रीधर० चतुर्दशः ॥

पञ्चदशे सुरैः पृष्टः प्राह पद्मभवो विधिः। दितिगर्भजविश्रान्तिः सनकादिकृतं यथा॥ तदेवं देवानां बलप्रणाशस्य कारणं प्रस्तावमुक्तं
इदानीं तत्संवादं वक्तुमाह प्राजापत्यमिति पञ्चभिः। प्राजापत्यं कश्यपसम्बन्धि परेषां तेजो हन्तीति तथा सुरार्दनात् स्वपुत्रात् परिभवाद्भयं च शङ्कमाना न
पीडितवती स्वोदरे गर्भं धारितवती। तेन गर्भतेजसा हताः लोकेषु हतौजसः प्रकाशेन हतास्तेजसा हृतप्रभावाः ध्वान्तेन व्यतिकरं सङ्करं

॥श्री॥ मैत्रेय उवाच॥ प्राजापत्यं हितं तेजः परतेजोहनं दितिः॥ दधार वर्षाणि शतं शंकमाना सुरार्द
नात्॥१॥ लोके तेन हतालोके लोकपाला हतौजसः॥ न्यवेदयन्विश्वसृजे ध्वान्तव्यतिकरं दि
शां॥२॥ तम एतद्विभो वेत्थ संविग्ना यद्वयं भृशं॥ न ह्यव्यक्तं भगवतः कालेनास्पृष्टवर्त्मनः॥३॥
देवदेव जगद्धातर्लोकनाथशिखामणे॥ परेषामपरेषां त्वं भूतानामसि भाववित्॥४॥

प्रजानामसि भाववित् भावस्य विज्ञाता॥ ... ज्ञानं ... ॥ देवदेवेति ... लोकनाथानां शिखामणे ... अतिनिश्रेयसे ... दितेर्गर्भो वर्धत इति आशयः
॥४॥

विज्ञानवीर्येन लयसदृद्वसदिदमुपेयुषे प्राप्तवते गृहीता गुणभेदा रजोगुणादयेन व्यक्तस्य प्रपञ्चस्य योनये कारणाय नमः अव्यक्ता केनापि प्रमाणेन विज्ञानाय निर्गुणनिर्विशेषनिगुणीता सकामा सकाम प्रतिबन्धात् वस्तुतस्तु स्वमहिम्ना निजसुखानुभवेन आ
आत्मनि आत्मस्वरूपे अन्तर्नियन्तास्मीति अनात्मना भायति आत्मानं जीवात्मानं बुध्यन्तीति निर्गुणसिद्धत्वे निबन्धितः
भुवनानि भिन्नविततानि अत्र पञ्चकारणमित्यर्थः तत्र हेतुः सदसदात्मकं कार्यं कारणमभूतस्तस्मात्परमितः प्रास

नमो विज्ञानवीर्याय माययेदमुपेयुषे। गृहीतगुणभेदाय नमस्तेऽभक्तिमक्षये॥ भवान्
नरैर्न्यावेमशावयं स्वात्मभावने। अन्तर्निहितो तद्भुवनं यरेसदूलत्वात्मकं॥ निर्गुणकयो
गान्तं निनश्वासेन्द्रियात्मनी॥ स्वमद्भुषावलसादानं निनदृष्टान्तश्रिसेरानेवः॥ यस्याः वा च।
अः मनोभावस्तंसेववंत्रिताः॥ हरंति बलिमायत्तात्मस्वेमुख्या यतेनमः॥ सर्वं विधत्स्व
सद्गुमभ लोकानां तुमकर्मणां॥ अद्दस्वदययाद्वष्ट्वा आपन्नानर्हसीक्षितुं॥८॥

इन्द्रियाणि आत्मा मनश्च येन स्वात्मा सुषकसीणात्र अत्रागवष्टासि सुखमत्स सादोयेसिषा॥ हत्त्वान्ये तु निरसनोजो निजद्वस्या लुवश्च
सेपतिनस्वाद्यास्मा आयतास्र्वानि सुस्माद्यभियक्षेधादेनस्वायेतिवातथ्रा वत्ककति तस्य स्वाकुतनिर्गो सानिद्रासानिकृत्या दिद
तमसा अतौ रात्र विनाशाभावेन तुसानिकर्मणि येषां आपन्नान् आपद्गतान् स्मान्॥८॥

यद्यसमस्तराजसूयेनमनावयजत् ॥२७॥ तपश्चमधुर्या हिको तुकाकुपत्राम ॥२८॥ मुधमार्गे निपुणस्वायसोषथियतिनद्धिाः गृणाते । कथनि ॥२९॥ श्रमनश्रीघ्रविस्मय नश्वर्ग ॥ वीरशायेरणमोहू पाणिवसहायवमानात् ॥३० ॥ ...ोर्ध्व/४३ ॥ नाम स०१९४॥
प्रश्नादशेहिरण्याक्षघरोवर्द्धनराहुयो ॥ निर्विशेषमहापुरुषदेवश्रीनिमित्यते अतियोधारक्षलामहामना । श्रियिथमहस्तियदु

संलोकपालोऽधिपतिर्हिहत्तुनावीर्य्योपहोऽदुर्मदवीरमानिना । विजित्य लोके खिलदैत्यदानवान्य
राजसूयेन पुरा यजत्प्रभो ॥२७॥ स एव मुक्तिक्रमदेन विद्विषा हृदिप्रलब्धो भगवान पापतिः रोषं समु
त्ग्राम यत्नस्य याधियान्यमोचवद्गोपश्रमं गतावय ॥२८॥ मत्र्यामित्रान्यपुत्रमात्सुरानतादः सगुणे
तांरणमार्गेको विदे ॥ श्राराधथिम्यसुरर्षभे हितमनक्किंतोंयगुणैः प्रवादहता ॥२९॥ तं वीरमारा
दभिपद्य विस्मयः ज्ञाथि ष्यसेवीर ज्ञाथेश्व भिहेतं व्यत्वद्धिमामामसतोऽश्चगुणादयेहृपा ...नेसद
दुधहेतुया ॥३०॥ इति श्री भागवते महापुराणे पा... ...
नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥ श्रीमैत्रेय उवाच ॥ नदेवः ... एवंजलेशाभाषितं महामनोभक्ष्य द्वि
गणय्य दुर्मदः ॥ हरेर्विदित्वा गतिमंगनारदात् प्रमातलं निर्विविशे त्वरान्वितः ॥ ददर्श तत्राभि
जितंधराधरं प्रोन्नीयमानावनिमग्रदंष्ट्रया ॥ मुष्णंतमक्ष्णा स्वरुचोऽरुणश्रिया जहासचाहो वन
गोचरो मृगः ॥१॥

क्वतन्नविगणय्य अगणयित्वा यतिदुर्मदः ॥ जजितोजयंतीति जिजितस्ताश्रीहरिविषकर्षणीयमानावनिर्यत्र यद दृष्ट्या द्रष्टा ॥ हिरण्याक्षस्तेनाभिमन्नं वाश्रियायुकथानेमाहस्मे श्रीमुसतनिरलुवेता ॥ अहो चित्रवनगोचरो मृगः ॥ आरियो

श्रीमद्भा०
स्क० ८
६३

एवंहि आगाकुरसो कसा पानाल वासिनो नोस्मा कसमर्पिता। अस्य व्याख्या तालाधव तरणस सामृयुहस्त तिना वः हिरण्य
क्षेणा विक्षेपार्थेषु सुतपि नारती स्कतो नाम्धं तंद्वी ति। तदाहिव नमोचर जलशय्याम श्रीनारायण सम्प्रयोमिमि मुंच
नेदुष्टाम्या हंसुसुष नद्धतिमृगः पाह तातिशोयस्मात् सर्वा इह त्सर्यं सुखस्य माय स्मात् हे सुरोत्तम ममेवं मायास्या विस
न मामवाहतापि विश्व मममास हृस्ते मान। नोस्मदी सस्त्रति सम संमगल राजं यास्यति माय सिनाम सद्वेष्ट। तथा ण्यस्मा
का यथा निमुंचे स्यर्थे। श्री माद्धितालील यास्वीकृतामृक रात्त निर्वेम। अस्य मध्य नाडुणयत्नं पुष्ट वस्तक सकामिभ्याय
नृतीयसु न आदित इत्यर्थ। योनवान्न परीक्षे एवं चौर्थे एजयती ति तथाव स्तुतत्क हुतं एवं विमलाजयतीति तं सुप्यण

आदिमध्ये हाहमहीं विमुंचने रसौकसं निमृश्य जेयमर्पिता। अस्त्वस्ति यास्य स्य नद्याममेकं तः सुरा
धमामादि नश्रूकरा कृतो॥३॥ त्वनः सपविस्मवायकिमृतो यो मायया हे त्समुरा मरो त्रुजितः। त्वंयो
गमायाकलमलयो ऋषंसंस्था यमृदुपमृजेसु हत्त्रुचः॥४॥ त्वयि संस्थिते गदयाक्रौ र्यै ऐप मनुजत्व
नयायेचतुर्थ्या विनिहृरं सूषयो येचदेवा। स्वयं सर्वे नर्मा विषं स मूला॥५॥ शीर्षण ३

ति
त्वा पकतत्वक योगी मायास्य पम वि सबलमस अपु पोरु षयस्मात् तत्संस मृर्य पविसा नत्वा हृदि स्थिरी कृत्य सेत्यर्थः।
विसूत्य मूलानसा आध्यात्मिती जितथा आप्नुतो विमिति धातु सुहृदो त्सुत स्वतिमृजे नाज्ञाम्यामि यन स्तैस्म तुर्वा
मना नायि मोचय सर्वितिमा व। स्वतत्र सद्भुजसु नस्य पिसादया मत्री ऐतत्रीकृ य स्मात्था भूते त्वयि सुख स्थिते भक्तिये तुरम धुना
वलिहर तिम वीनाशसा यथा पूर्वे अस्मा त्समयो देवाः त्वने सर्वे स्वयमे वर्तृत्वं विनैव असमूला नेत विषमतिकि तुहृद सूलान
विभंतीत्यर्थः॥५॥

६२

ब्रह्मणोऽपि भावनं प्रतिमादिरूपेण साकारतापादनात् स्थानं जलादिविलक्षणतयाऽनेकरूपेण स्थितिः धारणं जलादीनां धारकत्वं सतामाका-
शादीनां विशेषणमवच्छेदकत्वं सर्वेषां सत्त्वानां प्राणिनां गुणानां च पुरुषत्वादीनामुद्भेदः परिणामविशेषैः प्रकटीकरणं ॥४७॥ श्रो-
त्रादीनामर्थान्विशिनष्टि ॥ श्रोत्रादीनां यदर्था विषयाः तत्सामान्यकारणैर्भूतैर्नाम विशेष्यते इत्याह नभ इति । नभसो गुणविशेषः शब्दोऽर्थो विषयः ॥४८॥
गुणविशेषत्वं चाव्यक्तावस्थायामपि । परस्य कारणस्य धर्मः शब्दादिः अपरस्मिन् कार्ये वाय्वादौ कारणान्वयाद् दृश्यते । अतो भावा-
नामाकाशादीनां विशेषो गुणः सर्वोऽपि शब्दादिर्भूमावेवोपलक्ष्यते न तु पूर्वत्र अन्यत्र जलादिषु यथायथमेव न सर्वः ॥ आका

भावनं ब्रह्मणः स्थानं धारणं सद्विशेषणं । सर्वसत्त्वगुणोद्भेदः पृथिवीवृत्तिलक्षणं ॥४७॥ नभोगु-
णविशेषोऽर्थो यस्य तच्छ्रोत्रमुच्यते ॥ वायोर्गुणविशेषोऽर्थो यस्य तत्स्पर्शनं विदुः ॥४८॥ तेजोगुण-
विशेषोऽर्थो यस्य तच्चक्षुरुच्यते ॥ अम्भोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तद्रसनं विदुः ॥ भूमेर्गुणविशेषो-
ऽर्थो यस्य स घ्राण उच्यते ॥४९॥ परस्य दृश्यते धर्मो ह्यपरस्मिन्समन्वयात् ॥ अतो विशेषो भा-
वानां भूमावेवोपलक्ष्यते ॥५०॥ एतान्यसंहत्य यदा महदादीनि सप्त वै ॥ कालकर्मगुणोपेतो
जगदादिरुपाविशत् ॥५१॥ ततस्तेनानुविद्धेभ्यो युक्तेभ्योऽण्डमचेतनं ॥ उत्थितं पुरुषो यस्मादु-
दतिष्ठदसौ विराट् ॥५२॥ एतदण्डं विशेषाख्यं क्रमवृद्धैर्दशोत्तरैः ॥ तोयादिभिः परिवृतं प्रधा-
नेनावृतैर्बहिः ॥ यत्र लोकवितानोऽयं रूपं भगवतो हरेः ॥५३॥

शेषत्वं च यथा वायोः कारणेनेति ॥४८॥४९॥ एवं कारणेषु सत्सु कार्योत्पत्तिमाह सार्धैस्त्रिभिः । एतानीति असंहत्य मिलिताय ह्यसंह-
तानि तदा जगदादिरीश्वरः आविशत् अण्डमेषु ततोऽनुविद्धेभ्यः सर्वेभ्यः प्रतिविशत्तेन तथा ॥५०॥५१॥ उत्थितं पुरुषेत्यादि पुरुषो
यस्मादुदतिष्ठदसौ विराट् पुरुषः उदतिष्ठत् ॥५२॥५३॥ भगवतो हरेः रूपमिति पुरुषस्य स्थानं आवरणेन ॥५३॥

तस्मिन्नप्यात्मा द्विविनागमा ह। हिरण्मयादितिन वभि। कोशायत्तोदासीनं विहाय तमाविश्य विश्वाय महात्मा सोऽदं वश्च
निर्बिभेद। वाण्याः सह वह्निरभवत् आविराभास्योनिरभिद्यतां प्राणोन. घ्राणेन सह सन्प्राणा एतयोर्नासिकयोरभव

हिरण्मयादण्डकोशादुत्थाय सलिलेशयात्। तमाविश्य महादेवो बहुधा निर्बिभेद खं॥५३॥
निरभिद्यतास्य प्रथमं मुखं वाणी ततोऽभवत्। वाण्या वह्निरथो नासे प्राणोतो घ्राण एतयोः॥५४॥
घ्राणाद्वायुरभिद्येतामक्षिणी चक्षुरेतयोः। तस्मात्सूर्यो व्यभिद्येतां कर्णौ श्रोत्रं ततो दिशः॥
५५॥ निर्बिभेद विराजस्त्वग्रोमश्मश्र्वादयस्ततः। तत ओषधयश्चासन् शिश्नं निर्बिभिदे ततः॥ रे
तस्तस्मादाप आसन्निरभिद्यत वै गुदं। गुदादपानोऽपानाच्च मृत्युर्लोकभयंकरः॥५७॥ हस्तौ च निर
भिद्येतां बलं ताभ्यां ततः स्वराट्। पादौ च निरभिद्येतां गतिस्ताभ्यां ततो हरिः॥५८॥ नाड्योऽस्य निरभिद्य
न्त ताभ्यो लोहितमाभृतं॥५९॥ नद्यस्ततः समभवन्नुदरं निरभिद्यत। क्षुत्पिपासे ततः स्यातां समुद्र
स्त्वेतयोरभूत्॥६०॥ अथास्य हृदयं भिन्नं हृदयान्मन उत्थितं। मनसश्चन्द्रमा जातो बुद्धिर्बुद्धेर्गिरां
पतिः॥६१॥ अहंकारस्ततो रुद्रश्चित्तं चैत्यस्ततोऽभवत्॥ एते ह्यभ्युत्थिता देवा नैवास्योत्थापने
ऽशकन्। पुनराविविशुः खानि तमुत्थापयितुं क्रमात्॥६२॥ वह्निर्वाचा मुखं भेजे नोदतिष्ठत्तदा वि
राट्॥ घ्राणेन नासिके वायुर्नोदतिष्ठत्तदा विराट्॥६३॥ अक्षिणी चक्षुषादित्यो नोदतिष्ठत्तदा विरा
ट्। श्रोत्रेण कर्णौ च दिशो नोदतिष्ठत्तदा विराट्॥६४॥

निरभिद्यत। ५४। घ्राणादनन्तरं वायुश्च प्राणेन इति विशेषणात् सर्वेन्द्रियेषु पिधकर्मेन्द्रियं निर्दिष्टं तामन्त्र निर्दिष्टं। निभिद्यात ह्यरेयेकश्च
यो तनोभिद्यः प्राविराभ्यः५५। त्वगादिकं च वह्निमा५६। ५७। स्वराडिन्द्र। ५८। हरिर्विष्णुः। ५९। अत्राम्नुत जातः। ६०। तुर्याद्विमुहृद् सभेना
भिमनानिरंप निर्दिष्टा। ६१। अन्वयं आति वै कास्मा देवानां विवेकं सर्वेषां पुनः प्रवेशमाह। एतद्दतिनवाभिः। ६२।६३।६४।

यथा विलोक्य मपतनसमोहे मविमूढंमाकुलचेतोयस्यक एष्या मंक्तिमार्त्रोन यस्य १७ ललनाललामसूगुणभू-
ता। अस ेनितो श्रियस्वरलो येसोरहंतोऽद्दुमपयोग्या, अथपद नतानपादस्य धनियानाखथमारो १७ मजिणसीकर-
दिशेः यावदयसोत्पतितानफाहेस्पतन परसन्यासइति । आपावत समयनमेवात यावतस्त्रालनोमम वतिजोग्यो-
विनयात सद्या। ममात्मनो वेदाक्रुतजोवीर्यं विनृयातद्वति अन्न पर्यफारमहस्सान्नानस्मित मुख्याम्। शुक्रोनवि

यां ... हर्म्यपृष्ठे कणदंघ्रिरेणोर्विक्रीडतीं कंदुकविभ्रमाक्षीं। विश्वावसुर्न्यपतत् स्वा-
द्विमानाद्विलोक्य संमोहविमूढचेताः॥१७॥ तां प्रार्थयंतीं ललनाललाम मसेवितश्रीचरणै-
रदृष्टां॥ वत्सां मनोरुच्चपदः स्वसारं को नानुमन्येत बुधोभियातां॥१७॥ अतो भजिष्ये समयेन सा-
ध्वीं यावत्तेजो बिभृयादात्मनो मे। अतोथ मौनिपारमहंस्यमुख्यान्॥ शुक्लप्रोक्तान् बहुमन्ये-
ऽविहिंस्रान्॥१८॥ यतोऽभवद्विश्वमिदं विचित्रं संस्थास्यते यत्र च वावतिष्ठते। प्रजापतीनां प-
तिरेष मह्यं परं प्रमाणं भगवाननंतः॥१९॥ सतथधन्वज्नियदेवानजाय आसीत्सतूष्णीमरविं-
दनाभ॥ धियोपगृह्णन् स्मितशोभितेन मुखेन चेतो लुलुभे देवहूत्याः॥२०॥

भुनासाह्रा स्वकर्षेणोकान। स्वविहितान हिंसारहिता नव्रमादीनजडथास्वनवति। एवमनुष्ठितामसे॥१७॥ मनुवच
पितृ प्रजापतेराह्रास्यसापेनमसम्मानेनआह। यतइतिसस्थासमेवलयं यास्यति वावतिष्ठेदाप्रेक्षएवयाप्रकरणा ॥६२॥
नंतरस्य भासबहिसाहब्रानांनामदधतीक इत्यर्थः। १७॥ हेतुवाचनतलत्लुभेमुनेर्मुखेन तुलोभ मतेस्यथया मुखेनमलोमितवा

[illegible]

सोऽनुज्ञातामवसितं मद्दिष्याद्वहितुःस्मृतः। तस्यैव गणभृच्चायं वक्षोतु सौम्यहर्षितः ॥२३॥ आ
नह्यमामहाराज्ञी पाशिवर्हो मैहाधनाम्॥ वंपसोः पर्य्यवाम्रवीसानूषावासः परिच्छदान्॥७॥
श्रयतोऽनुह्निनरंसमाद् सहस्राश्च गतमासृ॥ चपगूसचमाक्रमामोऽत्कंठ्या नाथिताश्र
यः॥ अत्रा कुमंरस्तविरहे शुंचन्वाप्प कालांसुक॥ स्वामिं चदंबवसीनिनेत्रोदंदुहितुःशि
रवा॥२३॥ अत्रामंत्र्यसंसुनिबरमत्रुहानःसहानुगाः॥ स तस्थैर घमाकक्षासमाध्ये सपुरं नृ
पः॥ तनयोऽर्हिषिकुरुग्यायाः सरस्वमाः सुरोमसोः॥ कर्णीगमुपशेनानां पत्रपन्ना श्रम
संपदः॥२४॥ तमायांतमभिषिसत्र ञानतान् प्रजांपतिं॥ पौनसंसक्तनिवादिने सहृदी
युःसहर्षितां॥२५॥ बर्हिष्मतीनामपुरीसर्वसंपत्समन्वितं॥ न्यपतन्नयत्रोमाहिताः

[illegible]

६६। ६७। ६८। ६९। ७०। ७१। [illegible]

त्वचं रोमभिरोषध्यो नोदतिष्ठत्तदा विराट्। रेतसा शिश्नमापस्तु नोदतिष्ठत्तदा विराट्॥६४॥ गुदं मृ-
त्युरपानेन नोदतिष्ठत्तदा विराट्। हस्ताविन्द्रो बलेनैव नोदतिष्ठत्तदा विराट्॥६५॥ विष्णुर्गत्यैव चरणौ नो-
दतिष्ठत्तदा विराट्। नाडीर्नद्यो लोहितेन नोदतिष्ठत्तदा विराट्॥६६॥ क्षुत्तृड्भ्यामुदरं सिन्धुर्नोदतिष्ठ-
त्तदा विराट्। हृदयं मनसा चन्द्रो नोदतिष्ठत्तदा विराट्॥६७॥ बुद्ध्या ब्रह्मापि हृदयं नोदतिष्ठत्तदा विरा-
ट्। रुद्रोऽभिमत्या हृदयं नोदतिष्ठत्तदा विराट्॥६८॥ चित्तेन हृदयं चैत्यः क्षेत्रज्ञः प्राविशद्यदा। विराट्त-
दैव पुरुषः सलिलादुदतिष्ठत॥६९॥ यथा प्रसुप्तं पुरुषं प्राणेन्द्रियमनोधियः। प्रभवन्ति विना येन नो-
त्थापयितुमोजसा॥७०॥ तमस्मिन्प्रत्यगात्मानं धिया योगप्रवृत्तया। भक्त्या विरक्त्या ज्ञानेन विवि-
च्यात्मनि चिन्तयेत्॥७१॥ इति श्रीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यां संहितायां वैयासिक्यां तृतीय-
स्कन्धे विदुरमैत्रेयसंवादे कपिलेये तत्त्वसमाम्नाये नाम षड्विंशतितमोऽध्यायः॥२६॥ श्रीभगवानुवाच।
प्रकृतिस्थोऽपि पुरुषो नाज्यते प्राकृतैर्गुणैः॥ अविकारादकर्तृत्वान्निर्गुणत्वाज्जलार्कवत्॥१॥

[illegible]

नाज्यते इत्युक्तं तत्र कुतस्तर्हि संसार इत्यत आह स एष यर्हीति · सदसन्मिश्रयोनिषु देवतिर्यङ्मनुष्यादिषु संसारपदवीं [illegible] वास्तवत्वात् संसारो [illegible]
[illegible] नेति [illegible] विषयध्यानमेव तद्धेतुः [illegible] निवर्तत [illegible] अत एव [illegible]
[illegible] विरक्त्या [illegible] मोक्षप्रकारमाह [illegible]

स एष यर्हि प्रकृतेर्गुणेष्वेव विषज्जते। अहंक्रियाविमूढात्मा कर्तास्मीत्यभिमन्यते।२। तेन संसारपदवीमवशोऽभ्येत्यनिर्वृतः। प्रासंगिकैः कर्मदोषैः सदसन्मिश्रयोनिषु।३। अर्थे ह्यविद्यमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते। ध्यायतो विषयानस्य स्वप्नेऽनर्थागमो यथा।४। अत एव शनैश्चित्तं प्रसक्तमसतां पथि। भक्तियोगेन तीव्रेण विरक्त्या च नयेद्वशं।५। यमादिभिर्योगपथैरभ्यसं-च्छ्रद्धयान्वितः। मयि भावेन सत्येन मत्कथाश्रवणेन च।६। सर्वभूतसमत्वेन निर्वैरेणाप्रसंगतः। ब्रह्मचर्येण मौनेन स्वधर्मेण बलीयसा।७। यदृच्छयोपलब्धेन संतुष्टो मितभुङ्मुनिः। विविक्तशरणः शान्तो मैत्रः करुण आत्मवान्।८। सानुबंधे च देहेऽस्मिन्नकुर्वन्नसदाग्रहं।९। ज्ञानेन दृष्टतत्त्वेन प्रकृतेः पुरुषस्य च। निवृत्तबुद्ध्यवस्थानो दूरीभूतान्यदर्शनः।१०।

[illegible] पुनः पुनरेकाग्री कुर्वन् [illegible] तत्र साधनान्याह यमादिभिः [illegible]
[illegible]
[illegible] निवृत्ता बुद्धेरवस्था [illegible]
दूरीभूतमन्यदर्शनं यस्य [illegible]

कृत॰ सर्वोद्देशतः यस्मात् इति ज्ञानं तत्र लभ्यं तत्रादिसाह। कस्मात्। वृजनस्य विपक्केन सुसिद्धेन सम्यग्योगेन तत्रापि योगः तस्मिन् समाधिरेकाग्र्यं तेन शून्यागारेषु विविक्तस्थानेषु यस्य तत्पदं द्रष्टुं वनवल्कलाजिनधरा गच्छन्ति नात्र चित्र मेव तत्रैवाह। यस्त्वमानां जनानां पद्मपुष्पमिति ध्याय॰ ॥४६॥ एतत्प्रपञ्चयति। कस्मात् स्वधर्मेणैव गार्हस्थ्ये तिष्ठताम्
नवपुत्रो न विष्यामीति च तत्र स्वर्गं कर्तुं ज्ञानं साधनं न तत्र विकीर्षुः सम्यक् ॥४७॥ आनि तथा लोकिकानि यत्तु पुत्राद्यैः
हृषाणि ज्ञात्वैव तेषित प्राणिनो योग्यानि यानि च स्वजना न नारीञ्च तेन मनुष्यस्य प्राणिनां ताम्प्रति तेष्वपि तदस्थैः। अरूपिणः आकृताः

वृजनस्य विपक्केन सम्यग्योगसमाधिना ॥ कुर्वन्ति ते यतयः शून्यागारेषु यत्पदं ॥४६॥ स एव नग्
नाम्न्यहेलनं न गण्यते न ॥ गृहेषु आतो याम्याहां य. स्वामां पद्मं पोषण ॥ ४७ ॥ स्त्री यं नाम सूत कर्त्
मवमीशो मिमे गृहे ॥ चिकीर्षुर्गेन यामं ज्ञानं चकाना मानबंधनः ॥ [illegible] तामेवं ते विहृषाणि रूपा-
णि गमं स्तव ॥ यानि यानि च वोचं ते स्वजनानाम रूपिणः ॥ ४८ ॥ [illegible] रिमि त्तेषु द्रुस्य याम्या सदा-
भिवादार्हं एषपादपीठं ॥ ऐश्वर्ये तेराप यतो न बोधवीर्ये श्रियो पूर्ते महं स पद्मे ॥ ४९ ॥ परं प्रपद्या-
नंषु रूप महांत कालं किं विरिंच हतं लोकपालाः । सा तामासु मूर्त्या सानुगतप्रपंचं सर्वं दरात्मिकं पिले-
भपद्ये ॥ [illegible] ॥

परहितस्य ॥४८॥ अभिवादार्हं पादपीठं यस्य ऐश्वर्यादिभिः पूर्णं पूर्णो ॥४९॥ ऐश्वर्यादिकं विशेषेणाह। परं परमेश्वर तं महेतु स्वरूपं स्वाधीनाः ब्रह्मयोयस्य तस्माद्बाह्यं भावं महत्तत्त्वं पुरुषं तदधिष्ठातारं महांतं महत्तत्त्वं रूपं कालं तेषां कीर्त्तकं सर्वैर्दिगन्त ग्रहं कारस्वरूपं जेष्का लकं तस्यालस्यकं चातदेवमाभ्यामन्य धाम्नादि रूपं तामुक्त्वा चिह्नमतानिष्ठां पतन्नामा-
हा। आत्मा तु रूपं साविश्वतया अनुगत स्वमिमूर्तीन प्रपंचोयस्येतं प्रपन्नाः। विर्जीवलयसाक्षिणं प्रिसर्व्वं स्वं॥

श्रीभाग०
स्कं०
७४

तत्रासा तुल्यां धात्री यतिथा सा निवृत्तेयतिकिंचिदपि पृच्छामीत्यर्थः तथापि तत्र प्रेण गती गौ विनिहता निकृष्ण शिष्टा विहस्य शिक्षस्य सम्यग्ज्ञास कामस्याहु यविज्ञजं तस्यासि नापद्वीमार्गमा श्रित मन्नालाभुज रक्षार्ता विनश्यामि ॥ छात्र हननावन्तानोपदेशायैव लघुहेयजी संयम नतनगृहे वसतो विमुक्ति-मुक्तनेकार्थ पवत्स्यमान ममेवेत्याशयः ॥ तथापि मामेवानुस्मरन्नाके नारायेनाहुम मयेति तद्भिन्नस्य सौ किंके वैदिके लौकिके चरु सेवैः कसणात्याय सन्निद्द्यौ अभि ॥ यद्यस्मात् पुमान् वा

आत्मानि पृष्टोऽथ पतिं अनात्मनाय तीर्णो स्ते नाम काम ॥ पुरिजनस्य वीमास्थितो हुस्त्रिये सांगूहिशुं जन् विशोकः ॥३७॥ श्रीनारद उवाच ॥ मयाभिजं हि लोकस्य भगवाएं मस लोकिके ॥ अथाजनिमयातु संयहवीच भूतं मुने ॥३८॥ तनमेजनालोके सि नु मुहुरेंदु रस्यान ॥ अतंरमा जायतला नमस भगा या महर्त्तिने ॥३९॥ एव स्मात्म पथे विज्ञोनष्टःकालेन भू यसा ॥ तं प्रवर्तयितुं देहमिमं विविमयाश्रुतं ॥४०॥

मुक्तौ अविष्यामी सर्वां ॥ अथ अनाएवंतु ॥ तनयाथाजव विभूमामयाज निजवेलो विवोधिका पुराणप्याय विष्पात मुमुक्षूणां मुनीनामानन्दौ ने संभगनाव तत्वानात्र सद्गानातां विधा तु तरस्यां पुमान ॥४१॥ नम्रयभा तनान ममार्गे प्रविमिव एवं निदानी मधूर्तं वर्तनीय नञ्जह ॥ एवं इति ॥ अयमर्थः सूक्ष्म ॥४२॥

तत्रदैन्यं निवेदयन्ती दुहितृभिः स्वयमेवात्र मन्मार्गणीयाः पतयः विमृग्याः इति द्वे। प्राप्तिर्न संसारनयमुर-
रीकृतवाहं। कश्चिदिति त्विकिंचनेः शौर्यं ज्ञानोपदेशाय स्त्रीनिवृत्तानपाकरणात् कश्चित्कालं त्वदवस्थाने मम विशोकः
स्थितस्यात् किंतर्थे ॥५२॥ विषयान् तृष्णा किंबहुना विषयेष्विन्द्रियार्थप्रसङ्गेन तावता अलं पूर्वेण नापरिसिक्त परस्त्रीमाययार्तं सा-
मनाश्चात्। सक्तजनमनुजेऽनर्थंसाहं। इन्द्रियार्थेष्विति चतुर्भिः। मियथापरं सपन्नं त्वलंभ्रमविदितिं॥५३॥ वैरस्यं कंधमम्नत्याया॥

५३

ब्रह्मन्दुहितृभिस्तुभ्यं विमृग्याः पतयः समाः। कश्चित्स्यान्मे विशोकाय त्वयि प्रव्रजिते वनं॥५२॥
एतावतालं कालेन व्यतिक्रान्तेन मे प्रभो। इंद्रियार्थप्रसंगेन परित्यक्तपरात्मनः॥५३॥ इंद्रियार्थेषु
सज्जंत्या प्रसंगस्त्वयि मे कृतः। अजानंत्या परं भावं तथाप्यस्त्वभयाय मे॥५४॥ संगो यः संसृतेर्हेतुरस-
त्सु विहितोऽधिया। स एव साधुषु कृतो निःसंगत्वाय कल्पते॥५५॥ नेह यत्कर्म धर्माय न विरागा-
य कल्पते। न तीर्थपदसेवायै जीवन्नपि मृतो हि सः॥५६॥ साहं भगवतो नूनं वंचिता मायया दृढं।
यत्त्वां विमुक्तिदं प्राप्य न मुमुक्षेय बंधनात्॥५७॥ इति श्रीभागवते म० तृ० विदुरमै० देवहूत्यनु-
तापो नाम त्रयोविंशो०॥२३॥

सक्तवानहं। अतः इति। अधियाऽज्ञानेन॥५५॥ एवं तावत् अहं तं यस्य कर्म धर्माय न कल्पते धर्मोऽपि मुमुक्षुर्नास्ति नवे न तत्रापि वि-
कामस्य धर्मो हि वैराग्याय न कल्पते। न चापि तीर्थपदसेवायै तस्य ॥५६॥ सा अहं नूनं दिग्सर्वेषां मुमुक्षेयमेवं तुभ्यं मिथ्यां-
न कल्पते वस्तुतः॥५७॥ इति श्री० तृ० टी० त्रयो० वि०॥२३॥

चतुर्भि र्जोततोजन्मक पिलसां हितसितु॥ वहन्यां तम तुलाथ्य एव यत्निमि कृताः॥ ताक्तिनी शा॥ शुकीमा मिमा
हतसहाईस्तेजस्कलत्ये सा हि॥ हृसंमाविद्‌ कोदमाकार्षी॥ आत्मानंप्रतिशहंतान्मुनिभि अदूराज्ञ श्री॥ ॥ स्वाईनई
नियसंयमनेन नियमेनस्वधर्मेणापासिचक्रविप्रादाना नियंती॥ ॥ हृदयपंथितः शुकारसकः एवं वेदिना विलसति॥

निर्विदवादिनीमेवमनेर्भ्रुहितरमुनि॥ दयालुः शालिनी माहश्रुत्का नियाहृतं सारनाम॥ ॥ स
वाचः॥ माखिदो राजपुत्री क्षमस्मानं प्रसन्निंद्धि॥ तवाते॥ ह्यरोगर्भमदूराप्तसंभ्रयत्सातेपम्
तद्भृता॥ सिमर्डतेद्वभेननियमेनवान पोढविप्रदानेश्वश्रद्धया वेश्वरंमज॥ ॥ सनयारवधिनः॥
श्रुलोकविनस्वभामकंयज॥ ॥ हेमानेहृदयग्रंथिमोदर्या ब्रह्मणावनः॥ ॥ श्रीमे त्रेयउवाच॥ दे
वहूत्यपिसंदेशं गौरवेणप्रजापते॥ सम्यकश्रद्धायपुरुषकूटस्थमनजत्गुरुम्॥ तस्यां स बहुतिथे
कालेभगवान्मधुसूदनः॥ कार्दमंवीर्यमापन्नोजज्ञे ग्निरिवदारुणि॥ ॥ अवादयंस्तदाव्योम्निवादित्राणिघनाघनाः॥ गायंतितंस्मगंधर्वानृत्यंत्यप्सरसोमुदा॥ ॥
सुमनसो दि
व्याः खेचरैरपवर्जिताः॥ प्रसेदुश्चदिशः सर्वाअंभांसिचमनांसिच॥ तत्कर्दमाश्रमपदं सरस्वत्यापरि
श्रितं॥ स्वयंभूः साकमृषिभिर्मरीच्यादिभिरभ्ययात्॥ ॥
वादयंस्तदाव्योम्निवादित्राणिघनाघनाः॥ गायंतितंस्मगंधर्वानृत्यंसोमुदा॥ ॥

दर्वाः पुत्रस्नसूल्लसायेवै निजपद्धिज्ञा भीनिलथा॥ आत्मपाययविश्वस॥ मुक्तातिथे बहुतनेरेकालेतितीर्यते॥ ॥ वनमा आइभि
कंपदं कर्दमेनोमेघा गायतिस्मन्नसेतिसा॥ ॥ अपवर्जितामुक्ताः॥ ॥ परिश्रितं वेष्टितं॥ ॥

विष्वक्सेनो हरिस्तदाश्रयो [illegible]
[illegible]
[illegible]

चरितंतस्यराजर्षेरादिराजस्यसत्तम। ब्रूहिमेश्रद्दधानायविष्वक्सेनाश्रयोह्यसौ॥३॥ श्रुतस्यपुं
सांसुचिरश्रमस्यनन्वंजसासूरिभिरीडितोर्थः। यत्तद्गुणानुश्रवणंमुकुंदपादारविंदंहृदयेषु
येषां॥४॥ श्रीशुक उवाच॥ इतिब्रुवाणंविदुरंविनीतंसहस्रशीर्ष्णश्चरणोपधानं। प्रहृष्टरोमाभ
गवत्कथायांप्रणीयमानोमुनिरभ्यचष्ट॥५॥ श्रीमैत्रेय उवाच॥ यदास्वभार्ययासाकंजातःस्वा
यंभुवोमनुः। प्रांजलिःप्रणतश्चेदंवेदगर्भमभाषत॥६॥ त्वमेकःसर्वभूतानांजन्मकृद्वृत्तिदःपि
ता। अथापिनःप्रजानांतेशुश्रूषाकेनवाभवेत्॥७॥ तद्विधेहिनमस्तुभ्यंकर्मस्वीड्यात्मशक्ति
षु। यत्कृत्वेहयशोविष्वगमुत्रचभवेद्गतिः॥८॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]

मायु यास्मा खनित्र कस्मात् भूयात् यत तामात्मा धियेनु त्रिश्रयेति त्मनाव समे वा र्पितनिवेदितत्वात् श्रीतिसिद्धा
अपवितिपूजा एवासात् विशेष सनकादयो न कुर्वन्ति वा कि मितिक रिष्यामङ्गतिए कस्मात् तोसस रोचेन्नगृहात्मनः
धियात्वयेसर्वे पुत्रपूहरिश्च यनायात्मकसतेतुष्टो न विमति इत्या यथा लिंग स्यात् र्मि अपमु तो ये यस्मात् केवलात्माथै वा
र्था गत्यर्थस्मात् तोमेवस्य नाहृन्न तमिनत तुष्टिस्वार्थे सेवा सिद्धिः सर्वो तत्त्वो नस्य १९ यवसैयव निश्चे स्मी वसहन दापनगहन

श्रीउद्धव उवाच ॥ त्रीतमसुमम हृत्ता त्व स्ति त्याभ्यो को क्षितीश्वर ॥ यत्तिर्यर्ल्लीके न हवाज्ञा पिपे
त्मात्मनापितं ॥१०॥ एतावास्मात्मजैर्वीरका यत्र पश्चिनि गुरो ॥ इत्यादिसिद्धेःसिद्ध सात्वं गत मा-
त्मरैः ॥१०॥ ससमस्या मय त्या निस्त हृत्या न्मात्मनो गुणेः ॥ तस्यावृत्या सधर्मिणां याते पुरुष यन्न
श्रमरं सशुश्रूषणं महांसा त्वजा रक्षिमानूष ॥ नगवास्ते न जान हुद्धि मीके ओनुमु भ ति सिषां मनु-
षे भगवान्त्व मुकुति गोजनार्दनः ॥ तेषां श्रमो ह्यपार्थोय यदात्मानात् हतः स्वयं ॥१३॥ मनु रुवाच ॥
आदिष्टो हं भगवता वर्त्तेयामीवसूदन ॥ स्थानं त्विहानुजानीहि प्रजानां मम च प्रभो ॥१४॥ यदो
कः सर्वसत्त्वानां महीमग्ना महाम्भसि ॥ अस्या उद्धरणे यत्नो देव देव्या विधीयताम् ॥१५॥ मैत्रेय
उवाच ॥ परमेष्ठीत्वपा मध्ये तथा सन्नामवेक्ष्य गां ॥ कथमेनां समुन्नेष्य इति दध्यौ धिया चिरं
॥१६॥ सृजतो मे क्षितिर्वार्भिः प्लाव्यमाना रसां गता ॥ अथा त्र कि मनुष्ठेय मस्माभिः सर्गयोजितैः ॥१७

अनुजानीहि प्रजानां स्थानमिति त्रयोदशादिहि विश्व भूमीवित त्र न वाचा यशोक स्थानसाम ही हे देव अस्यादेवा ॥१५॥ पूर्वपाने त्व
तिपियुन तकादृशोषित्सा मध्ये सन्ना इति गां कथं समुन्नेष्ये उद्धरिष्यामि ॥१६॥ चिन्तामेवा सृजतः सत नार्मि अपि रसाम् गता
सात ब्रह्म विरचेत सर्व नियुक्तैः अस्माभिः ॥१७॥

मे अनुष्टे यसएव विदधातु ममादयित ॥२१॥ वराहतोक सृष्टोवराह ॥२२॥ स्वस्य आकाशे स्थित मनः ॥ चित्रधाम्ने नव धाम्न॥२३॥ पूर्वमयुष्टायमा णि हृष्ट ॥ गङ्गशिलास्थूलपाषाण तत्तम यज्ञो विष्णु निजरूपातिशोधानेनमेन विदयनुरूपति मीमांसमानस्यसत् जाङ्गोगर्ज नगिरीन्द्रगुल्म ॥२४॥ गर्जेन यथोजनमाञ्ज्ञाला णाभि ति ॥२५॥ शुभ्रं शिततप्ता सनु करणार्थनि

यस्याहं हृदया दास सर्ईशो विदधातु मे ॥२१॥ इत्यनिशायतो ना साविवरात सहसा नघ ॥ वराहतोको निरगाद्गुष्टा यत्र मात्रतः ॥२२॥ तस्यापि पद्मपतत स्वस्य । ऊर्णोमकिलस्मार तः ॥ गजमात्र । प्रवर्धतेतद् द्रुतमनुस्सहतः ॥२३॥ मरीचिप्रमुखै विप्रैः । कुमारैमेनुनासह ॥ दृष्टानत्रेषौकरं रूपं तनोयामास चित्र या ॥२४॥ किमेतत्सूकरव्याजं सत्वं दिव्यमव स्थितं ॥ अहोवता श्चर्यमिदं नासाया मे विनिःसृतं ॥२५॥ दृष्टोंगुष्ठशिरोमात्रः क्षणाद्गंडशिला समः ॥ अपि स्विद्भगवानेष यज्ञो मे खेदयन्मनः ॥२६॥ इति मी मांसतस्तस्य ब्रह्मणः सहसूनुभिः ॥ भगवान् यज्ञपुरुषो जगर्जागेन्द्रसन्निभः ॥२७॥ ब्रह्माणं हर्षया मास हरिस्तांश्च द्विजोत्तमान् ॥ स्वगर्जितेन ककुभः प्रतिस्वनयता विभुः ॥२८॥ निशम्य ते घुर्घुरितं स्वखेदक्षयिष्णु मायामयसूकरस्य ॥ जनस्तपःसत्यनिवासिनस्ते त्रिभिः पवित्रैर्मुनयोगृणन्स्म ॥२९॥ तेषां सतां वेदवितानमूर्तिर्ब्रह्मावधार्यात्मगुणानुवादं ॥ विनद्य भूयो विबुधोदयाय गजेन्द्र लीलो जलमाविवेश ॥३०॥

अथेतस्य । सखेदसस्य स्वायंभुवपत्निम्नाशक्तो दतिपुनरुक्तिः ॥ प्रतिदिवसमापनार्थो त्रिभिः । पवित्रै ऋग्यजुः सामसंज्ञैः मन्त्रैः ॥२९॥ वेदवितानमूर्तिः ॥ अतो मूर्तिर्यस्य सः ॥ तदा तानो गुणानुवादं इति तथापि मेषा अहं आरित वेदसम धार्य्य ॥ आत्म

कर्णरन्ध्र सम्यक् ... [illegible] ... पुरुषो नरकस्य ... [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

अक्लिसवाल्लः खचरः कठोरः सटा विधुन्वन् खरशेमहाबकः ॥ खुराहताभ्रा भितदंष्ट्रईक्षणो गिरीन् ग्रासेन
शावकान् महीध्रः ॥ एषा आएो भूषुथ्वा प्रदक्षि विभिक्षुन् क्रोडापदेशः स्वयमध्वरांगः करालदंष्ट्रोप्य कराल
दृग्भ्याम् वीक्ष्य विप्रान् गृणतो विशत्कं ॥ एए सवक्रकूटांग निपातवेग विशीर्णकुक्षिः स्तनयन्नुदन्वान्
उत्सृष्टदीर्घोर्मि भुजैरिवार्त्तश्चुक्रोश यज्ञेश्वर पाहि मेति ॥ खुरैः क्षुरप्रैर्दरयंस्तदाप उत्पारपारं त्रि
परू रसायां ॥ ददर्श गां तत्र सुषुप्सुरग्रे यां जीवधानीं स्वयमभ्यधत्त ॥ स्वदंष्ट्रयोद्धृत्य महीं निमग्नां स
उत्थितः संरुरुचे रसायाः ॥ तत्रापि दैत्यं गदयापतन्तं सुनाभसंदीपिततीव्रमन्युः ॥

[illegible] ... कुर्वन् ... खुरैः ... [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

सह सहुना ... [illegible] ... ॥

बुद्ध्या किमारनतीति प्रश्नस्य ब्रह्मादीन सृष्ट्वा निर्गुणं ब्रह्म पूर्वोक्ता सृष्टिमनुस्मारयति ॥ दैवेनेति सप्तभिः सर्वादिप्रश्नानामु-
त्तरमाह मायास्तोमरसंविभज्य नि ॥ दृष्टिं तदैवं दैवेन जीवादृष्टेन परेण पुरुषेण अनिमिषेण कालेन गुणत्रयात् प्रधानात् कालेन-
चक्षुर्भगवतो निर्विकारात् जातक्षोभात् नतु स्वतंत्रात् महानासीत् ॥ तदुक्तं तत्रैव विसर्गे ... पाणिपु...
... ॥ प्रथममहतः सहस्रदिव्यसहस्रं स्थितं ॥ तनीयसर्वेभूतस्थानानि ज्ञात्वा विमुच्य तदतिशयमहति जाता-

श्रीमैत्रेय उवाच ॥ दैवेन दुर्वितर्क्येण परेणानिमिषेण च ॥ जातक्षोभाद्भगवतो महानासीद्गुणत्र-
यात् ॥१२॥ रजःप्रधानान्महतस्त्रिलिंगो दैवचोदितात् जातः ससर्ज भूतादिर्वियदादीनि पंचशः ॥
तानि चैकैकशः स्रष्टुमसमर्थानि भौतिकं ॥ संहत्य दैवयोगेन हैममंडमवासृजत् ॥१४॥ सोऽशयि-
ष्टाब्धिसलिले आंडकोशो निरात्मकः ॥ साग्रं वै वर्षसाहस्रमन्ववात्सीत्तमीश्वरः ॥ तस्य नाभे-
रभूत्पद्मं सहस्रार्कोरुदीधिति ॥ सर्वजीवनिकायौको यत्र स्वयमभूत्स्वराट् ॥

सृष्टादिरस्य कार ॥ त्रिलिंग त्रिगुण रज प्रधानादिति महतः सत्वप्रधानस्यापि महतो द्रव्यांशस्य तिकालेनाव्यक्तरूपत्व प्रभा
वत्वं नवतीति भावः ॥ भूतादि तामसाहंकारः ... नि ... कर्मेंद्रियाणि नमहेवानां ... सर्गात् ॥१३॥
भौतिकं हैममंडमेकैकशः स्रष्टुमसमर्थानि तानि सहस्रं संवत्सराणि ॥१४॥ ... अधिष्ठितवान् ॥१५॥ ... एवमि
... सर्वजीवनिकायानामोकः स्थानं पद्मं स्वराट् ब्रह्मा ॥१६॥

श्री०भ०त्री० यः सलिलाशये शेते तेन भगवता अनुविष्टोऽधिष्ठितः सन् स विराट् स्वयात्मस्थया नामरूपादिक्रमेण १७ छायया
नृ० अज्ञानशक्त्या अविद्यां पञ्चपर्वामाह तामिस्रमित्यादिना। तामिस्रादिशब्दानां प्रतीतिस्तु क्रमेण महामोहतमोमोहाः स्वरूपनिर्देशमात्रं विवक्षयामो
६९ ह इति प्रथमसृष्टौ १८ तमःप्रथमोऽसाधारणी सृष्टिमनूद्य केन विधिना वैदिकसाधारणीं सृष्टिमाह विससर्जेत्यादिना।
तत्र सा तामसाधिष्ठिता वा रात्रि रूपतनुरेव जाता निर्यक्षरक्षांसि जगृहुः क्षुत्तृषौ समुद्भवौ यस्यां ता भवत्यस्मात् तत्र भवाः समाता रात्रिरासीत्

सोऽनुविष्टो भगवता यः शेते सलिलाशये लोकसंस्थां यथापूर्वं निर्ममे संस्थया स्वया १७ ससर्ज
छाययाविद्यां पञ्चपर्वाणमग्रतः तामिस्रमन्धतामिस्रं तमो मोहो महातमः १८ विससर्जात्मनः कायं
नाभिनन्दंस्तमोमयम् जगृहुर्यक्षरक्षांसि रात्रिं क्षुत्तृट्समुद्भवाम् १९ क्षुत्तृड्भ्यामुपसृष्टास्ते तं जग्धुमभि
दुद्रुवुः मा रक्षतैनं जक्षध्वमित्यूचुः क्षुत्तृडर्दिताः २० देवस्तानाह संविग्नो मा मां जक्षत रक्षत अहो मे
यक्षरक्षांसि प्रजा यूयं बभूविथ २१

तामसत्वात्तामिस्रा अन्धतमिस्राः यदि स्यादिति श्रान्ति निरनुसन्धेया १९ उपसृष्टास्ते आक्रान्ता जग्धुं भक्षयितुं यतो व अभ्युद्द्रुवुः मा रक्षत
तदैनं पितेति संप्रयामरक्षतैनमेकेऽत्रमेतु जक्षध्वं भक्षयत अब्रुवन् तज्जक्षन्नहे स न यो रितिधातु २० देवो ब्रह्मा संविग्नो जीत सन्
मामा जक्षत मा भक्षयत किंतु रक्षत अहो हे यक्षरक्षांसि यूयं मे प्रजा सुता बभूविथ जाता स्य एव सुयक्षमाराजक्षा रक्षसा जाता द्वयर्थे
तनयैर्जक्ष्यामित्यू चुर्येनक्षा ये तु मा रक्षत इति राक्षसा इति द्वे यक्षरक्षसी तिर्यग्गादिता ममस गोस्यापुलक्षणा २१।

सनिद्रामपाणयतीनीवियपाणा श्रीमद्भ्रमनुनवर्णं दर्शितर्थमिति सप्तमि घोराणामेषावेतोस्ययप्योरदशोना २१ भूतपर्वे जितनराणा २१ नहितत्र सुरवत्वमात्रनजनीयमितिचेत्तत्राह ,अस्मानेय श्रक्रानिल पातमडलीतस्मिन्यायुभूलि नयाधूम विकीर्णविहित वि श्रीतो धुतिमानजटाकलापो यस्मनस्मनावगुराह त श्रमलकनकहृद्याय यस्यदेव त्रिंति सोमाकोपिनेनेत्रे पशुपती ससंतरक्षो कात्र येणतुषेण एकस्यजामानर परस्मरस्मानरोमवक्रियनेऽन्नीममन्नातान्नसीतवदेवदितज्ञार्थमुक्त २३ न तुनव्यापिमहत्वेनादर [illegible]यसमत्वजनमवतवसर्वेज्ञमितैवतत्राह यस्यखजनादिनी क्षिप्रमलादीश्वरस्याएैश्वर्यमेवाह येनचरणेनापिनिघातो निर्मोसव नदूरतरसकानेनभुक्तभोगामजामायानत्रयी विभूतिमहाप्रमादश्च[illegible]समहिवतेलमापाद्य २४ अतिविषिद्धसुरवसागादंसोपि

एवाधीरस्य मालेवोधीराणापोरस्तद्दशोना नरतियस्य[illegible]तानि भूतैरनुचराणीह २१ एतस्यासा क्षिसंध्याया[illegible]वान्नूतनाभनः परीतो भूतपर्वद्भिर्द्विषेणाट निरतनादू २२ भ्रमत्रयनक्रानिल भूलिधूम्र[illegible]णिविष्टोत्र[illegible]ः कलापः तस्मा वगुणमलकका हेमोदेव त्रिंशि पशुपतिदेवरक्षि २३ [illegible]यस्य लोके[illegible]परो नानास्यादेहो नेतकाश्चिद्दिहाग्नेः वयवतेर्यचरणापविजमाधा संहेजोभूत भुक्त भोगो २४ यस्मान्नवानिरितंमतीविघ्नागुणसमिद्धापटलविलिप्तवः निर ससाम्यातिशायोपिच स्वयंविरागाच्च सर्व्वीभवरक्षति सता २५ हसंतियस्मादविनंहिद्युनेगा स्वा त्मनूनमेषा विदुष समीहिते येनेस्व[illegible]साभरणानुलेपनैः स्वजो जनं स्वात्मन थोपलालित २६

[illegible]ास्वप्नुपहासीजनकार्यदित्सादृ धाम्ना दुःख अनवद्यविषयाश्वजितिस्वभावचरितविनिमितव नेतुमिहव समीहितश्रमितेन लोकमिच्छादृत्य[illegible]धीप्त यदानविधानयस्मादिति तस्मसर्वसमूपाये दुर्जनानेवाह येहितिमनोजनस्तुतानी अनादीरस्वात्मनयात्र्यमनाभितिवुमा २६

प्रहीयन्तकर्मैनसावरणमिमाह ।ज्ञत्पादयोयेनहनानुभूतसखा ।श्रिकासम्पालसतिय कारणमसर्वनकतमिदविश्वमा
मातयमाताकरीमिम्नच परमे स्वरस्य विहवनजनकर्मिसर्थे ।२७। नश्रीमिरुद्रकोणव्वेसविदितताफिते पिसतिवषलीवेत
त्रीयम(२४)विकर्मणिति विदिविष्टायदेवरूपायेस्वरायउपनिवेशोविभिग्नु नलक्षते ।२८। उपसृउपलावान गंगाइना अनिरुद्ध ।
मेतिधर्मवनसनातनब्रह्मगायत्रीरा गवमाजसाप ।२९। नामभवरनेकर्मदोषिण ।३०। नश्रवधीसमाहतीसर्थ्यः गधमत्रकालीज ।

प्रसादयीयस्वतसेतुपाला यत्कारणंनित्रमिदंचमाया ॥ आम्पाकरीयस्यपिशाचचर्य्योञ्च
ह्योमिप्रशश्वरितंविहंवनं ॥ ११ श्रीमैत्रेयउवाच ॥ सेवंसविदितेभक्तोमित्रयोमाभिर्नेंद्रिया ॥
जग्राहसासोब्रह्मर्षेऋषधीवगतत्रपा ॥ १२ ॥ सविविश्वाष्यसाक्ष्येयानिर्बंधविकर्मणि ॥ नत्वा
विशायरहसिनयाचोपविवेशाह ॥ १३ ॥ अथोपस्पृश्यसलिलंप्राणानायम्यवाग्यत ॥ आयन्न
जापविरजंब्रह्मज्योतिःसनातनं ॥ १४ ॥ दितिस्तुव्रीडितातेनकर्मावद्येनभारत ॥ उपसंगम्यवि
प्रर्षिमधोमुख्यभ्यभाषत ॥ १५ ॥ दितिरुवाच ॥ नमेगर्भमिमंब्रह्मन्भूतानामृषभोवधीत् ॥ रुद्रः
पतिर्हिभूतानांयस्याकरवमंहसं ॥ १६ ॥ नमोरुद्रायमहतेदेवायोग्रायमीढुषे ॥ शिवायन्यस्तदं
डायधृतदंडायमन्यवे ॥ १७ ॥ सनःप्रसीदतांभामोभगवानुर्वनुग्रहः ॥ व्याधस्याप्यनुकंप्यानांस्त्री

माह ।रुद्रइति ।अहसा ।अह अपराधअकरवकृतवत्यस्मि ।१७। स न हु स्वनत्राववतीतिशेष तसिध्यायश्रतजिषणवमीदुषे ।
सकामेषु फलसेचनकर्त्रे निष्कामेषु तिरोमायन्यासदेहायदुष्टेषुधृतदंडाय संहारिमन्यवे ।१७। नामीनभीनीवतोक्त अनुग्रहोमस्या
धस्याप्यनुकंपासामितीमतिरिमनेनस्त्रीणां सता वसायमनपिवेनीतिसत्रयमितिशेष ।

श्रीकृष्णाश्लेषसुधयासाधुनिर्वृत तस्मामेवतीव्रेणविवशत्वापादकेनभक्तियोगेननत्रानिमग्नः ३ पुलकैरञ्चितानि
तानिसर्वाण्येवगात्राणियस्यमीलत्साहृशाश्रुच अश्रूणिमुञ्चन्तुतेनविदुरेणपूर्णार्थः कृतार्थोलक्षित यतोलगनतिय स्नेहप्रसर-
प्रसरेपुर तस्मिन्सम्प्लुतोनिमग्न ४ ज्ञागताननेबलोक तस्मात्नुलोकादेहादुसधानतत्मयन्नयडकुलसहृदादिनगनस्यानुर्य
स्मरणेनविस्मयवशानुबन्धः ५ श्रीकृष्णविरहेरणनतपमान प्रसाहः श्रीकृष्णएवहमणि सर्व्येषसा विद्या नेत्राममयोसतित्राज
गरेणकालमहासर्पेणाग्रीवामुनिलितभुजोगृहेषुलुब्धाधबधूनाकिंनुकुशलंब्रूयाप्रवृत्तिमान्नाह ६ नसोनापहीन येस
इवसतः हरिरयमिति श्रपितविदु मीनामत्स्यायथोडुपचक्रजलेषु तिविविनसतसतोः पितजानातियथाथामीनाहरिमत्स

समुहूर्तं मधुजलीकृष्णाश्लेषसुधयाप्लुतः जीवेनाक्रियोगेन निमग्नः साधुनिर्वृतः ॥४॥ पुलका-
ञ्चितसर्वाङ्गो मुञ्चन्मीलद्दृशाश्रुचः पूर्णार्थो लक्षितस्तेन स्नेहप्रसरसम्प्लुतः ॥५॥ ज्ञानकेऽपि गत
लोकान्नुलोकं पुनरागतः विमृज्यनेत्रेविदुरं प्रत्याहोद्धवस्स्मयन् ॥५॥ उद्धव उवाच कृ-
ष्णद्युमणिनिम्लोचे गीर्णेष्वजगरेणहि किंनुनः कुशलंब्रूयांगतश्रीषुगृहेष्वहं ॥६॥ दुर्भगोब-
तलोकोयं यदवो नितरामपि येसंवसन्तोनविदुर्हरिंमीनाइवोडुपं ॥७॥ इंगितज्ञाः पुरुप्रौ-
ढा एकारामाश्चसात्वताः सात्वतामृषभंसर्वे भूतावासममंसत ॥८॥

रूपमाकडुपसंसारतारकनविदुरितिकेचित्अथवामीनाक्षिमिगिलादय समुद्रमथनात्पूर्वंवसतोपिनडुपचन्द्रनविदुरिकेचि
त्किंभूतचन्द्रहरिजगरोगादिहारिणः श्रीहरिरयमितिनविदु यथाक्षीरसमुद्रेजातमुडुपंतत्रैवतत्रसा मीना केवलकमनीयक
श्रीजलचरड्सेपंविदु नत्वमृतमय इतितद्वत् यथाजलेप्रतिबिम्बितचन्द्रग्राहिणि ७ नागदीनवद्विनविदु नतुज्ञानसामग्र्य
भावादित्याह इंगितज्ञन्स्यजानतीतितथापुरुप्रौढाधेनधीलानिपुणाः एकस्मिन्नेवस्थानेरमतीतितथाएवंभूताअपि
भूतानामावासमीश्वरसन्तसात्वताम्रुषभंसात्वतश्रेष्ठममन्वत ॥८॥

श्रीमद्भा०
स्कं० ३ टी०
९

ये यादवा देवस्य मायया स्पृष्टा आवृताः । यद्वा ये चान्यदसदाश्रिताः सर्वमवगच्छन्ति ये न शिशुपालादयो ऽसदाश्रिताः इति तेषां
वाक्यै रात्मनिहरौ आत्मनो निश्चितचित्तस्य मम धीर्न भ्राम्यते इति भावः । अस्मिन्नु भृत्य एवेत्यर्थः ॥ ९ ॥ कोसौ हरिरित्यपेक्षाया-
माह । प्रदर्श्येति । नाततपसां अकृतपुण्यानामवितृप्तदृशां नृणां तावत्कालं प्रदर्श्य यो ऽन्तरधात्ताहितवान् । लोक-
लोचनमादाय स्वबिम्बं यस्मात्सर्वलोकलोचनानन्दकारी यस्मात् ॥ १० ॥ तदेव बिम्बं वर्णयति त्रिभिः । यन्मर्त्यलीलासु औपयिकं ॥
औपयिकं स्वस्यापि विस्मयजनकं । यतः सौभगर्द्धेः सौभाग्यातिशयस्य परं पदं परमाश्रयं भूषणानामपि भूषणानि अङ्गानि यस्मिन् ॥ ११ ॥ हा

देवस्य मायया स्पृष्टा ये चान्यदसदाश्रिताः । भ्राम्यते धीर्न तद्वाक्यैरात्मन्युप्तात्मनो हरौ ॥ ९ ॥ प्रदर्श्या-
तप्ततपसामवितृप्तदृशां नृणाम् । आदायान्तरधाद्यस्तु स्वबिम्बं लोकलोचनम् ॥ १० ॥ यन्मर्त्यलीलौ-
पयिकं स्वयोगमायाबलं दर्शयता गृहीतम् । विस्मापनं स्वस्य च सौभगर्द्धेः परं पदं भूषणभूषणाङ्-
गम् ॥ ११ ॥ यद्धर्मसूनोर्बत राजसूये निरीक्ष्य दृक्स्वस्त्ययनं त्रिलोकः । कार्त्स्न्येन चाद्येह गतं विधा-
तुरर्वाक्सृतौ कौशलमित्यमन्यत ॥ १२ ॥ यस्यानुरागप्लुतहासरासलीलावलोकप्रतिलब्धमानाः ।
व्रजस्त्रियो दृग्भिरनुप्रवृत्तधियोऽवतस्थुः किल कृत्यशेषाः ॥ १३ ॥

किञ्च यं परमानन्दकरं बिम्बं दृष्ट्वा लोकः सर्वोऽपि मात्र अद्य इदानीं इह विधिसृष्टौ कात्स्न्येन कौशलं चीनं समाप्तं निर्माणे मनु अनिर्माणेवा
यत्कौशलं तेषु एतत्कालं नगतमुपगतं नानात यत्तस्य कौशलमतीत्यमन्यत । तदुक्तं विधातुः सृष्टावपि लोकस्य दृष्टिः
यमुना ॥ १२ ॥ अनुरागेण प्लुतो आर्द्रो हासः सा लीला विनोदः लीलावलोकाश्च तैः स्वहस्तहासावनतैः प्रतिलब्धो मानो याभिस्ता इति स-
म्बन्धः तत्रैव तानुगतानि धियो यासां ताः कृत्यशेषाः असमापितकृत्या एव तस्थुः ॥ १३ ॥

एवम्भूतभिन्नप्रदर्शनेकारणमाह त्वीयात्मेवशातात्मज्ञातानिचरूपाणि तत्रज्ञातरूपेषु इतरे-पीड्यमानेषु अनुकंपित का-
तानुकंप आत्माऽस्यअज्ञोविनाय आविर्भूत महात्मरूपेणनित्यसिद्ध एव अग्निर्यथाकाष्ठेषुआविर्भवतितद्वत् अजस्य
जन्मनिहेतु महात्मभूततस्मात् कार्य्यलेशोयस्य अन्मतस्यतन्महदंशोतत्पुरुषइति १४ नतुकुतोसोपरावराणामीश पार
तत्रप्रतीतिस्तत्राह् यस्मा मामयेविमतङ्मितवर्तंडपेष्टचखेदयति तदेवाह् वसुदेवगेहेवधनागारेयज्जन्मनोविडवनञ्च
तुकरणानतुश्वसिद्धवद्वकस्मादात्मिर्जीवकसभयाद्धित्रिनिलीयवृजेवासश्चकालयवनादिरिपुभयादिवपुरान्मथुरायाअव

स्वज्ञातरूपेष्वितरैः स्वरूपैरभ्यर्द्यमानेष्वनुकंपितात्मा परावरेशोमहदंशयुक्तोह्यजोपिजातो
भगवान्यथाग्निः १४ मांखेदयत्येतदजस्यजन्म विडंबनंयद्वसुदेवगेहे व्रजेचवासोऽरिभया
दिवस्वयंपुराद्व्यवात्सीद्यदनंतवीर्यः १५ दुनोतिचेतःस्मरतोममैतद्यदाहपादावभिवंद्यपि-
त्रोः तातांबकंसादुरुशंकितानां प्रसीदतंनोकृतनिष्कृतीनां १६ कोवाअमुष्यांघ्रिसरोजरे-
णुंविस्मर्तुमीशीतपुमान्विजिघ्रन् योविस्फुरद्भ्रूविटपेनभूमेर्भारंकृतांतेनतिरश्चकार १७
दृष्टाभवद्भिर्ननुराजसूयेचैद्यस्यकृष्णंद्विषतोपिसिद्धिः यांयोगिनःसंस्पृहयंतिसम्यग्योगेन
कस्तद्विरहंसहेत १८

त्तीत पलायतः१५ एतच्चदुरेख्यरितस्मरतोममचेत कर्मभूतंदुनोतिव्यथयति तदेवदर्शयति यदाहेतिहेतातहेअंबचसुवा
प्रसीदतंप्रसादंकुरुतंनकृतानिष्कृति गुरुशुश्रूषणयैस्तेषांनोस्माकंइतिवक्रायचनतुरामाद्यभिप्राय १६ नतुतर्हिनीश्वर
एवकिन्नस्यात्तत्रतुअभावमात्रमेतन्नतत्राह त्रिभि कोवाअमुष्यघ्रिसरोजेयोरेणुस्तमपिविजिघ्रन्सेवमानः पुमान्विस्मर्तुं-
मीशीतशक्नुयात् विस्फुरद्भ्रूविटपभ्रूर्लीलावक्रतातल्लेन १७ नचतस्येश्वरत्वसाधनीयमवजिरपिद्वेष्टादिसाह दृ
ष्टेति यासिद्धिंसम्यग्योगेनयोगिन आप्नुमिच्छंति १८

आहवे कुरुपाण्डवयुद्धे पार्थास्त्रपूता निष्पापाः सन्तः ॥१९॥ तदेव परमैश्वर्यं सत्यपि यदुग्रसेनानुवर्तितं तत्पुनरस्मान्तापयतीत्याह। स्वयमिति द्वाभ्याम्। स्वयं तु एवंभूतः तस्य तत्कैङ्कर्यं नोऽस्मान् विग्लापयतीति उत्तरेणान्वयः। न साम्यातिशयौ यस्य सः त्र्यधीशः स्वाराज्यलक्ष्म्या प्राप्तसमस्तकामः बलिं करं अर्हणं वा हरद्भिः समर्पयद्भिः चिरकालीनैर्लोकपालैः किरीटकोट्या ईडितस्तुतः

तथैव चान्ये नरलोकवीरा य आहवे कौरवसमवारविंदं। नेत्रैः पिबंतो नयनाभिरामं पार्थास्त्रपूताः पदमापुरस्य ॥२०॥ स्वयं त्वसाम्यातिशयस्त्र्यधीशः स्वाराज्यलक्ष्म्याप्तसमस्तकामः। बलिं हरद्भिश्चिरलोकपालैः किरीटकोट्येडितपादपीठः ॥ तत्तस्य कैंकर्यमलं भृतान्नो विग्लापयत्यंग यदुग्रसेनं। तिष्ठन्निषण्णं परमेष्ठिधिष्ण्ये न्यबोधयद्देव निधारयेति ॥२२॥ अहो बकी यं स्तनकालकूटं जिघांसयापाययदप्यसाध्वी। लेभे गतिं धात्र्युचितां ततोऽन्यं कं वा दयालुं शरणं व्रजेम ॥२३॥

पादपीठो यस्य प्रणमतां किरीटसंघट्टेन घृष्टपादपीठ इत्यर्थः। तत्तस्य भृत्यवत् सेवनं नोऽस्मान् विग्लापयति। अङ्ग हे विदुर। तिष्ठन् उग्रसेनं परमेष्ठिधिष्ण्ये राजासने निषण्णं आसीनं न्यबोधयत् हे देव अवधारयेति ॥२२॥ एवमनुग्रहं दर्शयन्ति अहो इति आश्चर्ये। बकी पूतना असाध्वी यं स्तनकालकूटं विषं अपाययत् लेभे गतिं धात्र्युचितां ततोऽन्यं दयालुं कं शरणं व्रजेम

ननु भागवताने वन भगवानानुगृह्णाति इति विशेषितरासक्रीडासुरान् पहृत्य भागवतान् एवमन्येषां तो भागवतान् इवेतरेषिन गवक्षा
नाभिनिविष्टेन भगवतमपरोक्षं प्रापणीमाह मन्ये ऽसुरान् संरम्भो भाविता तेन मार्गेण अभिनिविष्टचित्तं येषां तान् अत एव ये सङ्ग्रा-
मे तार्क्ष्यं कश्यपं तस्य पुत्रं गरुडं अंसे स्कन्धे सुनाभायुधं चक्रायुधं हरिं पश्यन्त अचक्षत अपश्यन् तस्मात् ते अपि युक्त-
एवेत्यर्थः । यद्यपि च तस्मात् केनाप्युपायेन मनः कृष्णे निविष्टं स्यादिति २२ इदानीं तस्यावतारक्रमं कथयन् कृष्णादितं आरभ्य आ-
चरितं सङ्क्षेपेन कथयति वसुदेवस्य भार्यायां जातः भोजेन्द्र कंसः तस्य बन्धनागारे अस्या पृथिव्या शं सुखं कर्तुं चिकी-

मन्ये ऽसुरान् भागवतांस्त्र्यधीशे संरम्भमार्गाभिनिविष्टचित्तान् । ये संयुगे चक्षत तार्क्ष्यपुत्रमंसे
सुनाभायुधमापतन्तं २२ वसुदेवस्य देवक्यां जातो भोजेन्द्रबन्धने चिकीर्षुर्भगवानस्याः शम
जेनाभियाचितः २३ ततो नन्दव्रजमितः पित्रा कंसाद्विबिभ्यता एकादश समास्तत्र गू
ढार्चिः सबलो ऽवसत् २४ परीतो वत्सपैर्वत्सांश्चारयन् व्यहरद्विभुः यमुनोपवने कूजन्
द्विजसंकुलिताङ्घ्रिपे २५ कौमारीं दर्शयंश्चेष्टां प्रेक्षणीयां व्रजौकसां रुदन्निव हसन्मु
ग्धबालसिंहावलोकनः २६ स एव गोधनं लक्ष्म्या निकेतं सितगोवृषं चारयन्ननुगान्
गोपान् रणद्वेणुररीरमत् २७

पु. अजेन ब्रह्मणाभ्याचितः सन् २३ पित्राहेतुभूतेन नन्दव्रजं इतो गतः समाः संवत्सरान् गूढार्चिः गुप्ततेजाः २४ व्यहरत्
आक्रीडत् कूजद्भिर्द्विजैः पक्षिभिः संकुलिता व्याप्ता अङ्घ्रिपा यस्मिन् २५ रुदन्निवेति हसन् मुग्धबालस्य सिंहस्य तद्वद्वलोकनं यस्य सः २६ स एवाधिकवया भूतः सन् गोधनं चारयन् कथंभूतं गोधनं लक्ष्म्या
शोभादिसम्पदो निकेतनं सिता गोवृषा यस्मिन् नानावर्णो गोसंघो रणन् अनुकूलेन वेणुयोगेन अरीरमत् रमयामास २७

श्रीभ०मा० द०सं०टी० ९

प्रमुदन्नथान क्रीडनकानन्यणादिभिर्मिमात्रसिंहादीन्यथा २८ विपन्नान्मृतान्गोपान्गावश्चति गाश्च्रीशापतदेव तोयप्रकृतिस्थितानि विंश २९ द्वेदुपूजानगीनक्षनागर्वापूजेवगोसव तेनगोपराजनंद विसत्सचेतिचकाशादि कुसमकंन् गंबकुबेरानुचरस्य ग्रतिसमृदस्य ३० कोपादेवेतिमोत्र पर्वतस्य लीलातपत्रतेहेतुः ३४ सृष्टमुज्जाला लीलामंडलम्

प्रयुक्तान्भोजराजेनमायिनः कामरूपिणः लीलयाव्यनुदन्तांस्तान्बालः क्रीडनकानि
व २८ विपन्नान्विषपानेननिगृह्य भुजगाधिपं उत्थाप्यापाययद्भावस्तत्तोयं प्रकृतिस्थि
तं २९ अयाजयद्गोसवेनगोपराजं द्विजोत्तमैः वित्तस्य चोरुभारस्य चिकीर्षन्सद्व्ययं
विभुः ३० वर्षतीन्द्रे व्रजः कोपाद्भग्नमानेतिविह्वलः गोत्रलीलातपत्रेण त्रातोभद्रानुगृ
ह्णता ३१ शरच्छशिकरैर्मृष्टं मानयन्रजनीमुखं गायन्कलपदं रेमे स्त्रीणां मंडलमं
डनः ३२ ह ... श्री ... ग ... ते ... हा ... स ... या ... म ... स्या ... हि ... यो ... या ... कं ... ती ... स्क ...
विज्ञरी ... व ... वा ... धि ... यो ... यः १ ३ ... व ... वा ... ततः सङ्ग्रामपुरस्य पित्रोश्चिकीर्ष
यात्रां वलदेवसंयुतः निपात्य तुंगात्रिपुयूथनाथं हतं मकर्षद्व्यसुमोजसोर्व्याः १ सांदी
पनेः सकृत्प्रोक्तं ब्रह्माधीत्य सविस्तरं तस्मैप्रादाद्वरं पुत्रं मृतं पंचजनोदरात् २

इयतीति तथा ३२ ... २ तृतीये मथुराप्रसङ्गात्कंसवधादिकं ऊर्ध्वाद्वारकायाचा कंसेन मदवर्णोयत् ग्रामि स्मय पित्रोः सुखस्य चिकीर्षयैत्स्पर्थ तुंगात् राजमंचात् रिपुयूथानां नाथ्यकंसमसोरपि निजका- र्यगापित्रोः सुखार्थं १ ब्रह्मवेदसविस्तरंषडंगादिसहितं पंचजनोदरविदारणद्वारापुत्रमानीयेत्यर्थः २

भीष्मककन्याया रुक्मिण्या येराजानः समाजग्मुः कृष्णसमार्थं समाहूताः इति पाठेऽर्थः कृष्णाद्यर्थं केनसाधनेनश्रियोलक्ष्म्या सवर्णेनसमानेनरूपेणयद्यपि तया केवलश्रीकृष्णएवाहूतः नसर्वेतथापिनस्यालाद्वएपतेषामागमनेहेतुरेतिनवेत्याह तादृशे अतेएषामिषनापत्रपतामूर्ध्निपदंदधत् तयासतृगाधर्वदत्तायापरस्परसमक्षहपत्नाद्वनूषयार्थं पितुर्भिक्षयाजहारकः अनूनोस्वनागलक्ष्मणत्वात् तयास्वात्मनोपितनावसुपर्णः सुपर्ण यद्वा सुपर्णेऽस्वस्वनागसुधाप्रिस्यर्थं यद्वा श्रियःसर्वांकिन्या समानवर्णेदयनावककयसस श्रिय सवर्णेरुक्मीति नसमाहूता अत्रिश्रुपालादय किमर्थं भीष्मककन्ययासहेतो॥

समाजग्मुर्भीष्मककन्यया ये श्रियः सवर्णेन वपुःश्रियैषां । गांधर्वदत्तामिषतां स्वनागं जकोपदं मूर्ध्नि दधत् सुपर्णः ३ ककुद्मिनो विघ्नमोदमित्वा स्वयंवरे नाग्निजितीमुवाह । नदग्नमाना नपिगृहतोऽस्मान्नजिघ्नन् ग्रस्तमृतःस्वदारैः ४ प्रियंप्रयुयोम्यहवप्रियाया निधिमुराङ्खेनघुनसंयदर्थे वज्राद्वतसगणेरुषांध क्रीडामृगोनूनमयाबभूत्रा ५ सुतमृधेस्ववपुषाप्रसनंदृष्ट्वासुनोऽनोन्मथितंधरित्र्या आमंत्रितस्ततनया यत्त्रेषंदत्ताननन्दनः पुरमाविवेश ६

याचुमृथया नूतिर्भेवलिलेनदर्थं तत्रशिशुपालास्याकानवरलेनवपुभूषयाजरासभादीनानधिवाहेत्यवेनत्रैवपूर्ववत् ३ ककुद्मिनोवृषभानूत्रनिघ्नाप्तिकानुकलेतिनाग्निजितीस्तसृमनेनवर्मोत्मानेयेवातथापिताग्रृभ्याम कामयमानान् श्रान्तएषात्मानग्रस्तमृतोराज तव्वस्त्रेरस्तनएवजयान ४ वज्राश्रविता कुडलेदोमुस्वगेगत नदाप्रहस्वत तोपियाम्य स्त्रीपरतन्त्रप्रियाया सत्यभामाया प्रियंविधातुमिच्छुः शुभनपारिजातमानीतवान् यदर्थेयन्निमित्त कृष्णवज्री स्वीसिरित योद्धुमनवायाततस्वकार्यसाधकेननेनसुधोव्यमस्तस्याद्युक्तएवेत्याह क्रीडामृग इतिवज्री ५ सुतानंनवकोपत्वामथितहृनोमदृष्ट्वा तस्य मात्रा धरित्र्या भूम्या आमंत्रित प्रार्थित सन् तस्य तनयायनगदत्ताय हृत ओषराज्यं दत्वा ६

तर्जीत. पुरेकुजेनमीमेनवा आहृता ता प्रहर्षव्रीडानुरागाश्रुती सहिताये अवलोका सैर्जगृहुः स्वीकृतवत्यः ७ आसीदिति पाणीन् तत्तद्गृहेषु सन्ननिधिनिवाहोचितप्रकारसहितयथाभवति ८ सर्वतः सर्वगुणैः स्वतुल्यानि प्रकृतेर्याया विविधत्वनविस्तारं नदिच्छया यथा प्रकृतेर्विविधधाविबुभूषया ९ कालः कालयवनः मागधः जरासन्धः तेजः स्वपुंसां जीघनद्घातितवान् तेनहन्तत्वेन स्वपुंसां तेजः प्रभावमादिशत्

तत्राहृतास्ता नरदेवकन्याः कृतेन हृष्टा हृदि मार्गवेषं । तस्या अस द्योजगृहुः प्रहर्षव्रीडा-
नुरागप्रहितावलोकैः ॥७॥ आसीन्मुहूर्त एकस्मिन्नानागारेषु योषितां । सविधंजगृहे-
पाणीननुरूपः स्वमायया ॥८॥ तास्वपत्यान्यजनयदात्मतुल्यानि सर्वतः । एकैकस्यां दश
दश प्रकृतेर्विबुभूषया ॥९॥ कालमागधशाल्वादीननीकैः रुन्धतः पुरं । अजीघनत्स्वयं
दिव्यं स्वपुंसां तेज आदिशत् ॥१०॥ शंबरं द्विविदं बाणं मुरं बल्वलमेव च । अन्यांश्च दंतव-
क्रादीनवधीत्कांश्च घातयत् ॥ अथ ते भ्रातृपुत्राणां पक्षयोः पतितान्नृपान् । चचाल-
भूः कुरुक्षेत्रं येषामापततां बलैः ॥१२॥ स कर्णदुःशासनसौबलानां कुमंत्रपाकेन हतश्रि-
यायुषं । सुयोधनं सानुचरं शयानं भग्नोरुमुर्व्यां न ननंद पश्यन् ॥१३॥

बल्वलान् १० ११ भूप्रदेशविदिवल्वलान् स्वापदिकौ आत्मसुर पराक्रमाद्विनिर्यातयत् अघातयत् घातयत् निति विभाव दन्तव-क्रादीन् स्वयमवधीत् नृपान् घातयदित्यनुषङ्गः कथं नृपौ भ्रातृपुत्राणां कुरुपाण्डवानां पक्षयोः पतितान् येषामापततां बलैः सैन्यैर्भूः सर्वापि चचाल च कर्णदुःशासनसौबलानां कुमंत्रपाकेन हताश्री आयुश्च यस्य तं भग्नोरुं शयानं सानुचरं पश्यन्नपि न ननंद सन्तोषं नाप १३

मद्गुणश्रुतिमात्रेण मयि पुरुषोत्तमे मनोगतिरिति भक्ति सा निर्गुणस्य भक्तियोगस्य लक्षणं स्वरूप
मुदाहृतम् । अनिकामना कैमुत्यन्यायेनाह । सालोक्यमयासहैकस्मिँल्लोके वासः सार्ष्टिः समानैश्वर्यं सामीप्यं निकटवर्तित्वं सा
रूप्यं समानरूपता एकत्वं सायुज्यं अपि दीयमानमपि न गृह्णन्ति कुतस्तत्कामनेत्यर्थः ॥१३॥ किमिति न गृह्णन्ति तत्रैव परम
फलत्वादित्याह । स एवेति । न तु त्रैगुण्यं एवं हि लाभं स्वस्याप्ति परमफलश्च सिद्धे सनत्कुमारादीनां भक्तिमित्याह । एवं भक्तियोगेना
मजानाय ब्रह्मसायुज्यश एवं भूताया भक्तेः साधनान्याह । पञ्चभिः । निषेवितेनेत्यनिमित्तेन स्वधर्मेण नित्यमनो

मद्गुणश्रुतिमात्रेण मयि सर्वगुहाशये । मनोगतिरविच्छिन्ना यथा गङ्गाम्भसोऽम्बुधौ ॥ लक्षणं भक्तियोगस्य नि
र्गुणस्य ह्युदाहृतम् । अहैतुक्यव्यवहिता या भक्तिः पुरुषोत्तमे ॥ सालोक्यसार्ष्टिसामीप्यसारूप्यैकत्वमप्युत । ३
दीयमानं न गृह्णन्ति विना मत्सेवनं जनाः ॥१३॥ स एव भक्तियोगाख्य आत्यन्तिक उदाहृतः । येनातिव्रज्य त्रिगु
णं मद्भावायोपपद्यते ॥१४॥ निषेवितेनानिमित्तेन स्वधर्मेण महीयसा । क्रियायोगेन शस्तेन नातिहिंस्रेण नि
त्यशः ॥१५॥ मद्धिष्ण्यदर्शनस्पर्शपूजास्तुत्यभिवन्दनैः । भूतेषु मद्भावनया सत्त्वेनासङ्गमेन च ॥१६॥ महतां
बहुमानेन दीनानामनुकम्पया । मैत्र्या चैवात्मतुल्येषु यमेन नियमेन च ॥१७॥ आध्यात्मिकानुश्रवणान्ना
मसङ्कीर्तनाच्च मे । आर्जवेनार्यसङ्गेन निरहङ्क्रियया तथा ॥१८॥ मद्धर्मिणो गुणैरेतैः परिसंशुद्ध आशयः । पु
रुषस्याञ्जसाभ्येति श्रुतमात्रगुणं हि माम् ॥१९॥ यथा वातरथो घ्राणमावृङ्क्ते गन्ध आशयात् । एवं योगर

मितिनिमित्तेन महीयसा श्रद्धादियुक्तेन क्रियायोगेन पञ्चरात्राद्युक्तपूजामार्गेण शस्तेन निष्कामेन अस्रवहिंसामत्सरादि
मत्स्यवर्जं नातिहिंस्रं सत्त्वेन धैर्येण असङ्गेन वैराग्येण ॥१६॥ धामधर्मिणः नगवद्धर्मानुष्ठातुः पुरुषस्याशयश्चित्तम् ॥१९॥ आशयमभि
नैयतः श्रोत्र इत्यादि वातो रथः प्रापको यस्य गन्धस्य आशयात् स्थानात् घ्राणमावृङ्क्ते आत्मकान्तो निश्चयिका रिसमयदेन ॥२०॥

चित्तस्थितिरूप्य सर्वेषु भूतात्मन्ववस्थितं सत्यवतीति यत्केवलमेव प्रतिमादिनिष्ठानिन्दत्याह अहमिति। मान द्वि। अर्चाविडंबनमनुक
रणं श्रद्धारहितं पूजाविडंबनमिति वा। अत्र कोपि त्वां वेद निंदा। क्रमेण वर्त्मैति निषिद्धं ।१४। हित्वार्चा देवता। २५। भस्मन्येव यथा।
अपि तु यथा भस्मनि न ज्वलितं कस्य ।२४। मां हितं किमर्चार्हं वर्द्धनमनर्थकमिव नेत्याह। आत्मादावितिसर्वेषु भूतेषु अवस्थितं मां
स्वहृदि यावन्न वेद स्वकर्मकृन्मम कर्माविरोधेन यथा स्वकर्मस्थाने कर्मेति ह्याया अधिसत्वाव स्थित्यर्चकेनावति। ।२४। अन्तरो

अहं सर्वेषु भूतेषु भूतात्मावस्थितः सदा। तमवज्ञाय मां मर्त्यः कुरुतेर्चाविडंबनं ॥ यो मां सर्वेषु भूतेषु सन्तमा
त्मानमीश्वरं। हित्वार्चां भजते मौढ्याद्भस्मन्येव जुहोति सः ।२२। द्विषतः परकाये मां मानिनो भिन्नदर्शिनः।
भूतेषु बद्धवैरस्य न मनः शान्तिमृच्छति ।२३। अहमुच्चावचैर्द्रव्यैः क्रिययोत्पन्नयानघे। नैव तुष्येर्चितोर्चायां
भूतग्रामावमानिनः ।२४। अर्चादावर्चयेत्तावदीश्वरं मां स्वकर्मकृत्। यावन्न वेद स्वहृदि सर्वभूतेष्वव-
स्थितं ।२५। आत्मनश्च परस्यापि यः करोत्यन्तरोदरं। तस्य भिन्नदृशो मृत्युर्विदधे भयमुल्बणं ।२६। अथ मां सर्व-
भूतेषु भूतात्मानं कृतालयं। अर्हयेद्दानमानाभ्यां मैत्र्याभिन्नेन चक्षुषा ।२७। जीवाः श्रेष्ठा ह्यजी-
वानां ततः प्राणभृतः शुभे। ततः सचित्ताः प्रवरास्ततश्चेन्द्रियवृत्तयः। तत्रापि स्पर्शवेदिभ्यः प्रवरा रसवेदि-
नः। तेभ्यो गन्धविदः श्रेष्ठास्ततः शब्दविदो वराः ।२९।

आत्मनश्च परस्यापि यः करोत्यन्तरमल्पमपि भेदं पश्यति उदरमेव भेदप्रयोजकं यस्य सः। अत एव तस्य भिन्नदृशो भयमुल्बणं करोमि। ततश्च
यस्मात् सर्वेषु भूतेषु कृतालयः कृतावासः अतस्तेषु भूतात्मानं मामर्हयेत् अभिन्नेन चक्षुषा समदर्शनेन ।२७। तत्रापि विशेषतो रमा
नाद्य तिरस्कार्यं... जीवाः जीवाः चेतना इत्यर्थः। ततः प्राणभृतः सचित्ताः ज्ञानवन्त
इन्द्रियवृत्तयः ... स्पर्शवेदिभ्यो रसवेदिनः ...
शिप्रतिपाद्यः ... ।२९।

श्रीमता अहंकारावच्छिन्नेन आत्मना शुद्धस्वरूपस्य साक्षिणोऽवच्छेदानवच्छेदाभ्याम् करणेन कर्त्तृत्वेन दृष्टान्तमाह। चक्षुषा अहंकारावच्छिन्नेनार्किणाम् अस्य ... मिव ... आत्मदृक् ... प्रपद्यते। मुक्तलिङ्गं निरुपाधिकं सत् लिङ्गे प्रतीते अहंकारे सदाभासं तु प्रतिभासमानम् असत्यपि ... आत्मनि ... विशेषमाह। सतः कारणस्य प्रधानस्य बन्धुमधिष्ठानम् असतः कार्यस्य सर्वस्य चक्षुः प्रकाशकं सर्वेषु कार्यकारणेषु अनुस्यूतम् अद्वयं परिपूर्णम्॥५॥ अहंकारोपहितेनात्मना स्वस्वरूपप्रतिपत्तिः दृष्टान्तमाह यथेति जलस्थित आभासः सूर्यप्रतिबिम्बो यदा गृहान्तर्वर्त्तिना ... स्फुरति तदा गृहकोणस्थितेन पुरुषेण ... स्थले।

उपलभ्यात्मनात्मानं चक्षुषेवार्कमात्मदृक्। मुक्तलिङ्गं सदाभासमसति प्रतिपद्यते॥ सतो
बंधुमसच्चक्षुः सर्वानुस्यूतमद्वयं॥५॥ यथा जलस्थ आभासः स्थलस्थेनावदृश्यते। स्वाभासे-
न तथा सूर्यो जलस्थेन दिवि स्थितः॥६॥ एवं त्रिवृदहङ्कारो भूतेन्द्रियमनोमयैः। स्वाभासैर्ल-
क्षितोऽनेन सदाभासेन सत्यदृक्॥७॥

स्थितेन स्वाभासेन सूर्यप्रतिबिम्बेन यथा गृहमध्यस्य आभासो दृश्यते। गगनस्थस्य सूर्यस्य प्रतिबिम्बस्यापि मानत्वाभावात्तथा ग्राह्यः। यथा चेत्यर्थः। यथा च जलस्थेन दिवि स्थितः सूर्यो लक्ष्यते॥६॥ एवं भूतेन्द्रियमनोमयैर्देहेन्द्रिय मनोभिरवच्छिन्ने स्वाभासे आभासविशिष्टे त्रिवृदहंकारे लक्षितोऽन आभासोऽयम् अस्मिन् तेन रूपेण लक्षितः स्वाहंकारस्था आभासविना विषयाभासानुपपत्तेः अनेनाहंकारेण सदाभासेन तामससत्त्वरूपरमार्थं ... सत्यदृक् आत्मा लक्षितः इत्यर्थः॥७॥

२२३

इत्यामीषु गुणिमा क्लिलेन सुख लम प्रति पत्ति मनुभवतो दर्शयति त्रिभिः भूता दिषु असति अप्रसक्ते आकृते निवर्तन्ते निवृत्तम सुयस्त्र तदा विनिर्मुक्तो निरहंक्रियस्तदा आत्मनः प्रतिपत्तव इति त्रासेन मन एव अपप्रत्ययादि तदा विनिर्मुक्तो सम स्ति तर्हि आत्मनः अस्य अप्रतिबन्धक किं सदा सति तत्र ऊर्ध्वं सम्यक् जातो बहले असविकल्पकतया स्फुटं प्रतीत सुषुप्ति गुणतान्तरद्वाराहंकार विषयस्य लीन त्वात् न च विषयेहंकारेण हेतुतिः स्वयम नष्टो प्रमृष्टमात्मान न हत्व मन्यमानो यस्त्र नस्वनाशे नस्य नश्यत्सा संदेहीत्यनन्तरत्रि विषयापत्रस्त त्रैविध्य स्तव्य अवलीनस्य भेदभाव न तु सुषुप्तौ नष्टि विवत्रत्र मृते विस्तुरुत्सह मस्त्वाह नकिं

भूतसूक्ष्मेन्द्रियमनोबुद्ध्यादिष्विह निद्रया॥ लीनेष्वसति यस्तत्र विनिद्रो निरहंक्रियः॥ मन्यमानस्तदात्मानमनष्टो नष्टवन्मृषा॥ नष्टेऽहंकरणे द्रष्टा नष्टवित्त इवातुरः॥ एवं प्रत्यवमृश्यासावात्मानं प्रतिपद्यते॥ साहंकारस्य द्रव्यस्य यो वस्थानमनुग्रहः॥ दत्तद्वितिमीष॥ पुरुषं प्रकृतिर्ब्रह्मन्न विमुञ्चति कर्हिचित्॥ अन्योन्यापाश्रयत्वाच्च नित्यत्वादनयोः प्रभो॥

॥२०॥

चिदचे द्विष्मितिविशेषहार्मविनाकेवलस्यात्मन प्रति सधान्या द्विसाह्॥ एवमिति न तु तस्य निसर्गनिसाहंकारस्यान्तनीतेन कथं निरहंक्रियत्वं तत्राह॥ साहंकारस्य द्रव्यस्य कार्य्य कारणस धातस्य अनुग्रहः ॥ प्रकाशकः अवस्थानं तत्र्य विशेषणं तयोः हंकारस्यापि द्रव्यत्वाद्युन तद्गतानि निर्विकल्प तमात्मानमिस्य स्वयं॥ एवमपि विरक्तिः सा रा सपि विषयेषु प्रकृतिपुरुषयोः परस्पर त्यागानाशात् कथं मुक्तिरिति पृच्छति पुरुषमिति त्रिभिः॥ २१॥

[illegible]

म न्ट्र्वज्ञाना यथा चदेहाद्य[illegible]न्वा[illegible] [illegible] कल्कि नकुरु[illegible] [illegible] [illegible]
देहावलिम्भि विश्वो म संयोगाद्य नादि[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] दुर्गा [illegible]
[illegible] ईश्वरस्य [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
प्रन सुरुषा [illegible] [illegible] धर्म्मस्तं [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] गृहाश्रम. [illegible]
[illegible] ॥४॥

[illegible]

[illegible]

॥श्रीशुक उवाच॥ इत्येवमुत्तरामातः स वै ब्रह्मर्षिसुतः सिंधुपतय आत्मसतत्वं विगणयतः परानुभावः परमकारुणिकतयोपदिश्य रहूगणेन सकरुणमभिवंदितचरण आपूर्णार्णव इव निभृतकरणोर्म्याशयो धरणिमिमां विचचार॥२४॥ सौवीरपतिरपि सुजनसमवगतपरमात्मसतत्व आत्मन्यविद्याध्यारोपितां च देहात्ममतिं विससर्ज॥ एवं हि नृप भगवदाश्रिताश्रितानुभावः॥२५॥ [illegible] यो ह वा इह बहुविदा महाभागवत त्वयाभिहितः परोक्षेण वचसा जीवलोकभवाध्वा स ह्यार्यमनीषया कल्पितविषयो नाञ्जसाव्युत्पन्नलोकसमधिगमः॥ अथ तदेवैतद्दुरवगमं समवेतानुकल्पेन निर्दिश्यतामिति॥२६॥

इति श्रीभागवते महापुराणे [illegible]

[illegible]

पं०स्कं०अ० १

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ [illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ राजोवाच ॥ प्रियव्रतो भागवत आत्मारामः कथं मुने । गृहेऽरमत यन्मूलः कर्मबन्धः पराभवः ॥१॥ न नूनं मुक्तसंगानां तादृशानां द्विजर्षभ । गृहेष्वभिनिवेशोऽयं पुंसां भवितुमर्हति ॥२॥

[illegible]

१

अथश्रीमज्ञानमनपंचमरू॥प्रथमपत्र

एव मन्योन्य वितमतिष रोएभ न ति निमयेन विरुद्धवैरा नुबंधो यस्य तथा विशेषो पि परस्पर विवहन्नवि वाहा विसनबंधु कुर्वन् ... इति फलं ॥ अ
भेर्यित वाधे जपसर्गैश्च वि घातिनि विपन्न मृतप्राय न वति ॥ २॥ पुरस्सूपल म ... ति ॥ तास्ता नु विपन्ना नु मृतान् विहाय आन परिगृह्य वि॰ ॥ तोत
द्वयन्यत प्रस्थित नप्रतिनावर्तते हे वीर ... मार्ग ... अत्र सार्थे कश्चिदपि समर्थोपि ... मनस्विन ... निर्जितादिगजे
कृत्वे अभिमयवृ इति नु धिनिमितमूलाभावबंधैः ... पद ... लोकने ... वीमेवानुवं
धयति ॥ ३॥ ... इति ... कुमारा ... अनुजा ... तदा ... मत्त पदा ... हा

स सोऽन्यदिन क्षितिपागाढवैरानुबंधो मवद्धन्मित्रस्य॥ अथ सप्तमु क्षितु सकक्कुझिनवाधोप
सर्गे विहरन्विपन्न॥२॥ तो तान्विपन्नान् सहितत्राननविहाय आन परिगृह्य सार्थे॥ आव
नते ह्यापि न कश्चिदत्र वीराध्वनः पारमुपेति धीरं॥३॥ मनस्विनो निर्जितदिग्गजेन्द्रा मयेतिम
वैनु विवर्धवेराः॥ मृधेश्वयी रम तुतत्र जंजनियनतेन्य सदद्रोग नवैरो ऽत्रियाभि॥४॥ स सज्जाति-
कापिलता मुक्ता श्रय सदाश्रयाः॥ अ ऋषदहिज सुहः॥ कचित्कदाचिद्दरिचक्र नत्रसन्॥ स-
म्यक्लिधर्मेन कककक गृहै॥६॥ तिर्यक्चिनो हंसकुलं स माविज्ञान्नरोचयच्छीलमुपेतिवानरानन
ज्ञानिरासेन मुनिर्नितृजिय परसरोधीज्ञाए निसृष्टवधि॥७॥

ए कलल ... विना ... सेषु ... पत्येषु ... सिंहमुद्गान ... वक ... कम र
एवं ... रहा ... कादिलव ... तथा ... व ... न ... मा
ना ... प्रविश्य ॥ ... पूर्व कवुन ... पुन ... पीत
... निरासेन वानर ... मित्रः ... सुख ... लोन ... ति ... न ॥ ७॥

[illegible]

कुमेषु रक्षन् सुतदारवत्सलो भ्रात्रीय दीनो विवशः स्वबंधने ॥ क्वचित्प्रमादाद्गिरिकंदरे पतन् वल्ल्यां गृहीत्वा गजभीत आस्थितः ॥ ७ ॥ अतः कथंचित्स विमुक्त आपदः पुनश्च सार्थं प्रविशत्यरिंदम । अध्वन्यमुष्मिन्नजया निवेशितो भ्रमन् जनोऽद्यापि न वेद कश्चन ॥ ८ ॥ रहूगण त्वमपि ह्यध्वनो ऽस्य संन्यस्तदंडः कृतभूतमैत्रः । असज्जितात्मा हरिसेवया शितं ज्ञानासिमादाय तरातिपारम् ॥ ९ ॥ राजोवाच ॥ अहो नृजन्माखिलजन्मशोभनं किं जन्मभिस्त्वपरैरप्यमुष्मिन् । न यद्धृषीकेशयशःकृतात्मनां महात्मनां वः प्रचुरः समागमः ॥ १० ॥ न ह्यद्भुतं त्वच्चरणाब्जरेणुभिर्हतांहसो भक्तिरधोक्षजेऽमला । मौहूर्तिकाद्यस्य समागमाच्च मे दुस्तर्कमूलोऽपहतोऽविवेकः ॥ ११ ॥ नमो महद्भ्योऽस्तु नमः शिशुभ्यो नमो युवभ्यो नम आवटुभ्यः । ये ब्राह्मणा गामवधूतलिंगाश्चरंति तेभ्यः शिवमस्तु राज्ञाम् ॥ १२ ॥

[illegible] महत्स्वथो । [illegible] ॥ १२ ॥

योऽसौ गुह्यहरणेनाश्रितमितं च कुञ्जो पिङ्गो रोदे नासिञ्चमानो नगवन्तान्स्रोतसा विपुलो विभवो
मूल। १९। न हि मन्त्रविधेयत्वं नो धृतं पृष्टो नामाधिपति खेदी पैव धौ ॥ मम विज्ञ वेणु पुत्र नाम सुमन शिक्या
दाम्ब वर्षपान्नि तेषु स्वयं भगवान्नगवतः परमकलाथ यज्ञ आत्मभूतस्य हरिश्चन्द्र रवि दस्तु पञ्च
२०॥ अमीमधुरुहेमिधपुष्टसुधामान्ता जित्शीलो हिनारोहिवसनि शिनिवृत्तपृष्ठसुता नेयाम्बर्षगिरयः संवि
वनद्यश्चाभिजाता ‘श्लोको वर्द्धमानो मनोजवः पवहर्योऽन्दो नन्दनः सर्वतोभद्र’ इति॥२१॥ अनयामृतोधात्रा
प्र्यका भीर्थवती रूपवती पवित्रवती शुक्लेति॥ यासामम्भः पवित्रममलमुपयुञ्जाना पुरुषऋषभद्रविण
देवकसंज्ञा वर्षपुरुषा आपोमयं देवमपां पूर्णेनाञ्जलिना यजन्ते॥२२॥ आपः पुरुषवीर्याः स्थ पुनन्ती
र्वं स्वनाम कुनीताः भीवशीः स्म व्यजतामालमनाशुवहन्ति॥२३॥ एवं पुरस्तात्क्षीरोदात्परितउपवेशितः शा
कद्वीपो द्वात्रिंशल्लक्षयोजनायामः समानेन च दधिमण्डोदेन परीतो यस्मिन्शाकनाम महीरुहः स्व
क्षेत्रव्यपदेशको यस्य ह महासुरभिगन्धस्तं द्वीपमनुवासयति॥२४॥ तस्यापि प्रैयव्रत एवाधिपतिर्नाम्ना
मेधातिथिः सोऽपि विभज्य सप्त वर्षाणि पुत्रनामानि तेषु स्वात्मजान्पुरोजवमनोजवपवमानधूम्रानीक
चित्ररेफबहुरूपविश्वधारसंज्ञान्निधाप्याधिपतीन्स्वयं भगवत्यनन्त आवेशितमतिस्तपोवनं प्रविवे
श॥२५॥ एतेषां वर्षमर्यादागिरयो नद्यश्च सप्त सप्तैव ईशान उरुशृङ्गो बलभद्रः शतकेसरः सहस्रस्रोतो

२३ ग्र०। आ साकेतुमि आश्यदिद्दंमि निःश्रेय० जलजन्मत्रि साव मजला कनकप ग्रामयुता भायुतानि संस्थान तादिर्यन्ता महो।
राख्य समन्तरदक्षिणस्यां मानसोत्तरे। ततो मेरा छिन्न सुपिण्डकमण्डलमन मूर्द्धि संकर्मेकि नत्कुलस्सा ली मह दिसाघनेना स प्रकर्मो।

श्चनद्यो सुहोतनय सर्वस्थिरपराजितायचपर्वसिहस्र सु निर्भिज भुवि रिति। एवमेव दर्भपुत्र धातकि तत्त्रसमसयत्र।
तदा नस्वतामुख्य नाम्ना नेनगवन वाय्वा नकृत्रा या याम विधूनरज क्षमम। परमसमाधिना अजनेया पश्च
नेश्चनिरपसूनानिर्धोवि नसर्ता निकेतुमि। स्वतस्योमी श्वरसा ज्ञा सु ज्ञानोयद क्षेद्ध मिमिनि एवमेवद
१४ धिमहेोदासरत पुष्करद्वीपस्ततो द्विगुणा स समं तत उपकल्पितः स्वमाने न स्वादूदकेन समुद्रेण।
वहिरावृतो यस्मिन् बृहत्पुष्करं ज्वलन शिखामलकनकपत्रायुताः युतं भगवतः कमलासनस्याध्या
सनं परिकल्पितं तद्वीपमध्ये मानसोत्तरनामैक एवार्वाचीनपराचीनवर्षयोर्मर्यादाचलोऽयुतयोजनोच्छ्रायायामो
यत्र तु चतसृषु दिक्षु चत्वारि पुराणि लोकपालानामिन्द्रादीनां यदुपरिष्टात्सूर्यरथस्य मेरुं
परिभ्रमतः संवत्सरात्मकं चक्रं देवानामहोरात्राभ्यां परिभ्रमति। तद्द्वीपस्याप्यधिपतिः प्रैयव्रतो
वीतिहोत्रो नामैतस्यात्मजौ रमणकधातकिनामानौ वर्षपती नियुज्य स स्वयं पूर्वजवद्भगवत्कर्मशील
एवास्ते। २९ तद्वर्षपुरुषा भगवन्तं ब्रह्मरूपिणं सकर्मकेण कर्मणाराधयन्तीदं चोदाहरन्ति। यत्त
त्कर्ममयं लिङ्गं ब्रह्मलिङ्गं जनोऽर्चयेत्। एकान्तमद्वयं शान्तं तस्मै भगवते नम इति। ३० ततः परस्ताल्लो
कालोको नामाचलो लोकालोकयोरन्तराले परित उपक्षिप्तः। ३१॥

टी० पिव्याख०।

मत्र कर्मफलस्यापेक्षालिङ्गं यतीयस्मात् एकस्मिन्निव परमेश्वरे अन्तोति ब्रह्म स्वनत। ब्रह्म एवव स्नात तत्र ततः श्रीधरात् पर स
वलोक सर्वौ ब्रह्मालोकयान्तरेऽश्रा। लोकालोक नव हि तमयोरन्तराले परितोऽभिप्रायो नित्यर्थः।

अन्नतास्वरितमाह स्वानिनिघ्नमायाकृतमिथ्या मत्तनासह मत्स्यहित्वा पूर्वमाहार। कर्मिमा लाव निवलय्याल्वे त्र ओजसा क्रमते। विश्वस्थित्या पातु मिस्पसानुयग। स्तोत्र पाठकामने त्यस्य हे तद्स्पर्थ ,यतश्च कीदृशी भीबधी नावी कथा च निधि मा क्षयमूताति सनमः जगतीय प्राण गणासन्नान्नित्यवृ श्रेष्ठः तन्नाक्षियनमाता श्रियनमा।।२५।। अकूपाराय कूर्मायसर्वे सप्तसु सत्वगुणो विशेषणायस्य अनुपलक्षितस्थानाय नमा सना।स्थिरत्वा कूर्मो भीवे भीजसे कालान वक्ति भाय मूर्ते सर्वेगताय अवस्थानायश्चाधाराय।। तत्र निजमायया पितवस्तुविशेषमनर्थदृष्टेस्वरूप हृत्रूपपृथिव्यादिविषयसेवरूपमत्त पृथग्भाति। कथं तत्तवव्हत्ति रूपे स्रपितनिरूपितरूपसंख्यानाधिकृत त्यथार्थानिजोपलम्भना नन्नाहि मरीचि जल मेना वदितिसरव्यातुत्था भवत्ते। अव्यपदेशाहरूपिणेऽनिर्देश्य रूपायकारणाय व्यक्तरूपस्य दर्शयन् तस्य दृश्य स्वरूपादनतिरेकं

न वान्युगान्ते र्णवेऽस्मिमालि निःतोणीमिमामोषधिवीरुधां निधिं। मयात्र हे सक्रमतेन ओजसा नमो जगन्नुताण मन्नममेनिममद्रुति।।२४।। हिरण्मयेऽपि भगवानिवसति कूर्मतनुं बिभ्राणः तस्य तत्प्रियतमां तनुमर्यमा सह वर्षपुरुषैः पितृगणाधिपतिरुपधावति मंत्रमिमं चानुजपति।।२५।। ॐ नमो भगवते अकूपाराय सर्वसत्त्वगुणविशेषणायानुपलक्षितस्थानाय नमो वर्ष्मणे नमो भूम्ने नमो नमोऽवस्थानाय नमस्ते।।२६।। यद्रूपमेतन्निजमाययार्पितमर्थस्वरूपं बहुरूपरूपितं। संख्या न यस्यास्त्ययथोपलम्भनात्तस्मै नमस्ते व्यपदेशरूपिणे।।२७।। जरायुजं स्वेदजमंडजोद्भिदं चराचरं देवर्षिपितृभूतमैन्द्रियं। द्यौः खं क्षितिः शैलसरित्समुद्रद्वीपग्रहर्क्षेत्यभिधेय एकः।।२८।। यस्मिन्नसंख्येयविशेषनामरूपाकृतौ कविभिः कल्पितेयं संख्या यया तत्त्वदृशापनीयते तस्मै नमः सांख्यनिदर्शनाय ते इति।।२९।। उत्तरेषु च कुरुषु भगवान् यज्ञपुरुषः कृतवराहरूप आस्ते। तं तु देवी हैषा भूः सह कुरुभिरस्खलितभक्तियोगेनोपधावति। इमां च परमामुपनिषदमावर्तयति।।३४।। ॐ नमो भगवते मंत्रतत्त्वलिंगाय यज्ञक्रतवे महाध्वरावयवाय महापुरुषाय नमः कर्मशुक्लाय त्रियुगाय नमस्ते।।३५।।

माह्णिरासुमेति। भीषयहर्तो विश्वनिषिध्य स्वमिवेकोऽनलघानिरिक्तो गतः सर्वं स्वस्मिद्व लीला विश्रमोरस्यार्थे।।२७।। अथ पंच नामन्यूहत त्निरासेन प्रणमति। आसनिध्याया व्यक्तेना विशेषणे धाता निभामा निरूपाएपा तनय अध्यस्ता हृदयेतिनिरूपितप्रधानविकृति कपिलोमिव्दिं त्रियश्चतुर्विंशाणाह्नि संख्या कालेतास्ती अध्यात्मरूप इति आगमेन तत्त्वानि नापनीयते तस्मै नेमा सम्यनिदर्शनाय सांख्य सिद्धान्तरूपाय भगवतेऽपरमा विंशत्या दोनिधि।।३४।। यज्ञानुरूपयातं विशुद्धरूपम्बव्यवस्थ भिन्नैरत्नविनलिलपा इति तत्त्वलिंगाय। यज्ञो रूप यज्ञकर्म निजदिव्याय क्रतव नमहाध्वरा अश्वमेधवनादूतायस कर्मणा शुक्लाय प्रकाशाय यत्तदा त्रियुगाय कृतयुगेष्वलामा यत्राप्रकाशत्रियुगोऽलतेनाप।।३५

[illegible]

यस्य स्वसंकथा ... [illegible] ... मनसा ... [illegible] ... क्रियार्थैर्नमई

[illegible] ... निरीक्षितानां ... [illegible]

... [illegible] ... नमो नमः ... [illegible]

... [illegible] ... गुरु ... [illegible]

... [illegible] ... ॥ ५ ॥ इ-

ति श्रीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे ... [illegible] ... ॥ श्रीशुक उवाच ॥ बिंदु

... [illegible] ... परमभागवतो ... [illegible]

... [illegible] ...

... [illegible] ... गायन्ति ॥

[illegible]

[illegible]

संसर्गिको दोष एव नूनमेकस्यापि सर्वेषां संसर्गिणां न विनुमहेनीति निश्चित्य नित्यमकृपणव
चो राजा रहूगणोऽभ्याशितवृद्धोऽपि निसर्गेण बलात्कृत ईषदुत्थितमन्युरविस्पष्टब्रह्मतेजसं जा
तवेदसमिव रजसावृतमतिराह ॥५॥ राजोवाच ॥ अहो कष्टं भ्रातर्व्यक्तमुरुपरिश्रान्तो दीर्घमध्वा
नमेक एव ऊहिवान् सुचिरं नातिपीवा न संहननाङ्गो जरसा चोपद्रुतो भवान् सखे नो एवापर
इति संघट्टिन इति बहु विप्रलब्धोऽप्यविद्यया विरचितद्रव्यगुणकर्माशयस्वचरमकलेवरे
ऽवस्तुनि संस्थानविशेषेऽहं ममेत्यनध्यारोपितमिथ्याप्रत्ययो ब्रह्मभूतस्तूष्णीं शिबिकां पूर्व
वदुवाह ॥६॥ अथ पुनः स्वशिबिकायां विषमगतायां प्रकुपित उवाच रहूगणः ॥७॥ किमि
दमरे त्वं जीवन्मृतो मां कदर्थीकृत्य भर्तृशासनमतिचरसि ॥८॥ प्रमत्तस्य च ते करोमि चि
कित्सां दण्डपाणिरिव जनताया यथा प्रकृतिं स्वां भजिष्यसीति ॥९॥

[illegible]

श्रीमज्जा°
पं°४०
३३

[illegible]

एवं बद्धानवद्यमपि नाम यणं नरदेवाजिमानं जसामममातुविद्विष महेन तिरस्कृतात्मा
गवस्त्रियनिकेतं पंडितमाभिनं सज्जगवान ब्राह्मणान्त्रह्मभूतः सर्वभूतसुहृदात्मा योगेश्व
रचर्याया नाति मुस्तकं मतिं स्रायमान इव विगतस्मय इह मानुषा: ॥२॥ [illegible] तयो
दितं मध्यमविषंजयं जनं समिस्याद्धद्विवीरभारः पातुर्यां दिव्यादक्षिणमयभक्ता पीचेतिरस्त्रो
तविहीथ्रमादः स्त्रो स्रौ लंका त्वंमा भयप्राध बध्यकुतस्व यकं लितिरिक्षाजरात्तनिकार
जिर्भेसुरहं महः श्रुचोदेहे नजानस्य हिमेनमंति ॥३॥

[illegible]

यथा हि शिवप्रसादाद्बलिः सुतले निहितः सुखमास्ते एवं महादेवप्रसादात्मयोऽपि सुखमास्ते इत्याह तत इति । तलातले त्रिपुराधिपतिर्मयो
महीयते ॥२८॥ निकाशिरसां सर्पाणां क्रोधवशो नाम गणः कुहकादयः प्रधाना यस्मिन् पक्षिराजाधिपतेः गरुडात् ॥२९॥ महाभोगवन्तः ॥
॥३०॥ विबुधप्रत्यनीका देवशत्रवः सकलेषु लोकेषु अनुभावः प्रभावो यस्य तेजसा प्रतिहतो बलावलेपो बलगर्वो येषां ते ॥

ततोऽधस्तात्तलातले मयो नाम दानवेंद्रस्त्रिपुराधिपतिर्भगवता त्रिपुरारिणा त्रिलोक्याः शं चिकीर्षुणा निर्दग्धस्वपुरत्रयस्तत्प्रसादाल्लब्धपदो मायाविनामाचार्यो महादेवेन परिरक्षितो विगतसुदर्शनभयो महीयते ॥२८॥ ततोऽधस्तान्महातले काद्रवेयाणां सर्पाणां नैकशिरसां क्रोधवशो नाम गणः कुहकतक्षककालियसुषेणादिप्रधाना महाभोगवंतः पतत्त्रिराजाधिपतेः पुरुषवाहादनवरतमुद्विजमानाः स्वकलत्रापत्यसुहृत्कुटुंबसंगेन क्वचित्प्रमत्ता विहरंति ॥२९॥ ततोऽधस्ताद्रसातले दैतेया दानवाः पणयो नाम निवातकवचाः कालेया हिरण्यपुरवासिन इति विबुधप्रत्यनीका उत्पत्त्या महौजसो महासाहसिनो भगवतः सकललोकानुभावस्य हरेरेव तेजसा प्रतिहतबलावलेपा बिलेशया इव वसंति ॥ ये वै सरमयेंद्रदूत्या वाग्भिर्मंत्रवर्णाभिरिंद्राद्बिभ्यति ॥३०॥ ततोऽधस्तात्पाताले नागलोकपतयो वासुकिप्रमुखाः शंखकुलिकमहाशंखश्वेतधनंजयधृतराष्ट्रशंखचूडकंबलाश्वतरदेवदत्तादयो महाभोगिनो महामर्षा निवसंति ॥ येषामु ह वै पंचसप्तदशशतसहस्रशीर्षाणां फणासु विरचिता महामणयो रोचिष्णवः पातालविवरतिमिरनिकरं स्वरोचिषा विधमंति ॥३१॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे पातालभुवनवर्णनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

मह्यः

बिलेशया सर्पा इव ततः दूत्या नाम युक्ताभिर्मंत्ररूपाभिः वाग्भिः एवं हि वै विक्रमादयो निरसुरैर्निगूढा मयैव पुरमादेव...
सौभि विलासिनीस स्थितिः पणयो नाम किंचित्तं सरमेत्याह ... अत्र पूर्वकथा ... ॥
...महारसो मित्र महाफणा महाप्रमर्षाः क्रोधोऽवापचार्दिस्य ...

श्रीमद्भा०
पत्र
५५

पूर्वं विश्वेतमिव सा प्रयुक्ता संस्थिता ॥ द्वितीये विश्वकालेय अस्मिन्नुदय सा सखी सा समवति सा बहु ... लिखन्
... कर्मणा ... निमित्त ... संम्यक् ...
... ॥ ... कर्मणो ... ॥ ... ॥
... निरूपयति ... ॥ ... ॥
... ॥३॥ ... समाहे ॥ ... समस्त ...

॥श्री शुक उवाच॥ जयति मूलदिशो त्रिरष्टौ जनसहस्रान्तरस्त्रोतो यावेकलाघ्राणवत् स्तामसी समभवात्
ऽनन्तं ... मिति सात्वती यादृश् ... सकर्षणमहं मिमानलक्षणं संकर्षणमित्याचक्षते ॥१॥ यस्येदं क्षिति
मंडलं भगवतोऽनन्तमूर्तेः सहस्रशिरस एकस्मिन्नेव शीर्षणि ध्रियमाणं सिद्धार्थ इव लक्ष्यते ॥२॥ यस्य ह वाऽइ
दं काले निपसं जिहीर्षतोऽमर्षविरचितरुचिरभ्रमद्भ्रुवोरन्तरेण सांकर्षणो नाम रुद्र एकादशव्यूहस्त्र्यक्षस्त्रि
शिखं शूलमुत्तम्भयन्नुदतिष्ठत् ॥३॥ यस्यांघ्रिकमलयुगलारुणविशदनखमणिषण्डमण्डलेष्वहिपतयः स
ह सात्वतर्षभैः ॥ एकान्तभक्तियोगेनावनमन्तः स्ववदनानि परिस्फुरत्कुण्डलप्रभामण्डितगण्डस्थलान्यति म-
नोहराणि प्रमुदितमनसः खलु विलोकयन्ति ॥४॥ यस्यैव हि नागराजकुमार्य आशिष आशासानाश्चा
र्वंगवलयविलसितविशदविपुलधवलसुभगरुचिरभुजरजतस्तम्भेष्वगुरुचन्दनकुंकुमपंकानुले
पेनावलिंपमानास्तदभिमर्शनोन्मथितहृदयमकरध्वजावेशरुचिरललितस्मितास्तदनुरागमद
मुदितमदविघूर्णितारुणकरुणावलोकनयनवदनारविन्दं सव्रीडं किल विलोकयन्ति ॥५॥

... कुण्डलान्याकर्ण्य मनसि ... निस्संख्या ... विलसित ... विपुला ... सुभग
... कुंकुमपंकानुलेप ... ॥ ... निमित्त ...
... विघूर्णित ... ॥
... विलोकयन्ति ॥५॥
...

[illegible]

एवं जंबूफलानामस्तु निपातविशीर्णे नाम[illegible]नारसेन जंबूनामनदी मेरुमंदिर
शिखरादस्तु[illegible]जेनिपतंती दक्षिणेन[illegible]दिशा[illegible]स्य[illegible] ।२६। ता[illegible]
[illegible]तिकानन[illegible]सेनास्तु विद्य[illegible]माना[illegible]विपाके[illegible]सदामरलोकानरएं[illegible]दंनाम[illegible]
[illegible]सह[illegible]ककंटक[illegible]
।२७। [illegible]सुपार्श्वे[illegible]शिखरस्य[illegible]ति। [illegible]सुपार्श्वे[illegible]
शिखरस्य[illegible]परे[illegible]नाम[illegible]ति। [illegible]सुपर्यून[illegible]सितो[illegible]समं[illegible]
[illegible]जनमर[illegible]यति।२८। [illegible]नाम[illegible]नीचीना[illegible]पयोद
[illegible]सर्वे[illegible]नदाः कुमुद[illegible]
[illegible]यति।२९। [illegible]दाचिद[illegible]ली[illegible]जराम
[illegible]ति[illegible]मेव।३०। [illegible]
[illegible]
[illegible]मेरोः कर्णिका[illegible]मूल[illegible]।३१। [illegible]
[illegible]मेरुं पूर्वे[illegible]योजनसहस्र[illegible]

[illegible]

श्रीभाग० पृष्ठ० ३८

यथोक्त ... [illegible]

॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां ... नामाध्यायः ॥ ८६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ भगवान् ...
... विप्र ... मैथिलः ... श्रुतदेव ...
... आनन्द ... पुलक ...
... परमभागवतो ...
... हृष्टरोमा ... पुलककुलाकुलो ...
... प्रणम्य ...
... [illegible]

... [illegible]

३८

[illegible]

३ २६४

न येषां गात्रां पाडुवेय पुरा विदुः उपगायति ॥ ... कः प्रियो निकर्मेनिर्मंत्वा निमानीवक्तविक
र्मं गोधा ॥ समागतः श्रीमद्दसस्य तिः सतां सत्येन को ऽयो भगवत्कलामूर्तिः ॥ ॥ यमस्य पितृ स्वरधासु-
दासतीः ससा त्रियो दक्षकन्याः सरिद्भिः ॥ यस्य प्रजा नो ऽदृ दुहेयरा त्रियो निरा त्रियो गुणवान्स
सुमेधाः ॥ ९ ॥ [illegible] कामस्य यस्य कामान् दुदुहे [illegible] रथोव लिन्पाः ॥ [illegible] विनायु विध
[illegible] विजाय दा त्रियो यष्ट मंत्रः परे सः ॥ १० ॥ [illegible] गवा नक्षरा त्मा मघो निमाद सुमसोम
पीथे ॥ [illegible] सम [illegible] ॥ ११ ॥ [illegible]
देव [illegible] भावि रं चान् ॥ [illegible] सहविश्वजीवः [illegible]
गा फ्रयस ॥ १२ ॥

[illegible]

सुमनःप्रियाकी ... [illegible] ... पूर्वोक्तद्वीप ... [illegible]
... [illegible] ...
... [illegible] ...

गद्यार्जयं चित्ररथः सुगतिर्वरो धनुः त्रिनयः सुनौवसु ... चित्ररथाद् ... जनिष्ठ ...
लोयां मरीचिः मरीचिर्बिन्दुमत्यां बिन्दुमान् ... ॥ तस्मात् ... सुमनसि
वीरहोत्र ... ॥ ... ॥
... ॥
... सुरथ ... ॥
... ॥ ... ॥
... ॥
... ॥
... ॥
... ॥
... ॥
... ॥ नवैमहाराज भगवतो माया गु
णविसृष्टेः काष्ठां ... [illegible] ... पिपुरुष

... [illegible] ...
... [illegible] ...

[illegible] वलयकमलस्य कोशः समन्ततः [illegible] प्रथमाक्रमेण [illegible] नियुतयोजनविशालः [illegible]
[illegible] आयामो विस्तारः [illegible] माल्यवति [illegible] विस्तीर्णो जम्बू [illegible]
[illegible] नवसहस्रयोजनम् [illegible] संनिवेशः [illegible] दक्षिणोत्तर [illegible]
[illegible] द्वीपायामसमुन्नाहः [illegible] मूले षोडशयोजनसहस्रविततः
[illegible] षोडशसहस्रयोजनमानेन चतुरशीतियोजनसहस्रमानेन [illegible] योजनोन्नाहः [illegible]

यो वायं द्वीपः कुवलयकमलकोशाभ्यन्तरकोशो नियुतयोजनविशालः समवर्तुलो यथा पुष्करपत्रम् ॥ अस्मिन्नव वर्षाणि नवयोजनसहस्रायामान्यष्टभिर्मर्यादागिरिभिः सुविभक्तानि भवन्ति ॥ एषां मध्ये इलावृतं नामाभ्यन्तरवर्षं यस्य नाभ्यामवस्थितः सर्वतः सौवर्णः कुलगिरिराजो मेरुर्द्वीपायामसमुन्नाहः कर्णिकाभूतः कुवलयकमलस्य मूर्धनि द्वात्रिंशत्सहस्रयोजनविततो मूले षोडशसाहस्रं तावतान्तर्भूम्यां प्रविष्टः ॥ उत्तरोत्तरेणेलावृतं नीलः श्वेतः शृङ्गवानिति त्रयो रम्यकहिरण्मयकुरूणां वर्षाणां मर्यादागिरयः प्रागायता उभयतः क्षारोदावधयो द्विसहस्रपृथव एकैकशः पूर्वस्मात्पूर्वस्मात् उत्तरोत्तरो दशांशाधिकांशेन दैर्घ्य एव ह्रसन्ति ॥ एवं दक्षिणेनेलावृतं निषधो हेमकूटो हिमालय इति प्रागायता यथा नीलादयोऽयुतयोजनोत्सेधा हरिवर्षकिम्पुरुषभारतानां यथासंख्यम् ॥ एवं तथैवेलावृतमपरेण पूर्वेण च माल्यवद्गन्धमादनावानीलनिषधायतौ द्विसहस्रं पप्रथतुः केतुमालभद्राश्वयोः सीमानं विदधाते ११

अयुतयोजनोत्सेधा

[illegible] नीलादयस्त्रयो मर्यादागिरयः प्रागायताः पूर्वतोऽपि दीर्घाः क्षारोदपर्यन्ताः [illegible] द्विसहस्रयोजनविस्तीर्णाः [illegible] योजनानि [illegible]
[illegible] एकैकशः [illegible] पृथुत्वे [illegible] [illegible] दशांशाधिकांशेन दैर्घ्य एव ह्रसन्ति [illegible]
[illegible] अयुतयोजनोत्सेधाः [illegible] नीलादिषु [illegible]
यथासंख्यं मर्यादागिरयः [illegible] नीलनिषधयोः [illegible] निषधपर्यन्तं दीर्घौ [illegible] विस्तीर्णौ [illegible] केतुमाल
[illegible] सीमानं कुरुतः ११

[illegible]

मन्दरो मेरुमन्दरः सुपार्श्वः कुमुद इत्ययुतयोजनविस्तारोन्नाहा मेरोश्चतुर्दिशमवष्टम्भगिरय उपक्लृप्ताः ॥१२॥ चतुर्ष्वेतेषु चूतजम्बूकदम्बन्यग्रोधाश्चत्वारः पादपप्रवराः पर्वतकेतव इवाधिसहस्रयोजनोन्नाहास्तावद्विटपविततयः शतयोजनपरिणाहाः ॥१३॥ ह्रदाश्चत्वारः पयोमध्विक्षुरसमृष्टजला यदुपस्पर्शिन उपदेवगणा योगैश्वर्याणि स्वाभाविकानि भरतर्षभ धारयन्ति ॥१४॥ देवोद्यानानि च भवन्ति चत्वारि नन्दनं चैत्ररथं वैभ्राजकं सर्वतोभद्रमिति ॥१५॥ येष्वमरपरिवृढाः सह सुरललनाललामयूथपतय उपदेवगणैरुपगीयमानमहिमानः किल विहरन्ति ॥१६॥ मन्दरोत्सङ्ग एकादशशतयोजनोत्तुङ्गदेवचूतशिरसो गिरिशिखरस्थूलानि फलान्यमृतकल्पानि पतन्ति ॥१७॥ तेषां विशीर्यमाणानामतिमधुरसुरभिसुगन्धिबहुलारुणरसोदेनारुणोदा नाम नदी मन्दरगिरिशिखरान्निपतन्ती पूर्वेणेलावृतमुपप्लावयति ॥१८॥ यदुपजोषणाद्भवान्या अनुचरीणां पुण्यजनवधूनामवयवस्पर्शसुगन्धवातो दशयोजनं समन्तादनुवासयति ॥१९॥

[illegible]

नैर्वैचितद्रसेन या च ष्टे यदालिति। आत्मनाव चिते उत्तरोत्तिकल चित सैन्ते त्यागश्च एनाय वीन मुपनयनाद्दि तयेरो च यज्ञ
च द्धैते। निगमोक्ताचारे शुद्धित [illegible] केवल मिथुनी भाय शक्रु दुःखमनरव मभा परिताङ्गितो त्रादि [illegible]
न्तुग्निरा से मेया दिव्या च ष्टे। तत्रापि निरवशेष अतिवथ रहित स्वैरया खेरा श्री अवि म्रत मृदु कालः सन् [illegible] मेषु रसमत्ति

यदानुपार्श्वे स्थितिमिशलवं चिते [illegible] चितो बुद्ध कुलसमावसंसत्ते यांश्री लघु पनयनयना दिश्रीनस्या
लक स्मो नुष्ठानेनयच्च पुत्र मस्य राघव मे वतदशे [illegible] कुलेभ अ ने निगमाचारेः शुद्धि नो यस्य मि
श्रुवी नाथ कुसुमरणय प्या भानरमातेः॥ [illegible] तदापि निरवशेषः स्वैरया विहर माति कपणा सुधि
रत्नो मयुख निरीक्षण दिना यामा कमीलेव विस्मृत काला वधिः॥ [illegible] क चित् द्रुम [illegible] हिका स्वेषु
गृहेषु रेखन यथा वा नर सुमदार वस्त्र लोभ [illegible] एः॥ २॥ अथ वमणि [illegible] वस्य मानो मृदुगजन याम
म [illegible] गिरिकंदर प्राये॥ २२॥ कचित् [illegible] नैक दे विक लौति कोमि यानां दुःखानां प्रतिनि
वारणाय कलो दूरन विषय निषण्णो लो॥ २३॥ कचित् [illegible] कव हरम्य लिंकिं चिदुपयाति वि
नत्वा दोन॥ २४॥

सेन व्याचष्टे। कचित् कुसुम द्वितिमया [illegible] मिथुनी तत्त्वो भवति॥ २५॥ कचित् [illegible] त्रिभुवन [illegible]
[illegible] गिरिकंदर प्रायेन [illegible] व्याय दिपनती नि [illegible] २६॥ कचित् [illegible] पूर्वे स्माद पि कोपि [illegible]
न सनाश्रीन [illegible] कित्र [illegible] २७॥ न दिव [illegible] लोक [illegible] मपरोक्ष [illegible] रस्य मनुव

श्रीमद्भा० ७२० ३४ काचित्स्त्रीयाथनस्थितिनिवासशेष। क चित्स्त्रीयाद्यमपति। अथविजय अत्र नेोपगात वाङ्कित तथा वानिस्त्रीकांश्चित्स्थित भा-
कि सत्यथा अन्योऽपवित्रमतिश्रवीसेनका वदो एवमितिरूपवहति। स्थिता ति। ३३। अधस्मा श्रियमित्यादि आशयेत्यत्रलिखि
तिश्वापद्म आपद्धयाप्त विपत्तौ विज्ञेयाच्यथ्य। नमितर स्वविवस्तुत्पत्त्यमासात् स्वभावाः साधवश्रीत साधवनातिरिक्त ३४

कश्चित्त्वत्प्राणपन्नः शाश्वत्यमनाञ्जुपशेषाग विहीनो मामद्यप्रतिलब्ध मनोरथोपगतमनानेऽवसित
मतिस्तनस्ततोवमानह्रीभिजनाद्भिजनतो। ३५। एवं विलम्ब निघ्नं गाविष्ट वैराग्य भक्ते पिपूर्व
कामनया भिथतत्त्वस्थापवदति। ३६। एनमिति कुंशलावभिमानार्थे श्रियासर्गाधिनश्रा
पन्नाविपत्रीयस्तस्य हृदयावेनरसनत्र विसृज्यमानं आनमुपादायमयोच वविमुद्यव भिमनुविह
रत्नविपवन्त्रं अवन संहृदयनुगाथम्य हृमानः साधुवर्जितोमेवावर्तेनैः आपियत भारभ एषत्रय-
लोकसार्थः नमसनः पारमुपाविशं तिा। ३७। अधिद्वियोगानुरूपमंतनाए नद्वरसंधतेमन्यस
देशासुवयत्तपश्यमश्री जात्परमानन्दः समवगाहं ति। ३८। यत्र पिहिनिग्निरुत्थिमानं यस्त्विनो-
देवैराज्ञयैयः किंतु परं सुखेन्यथी रत्न स्मानि समसे यमितिकं नविराजुयक्ष्यां स्यात्विरुद्धस्य
यमुपसंहृतनाः एकमत्रविलोभत्वं अनतत्वापदः कथंचिद्भवत्काचित्सुखः पुनरथैवं संसाराख्य
निवर्तमानो नरलोकसार्थमुपयातितस्य सुखमीगतोपि। ४०। ३९। अस्मेद सुपगाथं तिः श्रावयेत-
सेहरा अर्थमनसा पिमहात्मनः। नानुवर्त्मोह इति नृपो भक्तिकेवलसत्तमः। ४०।

अनाहमेहेतुमाह। बहिर्दिशि शिवामनसिमद्गत्वा विषयावशेषवत्तनीति। देवैराज्ञयैर्थ यज्ञविपनाशमेजितुपरंके नत्वं सुखेष्यथी
रत्नस्य। अर्थसकलमीत्यादितिविश्व इत्यनेन उक्तमत्वार्थं प्रथमतिक्रमणमत्त्वलीगृही नेत्यादि अथयाथ इत्यर्थे नच्चामिति। एवम्
परिस्वर्गन्ने मितिरलोकसार्धमेथेपयाति। ३९। सदेतत्परतोक्ति अमत्या यानसिरिनेमयवजीनकाग्रह। तदिदं कर्मजोनैसपगाय
त्रिश्रवाथैस्य सकस्मात्तद्युक्तस्य भ्रमतीत्युपन्यास तुरलमैनाहइति बद्धाजुनगुनरहो भक्तिमा ४०।

३४

[illegible]

न तोभे ष्व सहस्रकोटिविमानानीक मकुलदेवयामेमावनरसींदुमंदरमावार्यब्रह्मसदने निपतति ॥ ४ ॥ तत्र च
तुर्धा भिद्यमाना चतुर्भिर्नामभिश्चतुर्दिशमभिस्पंदन्ती नदनदीपतिमेवाभिनिविशति सीतालकनंदा चक्षुर्भद्रे
ति ॥ सीता तु ब्रह्मसदनात्केसराचलादिगिरिशिखरेभ्योधोधः प्रस्रवंती गंधमादनमूर्धसु पतित्वांतरेण भद्राश्व
वर्षं प्राच्यां दिशि क्षारसमुद्रमभिप्रविशति ॥ एवं माल्यवच्छिखरान्निःपतंती ततोनुपरतवेगा केतुमालमभिचक्षु
प्रतीच्यां दिशि सरित्पतिं प्रविशति ॥ भद्रा चोत्तरतो मेरुशिरसो निपतिता गिरिशिखराद्गिरिशिखरमति
हाय शृंगवतः शृंगादवस्यंदमाना उत्तरांस्तु कुरूनभित उदीच्यां दिशि जलधिमभिप्रविशति ॥ तथैवालका-
नंदा दक्षिणेन ब्रह्मसदनाद्बहूनि गिरिकूटान्यतिक्रम्य हेमकूटाद्धिमकूटान्यतिरभसतररंहसा लुठयंती भारतम-
भिवर्षं दक्षिणस्यां दिशि जलधिमभिप्रविशति यस्यां स्नानार्थं चागच्छतः पुंसः पदे पदेऽश्वमेधराजसूयादीनां
फलं न दुर्लभमिति ॥ अन्ये च नदा नद्यश्च वर्षे वर्षे संति बहुशो मेर्वादिगिरिदुहितरः शतशः ॥ तत्रापि भारत
मेव वर्षं कर्मक्षेत्रमन्यान्यष्टवर्षाणि स्वर्गिणां पुण्यशेषोपभोगस्थानानि भौमानि स्वर्गपदानि व्यपदिश्यं
ति ॥ एषु पुरुषाणामयुतपुरुषायुर्वर्षाणां देवकल्पानां नागायुतप्राणानां वज्रसंहननबलवयोमो

[illegible]

श्रीमद्भा० पंच० ३५

टीका

[illegible] ...स्वैरं विहरन्तीत्यन्वयः ... सर्वर्तुकुसुमस्तबक... [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

सर्वर्तुकुसुमस्तबकफलकिसलयश्रियानम्यमानविटपलताविटपिभिरुपशुम्भमानरुचिरकाननाश्रमायतनवर्षगिरिद्रोणीषु तथा चामलजलाशयेषु विकचविविधनववनरुहामोदमुदितराजहंसजलकुक्कुटकारण्डवसारसचक्रवाकादिभिर्मधुकरनिकराकृतिभिरुपकूजितेषु जलक्रीडादिभिर्विचित्रविनोदैः सुललितसुरसुन्दरीणां कामकलिलविलासहासलीलावलोकाकृष्टमनोदृष्टयः स्वैरं विहरन्ति॥ नवस्वपि वर्षेषु भगवान्नारायणो महापुरुषः पुरुषाणां तदनुग्रहायात्मतत्त्वव्यूहेनात्मनाद्यापि संनिधीयते॥१३॥

१ इलावृते तु भगवान्भव एक एव पुमान्न ह्यन्यस्तत्रापरो निर्विशति भवान्याः शापनिमित्तज्ञो यत्प्रवेक्ष्यतः स्त्रीभावस्तत्पश्चाद्वक्ष्यामि। भवानीनाथैः स्त्रीगणार्बुदसहस्रैरवरुध्यमानो भगवतश्चतुर्मूर्तेर्महापुरुषस्य तुरीयां तामसीं मूर्तिं प्रकृतिमात्मनः संकर्षणसंज्ञामात्मसमाधिरूपेण संनिधाप्यैतदभिगृणन्भव उपधावति॥१४॥ श्रीभगवानुवाच। ॐ नमो भगवते महापुरुषाय सर्वगुणसं

[illegible] ...स्त्रीभावो भवतीत्यर्थः। अपरः... [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

तत्र गतो देवप्रभाकर समापसदे मे तुजे ।३। लक्ष्मा कुंतना स्करमूषका दिभिर्भयप्रभ्रमान वाहिः आगः ॥ कचि
स्परिव तेमानो सिम्नुभस्य विद्याकामकर्मभिरूपरक्तमनसो सुपपन्नार्थेन लोकागवेनोर सुपपन्ना-
मिति मिथ्या हस्तिरनुपश्यति ।४। कचिद्वातपोदकनिशानुविमुष्यानुपथान तिधानजो जनवान्यादिमस
न लोलुपः ॥ कचिद्दावाग्निप्रमोष मनियूधसंपुरी पवित्रोपलब्धयोगुणं निर्मिकमतिः सुवर्णमुपाविलासमिका
मकान रुकुद्रोलुब्ध पिशाचाद ॥ कदाचिदिभिनिवाम पानी यव विणामनेका मोपभीव वा भिनिवेशायन
स्यां संसाराट आमित ततः परिधावति ॥ कचिदक्षासीपमयाअमद्याऽऽरोहमारो पितस्त त्कालर
जसा रजनी भूतमिवासाखुमयांदीरजस्वलाद्वि दिगुदेवता अतिरजस्वल मैतिर्वैविश्रमातिः ॥ कचित्
स कदवगात विषयसैतन्य स्वयं परानिभ्यानेन लिप्तं तिनस्मृति स्तत्रैव भवी चितोभ्यश्चा यास्तामेवाभि-
धावति ॥५॥

[illegible]

[illegible]

कचित्कुक्कुकिस्त्रीस्त्व नवदतिपक्षवरनस्यऽऽतोयंअस्त्रंपरोक्षंका । विदुराजकुलमित्रोस्तितेनाति
अखिनकर्णोमूलहृदय ॥ ७ ॥ असत्यदाघुषपूर्वेसुलनजाद्या कारस्कारकाकाहुंडा पुरएवकुमलमविशो
दृपानवधुन्यर्थोरुसुलक्षविसान्स्रीमनमृताननभ्यंजीवन । विश माणवप धाम तिरश पकद्राक्तलास
गानिक्रनेमतिषुंदक श्रीनप्स्वलनवद्युनजितो पितुः स्वदंपांतुमजियालिा ॥ ८ ॥ भ्यंदानुदवताधं
योधम्भ्राम नेमेपिनमनितवा हिभिन्नपुत्रवहिंषावः पितृसुकाव भाक्षलुभक्षयति । श्रीकृष्णविश्वासा
हागृहंदावनवत्रियार्थ विधुरमसुस्तोव कौशेको ध्यिनाद्धमनो भृशं निर्वेदसुपगत्य ॥ ९ ॥ कवि
कालविषमित्रराजकुलरत्नसापहतनिमलमधनामुः भसुनकदुवविगलजीवलहरण्यात्ता ॥ १० ॥
कदाचिन्नामेगरश्चोपगावतपि हेपितामहाद्यसनास । विनिश्वसंनिर्वेलिजहशामसुनवति ॥ १२ ॥

[illegible]

चलनं क्वचिदिति सेतनाचष्टे । क्वचिद्गृहाश्रमेति । कर्मचोदना नामाभ्यतिभरो गिरिविस्तारः स एव गिरिः [illegible] ॥१८॥
[illegible] क्वचिद्दुःसहेनेति । [illegible] ॥१९॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥२०॥ [illegible]

कश्चिच्च गृहाश्रमकर्मचोदनातिभरगिरिमारुरुक्षमाणो लोकव्यसनकर्षितमनाः कंटकशर्क-
राक्षेत्रं विशन्निव सीदति ॥१८॥ कश्चिच्च दुःसहेन कायाभ्यंतरवह्निना गृहीतसारः स्वकुटुंबाय
क्रुध्यति ॥१९॥ स एव पुनर्निद्राजगरगृहीतोंधे तमसि मग्नः शून्यारण्य इव शेते नान्यत्किंचन वेद
शव इवापविद्धः । कदाचिद्भग्नमानदंष्ट्रो दुर्जनदंदशूकैरलब्धनिद्राक्षणो व्यथितहृदयेना-
नुक्षीयमाणविज्ञानोंधकूपेंधवत्पतति ॥२०॥ कर्हि स्म चित्काममधुलवान्विचिन्वन्यदा प-
रदारपरद्रव्याण्यवरुंधानो राज्ञा स्वामिभिर्वा निहतः पतत्यपारे निरये ॥२१॥ अथ च तस्मादुभ-
यथापि हि कर्मास्मिन्नात्मनः संसारावपनमुदाहरंति ॥२२॥ मुक्तस्ततो यदि बंधाद्देवदत्त उपा-
च्छिनत्ति तस्मादपि विष्णुमित्र इत्यनवस्थितिः ॥२३॥ क्वचिच्च शीतवाताद्यनेकाधिदैविकभौ-
तिकात्मीयानां दशानां प्रतिनिवारणेऽकल्पो दुरंतचिंतया विषण्ण आस्ते ॥२४॥ क्वचिन्मिथो व्य-
वहरन्यत्किंचिद्धनमन्येभ्यो वा काकिणिकामात्रमप्यपहरन्यत्किंचिद्वा विद्वेषमेति वि-

[illegible] ॥२२॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] क्वचिन्मिथ इति [illegible] ॥२४॥

अथ मुक्तिन्तु केवलं चित्तबाधोपसर्गो हि सुखमुपसर्गो न अपनयति। अथ मुक्तिमिति तत्र केवलं चित्तबाधा यत्र तथा सुख[illegible] पुनरुक्ति [illegible] पाठीरत पर। दुर्गमोपि [illegible] नर्मितो। [illegible] पिहितासिहि [illegible] [illegible] माये [illegible] विवेक [illegible] सम्यक् [illegible] विहार [illegible] [illegible] हृदयस्य [illegible] तदा [illegible] सम्यक् [illegible] सुखादुःख [illegible] [illegible] निर्गत हृदयस्य। [illegible] २७। [illegible]

अभूत्स मुक्ति [illegible] उपसर्गोत्थ खसुखदुःखरागद्वेषमानमात्सर्यादि [illegible]।
[illegible] पाशाधि [illegible] २६। [illegible]
पगूढ [illegible] विवेकविज्ञानो [illegible] हृदयस्तदा [illegible]
[illegible] लोक [illegible] २७। [illegible]
[illegible] विषयास्वादपरिवर्जितो [illegible] सत्ता [illegible] [illegible]
[illegible] हृदयस्य [illegible] कालचक्र [illegible]
[illegible] परिहृताः [illegible]
[illegible] २८

[illegible] परमाणु [illegible] पञ्चमीं [illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible] मकुर्वन्तु। [illegible]
[illegible] मूलप्रमाण [illegible] २९॥

कर्मकरत्वे दृष्टान्तमाह। बद्धा वाचीति। [illegible] वेदलक्षणायां [illegible] दामभिः [illegible] सुयोजिताः [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] मुक्तोऽपीति [illegible]
[illegible]
[illegible] १६ [illegible] युक्तः

यद्वाचि तन्त्यां गुणकर्मदामभिः सुदुस्तरैर्वत्स वयं सुयोजिताः सर्वे वहामो बलिमीश्वराय प्रोता नसीव द्वि-
पदे चतुष्पदः॥ १४ ईशाभिसृष्टं ह्यवरुन्ध्महेऽङ्ग दुःखं सुखं वा गुणकर्मसङ्गात्। आस्थाय तत्तद्यदयुङ्क्त-
नाथश्चक्षुष्मतान्धा इव नीयमानाः॥ १५ मुक्तोऽपि तावद्बिभृयात्स्वदेहमारब्धमश्नन्नभिमानशून्य
, यथानुभूतं प्रतियातनिद्रः किं त्वन्यदेहाय गुणान्न वृङ्क्ते॥ १६ भयं प्रमत्तस्य वनेष्वपि स्याद्यतः स आ-
स्ते सहषट्सपत्नः। जितेन्द्रियस्यात्मरतेर्बुधस्य गृहाश्रमः किं नु करोत्यवद्यम्॥ १७ यः षट्सपत्नान्वि-
जिगीषमाणो गृहेषु निर्विश्य यतेत पूर्वम्। अत्येति दुर्गाश्रित ऊर्जितारीन् क्षीणेषु कामं विचरेद्विपश्च-
श्चित्॥ १८ त्वं त्वब्जनाभाङ्घ्रिसरोजकोशदुर्गाश्रितो निर्जितषट्सपत्नः। भुङ्क्ष्वेह भोगान्पुरुषातिदिष्टान्

[illegible] जितेन्द्रियस्य [illegible] षट्सपत्ना [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] विमुक्तसङ्गः [illegible]
[illegible]

[illegible]

इति समभिहितो महाभागवतो भगवतस्त्रिभुवनगुरोरनुशासनमात्मनो लघुतयावनतशिरोधरो बाढमिति सबहुमानमुवाह ॥ २० ॥ भगवानपि मनुना यथावदुपकल्पितापचितिः प्रियव्रतनारदयोरविषममभिसमीक्षमाणयोरात्मसमवस्थानमवाङ्मनसं क्षयमव्यवहृतं प्रवर्तयन्नगमत् ॥ २१ ॥ मनुरपि परेणैवं प्रतिसन्धितमनोरथः सुरर्षिवरानुमतेनात्मजमखिलधरामण्डलस्थितिगुप्तय आस्थाप्य स्वयमतिविषमविषयविषजलाशयाशाया उपरराम ॥ २२ ॥ इति ह वाव स जगतीपतिरीश्वरेच्छयाधिनिवेशितकर्माधिकारोऽखिलजगद्बन्धध्वंसनपरानुभावस्य भगवत आदिपुरुषस्याङ्घ्रियुगलानवरतध्यानानुभावेन परिरन्धितकषायाशयोऽवदातोऽपि मानवर्धनो महतां महीतलमनुशशास ॥ २३ ॥ अथ च दुहितरं प्रजापतेर्विश्वकर्मण उपयेमे बर्हिष्मतीं नाम ॥ २४ ॥ तस्यामु ह वाव आत्मजानात्मसमानशीलगुणकर्मरूपवीर्योदारान्दश भावयाम्बभूव कन्यां च यवीयसीमूर्जस्वतीं नाम ॥ २५ ॥ आग्नीध्रेध्मजिह्वयज्ञबाहुमहावीरहिरण्यरेतोघृतपृष्ठसव

[illegible]

ध्यर्णेनाख्यातवान्स्वाश्रमादद्धा तस्मिन्यादमहत्स्वाश्रमे श्रीमन्नारायणपरविदयोरविरतस्मरणेनाविगलितं अखंडितो यः परमभक्तियो
गः तस्यानुभावेन [illegible] तस्मिन्नात्मन्य [illegible] तत्र
हेन [illegible] राज्ञो धर्मपालन
विषय [illegible] धर्मपालनमाह ॥ [illegible] पौरुषादिकस्माततेन सारेण [illegible]

एतेषां कालैर्महावीर सवनद्युति त्रय आसन्नुर्वरैसम ॥२६॥ तत्रात्मविद्याया मर्जनाद्वादास्य
कृतपरिचया पारमहंसमेवाश्रममनजन्नू ॥[illegible]॥ तस्मिन्नुहवाउपशमशीला परमधेय सक
लजीवनिकायावासस्य भगवतो वासुदेवस्य श्रीनानाश्रयणभूतस्य श्रीमच्चरणारविंदाविरत
स्मरणाविगलितपरमभक्तियोगानुभावेन परिभाविता न्तर्हृदयाधिगते भगवति सर्वेषां भू
तानामात्मभूते प्रत्यगात्मन्येवात्मनस्तादात्म्यमविशेषेण समीयुः ॥[illegible]॥ अन्यस्यामपि जायायां
त्रयः पुत्राआसन्नुत्तमस्तामसो रैवत इति मन्वंतराधिपतयः ॥२८॥ एवमुपशान्तात्मये प्रस्व
न्तर्वेषु धर्मजातीप्रतिजेगतीमन्वेदं प्रत्यंकादूत्रा परिवत्सराणामाहताखिलपुमंषकारसार
संभृतदोर्दंडयुगलापीडितमौर्वीगुणस्तनितविरमितधर्मप्रतिपक्षो बर्हिष्मत्याश्चानुदिनमे
धमानप्रमोदप्रसरणयौषिण्यव्रीडाप्रमुषितहासावलोक [illegible] चिरस्वेलाद्धिनि॰ पराभूयमान [illegible]

पूर्वोक्ता [illegible] तनिबद्ध [illegible] धर्मप्रतिपक्षा येन
[illegible]
[illegible]
[illegible] परिहासवाक्यादीति ॥२९॥

श्रीमद्भा०
स्कं० ५
४

[illegible]

यावदवभासयति सुरगिरिमनुपरिक्रामन्भगवानादित्यो वसुधातलमर्धेनैव प्रतपत्यर्धेनावच्छादयति तदा हि भगवदुपासनोपचितातिपुरुषप्रभावस्तदनभिनन्दन्समजवेन रथेन ज्योतिर्मयेन रजनीमपि दिनं करिष्यामीति सप्तकृत्वस्तरणिमनुपर्यक्रामद्द्वितीय इव पतङ्गः ॥ एवं कुर्वाणः प्रियव्रत [illegible] ॥३०॥ ये वा उ ह तद्रथचरणनेमिकृतपरिखातास्ते सप्त सिन्धव आसन् ॥३१॥ यत एव कृताः सप्त भुवो द्वीपाः ॥ जम्बूप्लक्षशाल्मलिकुशक्रौञ्चशाकपुष्करसंज्ञाः ॥ तेषां परिमाणं पूर्वस्मात्पूर्वस्मादुत्तरो यथासंख्यं द्विगुणमानेन बहिः समन्तत उपक्लृप्ताः ॥ क्षारोदेक्षुरसोदसुरोदघृतोदक्षीरोददधिमण्डोदशुद्धोदाः सप्त जलधयः सप्त द्वीपपरिखा इवाभ्यन्तरद्वीपसमानाः एकैकशो यथानुपूर्वं सप्तस्वपि बहिर्द्वीपेषु पृथक्पृथक्परित उपकल्पितास्तेषु ॥ जम्ब्वादिषु बर्हिष्मतीपतिरनुव्रतानात्मजानाग्नीध्रेध्मजिह्वयज्ञबाहुहिरण्यरेतोघृतपृष्ठमेधातिथिवीतिहोत्रसंज्ञान्यथासंख्येनैकैकस्मिन्नेकमेवाधिपतिं विदधे ॥ दुहितरं चोर्जस्वतीं नामोशनसे प्रायच्छद्यस्यामासीद्देवयानी नाम काव्यसुता ॥ नैवंविधः पुरुषकार उरुक्रमस्य पुंसां तदङ्घ्रिरजसा जितषड्गुणानाम्

[illegible]

[illegible]

यद्वद् स्वरणो मंडले प्रजापतस्त [illegible] स्तार तो यो अनायुतमा चक्रते । [illegible] सहस्रसो मसस्य [illegible] सहस्र
रा होये । पर्वणि नमवधान [illegible] शुद्धे [illegible] साव [illegible] नमितो [illegible]
[illegible] दर्शन नाम [illegible] ते असा दुर्लिब [illegible] । परिवर्त [illegible] मन्मव स्थित
मुहूर्त मुक्तिमान । [illegible] निवर्तते । [illegible] परामि वदति लोका । [illegible]
सिद्धचारण विद्याधराणां सदनानि ता [illegible] एवं । [illegible] पितृ [illegible] गणानां
विहारा [illegible] शिल्प [illegible] विभा [illegible] तपलभ्य [illegible] स्थान [illegible] अनंतात [illegible]
पृथिवी [illegible] नामस्थेन [illegible] [illegible] विवरा [illegible] । [illegible] भूमेर्धै थापं निवेशा वा
स्थान । [illegible] सतासम [illegible] वराएकैक [illegible] योजनायुतान्तरेणायाम विस्तारेणोपक्लृप्ता [illegible]
[illegible] तलं सुतलं तलातलं महातलं रसातलं पातालमिति । [illegible] विलस्वर्गेषु [illegible] कामभोग [illegible]
[illegible] विहार [illegible] बुद्धि [illegible]
[illegible] गृहपतय [illegible] महा [illegible]
[illegible] मयेन मायाविना विनिर्मिताः पुरो नानामणि प्रवर [illegible] विरचित [illegible]

[illegible] महाराज [illegible] विनिर्मिता पुर [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

अथानानिचा तितरामनङ्गिचयानंदिनिःकुसुमफलस्तबकसुभगाकि शलयावनतमहिरुविटप
लि विटपेषु लंजागाह्निमलानांश्रीभिःसमिथुनविविधविहगमजल... यानाममजस मूर्धानां जमकु
लोलं घनस्तुमित नीरभी रज कुमुदकुवलयक ... पत्राश्रिवने कुसुमभि ...
तनागामेकविहगकुलमधुरविविधस्वनादि गिरिं ... रुचिरमरलोकश्रियमनिशं ...
यत्र महत्वा ... महोरात्रादिषि कालविनागमिल पलक्षते ... यत्र महाहिमनरशिरोमणयः सर्वे
नमःस्वर्वा ... दिव्यौषधिरसरसायनान्नपानस्नाना ...
जीपलितजराद्यस्वेदनैषपर्वदौर्गं ध्यस्वेदः ...
कस्मा ... नविंशगतनक्षत्र ...
प्रायः पुसवनानि ...
इह ...
स्त्रीणाम् ...
न साधयितास्वविलासा ...

[illegible]

[illegible]

सयत्नगणानादिपुरुष एवसम्बन्धाराय लोकानां स्वलयनात्मानं अथी ममं कर्म विशुद्धिनि
मित्तंक विशिर पित्रमेदेनविजित्साप्रमाणो हादशधा विभज्य षट्सुवसन्तादिषु तु षुयथोपजोष
मृतुगुणान् विदधाति ॥ ७ ॥ तमेन मिह पुरुषास्त्रय्या विद्यया वर्णाश्रमाचारानुपथा उच्चावचैः कर्म
भिराम्नातैर्योगवितानैश्च श्रद्धया यजन्तोऽञ्जसा श्रेयः समधिगच्छन्ति ॥ ८ ॥ अथ स एष आत्मा लोकानां
द्यावापृथिव्योरन्तरेण नभोवलयस्य कालचक्रगतो द्वादश मासान् भुङ्क्ते राशिसंज्ञान् संवत्सरावयवान्
मासः पक्षद्वयं दिवा नक्तं चेति सपादर्क्षद्वयमुपदिशन्ति यावता षष्ठमंशं भुञ्जीत स वै ऋतुरित्यु
पदिश्यते संवत्सरावयवः ॥ ९ ॥ अथ च यावतार्धेन नभोवीथ्यां प्रचरति तं कालमयनमाचक्षते ॥ १० ॥ अथ
च यावन्नभोमण्डलं सह द्यावापृथिव्योर्मण्डलाभ्यां कार्त्स्न्येन सह भुञ्जीत तं कालं संवत्सरं परिवत्सर
मिडावत्सरमनुवत्सरं वत्सरमिति भानोर्मान्द्यशैघ्र्यसमगतिभिः समामनन्ति ॥ ११ ॥ एवं चन्द्रमा अर्कग
भस्तिभ्य उपरिष्टाल्लक्षयोजनत उपलभ्यमानोऽर्कस्य संवत्सरभुक्तिं पक्षाभ्यां मासभुक्तिं सपादर्क्षाभ्यां
दिनेनैव पक्षभुक्तिमग्रचारी द्रुततरगमनो भुङ्क्ते ॥ १२ ॥ अथ चापूर्यमाणाभिश्च कलाभिरमराणां

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

षोडशकलः पुरुषो भगवान्मनोमयोऽन्नमयोऽमृतमयो देवपितृमनुष्यभूतपशुपक्षिसरी
सृपवीरुधां प्राणाप्यायनशीलत्वात्सर्वमय इति वर्णयन्ति १० ततउपरिष्टाद्द्विलक्षयोजनतो
नक्षत्राणि मेरुं दक्षिणेनैव कालायन ईश्वरयोजितानि सहाभिजिताष्टाविंशतिः ११ ततउपरिष्टा
दुशना द्विलक्षयोजनत उपलभ्यते पुरतः पश्चात्सहैव वार्केण शैघ्र्यमान्द्यसाम्याभिर्गतिभिरर्कवच्च
रति लोकानां नित्यदानुकूल एव प्रायेण वर्षयंश्चारेणानुमीयते स वृष्टिविष्टम्भग्रहोपशमनः १२
उशनसा बुधो व्याख्यातः ततउपरिष्टाद्द्विलक्षयोजनतो बुधः सोमसुत उपलभ्यमानः प्रायेण शुभकृद्यदा
र्काद्व्यतिरिच्येत तदातिवाताभ्रप्रायानावृष्ट्यादिभयमाशंसते १३ ततऊर्ध्वमङ्गारकोऽपि योजनलक्षद्वित
य उपलभ्यमानस्त्रिभिस्त्रिभिः पक्षैरेकैकशो राशीन्द्वादशानुभुङ्क्ते यदि न वक्रेणाभिवर्तते प्रायेणाशुभग्रहो
ऽघशंसः १४ ततउपरिष्टाद्द्विलक्षयोजनान्तरगतो भगवान्बृहस्पतिरेकैकस्मिन्राशौ परिवत्सरं च
रति यदि न वक्रः स्यात्प्रायेणानुकूलो ब्राह्मणकुलस्य १५ ततउपरिष्टाद्योजनलक्षद्वयात्प्रतीयमा
नः शनैश्चर एकैकस्मिन्राशौ त्रिंशन्मासान्विलम्बमानः सर्वानेवानुपर्येति तावद्भिरनुवत्सरैः प्रा
येण हि सर्वेषामशान्तिकरः १६ ततउत्तरस्मादृषय एकादशलक्षयोजनान्तर उपलभ्यन्ते य एव लोका
नां शमनुभावयन्तो भगवतो विष्णोर्यत्परमं पदं प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति १७

नन्व विद्यात्मपरपाति किमत्र विचित्रमत आह नश्वरवद्देहम् आश्चर्यं पश्यन्ति च समीपाहितं अत तथापि मायया मुह्यन्ति ... लवचक्र
स्पचत्विन सुविस्मितत्वमिति चेत् अत आत्मादिश्रम विलापयन्त्वा भजन्ते नासि ४ इदमपरं चित्रं वर्ण्यतीयमानमपि त्वयि भावि विस्मिता
ह विश्वोद्भवादिकर्मैव कर्तुरपि त्वया नागीकृतमावरणाभावात् ... वेदं नलपित्वेन विद्यते मायया सर्वात्मा-
नि सर्वस्य आत्मनि कार्यस्य कारणे सर्वहरि कर्म युक्तमेव ... सर्वव्यतिरिक्ते निरुपाधौ ... परमेश्वरत्वे तत्तुल्य
अस्तुता ... वेदान्निति प्रसादे ... तिरस्कृतान् ... ततो नृतुरंगविग्रहः ... कवये ब्रह्मणे ... अभि-
नयो हिताय ... ६ उत्तरत्र समस्कंधे ... महापुरुषस्य गुणभाजनं ... दैत्यदानवकुलतीर्थीकरण

विश्वोद्भवस्थाननिरोधकर्म तेह्यकर्तुरंगीकृतमप्यपावृतः युक्तं न चित्रं त्वयि कार्यकारणे सर्वात्मनि व्य-
तिरिक्ते च वस्तुतः ५ वेदान् युगान्ते तमसा तिरस्कृतान् रसातलाद्यो नृतुरंगविग्रहः प्रत्याददे वै कवयेऽभि-
याचते तस्मै नमस्तेऽवितथेहिताय इति ६ हरिवर्षे चापि भगवान्नरहरिरूपेणास्ते तद्रूपग्रहणनिमि-
त्तमुत्तरत्राभिधास्ये तद्दयितं रूपं महापुरुषगुणभाजनो महाभागवतो दैत्यदानवकुलतीर्थीकरण-
शीलाचरितः प्रह्लादोऽव्यवधानानन्यभक्तियोगेन सह तद्वर्षपुरुषैरुपास्ते इदं चोदाहरति ७ नमो भग-
वते नरसिंहाय नमस्तेजस्तेजसे आविराविर्भव वज्रनख वज्रदंष्ट्र कर्माशयान् रंधय रंधय तमो
ग्रस ग्रस ओं स्वाहा अभयमभयमात्मनि भूयिष्ठा ओं क्ष्रौं ८ स्वस्त्यस्तु विश्वस्य खलः प्रसीदतां ध्यायंतु भू-
तानि शिवं मिथो धिया मनश्च भद्रं भजतादधोक्षजे आवेश्यतां नो मतिरप्यहैतुकी ९ मागारदारा-
त्मजवित्तबंधुषु संगो यदि स्याद्भगवत्प्रियेषु नः यः प्राणवृत्त्या परितुष्ट आत्मवान् सिध्यत्यदूरान्न त-

[illegible] १८

शीलमाचरितं यस्य ... अव्यवधानश्चासावनन्यश्च ... भक्तियोगस्तेन ... उपास्ते ७ तेजसामपि तेजसे
विरिंचि ... कर्माशयान् कर्मवासना ... रागादीन् ... भूयिष्ठा भूया ८ विश्वस्य
... खलः प्रसीदतु ... ध्यायन्तु भूतानि ... मनश्च ...
... शिवं ... अहैतुकी ...

तुकानि कामानरहित न मम कोपि कामः यदि कथंचित् ... यदृच्छि ...
... द्विप्रियो ... १८

भागवतश्रियसंगे गुणमाह । येषां भागवतानां संगात् लब्धं मुकुंदविक्रमं पश्यतीति किं श्रवणेंद्रियेण संस्पृशतामेव मानसं पुंसां मनसो
जोमासनं मलं हरति । अथवा मुकुंदविक्रमं निजमसाधारणं वीर्यवैभवं तीर्थं [illegible] मुहुः संस्पृशतां मानसं केवलं हरति
मात्र कोवेनसेवेत सत्यं [illegible] परमं फलमाह । यस्येति । अकिंचना निष्कामा मन शुद्धौ हरेर्जन्मकर्मादिषु [illegible]
तिसर्वैर्देवाः सर्वैर्गुणैः [illegible] सह तत्र समासते [illegible] कुतो महद्गुणाः [illegible] ज्ञानवैराग्या
दयोभवंति । असति विषयसुखे मनोरथेन बहिर्धावतः ॥१२॥ ननु हरिविमुखस्य गृहादासक्तस्यापि लोके महत्त्वं दृश्यते [illegible]
दृश्यते इति तत्राह । हरिर्हीति । आत्मा [illegible] तोयमिव [illegible] महत्त्वं [illegible] हित्वा यदि सज्जते
तदा दंपतीनामिव [illegible] वयसैव [illegible] महत्त्वं [illegible] पूज्यमाने [illegible]

यत्संगलब्धं निजवीर्यवैभवं तीर्थं मुहुः संस्पृशतां हि मानसं । हरत्यजोंतः श्रुतिभिर्गतोंगजं को वै न
सेवेत मुकुंदविक्रमं ॥११॥ यस्यास्ति भक्तिर्भगवत्यकिंचना सर्वैर्गुणैस्तत्र समासते सुराः । हरावभक्तस्य
कुतो महद्गुणा मनोरथेनासति धावतो बहिः ॥१२॥ हरिर्हि साक्षाद्भगवाञ्शरीरिणामात्मा झषाणामि
व तोयमीप्सितं । हित्वा महांस्तं यदि सज्जते गृहे तदा महत्त्वं वयसा दंपतीनां ॥१३॥ तस्माद्रजोरागवि
षादमन्युमानस्पृहाभयदैन्याधिमूलं । हित्वा गृहं संसृतिचक्रवालं नृसिंहपादं भजताकुतोभय
मिति ॥१४॥ केतुमालेपि भगवान्कामदेवस्वरूपेण लक्ष्म्याः प्रियचिकीर्षया प्रजापतेर्दुहितॄणां पु-
त्राणां तद्वर्षपतीनां पुरुषायुषाहोरात्रपरिसंख्यानानां यासां गर्भा महापुरुषमहास्त्रतेजसा

सामवत्सरान्ते [illegible] मिथुनानाम [illegible] ॥१३॥ तस्मात् [illegible] गृहं हित्वा कुतोभयं नृसिंहपादं भजत [illegible]
[illegible] गृहं [illegible] रजआदीनां मूलकारणं [illegible] मदादीनां [illegible]
[illegible] केतुमालेपि कामदेवस्वरूपेण [illegible] लक्ष्म्या इति प्रजापतिः संवत्सरः [illegible]
[illegible] तस्य दुहितरो रात्रयः [illegible] पुत्राश्च [illegible] प्रियचिकीर्षया पुरुषायुषा [illegible]
[illegible] परिसंख्यानानां [illegible] यासां दुहितॄणां महापुरुषस्य महास्त्रं चक्रं तस्य तेजसा ॥१५॥

[illegible]

वीरुधो लता [illegible] निचलता [illegible] कश्चित् [illegible] करोति [illegible] पुष्पदर्शनो-
न वेत्ति [illegible] गच्छन् पुरस्कृत्य [illegible] सम्भेद [illegible]
जानाति [illegible] कान्तिमि [illegible]
[illegible]
जानाति [illegible]

प्रसूनवीसरचूर्णगुल्मागधूकरेकगोरवंशे मंत्राके रूपकृत· कचित्तुगधवेपुर प्रपत्रपतिकचित्
कचिच्चाश्रुरयोल्लुकयहं ३ निवासतोयद्रविणत्ववुद्धिस्तन स्तनोधावतिनो अटव्यां· क
चिच्च वासोस्थितयाश्रुधूम्रादिद्रोणजानातिरअस्वलाक्षः ४ अदृश्य किन्नीस्वनकर्णशूलो-
त्लूककामिर्मेथितानतराता अपुष्पदत्तानश्रयनेक्षुधार्हितो मरीचितोयाम्भसिधाव
तिकचित् ५ कचिद्विनितोया· सरितोभियाति परस्परं चालषते निरधः आसाद्यदावं कचि
द्दग्धितसो निर्विद्यते कचयक्षेहतासुः ६

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

श्रीमद्भाग० पं० २७३

[illegible]

शूरैर्हृतस्वः क्व च निर्विण्णचेताः शोचन्विमुह्यन्नुपयाति कश्मलं ॥ क्वचिच्च गंधर्व-
पुरं प्रविष्टः प्रमोदते निर्वृतवन्मुहूर्त्तं ॥७॥ चलन्क्वचित्कंटकशर्कराङ्घ्रिर्नगारुरुक्षुर्विमना इवा-
स्ते । पदे पदेऽभ्यंतरवह्निनार्दितः कौटुंबिकः क्रुध्यति वै जनाय ॥८॥ क्वचिन्निगीर्णोऽजगराहिना जनो नावैति किं-
चिद्विपिनेऽपविद्धः । दष्टः स्म शेते क्व च दंदशूकैरंधोंऽधकूपे पतितस्तमिस्रे ॥९॥ कर्हि
स्म चित्क्षुद्ररसान्विचिन्वंस्तन्मक्षिकाभिर्व्यथितो विमानः । तत्रातिकृच्छ्रात्प्रतिलभमानो बला-
द्विलुंपंत्यथ तं ततोऽन्ये ॥१०॥ क्वचिच्च शीतातपवातवर्षप्रतिक्रियां कर्तुमनीश आस्ते । क्वचि-
न्मिथो विपणन्यच्च किंचिद्विद्वेषमृच्छत्युत वित्तशाठ्यात् ॥११॥ क्वचित्क्वचित्क्षीणधनस्तु तस्मिन् शय्यासनस्थान-
विहारहीनः । याचन्परादप्रतिलब्धकामः पारक्यदृष्टिर्लभतेऽवमानम् ॥१२॥

[illegible]

केनमिश्चिवस्या दितिश्चिनाञ्चाम ६० ६१ अस्पृष्टनारिश्चामावचोनांतिश्च ६२ निजधामहृतं वेगीयस्या ६३ मारीदीरिसुप -
लालयन्निव तान् पुन समधावकाशे विछेद ६३ ६४ कौशिक ६७ गतान् सहसमाक्षविमतातदतिश्चंते ६५ ६६ ६७ स
नाध्यगाछ्दुनद्भिश्वतस्पशेथमहीपते चिंतामोछागतः श्राकं केनमेस्या छिवंनिह ६८ एकदा मातुसंधाया
मुच्छिष्टाव्रतकर्शिता अस्पृष्टवार्चोमांधि सुषापविधिमोहिता ६९ लब्धान्तरं तरंछाको निकायहतचेतस
दितेः प्रविश्योदरं योगेशो योगमायया ७० चकर्तसप्तधा गर्भं वज्रेण कनकप्रभं रुदंतं सप्तधैकैकमारोदीरि
तितासुनः ७१ तेन भूत्वा प्राञ्जलयः सर्वे प्रांजलयो नृप नो जिघांससि किं इन्द्र भ्रातरो मरुतस्तव ७२ मा भैष्ट
भ्रातरो मह्यं यूयमित्याह कौशिकः अनन्यभावान् पार्षदानात्मनो मरुतां गणान् ७३ नममा दितिर्गर्भं श्री
निवासानुकंपया ७४ बहुधा कुलिशक्षुण्णो द्रौण्यस्त्रेण यथा भवान् ७५ सकृदिष्ट्वादिपुरुषं पुरुषो याति साम्य
तां संवत्सरं किंचिदूनं दित्या यद्धरिरर्चितः ७६ सजूरिंद्रेण पंचाशद्देवास्ते मरुतोऽभवन् व्यपोह्य मातृदोषं ते
हरिणा सोमपाः कृताः ७७ दितिरुत्थाय ददृशे कुमाराननलप्रभान् इन्द्रेण सहितान्देवी पर्यतुष्यदनिंदिता
७८ अथेंद्रमाह ताताहमादित्यानां भयावहं अपत्यमिच्छंत्यचरं व्रतमेतत्सुदुष्करं ७९ एकः संकल्पितः
पुत्रः सप्त सप्ताभवन्कथं यदि ते विदितं पुत्र सत्यं कथय मा मृषा ८० इन्द्र उवाच अंबाहं ते व्यवसितमुप
धार्यागतोंतिकं लब्धांतरोऽच्छिदं गर्भमर्थबुद्धिर्न धर्मवित् ८१ कृत्तो मे सप्तधा गर्भ आसन्सप्त कुमारकाः तेपि
चैकैकशो वृक्णाः सप्तधा नापि मम्रिरे ८२ ततस्तत्परमाश्चर्यं वीक्ष्याध्यवसितं मया महापुरुषपूजायाः सि
द्धिः काप्यनुषंगिणी ८३ आराधनं भगवत ईहमाना निराशिषः ये तु नेच्छंत्यपि परं ते स्वार्थकुशलाः स्मृता
८४ आराध्यात्मप्रदं देवं स्वात्मानं जगदीश्वरं को वृणीत गुणस्पर्शं बुधः स्यान्नरकेऽपि यत् ८५ तदिदं मम दौ
र्जन्यं बालिशस्य महीयसि क्षंतुमर्हसि मातस्त्वं दिष्ट्या गर्भो मृतोत्थितः ८६ [illegible] इन्द्रस्तयाभ्य-

नुज्ञातः शुद्धभावेन तुष्टया मरुद्भिः सह तां नत्वा जगाम त्रिदिवं प्रभुः ८७ एवं ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं परिपृच्छसि मङ्गलं मरुतां जन्म किं भूयः कथयामि ते ८८ [illegible] ॥ ६४ ॥ ६७ ॥

[illegible]

वक्षेत्रं अथ यथा वद्दृ द्विधारविधयस्ति नहीं वह्ना न विधानिनि गुणपे तु देव सार्वकालिक विधानि विलव त्वात्तस्यकरणविधि गुणेपि स्मृति
सर्वेषामनि पत्सोमपानानः॥४६॥ कार्योन्यासत्रय का नियुक्ताया मिन धूतिनां वस्त्र कानिन्च नि षि श्मनि किं तु शाला निमा निसर्वो प्यपि
भूहि॥ ४७॥ नत्वेक विंशतिविधानाह॥ न हिंसा दिनियं यतिः मक्ता पे नात्रीमीन अपरमंगलकायाः लक्ष्या दिकन नस्पृष्टो ना अर्था स्त्वाशु
वनि यस्तान्यान पूर्व विधूना सम पुनर्भवारकेत॥ ४८॥ मा जनि पश निषेधा नाह॥ नो हिंह्य मिति विधि विकालनपक्वा लेभि विधि विपर्यये
॥ कैश्य पश्चात्॥ ४७॥ पुत्रस्तो न विना नवे इंद्राहादेवर्वा॥ ४८॥ सवृत्तरंवात मिद्दंय द्वीजो धारयिष्यामि॥ ४६॥ दंतिस
मा॥ ५०॥ धार मिष्मिद्र नव भ्रम बुद्धि कार्यो विद्या मिमे॥ यामिवेद निषिद्धानि नक्र नेषु नियासु तां॥ ५१॥ कश्यपनवा
वा॥ न हिंसा न भूतजातानि नजापेन्मानू नवदेत॥ न हिंस्यात्स्वरो मा पिन स्पृशेद्यदम गले॥ ५२॥ नापुत्रसा या मन
कुर्यो नन संभाषेत दुर्जनैः॥ न वसीत अशौ नवासः सर्वे वाविधु मोक्ष चिन॥ ५३॥ नोक्षिष्टं वहि कामं वसामि पक्ष्य
लाहतं॥ भुंजीतोदक पाहृतं पिवेदञ्जलिना च पः॥ ५४॥ नोच्छिष्ट स्पृष्ट सलिलं संध्यार्थामुक्त सूर्य मार्ग अन्नावीक्ष
समयता वा कला सर्वात्मा वहिश्चरेत॥ ५५॥ आधीत यात्स्वप्य नसो धायान्नो भूदकं शिरा॥ स्त्रीभिन्ना स्पराशुना मे
लैलग्रानन संध्यायः॥ ५६॥ धीन वासा॥ श्रुति निसं सवेमगलसंसुना॥ पूजयेत्सा तगृह्णा मा कुर्यो विज्ञान श्रियम
चुतं॥ ५७॥ स्त्रियो वी स्व तीक्ष्णा वेत्त स्वांगेषु वलिमेदने॥ पतिवान्धीं प्रतिष्ठितधायेत्सो घ गलेवतं॥ ५८॥ वल
यं सुसवनं ब्रह्म मेतद्विधुतं॥ धारयिष्यसि वेतुसं ज्ञाकाहानविनासुतः॥ ५९॥ वादमिलामि वेलापाप दिसीराजन्म
हाम ना॥ काचपपगले मा धजन्नुतं चोजो वधारसा॥ ६०॥ मातवसुरनिश्रायमिंदृश्ना न्याय माद्दा॥ शुश्रूषणे
नाश्च मस्यादि ति यर्य चरत कविः॥ ६१॥ त्रिसंवनात समन सः फलमूल समित्कुत्राय॥ पत्रं कुसुम दीप श्रुका
लेका लव पाहरत॥ ६२॥ यव वसाः क्षात्स्वाया ब्रत चिह्न हविरेष॥ षेशु
काद्विधूषितवान नलिना नयोनयि विलत॥ ६३॥ गृहाद्व हिर्निर्गमिसम्यधिमान्नाह॥ नोक्षिष्टमिव नवीनामवमहीमा॥ सवीमा अप
हता॥ ६४॥ ग्रामे निशि विधानाह॥ मौनयादृति नापरापकथिमसिरा॥ ६५॥ कार्यामाह॥ मौनवासादति॥ काव्या यातराजनश्चमनो
सनात॥ ६६॥ धीरवती जीवनलेका॥ आत्मेमपूज्यकोष्ट गन कुत्स तमोन॥ ६७॥ सुखवनमुत्तो सनि करतुसंतन॥ ६८॥ ६९॥ ७०॥ ७१॥ इतिरि
कोद्नस्य विद्धाधुमिलुं॥ मिश्र कुटिल साधुवेष॥ मृगहा मृगर्त धर्मा थयामृगा वचना यमृगलेवेमनवनिमयता॥ ७२॥

[illegible] स्य क्रमं निर्दिशन् यत्तदोक्तं स्वरूपेण दिशति ... तदेवविरतलोकहिताय सुदि ... शतसमकारमिति ।
शेषः इमाविमे मासोक्तकपक्षे आदिन प्रतिपदि ... पूर्णान्तु ... साक्षात् ... दत्ताः ... पूजयेत्
त. ... नामकार ... हि ... विधिः ... समविवर्त ... किंचिद्दत्ते ... केवलं ... भीत्या ...

[illegible]

चा॥ व्रतपुंसवनं ब्रह्मन्भवता यदुदीरितं ॥ तस्य वेदितुमिच्छामि येन विष्णुः प्रसीदति ॥ १ ॥ ... श्रीशुक उवाच ॥ शुक्ले
मार्गशिरे पक्षे योषिद्भर्तुरनुज्ञया ॥ आरभेत व्रतमिदं सार्वकामिकमादितः ॥ २ ॥ निशम्य मरुतां जन्म ब्राह्मणा
ननुमंत्र्य च ॥ स्नात्वा शुक्लदती शुक्ले वसीतालंकृताम्बरे ॥ ३ ॥ पूजयेत्प्रातराशात्प्राग्भगवन्तं श्रिया सह ॥ अलं
ते निरपेक्षाय पूर्णकाम नमोस्तु ते ॥ महाविभूतिपतये नमः सकलसिद्धये ॥ ४ ॥ यथा त्वं कृपया भूत्या तेजसा
महिम्नौजसा ॥ जुष्ट ईश गुणैः सर्वैस्ततोसि भगवान्प्रभुः ॥ ५ ॥ विष्णुपत्नि महामाये महापुरुषलक्षणे ॥ प्रीये
था मे महाभागे लोकमातर्नमोस्तु ते ॥ ६ ॥ ॐ नमो भगवते महापुरुषाय महानुभावाय महाविभूतिपतये स
ह महाविभूतिभिर्बलिमुपहरामीति अनेनाहरहर्मन्त्रेण विष्णोरावाहनार्घ्यपाद्योपस्पर्शनस्नानवासउपवी
तविभूषणगन्धपुष्पधूपदीपोपहाराद्युपचारान्सुसमाहितोपाहरेत् ॥ हविःशेषं तु जुहुयादनले द्वादशाहु
तीः ॥ ॐ नमो भगवते महापुरुषाय महाविभूतिपतये स्वाहेति ॥ ७ ॥ श्रियं विष्णुं च वरदावाशिषां प्र
भवावुभौ ॥ भक्त्या संपूजयेन्नित्यं यदीच्छेत्सर्वसंपदः ॥ ८ ॥ प्रणमेद्दण्डवद्भूमौ भक्तिप्रह्वेण चेतसा ॥ ९

सिद्धं तव निरपेक्षाय पूर्णकाम महाविभूतिपतये सकल सिद्धये ... मित्यादि ॥ ४ ॥ ... यथा त्वं ... प्रभुः ॥
... सर्वैर्गुणैः ... ॥ ५ ॥ महापुरुष ... निरपेक्षत्वादीनि ... सर्वोपम
... पूजामन्त्रमाह ॐ नम इति ॥ ६ ॥ ... ॥ ७ ॥ ८ ॥
... ॥ १४ ॥

प्रलयीनाममहापद्यो प्रकाशकः ॥ अपापाख्यः ममयोगधारः ॥ १२।१३।१४।१५ ॥ महापुरुषचेभमाईश्वरस्तुभावपनमितमभोनतपतिसमस्तयं
विमशील सत्पमा कर्मा विनिद्युपा तजगह्गुलो भविद्वित्सर्थ १६ ॥ अत ईपत्येय्मे प्रियकारिणपि श्वानयुक्तीर पिमव मिश्रु ॥
न विहमानमविशिंप्राद्रा १७ ॥ १८ ॥ कच्छमासाम्निसुक्तिं काह्विन म प्रेम नमाशि मवि तिमसः द्वा दशसवाया सतांश्रु कसिक्स

गुणअग्निरि देवी मंजको गुणगुणवान् ॥ ते च सर्वेश्वरी सोल्ला श्रीः श्वारी रेक्रियारावा ॥ नामस्तु प्रेम गाय की
मूलयस्त सुपाश्रयः ॥ १३ ॥ यथा सुर्वा त्रिलोकस्य वरदीपर मेष्टिनो ॥ तथा मतत्रम श्लोकसमुरसग महा त्रिपः
श्रीकृत्य निष्ठूयवर दश्री निधासंश्रियासद ॥ तन्नि सार्थो पहरण दत्वाच मनम चेयेम् ॥ १४ ॥ मनस्तु योक्तेतो
श्रेण मक्तिअक्केन चेतसा ॥ यही श्रिष्ट मव प्राय पुत्र रम र्वयेद्धुः ॥ १५ ॥ पतिश्च परयातन्ना महापुरुष चेतसा
प्रियेश्रितिसपमभेतश्रेमश्रीत स्वयपान ॥ १६ ॥ विभुया न सर्वकर्मा शिपत्वा उद्भाव चापि वः कृत मेक तरियाम
पिद पस्पो सय योर पि ॥ पत्नी कुर्यो दह्मर्ग पतिरेन तस्मात् दिन ॥ १७ ॥ विसीर्वत मिदमित्रनु नविहस्या नक ॥-
एवं वना विभ्रम विये शीर वनी ॥ समाधव लिमंडने ॥ आर्वि दहरहर्नं तत्रा देवनिय मं मास्थित ॥ १८ ॥ द्वाद्स
देव स्वेधा श्रितनिविक्षिन मयतः ॥ श्राद्या वाल सिंशुकार्थं सर्वकामदं येनया ॥ १९ ॥ एनेन पूजा सिधि नामा-
मन्त्र द्वादशाक्षरम् ॥ नीलाधे प्रवरेन साध्वी कार्तिके चरमे हनि ॥ २० ॥ भोजूते पञ्च पस्त्रसूतल मन्त्रमोपू-
र्व वर्षा ॥ २१ ॥ पयः सतिम गुञ्जयान चरणमहसर्पिषा ॥ पाकयज्ञ विधानेन द्वादशैवाकृतीः पतिः ॥ आज्य-
एव ओजयेत्तत्त्वा स्वन्ना द्वे शोदशातमवान ॥ विप्रो वस्त्रा जिलानुराजन न्नेह पाव गुण विनान् ॥ २२ ॥ आशि
षः शिरसाद्याय द्विजैः प्रीतैः समीरिता ॥ प्रणम्य शिरसा तत्त्वा मुञ्जीत तदनुज्ञया ॥ २३ ॥ आचार्यं मयतः कृत्वा
वाग्यतः सहयबन्धुभिः ॥ दद्यान्नृपत्न्यै चरोः शेषं सुप्रजस्त्वं सुसौभाग्यदम् ॥ एतच्चरित्वा विधिवद्व्रत विभोरभी

प्मितं ॥ सायं स्वप्नदाय न मित्र्युतितमय श्रेपा तिनस्त्तत्पाविधुसग स्पात् ॥ तदुभयवारयितु उभय मुकं चपचरेम ॥ उपवसेम ॥ २४ ॥ श्रोतूलेष
कार्तिकेपारि पयविश्तेन तपक्षिनपाक ब्रत विधानेन पा वे दा श्या जी पाक विधानेन ॥ २५ ॥ २६ ॥ सुवसनस्तस मुत्र नमिलाद्धो ॥ वा मत सप्ततोष ४७

[illegible]

एवं वर्षायुतसहस्रपर्यन्तावसितकर्मनिर्वाणावसरोऽधिभुज्यमानं स्वतनयेभ्यो रिक्थं पितृपैतामहं यथादायं विभज्य स्वयं सकलसम्पन्निकेतात्स्वनिकेतात् पुलहाश्रमं प्रवव्राज॥८॥ यत्र ह वाव भगवान् हरिरद्यापि तत्रत्यानां निजजनानां वात्सल्येन सन्निधाप्यत इच्छारूपेण॥९॥ यत्राश्रमपदान्युभयतो नाभिभिर्दृषच्चक्रैश्चक्रनदी नाम सरित्प्रवरा सर्वतः पवित्रीकरोति॥१०॥ तस्मिन्वाव किल स एकलः पुलहाश्रमोपवने विविधकुसुमकिसलयतुलसिकाम्बुभिः कन्दमूलफलोपहारैश्च समीहमानो भगवत आराधनं विविक्त उपरतविषयाभिलाष उपभृतोपशमः परां निर्वृतिमवाप॥११॥ तयेत्थमविरतपुरुषपरिचर्यया भगवति प्रवर्धमानानुरागभरद्रुतहृदयशैथिल्यः प्रहर्षवेगेनात्मन्युद्भिद्यमानरोमपुलककुलक औत्कण्ठ्यप्रवृत्तप्रणयबाष्पनिरुद्धावलोकनयन एवं निजरमणारुणचरणारविन्दानुध्यानपरिचितभक्तियोगेन परिप्लुतपरमाह्लादगम्भीरहृदयह्रदावगाढधिषणस्तामपि क्रियमाणां भगवत्सपर्यां न सस्मार॥१२॥

[illegible]

[illegible] वर्त्तमानेषु नानायागेषु विरचिता [illegible] क्रियाया [illegible] पूर्वेण [illegible] वासुदेवः [illegible]
[illegible] सूर्यादय [illegible] वासुदेवस्य [illegible] पूर्व [illegible]
[illegible] कालान्तरफल [illegible] तदुक्तं [illegible]
[illegible] कर्मप्रधान [illegible] पूर्व [illegible]
[illegible] पुरुषस्य [illegible] पूर्व [illegible] कर्म [illegible]
[illegible] वासुदेव [illegible]

कर्म [illegible] पूर्व [illegible] ॥१॥

सचराचरेषु नानायागेषु विरचिता गंक्रियेषु पूर्वं यन् क्रियाफलं धर्मो यत्परे [illegible] पुरुषैः सर्वदेवता
लिङ्गान्तर्भवाणामर्थं [illegible] क्रतुयासाद्याः स्वर्गादिपरदेवतायागमिवा वासुदेव एव नाथ यमान [illegible]
[illegible] पुण्यमूर्त्तिनक्षत्रो [illegible] सर्वमूर्त्तिगृह्यमाणेषु यजमानोयज्ञ [illegible] देवास्तान् [illegible] यथावेव
अध्यायन ॥२॥ एवं कर्मविष्णु [illegible] विष्णुमसलस्थान [illegible] शरीरेव [illegible] भगवति वासुदेवे महापु
रुषप्रेप्यलक्षणेश्रीवत्सकौस्तुभवनमालादि दरगदादि [illegible] पलक्षिते निजपुरुषहृल्लिखितेनात्म
निपुरुषरूपेण विरोचमानउपैस्तं [illegible] रतुदिनमेधमानरयाजायत ॥३॥

[illegible] तदाश्रमे [illegible] पूर्वेन [illegible] आत्मा [illegible] पूर्वं [illegible]
[illegible] परदेवता [illegible] देवता [illegible]
[illegible] पूर्व [illegible] एकमा [illegible]
[illegible] एवं [illegible] कर्म विष्णु [illegible]
[illegible] महापुरुष [illegible]
[illegible] किंच श्रीवत्स [illegible] पुरुष [illegible]
[illegible] ॥३॥

सर्वेषि मृषक्षा वतार नमस्करोति। निवसनतुरुवन्तिल हृदयस्य बलान् तेन निर्विष्टतानुशायस्य। अन्ते च कृष्णा देहाद्यर्थमनो बहिर्मृषत्वाव तारनमस्करोति ... निर्वर्त्यमात्मस्वरूपं ... ॥११॥ इति ...
... येन श्रेयसिद्धिये विरहितात्रिवृद्धिर्यसन ... अथ निर्वर्तितात्मा ... समेमरतो ...
नामस ... ध्यायन्नामत्रयेणैव मुमुक्षुर्मानमीषित ... सकलेनैव ... नियुक्तः ॥ १ ॥ ...
रमसे ... संस्कार ... कर्म निर्योग ... १२ ...

निरातुनु तमिजलात निर्हतनष्टो श्रेयस्तत्र व नयाश्रिस सुमनुधे ॥ लोकस्य कारुण्यात्मयमात्मा
लोकमात्मानमात्मा भगवतीड् मलायतनमे ॥१॥ इति श्रीमा० प० ... पञ्चमस्कन्धे ... नयति रतनमश्चित ...
॥६॥ श्रीशुक उवाच ॥ भरतस्तु महाभागवतो यदा भगवता वनिपालपरिपालनाय संचिन्ति-
तस्तदा पञ्चजनीं विश्वरूपदुहितरमुपयेमे ॥ १ ॥ तस्यामु ह वा आत्मजान्कार्त्स्न्येनानुरूपान-
पञ्चजनयामास भूतादिरिव भूतसूक्ष्माणि ॥ २ ॥ सुमतिं राष्ट्रभृतं सुदर्शनमावरणं धूम्रकेतुमिति अ-
जनाभं नामैतद्वर्षं भारतमिति यत आरभ्य व्यपदिशन्ति ॥ ३ ॥ स बहुविन्महीपतिः पितृपितामहवद्-
रुवत्सलतया स्वे स्वे कर्मणि वर्तमानाः प्रजाः स्वधर्ममनुवर्तमानः पर्यपालयत् ॥ ४ ॥ ईजे च भगवन्तं य-
ज्ञक्रतुरूपं क्रतुभिरुच्चावचैः श्रद्धयाहृताग्निहोत्रदर्शपूर्णमासचातुर्मास्यपशुसोमानां प्रकृतिविकृति-
१८ भिरनुसवनं चातुर्होत्रविधिना ५

...
रङ्गकारश्च नृत ... ॥ २ ॥ भारत मिति ... सर्वे ... ॥ ४ ॥
प्रकृत ... सकलाराधन ...
... अग्निहोत्रादय ... विविधा ... प्रकृतयो विकृतयो विकारास्य इति

प्रियव्रतवंशं ॥ अहो इति । शुद्धः यत्र वंशे यस्मात् ऋषभो भगवान् । तस्य हेतुं धर्मं चचार ॥ १६ ॥ अपरः को नु योगी अस्य काष्ठां स्थितिं मनोरथेनापि अनुगच्छेत् । कीदृशस्य अभवस्य अजस्य । यो योगमायाः स्पृहयति । सिद्धीर्वाञ्छति । कीदृश्यः । ऋषभेन ह्यसत्तया उदस्ता निरस्ता । येन कृतप्रयत्नाः ॥ १७ ॥ इति ह स्मेति । सकलवेदानां ... समस्तदुश्चरितानि हरतीति अभिहरणं परममहामङ्गलानामयनमाश्रयभूतं ... आश्रावयति ... अनयोः श्रोतृश्रावकयोः ... समानं

अहो नु वंशो यशसावदातः प्रैयव्रतो यत्र पुमान् पुराणः । कृतावतारः पुरुषः स आद्यश्चचार धर्मं यदकर्महेतुं ॥ १६ ॥ को न्वस्य काष्ठामपरोऽनुगच्छेन्मनोरथेनाप्यभवस्य योगी । यो योगमायाः स्पृहयत्युदस्ता ह्यसत्तया येन कृतप्रयत्ना ॥ १७ ॥ इति ह स्म सकलवेदलोकदेवब्राह्मणगवां परमगुरोर्भगवत ऋषभाख्यस्य विशुद्धाचरितमीरितं पुंसां समस्तदुश्चरिताभिहरणं परममहामङ्गलायनमिदमनुश्रद्धयोपचितयानुशृणोत्याश्रावयति वावहितो भगवति तस्मिन्वासुदेव एकान्ततो भक्तिरनयोरपि समनुवर्तते ॥ १८ ॥ यस्यामेव कवय आत्मानमविरतं विविधवृजिनसंसारपरितापोपतप्यमानमनुसवनं स्नापयन्तस्तयैव परया निर्वृत्या ह्यपवर्गमात्यन्तिकं परमपुरुषार्थमपि स्वयमासादितं नो एवाद्रियन्ते भगवदीयत्वेनैव परिसमाप्तसर्वार्थाः ॥ १९ ॥ राजन्पतिर्गुरुरलं भवतां यदूनां दैवं प्रियः कुलपतिः क्व च किङ्करो वः । अस्त्वेवमङ्ग भगवान्भजतां मुकुन्दो मुक्तिं ददाति कर्हिचित्स्म न भक्तियोगम् ॥ २० ॥

ततो सर्वार्थप्रदत्वेन परमपुरुषार्थत्वमाह यस्यामिति । यस्यां भक्तौ अनुसवनं ... स्नापयन्तः ... अपवर्गं ... स्वयमासादितं ... भगवदीयत्वेनैव परिसमाप्ताः सर्वे अर्था येषां ते ॥ १९ ॥ ... राजन्निति । ... पतिः पालकः गुरुः ... उपास्यः प्रियः सुहृत् कुलपतिः ... किङ्करः ... इतरेषां भजतां मुक्तिं ददाति न तु भक्तियोगम् ॥ २० ॥

[illegible]

एवंनवकोटयएकपंचाशल्लक्षाणियोजनानांमानसोत्तरगिरिपरिवर्त्तनस्योपदिशंतितस्मि
न्नैंद्रीपुरींपूर्वस्मान्मेरोर्देवधानींनामदक्षिणतोयाम्यांसंयमनींनामपश्चाद्वारुणींनिम्लोचनींना
मोत्तरतःसौम्यांविभावरींनामतासूदयमध्याह्नास्तमयनिशीथानीतिभूतानांप्रवृत्तिनिवृत्तिनि
मित्तानिसमयविशेषेणमेरोश्चतुर्दिशम्॥ अत्रत्यानांदिवसमध्यंगतएवसदाऽऽदित्यस्तपति
सव्येनाचलंदक्षिणेनकरोति॥ यत्रोदेतितस्यहसमानसूत्रनिपातेनिम्लोचतियत्रक्वचनस्यंदे-
नाभितपतितस्यहैषसमानसूत्रनिपातेप्रस्वापयति॥ तत्रगतंनपश्यंतियेतंसमनुपश्येरन्॥ १०

[illegible]

तथ्यनादि सप्ता निर्विद श्रियसयम तिथिर्थ ध्यभावसारोह छ्याद्विष्यान्ति धारोहणान्तु तियद्यमानोमका रादिष्वहोरात्रा दिदीर्घ स्वसमाना विशिषति
ध्यतेम वृष्यदधीनापने ति ष्मसपमही वस्मा नामात्समाती तुक्क सर्वधा साम्य लेके खे बा ऽहोरात्रास त्रा देवष भितुन योरि सप्तको हादि अकर्कटादि शुम

न

यन्मध्यगो ग्रहो गेहं पतो पमित्त पुनर्भात येन त्रिलोकी वपनपं स्वेवै सस्य स्मामा
सा सुपष्ट द्युग यन्नेदक्षिणायपवेशु वासरा निर्मोद्युते ष्यसमाभाग्नियो तिथि राशेहु
ग्रा वरोहु णासमा वरस्था नेशुष्या सवेन ममिपद्य मानोमकाशादिषु राशा बहोराशा दि
दीर्घस्त्र स्वसमानाभिविधत्ते । उत्पद्यते मिष्तुल श्रेो वैते नेनवा ऽहोरात्रा दिसमानानिभा
वेति ।। यदा ह षष्ठा दिषु पंचसु रा शि षु चरति तदा ऽह्ना स्ववर्धते क्रमतिच मासिमासे के
कांधादिका रात्रिसु ॥ यदा हुष्ठिका दिषु पंचसुबर्त ते तदा ऽहोरात्रा दिविपर्ययो दि
नवतिा॥ स्या वहद क्षिणायनमहानिर्वर्तते मावदुद गयनरात्रय ॥३॥

स तथापि सप्ति पेदत्याधि कला दर्भे तद्युक्त । एवरात्रि दिनादि नाधिकया ऽदस तीव्रता । एके के तिस्थ्यु लव होरात्र । ह दिका सव्यो । प्रति मा
स विष्यपा । विपर्ययो राहानि स्वहा नित्यु नविरा नथी विकाहसर्को ॥५॥ सहृदि भ्रास काल माहु रात्रादि नि ॥१॥

[illegible] सर्वकामप्रदा [illegible] ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥२१॥ [illegible]
[illegible]

मत्प्राप्तयेऽजेशसुरासुरादयस्तप्यन्त उग्रं तप ऐन्द्रिये धियः॥ ऋते भवत्पादपरायणान्न मां विन्दन्त्यहं त्वद्धृदया यतोऽजित॥ सत्वं ममाप्यच्युत शीर्ष्णि वन्दितं कराम्बुजं यत्त्वदधायि सात्वतां॥ बिभर्षि मां लक्ष्म वरेण्य मायया क ईश्वरस्येहितमूहितुं विभुरिति॥२३॥ रम्यके च भगवतः प्रियतमं मात्स्यमवताररूपं तद्वर्षपुरुषस्य मनोः प्राक्प्रदर्शितं॥ स इदानीमपि महता भक्तियोगेनाराधयतीदं चोदाहरति॥२४॥ ॐ नमो भगवते मुख्यतमाय नमः सत्वाय प्राणायौजसे सहसे बलाय महामत्स्याय नम इति॥२५॥ अन्तर्बहिश्चाखिललोकपालकैरदृष्टरूपो विचरस्युरुस्वनः॥ स ईश्वरस्त्वं य इदं वशेऽनयन्नाम्ना यथा दारुमयीं नरः स्त्रियम्॥२६॥ यं लोकपालाः किल मत्सरज्वरा हित्वा यतन्तोऽपि पृथक्समेत्य च॥ पातुं न शेकुर्द्विपदश्चतुष्पदः सरीसृपं स्थाणु यदत्र दृश्यते॥२७॥

[illegible] ॥२२॥२३॥ [illegible] ॥२४॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

तीवसुलत्लिनमानि विसाद्य विलसितं नविरहासले [illegible] कलिनीलयाकि विदुत्तनिर्जुदरन्भूस [illegible] नागवस्नार वि
[illegible] मयनी [illegible] यामवंस्वरूपं परमेस [illegible] नरमादेवी [illegible]
[illegible] सुखम्यं [illegible] ॥१७॥ [illegible] नमोनागवने [illegible] सर्व
गुण [illegible] विशेषं [illegible] कलाय [illegible]
या [illegible] ॥१८॥ [illegible]
[illegible] ॥१९॥ [illegible]
स्याद [illegible] पर ॥२०॥ [illegible]
[illegible]
नम्यतो ॥२१॥

[illegible]

आत्मसूते स्वतनुजे अनुरागेणावेशितं चित्तं येन सः शौचादीनि यानि औपकुर्वाणकस्य ब्रह्मचारिणः कर्माणि तेनानभियुक्तानि अ
नादृतान्यपि तानि पुत्रेण समनुशासनीयानि स्थित आग्रहो यस्य पुत्रस्य तं अननुशिष्टमनोरथः स्वयं कालेनोपसंहृतः मृत इत्यर्थः भ्रातुरनुशासननिर्बंधान्न्यवृत्सत निवृत्ता इत्यर्थः॥
प्राकृतैः प्राकृतवि...
...

एवं स्वतनुज आत्मन्यनुरागावेशितचित्तः शौचाध्ययनव्रतनियमगुर्वनलशुश्रूषणाद्यौप·
कुर्वाणककर्माण्यनभियुक्तान्यपि समनुशिष्टेन भाव्यमित्यसदाग्रहः पुत्रमनुशास्य स्वयं ताव
दनधिगतमनोरथः कालेनाप्रमत्तेन स्वयं गृह एव प्रमत्त उपसंहृतः॥ अथ यवीयसी द्विजसती
स्वगर्भजातं मिथुनं सपत्न्या उपन्यस्य स्वयमनुसंस्थया पतिलोकमगात्॥ पितर्युपरते भ्रात
र एनमतत्प्रभावविदस्त्रय्यां विद्यायामेव पर्यवसितमतयो न परविद्यायां जडमतिरिति भ्रा
तुरनुशासननिर्बन्धान्न्यवृत्सन्त॥ स च प्राकृतैर्द्विपदपशुभिरुन्मत्तजडबधिरमूकेत्यभिभाष्य
माणो यदा तदनुरूपाणि प्रभाषते कर्माणि च कार्यमाणः परेच्छया करोति॥१०॥ विष्टि
तो वेतनतो वा याच्ञया यदृच्छया वोपसादितमल्पं बहु मिष्टं कदन्नं वाभ्यवहरति परं नेन्द्रि
यप्रीतिनिमित्तं॥११॥ नित्यनिवृत्तनिमित्तस्वसिद्धविशुद्धानुभवानन्दस्वात्मलाभाधिगमः सु
खदुःखयोर्द्वन्द्वनिमित्तयोरसंभावितदेहाभिमानः॥१२॥

...मूकवित्यभिभाष्यमाणः ... परं नेन्द्रियप्रीतिनिमित्तं केवलं ... अत्र हेतुः ... नित्यसदा निवृत्तनिमित्तया...
...तस्मात् ... स्वसिद्धः ... निवृत्तः केवलोऽनुभवः ... आनंदः ...
...स्वात्मलाभाधिगम... सुखदुःखयोः ... देहाभिमानः ... इन्द्रियप्रीतिनिमित्तं ...

यवीयसा कनिष्ठाय च मिथुनस्त्रीपुरुषयुग्मतत्त्वयुगशरीरयोन नश्चीनाश्रीमता गेहे योगन्व है। विजाय तद्इति स्मृतिः। तत्रा विवा
यसंगासालनो अशु आत्मकमानस्वात्मानयुग्मताविहरूपेण दर्शयामासेत्यन्वयः किंकुर्वन्कर्मबन्धविध्वसनश्रवणस्मरणगुणनाभि
धरणकथनवस्म। मजनावत श्वरणारविंदयुगलमनसा विदधिदात्मन प्रतिधात्रीकाआहेतु। अत्रस्मृत्वा स्वीयपूर्वजन्मनामाव
लि यरधरावनेन स। आपुत्रस्नेहेन प्रवर्द्धमानो मयस्य स विश्व जठरस्यागर्हं स्याप्त धिका एतं समावर्तनात्मसत्कारम्लविदधात। मनुधनीयत्व
पत्नीनसमुन

मिथुनचयनीयस्यान्यथीर्थः॥ यस्तु नत्रपुमान्परमनागवजराजर्षिवरनरनमुन्सप्तमृगाशरीर
चरमशरीरिणविमलगतमाकु॥ तत्रापि सजनमगास्वनृत्यसुखिमानीजगवत् कर्मबंधविनसन
श्रवणस्मरणगुणनिवरणचरणारविंदयुगल मनसा विदधदात्मन. प्रतिधानमार्गकमाणीजग
वदनुग्रहेणानुस्मृतस्य वैजनावलिशमानमुनमनजठाधवधिरस्वरूपेण दर्शयामास लोकस
॥ तस्य पिहवा आत्मजस्य विधः पुत्रस्नेहानुबद्धमना आसमावर्तनान्संस्कारान्यथोपदेशावि
दधाय। उपनीतस्य च पुनः शौचाचमनादीन्कर्मनियमानभिप्रेतानपि समभिशिष्यत्तस्मात्तु।
श्रिष्टेन हिता अपि तु पुत्रेणेति॥ स्वयमपि तदुदूपितस्य निधाने वासखी चीनमिवस्मकरोति॥५॥
छन्दांस्यध्यापयिष्यन्सदूमाहृतिभिः समुपालवत्रिभिः त्रिपदीसावित्रीं ग्रैष्मवासन्तिकान्मासा
नधीयानमप्यसमवेतरूपं ग्राहयामास॥६

शौचाचमनादीन्तस्मान्निशितान्यपि शिक्षितवान्। तत्र हेतुः। पश्चात्त्रिष्टेन हितास्य पितुः सकाशात्पुत्रेणेति शिक्षितव्य इति शिक्षा नियम नि
दर्शयित्रासखीचीनमसमीचीनमिव करोति स्म॥ छन्दांसि वेदानध्यापयिष्यन्तमुपनीय व्याहृतिभिः सह सावित्रीं प्रणवादिं समभ्यस्य अधिगन्तुं नित्य
भि महाव्याहृतिभिः सहितां त्रिपदीं गायत्रीं चतुरो मासानधीयानमप्यसमवेतरूपमवगाह्यामास तां मन्त्रं त्रिकाले स्मरण

श्रीमहा०
पत्र
९९

अहो कष्टमहो कष्टं मन्त्रिनाम नृपशाम्, यदि मुक्ता समस्त सगरा विविक्त पुण्यारण्यप्रारण्य माल
मम सर्वैर्मायाकृतभावं निवासु देवेन समावेशितसमाहितचित्त निश्चलमात्, अहो दुःखदे वसुन्धरा लगितानि सुतके न समावेशितम
मम प्रणतदिक्षु निर्विरोधेन प्राणि निर्विरोधेन आश्रमा सकल लोकाभावाय चिन्तितं यत्नेन २६ निगूढोऽमावि कलिमलैदोषैस्तत्र
लोपलक्षितधामकालजरात्, यत्र तु दिशिमात्मा तस्मात्सर्वैकात् २७ आलोक्य सहचरी यस्य एकाकी पत्नी ज्ञात्वा सैव प्रथमं मृगमृगी।

अहो कष्टमहो कष्टं मन्त्रिनाम नृपशामात्, यदि मुक्तसमस्तसगरा विविक्त पुण्यारण्यप्रारण्यमाल
वनत्रात्म निसर्गे धाम मातलनाभाव निवासु देवेन दत्तुप्रवणमननसंकीर्तनाराधमानुस्मरण
निर्योगेनाप्यसकल यामिनकालेन समावेशितसमाहितकामें न भवनत्तनुपुनर्भवानुबन्ध
रागमृगासुनमनुपस्सिस्साव २८ इत्येवं निगूढानिर्वेदो विशव्यमृगी मातरं पुनर्मेणवनक्षेत्रसुप
मशीलमुनिगणदृष्टि तत्रालया मधुलम्बपुलहाश्रमकालजरान्प्रत्यागाम २९ तस्मि
न्नपि कालंजरशीर्षमागःशेषा स्वयंभूरमुष्मिन्। आत्मसहचरशुष्कपर्णतृणवीरुधांतर्मा
नोमृगात्वनिमित्तावसानमेव गणयन्मृगशरीरं तीर्थोदकक्लिन्नमुत्ससर्ज ३० इति श्री
मद्भागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे भरतचरिते अष्टमोऽध्यायः ॥८॥ श्रीशुक उवाच ॥ अथ कस्यचिद् द्विजवर
स्यांगिरःप्रवरस्य शमदमतपःस्वाध्यायाध्ययनत्यागसंतोषतितिक्षाप्रश्रयविद्यानसूयात्म
ज्ञानानन्दयुक्तस्यात्मसदृशश्रुतशीलाचाररूपौदार्यगुणा नव सोदर्या अङ्गजा बभूवुः १

मिलिनी शौचादिकं क्रियमाणं अस्थिरादिस्थलमिलर्थः २७ इति ताभि आ ह ० ॥ नवमे जडविप्रलीलस्य राज्ञस्तस्य नवमाजो
प स्वाविवितिविधिकारणमीये ते इति श्राद्ध सङ्गिनी शतीपुत्र नाम अ आरब्धकर्मवशादितजडविप्रता। द्रष्टाङ्गिरसो गोत्रजा
प्रवरस्य प्रथयकुलमसौ युक्त सा गोत्रज्ञातिसदृश स्त्रीरूप विद्या विद्या आत्मज्ञानदेहादिव्यतिरिक्तजीवात्मज्ञानम्
शीलमसंपत्तिः आत्मनामपृथक् नाद्यभोगुणश्रेष्ठाः भ्रातृभिः सोदर्या नव पुत्रा बभूवुः सुता १

चन्द्रश्चिन्तयन् स्वस्तुतमायाह्वादितिं किं वेति किमन्यत् न यायात्मजविश्लेषज्वर तापस एव दवदहन तस्य ज्वाला शिखाभिरुपतप्यमानं हृदयस्थलमेव नलिनी यस्य तं तथा तपस्विनं मामुपसृतमृगीतनयं मृगीतनयोऽपि तस्य अर्भकस्य स्वधयति सान्त्वयति शिशिरं शान्तश्च योऽनुरागस्तेन गुणितं पुनः पुनः नवं तस्य वदनसलिलं तदेवामृतं तन्मयाभिर्गभस्तिभिः किरणैः स्वधयति स्वदत इति तापसत्वमयतीति शिष्टः उपसृतमृगी ननु अमुक्तिपात्रमितरेषामुत्तरे भवेत् उपसृतोऽस्य प्राप्तो मृगीतनयः किं वा मृगस्वभावश्चाली

किं वात्मजविश्लेषज्वरदवदहनशिखाभिरुपतप्यमानहृदयस्थलनलिनीकं मामुपसृतमृगीतनयं शिशिरशान्तानुरागगुणितनिजवदनसलिलामृतमयगभस्तिभिः स्वधयतीति ॥२०॥ एवमघटमानमनोरथाकुलहृदयो मृगदारकाभासेन स्वारब्धकर्मणा योगारम्भणतो विभ्रंशितः स योगतापसो भगवदाराधनलक्षणाच्च ॥२१॥ कथमितरथा जात्यन्तर एणकुणक आसङ्गः साक्षान्निःश्रेयसप्रतिपक्षतया प्राक्परित्यक्तदुस्त्यजहृदयाभिजातस्य ॥२२॥ तस्यैवमन्तरायविहतयोगारम्भणस्य राजर्षेर्भरतस्य तावन्मृगार्भकपोषणपालनप्रीणनलालनानुषङ्गेणाविगणयत आत्मानमहिरिवाखुबिलं दुरतिक्रमः कालः करालरभस आपद्यत ॥२३॥ तदानीमपि पार्श्ववर्तिनमात्मजमिवानुशोचन्तमभिवीक्षमाणो मृग एवाभिनिवेशितमना विसृज्य लोकमिमं सह मृगेण कलेवरं मृतमनु न मृतजन्मानुस्मृतिरितरवन्मृगशरीरमवाप ॥२४॥ तत्रापि ह वा आत्मनो मृगत्वकारणं भगवदाराधनसमीहानुभावेनानुस्मृत्य भृशमनुतप्यमान आह ॥२५॥

ति श्रीधरस्वामिकृतायां ॥२०॥ मृगदारकस्याभासेन मिषेण गतमनोरथाकुलहृदयः स्वारब्धकर्मणा भ्रंशितः आरब्धकर्महेतु ॥२१॥ कथमितरथेति साक्षान्निःश्रेयसप्रतिपक्षतया प्राक्परित्यक्ता दुस्त्यजा हृदयाभिजाताः पुत्रादयो येन तस्य ॥२२॥ अन्तरायेण विहतं योगारम्भणं यस्य आत्मानमविगणयतः आत्मचिन्तामकुर्वतः तावदेव तीव्रवेगः कालो मृत्युः समयमापद्यत ॥२३॥ लोकं देहं मृगेण सह विसृज्य शरीरं मृगशरीरम्

सन्ततिचित्रदिवाहु ल्लोलिकायाक्रीडायामृषाय समासि तेनामीलितेह शैथ्ये नतमाप्रिमसरश्मेणप्राप्यकेषिनपृषतशलविद्रु नम
वपतसेमूतु नाविषाणाग्रेणलुवतिसम्प्रत्ययति १७ आसादिनहविर्थीष्क्रित तस्मिन् वह्निर्हि इतैदूताककौशाहिनापालीनदूषणेसति दू
विलोति पातेनहिं विविषयेवृद्धौ हरिवेसर्थे मयाधिष्ठिस सन्ततहृतामिलीपरतक्रीडाति स्कृतात्ते १७ प्रतिवकृधाकृतणीमाप्रयवहि

सूचि

दोलिकायामांमृषासमाधिना आमीलितहृशत्रेमर्संरश्मेणश्किनचकितआहसपृषदश
मखविषाणाग्रेणलुवति १७ आसादितहविविशिहिं लिलिमयोपालभौनीतजीत संपत्तुप
रतशसत्त्वपिकुमारवदवह्मिकारणकलापआलि १४ किवात्सरेश्राचरितनपलपक्लिमा
न्नयायद्वियमवर्ति सविनयकृतसारतनयमनुमरसुनसाश्रिवतमालवरक्षुरपदपङ्क्तिनि
र्वैविणानिधुरातुरसमपणान्मनमवविणायदधीसूवमस्ताम्नावसर्वत हतकौतुकविजा
नेमृगोपवर्गकामानादेवयजनंकारोनि १६ अपिविदसौजगतातुदुपतिरेनमृगयतिम १ २०
मात्रसमातरमृगवालकस्वाश्रमपरिस्रष्टमनुकपत्तामपथजनवस्तल यरिया

निर्भीयमवर्षुरसवानकृतायोपलनाण सत्रातहृदयम्प्राहै किवीति अरिअहीअनयाद्विता किवानपराचरितनपस्विनी सतागएमयाद्य
स्माद्वियमवित अस्पलसारतनयमनुतरा सुनगाह्रशिवतमा आलवरक्षुसवेधुविमापदानोनयतवथौतानापक्तिनि कविणभृगा नि
नवहिलसपकतएवातुरसतु विलासप्रमदविणमार्गेष्ववनीसनीलाम्लनवता नि तनमजनविभानाययहन्तृमि करोति अलिनदिशोमृ
ग हृष्ट तस्मिनसौ निवर्तो पलेतिकृते १८ अनावडाहृति अवेपूर्ण सन्तावनयाध्या अवनिजिनिपुणः।

हृद्धानुगत
१८

विहारु बंधमेलप पंचया सि कुसुमित्यादिना स्वधयतीसतिनत्रालाजुका प्रान यथान मशकमानोन्नवतितदाने नसहवनमया विद्या [illegible]

[illegible]

कुसुमकुलसमिललाता फलमूलोदकाम्या हरिणमायो दकुणलाभका दिसोनयमार्तकमानीयद्य
सहहरिणकुशकिनवनंमसमानिकुञानि॥ [illegible] मामावेषनत्रनत्रछिमर्कमनिजगयनरहृदये
कार्यवपात्कथेनो दहति॥ एवमुक्तागेचरसिचाश्मा वीयुलालसन मुदेपरमामवायश्वा किथायां नि-
वर्तमानाथांश्रनरालेषुसथाये स्थायायदेनमनिचक्षीननहिंयावसचर्येपति अकतिस्थिनमनसात॥
समाक्षाजिष आ आसिस्व स्तिस्ताधलानेसर्वेनह्नति॥ [illegible] नाम [illegible] वक पण-स
कसएममितनथेणहरिए कुराक विरहविफलहृदयसाना पन मे वाम्बुणेन चन्द्रकिजवनृमलमहवेन्नि
रमिनइतिहोवाचा॥ अपि वनमवेक्रपणएणबालकोमृजहरिणीसुतस्मोमा नार्णसराद किवान
सेनेरहकनसुहानसहनविश्राम आम [illegible] नन दविना [illegible] नखजम दवाग मिछ तिकि॥ अपि
केमेणा [illegible] ममोपद नेत्रा भापि च रत देवयुसं [illegible] ॥ अपिनहक शाला हकोमानमोबा-
नेकचरोवानसग्रयति॥ [illegible] तिह जया वान मकलअगनुत्तेभोदय त्वण्यास्याः पा विमम नमृगव
धूत्वास्था गजनिम॥ अपिसिद्धकनसुकनमा गाम मासुसा यनिहरिए राजकुमारो विविधसु चिरद
र्शनीयनिजमृगदारकविनोदैरसनो यंस्तानामपनुवन्॥

[illegible]

श्रीमन्नैष० सर्ग १४

अथ वैलम्ब [illegible] तत्र [illegible] तेन [illegible] निर्गतः [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

॥

तस्मात्त्व सा [illegible] वैलम्ब [illegible] गलितो यो निर्गतो [illegible] तेन [illegible] निपपात [illegible] सर्पेण
मय [illegible] विधु [illegible] संसारस [illegible] निपपात [illegible] ॥
[illegible] वर्ण [illegible] विधुं [illegible] पयाराज [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] नि [illegible] नि [illegible]
[illegible] मा पुरुषपरि [illegible] कति [illegible]
[illegible] विधु [illegible] ॥ [illegible] ईश्वरस्य
[illegible] परि [illegible] पित [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] एवमया [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] नाम [illegible] ॥

[illegible] विधु [illegible] ॥ इति [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥

...पुरुषमुज्जिहाने सूर्यमण्डलेऽभ्युपतिष्ठन्नेतदु होवाच ॥ [illegible]

इति श्रीभागवते पञ्चमे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

इत्थं धृतभगवद्व्रत ऐणेयाजिनवाससानुसवनाभिषेकार्द्रकपिशकुटिलजटाकलापेन च विरोचमानः सूर्यर्चा भगवन्तं हिरण्मयं पुरुषमुज्जिहाने सूर्यमण्डलेऽभ्युपतिष्ठन्नेतदु होवाच ॥१३॥ परोरजः सवितुर्जातवेदो देवस्य भर्गो मनसेदं जजान सुरेतसादः पुनराविश्य चष्टे हंसं गृध्राणं नृषद्रिङ्गिरामिमः ॥१४॥

इति श्रीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे भरतचरिते सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

श्रीशुक उवाच ॥ एकदा तु महानद्यां कृताभिषेकनैयमिकावश्यको ब्रह्माक्षरमभिगृणानो मुहूर्तत्रयमुदकान्त उपविवेश ॥१॥ तत्र तदा राजन् हरिणी पिपासया जलाशयाभ्याशमेकैवोपजगाम ॥२॥ तया पेपीयमान उदके तावदेवाविदूरेण नदतो मृगपतेरुन्नादो लोकभयंकर उदपतत् ॥३॥ तमुपश्रुत्य सा मृगवधूः प्रकृतिविक्लवा चकितनिरीक्षणा सुतरामपि हरिभयाभिनिवेशव्यग्रहृदया पारिप्लवदृष्टिरगततृषा भयात् सहसैवोच्चक्राम ॥४॥

अष्टमे त्वरतौ क्लिष्टं स्वकर्मान्तरायतः । एणशावानुषक्तस्य कर्मणा मृगतां ययौ ॥ [illegible] ॥१॥ [illegible] ॥२॥

श्रीभाग० पंचं० २६

यथा सन्त्यत आह सहस्रशः ... कोटिशः ... न तु मिथः ... न स्वतः किन्तु क्षेत्रज्ञात् परमेश्वरात् ... [illegible]

सहस्रशः शतशः कोटिशश्च क्षेत्रज्ञतो न मिथो न स्वतः स्युः॥ क्षेत्रज्ञ एता मनसो विभूतीर्जीवस्य मायारचितस्य नित्याः। आविर्हिताः क्वापि तिरोहिताश्च शुद्धो विचष्टे ह्यविशुद्धकर्तुः॥ क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः पुराणः साक्षात्स्वयंज्योतिरजः परेशः। नारायणो भगवान्वासुदेवः स्वमाययात्मन्यवधीयमानः॥ यथानिलः स्थावरजङ्गमानामात्मस्वरूपेण निविष्ट ईशेत्। एवं परो भगवान्वासुदेवः क्षेत्रज्ञ आत्मेदमनुप्रविष्टः॥१४॥

[illegible]

[illegible]

दुःखसुखं मनेरिक्तः स्वतीत्कालोपपन्नफलमामनन्ति ॥ ज्ञानेन्द्रियमाचार्यचिंतां तनरामास्व

देहिनं संसृतिचक्रकूटः ॥ नानानयं मवहार सदापि शेत्रज्ञसंज्ञोऽन्यविनिस्थूलसूक्ष्मः न

स्मोऽन्ये नोक्षिगमदेववदंति गुणागुणत्वस्य परावरस्य ॥ गुणानुरक्तमसनाद्यजंतोः क्षेमा

यनेगुंणमसौमनस्तान ॥ यथा प्रदीपो घृतवर्त्तिमश्नन् शिखा सधूमा भजति ह्यन्यदा स्वं प

दं तथा गुणकर्मानुबद्धं वृत्तीर्मनः श्रयतेऽन्यत्र तत्त्वं एकादशासन्मनसो हि वृत्तयश्चाकू

तयः पंचधियोऽभिमानः ॥ मात्राणि कर्माणि पुरं च तासां वदंति हैकादश वीर भूमीः ॥ गंधाकृ

तिस्पर्शरसश्रवांसि विसर्गरत्यर्त्यभिजल्पशिल्पाः ॥ एकादशं स्वीकरणं ममेति शय्यामहं

द्वादशमेकमाहुः ॥ [illegible] एकादश भीमनसो हि ताः ॥

[illegible]

श्रीभ०गी०
प० २२
२५

एषा दर्शिता सम्यक् स्थितप्रज्ञस्य महीपते। ... प्रजहाति यदा कामान् सर्वान् पार्थ मनोगतान्। आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥ [illegible]

[illegible]

अर्जुन उवाच । को विद्वान् को विद्वद्वादवाक्यात् । यदस्य धीः ना ति विद्वान् वरिष्ठः नस्तु यो हिम बहारमेतं न लाभमर्षेण स हा मनेती ॥ नश्येत राजन् लभ गार्हमेध वितान विद्योः ... न वेदवादेषु हितत्ववादः आयेण शुद्धो नु चकास्ति साधुः ॥ ... नतस्य तत्त्वग्रहणाय साक्षा द्वरीयसीरपि वाचः समासन् । स्वप्ने निरुक्त्या गृहमेधिसौख्यं न यस्य हेयानुमितं स्वयं स्यात् ॥ १ ॥ यावन्मनो रजसा पूरुषस्य सत्त्वेन वा तमसा वानुरुद्धम् । चेतोभिराकूतिभिरातनोति निरं कुशं कुशलं चेतरं वा ॥ स वासनात्मा विषयोपरक्तो गुणप्रवाहो विकृतः षोडशात्मा । बि भ्रत्पृथङ्नामभिरूपभेदमन्तर्बहिष्ट्वं च पुरैस्तनोति ॥

[illegible]

२५

च्युतउपाध्यवर्मा चैलाद्यैर्मनवत्तुत सतीति तत्रश्रौपाधिकलेपिसत्वंकिमस्मादित्याह स्यादप्रियतमानात्मत्यवत्तिन श्रीरस्यनायन
स्तनायात्तुल्यानाहिर्मोगसनतत्सनरस्य वरधि पाक नचान्नकिंचिन्निकाएवंदेहादिनि सन्निकर्षोत्सवधानर्मिमता सति पुरुषस्यमनसि
श्रमक प्राण श्या उथोमन श्रेरोधात्वपाधिधर्मानुवर्त्तते तथाहिनिवाधविनादेहेतदेह क्रियागतायन्न प्राणस्य नतोमनतद्वसैवयथायामप्
हो. यदुक्तसखामसमान्बोध उक्तवक्तितत्राह उक्तेति श्रकृतवेपियदायोनृपतिस प्रजानाथलभिभावयत्तोमासक्षादे शिष्टापिष्टपिष्टनृतिनन्वा
ह योऽच्युतस्य किंकर सपिष्टपिनष्टिन फलनकरोतिस्तत्स्वलाप्राप्तपरमपिवत्रगुरीश्वरस्य श्रीतम्परादीनेवसफलत्वात्तदोष सधर्मस्त्वमच्युत

स्यादप्रियतमापास्यसोऽपि नायस्तनायनस्तंदुलगर्भरंधि. द्वेद्वे क्रियास्वाशयसंनिकर्षोन्नतमस्तिः
पुरुषस्यानुशेषात् ज्ञात्वाभियोगान्नृपतिः प्रजानाथ. किंकरोवेनपिनद्धिपिष्टेः स्वधर्ममाराधन
मच्युतस्ययस्ताद्दृशानोऽविजहात्सधोधमः नमीमवान्नरदेवाभिमानमदेनतुच्छीकृतसत्तमस्य
कर्णीष्टमैत्रीदृढमार्त्तवंधोयथातरसदवधानमंहः नचिक्रियाविस्मृसुहृत्सखस्य साम्भिनवी
नाभिमतेस्तवापि महद्विमानात्सुकृताभिमाहकः तंस्तत्सदूराद्विपिशूलपाणिः॥ ९

साराधनमच्युतस्य अस्मादेवोधमहा ॥ ७ ॥ तस्मादेव मयावद्दुक्तविपरीतमतिजातिः नकस्मात्नरदेवाभिमानमदेनतुच्छीकृता तिरस्कृता सत्तमा
नवाहसत्यमासमैमैत्रीहतृत्वेदयुक्ताहरिकृष्णसमानस्नात्सदपापयथा नरिक्ता मि नतुममानस्वाकृत विकारोऽस्मा वानकृत पापनत्राहजनि
यद्यपिमयाविक्रियानास्ति उपिसमस्तुत्वात्तोसरकाचतमस्यप्रातःश्रुतेत्रसाख्येन संदेहे विगतायमानस्य महापि अहता भयमानात्माहदेव जिनहारि
श्यद्विरुद्धिपशूलपाणिर्विनातिसमर्थोपीत्यर्थः

द्विजानामवधेकानम अत सूत्रमुपवीतं बिभर्षि अवधूतादिनाम्नां मध्ये कतमोऽवधूतः इहापि कस्मादेतो प्राप्त नोऽस्माकं क्षेमाय चेदसि, नाहं शुक्लः कपिलो मुनिर्नेत्यसि किमुत बिभर्ति [illegible] आकर्णितया [illegible] सुराणां राजा इन्द्रस्तस्य वज्रात् त्र्यक्षः शिवस्तस्य शूलात् [illegible] भृशं शङ्के १७ यस्मादेवं [illegible] निगूढं पिहितं विज्ञानवीर्यं यस्य अपारोऽनन्तमहिमा तत्त्वहेतुः योगग्रथितानि [illegible] [illegible] मनसापि भेत्तुं न क्षमन्ते १८ [illegible] [illegible] [illegible]

कस्त्वं निगूढश्चरसि द्विजानां बिभर्षि सूत्रं कतमोऽवधूतः कस्यासि कुत्रत्य इहापि कस्मात् क्षेमाय नश्चेदसि नोत शुक्लः १६ नाहं विशङ्के सुरराजवज्रान्न त्र्यक्षशूलान्न यमस्य दण्डात् नाग्न्यर्कसोमानिलवित्तपास्त्राच्छङ्के भृशं ब्रह्मकुलावमानात् १७ तद्ब्रूह्यसङ्गो जडवन्निगूढविज्ञानवीर्यो विचरस्यपारः वचांसि योगग्रथितानि साधो न नः क्षमन्ते मनसापि भेत्तुम् १८ अहं च योगेश्वरमात्मतत्त्वविदां मुनीनां परमं गुरुं वै प्रष्टुं प्रवृत्तः किमिहारणं तत्साक्षाद्धरिं ज्ञानकलावतीर्णम् १९ स वै भवाल्लोकनिरीक्षणार्थमव्यक्तलिङ्गो विचरत्यपि स्वित् योगेश्वराणां गतिमन्धबुद्धिः कथं विचक्षीत गृहानुबन्धः २० दृष्टः श्रमः कर्मत आत्मनो वै भर्तुर्गन्तुर्भवतश्चानुमन्ये यथासतोदानयनाद्यभावात्समूल इष्टो व्यव

श्रीहरिः

यश्चेत। एवं तत्त्वमुक्त्वा पुनश्चानुवृत्तिरापाद्यपति नत्वयदुक्तं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] यथोक्तं [illegible] वाहयामि ते [illegible] [illegible] भवतश्चानुमन्ये [illegible] सततमानयनाभावात् [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] व्यवहारमार्गं समूलं [illegible] [illegible] ममापि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पुनरसत आनयनादिक्रियायाः [illegible] यथा मिथ्या भवत्विति

यद्धीक्ष्य जीवन्मुक्तिसीति तत्राप्याह । जीवन्मुक्तत्वं केवलं न किंतु विदेहस्य सर्वस्यापि एतद्विजो यस्य सुस्नातकस्य निदानभानोर्युक्तेः तत्र य
दृष्टं तत्त्वं विवर सिति तत्राह । स च आत्मचैतन्ये अभिधानेति ॥ यदि जगत्स्थितिः सदृशं सतेति । विविधतिर्नैवं
कर्मतत्त्वयोगो विवेकोऽन्यतो विशेषो भवति । अथ सत्यं मेदिनि धाम । यदि तु तत्त्वरात्मनोऽयं समुत्पन्नस्तदसर्वमेव विपरीतवत् सदृशं
त्वत्तुल्य जाहृ तावत्तवत्स्वामी नवाम्येवेति न तत्राह । विशेषोऽयं न सत्त्विभेदस्तु बुद्धिविवरमनाक् आत्मवत्स्वरूपनियतात्म
स भावः स्वेष्वपि । अथापि तव आत्मनि भावनत्वितहेतुं विकितेकरवामेति । यतः भ्रमतस्तत्त्वेन चिकित्सां करोमि । यच्चास्य कुतित्ति
त्रस्त इति तत्राह । तत्र नास्ति स्वकर्तृमानस्य वस्तुतः तत्त्वमात्र तत्त्वभावमात्रजातेन चिकित्सितेनेदं हेतुः सिद्ध्यतीति न चाकिंचनार्थंसु ॥

जीवन्मुक्तत्वनियमेन राजन्नाद्यन्तवद्धि जगत्स्य दृष्टं । सत्त्वात्मभावो भुवनत्रये द्वन्द्व न तु भ्रमति
सो विभिन्नस्य योगः ॥ विशेषबुद्धिर्विवरं मनाक् च पश्याम यन्नात्मवदात्मनोऽन्यत् । स्वात्मकार्ये तत्र रक्त
त्वं किमी त्रिमथ तथापि सज्जनः करवाम किंते ॥ जन्म त्वमेव जडवेषस्त्वसंस्थागतस्य मे वीर
चिकित्सितेनाप्यर्थः क्रियानूनं वचनात्त्रिरिन्तस्त्वभ्रमतस्य च पिष्टपेष ॥४
॥ एतावदुक्त्वाद्परिज्ञायथा वसुदीर्ण्यं स मुनिस्वरूपज्ञानमात्रेणात्मलपत्रनामत्यनिमित्त
पयोगेनकं मरिभं अपरवय नृराजया नमपि तथा वा ह ॥ सपा पिपोडुनेयसिंधुसौवीरपति
स्तत्त्व जिज्ञासा सम्यक् श्रद्धया धिकृताधिकारस्तत् ॥ हृदयग्रंथिविमोचनं द्विजवचनमाश्र
सवक्तृयोगग्रंथसमन्तत्वरयावरुह्य शिरसा पादमूलमुपसृतः ज्ञमापयन्विगतनृपदेवस्मय

कस्यार्थान्तर्थे योस्यस्ते तत्र अविद्युक्त्वनुक्तं किंतु परमतत्त्वं एवं तथापि भ्रमशिक्षादि कपिष्टपिष्टार्थो मिलसर्वं नाह्निकस्माभावि
हो आपि पर्कं तं त्व च न इति ॥ अन्तराग्रहृदयापरिज्ञाय यान्वचन तानग्रजुत्तरदत्त । उपरत आनापि देहात्म ति नि भिन्न मविज्ञायस आर
च फलक मेवं परमा ॥ सिपाडु वेय सम्यक् श्रद्धालया एवं तत्त्वजिज्ञासा ज्ञापीति विकारोऽयं । अथ हृदयपूर्णात्माभाधिकृतस्तेन्नो वोहने
नपश्वकामसाप ॥ तस्यैव हि तिस्तुतफलसवधिवधिकावः राज्ञा सामिकश्रद्धा अश्वधिकृत सी वा साम विकार द्रूपेष्टं ॥ कामौ अथसमान बि ॥

मणुवाग

कृष्णा भक्ति ...

श्रीमद्भा॰ [illegible] ४२ [illegible] ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ [illegible]

[illegible] ॥ ४२ ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ ४४ ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

त्रैलोक्यमोहनं रूपं विचचार त्रिभुवनेश्वरः । इति नारदेन दाक्षे । पार्वती सुरपूजिते ॥ ३९ ॥ तस्य मानो [illegible]

सिद्धगन्धर्वचारणैः । रूपं तन्महदाश्चर्यं [illegible] ॥ ४० ॥ [illegible]

[illegible] ॥ ४१ ॥ आपूरितमनो [illegible] निर्जरे । [illegible]

[illegible] । सर्वभूतानामिदं माहजनार्दनः । [illegible]

[illegible] ॥ ४३ ॥ [illegible]

[illegible] ॥ ४४ ॥ [illegible]

॥ ४५ ॥ [illegible] ॥ ४६ ॥ [illegible]

[illegible] ॥ ४७ ॥ [illegible]

[illegible] ॥ ४८ ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ ४९ ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ ५० ॥

मनुग्रहार्थं जनतानां समस्तनमस्कारिकोत्तमसत्राह। य इति। यो मूलं जननानामनुग्रहार्थं प्राकृतनामरूपरहितोपि जन्मभिर्वनानि रूपाणि [illegible]
नमस्त्वा मिरूपाणि कर्मभिर्जन्मानि च यो भेजे [illegible] समभ्यासी प्रसीदतु॥२३॥ [illegible]
नाम् [illegible] [illegible]
[illegible] यथा वायुः पार्थिवं [illegible] विभाति। [illegible]
[illegible] ॥ इत्थं [illegible]

योनुग्रहार्थं जनतापादमूलमनामरूपो भगवाननंतः। नामानि रूपाणि च जन्मकर्मभिर्भेजे स मह्यं पर
मः प्रसीदतु॥२३॥ यः प्राकृतैर्ज्ञानपथैर्जनानां यथाशयं देहगतो विभाति। यथानिलः पार्थिवमाश्रितो गु
णं स ईश्वरो मे कुरुतान्मनोरथं॥२४॥ श्रीशुक उवाच॥ इत्थं स्तुतः संस्तुवतः स तस्मिन्नघमर्षणे। आविरासी
त्कुरुश्रेष्ठ भगवान्भक्तवत्सलः॥२५॥ कृतपादः सुपर्णांसे प्रलंबाष्टमहाभुजः। चक्रशंखासिचर्मेषुधनुःपाश
गदाधरः॥२६॥ पीतवासा घनश्यामः प्रसन्नवदनेक्षणः। वनमालानिवीतांगो लसच्छ्रीवत्सकौस्तुभः॥२७॥
महाकिरीटकटकः स्फुरन्मकरकुंडलः। कांच्यंगुलीयवलयनूपुरांगदभूषितः॥२८॥

नामु। [illegible] त्वया [illegible] इति। [illegible] तयाश्रयाद्युक्तान्स्वाराधनमीहते। [illegible]
[illegible] ॥२४॥ [illegible]
[illegible] ॥२५॥ [illegible] ॥२६॥ प्रसन्नवदनेक्षणः [illegible]
[illegible] ॥२७॥ महाकिरीटकटकानि [illegible]

[illegible]

एतावदुक्त्वाप्रययौनारदोऽमोघदर्शनः। तेपिचान्वगमन्मार्गंभ्रातृणामेवमारिष ३२ सध्रीचीनंप्र
तीचीनंपरस्यानुपथंगता। नाद्यापितेनिवर्तंतेपश्चिमायामिनीरिव ३३ एतस्मिन्कालउत्पातान्बहून्
पश्यन्प्रजापतिः पूर्ववन्नारदकृतंपुत्रनाशमुपाशृणोत् ३४ चुक्रोधनारदायासौपुत्रशोकवि
मूर्छितः देवर्षिमुपलभ्याहरोषाद्विस्फुरिताधरः ३५ दक्षउवाच। अहोअसाधोसाधूनांसाधुलिंगेनन
स्त्वया। असाध्वकार्यर्भकाणांभिक्षोर्मार्गःप्रदर्शितः ३६ ऋणैस्त्रिभिरमुक्तानाममीमांसितकर्मणां वि
घातःश्रेयसःपापलोकयोरुभयोःकृतः ३७ एवंत्वंनिरनुक्रोशोबालानांमतिभिद्धरेः पार्षदमध्येचर
सियशोहानिरपत्रप ३८ ननुभागवतानित्यंभूतानुग्रहकातराः ऋतेत्वांसौहृदघ्नंवैवैरंकरमवैरिणां

३९

[illegible]

[illegible]

ऐश्वरं शास्त्रमुत्सृज्य बंधमोक्षानुदर्शनं। विविक्तपदमज्ञाय किमसत्कर्मभिर्भवेत् १८॥ कालचक्रं
भ्रमि तीक्ष्णं सर्वं निष्कर्षयज्जगत्। स्वतंत्रमबुधस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् १९॥ शास्त्रस्य पितुरादेशं यो
न वेद निवर्तकं। कथं तदनुरूपाय गुणविस्रंभ्युपक्रमेत् २०॥ इति व्यवसिता राजन् हर्यश्वा एकचेत-
सः। प्रययुस्तं परिक्रम्य पंथानमनिवर्तनं २१॥ स्वरब्रह्मणि निर्भातहृषीकेशपदांबुजे। अखंडं चित्त-
मावेश्य लोकाननुचरन्मुनिः २२॥ नाशं निशम्य पुत्राणां नारदाच्छीलशालिनां। अन्वतप्यत कः शोच-
न्सुप्रजस्त्वं शुचां पदं २३॥ स भूयः पांचजन्यायामजेन परिसांत्वितः। पुत्रानजनयद्दक्षः शबलाश्वान्स-
हस्रशः २४॥ ते पित्रा समादिष्टाः प्रजासर्गे धृतव्रताः। नारायणसरो जग्मुर्यत्र सिद्धाः स्वपूर्वजाः
२५॥ तदुपस्पर्शनादेव विनिर्धूतमलाशयाः। जपंतो ब्रह्म परमं तेपुस्तत्र महत्तपः २६॥ अब्भक्षाः क-
तिचिन्मासान्कतिचिद्वायुभोजनाः। आराधयन्मंत्रमिममभ्यस्यंत इडस्पतिं २७॥ ॐ नमो नारायणा-
य पुरुषाय महात्मने। विशुद्धसत्त्वधिष्ण्याय महाहंसाय धीमहि २८ इति तानपि राजेन्द्र प्रजासर्गधि-

[illegible]

श्रीभा०८ खिलानांत्रिवा याव सुभाकय त्रिव मस्तुवं स्मरणं धैनदीयाकम्पाद्दनिवाहीं इंदे पालिता १५ आमयसालविला सासमीच
अष्ट० सुरस्त मजोवाया सुता १६ १७ दुहितं नसलनितिमकम्पावंशा एवेतुल्यम ममतः १८ प्रजापतिर्दृष्ट १९ अहहितं च सदृढंविधस्य
१० मासानुसमितिहितपर्वतानां प्रभेदः १० हसगुह्यानेमलोकेण कसदृनस २२ परायसवैति मायन मोक्षेन मनेकरोषिपरलोके अनितश्च
अनुभूति वि अक्षितिं सस्यानोगुणाक्ष्यायाश्रो सीको निमित मायाभवतयोर्वध वनियमेव मपिगुणैश्च नन्वतु धियैतानि श्रीवैष्णवसस
पयस अवहेतु मिश्र मामय सातयावामरिनहमानमवधिप्रायस्यान नहिं कथितस्यमिदं अतआह स्वयंभुवेत्तस्वकालाय २३ अब

अब्दं द्यविंदुमैर्द्वीनैः खिलानां त्रिवमस्तुवं । वाह्यहिमावराकम्पपत्नीले प्रनिरहरानां ॥ २५ ॥ इत्सामंत्रावरा
रोहां कन्यामासस्तनीनृप । सोमेराजायथौलेवानेप्रभेणेपयेमिरे ॥ २६ ॥ तेभ्यः तस्यां समभवत्तदक्षः आवेत
स किल । यस्यप्रजाविसर्गेण लोका आपूरितास्त्रयः ॥ २७ ॥ यथा ससर्ज भूतानि दक्षो दुहितृवत्सलः । रेतसा
मनसा चैव तन्ममावहितः शृणु ॥ २८ ॥ मनसैवासृजत्पूर्वं प्रजापतिरिमाः प्रजाः । देवासुरमनुष्यादीन्नभः
स्थलजलौकसः ॥ २९ ॥ तमबृंहितमालोक्य प्रजासर्गं प्रजापतिः । विन्ध्यपादानुपव्रज्य सोऽचरत् दुष्करं तपः
॥ ३० ॥ तत्राघमर्षणं नाम तीर्थं पापहरं परं । उपस्पृश्यानुसवनं तपसा तोषयद्धरिम् ॥ ३१ ॥ अस्तौषीद्धंसगु
ह्येन भगवन्तमधोक्षजं । तुभ्यं तदभिधास्यामि कस्यातुष्यद्यतो हरिः ॥ ३२ ॥ [illegible] नम परायावित
थानुभूतये गुणत्रयाभासनिमित्तबंधवे । अदृष्टधाम्ने गुणतत्त्वबुद्धिभिर्निवृत्तमानाय दधे स्वयम्भुवे ॥ ३३ ॥ न यस्य
सख्यं पुरुषोवैतिसख्युः सखाविसन्सवसतः पुरेऽस्मिन् । गुणो यथा गुणिनो व्यक्तदृष्टेस्तस्मै महेशाय नम
स्करोमि ॥ ३४ ॥ देहोऽसवोऽक्षा मनवोभूतमात्रा नात्मानमन्यंच विदुः परं यत् । सर्वं पुमान्वेद गुणांश्च तज्ज्ञो न
श्च[illegible] नेति पुरुषः सखा जीव आत्मिगुरुदेहेऽस्मिन्नपिऽन्त्रेव सन्वसत सख्युर्ये ससखाकरणप्रवर्तकस्तादिक नावैतिनजा
नातिनसौकुत आत्महष्टे विदश्च दृष्टु नहिगुह्मात्स्पोन्नतीति प्रथमात पायेपकेकरपदवपरहर्षियेंपस गुणोविषयोगुणिनो विषयिण
इन्द्रियादे सख्यप्रकार[illegible] तिथाभवतीति दन[illegible]गुणोजडत्वान्न जानातिभीवस्तु वेत्त [illegible] मितिनजानाति प्रत आह देहइति देह
इयासव श्वप्राणा अक्षाणी इन्द्रियाणि मनव[illegible] कारणानि भूतानि चमात्राश्च तन्मात्राणिकालान नस्वस्वकृपहरत्रअसङ्खियपर्यंत
यो परं देवताधगं नविदुः पुमानजीवस्तु सर्वमेवात्तत्रयं वेदगुणाश्च तज्ज्ञस्तु तान्वेदन तोपि सन्य यांसर्वं तनवेद तमनेन तं हेदे सो भि[illegible]

१०

[illegible]

॥इति श्री ... ॥ ... ॥ देवासुरमनुष्याणां
सर्गो नागानां मृगपक्षिणाम् ॥ ... तथैव ... मिथुना ... तु ...
... यथा ॥ अनुसर्गं ... ॥ इति ... राजन् ...
... ॥ यदा प्रचेतसः पुत्रो दक्षः ... प्राचीनबर्हिषः ...
... सुखतो ...
... ॥ ... मानसान् ...
... ॥ ... प्रजानां ...
... ॥ ...
... ॥ ... पितामहेनापि ...
पितामहः ॥ ... पितरो ... प्रजानां ... ॥

[illegible]

विंशोऽध्यायः ॥

श्रीभ०६ पृष्ठ० २५

सामसामान्य॰ तस्य सहितानामेवा... पुत्रपौत्रादि... ।। २४ ।। ... ।। अत्र ... [illegible]
... [illegible] ...
... [illegible] ...
... [illegible] ... ।। ३२ ।। ... [illegible]

नामधेयान्यमूषां त्वं सापत्यानां च मे शृणु । यासां प्रसूतिप्रसवैर्लोका आपूरितास्त्रयः ।। ३ ।। भानुर्लम्बा ककुद्या
मिर्विश्वा साध्या मरुत्वती । वसुर्मुहूर्ता संकल्पा धर्मपत्न्यः सुताञ्छृणु ।। ४ ।। भानोस्तु देवऋषभ इन्द्रसेनस्ततो नृप वि
द्योत आसील्लम्बायास्ततश्च स्तनयित्नवः ।। ५ ।। ककुदः संकटस्तस्य कीकटस्तनयो यतः । भुवो दुर्गाणि यामेयः स्व
र्गो नन्दिस्ततोऽभवत् ।। ६ ।। विश्वेदेवास्तु विश्वाया अप्रजांस्तान्प्रचक्षते । साध्यो गणस्तु साध्याया अर्थसिद्धिस्तु तत्सु
तः ।। ७ ।। मरुत्वांश्च जयन्तश्च मरुत्वत्या बभूवतुः । जयन्तो वासुदेवांश उपेन्द्र इति यं विदुः ।। ८ ।। मौहूर्तिका देवगणा मुहू
र्ताया‍श्च जज्ञिरे । ये वै फलं प्रयच्छन्ति भूतानां स्वस्वकालजम् ।। ९ ।। संकल्पायास्तु संकल्पः कामः संकल्पजः स्मृतः । वस
वोऽष्टौ वसोः पुत्रास्तेषां नामानि मे शृणु ।। १० ।। द्रोणः प्राणो ध्रुवोऽर्कोऽग्निर्दोषो वास्तुर्विभावसुः । द्रोणस्याभिमतेः पत्न्या
हर्षशोकभयादयः ।। ११ ।। प्राणस्योर्जस्वती भार्या सह आयुः पुरोजवः । ध्रुवस्य भार्या धरणिरसूत विविधाः पुरः ।। १२ ।। अर्कस्य वासना भार्या पुत्रास्तर्षादयः स्मृताः । अग्नेर्भार्या वसोर्धारा पुत्रा द्रविणकादयः ।। १३ ।। स्कन्दश्च कृत्तिकापुत्रो ये विशाखादयस्ततः । दोषस्य शर्वरीपुत्रः शिशुमारो हरेः कला ।। १४ ।। वास्तोराङ्गिरसीपुत्रो विश्वकर्माकृतीपतिः । ततो मनुश्चाक्षुषोऽभूद्विश्वे साध्या मनोः सुताः ।। १५ ।। विभावसोरसूतोषा व्युष्टं रोचिषमातपम् । पञ्चयामोऽथ भूतानि येन जाग्रति कर्मसु ।। १६ ।। सरूपासूत भूतस्य भार्या रुद्रांश्च कोटिशः । रैवतोऽजो भवो भीमो वाम उग्रो वृषाकपिः ।। १७ ।। अजैकपादहिर्बुध्न्यो बहुरूपो महानिति । रुद्रस्य पार्षदाश्चान्ये घोरा प्रेतविनायकाः ।। १८ ।। प्रजापतेरङ्गिरसः स्वधा पत्नी पितॄनथ । अथर्वाङ्गिरसं वे-

... ।। १४ ।। ... [illegible] ... ।। १५ ।। ... [illegible]
... [illegible] ... ।। १६ ।। ... [illegible]
... [illegible] ... प्रजापतिरङ्गिरस स्वधा पत्नी ... [illegible]
... [illegible] ...

२५

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

नैर्ग्रंथ्यं [illegible] स्थान [illegible] ॥ [illegible] ॥ ४७ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ४९ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ५० ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

श्रीभा०६
म०६
१

[illegible]

॥राजोवाच॥ निवृत्तिमार्गः कथित आदौ भगवता यथा॥ क्रमयोगोपलब्धेन ब्रह्मणा यदसंसृतिः॥१॥

[illegible]

श्रवणि विधवा अश्वरीष पियासु दुर्ज्ञगामु नमामनति ॥ ५० ॥ ये आमश्रावीरोधीस हि आविशिष्टयाम आविमुक्ते द्वि
ये सहितः सविहे सविहितो निशेष स्वान्तयोऽवसंततन पितृ एविवानामान तानि मिद्वीवतीसर्वः अथसंहरति राजन्निति म

कन्या च विदितेन स मयलक्ष्णं अरं तवीराह न किल्विषा गति ॥ मृतसञ्जाजीवसुताश्चनिश्वरी सुदुर्ज्ञ
गामुभगा हृपमज्जं ॥ ५५ ॥ विदेहिस्तपाविर्भ्ञा विमुच्य तेय श्रामयावीर्य वाकलस्वदेहं ॥ एनम्
सुव्वयेष कर्मेण पनं न तच्छिः पितृदेवतानां ॥ ५६ ॥ तुष्टा स्वयज्ञंतिसमस्तकामान् हेमावसानेजनश्चु
कृष्णैहरिश्च ॥ राजन्महतमसतां जनायुएवं हितबोनचा निहितमहत्त्वे ॥ ५७ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापु
राणेपारमहंसस्यांहितायां वैयासिक्यां नवमस्कन्धे ॥ सन्नग्नतात्वनामा धमनातु ॥ १ ॥ ५७ ॥ श्रु

यच्छुत्या श्रुत्यनमस्तपापं विहाय वैकुंठमुपेतिमर्त्य ?

हसुण्यवनमम बुद्धतमानास्वामस्कंधमिति । भावार्थदीपिका ॥ सविराजेतनामैयाघृते श्रीधरनिर्मिता ॥ १ ॥ ५७ ॥ श्री
ना गवते महापुराणे श्रीधरस्वामी विरचिता यां षष्ठस्कंधे नामैकोन ॥ के आसात ॥ पाश्चन नक्षत्र ॥ श्रीरामरामराम

श्रीभा० ६ स्कं० ३

[illegible]

ते देव सिद्धपरिगीतपवित्रगाथा ये साधवः समदृशो भगवत्प्रपन्नाः । तां नोपसीदत हरेर्गदयाभिगुप्तान्
नैषां वयं न च वयः प्रभवाम दण्डे ॥ २७ ॥ तानानयध्वमसतो विमुखान् मुकुन्द- पादारविन्दमकरन्दरसादजस्र
निष्किंचनैः परमहंसकुलै रसज्ञैर्जुष्टाद्गृहे निरयवर्त्मनि बद्धतृष्णान् ॥ २८ ॥ जिह्वा न वक्ति भगवद्गुणनामधे
यं चेतश्च न स्मरति तच्चरणारविन्दं । कृष्णाय नो नमति यच्छिर एकदापि तानानयध्वमसतोऽकृतविष्णु
कृत्यान् ॥ २९ ॥ तत्क्षम्यतां स भगवान् पुरुषः पुराणो नारायणः स्वपुरुषैर्यदसत्कृतं नः । स्वानामहो न विदुषां
रचिताञ्जलीनां क्षान्तिर्गरीयसि नमः पुरुषाय भूम्ने ॥ ३० ॥ तस्मात्संकीर्तनं विष्णोर्जगन्मङ्गलमंहसां । महता
मपि कौरव्य विद्ध्यैकान्तिकनिष्कृतिं ॥ ३१ ॥ शृण्वतां गृणतां वीर्याण्युद्दामानि हरेर्मुहुः । यथा सुजाता
या भक्त्या शुद्ध्येन्नात्मा व्रतादिभिः ॥ ३२ ॥ कृष्णाङ्घ्रिपद्ममधुलिण्न पुनर्विसृष्टमायागुणेषु रमते वृजिनाव
हेषु । अन्यस्तु कामहत आत्मरजः प्रमार्ष्टुमीहेत कर्म यत एव रजः पुनः स्यात् ॥ ३३ ॥ इत्थं स्वभर्तृगदित
भगवन्महित्वं संस्मृत्य विस्मितधियो यममेव किंकराः । नैवाच्युताश्रयजनं प्रतिशङ्कमाना द्रष्टुं च बिभ्य-

टी०

[illegible]

पा० २

मत्र नामाभासेन कथमशेषपापक्षयः स्यात् अत आह [illegible] नाम्नः [illegible] दुःखमाभिमु
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २४ ॥ [illegible]

एतावतालमघनिर्हरणाय पुंसां संकीर्तनं भगवतो गुणकर्मनाम्नाम् । विक्रुश्य पुत्रमघवान्यदजामिलोऽपि नारायणेति म्रियमाण इयाय मुक्तिम् ॥ २४ ॥ प्रायेण वेद तदिदं न महाजनोऽयं देव्या विमोहितमतिर्बत माययालम् । त्रय्यां जडीकृतमतिर्मधुपुष्पितायां वैतानिके महति कर्मणि युज्यमानः ॥ एवं विमृश्य सुधियो भगवत्यनन्ते सर्वात्मना विदधते खलु भाववयोगं । ते मे न दण्डमर्हन्त्यथ यद्यमीषां स्यात्पातकं तदपि हन्त्युरुगायवादः ॥ २५ ॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

श्री॥

श्रीमद्भा० स्कं० ६ ७३

[illegible]

क्षयं निन्ये [illegible] नरान्तिरो [illegible] ॥ ४० य इदं [illegible]
दर्शयत्सू [illegible] ॥ ४१ ॥ एतां विद्यामधिगतो [illegible] य
[illegible] ॥ ४२ ॥ [illegible] विश्वरूपाय [illegible]
[illegible] विश्वकर्मविनिर्मित [illegible]
[illegible] तस्मिन् [illegible]
[illegible]
[illegible] नत्रैवान्तर्दधे हरिः ॥ १ ॥

[illegible]

२३

अथ भगवन्तं तावस्मानिरखिलजगदुत्पत्तिस्थितिलयनिमित्तायमानदिव्यमायाविनोदस्य सकलजीवनिका
यानामन्तर्हृदयेषु बहिरपि च ब्रह्मप्रत्यगात्मस्वरूपेण प्रधानरूपेण च यथादेशकालदेहावस्थानविशेषं तदुपादानोप
लम्भकतयानुभवतः सर्वप्रत्ययसाक्षिण आकाशशरीरस्य साक्षात्परब्रह्मणः परमात्मनः कियानिह वार्थविशे
षो विज्ञापनीयः स्यात् विस्फुलिंगादिभिरिव हिरण्यरेतसः ११ अत एव स्वयं तदुपकल्पयास्माकं भगवतः परमगु
रो तव चरणशतपलाशच्छायां विविधवृजिनसंसारपरिश्रमोपशमनीमुपसृतानां वयं यत्कामेनोपसादिताः
१२ अथो ईश जहि त्वाष्ट्रं ग्रसन्तं भुवनत्रयं ग्रस्तानि येन नः कृष्ण तेजांस्यस्त्रायुधानि च १३ हंसाय दह्रनिलयाय नि
रीक्षकाय कृष्णाय मृष्टयशसे निरुपक्रमाय सत्संग्रहाय भवपान्थनिजाश्रमाप्तावन्ते परीष्टगतये हरये नमस्ते १४
श्रीशुक उवाच अथैवमीडितो राजन् सादरं त्रिदशैर्हरिः स्वमुपस्थानमाकर्ण्य प्राह तानभिनन्दितः १५ श्रीभग
वानुवाच प्रीतोऽहं वः सुरश्रेष्ठा मदुपस्थानविद्यया आत्मैश्वर्यस्मृतिः पुंसां भक्तिश्चैव यया मयि १६ किं दुराप

श्रीभक्ता॰
२२

श्रान्तस्वान्तिरेव परमसुखया थेन्द्रलास्य अथहि निपयोवर्त इत्यादि न यस्मायेवमतस्त्वपरमेश्वर अथ हृदया नगतए वहि हि मधु मथनापरमनाथ
वनाएनेल सदानीजानुसेवाकथामुहुर्वापुन स्वजनतिल्लभाय हिल्वस्मा न्तस्थिहि पुरुषा श्रीकृष्णस्य निपुणा अश एव न्तो नो स्तम एव प्रिय सुहृद
श्रेयनिसाधको यशा द्विपस्या तत्र हेतु नवहि भै वामृतरससमुद्रतत्त्व विदुषा विदुषामित्रा सकृद पिलीलया त्वावाद्दिनत्वासमन सिनिश्यमाना
श्रानिशयेन सततस्थानिरतरसुखेनेन विस्मारितो विद्वहश्मत विषया सुखलेशाभासायेषान्ते अनस्त्वभगवान निर्वा निरसीन इत्यनिर्वृतमनो-
लेषानिमन यस्माम नुसेवायासता ३ ब्रह्मनविताप यति त्रिभुवनेसाविनास्या व्यव्यस्मात्ति त्रिभुवनमा तथा सहस्थ नवनचयास त्रिभुवनस्था-

अथ हृदयावनन महिमामृतरससमुद्रविद्युषा सकृदवलीदयास्वमनसिनिस्यंदमानानवरतसुखेनवि-
स्मारितसरसरश्रवणविषयसुखलेशाभासाः परमआगवताएकांतिनोभगवतिसर्वभूतप्रियसुहृदिसर्वा-
त्मनिनितरांनिरंतरंनिर्वृतमनसः कथमुहवाएतेमधुमथनपुनः स्वार्थकुशला ह्यात्मप्रियसुहृदः सा-
धवस्त्वञ्चरणाम्बुजानुसेवांविसृजंतिनयत्रपुनरयंसंसारपर्यावर्तः ३ त्रिभुवनात्मभवनत्रिविक्रम
त्रिनयनत्रिलोकमनोहरानुभावतवैवविभूतयोदितिजदनुजादयश्चापितेषामुपक्रमसमयोऽय-
मितिस्वात्ममायया सुरनरमृगमिश्रितजलचराकृतिभिर्यथापराधंदंडंदंडधरदधर्थएवमेनमपि-
भगवन्जहिलासुरमुतयदिमन्यसे ४ अस्माकंतावकानांततततनतानामहन्तेवचरणनलि-
नयुगलध्यानानुबद्धहृदयनिगडानांस्वलिंगविवरणेनात्मसात्कृतानामनुकंपानुरंजितविशदरु-
चिरशिशिरस्मितावलोकेनविगलितमधुरमुखरसामृतकलयाचांतस्तापमनघार्हसिशमयितुं ४

त्वमेव त्रयेतिनामत्रयी विक्रमाय समी मूलोक्मानयतीनिचा त्रयालोक्नामनोहरो बुभावो यस्प एवनवनुभावंस्यौ भाक्ऽ तेषामनुक्रमम
समय तत्र मकानीयानभवनी शिमलाहि इड धर पूर्वयथाध्रद दम रे पूर्वे श्रथंशुनया नवीदधमैन त्वा हुम पिम हिय हिमस्य से हृत यदीकृति ४ ध
याम त्वाव दीमाना सस्माकं यत्र तत्र यमस्यिसुमहीसेनावका नानिमम्र हिनु हे पित हे पितामह तव मत्र रणनलिन युगल ध्याननिवानुबधि
हृदये निगड स्वकुलतायेषाम स्वलिंगविवरणेन निज मूर्ति प्रकटनेनात्मसात्कृतानामनुकंपानुरंजितविशदरुचिरशिशिरस्मितावलोकेन विगलितमधुर मुखरसामृत कलया अन्तस्तापं शमयितुमर्हसि
निरला हिनेसावलोकेन तथा मुकुन्दे वविगलितेनो मधुरो मुखरस श्रिय यादृशीसम्मृतकलानाम वरेण

[illegible]

अथ तत्र भवान् किं देवदत्तवदिह गुणविसर्गपतितः पारतंत्र्येण स्वकृतकुशलाकुशलं फलमुपाददाति
आहोस्विदात्माराम उपशमशीलः समञ्जसदर्शन उदास्त इति ह वाव न विदाम ॥ ३५ ॥ न हि विरोध उभयं भगवत्य-
परिमितगुणगण ईश्वरेऽनवगाह्यमाहात्म्येऽर्वाचीनविकल्पवितर्कविचारप्रमाणाभासकुतर्कशा-
स्त्रकलिलान्तःकरणाश्रयदुरवग्रहवादिनां विवादानवसर उपरतसमस्तमायामये केवल एवात्ममायाम्
अन्तर्धाय को न्वर्थो दुर्घट इव भवति स्वरूपद्वयाभावात् ॥ समविषममतीनां मतमनुसरसि यथा रज्जुखण्डः स-
र्पादिधियाम् ॥ ३७ ॥ स एव हि पुनः सर्ववस्तुनि वस्तुस्वरूपः सर्वेश्वरः सकलजगत्कारणकारणभूतः सर्वप्रत्यगात्म-
त्वात्सर्वगुणाभासोपलक्षित एक एव पर्यवशेषितः ॥

[illegible]

[illegible] श्रीवत्सकौस्तुभौ विना स्वतुल्यैः षोडशभिः [illegible] पर्युपासितमुन्निद्रशरदम्बुरुहेक्षणम् ॥ २९ ॥ [illegible] वीर्या[illegible] [illegible] ॥ ३० ॥ नमस्ते यज्ञवीर्याय [illegible] ॥ ३१ ॥ [illegible] ॥ ३२ ॥ [illegible]

आत्मतुल्यैः षोडशभिर्विना श्रीवत्सकौस्तुभौ । पर्युपासितमुन्निद्रशरदम्बुरुहेक्षणम् ॥ २९ ॥ दृष्ट्वा तमवनौ सर्व ईक्षणाह्लादविक्लवाः । दण्डवत्पतिता राजञ्छनैरुत्थाय तुष्टुवुः ॥ ३० ॥ देवा ऊचुः । नमस्ते यज्ञवीर्याय वयसे उत ते नमः । नमस्ते ह्यस्तचक्राय नमः सुपुरुहूतये ॥ ३१ ॥ यत्ते गतीनां तिसृणामीशितुः परमं पदम् । नार्वाचीनो विसर्गस्य धातर्वेदितुमर्हति ॥ ३२ ॥ ॐ नमस्तेऽस्तु भगवन्नारायण वासुदेवादिपुरुष महापुरुष महानुभाव परममङ्गल परमकल्याण परमकारुणिक केवल जगदाधार लोकैकनाथ सर्वेश्वर लक्ष्मीनाथ परमहंसपरिव्राजकैः परमेणात्मयोगसमाधिना परिभावितपरिस्फुटपारमहंस्यधर्मेणोद्घाटिततमःकपाटद्वारे चित्तेऽपावृत आत्मलोके स्वयमुपलब्धनिजसुखानुभवो भवान् ॥ ३३ ॥ दुरवबोध इव तवायं विहारयोगो यदशरणोऽशरीर इदमनवेक्षितास्मत्समवाय आत्मनैवाविक्रियमाणेन सगुणमगुणः सृजसि पासि हरसि ॥ ३४ ॥

यतिः [illegible] परममङ्गल [illegible] परमहंस धर्मेण [illegible] चित्ते [illegible] आत्मलोके [illegible] निजसुखानुभवः [illegible] विहारयोगः [illegible] योगेन [illegible] ॥ ३४ ॥

[illegible]

अविस्मितं तं परिपूर्णकामं स्वेनैव लाभेन समं प्रशान्तम् । विनोपसर्पत्यपरं हि बालिशः श्वलाङ्गुलेनातितितर्ति
सिन्धुम् ॥ २२ ॥ यस्योरुशृङ्गे जगतीं स्वनावं मनुर्यथाबध्य ततार दुर्गम् । स एव नस्त्वाष्ट्रभयाद्दुरन्तात् त्राताश्रितान्
वारिचरोऽपि नूनम् ॥ २३ ॥ पुरा स्वयम्भूरपि संयमाम्भस्युदीर्णवातोर्मिरवैः करालै । एकोऽरविन्दात्पतितस्ततार तस्माद्
भयाद्येन स नोऽस्तु पारः ॥ २४ ॥ य एक ईशो निजमायया नः ससर्ज येनानुसृजाम विश्वम् । वयं न यस्यापि पुरः समीह
तः पश्याम लिङ्गं पृथगीशमानिनः ॥ २५ ॥ यो नः सपत्नैर्भृशमर्द्यमानान् देवर्षितिर्यङ्नृषु नित्य एव कृतावता
रस्तनुभिः स्वमायया कृत्वात्मसात्पाति युगे युगे च ॥ २६ ॥ तमेव देवं वयमात्मदैवतं परं प्रधानं पुरुषं विश्वम-
न्यम् । व्रजाम सर्वे शरणं शरण्यं स्वानां स नो धास्यति शं महात्मा ॥ २७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति तेषां महाराज सुराणामु
पतिष्ठताम् । प्रतीच्यां दिश्यभूदाविः शङ्खचक्रगदाधरः ॥ २८ ॥

[illegible]

श्रीमद्भा० ६ दृश्वायस्थहुताशत्वेत्रवृत्तस्तेजनदाह । दृष्ट्वा तो विवर्द्धंतमिति । अथ वेद पदस्यार्थः ... पूर्वं यज्ञमिति स्मृते ...
अ० ९ ... तस्मात् ... शत्रुं न वर्द्धिति । तथा ...
पृ० ... न स्वरतो वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तो न तमर्थमाह ... स्वरतोऽपराधादिति ॥२१॥ ...
॥२२॥ ... विषक ... इषुमात्रं प्रतिदिनं ... दग्ध शैल ...
... ॥२३॥ ... ॥२४॥ रोदसी आरोप्य

हतपुत्रस्ततस्त्वष्टा जुहावेन्द्राय शत्रवे । इन्द्रशत्रो विवर्द्धस्व माचिरं जहि विद्विषम् ॥२१॥ अथान्वाहार्यपचनादु-
त्थितो घोरदर्शनः । कृतान्त इव लोकानां युगान्तसमये यथा ॥२२॥ विष्वग्विवर्द्धमानं तमिषुमात्रं दिने दिने द-
ग्धशैलप्रतीकाशं सन्ध्याभ्रानीकवर्चसम् ॥२३॥ तप्तताम्रशिखाश्मश्रुं मध्याह्नार्कोग्रलोचनम् ॥२४॥ देदीप्यमाने
त्रिशिखे शूल आरोप्य रोदसी । नृत्यन्तमुन्नदन्तं च चालयन्तं पदा महीम् ॥२५॥ दरीगम्भीरवक्त्रेण पिबता च नभस्त-
लम् । लिहता जिह्वयर्क्षाणि ग्रसता भुवनत्रयम् ॥२६॥ महता रौद्रदंष्ट्रेण जृम्भमाणं मुहुर्मुहुः । वित्रस्ता दुद्रुवु-
र्लोका वीक्ष्य सर्वे दिशो दश ॥२७॥ येनावृता इमे लोकास्तपसा त्वाष्ट्रमूर्तिना । स वै वृत्र इति प्रोक्तः पापः पर-
मदारुणः ॥२८॥ तं निजघ्नुरभिद्रुत्य सगणा विबुधर्षभाः । स्वैः स्वैर्दिव्यास्त्रशस्त्रौघैः सोऽग्रसत्तानि कृत्स्नशः ॥२९॥ तत-
स्ते विस्मिताः सर्वे विषण्णा ग्रस्ततेजसः । प्रत्यञ्चमादिपुरुषमुपतस्थुः समाहिताः ॥३०॥ देवा ऊचुः ॥ वाय्वम्बरा-
ग्न्यप्क्षितयस्त्रिलोका ब्रह्मादयो ये वयमुद्विजन्तः । हराम यस्मै बलिमन्तकोऽसौ बिभेति यस्मादरणं ततो नः ॥३१॥

स्क० ६ ... ९

सर्वे ... वृत्रासुरः ... कथंभूतेन ... पिबता ... जिह्वया ... भुवनत्रयं ग्रसता ॥२६॥
महता ... ॥२७॥ ... त्वाष्ट्रमूर्तिना ... तथा ...
... ॥२८॥ ... त्रिभुवन ...
... ॥२९॥ ... ॥३०॥ ...
लोकास्तेषामधिपा वयम् ॥ ... ॥३१॥

२०

[illegible]

तस्यासन् विश्वरूपस्य शिरांसि त्रीणि भारत । सोमपीथं सुरापीथमन्नादमिति शुश्रुमः १ स वै बर्हिषि देवे-
भ्यो भागं प्रत्यक्षमुच्चकैः । अददद्यस्य पितरो देवाः सप्रश्रयं नृप २ स एव हि ददौ भागं परोक्षमसुरान् प्रति । य-
जमानोऽवहद्भागं मातृस्नेहवशानुगः ३ तद्देवहेलनं तस्य धर्मालीकं सुरेश्वरः । आलक्ष्य तरसा भीतस्तच्छी-
र्षाण्यच्छिनद्रुषा ४ सोमपीथं तु यत्तस्य शिर आसीत्कपिञ्जलः । कलविङ्कः सुरापीथमन्नादं यत्स ति-
त्तिरिः ५ ब्रह्महत्यामञ्जलिना जग्राह यदपीश्वरः । संवत्सरान्ते तदघं भूतानां स विशुद्धये ६ भूम्यम्बुद्रुमयो-
षिद्भ्यश्चतुर्धा व्यभजद्धरिः । भूमिस्तुरीयं जग्राह खातपूरवरेण वै ७ ईरिणं ब्रह्महत्याया रूपं भूमौ प्रदृश्यते
तुर्यं छेदविरोहेण वरेण जगृहुर्द्रुमाः ८ तेषां निर्यासरूपेण ब्रह्महत्या प्रदृश्यते । शश्वत्कामवरेणांहस्तुरी-
यं जगृहुः स्त्रियः । रजोरूपेण तास्वंहो मासि मासि प्रदृश्यते ९ द्रव्यभूयोवरेणापस्तुरीयं जगृहुर्मलं । तासु बु-
द्बुदफेनाभ्यां दृष्टं तद्धरति क्षिपन् १०

[illegible]

श्रीमद्भा०
स्कं० ६
१६

मान विप्लुत। ४० चर्षणयः कृतमकृतमानवत यत्र निकर्म कर्मनिषघातुके यत्र वैशुत्र्य ... मानुषी जाति ... पकल्पिता तथा चक्रति पुत्रश्लीमाविस्तरजोगित ४१ कुपितहरमितिशेष निवृत द्विजः प्रकाशदंतः सन् ४२ ४३ ... विमतेन ... हुसा तिमातपरित्यक्ता ... पौरोहित्येन ... [illegible] ... पौरोहित्ये न कुर्वि ... पौरोहित्यमथाकरोत् १ यस्य हेतोः कस्माद्धेतोः ... शिष्याः सुराः परित्यक्ता ... अपराधं १ ...

विवस्वतः श्राद्धदेवं संज्ञासूयत वै मनुम् मिथुनं च महाभागा यमं देवं यमीं तथा सैव भूत्वाथ वडवा नासत्यौ सुषु
वे भुवि ३९ छाया शनैश्चरं लेभे सावर्णिं च मनुं ततः कन्यां च तपतीं या वै वव्रे संवरणं पतिं ४० अर्यम्णो
मातृका पत्नी तयोश्चर्षणयः सुताः यत्र वै मानुषी जातिर्ब्रह्मणा चोपकल्पिता ४१ पूषानपत्यः पिष्टादो भग्नदन्तोऽ
भवत्पुरा योऽसौ दक्षाय कुपितं जहास विवृतद्विजः ४२ त्वष्टुर्दैत्यात्मजा भार्या रचना नाम कन्यका सन्निवेशस्तयो
र्जज्ञे विश्वरूपश्च वीर्यवान् ४३ तं वव्रिरे सुरगणा दौहित्रं द्विषतामपि विमतेन परित्यक्ता गुरुणाङ्गिरसेन यत् ४४
[illegible] कस्य
हेतोः परित्यक्ता आचार्येणात्मनः सुराः एतदाचक्ष्व भगवन्शिष्याणामक्रमं गुरौ १ [illegible] इन्द्रस्त्रिभुव
नैश्वर्यमदोल्लङ्घितसत्पथः मरुद्भिर्वसुभी रुद्रैरादित्यैरृभुभिर्नृप २ विश्वेदेवैश्च साध्यैश्च नासत्याभ्यां परिश्रित
सिद्धचारणगन्धर्वैर्मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ३ विद्याधराप्सरोभिश्च किन्नरैः पतगोरगैः निषेव्यमाणो मघवान्स्तू
यमानश्च भारत ४ उपगीयमानो ललितमास्थानाध्यासनाश्रितः पाण्डुरेणातपत्रेण चन्द्रमण्डलचारुणा ५
युक्तश्चान्यैः पारमेष्ठ्यैश्चामरव्यजनादिभिः विराजमानः पौलोम्या सहार्धासनया भृशं ६ स यदा परमाचार्यं दे
वानामात्मनश्च ह नाभ्यनन्दत सम्प्राप्तं प्रत्युत्थानासनादिभिः ७ वाचस्पतिं मुनिवरं सुरासुरनमस्कृतं नोच्चचाला
सनादिन्द्रः पश्यन्नपि सभागतं ८ ततो निर्गत्य सहसा कविराङ्गिरसः प्रभुः आययौ स्वगृहं तूष्णीं विद्वान् श्रीमद

... आङ्गिरसः ... [illegible] ... त्रिभुवनैश्वर्येण मदेनोल्लङ्घितः सत्पथो येन सः ... अपरिश्रितः परिवृतः ... आस्थानमास्थायिका ... सिंहासनम् ... पारमेष्ठ्यैः ... [illegible] ...
... ८ श्रीमदेन या विक्रिया ता विद्वान् जानन् ...

१६

[illegible] ॥ २० ॥ सुपर्णाविनता [illegible] ॥ २१ ॥ [illegible]
[illegible] सूत्र २३ [illegible]
[illegible]

कन्या क्रोधादि [illegible] धूम्रकेशा मजीजनत् [illegible] ॥ २० ॥ ता स्वैस्व विनता क-
द्रू [illegible] ॥ २१ ॥ सुपर्णः [illegible]
[illegible] ॥ २२ ॥ [illegible]
सुय [illegible] ॥ २३ ॥ [illegible] ॥ २३ ॥ [illegible]
[illegible] जगत् ॥ २४ ॥ [illegible] मुनि [illegible]
[illegible] ॥ २५ ॥ [illegible] सरमा सुताः [illegible] ॥ २६ ॥
[illegible] ॥ २७ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २७ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २९ ॥ [illegible] कपिलो [illegible]
[illegible] ॥ ३० ॥ [illegible] ॥ ३१ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ३२ ॥ [illegible] ॥ ३३ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ३३ ॥ पौलोमा कालकेया [illegible] तयोः षष्टिसहस्राणि [illegible]

[illegible] ॥ २६ ॥ २७ ॥ [illegible] सुरसायाः सुताः ॥ २८ ॥ [illegible] ॥ २९ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ [illegible] कश्यप [illegible] ॥ ३३ ॥ तयोः षष्टिसहस्राणि [illegible]
[illegible] पुत्रा जाताः [illegible] ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ [illegible] ॥ ३८ ॥

शांतिप्र०
अ०१०८
१९

गुरुतिरस्कारसत्काराविनाषयथोपनयकारणमित्युरस्यातेनाह मद्यप्रमितिति किंवत् अनूनकामजगाविपुरुमेवानिमोपविताव तदपिचितमेवाह
आददीरन्नवद्वीप २२ अपेद्दोमत्वोयेपान्नगुरुविज्ञातार्थो त्रिया यतोविप्राणतेतोविदत्रेऽस्वान्तरयदृत्कायेपानैषेमेवप्रमदाणिमयवति
सम्पियानुरुमति २४ ततस्मात अथयामाकामेननजनसम्पत्कर्मेऽसुरपञ्चपात २५ तदिसा उक्ता २६।२७।२८ अतिथीनापितृणांवसता
धर्मकृ आश्रमार्थपनीयपेदाध्यापक ब्रह्मणिवेदसमूर्ति धर्मस्यात्मामूर्तिरतिथि कायसाध्यात्मन श्रीविशो यथा चत्वन सम्यग्लोकसुते

मद्यवत्प्रदिपत पश्यत्वद्वीणान्गुर्वेतितिक्रमात् सत्सुपवितानुस्य कामगरानुप्नकिन आददीरन्ति
लयनसमापितृगुदेवता २३ त्रिविष्टपकिंगणायसेवेद्य मवाप्स्यूणामनुविज्ञनाथी सविप्रगोविदगानी
स्वैरमणं नयस्नज्ञाणिनरेश्वरणां २४ तंविश्वरुपजनतासुविभुतपश्चिमसाङ्गमथात्मवंत सत्राजितोर्थो
नृसविधास्यतेवोयदिज्ञमिष्ठाश्रमुतासकर्म २५ ।एवमुदिताराजन्नब्रह्मणविगतज्वरा ॐ
विना शुश्रुपत्र्यपरिवर्जयेदमनुवन् २६ ।वद्यतेनिश्चय प्रासाश्रमनज्ञमस्तुते। काम संपाद्यता
तानपितृणामसमथोचित २७ पुत्राणांहिपरोधर्मः पितृशुश्रूषणसता अपिपुत्रवतांब्रह्मन्किमुतब्रह्मचा
रिणः २८ आचार्योब्रह्मणोमूर्तिः पितामूर्तिःप्रजापतेः भ्रातामरुत्पतेर्मूर्तिर्माताशाक्षात्क्षितेस्तनुः २९
दयायाभगिनीमूर्तिर्धर्मस्यात्मातिथिःस्वयं अग्नेरभ्यागतोमूर्तिः सर्वभूतानिचात्मनः ३०
तस्मात्पितृणां मातापितृपरंपरा तपसाऽयनवस्तानसदेशकर्तुमर्हसि ३१ एषो महेलोपाध्याय वजिष्ठब्राह्मणगुरु
जनसानिजेयाम सपत्नांसवनेजसा ३२ नगर्हयनिश्चयोंसुप्यविष्टां प्राणिवाद्वनं अदिभ्योऽन्यत्रनत्र
ह्मचर्योज्येष्ठसकारण ३३ ।अभ्यर्थितं सुरगणैः पौरोहित्येमहानयमाराविस्तस्तत्सताहि
प्रहसन्त्पुष्प्याशिर ३४।

ज्ञानमुक्तिहि कालेऽवसर्थ ३० परेश परानयस्यासिता ३१ पुष्टिरामाकृ सुगमिदति ३२ नतुभोजनकालेकमिष्ट्रसप्रमाणिमिदमकमवारिषाय
तेषुगाहितनयाञ् निनित्वधियुययोजनमिमित्तयजिघ्रामामविवादनमिदति किंचदोषाष्टोनाज्ञवयोजोइस्वकारयथानुमेवुअतोऽसम
भगवद्यानत्नेनरतमेवजिष्टोनमिमतियथा। इंद्रिमामनुवेदानविज्ञायवययात्मेपत्रसकारणमनयति निनुविज्ञाय्यकारणतत्नामिनुवय वेदहाना
त्र्यमेवाभिरुद्धहमर्थ ३३।३४

[illegible] ११ [illegible] १२ [illegible] १३ [illegible]

तर्ह्येव प्रतिबुध्येन्द्रो गुरुहेलनमात्मनः गर्हयामास सदसि स्वयमात्मानमात्मना १० अहो वत मयासाधु कृ-
तं वै दभ्रबुद्धिना । यन्मयैश्वर्यमत्तेन गुरुः सदसि कात्कृतः ११ को गृध्येत्पण्डितो लक्ष्मीं त्रिविष्टपपतेरपि
ययाहमासुरं भावं नीतोऽद्य विबुधेश्वरः १२ ये पारमेष्ठ्यं धिषणमधितिष्ठन्न कञ्चन प्रत्युत्तिष्ठेदिति ब्रू-
युर्धर्मं ते न परं विदुः १३ तेषां कुपथदेष्टॄणां पततां तमसि ह्यधः । ये श्रद्दध्युर्वचस्ते वै मज्जन्त्यश्मप्लवा इव १४
अथाहममराचार्यमगाधधिषणं द्विजं प्रसादयिष्ये निशठः शीर्ष्णा तच्चरणं स्पृशन् १५ एवं चिन्तयत-
स्तस्य मघोनो भगवान्गृहात् । बृहस्पतिर्गतोऽदृष्टां गतिमध्यात्ममायया १६ गुरोर्नाधिगतः संज्ञां परीक्ष-
न्भगवान्स्वराट् । ध्यायन्धिया सुरैर्युक्तः शर्म नालभतात्मनः १७ तच्छ्रुत्वैवासुराः सर्व आश्रित्यौश-
नसं मतं देवान्प्रत्युद्यमं चक्रुर्दुर्मदा आततायिनः १८ तैर्विसृष्टेषुभिस्तीक्ष्णैर्निर्भिन्नाङ्गोरुबाहवः ब्र-
ह्माणं शरणं जग्मुः सहेन्द्रा नतकन्धराः १९ तांस्तथाभ्यर्दितान्वीक्ष्य भगवानात्मभूरजः कृपया परया दे-
व उवाच परिसान्त्वयन् २० ब्र० उ० । अहो वत सुरश्रेष्ठा ह्यभद्रं वः कृतं महत् । ब्रह्मिष्ठं ब्राह्मणं दान्तमै-
श्वर्यान्नाभ्यनन्दत २१ तस्यायमनयस्यासीत्परेभ्यो वः पराभवः प्रक्षीणेभ्यः स्ववैरिभ्यः समृद्धानां च यत्सु-
राः २२

[illegible] १५ [illegible] १८ [illegible] २१ [illegible]
[illegible] २२

[illegible]

करन्यासं ततः कुर्याद्द्वादशाक्षरविद्यया । प्रणवादियकारान्तमङ्गुल्यङ्गुष्ठपर्वसु ६ न्यसेद्धृदय ओंकारं विकारमनु मूर्धनि । षकारं तु भ्रुवोर्मध्ये णकारं शिखया दिशेत् ७ वेकारं नेत्रयोर्युञ्ज्यान्नकारं सर्वसन्धिषु । मकारमस्त्रमुद्दिश्य मन्त्रमूर्तिर्भवेद्बुधः । सविसर्गं फडन्तं तत्सर्वदिक्षु विनिर्दिशेत् ८ ओं विष्णवे नम इति । आत्मानं परमं ध्यायेद्ध्येयं षट्शक्तिभिर्युतम् । विद्यातेजस्तपोमूर्तिमिमं मन्त्रमुदाहरेत् ९ ओं हरिर्विदध्यान्मम सर्वरक्षां न्यस्ताङ्घ्रिपद्मः पतगेन्द्रपृष्ठे । दरारिचर्मासिगदेषुचापपाशान्दधानोऽष्टगुणोऽष्टबाहुः १० जलेषु मां रक्षतु मत्स्यमूर्तिर्यादोगणेभ्यो वरुणस्य पाशात् । स्थलेषु मायावटुवामनोऽव्यात्त्रिविक्रमः खेऽवतु विश्वरूपः ११ दुर्गेष्वटव्याजिमुखादिषु प्रभुः पायान्नृसिंहोऽसुरयूथपारिः । विमुञ्चतो यस्य महाट्टहासं दिशो विनेदुर्न्यपतंश्च गर्भाः १२ रक्षत्वसौ माध्वनि यज्ञकल्पः स्वदंष्ट्रयोन्नीतधरो वराहः । रामोऽद्रिकूटेष्वथ विप्रवासे सलक्ष्मणोऽव्याद्भरताग्रजोऽस्मान् १३ मामुग्रधर्मादखिलात्प्रमादान्नारायणः पातु नरश्च हासात् । दत्तस्त्वयोगादथ योगनाथः पायाद्गुणेशः कपिलः कर्मबन्धात् १४ सनत्कुमारोऽवतु कामदेवाद्धयशीर्षा मां पथि देवहेलनात् । देवर्षिवर्यः पुरुषार्चनान्तरात्कूर्मो हरिर्मां निरयादशेषात् १५ धन्वन्तरिर्भगवान्पात्वपथ्याद्द्वन्द्वाद्भयादृषभो निर्जितात्मा । यज्ञश्च लोकादवताज्जनान्ताद्बलो गणात्क्रोधवशादहीन्द्रः १६

[illegible]

निदितमपीदयुक्तानयाद्भागनजेनकारिणामीसाह. सर्वैनत्रिपाहितपोरोहिसधर्मे नीले अथमेहितुलाल. किंचवन्नायचैत्रमयपूर्वमि
अस्यद्धविवर्तितामयकश्य सारव्यातुचमाहवेनाहमीसाद कथतिति निपोत्रिष्य त्रितुरणाहं. स्तवद्वयाख्यानावावयविहितोष्यमस्यायाँच अते
वपननुपोरोहितसेनधनलाभकर्म. सिद्धित. अन्याभाविर्धनसकुलोधर्मेतत्रपत्नेननोरोक्रीहयदिलत्राह. अविल्वनानाविहितोपायहितलप्रेत्रिलाप्तु.
विहितकविशिप्रादापक विर्लहहादोपनिन्त्रीक्षादेत पादानयुक्तम उहरदामत्रेमे नैवनलिनासाधुनासाक्तयादोम. अह कि यदेनमप्राप्तिनमम्यमिथ
अमयिकमपिकारिष्यामीसाह अवनामिति २७ समाधिनामकोप्हीनव. अथ वैषम्यामीनाश्यपरनाथनात्विकया. अथ अमुरचारू. हैतसीमा. धक

ऋतुमविधिनाथालोकेदीरजितमाजितप्र
सारव्यासतिनतित्विष्य सएवस्तार्थक्षमते २५ अमिवनानाहितधनशिलोछनतेनेहनिर्वेलितसाधुसक्ति
थ. कथविगर्हितुकरोमधीत्ववतः पोरोधसं हृष्यातियेनदुर्मतिः २६ नथापिनप्रतिवृद्यागुरुतिः श्राधि
तकियत. नवतात्राथितसर्वेणरिर्थैश्चसाधये २७ तेभ्यएवंप्रतिश्रुत्यविश्वरूपोमः
हतनयाः पोरोहितमहत्तम्रके परमेणसमाधिना २८ सुरविषात्रियंगुप्तापौरास्यापि विद्यया आ
छिद्याददन्महेन्द्राय वैष्णव्याविद्ययाविभुः २९ ययागुप्तः सहस्राक्षोजिगेऽसुरचमूर्विभुः तां प्राह सम
हेन्द्राय विश्वरूपउदारधीः ३० नारायणाख्यं वर्माह तदिहैकमनाः शृणु ३१
ययागुप्तः सहस्राक्ष सवाहान्रिपुसैनिकान् क्रीडन्निवविनिर्जित्य त्रिलोक्याबुभुजे श्रि
यम् वर्मनारायणात्मक यथात्ततायिनः शत्रून्येनगुप्तोजयन्मृधे ३२ श्रीशु
उवाच पुरोहितस्त्वाष्ट्रो महेन्द्रायानुपृच्छते नारायणाख्यं वर्माह तदिहैकमनाः शृणु ३३ विश्व
धौतांघ्रिपाणिराचम्य सपवित्रउदङ्मुखः कृतस्वाङ्गकरन्यासो मन्त्राभ्यां वाग्यतः शुचिः ना
रायणपरं वर्म संनह्येद्भय आगते ४ पादयोर्जानुनोरूर्वोरुदरे हृद्यथोरसि मुखे शिरस्यानुपूर्व्या

[illegible] अत्र अमिति इन्द्रेणपृष्टवर्मनारायणात्मक इन्द्रा यथाद्यैनेविष्णुपीडिते सात याजकानुत्र त्रिलोक्या सवधि नीस्त्रिय ३२ ३३ अ
अन्याभाग [illegible] कृत अंगेषु करयोश्चन्यासो येनतारायणमयपरममेतमहोम बध्नीयात. ४ अत्राशी [illegible] पाक्षघर्षेर्यंबुना समाहृ
पादयो [illegible] विपर्ययया आनवतेलेवविशिखादिपादा नवान्विन्यसेत् [illegible] समाहार
नाय [illegible] ५

ज्ञेकारादिविन्यासः. श्रीभागवतव्याख्यायां
विद्याप्र

श्रीमद्भा० ९९

छी श्राधि हरहचय्यवरादि सामानि विनिःसरतीत्यर्थः प्रतिलोमक्रमेण क्रदेपमोनिदमूर्ति सुपर्णेशिंगम तमानि त्पाद्विश्कान्ते ऐकपद्यं प्रांशो मा गीतहरको तुरागोन्नात्मोमे शिवपादे सामाधारभूतरज्जलोम २३ सामानि तर पाणिषसा विश्वमनानिय स्वादुभानिवनानु आदी नृपातु पार्षदनूषणा यामेदसुरमाश्चधातु २८ सर्वत्रासमूलो मूर्त्तिय तत्सर्वं जगत् २९ ऐकात्म्यसानुमानो मनुभान यथा तेषां विकल्पो नेदस्तद्धितीपि ३० सत्यमानेन सत्यभूतेन प्रमाणेन ३१ पुनरपि श्रीनृसिंहरूपमाशीर्भि विदिदिक्षिति पादचतुष्टयं यथाना रसिंहं प्रज्ञाद ०

१गतद्रोणगवान् लोमसनोनस्मृदोमय प्रभु रज्जोलक्षेयसंक्षुक्तो विश्वकोन स्वनामनि २३ सर्वा पक्ष्मोह रो-मावलपथ्यानामधुपानिनः दुर्ष्कि जियमन श्राणान्यपाद्दावेरहुणा २८ यथाहि भगवानेव वस्तुत स दसच्च यत् सतो नानेन सर्वं यानुमाराभुपश्रवा २९ यथोकात्म्यानुमानां विकल्परहितः स्वयं नृप्स-णादुधुलिणारमाधतेजश्रीः स्वसमाप्ययाः ३० तेनैव सत्यमानेन सर्वलोमगवानुहरिः पानुमवी सदृपेन सा-द्यास वेदस वेगः ३१ विदिक्षु दिक्षूर्ध्वमधः समन्तादन्तर्बहिर्गवानस्विहः ब्रह्मा पर्यं लोकलयस्य तेन स्वा-तेजसायलमस्ततेजाः ३२ मध्यन्दिदमाघ्यानवमन्तमायपणत्मक विज्ञमसंजसाये नर्दविशोप्सुरयूथपान् ३४ एतघ्नारयमाणस्तु यथपद्यतिचक्षुषा पदा वासं स्पृशेन्नराद्य साध्वसात्स विमुच्यते ३४ नकुतश्चिद्भयं तस्य विद्याधारयतो भवेत् राजदस्युग्रहादिभ्यो व्याघ्रादिभ्यश्च कर्हिचित् ३५ कृमाविद्विपुराकश्चित्कौशिको धारयन्द्विजः योगधारणया स्वाङ्गं जहौ समरुधन्वनि ३६ तस्यो परि विमानेन गन्धर्वपतिरेकदा ययौ चित्ररथः स्त्रीभिर्वृतो यत्र द्विजक्षयः ३७ गगनान्न्यपतत्सद्यः सविमानो ह्यवाक्शिराः सवालखिल्यवचनादस्थीन्यादाय विस्मितः ३८ प्रास्य प्राचीसरस्वत्यां स्नात्वा धाम स्वमन्वगात् ३९ य इदं शृणुयात्काले यो धारयति चाहतः तं नमस्यन्ति भूतानि-

त्यनेन श्रीनृसिंहनामानौ नेतत्तत्तत्र ... विशिमानि विश्वभक्तजनत्वाद्याप्यासीनाते नासिधश्चावात्येन ३४ वृशिनः कश्चित ३३ सोऽपि साधश्चानात्याद्विमुच्यते ३४ नसतु भयं तेन वेदेन ३५ एतद्विद्याधमनावमिति हासे नाह कृमापिति सार्द्धैस्त्रिभि म नष्टचित्तिनद्विकोदेशोऽत्र नैव विद्यायां ह्यौतीर्थानपेक्षत्वमुक्तं ३६ यत्र द्विजस्य क्षयोदेहं ज्ञान यासोपरि ३७ सद्य नत्वशमेनाग जातं न्यपतत् पारांतरेक्ष्यमानादि सह वालखिल्योपदिष्टमास्थानि निश्चार्यप्रक्षिप्य ... धर्मे लोकमाम ... शृणु ३९ यि

९९

कालमलजनूकात् । कलेः कल्किः धर्मावनाय धर्मरक्षणाय उरुर्महान्कृतोऽवतारो येन १७ दिनस्य षट्सु भागेषु क्रमेणावतु मामिति केशवादि
श्रीगदादिभिः प्रातरादिसङ्गवपर्यन्तम् ... आसङ्गवमासङ्गवम् ... १८ त्रिधामा ... त्रिधामेति श्रीमाधव दोषे प्रदोषे ...
... रात्र्यर्धे ... निशीथे ... १९ अपररात्रे ... श्रीवत्सधामा ... प्रत्यूषे ... श्रीजनार्दन श्रीदामोदर ...
श्रीविश्वेश्वरो भगवान् २० युगान्तानलवत्तिग्मा तीक्ष्णा नेमिर्यस्य ... अरिसैन्यं दंदग्धि ... अतिशयेन दहेति ...
... वातसखो वायुसखः ... कक्षमिव ... अग्निः ...

द्वैपायनो भगवानप्रबोधाद्बुद्धस्तु पाषण्डगणप्रमादात् । कल्किः कलेः कालमलात्प्रपातु धर्मावनायोरुकृता-
वतारः १७ मां केशवो गदया प्रातरव्याद्गोविन्द आसङ्गवमात्तवेणुः । नारायणः प्राह्ण उदात्तशक्तिर्मध्यंदिने
विष्णुररीन्द्रपाणिः १८ देवोऽपराह्णे मधुहोग्रधन्वा सायं त्रिधामावतु माधवो माम् । दोषे हृषीकेश उतार्धरात्रे निशी-
थ एकोऽवतु पद्मनाभः १९ श्रीवत्सधामापररात्र ईशः प्रत्यूष ईशोऽसिधरो जनार्दनः । दामोदरोऽव्यादनुसंध्यं
प्रभाते विश्वेश्वरो भगवान्कालमूर्तिः २० चक्रं युगान्तानलतिग्मनेमि भ्रमत्समन्ताद्भगवत्प्रयुक्तम् । दंद-
ग्धि दंदग्ध्यरिसैन्यमाशु कक्षं यथा वातसखो हुताशः २१ गदेऽशनिस्पर्शनविस्फुलिङ्गे निष्पिण्ढि निष्पिण्ढ्यजि-
तप्रियासि । कूष्माण्डवैनायकयक्षरक्षोभूतग्रहांश्चूर्णय चूर्णयारीन् २२ त्वं यातुधानप्रमथप्रेतमातृ-
पिशाचविप्रग्रहघोरदृष्टीन् । दरेन्द्र विद्रावय कृष्णपूरितो भीमस्वनोऽरेर्हृदयानि कम्पयन् २३ त्वं तिग्मधा-
रासिवरारिसैन्यमीशप्रयुक्तो मम छिन्धि छिन्धि । चक्षूंषि चर्मञ्छतचन्द्र छादय द्विषामघोनां हर पापचक्षु-
षाम् २४ यन्नो भयं ग्रहेभ्योऽभूत्केतुभ्यो नृभ्य एव च । सरीसृपेभ्यो दंष्ट्रिभ्यो भूतेभ्योंऽहोभ्य एव वा २५ सर्वाण्ये-
तानि भगवन्नामरूपास्त्रकीर्तनात् । प्रयान्तु संक्षयं सद्यो ये नः श्रेयःप्रतीपकाः २६

येन दंदग्धीति कक्षं तृणम् २१ अशनिवत्स्पर्शो येषां ते विस्फुलिङ्गा यस्यास्तस्याः संबोधनं हे गदे ... अजितप्रियासि ...
... कूष्माण्डादीन्निष्पिण्ढि निष्पिण्ढि ... चूर्णय चूर्णय ... अरीन् ... २२ हे दरेन्द्र पाञ्चजन्य यातुधा-
नादीन्विद्रावय ... विप्रग्रहा ब्रह्मराक्षसाः ... घोरदृष्टयस्तान् २३ तिग्मधारासिवरेति ... हे असिवर ... मम ... छिन्धि छिन्धि ...
... हे शतचन्द्र चर्मन् ... द्विषामघोनां पापचक्षुषां चक्षूंषि छादय ... २४ ...
... २५ अथ प्रतीपकाः ... २६

[illegible] आयुषश्चायुष्य २३ [illegible] ४३ [illegible]
[illegible] परीक्षिता [illegible]
[illegible]

पठेयुरारव्यानमिदं सदा बुधाः शृण्वंति ये श्रोपयन्ति श्रद्धया ... निखिलाघमोचनं रिपुं जयंति स्वस्त्ययनं तथायुषं २३

रजस्तमःस्वभावस्य ब्रह्मन्वृत्रस्य पाप्मनः नारायणे भगवति कथमासीद्दृढा मतिः १ देवानां शुद्धसत्त्वानामृषीणां चामलात्मनां भक्तिर्मुकुंदचरणे न प्रायेणोपजायते २ रजोभिः समसंख्याताः पार्थिवैरिह जंतवः तेषां ये केचनेहंते श्रेयो वै मनुजादयः ३ प्रायो मुमुक्षवस्तेषां केचनैव द्विजोत्तमः मुमुक्षूणां सहस्रेषु कश्चिन्मुच्येत सिध्यति ४ मुक्तानामपि सिद्धानां नारायणपरायणः सुदुर्लभः प्रशांतात्मा कोटिष्वपि महामुने ५ वृत्रस्तु स कथं पापः सर्वलोकोपतापनः इत्थं दृढमतिः कृष्ण आसीत्संग्राम उल्बणे ६ अत्र नः संशयो भूयाञ्छ्रोतुं कौतूहलं प्रभो यः पौरुषेण समरे सहस्राक्षमतोषयत् ७ परीक्षितोऽथ संप्रश्नं भगवान्बादरायणिः निशम्य श्रद्दधानस्य प्रतिनंद्य वचोऽब्रवीत् ८ शृणुष्वावहितो राजन्नितिहासमिमं यथा श्रुतं द्वैपायनमुखान्नारदाद्देवलादपि ९ आसीद्राजा सार्वभौमः शूरसेनेषु वै नृप चित्रकेतुरिति ख्यातो यस्यासीत्कामधुङ्मही १० तस्य भार्यासहस्राणां सहस्राणि दशाभवन् सांतानिकश्चापि नृपो न लेभे तासु संततिम् ११ रूपौदार्यवयोजन्मविद्यैश्वर्यश्रियादिभिः संपन्नस्य गुणैः सर्वैश्चिंता बंध्यापतेरभूत् १२ न तस्य संपदः सर्वा महिष्यो वामलोचनाः सार्वभौमस्य भू-

तिवद्धेश्च [illegible] १ [illegible] ४ ५ ६ [illegible]
[illegible] ७ [illegible] ८ ९ १० [illegible] सांतानिकः [illegible]
[illegible] ११ [illegible] ११ १२ १३ [illegible]
[illegible] १५ १६

सहस्र सहस्रवर्षाणि पुष्करनालसमनून्नाम समकथन्नून लक्षौ मीयौ येनस कुम यत्र यथादिहजले वसतश्च विदूतस्य स्थ्य।
श्रीश्रे श्रीसहस्र नसम हृतिनीगानेतु जलेधृते शापानादजम तीगा दृष्ट्यौ यावानरेन जधीय प्रमाणोयेनस। १५ जिनाक नरके कुरूय
मिन्दिति निमक पुष्पलोकं कृतीयनाक स्वर्गेन नुमतुष्य सकृत सर्गेशमानाद विशादिपिर नुमाव सर्गपालनस्यामर्षयसस नहिनसि
नूस निकथ मिंडस पुन स्वर्गशासि सत्वाहुसन उवा सपदेशु सम्पायोमव जिनाधानु विर्यसस इ अपत्ना सत्त्वा विरश्चा गाति सर्वेयोनि
नीत। जपायेनसा पिन्नश्चेदह्यात्मा अति। [illegible] किं लक्षदा विहिकार्णिसुवाच इदंसावदेह अतत्वमानजे तिनवाचावेदित कृतानोम्

सत्र्यावसमुध्धरनाल्लतं नूनं श्रलक्षमोगो मदिहा पिदूनः वर्षाणि साहस्रमलज्जितान सवि
नयनूत्रह्म ब्राह्मणाधिमोक्षः। १५ नाथक्रिनाकं नरकषः ज्ञात्वा सविद्यानपोयोगवलानुनाव समपदे
श्वर्यमदां धवुद्धिनीनिति रश्मांगति मिंद्रपत्न्या १६ ततोगतो ब्रह्मगिरिपद्मजः कृतं नराणां तनि
वारिताघः पापबुद्धिदिवनयाहतो जातनाम्भूदवितविष्णुपमा १७ नचब्रह्मवधेयो ऽस्ते सहयमे
धेन भारत। यथाव्रह्मत्वं यो चक्रे पुरुषारायनेन ह १८ अथेऽस्मानेपुरुषेभर्वदेवमयात्मनि
अश्वमेधे महेंद्रेण विनतेब्रह्मवाश्चितिः १९ सबैलाह्वत्रवधोभूयानपिपापचयोनृप जीतस्तेनैव
सूत्मायनीहारश्चवनातुना २० सवाजिमेधेनयथोदितेनविनायमानेनमरीचिमिश्रैः स्कृद्धावि
यत्नपुरुषं पुराणं। मिंद्रो महानासनिधूतपापः २१ इदंमहाख्यानमशेषपापनं प्रक्षालनं तीर्थप
दानुकीर्तनम्। [illegible] यजनानुवर्णनं महेंद्रमोक्षं विजयं मरुत्वतः २२

सत्तिसामुवाच ब्राह्मणहत्याक्षिति विकासारक्षागतनाजमिमायीतिवृद्धिः असो धीरि ब्रह्मशापात्सस्तिथनीतितयाचतथ्यो कोमक्त्रोऽस
स्या दीर्घ्रशाविकाबाहयामास तदाश्चर्य सर्पसपिल्प्तनन्सपद्मपस्य ब्रौन कुपितेसपीं जलेविनिज्ञान्ति महासर्पे नजगर अनुच्छिनि १९ ऊन
नहृष स्वर्गनता शास कथमूम अद्य गिरसाज्ञानेनाकोमोत्व [illegible] पत्रुजनगर सस्य पालको हरि तरस्थानेनत्रिवारितमघ्ये नप्राकस्मीपि
तुपाद व्रह्मवधतामिन्द्रनाम्नूनस्यापिनवेनाकरोत् कृत विशेदेवनया प्रागुक्तीस्याह्रिशिस्थितयाश्रीहरेऽण स्वितरक्षिता। १७ पुरुषा
सह रेशमनया मिसीत १८ सर्वे देव मय आत्मा मूर्त्ति लोक [illegible] शोयात्मनीतिसयाव बेलना विविनिविशतेष्वृतिते प्रसममि महेन्द्रेण
भतिपुरुषं समि १९ मंत्र सुधरूपं तत्त्वमाममनीत साक्षि नदस्य २० अभिवर्णानायज्ञानेनस २१ पाया विविधानुमान्यस्य ताति दृशमिति

श्रीभ.ज्यो.
टी०
५१

नक्षत्रस्थानानि ग्रहणानि तान्यदर्शयति पुनर्वसुपुष्यादि ३ पुनर्वसु ... नक्षत्रपुष्यादक्षिणायनस्याद्य आद्यश्रे-
षादयो ... अभिजिदुत्तराषाढे दक्षिणयोर्नासिकयोर्धनिष्ठाश्रवणपूर्वाषाढे ... मूलनयोः ... मघादीन्यान्-
यष्टानि दक्षिणायनान्येतानि वाम पार्श्वे किंशुकामयष्टौ ... मृगशीर्षादीनि ... पूर्वान्यष्ट उदगयनानि ...
दगयन नक्षत्राणि एतानि दक्षिणपार्श्वे ... ६ ... दक्षिणायन ... ६ ... नक्षत्रस्य तथान्या-
न्यपि ...

पुनर्वसुपुष्ययोर्दक्षिणवामयोः श्रोण्योराश्लेषायाश्च दक्षिणवामयोः पश्चिमजो पादयो अभि-
जिदुत्तराषाढे दक्षिणवामयोर्नासिकयोर्धनिष्ठाश्रवणपूर्वाषाढे दक्षिणवामयोर्लोचनयो
र्धनिष्ठामूलं च दक्षिणवामयोः कर्णयोः मघादीन्यष्टनक्षत्राणि दक्षिणायनानि वामपार्श्वं [illegible] कि-
ञ्चिद्युञ्जीत तथैव मृगशीर्षादीन्युदगयनानि दक्षिणपार्श्वे किंशुकानि लोमेन युञ्जीत शतभि-
षाज्येष्ठे स्कन्धयोर्दक्षिणवामयोर्न्यसेत् ६ उत्तरा हनावगस्त्यो धराहनौ यमः मुखे चांगारकः शनै-
श्चर उपस्थे बृहस्पतिः ककुदि वज्रः आदित्यो हृदये नारायणो मनसि चन्द्रमा नाभ्यां पुच्छे नाम तत्रयो
रश्विनौ बुधः प्राणापानयो राहुर्गले केतवः सर्वांगेषु रोमसु सर्वे तारागणाः ७ एतद्वै दिवनगवा-
नपि विष्णोः सर्वदेवतामयं रूपमहरहः सन्ध्यायां प्रयतो वाग्यतो निरीक्षमाण उपतिष्ठेत नमो ज्यो-
तिर्लोकाय कालायनायानिमिषां पतये महापुरुषायाभिधीमहीति यद्ग्रहर्क्षताराभयमाधि-
दैविकं पापापहं मन्त्रकृतां त्रिकालं नमस्यतः स्मरतो वा त्रिकालं नश्येत तत्कालजमाशु पापं ८

श्रीधरेण तत्सवितुर्योजनायुतेऽस्वर्भानुर्नक्षत्रवच्चरतीत्येके योऽसावमरत्वं ग्रहत्वं चालभत स

सुजापता ८ ... २१ ... तथा ... अथानुवर्तमर्यादापालनविशेष ... १ ... सर्वाः ...
... क्रमात् ... मर्यादा ...
... सर्वोऽपि ... अलम् ... पुत्र ... १

ज्योतिश्चक्रावस्थानं ज्योतिश्चक्रस्याश्रयत्वेन शिशुमारस्वरूपेण ध्रुवस्य स्थितिरुच्यते १ यत्तत्सिद्धिविदः पदं यत्र भगवत्पार्श्वे तिष्ठन्ती
स्थिताः समकालीभिर्युग्मं स्थिता तथा तैर्निजात्रतः १ मेढीस्तम्भे बद्धाः पश्वाक्रमणपशवो बलीवर्दाः २ कर्मसारथयः मेघाद्या येषां ३ ६

॥श्री॥ ॥ अथ तस्मात्परतस्त्रयोदशलक्षयोजनान्तरतो यत्तद्विष्णोः परमं पदमभिवदन्ति। यत्र
महाभागवतो ध्रुव औत्तानपादिरग्निनेन्द्रेण प्रजापतिना कश्यपेन धर्मेण च समकालयुग्भिः सबहुमा
नदक्षिणतः क्रियमाण इदानीमपि कल्पजीविनामाजीव्य उपास्ते तस्येहानुभाव उपवर्णितः ॥ स
हि सर्वेषां ज्योतिर्गणानां ग्रहनक्षत्रादीनामनिमिषेणाव्यक्तरंहसा भगवता कालेन भ्राम्यमाणानां मि ४
स्थाणुरिवावष्टम्भ ईश्वरेण विहितः शश्वदवभासते १ यथा मेढीस्तम्भ आक्रमणपशवः संयोजि
तास्त्रिभिः सवनैर्यथास्थानं मण्डलानि चरन्त्येवं भगणा ग्रहादय एतस्मिन्नन्तर्बहिर्योगेन काल-
श्री चक्रे योजिता ध्रुवमेवावलम्ब्य वायुनोदीर्यमाणा आकल्पान्तं परिचङ्क्रमन्ति २ नभसि यथा मे
घाः श्येनादयो वायुवशाः कर्मसारथयः परिवर्तन्ते एवं ज्योतिर्गणाः प्रकृतिपुरुषसंयोगानुगृ
हीताः कर्मनिर्मितगतयो भुवि न पतन्ति ३ केचिदेतज्ज्योतिरनीकं शिशुमारसंस्थानेन भग
वतो वासुदेवस्य योगधारणयानुवर्णयन्ति ४ यस्य पुच्छाग्रेऽवाक्शिरसः कुण्डलीभूतदेह
स्य ध्रुव उपकल्पितः तस्य लाङ्गूले प्रजापतिरग्निरिन्द्रो धर्म इति पुच्छमूले धाता विधाता च क
ट्यां सप्तर्षयः तस्य दक्षिणावर्तकुण्डलीभूतशरीरस्य यान्युदगयनानि दक्षिणपार्श्वे तु नक्षत्रा
ण्युपकल्पयन्ति दक्षिणायनानि तु सव्ये यथा शिशुमारस्य कुण्डलाभोगसन्निवेशस्य पार्श्व-
योरुभयोरप्यवयवाः समसंख्या भवन्ति पृष्ठे त्वजवीथी आकाशगङ्गा चोदरतः ५

ध्रुवाधारत्वात् ... केनाकारेण तिष्ठतीत्यपेक्षायामाह केचिदिति ज्योतिरनीकं ज्योतिश्चक्रं योगधारणयावस्थितमिति शेषः पुच्छमूले
... दक्षिणपार्श्वे दक्षिणायनानि पुष्यादीनि ...
मपार्श्वे ५ ५

हितरश्च याः यदीह सर्वलोकेषु नर्त्तेषु नर्मनानिमित्त ... ॥ आदावेव ... नरका
... उपगेयं श्रीमद्भावतः ... बुद्धिर्वेद ॥ ३८ ॥ तथा श्रुत्वा ... सकलानां जीवनिका

एवंविधा नरका यमालये सन्ति शतशः सहस्रशस्तेषु सर्वेषु च सर्व एवाधर्मवर्तिनो ये केचिदि-
होदिता अनुदिताश्चावनिपते पर्यायेण विशन्ति तथैव धर्मानुवर्तिन इतरत्र इह तु पुनर्भवे त उ-
भयशेषाभ्यां निविशन्ति । निवृत्तिलक्षणमार्ग आदावेव व्याख्यातः । एतावानेवाण्डकोशो यश्च-
तुर्दशधा पुराणेषु विकल्पित उपगीयते । यत्तद्भगवतो नारायणस्य साक्षान्महापुरुषस्य स्थवि-
ष्ठरूपमात्ममायागुणमयमनुवर्णितमादृतः पठति शृणोति श्रावयति स उपगेयं भगवतः पर-
मात्मनोऽग्राह्यमपि श्रद्धाभक्तिविशुद्धबुद्धिर्वेद ॥ ३८ ॥ श्रुत्वा स्थूलं तथा सूक्ष्मं रूपं भगवतो य-
तिः स्थूले निर्जितमात्मानं शनैः सूक्ष्मं धिया नयेदिति ॥ भूद्वीपवर्षसरिदद्रिनभःसमुद्रपाता-
लदिङ्नरकभागणलोकसंस्था । गीता मया तव नृपाद्भुतमीश्वरस्य स्थूलं वपुः सकलजीवनि-
कायधाम ॥ ३९ ॥ ... शृणुयान्नित्यमनिरयात्मस्वरूपतः । आदौ धर्मं यत्र स्वस्तिगतिमि-
ष्टं यं प्राप्नुयात् ॥ श्लोकं श्लोकार्धपादं वा शृणुयाद्भक्तिभावतः । सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णु-
लोकं गतिं प्राप्नुयात् ॥ ... नाथानि

याः ... धाम सर्वस्य स्थूलं वपुः ॥ ३९ ॥ ... स्थूलं वपुः ... जीवनापरमात्मन ... ॥ २६ ॥ इति श्रीभाग-
वते ... पञ्चमस्कन्धे ... समाप्तम् ॥

विलेशयान्सूक्ष्मकान्सर्पादीन्॥२५॥ अवटोगर्तः कुसूलो धान्यकोष्ठः सरिरण सन्निरोधेन॥२६॥ आनियंते ये आगताः पूर्वं अभ्यागता
ज्ञातपूर्वाः मन्युः कोपस्तेन दग्धुमिच्छुरिव॥ अपश्याश्च निमित्तं अवगतवित्तः अहंकृतिः श्रीशोद्दिमिमानी तिर्यक्प्रेक्षणः असमर्थः

ये लिहवे शूनासुखेन यति नरात्वरास्वभाभायथा दंदशूकाख्ये पिब्रेसनरके दंदशूकाख्ये
निपतंति॥ यत्र नृप दंदशूकाः पंचमुखाः उपसत्य संतियथा विलेशयान्॥२५॥ ये त्विह वा
अंधावटकुशूलगुहादिषु भूतानि निरुंधंति तथा नानमुत्र निधवेयवे उपसंगरेण वह्निना
धूमेन निरुंधंति॥२६॥ यस्त्विह वा अतिथीनभ्यागतान्वा गृहपतिरसकृदुपगतमन्युर्दिधक्षु-
रिव पापेन चक्षुषा निरीक्षति तस्य चापि निरये पापदृष्टेरक्षिणी वज्रतुंडा गृध्राः कंकवटाद
यः प्रसह्योत्कटबलादुत्पाटयंति॥२७॥ यस्त्विह वा आढ्याभिमतिरहंकृतिस्तिर्यक्प्रेक्षणः स
र्वतोभिशंकी अर्थव्ययनाशचिंतया परिशुष्यमाणहृदयवदनो निर्वृतिमनवगतो ग्रह इव
अर्थमभिरक्षति स चापि प्रेत्य तदुत्पादनोत्कर्षणसंरक्षणशमलग्रहः सूचीमुखे नरके
निपतति॥ यत्र ह वित्तग्रहं पापपुरुषं धर्मराजपुरुषा वायका इव सर्वतोंगेषु सूत्रैः परि

गुणकैरिव पिधानचीरयिषतीति विज्ञः कमाभ्यः परिशुष्यमाणहृदयवदनश्च यस्य अनवगत अथास्य तस्यार्थसीतासूक्ष्मादिभिः त्रा
तेग्रहकाभिनितस्यापरिवयविसृत्रैर्मासकुर्वंति॥२८॥

श्रीमद्भा०
पं०२०
५६

१० ७ सुपर्णो गरुडस्तस्य स्थितिहेतोरिदं हिरण्मयं च्छेदो भाज्यं स्ताव्यं वपुः श्रीविष्णोः लिङ्गदेहं दीपस्य सूर्ह्नवेऽन्यपर्वताय ८।१० १०।११ स
ोमित्ति स्वरश्रिमित्ति अथ अन्नतो मोमो जगदाप्यायितं मुखे नन्दकस्य राजेति विश्वस्याधिपतिश्चाय १२ एवं सुरोदाद् द्विगुणोद्दिष्टो नारत

प्लक्षादिषु पंचसु पुरुषाणामायुरिन्द्रियमोजः सहोबलं बुद्धिर्विक्रम इति च सर्वेषामौत्पत्तिकी सिद्धिरविशेषेण
वर्त्तते ६ प्लक्षः स्वसमानेनेक्षुरसोदेनावृतो यथा तथा द्वीपोऽपि शाल्मलो द्विगुणविशालः समानेन सुरोदेनावृ
तः परिवृङ्क्ते ७ यत्र ह वै शाल्मली प्लक्षायामा यस्यां वाव किल निलयमाहुर्भगवतश्छन्दःस्तुतः पतत्त्रिराजस्य
टि सा द्वीपहूतय उपलक्ष्यते ८ तद्द्वीपाधिपतिः प्रियव्रतात्मजो यज्ञबाहुः स्वसुतेभ्यः सप्तभ्यस्तन्नामानि सप्त वर्षाणि
व्यभजत्सुरोचनं सौमनस्यं रमणकं देववर्षं पारिभद्रमाप्यायनमविज्ञातमिति ९ तेषु वर्षाद्रयो नद्यश्च सप्तैवा
भिज्ञाताः स्वरसः शतशृङ्गो वामदेवः कुन्दः मुकुन्दः पुष्पवर्षः सहस्रश्रुतिरिति अनुमतिः सिनीवाली सरस्वती कु
हू रजनी नन्दा राकेति १० तद्वर्षपुरुषाः श्रुतधरवीर्यधरवसुन्धरेषन्धरसंज्ञा भगवन्तं वेदमयं सोममात्मानं वे
देन यजन्ते ११ स्वगोभिः पितृदेवेभ्यो विभजन् कृष्णशुक्लयोः प्रजानां सर्वासां राजान्धः सोमो न आस्त्विति १२
एवं सुरोदाद्बहिस्तद्द्विगुणः समानेनावृतो घृतोदेन यथापूर्वः कुशद्वीपो यस्मिन् कुशस्तम्बो देवकृतस्तद्द्वीपा
ख्याकरो ज्वलन इवापरः स्वशष्परोचिषा दिशो विराजयति १३ तद्द्वीपपतिः प्रैयव्रतो राजन् हिरण्यरेता नाम स्वं
द्वीपं सप्तभ्यः स्वपुत्रेभ्यो यथाभागं विभज्य स्वयं तप आतिष्ठत वसुवसुदानदृढरुचिनाभिगुप्तस्तुत्यव्रतविविक्तना
मदेवनामभ्यः १४ तेषां वर्षेषु सीमागिरयो नद्यश्चाभिज्ञाताः सप्त सप्तैव बभ्रुश्चतुःशृङ्गः कपिलश्चित्रकूटो देवा
नीक ऊर्ध्वरोमा द्रविण इति रसकुल्या मधुकुल्या मित्रविन्दा श्रुतविन्दा देवगर्भा घृतच्युता मन्त्रमालेति १५ या
सां पयोभिः कुशद्वीपौकसः कुशलकोविदाभियुक्तकुलकसंज्ञा भगवन्तं जातवेदसरूपिणं कर्मकौशलेन
यजन्ते १६ परस्य ब्रह्मणः साक्षाज्जातवेदोऽसि हव्यवाट् देवानां पुरुषाङ्गानां यज्ञेन पुरुषं यजेति १७ तथा घृतोदाद्बहिः
१९ क्रौञ्चद्वीपो द्विगुणः स्वमानेन क्षीरोदेन परित उपक्लृप्तो वृतो यथा कुशद्वीपो घृतोदेन यस्मिन् क्रौञ्चो नाम पर्वत

कुशद्वीपवर्णनाय अत्र प्राप्यादिरसकौशलं क्रियातिपूर्वारा त्विषा १३ हिरण्मानवेदितस्तम्भरूपास्तत्र ब्रह्मणोऽग्रहरे देवाः यज्ञास्तत्रोदेवानामर्ष्टेनपु
रुषं हविर्मेव यज्ञ अग्रावानामाहननमग्निरिसमर्पेते सर्वे १७ उपक्लृप्तो वेष्टित यथा कुशद्वीपो घृतोदेन तन १८

...तस्त्रा ... १४ विरोषतहृदिषद्रीपस्थितिमाहुसहायेत्ते लोकालोकस्थितावातवेष्टितोपादिमानतर सावनाल द्वविस्तारैकापरिक्षिप्त परिवेष्टित उपासीनिश्चत आकाशस्थ समर्पे ... अनिशाता प्रसिद्धा सर्वेवत्र्कर्म जयसे ज्ञानश्रमहत्र्या मानसोत्तर समकालाकाशवेष्टिते ब्रह्माद्विपनदीपेषु ... तिर्यग्रेखामात्रसमयतोविस्तृतानि इति मनोत्ते अन्यथासमा ति समवर्षविभागसमथ

... जंबूद्वीपलवणाद्याः द्वीपा नष्टेहिकेउपदिश्यन्ति समरात्मजेरक्षानूनदाः समसद्वीपरितोनि खनक्षिरूपकासिता ॥ ८१ ॥ तत्राधास्वपैश्वस्थंबद्धतक्ष्पावर्तनेोरमणोको मंदरहरिणः पाचजन्यसिद्धलोल कोति ॥ ८२ ॥ एवंतत्रवचारतोषमजंबूद्वीपवर्षविभागोयथोपदेशमुपवर्णितइति ॥ ३४ ॥ ... [illegible] ... अतपरलवणा द्वीनांप्रमाणलक्षणसंस्थानतोवर्षविभागउपवर्ण्यते १ जंबूद्वीपोय्ययावत्सुलक्षविस्तारस्तावतालावणोदधि नापरिवेष्टितोयथामेरुजंबोःस्तभ १ लवणोदधिरपितस्तोद्विगुणविस्तारेनेनलवणोदकमेनपरिक्षिप्तोयथापरि खावाद्येपवनेनच २ अतोजंबूप्रमाणोद्वीपाख्याकारोहिरण्मयउच्छितोयत्राभिरुपास्ते सप्तजिह्वोत्सयाधिप ति प्रियव्रतात्मजद्यमाजिह्वा सप्तद्वीपसप्तवर्षाणिविनज्यसप्तवर्षनामभ्यआत्मजेभ्यआकलय्यस्वयमात्म योगेनोपरराम ॥ ३ ॥ शिवंयवसंसुभद्रंशांतक्षेममकृतमभयमितिवर्षाणि तेषुगिरयोनद्यश्चसप्तैवाभिज्ञा ता ॥ ४ ॥ मणिकूटोवज्रकूटइन्द्रसेनोज्योतिष्मान्सुपर्णोहिरण्यष्ठीवोमेघमालइतिसेतुशैलाः अरुणानृम्णा ऽगिरसीसावित्रीसुप्रभाताऋतंभरासत्यंभरेतिमहानद्यः यासांजलोपस्पर्शनविधूतरजस्तमसोहंसपतंगो र्ध्वायनसत्यांगसंज्ञाश्चत्वारोवर्णाः सहस्रायुषोविबुधोपमसदृशप्रजननाः स्वर्गद्वारंत्रय्याविद्ययाभगवंतं त्रय्यात्मकंसूर्यमात्मानंयजन्ते ॥ प्रत्नस्यविष्णोरूपंयत्सत्यस्यर्तस्यब्रह्मणः अमृतस्यचमृत्योश्चसूर्यमात्मान

ऋ ... तेऽपिवर्षात्मकापूर्वोक्तिरुमितेषु २ अजलोपस्पर्शनेनविधूतरजस्तमस ... सहस्रायुषो ... विबुधोपमसदृशप्रजननक्रम खेदादिरहितनृणांजननमयत्सोत्पादनसंबंधा ४ विशीर्णविधीयमत्रावास्माकाते प्रत्नस्यपुराणपुरुषस्यविष्णोर्यद्रूपंतत्सूर्यमीमः हिरण्मयोऽभ्यर्कप्रकृतयस्यादीनामानानि विद्यमानतत्सलभनुष्ठीयमानोधर्म ऋतमसीयमाणोधर्म ब्रह्मण सर्वोधकस्यवेदस्य अमृतस्यशुभफलस्यमृत्योरशुभफलस्य ५

तस्मिन्नक्षे कृतमूलो द्वितीयोऽक्षस्तुर्यमानेन संमितस्तैलयन्त्राक्षवद्ध्रुवे कृतोपरिभागः १५ रथनी-
डस्तु षट्त्रिंशल्लक्षयोजनायतस्तत्तुरीयभागविशालस्तावान् रविरथयुगो यत्र हयाश्छन्दोनामानः सप्ता-
रुणयोजिता वहन्ति देवमादित्यम् १६ पुरस्तात्सवितुररुणः पश्चाच्च नियुक्तः सौत्ये कर्मणि किलास्ते
१७ तथा वालखिल्या ऋषयोऽङ्गुष्ठपर्वमात्राः षष्टिसहस्राणि पुरतः सूर्यं सूक्तवाकाय नियुक्ताः संस्तुवन्ति १८ त-
थान्ये च ऋषयो गन्धर्वाप्सरसो नागा ग्रामण्यो यातुधाना देवा इत्येकैकशो गणाः सप्त चतुर्दश मासि
मासि भगवन्तं सूर्यमात्मानं नानानामानं पृथङ्नानानामानः पृथक्कर्मभिर्द्वन्द्वश उपासते १९ लक्षोत्तरं सार्धनवकोटि-
योजनपरिमण्डलं भूवलयस्य क्षणेन सगव्यूत्तरं द्विसहस्रयोजनानि स भुङ्क्ते २० [illegible]
[illegible] यदेतद्भग-
वत आदित्यस्य मेरुं ध्रुवं च प्रदक्षिणेन परिक्रामतो राशीनामभिमुखं प्रचलितं चाप्रदक्षिणं भगव-
तोपवर्णितममुष्य वयं कथमनुमिमीमहीति [illegible] यथा कुलालचक्रेण भ्रमता सह भ्रमतां
तदाश्रयाणां पिपीलिकादीनां गतिरन्यैव प्रदेशान्तरेष्वप्युपलभ्यमानत्वात् एवं नक्षत्ररा-
शिभिरुपलक्षितेन कालचक्रेण ध्रुवं मेरुं च प्रदक्षिणेन परिधावता सह परिधावमानानां

[illegible]

यदा चैन्द्र्याः पुर्याः प्रचलते पंचदशघटिकाभिर्याम्यां सपादकोटिद्वयं योजनानां सार्धद्वादशल-
क्षाणि साधिकानि चोपयाति॥ एवं ततो वारुणीं सौम्यामैन्द्रीं च पुनस्तथान्ये च ग्रहाः सोमादयो
नक्षत्रैः सह ज्योतिश्चक्रे समभ्युद्यंति सह वा निम्लोचंति॥ एवं मुहूर्तेन चतुस्त्रिंशल्लक्षयोजनान्य-
ष्टशताधिकानि सौरो रथस्त्रयीमयोऽसौ चतसृषु परिवर्तते पुरीषु॥ यस्यैकं चक्रं द्वादशारं षण्ने-
मि त्रिणाभि संवत्सरात्मकं समामनंति॥ तस्याक्षो मेरोर्मूर्द्धनि कृतो मानसोत्तरे कृतेतरभागो
यत्र प्रोतं रविरथचक्रं तैलयंत्रचक्रवद्भ्रमन्मानसोत्तरगिरौ परिभ्रमति॥१३॥

[illegible]

श्रीभाग०
पंच०
४८

न भ्रमन्त्येव ... सर्वतो [illegible] समन्तादवस्थाने नेत्याह ... आत्मनो योगमायया विरचिता ... विविधा लोकयात्रा ... लोकपरिमाणं बहिः ... ततो लोकालोकात् ... अण्डमध्यगत इति ... सूर्याण्डगोलयोर्मध्ये ... मृतेऽण्ड इति ... किञ्च सूर्येण विभज्यन्ते ... [illegible]

आकल्पमेव मेरोरङ्गतएव भगवानात्मयोगमायया विरचितविविधलोकयात्रागोपीथायेत्यर्थः
४१ योऽन्तर्विस्तार एतेन ह्यलोकपरिमाणं च व्याख्यातं यद्बहिर्लोकालोकाचलात् ततः परस्ताद्यो
गेश्वरगतिं विशुद्धामुदाहरन्ति ४२ अण्डमध्यगतः सूर्यो द्यावाभूम्योर्यदन्तरम् सूर्याण्डगोलयोर्मध्ये
कोट्यः स्युः पञ्चविंशतिः ४३ मृतेऽण्ड एष एतस्मिन् यदभूत्ततो मार्तण्ड इति व्यपदेशः हिरण्यगर्भ इ
ति यद्धिरण्याण्डसमुद्भवः ४४ सूर्येण हि विभज्यन्ते दिशः खं द्यौर्मही भिदा स्वर्गापवर्गौ नरकारसौ
कांसि च सर्वशः ४५ देवतिर्यङ्मनुष्याणां सरीसृपसवीरुधाम् सर्वजीवनिकायानां सूर्य आत्मा
दृगीश्वरः ४६॥

एतावानेव भूवलय
स्य सन्निवेशः प्रमाणलक्षणतो व्याख्यातः १ एतेन हि दिवो मण्डलमानं तद्विद उपदिशन्ति यथा
द्विदलयोर्निष्पावादीनां ते अन्तरेणान्तरिक्षं तदुभयसन्धितम् २

... देवादीनां सर्वेषामात्मा दृगीश्वरः ... ४६ ... एवमध्यायद्वयेन ... भूवलयस्य सन्निवेशः ... लोकालोकस्य ... [illegible] ... २

[illegible]

यायका नसौगरभिवीरे तरंगा नुली भूमि· का दुम्न्ऽ म्याऽऽ ८ह्यों नलोपमा व्यासा खु हितः पदार्थानकार्थं
विसुमेः अनुपलस्मनि तस्मात् सर्वेसस्वपरिहमा स्त्रासीत्। अथ लो कालो कद्भनिस वामेवा वयुमेवाः भलो
नलो कालोकस्यां नवं निभा त्रिस्या धने ॥६॥ अलोकाग्र अंते परिनर्ई ञ्लरेण विहिनी यस्मात् सूलोचींवा
प्रक्रे त्राभं नगीं सर्वोनि र्गे एप्त्नोग भस्त थो वो नी ना छोति को का नाऽऽविनन्वा नानकता भिसराची नाप्तवितु
मुल्स हूंतेना नव मुम्हन्ता थाम ॥७॥ आकाश नालोक विन्या सी मानतत्कृत्यास स्मानि विरचितं. कवितिः सतुरैर्हे
पंचा ज्ञातको टिगणित सुभो लेकास्य तुरीय मागो श्रलो कालोकाव्यन ॥८॥ मेनु पारिदृष्टा संतसभा वाप्त-
स्वा लन्वो निभाऽखिल जगकुत्याऽच्छिनिने शिनाये विरदपल ... पुष्कर चूडीनाम नेऽपक्षि
नंदिनिसकलालोकस्थितिहेतुतव ... नेगांस्व विनूतीनांलोकपालानां विविधवीर्थ्योप ... णाय
मगधाप्यर समहापुसघो महाविनू त्रितव्यांम्या तनो विशुषसनेम भंगानभेरा ग्रे ... महासि-
पुपल ... यानि ... पार्थेव ... परिवा रिंगे मिजवसयु धापत्रेतायिते पुंजद्वैः संधार या-
माण स्तस्मिन् गिरिवरे समंतालकलल्लोक स्वस्तयञ्चास्ते ॥९॥

[illegible]

[illegible]

॥ श्रीशुक उवाच ॥ भरतस्यात्मजः सुमतिर्नामाभिहितो यमु ह वाव केचित्पाखंडिन ऋषभपदवीमनु
वर्तमानं चानार्या अवेदसमाम्नातां देवतां स्वमनीषया पापीयस्या कलौ कल्पयिष्यन्ति ॥१॥ तस्माद्वृद्ध
सेनायां देवताजिन्नाम पुत्रोऽभवत् ॥२॥ अथासुर्यां तत्तनयो देवद्युम्नस्ततो धेनुमत्यां सुतः परमेष्ठी त
स्य सुवर्चलायां प्रतीह उपजातः ॥३॥ य आत्मविद्यामाख्याय स्वयं संशुद्धो महापुरुषमनुसस्मा
र ॥४॥ प्रतीहात्सुवर्चलायां प्रतिहर्त्रादयस्त्रय आसन्निज्याकोविदाः सूनवः प्रतिहर्तुः स्तुत्यामज
भूमानावजनिषाताम् ॥५॥ भूम्न ऋषिकुल्यायामुद्गीथस्ततः प्रस्तावो देवकुल्यायां प्रस्तावान्नियुत्सा
यां हृदयज आसीद्विभुर्विभो रत्यां च पृथुषेणस्तस्मान्नक्त आकूत्यां जज्ञे नक्ताद्द्रुतिपुत्रो गयो रा
जर्षिप्रवर उदारश्रवा अजायत साक्षाद्भगवतो विष्णोर्जगद्रिरक्षिषया गृहीतसत्वस्य कलात्मव
त्वादिलक्षणेन महापुरुषतां प्राप्तः ॥६॥ स वै स्वधर्मेण प्रजापालनपोषणप्रीणनोपलालनानुशासन
लक्षणेनेज्यादिना च भगवति महापुरुषे परावरे ब्रह्मणि सर्वात्मनार्पितपरमार्थलक्षणेन ब्रह्मवि
च्चरणानुसेवयापादितभगवद्भक्तियोगेन चाभीक्ष्णशः परिभावितातिशुद्धमतिरुपरतानात्म्य
आत्मनि स्वयमुपलभ्यमानब्रह्मात्मानुभवोऽपि निरभिमान एवावनिमजूगुपत् ॥७॥

[illegible]

[illegible]

यो दुस्त्यजान्दारसुतान्सुहृद्राज्यं हृदिस्पृशः। जहौ युवैव मलवदुत्तमश्लोकलालसः॥४३॥ यो दुस्त्यजान्क्षितिसुतस्वजनार्थदारान्प्रार्थ्यां श्रियं सुरवरैः सदयावलोकाम्। नैच्छन्नृपस्तदुचितं महतां मधुद्विट्सेवानुरक्तमनसामभवोऽपि फल्गुः॥४४॥ यज्ञाय धर्मपतये विधिनैपुणाय योगाय सांख्यशिरसे प्रकृतीश्वराय। नारायणाय हरये नम इत्युदारं हास्यन्मृगत्वमपि यः समुदाजहार॥४५॥ य इदं भागवतसभाजितावदातगुणकर्मणो राजर्षेर्भरतस्यानुचरितं स्वस्त्ययनमायुष्यं धन्यं यशस्यं स्वर्ग्यापवर्ग्यं वानुशृणोत्याख्यास्यत्यभिनन्दति च सर्वा एवाशिष आत्मन आशास्ते न काञ्चन परत इति॥४६॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे [illegible] अध्यायः॥

१४

[illegible]

श्रीमद्भाग०
पं० ५

पितृलोककामः पुत्रकामः सुरवरवनितानां आक्रीडाचले मन्दरे - तस्य द्रोण्यां आभृतानि परिचर्योपकरणानि येन आत्मैकाग्र्येण २ तदुप-
लभ्य ज्ञात्वा आद्यः पुरुषो ब्रह्मा अभियापयामास प्रस्थापयामास ३ तस्याग्नीध्रस्य आश्रमोपवनं उपबभ्राम इत्यन्वयः रमणीयं विविधानि निबिडानि च
विटपिनां विटपानि शाखाः तेषां निकरा समूहाः तेषु संश्लिष्टा पुरटलताः स्वर्णलताः तासु आरूढाः स्थलविहङ्गा मयूरादयः तेषां मिथुनैः प्रोच्यमानाः श्रुतयो
नादा येषां तैः प्रतिबोध्यमानाः सलिलकुक्कुटादयः तैर्विचित्रं यथा भवति उपकूजिता अमला जलाशयाः कमलाकराः यस्मिन् तदुपवनं ४

स च कदाचित्पितृलोककाम सुरवरवनिताक्रीडाचलद्रोण्यां भगवंतं विश्वसृजां पतिमा-
भृतपरिचर्योपकरण आत्मैकाग्र्येण तपस्व्याराधयांबभूव॥ २ तदुपलभ्य भगवानादि-
पुरुषः सदसि गायंतीं पूर्वचित्तिं नामाप्सरसमभियापयामास ३ तस्य ह वा आश्रमोपवनमति-
रमणीयं विविधनिबिडविटपिविटपनिकरसंश्लिष्टपुरटलतारूढस्थलविहंगमिथुनैः प्रो-
च्यमानश्रुतिभिः प्रतिबोध्यमानसलिलकुक्कुटकारंडवकलहंसादिभिर्विचित्रमुपकूजि-
तामलजलाशयकमलाकरमुपबभ्राम ४ तस्याः सुललितगमनपदविन्यासगतिविला-
सायाश्चानुपदं खणखणायमानरुचिरचरणाभरणस्वनमुपाकर्ण्य नरदेवकुमारः समा-
धियोगेनामीलितनयननलिनमुकुलयुगलमीषद्विकचय्य व्यचष्ट ५ तामेवाविदूरे मधुक-
रीमिव सुमनस उपजिघ्रंतीं दिविजमनुजमनोनयनाह्लाददुघैर्गतिविहारव्रीडाविनयावलो-
कसुस्वराक्षरावयवैर्मनसि नृणां कुसुमायुधस्य विदधतीं विवरं ६।

तस्याः सुललितं गमनं पदविन्यासः सा गतिः तयोर्विलासो यस्याः तस्याः अनुपदं प्रतिपदं खणखणायमानः रुचिरः चरणाभरणस्य
स्वनो यस्य तं समाधियोगेन आमीलितं नयनमेव नलिनमुकुलं तयोः युगलं ईषद्विकचय्य किंचिदुन्मील्य व्यचष्ट ददर्श ५ तामेव मधुकरीमिव
सुमनसः पुष्पाणि उपजिघ्रंतीं आघ्राणं कुर्वतीं दिविजमनुजानां मनोनयनाह्लादं दुहंतीति तथा तैः गत्यादिभिः मनसि विवरं विदधतीं
... अत्र गतिविहारः व्रीडा विनयः अवलोकः सुस्वराक्षराणि अवयवाश्च तैः
चक्षुषा ग्राह्यत्वेनादयते ६।

५

तस्य एकम् उपसहरन्ति ... आह स एवमिति । देवर्षिचरणयोरनुशयनम् उपसत्तिः तदनुपतितो गुणविसर्गसंसर्गः ... [illegible]

स एवमपरिमितवलपराक्रम एकदा तु देवर्षिचरणानुशयनानुपतितगुणविसर्गसंसर्गेणा-
निर्वृतमिवात्मानं मन्यमान आत्मनिर्वेद इदमाह ॥ ३५ ॥ अहो असाध्वनुष्ठितं यदभिनिवेशितोऽहमि-
न्द्रियैरविद्यारचितविषमविषयान्धकूपे तदलमलममुष्या वनिताया विनोदमृगं मां धिग्-
धिगिति गर्हयांचकार ॥ परदेवताप्रसादाधिगतात्मप्रत्यवमर्शेनानुप्रवृत्तेभ्यः पुत्रेभ्य इमां यथा-
दायं विभज्य भुक्तभोगां च महिषीं मृतकमिव सह महाविभूतिमपहाय स्वयं निहितनिर्वेदो ह-
दि गृहीतहरिविहारानुभावो भगवतो नारदस्य पदवीं पुनरेवानुससार ॥ ३७ ॥ तस्य ह वा एते श्लो-
काः ॥ प्रियव्रतकृतं कर्म को नु कुर्याद्विनेश्वरं । यो नेमिनिम्नैरकरोच्छायां घ्नन् सप्त वारिधी-
न् ॥ भूसंस्थानं कृतं येन सरिद्गिरिवनादिभिः । सीमा च भूतनिर्वृत्यै द्वीपे द्वीपे विभागशः ॥ ३९ ॥
भौमं दिव्यं मानुषं च महित्वं कर्मयोगजं । यश्चक्रे निरयौपम्यं पुरुषानुजनप्रियः ॥ ४० ॥

इति श्रीभागवते महापुराणे ... [illegible] ... ॥ १ ॥

एवं पितरि सम्प्रवृ-
त्ते तदनुशासने वर्तमान आग्नीध्रो जम्बूद्वीपौकसः प्रजा औरसवद्धर्मावेक्षमाणः पर्यगोपायत् ॥ १ ॥

... पूर्वं सिद्धाः ... को नु कुर्यादित्यादि ... [illegible]
... सीमा ... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
... धर्मावेक्षमाणः ... ॥ १ ॥

[illegible]

वाचंपरं चरणपंजररे तितिरीयमव्रससूपमुखराश्रुवामसुसम॥ लक्ष्मक दनहचिरं
कक्लिटकविवे यस्यामसा नयशिखिः कं चत्रकलंते॥२०॥ किंमीसृतंत चिरयो द्विजशृंगयो
स्तमप्रेक्षत्रोवहसियत्रहस्तिःश्रितामे॥ पंकोमण्णःसुरसिरात्मनिषा सार्द्रहकयेना श्रमंसु
त्रगमेसुरनीकरो॥२१॥ लोकंश्रदत्रोयसुहृतमनावकंमेयत्रस्तद्दस्मुरसास्वयवाषमू
र्यौ॥ अस्माद्विधस्य मनउन्नयनो विनतिनक्षुतंसरमरससुधाद्दिवक्षो॥२२॥ कावामहनि
रदनावविरानानिनिशोः कलाम्यनिमिषोन्नकरोनकर्णौ॥ अधियमीनयुगलं द्विजपंक्ति
श्रोचिरास्ननमृगनिकरं सरदः सुखंते॥२३॥

[illegible]

निजमुखाद्विगलितमधुरामिवसाद्गुणसहसमादकवयसहासमाबाणनसिम्नामोहेनि श्रुसमयःतेनमवाधायेमकारविकासनेतप रोधुष्वावरणतेनमथानस्रत अंधिय पदविन्यासेनवल्गुसदमकिविह्वलनरतनकलशयोः कवरभारेरसनाया वयसप नानमयाशालो कानविरतावसरसदनावकासत्॥ कामदीलेभिरावासनाःकिंचित्कोमंसिवुनिवर्भिन्याद्विपुलेनसंबोधनाविप्रादुनुकारणार्थे हेतुनिवर्थ नुभगनकपरद्वेयनामृतसननमायासि॥ ...सहोहेसुइत्तस्वेकिंनिर्युगिमनुधीमिनर्षिकिमानमशिधमवेनाध्यानिकार्थे मतिकि

निजमुखविगलितामृतामवसहासमनाषरणमोदमदांधमधुकरनिकरोपरोधेनचलतप दविन्यासेनवल्गुसंचलनस्तनकलशकवरभाररसनांदेवीतदवलोकनेनविह्वलाःनमर स्मगणकोमकरध्वजसमबरामुपनीतोजडवदितिहोवाच॥ कालंचिकीर्षसिचकिंमुनि वर्यैरलेमायासिकाऽपिजगनस्मरदेवजाया॥ विप्रैर्मिमषिंधमुयुसुहदात्मनोर्थैः किंवामृ गानमृगयसेनिपितेधमज्ञान॥ वाणाविनोजगवनः शनपजयश्रीशं नामयुंस्वेतचिशवा- तितिगमदृतो॥ कस्मेयुयुंजसिवनेनिचरन्तविद्यः॥ श्रेमाथमोजडधियांनमक्तिकमीसु॥७॥ श्रिष्पाद्धेनगवनः परित-पदं निगाथं निसामसरधुस्पमजसमीश॥ सुष्म क्लिरवा विलुलिता- सुमनोनिरहा-सर्वेनजंतुमिगणद्वकदगस्वा॥७॥

कामगमनस्यञ्जितिविपानरमगयत्नारसमशावीरभगयतिनामवशीकर्तुंधनुर्धीधारयसीसवर्थः॥ ७॥ कटाक्षाः बाणाः विनो जनपनी मं सकामजेतिएवयनाएषिकानिमयो श्रेनी विलसिएमथरी पुलवाः विनापिर्मजेरोधननथाक लिनतनेशा या पद्धना गर्ण पुरस्थानीयस्माया॥ बाणरविनिमानिमीनीप्रद्योगमनयनोयथा॥ नीकसिसंधे कुपिताशीनिनवित्र जनोदयादितानवनाएषांधामहेनथायितिकमीसाक श्रेमा॥ यासुंयस्तदगयविमलनोनिनपुगसतीजमरस्यानहणसा॥ श्रीएषविनि लामसंसेवननुष्मव्लिरवाविलुलिनाविगलमासुमनसा मक्तितोहरी॥ ला लितानिकुसुमानिनअलिप्स्ये॥ इतिनयमाविदजास्वादेवेति॥ ७॥

कामान्कालेमे ऋषिरधिकारमान कविति वेदोक्तै कर्मति त्रवास पूजायमादायते मोहने परमकृतिनकन्या सहायमाना परिणी
निवन [illegible] स्वामी [illegible] सदाचित्र चरितमाते परमगलमीथैन व्यसमयोऽस्त्रीन हम पुत्रोऽपूर्णयगीरहि १४ नामि

श्रीगुरोराज्ञां नाम कामान्नाम सारसमेवानु द्विनद्विमम्य मात्रस्त स्पाः सलोकं क्रमतिपि
रवामंसवत्र पितरोमादयते १९ संपरेते पितरि नवशान्तो मेरुदुहितृमेरुदेवी निसृषाभु
ग्रदक्षीलमीरमांशपाभामारीचकादेवी धीमि निसत्तानबोदवहन्नु २२ [illegible]
[illegible] श्री [illegible] नाभिरथस कामीय बज
थामेरुदेमाभगवन्तयज्ञपुरुषम वहितात्मा [illegible] न सहवर्षिश्कया विशुद्धमनावेनथ
अतःप्रवर्ग्येषु प्रचरत्सु द्रव्यदेशकालमंत्रलिंगदक्षिणाविधानयोगोपपत्त्या दुरधिगमोपि
भगवान्भागवतवात्सल्यतया सुप्रतीक आत्मानमपराजितं निजजनाभिप्रेतार्थविधि
त्सया गृहीतहृदयो हृदयंगमं मनोनयनानन्दनावयवाभिरामम आविश्चकार २५

उपरि [illegible] कर्मसु [illegible] विशुद्धमनावेन [illegible] दुरधिग
मोपि [illegible] भागवत [illegible] प्रतीक [illegible] आविश्चकार [illegible] ते

पत्ता कंडुकम्मसत्त श्रमद्धितस्पमेश्रद्दिएीए जमतेचलनानयाति सकेकेजसमुहमुक बधनतेसरसिमसनाजय सिकिंवाइ भूमी
सिलीमीवीकूरतिशुमबमसर मिर्षि।१४। [illegible] सिक्रमयासहूतपश्चं र्गुमहसि किवसमेन वत्तोवम [illegible]
निश्रमीदाणिलाणायोंकसयतीस्परी।१५। दिनईयेनवल्लणाव्हा हकाप्रनखलत्रसतआपयाति। [illegible] चितनवर्मीत्वधीन निजुमा

योसो लयाकूरसरोजहतव्यतंमो दिक्षुनमनुसमनजयति दिशाणीसे। सुकं भईसमेरसिवकजनाबसू
एकवेयसिलाहरतिलपवहबनीयी।१४। रूसंतपोधम[illegible]प्पयारतांत पोमुरव्येनतुकेननपसानवतो
पलवम॥ चतुत्तपो हुंसिमयासहूमिनमहा। किंवाधसीवतिसवेनवनाभवोमे।१५ नवोसजा
मिंदमितंदिजदेवदत्त यस्मितमनोहरा सिरीनसिया तिलय। आचारुमंगपहीसिनेतु मनुसनतेवि
तंयत। यतिसरतुश्रीवामसत्रिम।१६। श्री के मा। दुतिललनातुनयातिविरागदोषाम्पवे
दराधयापरिनाय योता दिवुधयभूमिमु धमतिरविसनाजयामास।७। साचतनस्तसमीरपूरय
तेवेपिरीलमप्रय श्रियोहायेल्पराक्षिसमनास्तेनसहायुतातुनपरिवत्तरोपलहणकाल
जंबूधीपयतिमाप्रोमतुरोसोगानुतुजे।१८। नस्मापुहवाश्चाकजानुसरजवरश्चाधीशु नाक्तिकि
मुरुसहरिवर्षलाहनंपहिरएणमकुमनहा सूनेतुमालसंतानवपुत्रानजनेयन।१७। साससाथ
मुता जवातुवत्सरगृहएबधहायपूर्वेचिन्निर्मूयएवाजदेवसुयतस्थे।२०। मुलभामानियथामाग

आशीष्ठमुनालोपानुरतुमहादोत्पत्तिकेमैवसहनमवलीपेमा पिता विमनका श्रासम ५८

ईवीसविस्म जवसख्योपिशिवाश्रतुकृत्वा सत्वमीवतिसरतु अतवर्तनाम् यहाएनावस्यतमेया सविम सम श्रिका केरव ना यति
सरतु सिर्वांयुयहा। ममयांसमहवयोंहरिएव शिवोप्रतिसरतु अह शिवानवतु १६। आर्थि मुनिदायवस्या ।१८। मुख्यानीनादौकालश्च जुं
वापयमातनाश्चामीश्रियास्था सापूर्वविति सूताखाख यत्तपनस्थे। अमनजयं २० श्री मासिकेमेवस्मामेनसहनमहलोगम्यस्य।

श्रीभाग०

[illegible]

अथानयापि न भवत इज्ययोरुभारभरया समुचितमर्थमिहोपलभामहे आत्मन एवानुसवनमंजसाव्यतिरेकेण बोभूयमानाशेषपुरुषार्थस्वरूपस्य ॥८॥ किंतु नाथाशिष आशासानानामेतदभिसंराधनमात्रं भवितुमर्हति ॥९॥ तद्यथा बालिशानां स्वयमात्मनः श्रेयः परमविदुषां परमपरमपुरुष प्रकर्षकरुणया स्वमहिमानं चापवर्गाख्यमुपकल्पयिष्यन् स्वयं नापचित एवेतरवदिहोपलक्षितः ॥१०॥ अथायमेव वरो ह्यर्हत्तम यर्हि बर्हिषि राजर्षेर्वरदर्षभो भवान्निजपुरुषेक्षणविषय आसीत् ॥११॥ असंगनिशितज्ञानानलविधूताशेषमलानां भवत्स्वभावानामात्मारामाणां मुनीनामनवरतपरिगुणितगुणगण परममंगलायनगुणगणकथनोऽसि ॥[illegible]॥ अथ कथंचित्स्खलनक्षुत्पतनजृम्भणदुरवस्थानादिषु विवशानां नः स्मरणाय ज्वरमरणदशायामपि सकलकश्मलनिरसनानि तव गुणकृतनामधेयानि वच

७१

[illegible]

अथ हे मा दिनियातवाक्षलवाक्ष्वालका राय॥ आदि कृतयुगा नाभ्युगलद्वय यत्तु एय येन हिरण्मयते ओम य पुरुषेषु विशिष्यते हिन्तथा
उत्सेध महत्त्वार्थं अर्हं तेनाधिश्रेण सोपतसु॥ अननजन्तिम न्वय। विलसत श्रीवत्सएव ललाम विशालयस्स दक्षर [illegible]
भूरिवक्ष अमृतमणि कौस्तुभ एव माक्षिप्त। स्फुरत किरणाये वयरामयाथ तम आशियानिखुकुटादीनि [illegible]
मानेह लान॥ [illegible] निधि॥ अर्हं सो सा विना जिनदेन स्तुवन्ति। हि अर्हन्तमपरि पूर्णोपेत मनुष्य आना भूतानामसाकमर्हं एगुण
[illegible] स्वयमेव लीना तुम्बर्हं सि जिनवृषभ योस्तु [illegible] ॥ नमोनम॥ [illegible] तदेवाक

८६

अथ हत माविकल भुजंग युगलमथं हिरण्मय पुरुष विशेषक पिशाकौशेयां म्बर धर सुरसिवि
वर लसत्श्रीवत्सललामदरं स्वनंवनमालाच्छुर्य मृत मणि माशादि जित पल्लवितं स्फुट किरण प्रवर
मणिमय मुकुट कुण्डलकांकर कटिसूत्र हार केयूरनूपुराद्यंग विभूषण विभूषित मूर्तिक स
दस्पृह पतयोऽधनाढ्यवीनमधनयुपल समवक्रमानमहंणे नाव नतश्रीधीण अयत स्तु॥ ३८
अर्हं सिमुकुरर्हंत मार्हणमस्मा कमसुपद्मानानमोनमः इत्येतावत्तः परिक्षितं ॥ कौ। इति
सुमान प्रकतिगुणमतिकरमतिरजीशर्ईश्वरस्य परस्परकृति पुरुषयोर्वो समानाविनो मह
याह मिति। स्वरूप निरूपण॥ धसकल जननिकाय इजिन निरसन शिवतम प्रवर गुणगणे
कदेशकथना हतेनेोपक्षिजनानुरागविरचित श्वलसत्र इसलिलसित कि शल्यनुलसिद्धो
कौ

कोईतीति॥ प्रकृतिपुरुषानामतिकर वपन्च तस्मिन्नेव मतिर्यस्य। अत एव नीवा प्रकृतिपुरुषयो [illegible] कि नापि आम
[illegible] नीति [illegible] नापि आम [illegible] कृति [illegible] आकार नापि [illegible] निरूपण कर्त्तुं कोना मयुमान [illegible] मेवार्हं ति
ना क्षिकमित्याश। सकलजननिकाय [illegible] तिरस्मनीति तथा [illegible] एव [illegible] तस्य कथना [illegible]
[illegible] परमपरिजनैर नुरागेण [illegible] सलिल [illegible]
[illegible] मंजरी एव [illegible] यायरिति [illegible] ॥

[illegible] चतुर्थे दिवि जैरोजोगुणमस्योहितमहम् । लोकस्थैर्येन सत्कर्मनिष्कर्ष[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

अथ ह तमुत्पत्त्यैवाभिव्यज्यमानभगवल्लक्षणं साम्योपशमवैराग्यैश्वर्यमहाविभूतिभिरनुदिनमेधमानानुभावं प्रकृतयः प्रजा ब्राह्मणा देवताश्चावनितलसमवनायातितरां जगृधुः ॥१॥ तस्य ह वा इत्थं वर्ष्मणा वरीयसा बृहच्छ्लोकेन चौजसा बलेन श्रिया यशसा वीर्यशौर्याभ्यां च पिता ऋषभ इतीदं नाम चकार ॥२॥ तस्य हीन्द्रः स्पर्धमानो भगवान्वर्षे न ववर्ष तदवधार्य भगवानृषभदेवो योगेश्वरः प्रहस्यात्मयोगमायया स्ववर्षमजनाभं नामाभ्यवर्षत् ॥३॥ नाभिस्तु यथाभिलषितं सुप्रजस्त्वमवरुध्यातिप्रमोदभरविह्वलो गद्गदाक्षरया गिरा स्वैरं गृहीतनरलोकसधर्मं भगवन्तं पुराणपुरुषं मायाविलसितमतिर्वत्स तातेति सानुरागमुपलालयन्परां निर्वृतिमुपगतः ॥४॥ विदितानुरागमापौरप्रकृति जनपदो राजा नाभिरात्मजं समयसेतुरक्षायामभिषिच्य ब्राह्मणेषूपनिधाय सह मेरुदेव्या विशालायां प्रसन्ननिपुणेन तपसा समाधियोगेन नरनारायणाख्यं भगवन्तं वासुदेवमुपासीनः कालेन तन्महिमानमवाप ॥५॥ यस्य ह पाण्डवेय श्लोकावुदाहरन्ति ॥६॥ को नु तत्कर्म राजर्षेर्नाभेरन्वाचरेत्पुमान् । अपत्यतामगाद्यस्य हरिः शुद्धेन कर्मणा ॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] कालेन तन्महिमानं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

अनन्तरकार्यं निश्चिनोति साकूतः किंचेति आशिषामीशिकानां स्वर्गापवर्गयोरपि भवन्तमुपधावति प्रजायामेव पुरुषार्थबुद्धिरस्येत्यर्थः अ
धनो यथा फलीकरणं धनदं तथेति भावः ॥१४॥ अदृष्टचेतना निमित्तं मिथ्याकृतं इत्याह कोवेति अपराजितया मायया
अनवसितपदव्या अलक्षितमार्गया अपराजितः कोऽपि नेह पुमानित्यर्थः अतएव विषयविषरयेन अनावृतमतिः अनावृतप्रकृतिः
महच्चरणः ॥१५॥ अदभ्रकर्तः हे बहुकार्यकारिन् अर्थधियां मन्दानां
अल्पबुद्धीनामस्माकं समाहूत इति तत्र देवहेलनं नमः क्षन्तव्यमित्यर्थः

किंचायं राजर्षिरपत्यकामः प्रजां भवादृशीमाशासान ईश्वरमाशिषां स्वर्गापवर्गयोरपि भवंत
मुपधावति प्रजायामर्थप्रत्ययो धनदमिवाधनः फलीकरणं ॥१४॥ को वा इह तेऽपराजितोऽपराजि
तया माययाऽनवसितपदव्याऽनावृतमतिर्विषयविषरयानावृतप्रकृतिरनुपासितमहच्चरणः ॥१५॥ यदु ह

विषय

वाव तव पुनरदभ्रकर्तरिह समाहूतस्तत्रार्थधियां मंदानां नस्तद्यद्देवहेलनं देवदेवार्हसि साम्येन स
र्वान् प्रतिबोढुमविदुषां ॥१६॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति निगदेनाभिष्टूयमानो भगवाननिमिषर्षभो वर्ष
धराभिवादिताभिवन्दितचरणः सदयमिदमाह ॥१७॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अहो बताहमृषयो भवद्भिर
वितथगीर्भिर्वरमसुलभमभियाचितो यदमुष्यात्मजो मया सदृशो भूयादिति ॥१८॥ ममाहमेवा
भिरूपः कैवल्यादथापि ब्रह्मवादो न मृषा भवितुमर्हति ममैव हि मुखं यद्द्विजदेवकुलं ॥१९॥ तत आ
ग्नीध्रीयेंऽशकलयावतरिष्याम्यात्मतुल्यमनुपलभमानः ॥२०॥ इति निशामयंत्या मेरुदेव्याः प
तिमभिधायांतर्दधे भगवान् ॥२१॥ बर्हिषि तस्मिन्नेव विष्णुदत्त भगवान् परमर्षिभिः प्रसादितो नाभेः
प्रियचिकीर्षया तदवरोधायने मेरुदेव्यां धर्मान् दर्शयितुकामो वातरशनानां श्रमणानामृषीणामूर्ध्व

इति निगदेन गद्यात्मकस्तोत्रेण वर्षधराः भवविभागमीश्वराः ... अनिमिषर्षभः ॥१७॥ असुलभमभियाचितः इति
ममाहमेवाभिरूपः सदृशः कैवल्यात् अद्वितीयत्वात् ... ब्राह्मणा ... ॥१८॥ आग्नीध्रीयेंऽशकलया ... सिद्धम्
... पुरे ... ॥१९॥ ...
... ॥२१॥

[illegible] ॥ १०॥

[illegible]तउडुपतिरिव विमानावलिभिरनुपथममरपरिवृढैरभिपूज्यमानः पथिपथि च व
रूथशः सिद्धगंधर्वसाध्यचारणमुनिगणैरुपगीयमानो गंधमादनद्रोणीमवभासयन्नुपससर्प तत्र
ह वा एनं देवर्षिर्हंसयानेन पितरं भगवंतं हिरण्यगर्भमुपलभमानः सहसैवोत्थायार्हणेन सह पितापु
त्राभ्यामवहितांजलिरुपतस्थे ९ भगवानपि भारत तदुपनीतार्हणः सूक्तवाकेनातितरामुदितगुण
गणावतारसुजयः प्रियव्रतमादिपुरुषस्तं सदयहासावलोक इति होवाच १० श्रीभगवानुवाच
निबोध तातेदमृतं ब्रवीमि मासूयितुं देवमर्हस्यप्रमेयं वयं भवस्ते तत एष महर्षिर्वहाम सर्वे विव
शा यस्य दिष्टं ११ न तस्य कश्चित्तपसा विद्यया वा न योगवीर्येण मनीषया वा नैवार्थधर्मैः परतः
स्वतो वा कृतं विहंतुं तनुभृद्विभूयात् १२ भवाय नाशाय च कर्म कर्तुं शोकाय मोहाय सदा भयाय
सुखाय दुःखाय च देहयोगमव्यक्तदिष्टं जनतांग धत्ते १३

[illegible] ॥ १३॥

[illegible]

महतां खलु विप्रर्षे भगम शोकपादयोः ॥ ज्ञात्वा निर्दिष्टचित्तानां नकुर्द्दुवसुहृन्मनाः ४ संप्रश्य महा
न्नृसमनुदारागारसुतादिषु सक्तस्य तासि दिरमू कसे च मजिर चुता ॥ ५ ॥ [illegible] ॥ नाद
मुक्तं भगवन्नप्रश्नमशोकस्य श्री मचरणारविंदम करेंदरमस्त्रा वज्ञिनचेत सेभगवत परमहं
सहृथितकथां किंचिदं तराय विहुमां स्वांशि वतमां पदवीं नजायिणहि न्वति ॥ यहिंवा बहुश
जनुसराजपुत्रः प्रियव्रतः परमभागवतो नारदस्य चरणोपसेवयां जसावगत परमार्थसतत्वो
ब्रह्मसत्रेण दीक्षिष्यमाणो ऽवनितलपरिपालनायाम्नात प्रवर गुणगणैकांतभाजनतया
स्वपित्रोपामंत्रितो भगवति वासुदेव एवाव्यवधानसमाधियोगेन समावेशित सकलकारक
क्रियाकलापो नैवाभ्यनंदद्यद्यपि तदप्रत्याम्नातमं तदधिकरण आत्मनो न्यस्मादसतो पि
पराभवमन्वीक्षमाणः ॥ अथह भगवानादिदेव एतस्य गुणविसर्गस्य परिबृंहणानुध्यानभव

[illegible]

श्रीमद्भा० पंच० १९

[illegible]

नवा एतद्विष्णुदत्त महदद्भुतं यदसंभ्रमः स्वशिरश्छेदन आपतितेऽपि विमुक्तदेहाद्यात्मभावसुदृढहृदयग्रंथीनां सर्वसत्त्वसुहृदात्मनां निर्वैराणां साक्षाद्भगवतानिमिषारिवरायुधेनाप्रमत्तेन तैस्तैर्भावैः परिरक्ष्यमाणानां तत्पादमूलमकुतश्चिद्भयमुपसृतानां भागवतपरमहंसानां ॥२०॥

[illegible]

अथ सिन्धुसौवीरपते रहूगणस्य व्रजत इक्षुमत्यास्तटे तत्कुलपतिना शिबिकावाहपुरुषान्वेषणसमये दैवेनोपसादितः स द्विजवर उपलब्ध एष पीवा युवा संहननाङ्गो गोखरवद्धुरं वोढुमलमिति पूर्वविष्टिगृहीतैः सह गृहीतः प्रसभमतदर्ह उवाह शिबिकां स महानुभावः ॥१॥ यदा हि द्विजवरस्येषुमात्रावलोकानुगतेर्न समाहिता पुरुषगतिस्तदा विषमगतां स्वशिबिकां रहूगण उपधार्य पुरुषानधिवहत आह हे वोढारः साध्वतिक्रमत किमिति विषममुह्यते यानमिति ॥२॥ अथ त ईश्वरवचः सोपालम्भमुपाकर्ण्योपायतुरीयाच्छङ्कितमनसस्तं विज्ञापयां बभूवुः ॥३॥ न वयं नरदेव प्रमत्ता भवन्नियमानुपथाः साध्वेव वहामः अयमधुनैव नियुक्तोऽपि न द्रुतं व्रजति नानेन सह वोढुमु ह वयं पारयाम इति ॥४॥

[illegible]

[illegible]

श्रुत्वा तु वचनं राज्ञः पृथिवीमुर्वीसुरपरि स्वर्गं संस्थिताः वेद्यां दीक्षितः कालीयुक्ताः सर्वे तु मन्त्रितम स्थिता
मुक्ता सर्वं लिखितं यथा दृष्ट्वा ततोऽतिमित्रं शुभलाभार्जनतमः॥ तं तत्रैव गुरवरं त्वलितमनसा गृ
हीत्वा धीरकुलकदम्बं संस्थितं विहरन् विहारं राजकर्मनिदानं सत्यं तत्र भूतं
स्वस्थाने तु विसृज्य सर्वं सर्वेषु सुहृत्सु भागं मनुमतं मानजनं तदुपलभ्य सुते
जस्विनि विघ्ने यद्दृष्टं मानेन वृषभेन सह गत्वा कालीं देवीं॥ तत्र भवता मनोरथा वेदवा
क्यं संविज्ञेयं सिद्धिं विविधं पञ्चकुटिलं दृष्टं शुभं पतितं नवीनं कर्णं वदनं हंतु कामे वेदं महा
देहं सम तिसरं तेन विमुञ्चन्ती मिलितस्य पापीयसां दुष्टानां तेन कालि विज्ञानं सानन्दं सव
तमस्य सर्वमलं सहगतं निपीय यानि विफलं देवं सर्वपार्षदैः सह जगौ न ननु चावि
जहार स्वं शिरः कदुकालीलया॥४॥ एवमेव खलु महदन्तिचारा नियमः कालीनां नाम्ना फलति॥४॥

नसरा पादिरां हिसमलो लपदैवपरित। अथास्य चरितं शाहु क्विं मृसावसं वम १ तु कलयतिः शृङ्गा
मंत श्रीरराज। आनन्त आलमुं युक्त देवावं मनविमुक्त स्यपजो। नपसोमा मा आनिशिताना पदिने गृहि

अथान एनमनवधं लेखाणमव मृषामर्चकमेति ध्यानिं मनामाना वधार ज्ञानया
चंडिकस्याहं सुपति सुर्मुदाविकामितवदना। १९। अथ यथ खयस्तं वविक्षिनाऽनि
क्षिआहजवासमाशा धान्नृण एनलेपककतिलकादिक्षितपस्कृतं मुक्तवं नं धूपदी
पमालनलाज किंजलयांकुरफलोपहारोपेतयाविज्ञाससंस्थया महत्ता गीतस्तु
तिमृदंगपलावघोषेण च पुरुषपशुं मंडकाल्याः पुरतउपवेशयामासुः २०

समये अदैवात्रावसरे आकस्मिकोदिदे नवीमिताविधिप्रकार मेत। वीप्संगेन अर्थव स्थानेन तब मृषपका ला पा
लयः चौरा अद्दतेन तु तनेन उपस्कृत आने कृतं वेशसं स्यवाहिंसाविधानेन गीतादिघोषेण सह। २१। श्री

श्रुतएव श्री सो [illegible] विचचार [illegible] ॥ [illegible] नितरां [illegible] तिष्ठति [illegible]
[illegible] स्थण्डिलं निषेवमाण [illegible] नरजसा [illegible] उपकरादि [illegible]
[illegible] मक्तिं [illegible] पटेन [illegible]

श्रीतोषमान वर्णैषु समक्षवान्तात्तांभ्यपीन सिंहननाग स्थंडिलसंवेशनानुमर्दैनाम्बुजनरजसा मह
मक्रिरिवाज्ञामिमानमुद्यवर्णसकुपटाहमकहितयवीतिन्नोरु मभिरवद्विजातिरितिमेस्य यावदन्ना-
नाव मनोविचचार ॥१३॥ यदि तु पयत आहारं कर्मवेतनं तद्गृहमाक स्वकार्यनिरपेक्षोदार कर्मेति नि
रूपितस्तदपिकरोति ॥१४॥ किंतु नसमविषमन्नूनाधिकमितिवेद ॥ कार्याण्येव कर्माणि कारण कुत्स्या
मस्यनीपुरीषादीनप्यमृतवदभ्यवहरति ॥१६॥ अथ कदाचित्कश्चिद्वृषलपतिर्भद्रकालीपुरु
षपशुमालभतापत्यकामः ॥१७॥ तस्य ह दैवमुक्तस्य पशोः पदवीं तदनुचराः परिधावन्तो निशि निशी-
थसमये तमसावृतायामनधिगतपशव आकस्मिकेन विधिना केदारान् वीरासनेन मृगवराहादि
भ्यः संरक्षमाणमङ्गिरःप्रवरसुतमपश्यन् ॥१८॥

[illegible] कर्मैव [illegible] आहारमपि [illegible] केदारकर्मणि [illegible]
[illegible] नियुक्तः सन्करोति किंतु [illegible] ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥१८॥

श्रीमद्भा०
पंच०
११

हेतुमभिहृत्य [illegible] चतुर्भिः हंसे गुरौ मयि [illegible] ॥ १०॥ [illegible] ११ [illegible] १२ [illegible]

हंसे गुरौ मयि भक्त्यानुवृत्त्या वितृष्णया द्वंद्वतितिक्षया च सर्वत्र जंतोर्व्यसनावगत्या जिज्ञासया त-
पसेहानिवृत्त्या १०॥ मत्कर्मभिर्मत्कथया च नित्यं मद्देवसंगाद्गुणकीर्तनान्मे ॥ निर्वैरसाम्योप-
शमेन पुत्रा जिहासया देहगेहात्मबुद्धेः ११॥ अध्यात्मयोगेन विविक्तसेवया प्राणेंद्रियात्माभि-
जयेन सध्र्यक् । सच्छ्रद्धया ब्रह्मचर्येण शश्वदसंप्रमादेन यमेन वाचां ॥ सर्वत्र मद्भावविचक्षणेन ज्ञा-
नेन विज्ञानविराजितेन ॥ योगेन धृत्युद्यमसत्त्वयुक्तो लिंगं व्यपोहेत्कुशलोऽहमाख्यं १३ कर्मा-
शयं हृदयग्रंथिबंधमविद्ययासादितमप्रमत्तः ॥ अनेन योगेन यथोपदेशं सम्यग्व्यपोह्योपरमेत
योगात् ॥ १४ पुत्रांश्च शिष्यांश्च नृपो गुरुर्वा मल्लोककामो मदनुग्रहार्थः ॥ इत्थं विमन्युरनुशिष्यादत-
ज्ज्ञान्न योजयेत्कर्मसु कर्ममूढान् ॥ १५ लोकः स्वयं श्रेयसि नष्टदृष्टिर्योऽर्थान्समीहेत निकाम-
कामः ॥ अन्योन्यवैरः सुखलेशहेतोरनंतदुःखं च न वेद मूढः ॥ १६ ॥ कस्तं स्वयं तदभिज्ञो विपश्चिद-
विद्यायामंतरे वर्तमानं ॥ दृष्ट्वा पुनस्तं सघृणः कुबुद्धिं प्रयोजयेदुत्पथगं यथांधं १७ गुरुर्न स स्या

[illegible] १४ [illegible] १५ [illegible] १६ [illegible] १७ [illegible]

कं योजयन्मनुजोऽर्थं लभेत निपातयन्नष्टदृशं हि गर्ते ३

त्स्वजनो न स स्यात्पिता न स स्याज्जननी न सा स्यात् दैवं न तत्स्या
न्न पतिश्च स स्यान्न मोचयेद्यः समुपेतमृत्युम् १८

कामा मना हे नेद्रति यद्धुलं तदुपपादयति। यदा इंद्रियप्रीतये आपृणोति [illegible] विकर्म [illegible] पापं कर्म करोति [illegible]
[illegible] देहो [illegible] न साधु मन्ये [illegible] क्लेशदः [illegible]
[illegible] तत्र हेतुः यावत् क्रिया [illegible] मनो [illegible]
[illegible] एवं पूर्वं [illegible] कर्म [illegible] प्रयुंक्ते [illegible] अविद्यया [illegible]
अविद्यया आत्मनि उपधीयमाने [illegible] मयि [illegible]
[illegible]

नूनं प्रमत्तः कुरुते विकर्म यदिंद्रियप्रीतय आपृणोति। न साधु मन्ये यत आत्मनो यमसन्नपि क्लेशद आस देहः॥४॥ पराभवस्तावदबोधजातो यावन्न जिज्ञासत आत्मतत्वं॥ यावत् क्रियास्तावदिदं मनो वै कर्मात्मकं येन शरीरबंधः॥५॥ एवं मनः कर्मवशं प्रयुंक्ते अविद्ययात्मन्युपधीयमाने प्रीतिर्न यावन्मयि वासुदेवे न मुच्यते देहयोगेन तावत्॥६॥ यदा न पश्यत्ययथा गुणेहां स्वार्थे प्रमत्तः सहसा विपश्चित्॥ गतस्मृतिर्विंदति तत्र तापानासाद्य मैथुन्यमगारमज्ञः॥७॥ पुंसः स्त्रिया मिथुनीभावमेतं तयोर्मिथो हृदयग्रंथिमाहुः॥ अतो गृहक्षेत्रसुताप्तवित्तैर्जनस्य मोहोऽयमहं ममेति॥८॥ यदा मनोहृदयग्रंथिरस्य कर्मानुबद्धो दृढ आश्लथेत तदा जनः संपरिवर्ततेऽस्मान्मुक्तः परं यात्यतिहाय हेतुं॥९॥

[illegible] स्वार्थे [illegible] सहसा गतस्मृतिः [illegible] मैथुनसुखप्रधानं गृहं [illegible] इति [illegible]
[illegible] मिथुनीभूय [illegible] तापान् [illegible] हृदयग्रंथिं [illegible]
[illegible] देहादिषु अहं ममेति मोहः [illegible] गृहादि
[illegible] कर्मानुबद्धो [illegible] हृदयग्रंथिः [illegible]
[illegible] तदा अस्मात् मिथुनीभावात् निवर्तते [illegible] हेतुं अहंकारं [illegible] मुक्तः सन् परं पदं याति ॥

[illegible]

यन्नाम श्रुतमनुकीर्तयेदकस्मादार्तो वाथ यदि स्वैरं हन्त्यंहः सपदि नृणामशेषमन्यं कं शेषाद्भगवत आश्रयेन्मुमुक्षुः ॥११॥ मूर्धन्यर्पितमणुवत्सहस्रमूर्ध्नो भूगोलं सगिरिसरित्समुद्रसत्त्वम् । आनन्त्यादनिमितविक्रमस्य भूम्नः को वीर्याण्यधिगणयेत्सहस्रजिह्वः ॥१२॥ एवंप्रभावो भगवाननन्तो दुरन्तवीर्योरुगुणानुभावः । मूले रसायाः स्थित आत्मतन्त्रो यो लीलया क्ष्मां स्थितये बिभर्ति ॥१३॥ [illegible] एता ह्येवेह नृभिरुपगन्तव्या गतयो यथाकर्मविनिर्मिता यथोपदेशमनुवर्णिताः कामान्कामयमानैः ॥१४॥ एतावतीर्हि राजन्पुंसः प्रवृत्तिलक्षणस्य धर्मस्य विपाकगतय उच्चावचा विसदृशा यथाप्रश्नं व्याचख्ये किमन्यत्कथयाम इति ॥१५॥ [illegible] श्रीराजोवाच महर्ष एतद्वैचित्र्यं लोकस्य कथमिति ॥१॥ [illegible] ऋषिरुवाच त्रिगुणत्वात्कर्तुः श्रद्धया कर्मगतयः पृथग्विधाः सर्वा एव सर्वस्य तारतम्येन भवन्ति ॥२॥ अथेदानीं प्रतिषिद्धलक्षणस्याधर्मस्य तथैव कर्तुः श्रद्धाया वैसादृश्यात्कर्मफलं विसदृशं भवति

[illegible]

[illegible] उपसंहृतामर्षरोषवेगो [illegible] लोकानां स्वस्त्ययनाय [illegible] आयमानः [illegible] सुललितमुखरिकामृतेन [illegible] विबुधयूथपतीन् [illegible] अम्लानराग [illegible] नवतुलसिकामोद [illegible] वैजयन्तीं [illegible] नीलवासा एककुण्डलो [illegible] सुभगसुन्दरभुजो [illegible] काञ्चनीं कक्षामुदारलीलो [illegible]

स यत्र नागाननो नतगुणगणैर्वन्द्यादिदेव उपसंहृतामर्षरोषवेगो लोकानां स्वस्त्ययनाय आस्ते॥ ८॥ आयमा
नः सुरासुरोरगसिद्धगन्धर्वविद्याधरमुनिगणैरनवरतमदमुदितविकृतविह्वललोचनः सुललितमु
खरिकामृतेनाप्यायमानः स्वपार्षदविबुधयूथपतीनपरिम्लानरागनवतुलसिकामोदमध्वासवे
न माद्यन्मधुकरव्रातमधुरगीतश्रियं वैजयन्तीं स्वां वनमालां नीलवासा एककुण्डलो हलककुदि कृ
तसुभगसुन्दरभुजो भगवान्माहेन्द्रो वारणेन्द्र इव काञ्चनीं कक्षामुदारलीलो बिभर्ति॥ य एष एवम
नुश्रुतो ध्यायमानो मुमुक्षूणामनादिकालकर्मवासनाग्रथितमविद्यामयं हृदयग्रन्थिं सत्त्वरजस्तमो
मयमन्तर्हृदयं गत आशु निर्भिनत्ति। तस्यानुभावान्भगवान्स्वायम्भुवो नारदः सह तुम्बुरुणा सभायां ब्र
ह्मणः संश्लोकयामास॥ उत्पत्तिस्थितिलयहेतवोऽस्य कल्पाः सत्त्वाद्याः प्रकृतिगुणा यदीक्षयाऽऽसन्।
यद्रूपं ध्रुवमकृतं यदेकमात्मन्नानाधात्कथमु ह वेद तस्य वर्त्म॥ ९॥ मूर्तिं नः पुरुकृपया बभार सत्त्वं
संशुद्धं सदसदिदं विभाति यत्र। यल्लीलां मृगपतिराददेऽनवद्यामादातुं स्वजनमनांस्युदारवीर्यः॥ १०॥

[illegible] स्वकार्ये समर्थाः [illegible] यस्य रूपं [illegible] अकृतं [illegible] अनादि [illegible] एकमेव सत् [illegible] आत्मनि नाना [illegible] कथमु ह वेद [illegible] तस्य वर्त्म [illegible] मूर्तिं [illegible] संशुद्धं [illegible] सदसदिदं विभाति [illegible] यल्लीलां [illegible] मृगपतिः [illegible] स्वजनमनांसि [illegible] उदारवीर्यः [illegible]

[illegible]

अथाहथो गेश्वरहरूपमान क्रियाफलं सन् व्यवहारमूलं। न ह्यंजसा नत्व विमर्शनायमनमान
मुष्मिन् व्यमनेमनोमेध॥ [illegible] अथेजनोनाम सकलनपृथिव्यां थ. पार्थिवं पार्थिव
कसहितो॥ नरसा पिथा घोर धिगु [illegible] भूक्रम घोर सिरोधसंसा॥५॥ अंसेधियश्री त्रिवि
कान्वयं सौवीरराजेसपदे [illegible] अस्मिन्नवान् [illegible] जानि मानो॥ राजासि सिधु [illegible]
निदुर्मेदांश्च॥६॥ [illegible] निमां स्तमपि [illegible] नाजिह्या निगृह्य निरनुग्रहो सि॥ जनस्य गोप्ता
[illegible] मुखप्रहः [illegible] हिताये बचराचरस्य॥ विद्वाम निर्दिष्टम्न-
वचनिसं॥ जनाम तो मव्यवहारमूलं निरूप्यतां सन् क्रिययानुमेयं॥७॥

[illegible]

दुर्विभाव्यत्वम्...स्वस्य ताश्च मिथ्याभावं वेदान्तार्थं निर्गतिमाह। ननु भवद्देहस्य पुनीदर्शनात् ... विभूयाः मत सं वेदताव निह नाम ति व्याख्या विषयानुरक्तमनसा ... नाथेहि तु रि जिमे ... [illegible] ... विज्ञाय ... संसार ... [illegible] ... नमाम्यहं ... सत्यं ... [illegible] ... इति ... [illegible] ... देहाभिमानस्तु दृष्टिर्येन ... [illegible]

तथा न देहं मनुजं नरेन्द्र विभूष्य मायां वपुषोदधीन। विमुक्तसंगो जितसर्वसङ्गो वेदात्मतत्त्वं त्वमसीह तावत्॥ नयावदीनं मम त्वाममलिनं संसारतापापनयं न लस। यो वेदलोकस्य मोहमयं गलित्वा वेदानुबंधममतां विधत्ते॥ आत्मनमेनं तद्ध्यथा वीर्ये सुपे स्वयाभे वितमसमसंगमुरोहदे श्वरमेपासना त्रां जहिमलीकं स्वयमात्मभोक्तं॥ [illegible]

[illegible]

नमो नमः कारणविग्रहाय स्वरूपतुच्छीकृतविग्रहाय॥ नमो वचोविभवविष्णुलिंगनिगूढनित्याय नवायतु मे॥ ज्वरामयात्तस्य यथा गदंस्मिन्दाघध्रुवस्येथा हिमांशुः॥ कुदेहमानाहिविदष्टदृष्टेः भ्रष्टश्रियोऽतीतमनोपथं मे॥ तस्मात्त्वं त्वं मम ते रायाथेन त्वामि यस्माद् बुभुक्षोर्मे॥ आत्मयोगयथितं तं तत्त्वं मारस्माहिकेन हृद्यचेतसो मे॥

भीज्वर ... [illegible] ... हेवधूतयोगेश्वर ... [illegible] ... ज्वर ... [illegible] ... हि ... [illegible] ... आत्मयोगेन ... [illegible] ... मम ... [illegible]

[illegible]

विषय समसुयो गच्छतावन्द निवदनुकसल नि गुरूमरसी निवश्री सोतर माहु ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

अर्हत्पुरा नरतोनामराजा विमुक्त इष्टश्रुतसंगबंधः॥ आराधनं भगवत ईहमानो मृगोऽभवमृ
गसंगाद्धतार्थः॥ सा मां स्मृतिर्मृगदेहेपि वीर कृष्णार्चनप्रभवा नो जहाति॥ अथो अहं जनसं-
गादसंगो विशंकमानोविवृतश्चरामि॥१६॥ तस्मान्नरोसंगसुसंगजातज्ञानासिनेहैव विवृक्ण
मोहः॥ हरिं तदीहाकथनश्रुताभ्यां लब्धस्मृतिर्यात्यतिपारमध्वनः॥१७॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ दुरत्ययेऽध्वन्यजयानिवेशितो रजस्तमःसत्वविभक्तकर्मदृक् स
एष सार्थोऽर्थपरः परिभ्रमन्भवाटवीं याति न शर्म विंदति॥१॥ यस्यामिमे षण्नरदेवदस्यवः
सार्थं विलुंपंति कुनायकं बलात्॥ गोमायवो यत्र हरंति सार्थिकं प्रमत्तमाविश्य यथोरणं वृकाः
॥२॥

[illegible]

[illegible]

एवं निरुक्तं क्षितिशब्दवृत्तमसन्निधानात्परमाणवो ये । अविद्यया मनसा कल्पितास्ते येषां समूहे-
न कृतो विशेषः ॥९॥ एवं कृशं स्थूलमणुर्बृहद्यदसच्च सज्जीवमजीवमन्यत् । द्रव्यस्वभावाशयकाल-
कर्मनाम्नाजयावेहि कृतं द्वितीयम् ॥१०॥ ज्ञानं विशुद्धं परमार्थमेकमनन्तरं त्वबहिर्ब्रह्मसत्यं । प्रत्य-
क् प्रशान्तं भगवच्छब्दसंज्ञं यद्वासुदेवं कवयो वदन्ति ॥११॥ रहूगणैतत्तपसा न याति न चेज्यया निर्व-
पणाद्गृहाद्वा । न छन्दसा नैव जलाग्निसूर्यैर्विना महत्पादरजोभिषेकं ॥१२॥ यत्रोत्तमश्लोकगुणानु-
वादः प्रस्तूयते ग्राम्यकथाविघातः । निषेव्यमाणोऽनुदिनं मुमुक्षोर्मतिं सतीं यच्छति वासुदेवे ॥१३॥

[illegible]
महत्सु ग्राम्यकथानां विघातो यस्मात् ॥१३॥

श्रीभाग० स्कं० ५ अ० १९
४४

[illegible]

भा०

भारतेऽपि वर्षे भगवान्नरनारायणाख्य आकल्पान्तमुपचितधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्योपशमोपरमात्मोपलम्भनमनुग्र-
हायात्मवतामनुकम्पया तपोऽव्यक्तगतिश्चरति ॥९॥ तं भगवान्नारदो वर्णाश्रमवतीभिर्भारतीभिः प्रजाभि-
र्भगवत्प्रोक्ताभ्यां सांख्ययोगाभ्यां भगवदनुभावोपवर्णनं सावर्णेरुपदेक्ष्यमाणः परमभक्तिभावेनोपसरति इ-
दं चाभिगृणाति ॥१०॥ ओं नमो भगवते उपशमशीलायोपरतानात्म्याय नमोऽकिंचनवित्ताय ऋषिऋषभाय न-
रनारायणाय परमहंसपरमगुरवे आत्मारामाधिपतये नमो नम इति ॥११॥ कर्तास्य सर्गादिषु यो न
बध्यते न हन्यते देहगतोऽपि दैहिकैः । द्रष्टुर्न दृग्यस्य गुणैर्विदूष्यते तस्मै नमोऽसक्तविविक्तसाक्षिणे ॥१२॥ इदं हि योगे-
श्वर योगनैपुणं हिरण्यगर्भो भगवाञ्जगाद यत् । यदन्तकाले त्वयि निर्गुणे मनो भक्त्या दधीतोज्झितदुष्कले-
वरः ॥१३॥ यथैहिकामुष्मिककामलम्पटः सुतेषु दारेषु धनेषु चिन्तयन् । शङ्केत विद्वान्कुकलेवरात्ययाद्यस्त-
स्य यत्नः श्रम एव केवलम् ॥१४॥ तन्नः प्रभो त्वं कुकलेवरार्पितां त्वन्माययाहंममतामधोक्षज । भिन्द्याम येनाशु वयं
सुदुर्भिदां विधेहि योगं त्वयि नः स्वभावमिति ॥१५॥ भारतेऽप्यस्मिन्वर्षे सरिच्छैलाः सन्ति बहवो मलयो मङ्गल-
प्रस्थो मैनाकस्त्रिकूट ऋषभः कूटकः कोल्लकः सह्यो देवगिरिरृष्यमूकः श्रीशैलो वेङ्कटो महेन्द्रो वारिधारो वि-
न्ध्यः शुक्तिमानृक्षगिरिः पारियात्रो द्रोणश्चित्रकूटो गोवर्धनो रैवतकः ककुभो नीलो गोकामुख इन्द्रकीलः काम-

[illegible]

[illegible]

ॐ नमो नारायणाय ... नमः सा-
धुवाद ... महाराजाय नमः ॥ ...
तेजसा ... प्रत्यक्ष ... नामरूप ... ॥ ४ ॥ ...
... वसविजो ॥ ... सीता ... ॥ ५ ॥ ...
... स त्रिलो ... सुदेव ॥ ... लक्ष्मण ...
... ॥ ६ ॥ ...
... लक्ष्मण ... ॥ ७ ॥ सुग्रीव ... नरः सर्वो ... मीश्वर ... राम ...
... हि ... नयम ... न्नु दिवमिति ॥ ८ ॥

[illegible]

[illegible] प्रसिद्धा युष्मत्त्राणादिकं [illegible] यदत्रस्थामिः ।२७। ... [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

कल्याणगुणांस्थान जया सुनर्नामरूपाय पान्मार तत्तूनयोवरः। स्पोन मसैनमतमनस्लिन· सम्पस
संस्यासमयपदहरे· ।क्षिप्त यत्र वैकुंठकथा सुधापमान साधवोस्मण वभास्तदाश्रया ।नयत्र यत्रेश
मस्वा महोत्सवा सुरेशा लोकोपिनवैमसेवता।२७ पापापानृजातिलिङ्गये चजनवोझानक्रियाक्षमक
लापसन्नृतं पानवैयनिसन पुनर्नृनायते भूयो वनौकाद्दव यां तिर्वधनः॥ यैः श्वद्यानहिं पिनाग्रो
हर्विनिरुपमिहं विधिमत्रवसुन ।एका पृथक नामभिराकृतो मुदा गृह्णाति पूर्णे· स्वयमात्रिभाव
तुः।२६॥ स्संदिशस्थितमर्थितो नृणां दैवीं पंदोयसुनरथे नायतः स्वयविश्वनिजतामनिश्रया
मिश्राधियानं निजपादपल्लवं।२७॥ यत्रत्रानः स्वर्गसुखानि [illegible] ममं
नेनाजनामेस्मृतिमज्ञानन· साधवैहरि वैजनतो शतनोति॥ ॥

[illegible] स्वर्गसुखानि [illegible] हरिजनो [illegible] ।२७।

[illegible] १८ [illegible]

[illegible]

तेषां नितंबप्रभवा नद्यो नदाश्च सन्ति सहस्रशः ॥१८॥ एतासामपो भारताः प्रजा नामभिरेव पुनन्तीनामात्मना चोपस्पृशन्ति ॥ चन्द्रवसा ताम्रपर्णी अवटोदा कृतमाला वैहायसी कावेरी वेणी पयस्विनी शर्करावर्ता तुङ्गभद्रा कृष्णा वेण्या भीमरथी गोदावरी निर्विन्ध्या पयोष्णी तापी रेवा सुरसा नर्मदा चर्मण्वती सिन्धुरन्धः शोणश्च नदौ महानदी वेदस्मृतिरृषिकुल्या त्रिसामा कौशिकी मन्दाकिनी यमुना सरस्वती दृषद्वती गोमती सरयू रोधस्वती सप्तवती सुषोमा शतद्रूश्चन्द्रभागा मरुद्वृधा वितस्ता असिक्नी विश्वेति महानद्यः ॥१९॥ अस्मिन्नेव वर्षे पुरुषैर्लब्धजन्मभिः शुक्ललोहितकृष्णवर्णेन स्वारब्धेन कर्मणा दिव्यमानुषनारकगतयो बह्व्य आत्मन आनुपूर्व्येण सर्वा ह्येव सर्वेषां विधीयन्ते ॥२०॥ यथावर्णविधानमपवर्गश्चापि भवति ॥ योऽसौ भगवति सर्वभूतात्मन्यनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयने परमात्मनि वासुदेवेऽनन्यनिमित्तभक्तियोगलक्षणो नानागतिनिमित्ताविद्याग्रन्थिरन्धनद्वारेण यदा हि महापुरुषपुरुषप्रसङ्गः ॥२१॥ एतदेव हि देवा गायन्ति । अहो अमीषां किमकारि शोभनं प्रसन्न एषां स्विदुत स्वयं हरिः । यैर्जन्म लब्धं नृषु भारताजिरे मुकुन्दसेवौपयिकं स्पृहा हि नः ॥२२॥ किं दुष्करैर्नः क्रतुभिस्तपोव्रतैर्दानादिभि

[illegible]

[illegible] ॥२२॥

[illegible] ॥२१॥

कि कृषानिह्निदंति १४ विमया तस्या सूर्म्या व्रतिमया १८ सर्वा निगम पश्चा सुपगता १९ पाषंड सकुलीना सन दितीयानमा
ये अपांबंडान् सेतु विशेषेण नदी विशिनष्टि विण्मूत्रे ति १४ पशुचर्यां विहारे १५ अतीर्थे विहितादन्यत्र विधानीतिशा एनिरो

यस्त्विह वै स्तेयेन बलाद्वा हिरण्यरत्नादीनि ब्राह्मणस्यापहरत्यन्यस्य वानापदि पुरुषस्तममु
त्र राजन् यमपुरुषा अयस्मयैरग्निपिंडैः संदंशैस्त्वचि निष्कुषंति ११ यस्त्विह वा अगम्यां स्त्रिय
मगम्यं वा पुरुषं योषिदभिगच्छति तावमुत्र कशया ताडयंतस्तिग्मया सूर्म्या लोहमय्या पुरुष
मालिंगयंति स्त्रियं च पुरुषरूपया सूर्म्या १२ यस्त्विह वै सर्वाभिगमस्तममुत्र निरये वर्तमानं
वज्रकंटकशाल्मलीमारोप्य निष्कर्षंति १३ ये त्विह वै राजन्या राजपुरुषा वा अपाखंडा धर्म
सेतून् भिंदंति ते संपरेत्य वैतरण्यां निपतंति भिन्नमर्यादास्तस्यां निरयपरिखाभूतायां नद्यां
यादोगणैरितस्ततो भक्ष्यमाणा आत्मना न वियुज्यमानाश्चासुभिरुह्यमानाः स्वाघेन कर्म
पाकमनुस्मरंतः उपतप्यंते विण्मूत्रपूयशोणितकेशनखास्थिमेदोमांसवसावाहिन्यामुप
तप्यंते १४ ये त्विह वै वृषलीपतयो नष्टशौचाचारनियमाः त्यक्तलज्जाः पशुचर्यां चरंति ते चा
पि प्रेत्य पूयविण्मूत्रश्लेष्मामलापूर्णार्णवे निपतंति तदेवातिबीभत्सितमश्नंति १५ ये त्विह
वै श्वगर्दभपतयो ब्राह्मणादयो मृगयाविहारा अतीर्थे च मृगान्निघ्नंति तानपि संपरेतान् लक्ष्य
भूतान् यमपुरुषा इषुभिर्विध्यंति १६ ये त्विह वै दांभिका दंभयज्ञेषु पशून् विशसंति तानमुष्मिं
ल्लोके वैशसे नरके पतितान्निरयपतयो यातयित्वा विशसंति १७ यस्त्विह वै सवर्णां भार्यां द्वि
जो रेतः पाययति काममोहितस्तं पापकृतममुत्र रेतःकुल्यायां पातयित्वा रेतः संपाययंति १८

योऽद्विशेत १९ निरयपतयो यमपुरुषा विशसंति घातयंति २० लालाभक्षमाहुः यस्त्विह वै ... यानेकारयति लालाभक्षनरके
पततीत्यर्थः २८ यमदूतास्तेषां सरजसससक्रम १९

यमाश्रित्य निमयेक [illegible] निरवकाशो निरालम्बो [illegible] तदुक्तिलाद्यौवि० [illegible] विषय
कलत्रादौ सुखाधिवति [illegible] राजन्यो वैश्यो [illegible] सोमस्यानेक [illegible]

यत्स्विह वा श्रनृतं वदति साक्ष्ये द्रव्यविनिमये दाने वा कथंचित् स वै प्रेत्य नरके वीचिमत्यधःशिरा निरवकाशे योजनशतोच्छ्रायाद्गिरिमूर्ध्नः संपात्यते। यत्र जलमिव स्थलमश्मपृष्ठमवभासते तदवीचिमत्। तिलशो विशीर्यमाणशरीरो न म्रियमाणः पुनरारोपितो निपतति॥ २७॥ यस्त्विह वै विप्रो राजन्यो वैश्यो वा सोमपीथस्तत्कलत्रं वा सुरां व्रतस्थोऽपि वा पिबति प्रमादतस्तेषां निरयं नीतानाम्-
उरसि पदाक्रम्यास्ये वह्निना द्रवमाणं कार्ष्णायसं निषिञ्चन्ति॥ २८॥ अथ च यस्त्विह वा आत्मसंभा-
वनेन स्वयमधमो जन्मतपोविद्याचारवर्णाश्रमवतो वरीयसो न बहु मन्येत स मृतक एव मृत्वा
क्षारकर्दमे निरयेऽवाक्शिरा निपातितो दुरन्ता यातना ह्यश्नुते॥ २९॥ ये त्विह वै पुरुषाः पुरुषमे-
धेन यजन्ते याश्च स्त्रियो नृपशून् खादन्ति तांश्च ते पशव इव निहता यमसदने यातयन्तो रक्षोगणाः सौनिका इव स्वधितिनावदायासृक् पिबन्ति नृत्यन्ति च गायन्ति च हृष्यमाणा य-
थेह पुरुषादाः॥ ३०॥ ये त्विह वा अनागसोऽरण्ये ग्रामे वा वैश्रम्भकैरुपसृतानुपविश्रम्भय्य जिजीवि-
षून् शूलसूत्रादिषूपप्रोतान् क्रीडनकतया यातयन्ति तेऽपि च प्रेत्य यमयातनासु शूलादिषु प्रो-
तात्मानः क्षुत्तृड्भ्यां चाभिहताः कङ्कवटादिभिश्चेतस्ततस्तिग्मतुण्डैराहन्यमाना आत्मशमलं स्म-

तु सोमपानं निषिद्धं [illegible] संविमृद्य [illegible] सोममिति॥ २८॥ [illegible]
विमृतक एव सन् मृत्वा॥ २९॥ पुरुषमेधेन हिंसया [illegible] यातनास्ता [illegible]

[illegible commentary, 3 lines]

तस्यास्त्वनुदिनं गर्भः शुक्लपक्ष इवोडुपः ववृधे शूरसेनेशतेजसा शनकैर्नृप ३१ अथ काल उपावृत्ते कुमा
रः समजायत जनयन् शूरसेनानां शृण्वतां परमां मुदं ३२ हृष्टो राजा कुमारस्य स्नातः शुचिरलंकृतः वाचयि
त्वाशिषो विप्रैः कारयामास जातकं ३३ तेभ्यो हिरण्यं रजतं वासांस्याभरणानि च ग्रामान्हस्त्यश्वान्प्रा
दाद्धेनूनामर्बुदानि षट् ३४ ववर्ष कामानन्येषां पर्जन्य इव देहिनां धन्यं यशस्यमायुष्यं कुमारस्य महामना
ः ३५ कृच्छ्रलब्धेथ राजर्षेस्तनयेनुदिनं पितुः यथा निःस्वस्य कृच्छ्राप्ते धने स्नेहोन्ववर्धत ३६ मातुस्त्वतितरां पु
त्रे स्नेहो मोहसमुद्भवः कृतद्युतेः सपत्नीनां प्रजाकामज्वरोभवत् ३७ चित्रकेतोरतिप्रीतिर्यथा दारे प्रजाव
ति न तथान्येषु संजज्ञे बालं लालयतोन्वहं ३८ ताः पर्यतप्यन्नात्मानं गर्हयंत्योभ्यसूयया आनपत्येन दुः
खेन राज्ञोनादरेण च ३९ धिगप्रजां स्त्रियं पापां पत्युश्चागृहसंमतां सुप्रजाभिः सपत्नीभिर्दासीमिव ति
रस्कृतां ४० दासीनां को नु संतापः स्वामिनः परिचर्यया अभीक्ष्णं लब्धमानानां दास्या दासीव दुर्भगाः ४१
एवं संदह्यमानानां सपत्न्याः पुत्रसंपदा राज्ञोसंमतवृत्तीनां विद्वेषो बलवानभूत् ४२ विद्वेषनष्टमतयः स्त्रि
यो दारुणचेतसः गरं ददुः कुमाराय दुर्मर्षा नृपतिं प्रति ४३ कृतद्युतिरजानंती सपत्नीनामघं महत् सुप्त एवे
ति संचिंत्य निरीक्ष्य व्यचरद्गृहे ४४ शयानं सुचिरं बालमुपधार्य मनीषिणी पुत्रमानय मे भद्रे इति धात्रीमचो
दयत् ४५ सा शयानमुपव्रज्य दृष्ट्वा चोत्तारलोचनं प्राणेंद्रियात्मभिस्त्यक्तं हतास्मीत्यपतद्भुवि ४६ तस्यास्त
दाकर्ण्य भृशातुरं स्वरं घ्नंत्याः कराभ्यामुर उच्चकैरपि प्रविश्य राज्ञी त्वरयात्मजांतिकं ददर्श बालं सहसा मृतं सु

[illegible commentary, 3 lines]

[illegible]

॥ श्रीशिरा उवाच ॥ अपि ते ऽनामयं स्वस्ति प्रकृतीनां तथात्मनः । यथा प्रकृतिषु गुप्तासु मानसं सजा वसस नि ॥१९॥
आकानप्रकृति ध्यानिपाय श्रेय आप्नुयात् । राज्ञा तथा प्रकृतयो नरदेवा हितं धेयः ॥२०॥ अपि दाराः प्रजा
माला भृत्या श्रेण्यः धर्मं च ता । पौरजानपदा भूप आत्मानो वशवर्तिनः ॥२१॥ यस्यात्मा नुवशश्चेत्स्यात्
सर्वेत तदात्मा इमे लोकाः सपाला यच्छन्ति सर्वे बलिमतन्द्रिताः ॥२२॥ आत्मनः प्रियते नात्मा परतः स्वत एव वा
लक्षयेऽलब्धकामं त्वां चिन्तया शबलं मुख ॥२३॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं विकल्पितो राजन् विदुषा मुनिनापि सः
प्रश्रयावनतो राजा प्राह ब्राह्मणं मतं तेषु तिः ॥२४॥ किं न ब्रह्मन् किं न वि दितं तपो ज्ञानसमाधिभिः
योगिनां ध्यक्तपापानां बहिरन्तः शरीरिषु ॥२५॥ यथापि पृष्ठतो ब्रूयां ब्रह्मन्नात्मनि चिन्तितं ॥ न वर्तते विदुषां
प्रियो दितं त्वद्दुःखया ॥२६॥ लोकपालैरपि प्राप्यं साम्राज्यैश्वर्यसंपदः ॥ न नंदयत्यप्रजं मां क्षुत्तृट्कामं
मिवापरे ॥२७॥ ततः पाहि महाभाग पूर्वैः सह गतं तमः ॥ यथा तरेम दुस्तारं प्रजया तद्विधेहि नः ॥२८॥ श्रीशु
क उवाच ॥ इत्यर्थितः सभगवान् कृपालुर्ब्रह्मणः सुतः ॥ श्रपयित्वा चरुं त्वाष्ट्रं त्वष्टारमयजद्विभुः ॥२९॥ ज्येष्ठा श्रे
ष्ठा च या राज्ञो महिषीणां च भारत ॥ नाम्ना कृतद्युतिस्तस्यै यज्ञोच्छिष्टमदाद्द्विजः ॥३०॥ अथाह नृपतिं राजन् भ

[illegible]

दुर्बलं चरित्रं कथमधिमं तथा इति ॥ एवमुक्ताप्ययोः ॥३०॥

श्रीमद्भा० ष० १४ ॥ पत्न्यै ध्यानम् न तिष्ठति स्तुतेरस॥ १४॥ तत्र पञ्चदश्यां चित्रकेतोः शोकापनोदनं ... नारदेनाङ्गिरसा च ... प्रत्यक्षेण ...
... स्वकोयाति त्वत्समीपं ... पुत्रशोकात् ... पुरेति ...
... निमित्तं ... नवति
... तेज भाति ... इति ...
... इति ...
... बीजा ... विरक्तं

॥श्रीशुक उवाच॥ विलपन्त्या मृतं पुत्रमिति चित्रविलापनैः। चित्रकेतुर्भृशं तप्तो मुक्तकण्ठो रुरोद ह ५८ तयो-
र्विलपतोः सर्वे दम्पत्योस्तदनुव्रताः। रुरुदुः स्म नरा नार्यः सर्वमासीदचेतनम् ६० एवं कश्मलमापन्नं नष्टसंज्ञमना-
यकं ज्ञात्वाङ्गिरा नाम ऋषिराजगाम सनारदः ६१ ...
... ऊचतुर्मृतकोपान्ते पतितं मृतकोपमम्। शोकाभिभूतं राजानं बोधयन्तौ सदुक्तिभिः १ कोऽयं
स्यात्तव राजेन्द्र भवान्यमनुशोचति। त्वं चास्य कतमः सृष्टौ पुरेदानीमतः परं २ यथा प्रयान्ति संयान्ति स्रोतोवेगेन
बालुकाः। संयुज्यन्ते वियुज्यन्ते तथा कालेन देहिनः ३ यथा धानासु वै धाना भवन्ति न भवन्ति च। एवं भूतेषु भूतानि
चोदितानीशमायया ४ वयं च त्वं च ये चेमे तुल्यकालाश्चराचराः। जन्ममृत्योर्यथा पश्चात् प्राङ्नैवमधुनापि
भोः ५ भूतैर्भूतानि भूतेशः सृजत्यवति हन्त्यज आत्मसृष्टैरस्वतन्त्रैरनपेक्षोऽपि बालवत् ६

... इति ...
... कार्य ...
...
...
...
... विशु० ... पूर्ण कामता ... तथा करोति

षष्ठ० ... ७

बाधकजाविरक्तविदुलिमपरोधतं महतस्वेनांतकस्य कनोमस्तनः ४९ श्रुतसुखापितकृशोकिंतया मएकमेनसंतनिस्
यंथथाविगलत्स्व सजीवस्य नान्यकेशानु ।४ अश्मास्मरभेरवविनिह पुत्र्यनुरुपचेषसनदेवाक्षुत्र्यश्रोपरोपदेजीवितिश्रपरस्य
बालस्याघामृजितत्रुअथहिहसस्यश्रिमामथ्योनादि वालेचश्रुतेसनितवस्ह्विनेस्तदिस्थोः सावतसुस्येविपरीतोसिद्ध
निवेत्तव्राहाविपर्ययश्च विपरीतोसि वेनहिंसाधिनामतिन्दु सकारिलाद्युच निस्यःपर श्रुसुरसिनुकृपालुरिसश्रे ।५४अन्
जीवस्यकर्मानुसारेणजन्मादि कुर्वतोमयकोपराधस्तवाह नदीति सुश्रेजीवस्येवपितामिवति । पिताजीवस्यपुत्रोजायतेइ

पश्चात बालस्य मे पादमूले मृतस्य विस्रस्त शिरोरुहाम्बरः दीर्घं श्वसन् बाष्पकलोपरोधतो निरुद्धकण्ठो
न शशाक भाषितुं ।५३। यति निरीक्षोकशुचापितनंदाम्तवबालंमृतमेकसंततिः जनस्य राज्ञी प्रकृतेश्च हृद्
रुजं सतीदधानाविललापचित्र धा ।५४। अनन्तयं कुंकुमगंधमंदिरंति निषिंचतीसाजमवाष्पविंदुभिः अभि
कीर्य केशान्विगलत्स्रजः सुतं सुतेन चवित्रं कुररीवसुस्वरं ।५५। अहो विधातस्त्वमतीव वालिशो यस्त्वा
त्मसृष्ट्यप्रतिरूपमीहसे । परे नु जीवत्यपरस्य यामृतिर्विपर्ययश्चेत्त्वमसि ध्रुवः परः ।५६। नहि क्रमश्चे
दिह मृत्युजन्मनोः शरीरिणामस्तु तदात्मकर्मभिः यः स्नेहपाशो निजसर्गवृद्धये स्वयं कृतस्ते तमिमं
विवृश्चसि ।५७। त्वं तात नार्हसि च मां कृपणामनाथां त्यक्तुं विचक्ष्व पितरं तव शोकतप्तं अंजस्तरेम भव
ताप्रजदुस्तरं यत् ध्वांतं नयाह्यकरुणेन यमेन दूरं ।५८। उत्तिष्ठ तात त इमे शिशवो वयस्यास्त्वामा
ह्वयंति नृपनंदन संविहर्तुं सुप्तश्चिरं ह्यशनया च भवान्परीतो भुंक्ष्व स्तनं पिब शुचो हर नः स्वकानां ।५९।
नाहं तनूज ददृशे हतमंगला ते मुग्धस्मितं मुदितवीक्षणमाननाब्जं किं वा गतोस्यपुनरन्वयमन्यलोकं नी

निक्रमोनास्ति । कर्मीधनित्वाद्विति चेन्नह्यौत्नकर्मेतिरेवनतु भ्रादिकयस्तु किं त्वया कृतं ननु मयैव सृष्टेः सनिमित्ते कर्मणि
हि दैकथ्य सिद्धेन तत्त्वतु नाम । तथापिसि सर्गवृद्ध्यै स्नेहपाशः शिहुपात्र कृत न विमस्वयमेवविदश्च सिद्धिमसत्सादिको
आकिनहोवविभद्र स्वच्छा कश्चिदपि पुत्रादि मुक्तिहक रिष्यतीतिभावः ५५ अजस्तु स्तरं अजाम्नावुस्तरं अकरुणेन
सह ।५८। अशनया क्षुधा ।५७। तनूज हे पुत्र नाहं पुत्र्यमंगलापूर्वंमुग्धं स्मितं वक्त्रं ददृशे नष्टं एव स सिद्ध्यानीम
पि पितेनयुक्तस्य पिता हि पिपुनरन्वय अपुनरागमनं यथा भवति तथा गतोसि ५८

[illegible]

सर्वे विश्रब्धसे नेमे शोकमोहभयार्तिदाः । गन्धर्वनगरप्रख्याः स्वप्नमाया मनोरथाः । दृश्यमाना विनार्थेन
न दृश्यन्ते मनोभवाः ॥ २४ ॥ कर्मभिर्ध्यायतो नानाकर्माणि मनसोऽभवन् ॥ २४ ॥ अयं हि देहिनो देहो द्रव्यज्ञानक्रिया
त्मकः । देहिनो विविधक्लेशसन्तापकृदुदाहृतः ॥ २५ ॥ तस्मात्स्वस्थेन मनसा विमृश्य गतिमात्मनः । द्वैते ध्रुवा
र्थविश्रम्भं त्यजोपशममाविश ॥ २६ ॥ नारद उवाच । एतां मन्त्रोपनिषदं प्रतीच्छ प्रयतो मम । यां धारयन्सप्तरा
त्राद्द्रष्टा सङ्कर्षणं विभुम् ॥ २७ ॥ यत्पादमूलमुपसृत्य नरेन्द्र पूर्वे शर्वादयो भ्रममिमं द्वितयं विसृज्य सद्यस्तदी
यमतुलानधिकं महित्वं प्राप्ता भवानपि परं न चिरादुपैति ॥ २८ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे
पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ श्रीशुक उवाच । अथ देवऋषी राजन्सम्परे
तं नृपात्मजम् । दर्शयित्वेति होवाच ज्ञातीनामनुशोचताम् ॥ १ ॥ नारद उवाच । जीवात्मन्पश्य भद्रं ते मातरं पित
रं च ते । सुहृदो बान्धवास्तप्ताः शुचा त्वत्कृतया भृशम् ॥ २ ॥ कलेवरं स्वमाविश्य शेषमायुः सुहृद्वृतः । भुङ्क्ष्व भोगा
न्पितृप्रत्तानधितिष्ठ नृपासनम् ॥ ३ ॥ जीव उवाच । कस्मिञ्जन्मन्यमी मह्यं पितरो मातरोऽभवन् । कर्मभिर्भ्रा

[illegible]

अथ वृजमा विज्ञ वृहारो देहा नामेव न स्वा स्मनं दृष्टा हृत् देहे नेनिदे हिन पितृदेहे न देहिन पुत्रस्य देहो मातृदेहे तो देहाद भिन्नाः यथा
अथा वीजा देव वीजं आस तेभ्यो हि पुत्रा तृन एव न च थी मुत्वा स्थिते थान च तु ॥ ७ ॥ मनुज स्वर देह त्वतियो गिला देहो पि मज्जा स्नान स्मा
न आह देहे देहि नो रय यय स्व रवृ मिथो गि विज्ञान ॥ हुरा अ नाहि अविवेक हेतोः अज्ञानक स्मिन आमि सामान्य क मिंत्रोषु

देहे न देहि नो राज न देहा देहो भिजायते ॥ वीजा दिव यथा वीज देहात् देह उ त्पद्यते ॥ ७ ॥ देह देहि विज्ञानी अभावि
विवक्षित पुरुष जाति आक्रि वि ज्ञानो वाय या व स्थानिक स्मिन [illegible] श्री शुक [illegible] वा ॥ ८ ॥ एव माया मासि ते भ्रजन्न वि
वेकेन द्विजो क्रिमिर्भस्म भूत्वा परिणाम कस्मा विज्ञानमज्ञानतः ॥ ९ ॥ राजा वा [illegible] को नृ वाला न संध थो म हिंसा
स मही यस्मा ॥ अत्र वृतांत वे पे पुरा विहरमाण नो ॥ १० ॥ वर्तितु वनो क मस्वा [illegible] गव क्रिया आह जं
आ स्य तु दीनाको यो गो स्वान सिमि ॥ ११ ॥ कुमारी भार द्वस्तु रां गिरा देव लो असितः अत्र वो नर मी मा सो मार्क
डेयो ह्य गौतम अत्र वसिष्ठो भगवान् राम कपिलो बादरायणि ॥ दुर्वासा याज्ञवल्क्य जातूकर्ण्य एवं तथा ॥
प्रि ॥ १२ ॥ शिष्य सा व गो दत्त आसुरि सप तज्ञ लि ॥ [illegible] धिर्वे द शिरा भो म्यो मुनि पंचशिख स्तथा ॥ १३ ॥ हिर
ण्यनाभ कौशल्यः अत्र दे वल तथ ॥ १४ ॥ एते वरिच मिध्याश्च रंगितान हेत व ॥ १५ ॥ तस्मा द्भुवा सम्य रोग म
मूत्र मिथ्य सहु श्रेय धे नम सिम सत्त्वम दीप दी [illegible] ॥ १६ ॥ आत्म जा व ॥ आहं ते पुत्र को म स पुत्र दोषम गि
तन्नृप ॥ एष वृद्ध सुतः सकृ [illegible] तेन नृ यिः ॥ [illegible] पुत्र रोग के न म सं तम सि दुत्तरे भ्रम दे हम तु
स्य समहा पुरुष गो च र ॥ १७ ॥ अनुग्रहा यय आ सा वा का सिद्ध जनो ॥ ज्ञान ए षा च गार्थ न कीना वसी दि तु
मर्हति ॥ १८ ॥ न दे वते पर ज्ञाने द त्वा सि गृ ह भाग त [illegible] पि मि वे जी ते पुत्र मिव दरा ब हू ॥ १९ ॥ अथ पुत्रा पु
त्रा ता पो न वति वा तु न्न मते ॥ य व दारा गृहा रा यो वि विधे श्व यं सं पद ॥ २० ॥ शाह्मा दय श्च विषय काश्च जाय ल वि

न यो वि ज्ञा मो य थ्या न स्त नि स ज्ञा ने क शिः परम स्येश सि द्ध से मा नि ह ॥ ज्ञान ज्ञ न ॥ २१ ॥ [illegible] ॥ २२ ॥ जनन सि व
ति जे च ॥ २३ ॥ २४ ॥ अ पुत्र कौ यो धे सम र्वा वि ति ना ॥ अत्रो त्तर [illegible] न दीप म न स्वी ॥ २५ ॥ २६ ॥ महा पुरुष कोहि
नरे स्वा तु रिम का २७ ॥ २८ ॥ न द्वैत अदो पुत्रे मा या नो सि ॥ २९ ॥ शा य ज्ञ ॥ ३० ॥ चलो म निस्य ॥ किंच ॥ मही नि ॥ ३१ ॥

श्रीमद्भाग० स्क० ३२.

[illegible]

॥ [illegible] इत्युदीर्य गतो जीवो [illegible] विस्मिता मुमुचु शोकं [illegible] ॥१९॥ [illegible] ॥२०॥ [illegible] ॥२१॥ [illegible] नमः ॥२२॥ [illegible] ॥२३॥

[illegible]

[illegible]

४९

[illegible]

न धर्मास्तिमस्य मित्रोदासीन विद्विषः । स एवैव हि सर्वेषां नवं निर्मलं मिथः ॥ यथा नस्त्वं नियएना
नि हि मार्गी नितनस्तनः ॥ यथैव निर्गुणो जीवो नि भुक्तो नि ससार्थे ... निर्लोऽहमस्मि नृ शु
यां वद्य स हि संसारे ... ॥ ७ ॥ एवं यो निर्गतो जीवः समितो निरहङ्कारः ॥ यावद्यो पलभ्येत ताव
... एव निर्मोऽपि सूक्ष्मः एव सर्वाश्रयः स्वतः ॥ आत्मा मायागुणे चित्स्व मात्मानं ...
... प्रियः कश्चिन्नाप्रियः सम्प्रति पिता ॥ एकः सर्वाधिष्ठानः ... गुणदोषयोः ॥ १० ॥ नाह
नश्यात्मा हि गुणं न दोषं न क्रिया फलं ॥ उदासीनवदासीनः परावरसंगी स्वतः ॥ ११ ॥

पृ.

[illegible]

३३

[illegible]

नद्दृष्टीभवन्तसमस्तकिल्बिषं स्वच्छामलान्तःकरणेन मयानुनि।। इत्यनम्भवाश्रय आ स्मृतिवननब्रह्मदृष्टे
मानमद्यादिपूरुषं प्रलसितं नमसो कायवाक्यविकारे आत्मलेशे स यमेहयन्नुत्रः प्रेमोपकण्ठाखिलनर्मसं-
नियमिवेवाक्यकनवसमीहितुं विवेकश्च मन समाभाय मनोमनीषया ब्रह्मलयतज्ज्ञान्जिनमन्दिरसंतो। नित्य
स्मरन्विक्रियया बाह्यन्तेनं जपाद्यं ब्रह्मनशिशा विग्रहं।। ३४।। अजितजितः सममतिभिः साधुभि
र्गामजितात्मभिर्भवनं विजितात्मैवमनजनामकामाभानीय आत्मादोनिकरुणया ३४ आत्ममनि न खलुन
गवत्माद्भवस्थितिलयानभासंदीनि।। विश्वसृज इति भागस्त्रमृषामदेन्तिपृथानिमसा।। अंश परमात्मपु
रुषमहतिमत्तमानं भर्गानर्भसंवयविधुर।। आदावं नेवमतां मायामकर्वनदेवाजराविधिधर्मक्षतिस्वादिभिरे
वक्रियाजः समनिर्देश्युपेशितरिरंड कोऽत्र।। यथम तस्ययुक्तं न सहाङ्कोक्षिके। दिविक्रमदलनं ३५।।

[illegible]

कर्मणा।।

[illegible]

देहेन्द्रियप्राणमनोधियोऽमी यदंशविद्धाः प्रचरन्ति कर्मसु । नैवान्यदा लोहमिव प्रतप्तं स्थानेषु तद्द्रष्ट्रपदेशमेति ॥२४॥ ॐ नमो भगवते महापुरुषाय महानुभावाय महाविभूतिपतये सकलसात्वतपरिवृढनिकरकरकमलकुड्मलोपलालितचरणारविन्दयुगल परमपरमेष्ठिन्नमस्ते ॥२५॥ श्रीशुक उवाच ॥ भक्तायैतां प्रपन्नाय विद्यामादिश्य नारदः । ययावङ्गिरसा साकं धाम स्वायम्भुवं प्रभो ॥२६॥ चित्रकेतुस्तु तां विद्यां यथा नारदभाषिताम् । धारयामास सप्ताहमब्भक्षः सुसमाहितः ॥२७॥ ततः स सप्तरात्रान्ते विद्यया धार्यमाणया । विद्याधराधिपत्यं स लेभेऽप्रतिहतं नृप ॥२८॥ ततः कतिपयाहोभिर्विद्ययेद्धमनोगतिः । जगाम देवदेवस्य शेषस्य चरणान्तिकम् ॥२९॥ मृणालगौरं शितिवाससं स्फुरत्किरीटकेयूरकटित्रकङ्कणम् । प्रसन्नवक्त्रारुणलोचनं वृतं ददर्श सिद्धेश्वरमण्डलैः प्रभुम् ॥३०॥

[illegible]

श्रीभा० स्कं० १२

एवं तस्य नागवधमेव संकल्पतवदर्त्तानाय सर्वेषां यत्स्था नरगग्नी किं कि सिल सिसाह ॥ यहीति ५४ ॥ [illegible] आदेति
एवं तस्य नाग बधमेव तेकस्य तवदर्शनाय [illegible] मनवासिपदेश नहात सिसाह सुर सिद्धेति ॥ ५५ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ५६ ॥ [illegible]
[illegible]
इति धाना [illegible] ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ [illegible]
मानिरिति हि दहयु ॥ ५९ ॥ [illegible]

न हिनगद्य न घटितमिदं त्वद्गुणानां स्तुतेर्मा मखिल पापहृत्यः यस्मान्मम कृच्छ्रवणा [illegible] सो पि विमुच्य ते ससा
राद् ॥ ५४ ॥ अथ न गवन्नधुना त्वद्दर्शनात्त्व लोक परिमृष्टाशुभमला । सुरऋषिणा यदुदितं तावकेन कथमन्
यथा भवति ॥ ५५ ॥ विदितमनन्तसमस्तं तव जगदात्मनो जनैरिहाचरितम् । विज्ञाप्यं परमगुरोः कियदिव सवि
तुरिव खद्योतैः ॥ ५६ ॥ नमस्तुभ्यं भगवते सकलजगत्स्थितिप्रलयोदयेशाय । दुरवसितात्मगतये कुयोगिनां
भिदापरमहंसाय ॥ ५७ ॥ यं वै श्वसन्तमनु विश्वसृजः श्वसन्ति यं चेकितानमनु चित्तय उच्चकन्ति । भूमण्डलं सर्ष
पायति यस्य मूर्ध्नि तस्मै नमो भगवतेऽस्तु सहस्रमूर्ध्ने ॥ ५८ ॥ श्रीशुक उवाच । संस्तुतो भगवानेवमनन्तस्तमभाषत ।
विद्याधरपतिं प्रीतश्चित्रकेतुं कुरूद्वह ॥ ५९ ॥ श्रीभगवानुवाच । यन्नारदाङ्गिरोभ्यां ते व्याहृतं मेऽनुशासनम् । संसिद्धो
सि तया राजन्विद्यया दर्शनाच्च मे ॥ ६० ॥ अहं वै सर्वभूतानि भूतात्मा भूतभावनः । शब्दब्रह्म परं ब्रह्म ममोभे
शश्वती तनू ॥ ६१ ॥ लोके विततमात्मानं लोकं चात्मनि सन्ततम् । उभयं च मया व्याप्तं मयि चैवोभयं कृतम् ॥ ६२ ॥

[illegible]

[illegible]

विषयनृपोत्तरपत्रमो यदुपासते विभूतीर्नृपरस्तां ॥ ते धामा त्रिपथं ज्ञानतदृत्तु विनश्यं तिष्ठमा राजकुले ॥ [illegible] विषयस्य स्थिरचित्तान परमरो हं निरयथा कारंनवीजानि ॥ [illegible] स्पर्धजाता [illegible] जिनमजिनतदाम्ववता यदाह [illegible] ॥ नि: किं चना ये मुनय आत्मारामा मामुपासते [illegible] ॥ विषमभतिर्नयत्र नृणांन्व महं [illegible] मतवेति चयदन्यत्र ॥ विषमधियार चितोयः सह्यविश्रुषः [illegible] ॥ [illegible] ॥ जिनपरयो । किं यानर्थे स्वपद्मु [illegible] परमपीडयाम्बुनयाः मर्मैः ॥ [illegible] ॥ नष्य मिवर मिति [illegible] स्थिरं वरसत्वकदंदे ॥ [illegible] ॥

[illegible]

श्रीमत्काले
षष्ठ
३५

इत विहेष्टोतिसुखायेति त्रिति दुःखस्यानिवृत्ति सुखस्याप्ताप्ति ... जयमिश्रबीणा ... मनेनास्यानन्तयं
खिलदृशंनतुरीयासुखा ... दिनिर्दिसासुमिमिकेलिमये सिमतेजसा निविकल्पेन ८२ नन्यात परं सुखमस्ति
... एतावाभिति ... सामुविहितधाने परस्यात्मन एकदर्शनमिति ... ८८ ॥ इति श्री ...
... ॥ श्री ... महामुनिशाल्यविचारतः विद्यासिद्धिशाताद्युमा ... नागत

सुखायदुःखमेद्धाय कुर्वीतेदं यतीक्रिया॥ ततो निवृत्तिरुद्वाति दुःखस्य च सुखस्य च ८८ एवं विपर्यये सुखानृणां विज्ञातिमानिनां॥ आत्मनस्तु गतिस्तु ... विलक्षणो ८९ ... निर्मोक्षाति निर्मुक्तः स्विन्नेजसा॥ ज्ञानविज्ञानसंतृप्तिमान् कः पुरुषो भवेत् ८० एतावानेव मनुजैर्योगनैपुण्यबुद्धिभिः स्वार्थः सर्वात्मना ज्ञेयो यत्परात्मैकदर्शनं॥ ... ज्ञानविज्ञानसंपन्नो धारयन्नात्मुखिमति ८१ ... पत्पतनस्य विज्ञानमानतः श्रीनहं वेद विः ८५ ॥ इति श्री ... श्रीशुक उवाच ॥ अतश्चान्तर्हितो नमस्तस्मै ... विद्याधरश्चित्रकेतुश्चचार गगनेचरः १ सलहं वर्षलक्षाणामव्याहतबलेन्द्रियः ... महायोगी मुनिभिः सिद्धचारणैः २ कुलाचलेन्द्र ... विद्याधरस्त्रीभिर्गापयन्हरिमीश्वरं ३ एकदा स विमानेन विष्णुदत्तेन भास्वता॥ गिरिशं ददृशे गच्छन्परीतं सिद्धचारणैः ४ आलिंग्याङ्कीकृतां देवीं ... मुनिसंसदि॥ उवाच देव्याः शृण्वत्या जहासोच्चैस्तदन्तिके ५॥ चित्रकेतुरुवाच॥

[illegible]

३६

[illegible]

यथा सुषुप्तः पुरुषो विश्वं पश्यति चात्मनि । आत्मानमेकदेशस्थं मन्यते स्वप्न उत्थितः ॥ ५३ ॥ एवं जा
गरणादीनि जीवस्थानानि चात्मनः । मायामात्राणि विज्ञाय तद्द्रष्टारं परं स्मरेत् ॥ ५४ ॥ येन प्रसुप्तः
पुरुषः स्वापं वेदात्मनस्तदा । सुखं च निर्गुणं ब्रह्म तमात्मानमवेहि माम् ॥ ५५ ॥ उभयं स्मरतः पुंसः प्र
स्वापप्रतिबोधयोः । अन्वेति व्यतिरिच्येत तज्ज्ञानं ब्रह्म तत्परम् ॥ ५६ ॥ यदेतद्विस्मृतं पुंसो मद्भावं भिन्नमा
त्मनः । ततः संसार एतस्य देहाद्देहो मृतेर्मृतिः ॥ ५७ ॥ लब्ध्वेह मानुषीं योनिं ज्ञानविज्ञानसंभवाम् । आत्मा
नं यो न बुद्ध्येत न क्वचित्क्षेममाप्नुयात् ॥ ५८ ॥ स्मृत्वेहायां परिक्लेशं ततः फलविपर्ययम् । अभयं चाप्य
नीहायां संकल्पाद्विरमेत्कविः ॥ ५९ ॥

[illegible]

श्रीमद्भा० ष० ३६

[illegible] ॥ एक: [illegible] ॥ [illegible] ॥

एकः सृजति भूतानि भगवानात्ममायया। एषां बन्धं च मोक्षं च सुखं दुःखं च निष्कलः॥१९॥ न तस्य कश्चिद्दयितः प्रतीपो न ज्ञातिबन्धुर्न परो न च स्वः। समस्य सर्वत्र निरञ्जनस्य सुखे न रागः कुत एव रोषः॥२०॥ तथापि तच्छक्तिविसर्ग एषां सुखाय दुःखाय हिताहिताय। बन्धाय मोक्षाय च मृत्युजन्मनोः शरीरिणां संसृतयेऽवकल्पते॥ अथ प्रसादये न त्वां शापमोक्षाय भामिनि। यन्मन्यसे ह्यसाधूक्तं मम तत्क्षम्यतां सति॥२३॥ श्रीशुक उ०॥ इति प्रसाद्य गिरिशौ चित्रकेतुररिन्दम। जगाम स्वविमानेन पश्यतोः स्मयतोस्तयोः॥२४॥ ततस्तु भगवान्रुद्रो रुद्राणीमिदमब्रवीत्। देवर्षिदैत्यसिद्धानां पार्षदानां च शृण्वताम्॥२५॥ श्रीरुद्र उवाच॥ दृष्टवत्यसि सुश्रोणि हरेरद्भुतकर्मणः। माहात्म्यं भृत्यभृत्यानां निःस्पृहाणां महात्मनाम्॥२७॥ नारायणपराः सर्वे न कुतश्चन बिभ्यति। स्वर्गापवर्गनरकेष्वपि तुल्यार्थदर्शिनः॥२८॥ देहिनां देहसंयोगाद्द्वन्द्वानीश्वरलीलया। सुखं दुःखं मृतिर्जन्म शापोऽनुग्रह एव च॥

[illegible] ॥२९॥

३६

प्राय प्राकृताश्चा पिस्त्रियं रहसि विलक्षन्ति॥ अयं महाव्रतधरो विजन्ति सद्धसिस्त्रियं॥८॥ शुक
आक्रान्ताश्चापि स्त्रियं रहसि विलक्षन्ति॥ तस्मीवत्सूवसदसि सम्पा श्रमदनुव्रता॥१०॥ इत्यत
गमा मपि न बुला ब्रह्म साधाधधी नृप॥ जाबाल्यासी नु सिमानिति॥११॥ पार्वत्युवाच॥ कथं कि
मधु निबुद्धा ऐवं कारणं ॥ कथासदेवी धृष्टाय निर्जिताल्मा सिमा मिति॥१२॥ नवेदृष्टधर्मा कि ज
केनाल्मा दंडधरः प्रभु॥ अस्य विधाता दुष्टाभा निलेंज्जा नो च निपक्व॥१३॥ नवेद धर्मां श्री
निर्भसपुत्रा नुरागाद्या॥ नवे कुमारः कपिलो मनुष्ययेनो भिविधं स्पति वार्मितेहरा॥१४॥
सुखे यपदा ज्वयुग्मजगत्कुलं मंगलं मंगलं स्वय॥ यच्छब्बेषु परिभूयस्रष्ट्रा प्रजास्तिभूस्त
दद्भ॥१५॥ नाथ्य महति वेकुं वपा इमूलोप सर्वदा॥ संमा विजय तिः सावं साधुभिः पर्युपासित
पापीयसी यो निमासुरी या हिसते॥ यथेहत्वमहं तोव क्वेषु न किल्विषे॥१६॥ श्री
एवं त्राम स्त्रियके तु विभाषा द्वन्द्वस॥ प्रसादया मासमती मूर्ध्ना नत्वा॥१७॥
तिगृह्य मिलेत्वापमा त्मतेज लिनाविकि॥ देवी मेलोयं त्वा पूर्वं द्विर्हि नसन
समासम कारणं स्थिन अंतुरत्वान मोहितः॥ आम्मन सुखं चदुःखं च संतु के सर्वत्र सवेद्या॥१८॥

श्रीमद्भा० ष० ३१

[illegible]

सिद्धिर्भगस्य भार्याङ्ग महिमानं विभुं प्रभुं आशिषं च वरारोहां कन्यां प्रासूत सुव्रता २ धातुः कुहूः सिनीवाली
राका चानुमतिस्तथा सायं दर्शमथ प्रातः पूर्णमासमनुक्रमात् अग्नीन्पुरीष्यानाधत्त क्रियायां समनन्तरः
चर्षणी वरुणस्यासीद्यस्यां जातो भृगुः पुनः वाल्मीकिश्च महायोगी वल्मीकादभवत्किल ४ अगस्त्यश्च व-
सिष्ठश्च मित्रावरुणयोरृषी रेतः सिषिचतुः कुम्भे उर्वश्याः सन्निधौ द्रुतं ५ रेवत्यां मित्र उत्सर्गमरिष्टं पिप्पलं व्यधा-
त् पौलोम्यामिन्द्र आधत्त त्रीन्पुत्रानिति नः श्रुतं ६ जयन्तमृषभं तात तृतीयं मीढुषं प्रभुः ७ उरुक्रमस्य देव-
स्य मायावामनरूपिणः कीर्त्यां पत्न्यां बृहच्छ्लोकस्तस्यासन्सौभगादयः ८ तत्कर्मगुणवीर्याणि काश्यपस्य म-
हात्मनः पश्चाद्वक्ष्यामहेऽदित्यां यथैवावततार ह ९ अथ कश्यपदायादान्दैतेयान्कीर्तयामि ते यत्र भा-
गवतः श्रीमान्प्रह्लादो बलिरेव च १० दितेर्द्वावेव दायादौ दैत्यदानववन्दितौ हिरण्यकशिपुर्नाम हिरण्या-
क्षश्च कीर्तितौ ११ हिरण्यकशिपोर्भार्या कयाधुर्नाम दानवी जम्भस्य तनया दत्ता सुषुवे चतुरः सुतान् १२ सं-
ह्रादं प्रागनुह्रादं ह्रादं प्रह्रादमेव च तत्स्वसा सिंहिका नाम राहुं विप्रचितोऽग्रहीत् १३ शिरोऽहरद्यस्य हरिश्चक्रे-
ण पिबतोऽमृतं संह्रादस्य कृतिर्भार्यासूत पञ्चजनं ततः १४ ह्रादस्य धमनिर्भार्यासूत वातापिमिल्वलं योऽग-
स्त्याय त्वतिथये पेचे वातापिमिल्वलः १५

[illegible]

[illegible]

॥ अविवेककृतः पुंसो ह्यर्थभेद इवात्मनि । गुणदोषविकल्पश्च भिदेव स्रजिवत्कृतः ॥ ३२ ॥ वासुदेवे भगवति
भक्तिमुद्वहतां नृणाम् । ज्ञानवैराग्यवीर्याणां नेह कश्चिद्व्यपाश्रयः ॥ ३३ ॥ नाहं विरिञ्चो न कुमारनारदौ न ब्रह्मपुत्रा मु
नयः सुरेशाः । विदाम यस्येहितमंशकांशका न तत्स्वरूपं पृथगीशमानिनः ॥ ३४ ॥ न ह्यस्यास्ति प्रियः कश्चिन्ना
प्रियः स्वः परोऽपि वा । आत्मत्वात्सर्वभूतानां सर्वभूतप्रियो हरिः ॥ ३५ ॥ तस्य चायं महाभागश्चित्रकेतुः प्रियोऽनुगः ।
सर्वत्र समदृक् शान्तो ह्यहं चैवाच्युतप्रियः ॥ ३६ ॥ तस्मान्न विस्मयः कार्यः पुरुषेषु महात्मसु । महापुरुषभक्तेषु शान्ते
षु समदर्शिषु ॥ ३७ ॥ [illegible] इति श्रुत्वा भगवतः शिवस्योमाभिभाषितम् । बभूव शान्तधी राजन्देवी वि
गतविस्मया ॥ ३८ ॥ इति भागवतो देव्याः प्रतिशप्तुमलन्तमः । मूर्ध्ना स जगृहे शापमेतावत्साधुलक्षणम् ॥ ३९ ॥ जज्ञे
त्वष्टुर्दक्षिणाग्नौ दानवीं योनिमाश्रितः । वृत्र इत्यभिविख्यातो ज्ञानविज्ञानसंयुतः ॥ ४० ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं य
न्मां त्वं परिपृच्छसि । वृत्रस्यासुरजातेश्च कारणं भगवन्मतेः ॥ ४१ ॥ इतिहासमिमं पुण्यं चित्रकेतोर्महात्मनः । मा
हात्म्यं विष्णुभक्तानां श्रुत्वा बन्धाद्विमुच्यते ॥ ४२ ॥ य एतत्प्रातरुत्थाय श्रद्धया वाग्यतः पठेत् । इतिहासमिमं [illegible]

[illegible]

तत्रेत्युपादाय विलोकेति। एकांतसूतानि ... निमिषुनेन स्वपितृदेहार्धमेव स्वियर्थको ३२ एकस्त्रियाशुश्रूषित मन ३३। इह ... परमेश्वरे सुधीनि सर्वकामदा ... पति रिवेति ... श्रीवासुदेव एव लक्ष्मीपति परदेवत ... मानसद्रविणादीन ... मूर्तिमिव उपलक्ष्य ... ३६, ३७ ... विष्णुमास

त्रिलोक्यां कामभूतानि भूतान्यादौ प्रजापतिः । स्त्रियश्चके स्वदेहार्धं यथा पुंसां मतिर्हता ३२ एकस्त्रीशुश्रूषितस्मा मनसा गतानुरूपः स्त्रियाः । अहंस परमश्रीतो द्विति माहात्मिन्द्रयांच ३३ ... स्वरस्त्रवा मोसज्ञी नमो भूमन्नंदिने स्त्रियाः ... कः कामदुघागमः ३४ पतिरेव हि नारीणां दैवतं परमं स्मृतं मानसः सर्वभूतानां वासुदेवः श्रियः पतिः ३५ स एव देवतालिंगैर्नाम रूपविकल्पितैः । इज्यते भगवान् पुंभिः स्त्रीभिश्च पतिरूपधृक् ३६ तस्मात् पतिव्रता नार्यः श्रेयस्कामाः सुमध्यमे । यजंते नन्यभावेन पतिमात्मानमीश्वरं ३७ सोऽहं त्वया र्चितो भद्रे ईदृग्भावेन भक्तितः । तत्ते संपादये काममसतीनां सुदुर्लभं ३८ ... विष्णुपुत्रमिदंक्ष... अमरसुं ... ४० ... मनापवेन प्रत ... स्वधर्म सुमहानद्य मे समुपस्थितः ४१ अहोऽर्थेष्विव ... भिन्नस्योह मायया गृहीतचेता कृपणः पतिं वेन... ४२ ... हृदयेषुर ... ४३ नहि कश्चित् प्रियः स्त्रीणाम् ... पतिं पुत्रं भ्रातरं च घ्नंत्यर्थे घातयंति च ४४ ... दहा मी

...विन घातिनी ३४ ... सत्यानमनुवर्तमानायाश्चो। पित्र. कौशिक ... ४२ ... ४३ ... ४४ ... ४५

तिष्ठ ... मुषानलैतः। ... पितः ... ४४। इ ... मिसं ... नारीच ... ४५ ... सविगर्हयन् ४५।

[illegible] ॥ १८ ॥ [illegible]

अनुज्ञातः स्पृष्ट्वा [illegible] । विरोचनस्तु प्राह्लादिः [illegible] ब्राह्मणेभ्यः
पुत्र [illegible] पश्चादिकाक्षिप्तः [illegible] ॥ १९ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २० ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २१ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २२ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २३ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २४ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २५ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २६ ॥

[illegible] ॥ २६ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २७ ॥ [illegible]

प्रहारार्थो नैव कुत्रचित् कुत्रचिज्जयः एकत्र कुत्रचिदेव [illegible] युयुत्सतामिति [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

युयुत्सतां कुत्रचिदाततायिनां जयः सदैकत्र न वै परात्मनां । विनैकमुत्पत्तिलयस्थितीश्वरं सर्वज्ञमा-
द्यं पुरुषं सनातनं ७ लोकाः सपाला यस्येमे श्वसंति विवशा वशे । द्विजा इव शिचा बद्धाः स काल इह का-
रणं ८ ओजः सहो बलं प्राणममृतं मृत्युमेव च । तमज्ञाय जनो हेतुमात्मानं मन्यते जडं ९ यथा दारुमयी
नारी यथा यन्त्रमयो मृगः । एवं भूतानि मघवन्नीशतन्त्राणि विद्धि भोः १० पुरुषः प्रकृतिर्व्यक्तमात्मा भूते-
न्द्रियाशयाः । शक्नुवंत्यस्य सर्गादौ न विना यदनुग्रहात् ११ अविद्वानेवमात्मानं मन्यतेऽनीशमीश्वरः । भू-
तैः सृजति भूतानि ग्रसते तानि तैः स्वयं १२ आयुः श्रीः कीर्तिरैश्वर्यमाशिषः पुरुषस्य याः । भवंत्येव हि त-
त्काले यथानिच्छोर्विपर्ययाः १३ तस्मादकीर्तियशसोर्जयापजययोरपि । समः स्यात्सुखदुःखाभ्यां
मृत्युजीवितयोस्तथा १४ सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्नात्मनो गुणाः । तत्र साक्षिणमात्मानं यो वेद स न ब-
ध्यते १५ पश्य मां निर्जितं शत्रु वृक्णायुधभुजं मृधे । घटमानं यथाशक्ति तव प्राणजिहीर्षया १६ प्रा-
णग्लहोऽयं समर इष्वक्षो वाहनासनः । अत्र न ज्ञायतेऽमुष्य जयोऽमुष्य पराजयः १७

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] १७

[illegible]

अहं हरे तव पादैकमूलदासानुदासो भवितास्मि भूयः। मनः स्मरेतासुपतेर्गुणांस्ते गृणीत वाक्कर्म करोतु कायः॥ २४ न नाकपृष्ठं न च पारमेष्ठ्यं न सार्वभौमं न रसाधिपत्यम्। न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा समञ्जस त्वा विरहय्य काङ्क्षे॥ २५ अजातपक्षा इव मातरं खगाः स्तन्यं यथा वत्सतराः क्षुधार्ताः। प्रियं प्रियेव व्युषितं विषण्णा मनोऽरविन्दाक्ष दिदृक्षते त्वाम्॥ २६ ममोत्तमश्लोकजनेषु सख्यं संसारचक्रे भ्रमतः स्वकर्मभिः। त्वन्माययात्मात्मजदारगेहेष्वासक्तचित्तस्य न नाथ भूयात्॥ २७

एवं जिहासुर्नृप देहमाजौ मृत्युं वरं विजयान्मन्यमानः। शूलं प्रगृह्याभ्यपतत्सुरेन्द्रं यथा महापुरुषं कैटभोऽप्सु॥ १ ततो युगान्ताग्निकठोरजिह्वमाविध्य शूलं तरसासुरेन्द्रः। क्षिप्त्वा महेन्द्राय विनद्य वीरो हतोऽसि पापेति रुषा जगाद॥ २ ख आपतत्तद्विचलद्ग्रहोल्कवन्निरीक्ष्य दुष्प्रेक्ष्यमजातविक्लवः। वज्रेण वज्री शतपर्वणाच्छिनद्भुजं च तस्योरगराजभोगम्॥ ३ छिन्नैकबाहुः परिघेण वृत्रः संरब्ध आसाद्य गृहीतवज्रम्। हनौ तताडेन्द्रमथामरेभं वज्रं च हस्तान्न्यपतन्मघोनः॥ ४ वृत्रस्य कर्मातिमहाद्भुतं तत्सुरासुराश्चारणसिद्धसङ्घाः। अपूजयंस्तत्पुरुहूतसङ्कटं निरीक्ष्य हा हेति विचुक्रुशुर्भृशम्॥ ५

...सक्तचित्तस्य... भूयात्॥ २७॥ ... ११ पादयोरिति ... [illegible]

[illegible]

श्रीमद्भा० ६ १४

[illegible]

दिष्ट्या भवान्मे समवस्थितो रिपुर्यो ब्रह्महा गुरुहा भ्रातृहा च। दिष्ट्यानृणोऽद्याहमसत्तम त्वया
मच्छूलनिर्भिन्नदृषद्धृदाचिरात्॥ १४॥ यो नोऽग्रजस्यात्मविदो द्विजातेर्गुरोरपापस्य च दीक्षितस्य। विश्रम्भ्य खड्गेन
शिरांस्यवृश्चत्पशोरिवाकरुणः स्वर्गकामः॥ १५॥ श्रीह्रीदयाकीर्तिभिरुज्झितं त्वां स्वकर्मणा पुरुषादैश्च गर्ह्यं।
कृच्छ्रेण मच्छूलविभिन्नदेहमस्पृष्टवह्निं समदन्ति गृध्राः॥ १६॥ अन्ये त्वमी येऽत्र नृशंसमज्ञा यदुद्यतास्त्राः प्र-
हरन्ति मह्यं। तैर्भूतनाथान्सगणान्निशातत्रिशूलनिर्भिन्नगलैर्यजामि॥ १७॥ अथो हरे मे कुलिशेन वीर
हर्ता प्रमथ्यैव शिरो यदीह। तत्रानृणो भूतबलिं विधाय मनस्विनां पादरजः प्रपत्स्ये॥ १८॥ सुरेश कस्मान्न
हिनोषि वज्रं पुरः स्थिते वैरिणि मय्यमोघं। मा संशयिष्ठा न गदेव वज्रं स्यान्निष्फलं कृपणार्थेव याच्ञा॥ १९॥
नन्वेष वज्रस्तव शक्र तेजसा हरेर्दधीचेस्तपसा च तेजितः। तेनैव शत्रुं जहि विष्णुयन्त्रितो यतो हरिर्विजयः
श्रीर्गुणास्ततः॥ २०॥ अहं समाधाय मनो यथाह संकर्षणस्तच्चरणारविन्दे। त्वद्वज्ररंहोलुलितग्राम्यपाशो गतिं
मुनेर्याम्यपविद्धलोकः॥ २१॥ पुंसां किलैकान्तधियां स्वकानां याः संपदो दिवि भूमौ रसायां। न राति यद्द्वे-

[illegible]

[illegible]

(ज्ञानस्य पुत्र प्रलयो कुवक्ष्य पलायमानस्य तु मुखतो वै तस्मान्न वज्रिनैः पलायनमयो न मम भ्रातृहरे समीपे)

[illegible] तएनेत्र्यमो धर्मेस्य. पसुरचेन

स्व निराकृत नृप यत्सा. पलायनपरामृख. र विग्रह्यमाण मनुजनामा सुरीमसुरथेन। का लाखु मूले स्थितम् रे। का

लमपा भाम नाथवतः त्वं इहा ह पतसकुबर्ध्दश शत्रुरमर्षित ॥ तानिवार्थो जसा राजनू निर्मंतस्ये इमुवाचह ॥ किं

मज्जवरितेनैवर्धान वज्रि मृष्टतो हन्तैः॥ नहि जीव नवध स्त्रा धिनस्वापे. स रस्मा निनाम ॥ यदिकः अथने कृ स्वारवाकु

सका हावि ॥ अथैति क्रत मा श्रमेन चेत्या मसुखेस्य हा ॥ एवं सुरगणाक्रकविजीषयन्न वपुषा रिपून् ॥ अनन्द न सु

महानुभावो ह्य नरोका विचेतसः ॥ तेन देवगणा. सर्वे क्षत्र विस्फोट नेनवै ॥ निपेतुर्मूर्छिताः भूमौ यथैवाशनि

हता ॥ समहेन्द्रं सानुगं सुरसैन्यमातुर निमीलिताक्षं रणरंगदुमं द्दृष्ट्वा काश्यपनन्दनश्च मूलश्रो जसा नालवनं शूलपा

णिर्यथोग्र. विद्राव्य नयनं शरैः समर्षित. स्वत्रकेन प्रिहतेन महागदा ॥ विद्रिपतामापतंती सुरु संगम्य

आहवामेन करेण लीलया ॥ एकोपि इन्द्रः शत्रुः कुपितो भ्रात्र वधामहेन्द्र सहगजस्यो अविक्रमः ॥ जघान कुम्भस्थलेन

मदं मृधेन स्मसर्वे स मपूजयन्यथा ॥ ऐरावतो वज्र गदा भिमहो वि घूर्णितोद्रि कुलिशाहतो यथा ॥ अथा

[illegible]

श्रीभाग०
षष्ठ०
४४

[illegible]

यस्मिन् यतो येन च यस्य यस्मै यद्यो यथा कुरुते कार्यते च परावरेषां परमं प्राक् प्रसिद्धं तद्ब्रह्म तद्धेतुरनन्यदेकं ३० यच्छक्तयो वदतां वादिनां वै विवादसंवादभुवो भवन्ति कुर्वन्ति चैषां मुहुरात्ममोहं तस्मै नमोऽनन्तगुणाय भूम्ने ३१ अस्तीति नास्तीति च वस्तुनिष्ठयोरेकस्थयोर्भिन्नविरुद्धधर्मयोः अवेक्षितं किंचन योगसांख्ययोः समं परं ह्यनुकूलं बृहत्तत् ३२

[illegible]

श्रि

[illegible]

यदोपरामो मनसो नामरूपरूपस्य दृष्टस्मृतिसंप्रमोषात्। य ईयते केवलया स्वसंस्थया हंसाय तस्मै शुचि
सद्मने नमः॥२६॥ मनीषिणोऽन्तर्हृदि सन्निवेशितं स्वशक्तिभिर्नवभिश्च त्रिवृद्भिः। वह्निं यथा दारुणि पाञ्चदश्यम
नीषया निष्कर्षन्ति गूढं॥२७॥ स वै ममाशेषविशेषमायानिषेधनिर्वाणसुखानुभूतिः। स सर्वनामा स च विश्वरू
पः प्रसीदतामनिरुक्तात्मशक्तिः॥२८॥ यद्यन्निरुक्तं वचसा निरूपितं धियाक्षभिर्वा मनसोत यस्य। मा भूत्स्वरू
पं गुणरूपं हि तत्तत्स वै गुणापायविसर्गलक्षणः॥२९॥

[illegible]

मनसा स्वयमसक्तोऽप्यभियाते देहे तस्य संस्कारादेव । पूर्ववत्तिष्ठता कुलालचक्रस्येव यथा स्वयमेव तेन सह पृथिव्यां विचरणाम नवान बतिन तो निरोधमाह योगमायावासनयेति ८ कोङ्कवेङ्कद्दक्षिणान् देशान् प्रयाणत सह कवलालिभ्यासनया आलक्षितः कवल लोकैर्न अखी-
लीनः एवमभीविगेन विधूतानां पिताना वेणूनां घर्षणेन जातः दावानलः अलेलिहान सर्वतो दहन् १० अवधूतवेषेण कुर्वन्दे-
वं तज्ञ शास्त्रस्य कामोह यस्य किलाऽऽश्रमाणां मनुचरितदेशे सिमन्तपार्श्वकर्ण्य अर्हन्नितिनाम अस्य राजा स्वयंतुपदिश्य

कोङ्कवेङ्ककुटकान्दक्षिणकर्णाटकान्देशान्यदृच्छयोपगतः कुटकाचलोपवन आस्य कृताश्मकव
लउन्मादइवमुक्तमूर्धजोऽसंवीतएवविचचार ९ अथसमीरवेगविधूतवेणुविकर्षणजातोग्रदावान-
लस्तद्वनमालेलिहानःसहतेनददाह १० यस्यकिलानुचरितमुपाकर्ण्यकोङ्कवेङ्ककुटकानांराजार्हन्नामो
पशिक्ष्यकलावधर्मउत्कृष्यमाणेभवितव्येनविमोहितः स्वधर्मपथमकुतोभयमपहायकुपथपाखण्डम
समञ्जसंनिजमनीषयामन्दः सम्प्रवर्तयिष्यते ११ येनहवावकलौमनुजापसदादेवमायामोहिताः
स्वविधिनियोगशौचचारित्रविहीनादेवहेलनान्यपव्रतानिनिजनिजेच्छयागृह्णाना अस्नानानाचमना
शौचकेशोल्लुञ्चनादीनिकलिनाऽधर्मबहुलेनोपहतधियोब्रह्मब्राह्मणयज्ञपुरुषलोकविदूषकाः प्रा
येणभविष्यन्ति १२ तेचह्यर्वाक्तनयानिजलोकयात्रयान्धपरम्परयाश्वस्तास्तमस्यन्धेस्वयमे
वप्रपतिष्यन्ति १३ अयमवतारोरजसोपप्लुतकैवल्योपशिक्षणार्थः १४ तस्यानुगुणान्श्लोकान्गाय
न्ति अहोभुवःसप्तसमुद्रवत्याद्वीपेषुवर्षेष्वधिपुण्यमेतत् गायन्तियत्रत्यजनामुरारेःकर्माणिभद्रा
ण्यवतारवन्ति १५

शिलाकवलभक्षणाद्धीपाषण्डस्य तन्निजमनीषया सम्प्रवर्तयिष्यतइत्यन्वयः तत्र हेतुः कलावित्यादिना विमोहितः पूर्वसाधितत्वात्पूर्वकालेन
स्थायेभवतः सैवेन मनुजेश्वरस्य राजा मित्यहः स्वविधिनियोगेन विना शौचचारित्रविहीना देवब्राह्मणयज्ञानादीनि कुत्सनानि गृह्णा-
ना वेदवर्जिता विदूषकाः भविष्यन्ति १२ तत्फलमाह अन्धतमः प्राप्स्यन्तीत्याह ते चेति अर्वाक्तनया अविद्यमानया निजलोकयात्रया विषयो-
न्तरप्रवृत्ताः अन्धाः कालविक्षासाः १३ अनुग्रहं तथैवकारी किमर्थोयमवतारः तत्राह अयमिति रजोव्याप्तानां मोक्षमा

म

[illegible] १ योगैश्वर्याणि [illegible]

[illegible]

नूनं भगवत्प्राणाभाग्यो योगसमीरितज्ञानावर्जितकर्मबीजानामैश्वर्याणि पुनः क्लेशदानि भवितुमर्हन्तीत्यहह्वयो यमतामि १ सत्यमुक्तं किन्तिह वा एके न मनसोऽस्य विश्रम्भमनवस्थानस्य शठकिरात इव संगच्छन्ते २ तथा चोक्तं ३ न कुर्यात्कर्हिचित्सख्यं मनसि ह्यनवस्थिते यद्विश्रम्भाच्चिराच्चीर्णं चस्कन्द तप ऐश्वरं ४ नित्यं ददाति कामस्य छिद्रं तमनु येऽरयः योगिनः कृतमैत्रस्य पत्युर्जायेव पुंश्चली ५ कामो मन्युर्मदो लोभः शोकमोहभयादयः कर्मबन्धश्च यन्मूलं स्वीकुर्यात्को नु तद्बुधः ६ अथैवमखिललोकपालललामोऽपि विलक्षणैर्जडवदवधूतवेषभाषाचरितैरविलक्षितभगवत्प्रभावो योगिनां साम्परायविधिमनुशिक्षयन् स्वकलेवरं जिहासुरात्मन्यात्मानमसंव्यवहितमनर्थान्तरभावेनान्वीक्षमाण उपरतानुवृत्तिरुपरराम ७ तस्य ह वा एवं मुक्तलिङ्गस्य भगवत ऋषभस्य योगमायावासन

[illegible]

[illegible]

श्रीमद्भा० यद्वि यदा लोकजनैर्योगस्य ब्रह्मणि पद्यमाना स्थानं ततस्य प्रतिक्रियाकारणं चनिर्दिष्टं भिक्षा ब्रह्मणे तदा आत्म गरुडासनस्थित ।
पत्र० मनुष्यान एवाश्रमाति सिमन्वय कलागार कृत नापेक्षतो मस्थिता आपरिश्रमसपोयोग श्रवनमेवहुति यूज्यनिहद्रता पुरीषमुत्सृजति तत्र शिरो पुरी
१३ येचेष्टमानो विज्जवत्तैनेत्यादि आलिखा उद्देशा वेदपदेशात्यन्त ध वीत सर्ववाक्यात् प्राह मनसेति पुरीषसमुत्सृज्य मणेन सोपानन
समसनायु- ३ एवमर्थाद्विचर्यदापानासिकंगतिसमन्देवाह श्रुजन्निसादिकाकमुगवाकिताम्मदपिवति निर्वहत्तित्यैःस ४ नानायोग युर्थाश्राच

यद्धिवा वसन गवां लोककामिमयोगस्याप्याव तीय मिवा चक्षुषा स्तत्वा निक्रियाकार्मेवि न स्थित स्थिति द्रत
माज्ञारम स्थित त्रायात एवाश्रातिपिव निखादस्य वमेहु तिहृदातिसम वेष्टमानं उच्चरितमाहितोदेह
४ तस्यहृदय पुरीषमुत्सृजति सोगधावायुस्तदेशाद्दत्रायो अन नसमतात मुरजिसचकार ५ एवं गोमृगकाकचर्या
यावज्जस्थिष्ठन्नासीन त्रायान काकमृगगोचरित· पिव तिखाद्न्त्य वमेहतिस्म ६ इतिनानायोगचर्या च
रतोऽभगवानृषेर्नसत्यतिरूक्षयो विरतपरमहानन्दानुभवश्रात्मनि सर्वभूतानामात्मभूते भगवति
वासुदेवेऽत्मनोऽव्यवधानानन्तरोदरभावेन सिद्धसमस्तार्थपरिपूर्णो योगैश्वर्याणि वैहायसमनोजवा
नान्तर्धानपरकायप्रवेशादूरग्रहणानि नियदृच्छयोपगतानि नाञ्जसा नृप हृदयेनाभ्यनन्दत ७

रवीतितथा लोकयात्रापरलोकयोगिनिरेवमर्जितम् मितिदर्शनादयुतश्च कृतवान् ब्रह्मभूतनगवानयान श्रवितमपरममुहानुन
शीतरूप्याना एवतिमोलाय समाह तदुनत ब्रह्मकित वासुदेवेऽआत्मनोऽव्यवधानेनायेदर्थसमिद्धे अन्यथा मिवाविराम भो उदरसदेहपापि
अर्थ तेन किव निष्ठी पाधितैनेसर्वे स्वतएव सिद्धे समस्तैर्थे कलेः परिपूर्ण योगैश्वर्याणि नमस्तेहाय सत्तिचरत्वम नोजवमनसा
हवेलसमेता दूरश्रवणदूरदर्शनं नृपहृदयेनाभ्यनन्दत ५

तत्र तत्र पुरादिषु अनुपथमगौमार्गे अनवरतं चरापसदे इत्यत्र तत्र नगरादि निवरिभ्रमन् मध्ये पित्रा विरहाग्नि विभेद कवरकाकी पृष्ठलीनस्या
मेत्यन्वयः तत्र पुरपत्तनग्राम इह विहीना आकर खानि खेट इति कर्वटग्राम वाटि पुष्पादिवाटिका शिविरसेनासमस्थानं गोस्थान
घोषो गोपानां सार्थो वाणिजकजनसंस्थानं आश्रमो मुनीनां अत्र जनस्थानं अनन्तरं अतः परिभ्रमन् प्रतिवर्ष बनधू कोमल
स्था वक्त्रं रक्तोरसः प्रदेशः प्रतिवासनो धीवासु इत्यत्र यस्य ददानं एनैरगणानेहस्थानं अद्रिकाशिरिवेजितविदेतुः अभि निमिश्राश्रुते
संस्थाने सन्निवेशे इह दुष्पलक्षणमाकारो यस्य स दिग्यपदिशमाथ दास्यत मिथुरनिमानलानके महेतुमातनयो सहसा यो तनवनत्वम्

तत्र तत्र पुरग्रामाकरखेटखर्वटवाटिकाविहारव्रजघोषसार्थगिरिवनाश्रमादिषु अनुपथमनभिचरापसदे
परिभ्रमन्नमहिकाशिशिरविवनगजतर्जनताडनादिमहेन श्रीवनयावशाज्जाभ्यङ्ग प्रद्वेषपूर्णिकातनुरुहैः
स्वदक्षिणाग्रन्यावसतस्संस्थानरागमिन्नदेहोपजग्रोमद्यविरागत्यानुजवकारूपेण स्वमहिमावस्था
मेनाममारोपितोऽहममाभिमानत्वादखण्डितमना पृथिवीमेकचरः परिवभ्राम ॥ अतिसुकुमारकरच
६ रणोरःस्थलविपुलवाहुसंगलेवदनायतकविन्यासः प्रकृतिसुंदरः स्वभावप्रसन्नमुखो नवनलिनदला
यमानशिशिरतारसरलायतनयनरुचिरः सुनसुगरकपोलकर्णिकनासो विगूढस्मितवदनमहोत्सा
वेन पुरवनितानां मनसिकुसुमशरासनमुपदधानः परमवदनमान कुटिलजटिलकपिलकेशसूरिता
रोवधूतमलिननिजशरीरेण ग्रहगृहीत इवाटचन ॥

रेणायस्य महिम्नवस्थानतेन मतदास्खण्डितमनोवयस परिवभ्राम ॥ स एवं तदा ग्रहगृहीत इवाटनस्तत्र हेतु परा कुरुतो वजा
वमानाश्च तेऽङ्कुशिता स्मृतिला श्वकपिलक्षकेशास्तेषाम्भूरिभारो यस्य स आवधूतममलाटत आतएवमलिनं निजशरीरं तेन कथं भूतो यो
वमश्च अतिसुकुमारालिकरचरणौर स्थलानि तथा विपुला बाहवादयः तयावायवा नेत्रा शिशिरिको यास सन्निवेशो कुसुम ना
धाकलसौ व सुदारसन्वाव सिद्धोहास तेनश्चोमानपुस्वयस्तत्था नवनलिनद्दलवदाचरसो ये शिशिरतारे नयनरानि केश्रसत्यो
श्रायते नयने तात सचिर तथास इत्य अनूनाधिका सुनगाम्भकपोलकर्णिकवनासिकायस्य तथा विगूढस्मितयस्य दनास्य महोत्सवे

श्रीभा०टी० नि स्पृहत्वमाह मत्तोऽपीति येषां न किंचित्प्रार्थनीयमस्ति तेषामितरेण राज्यादिना किमु स्यात्किमपि २६ नदेवं धर्मान्मुक्त्वा भगवद्भक्तिमेव साध्यत्वेन
पं०५० दानीं सर्वभूतसन्मानं निश्चयेन हेतुना सर्वाणि जंगमानि स्थावराणि च भूतानि मद्धिष्ण्यतया मदधिष्ठानत्वेन भवद्भिः संभावितव्यानि पदे पदे प्रतिक्षणं
१२ विविक्तदृग्भिर्मत्सत्तादिरहितान्यपीत्यर्थः तदेव मम अर्हणं पूजा २७ सर्वेन्द्रियव्यापारैर्मदाराधनमेव साधनं साक्षात्कृतं
आपारसमिव निर्व्यूढं परिबर्हणं पूजा पशुहिंसाद्विनाकालपाशाद्विमोक्तुं समर्थो न भवेत् २८ स्वयमेवानुशिक्षयन्

मत्तोऽप्यनन्तात्परतः परस्मात्स्वर्गापवर्गाधिपतेर्न किंचित् । येषां किमु स्यादितरेण तेषामकिंचनानां मयि भक्तिभाजां २६ सर्वाणि मद्धिष्ण्यतया भवद्भिश्चराणि भूतानि सुता ध्रुवाणि । संभावितव्यानि पदे पदे वो विविक्तदृग्भिस्तदु हार्हणं मे २७ मनोवचोदृक्करणेहितस्य साक्षात्कृतं मे परिबर्हणं हि । विना पुमान्येन महाविमोहात्कृतान्तपाशान्न विमोक्तुमीशेत् २८

एवमनुशास्यात्मजान्स्वयमनुशिष्टानपि लोकानुशासनार्थं महानुभावः परमसुहृद्भगवानृषभापदेश उपशमशीलानामुपरतकर्मणां महामुनीनां भक्तिज्ञानवैराग्यलक्षणं पारमहंस्यधर्ममुपशिक्षमाणः स्वतनयशतज्येष्ठं परमभागवतं भगवज्जनपरायणं भरतं धरणिपालनायाभिषिच्य स्वयं भवन एवोर्वरितशरीरमात्रपरिग्रह उन्मत्त इव गगनपरिधानः प्रकीर्णकेश आत्मन्यारोपिताहवनीयो ब्रह्मावर्तात्प्रवव्राज २९ जडान्धमूकबधिरपिशाचोन्मादकवदवधूतवेषोऽभिभाष्यमाणोऽपि जनानां गृहीतमौनव्रतस्तूष्णीं बभूव ३०

तानुपशिक्षयन्नु लोकानुशासनार्थं महानुभावपरमसुहृत्स्वभावः स्वयं पितृत्वादिना न रतः भक्तिविरक्तत्वलक्षणमृषभदेवो नामायं स्वभगवान् ब्रह्मा
वर्तात्स्वदेशात्प्रवव्राज प्रव्रजितवान् उर्वरितो वशिष्टः शरीरमात्रपरिग्रहो यस्य २९ अभिभाष्यमाणोऽपि जनानां मध्ये जडादिवद्वर्तमानः तूष्णीं बभू
व अवधूतवेषो वेषोऽस्य ३०

एतमोक्षधर्मानुपदेक्ष्यन्नात्मशुश्रूषणं जन्मधर्मसर्वान् शिक्षितुं नयतेति ब्राह्मणकथनपूर्वकमाह इदं शरीरं ममदुर्विभाव्यं शरीरममदुर्विभा म अश्रितं कर्मवद्वा विलसितं न तेन प्राकृतो मनुष्यदेहवत् भेदरहितं तु सत्त्वं किं तत् हृदयं यत्र धर्मः ततश्च सत्त्वमिसर्वं कृतं यद्यस्मान्नमया धर्मो दूरादेव पृष्ठे कृतः त्यक्तः अतएव मामृषभं श्रेष्ठमाहुः १९ न तथाहं हृदयेन शुद्धसत्त्वमयेन जाताः तस्मात्सर्वात् हितान् सनाभं सोदर न जभजन शुश्रूषणं त्वया वयन जेम राजपुत्रकाद्य प्रजा पालयाम निवेदनमाह तदेव मे शुश्रूषणं प्रजापालनं तथा नरानुवर्तनं सर्वं कृतं स्याद्वि तिभाव २२ इदानीं ब्राह्मणाश्च सेव्याः इत्याश्रयेन तेषां सर्वोत्कृष्टत्वमाह पञ्चभिः भूतेषु चेतनाचेतनेषु विशिष्टानि विषयस्थानि तत्रापि श्रेष्ठ जीवन्तो तेषां विशेषसृष्टा सर्वतां शिक्षितास्तेषु तमा इति सर्वेषां तु श्रेष्ठा तेषु विसबोधा निष्ठा स्थितिर्येषां पश्वादीनां तेषां कीटादि ततस्ते षामित मनुष्या ततोऽपि प्रमथा भूतप्रेतादयः ततोऽपि गन्धर्वा ततः सिद्धा ततोऽपि विबुधानुगा किन्नरादय २२ तेभ्योऽसुरा देवा असुरेभ्य सखिरोषं

इदं शरीरं मम दुर्विभाव्यं सत्त्वं हि मे हृदयं यत्र धर्मः पृष्ठे कृतो मे यदधर्म आराद् अतो हि मामृषभं प्राहुरार्याः १९ तस्माद्भवन्तो हृदयेन जाताः सर्वे महीयांसममुं सनाभम् अक्लिष्टबुद्ध्या भरतं भजध्वं शुश्रूषणं तद्भरणं प्रजानाम् २० भूतेषु वीरुद्भ्य उदुत्तमा ये सरीसृपास्तेषु सबोधनिष्ठाः ततो मनुष्याः प्रमथास्ततोऽपि गन्धर्वसिद्धा विबुधानुगा ये २१ देवासुरेभ्यो मघवत्प्रधाना दक्षादयो ब्रह्मसुतास्तु तेषां भवः परः सोऽथ विरिञ्चवीर्यः स मत्परोऽहं द्विजदेवदेवः २२ न ब्राह्मणैस्तुलये भूतमन्यत् पश्यामि विप्राः किमतः परं तु यस्मिन्नृभिः प्रहुतं श्रद्धयाहमश्नामि कामं न तथाग्निहोत्रे २३ धृता तनूरुशती मे पुराणी येनेह सत्त्वं परमं पवित्रं शमो दमः सत्यमनुग्रहश्च तपस्तितिक्षानुभवश्च यत्र २५

देवाः मघवत्प्रधाना इन्द्रप्रमुखाः तेभ्योऽपि दक्षादयः ततोऽपि भवः रुद्रः ततोऽपि ब्रह्मसुता दक्षादयस्तेषामपि भवः श्रेष्ठः स च विरिञ्चवीर्यात् जातः कारणमस्य विरिञ्ची यस्मात् ततः परः स्यात् सच विरिञ्चो मत्परः अहं परो यस्य द्विजदेवा ब्राह्मणा एव देवाः पूज्या यस्य सोऽहं २३ ब्राह्मणैस्तुलये तुलये समं न पश्यामि किं पुनः ततः परं तु भूतं किं पश्यामि न किञ्चित् विप्राः इति तत्र हेतुः यस्मिन् ब्राह्मणमुखे नृभिः प्रहुतं अहमश्नामि २४ येन तनुः वैदिकशब्दराशिरूपा उशती कमनीया धृता रक्षिता अत्र ब्राह्मणे सत्त्वादयो गुणाः सन्ति अतः परं किं पश्यामीत्यन्वयः २५

तस्मात्तन्नहि तुल्यमहदादिविकारेण ज्ञापयति । यस्य गुणा मिमिते महान्नाभाव गृह्णात्यादि विज्ञानसन्तत्या ग्रथिते यस्य सं तस्य चिन्तनरूप लेन सन्तत्याद्याकार इव किं तेन विदेधा समुदिता अविकारान्तःकरणगताशेषविज्ञानयालाकन यस्माद्धरण महत्त्वाहृद विगुणात्रिगुणे तस्मात्तत्साक्षाद्विशुद्धि आहृतहरणे तेन किं देवता वर्गाः तन्महत्तयत्ता इन्द्रियदर्शनयवर्गतन्मत्रं नाभि २० किंच इति तत्य महदादय सर्वे यस्य तु महादिदेहदाज्ञानतो भ कथमूता यस्य महानामनीषजो दित्सा तत्र यत सत्स्वेवंक्रिया अत्यावधिता वेदाः प्रकृत्यादेवचा- विज्ञानवलोकि केन सृष्टे यच्च यमिसृतात्मिवान् ॥ मह्य न्तरका रस्य केनचनादत्र पूर्वोक्ता मिसर्गे श्च २१ स्थितिलय हेतुत्वं वर्णयन् आह अवि- दैन निर्मितां मेतां मायामित्यादि अनोजसा विदं मनुज निस्तारयो गमु पायं किंचिदपि वेदे तिर्यक्तिहेतुत्वं दर्शितं कोऽहं श्री मायाकर्मानुषे य पर्यालोचनया मायाभिर्नयति ह्यपदर्शितस्वभाव लयहेतुत्वमाह विलीनेति स्थिति ति विलय उदेत्य स्मादित्युदय विलयश्चेत्यर्थः ॥

अस्माद्यावासीदुपविग्रहो महानविज्ञाय विमोभ भगवानज किल । यस्य भवोदवित्वितारव तेज सावेकारि- कं तामसमैन्द्रियं सृजे २० एते वय यस्य वशे महात्मनः स्थिताः शकुन्ता इव सूत्रयन्त्रिताः महनहं वैकृततामसेन्द्रियाः सृजाम सर्वे यदनुग्रहादिदं २१ यन्निर्मितां कर्ह्यपि कर्मपर्वणीं मायां जनोऽयं गुणसर्गमोहितः । न वेद निस्तारणयोगमञ्जसा तस्मै नमस्ते विलयोदयात्मने २२ ...नकोव्य वाल्मीकि ... तथा च नन्दश्रवा नाम धर्मे सुत्रस्त कुलपतयः पुरुषान्
२ शाखपवित्रसाक्षाद्भगवतो वासुदेवस्य प्रियानु धर्ममयी हयशीर्षो निधायोपरमेण समाभिनासं निधाय्ये दमभिगृणन्तपयावति १ मन्त्रश्रवमत्रं तुः ॐ नमो भगवते धर्मायात्मविशोधनाय नम इति ॥ ३ ॥ अ- हो विचित्रं भगवद्विचेष्टितं घ्नन्तं जनोऽयं हि मिषन्न पश्यति ध्यायन्नसद्यर्हि विकर्म सेवितुं निर्हृत्य पुत्रं पितरं जिजीविषति ३ वदन्ति विश्वं कवयः स्म नश्वरं पश्यन्ति चाध्यात्मविदो विपश्चितः तथापि मुह्यन्ति

तस्य ह व सुस्य तस्मिन् ... पूर्वो विक्रमत्रसिषु विष्णुस्त नरवर्षे ... धर्म- आन्वेषणि तस्य कुलपतय ... मायाधिना तस्य ... भगवानस्य ... मायाव्य- ... विपश्चि ... विचित्रं ... पुत्रं वा पितरं वा ... जिजीविषति ... जिजीविषुं निःशेषेण विषेण ... सामान्य किं मर्मेऽत्यर्थेन यातु ... विषयसुखसेवितु विकर्म ... ३

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

भजे भजन्यारणपादपंकजं भगस्य कृत्स्नस्य परं परायणं । भक्तेष्वलं भावितभूतभावनं भवापहं
त्वा भवभावमीश्वरं ॥१६॥ न यस्य मायागुणचित्तवृत्तिभिर्निरीक्षतो ह्यण्वपि दृष्टिरज्यते । ईशे
यथा नोऽजितमन्युरंहसां कस्तं न मन्येत जिगीषुरात्मनः ॥१७॥ असद्दृशो यः प्रतिभाति मायया
क्षीवेव मध्वासवताम्रलोचनः । न नागवध्वोऽर्हण ईशिरे ह्रिया यत्पादयोः स्पर्शनधर्षितेन्द्रियाः
१८ यमाहुरस्य स्थितिजन्मसंयमं त्रिभिर्विहीनं यमनन्तमृषयः । न वेद सिद्धार्थमिव क्वचि
त्स्थितं भूमंडलं मूर्द्धसहस्रधामसु ॥१९॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

श्रीमद्भग० भाष्य० १८

इत्यादिभिः सर्वैरपि ज्ञातव्येषु शिष्टावान्न तत्र बहीमो बनयुवै तथा मन्वि इतिशिव बनात् विविधो हेतुणा नानादेवनोद्देश यथोपदेशायथा विधि-
शमबाहनुद्याज अन्यस्मात् सकारणं प्रमान नक्षिवपिकिमपिकमंप नाविनयाद्युतिद्वान् दबोह्वणत तविरमान सुष्यादिकमि
वनमवाम सृष्टिगविततिपीमर्थो नर्तेरिमय नदेवनिवशुण द्वतमतिरेहोजिक विभास्यन नाखति १७ अनाद्यितात्मन सत्वतत्तिवानपितना-
ज्ञानसनार्थमुपात्तस्थमन्निति हुम सुभागमुबान १८ ... अथ यमेमो ऽह्यमीय
देवो पुत्रानुशासन ... विद्युत्रामपियो समिनान् कष्टान् दु रवता क्षमाम ... यात्मानं हृते नोद्योयोय

इमदिक्कालत्रय अद्वलिक विविधोद्देशोपचितैः सर्वैरपि ऋत्विग्भिर्यथोपदेशं ज्ञात कल्पदृयाज
भगवतनषेणोपरिज्ञमाणनमिन्त्वेन काम्यनपुरमो वाञ्छसविद्यमानमिवात्मनोः स्मात्क
थं चन किमपि कर्हिचिद्वेदान्तेन तं यं तु सवनं बिजूम्भितलीलातिशयमंतरेण १७ स कदाचिदट
मानोऽसमवान् हृषयोग्यानवर्जयतोवृह्मर्षिवरसमायामुत्तमां निशामयंती नामात्मजातोपहि
तात्मन उश्रयाय पुत्रायपरमय जितात्मपरिहाय न्यितिहोवाच १८ ...
... नायं देहो देहभा
जां नृलोके कष्टान् कामानर्हते विड्भुजां ये तपो दिव्यं पुत्रका येन सत्वं शुद्ध्येद्यस्माद्ब्रह्मसौख्यं त्वनन
न्तं १ महत्सेवां द्वारमाहुर्विमुक्तेस्तमोद्वारं योषितां सङ्गिसङ्गं महान्तस्ते समचित्ताः प्रशान्ता विमन्य
वः सुहृदः साधवो ये २ ये वा मयीशे कृतसौहृदार्था जनेषु देहंभरवार्तिकेषु गृहेषु जायात्मजरा
तिमत्सु न प्रीतियुक्ता यावदर्थाश्च लोके ३

नृलोके देहो ... मोक्षलक्षणयोर्निदानमाह महत्सेवामिति ...
स ... ३ ... व्रतमाह ...
... तेषामुपदेश ...
... स्त्री ... ।

कर्मक्षेत्रमनुमन्यमानः प्रदर्शितः गुरुकुलवासो येनासावनुशिक्षमाण ... शिक्षयन् उभयलक्षणं कर्म नित्यं नैमित्तिकं च ... समाम्नाये आम्नातम् अभियुञ्जन् ... आत्मजानात्मसमानान् ... ११ ... नवनवतिप्रधानाः नवतेः प्रधाना ज्येष्ठाः ११ ... भागवतधर्मदर्शिका १२ वसुदेवनारदयोः संवादरूपम् उपरिष्टाद् एकादशे १३ महाशालीनाः अतिविनीताः १४ केवलं शुद्धम् ... ईश्वरम्

अथह भगवानृषभदेवः स्ववर्षं कर्मक्षेत्रमनुमन्यमानः प्रदर्शितगुरुकुलवासो लब्धवरैर्गुरुभिर नुज्ञातो गृहमेधिनां धर्माननुशिक्षमाणो जयंत्यामिंद्रदत्तायामुभयलक्षणं कर्म समाम्नायाम्ना श्री तमभियुंजन्नात्मजानामात्मसमानानां शतं जनयामास ८ येषां खलु महायोगी भरतो ज्येष्ठः श्रे ष्ठगुण आसीद्येनेदं वर्षं भारतमिति व्यपदिशंति ९ तमनु कुशावर्त इलावर्तो ब्रह्माव र्तो मलयः केतुर्भद्रसेन इंद्रस्पृग्विदर्भः कीकट इति नव नवतिप्रधानाः ११ कविर्हविरंतरिक्षः प्रबुद्धः पिप्पलायनः आविर्होत्रोथ द्रुमिलश्चमसः करभाजन इति भागवतधर्मदर्शना महाभाग वताः १२ तेषां सुचरितं भगवन्महिमोपबृंहितं वसुदेवनारदसंवादमुपशमायनमुपरिष्टाद्वर्ण यिष्यामः १३ यवीयांस एकाशीतिर्जायंतेयाः पितुरादेशकरा महाशालीना महाश्रोत्रिया यज्ञ शीलाः कर्मविशुद्धा ब्राह्मणा बभूवुः १४ भगवानृषभसंज्ञ आत्मतंत्रः स्वयं नित्यनिवृत्तानर्थप रंपरः केवलानंदानुभव ईश्वर एव विपरीतवत्कर्माण्यारभमाणः कालेनानुगतं धर्ममाचर णेनोपशिक्षयन्नतद्विदां सम उपशांतो मैत्रः कारुणिको धर्मार्थयशः प्रजानंदामृतावरोधेन गृहेषु लो कं नियमयत् १५ यद्यच्छीर्षण्याचरितं तत्तदनुवर्तते लोकः १६ यद्यपि स्वविदितं सकलधर्मं ब्राह्मं दा॰२

... कर्माणि कुर्वन् ... नियमयत् कर्मकरणे हेतुः ... स्वयमाचरणेनात्र शिक्षा ... धर्मादीनाम् अवरोधेन संग्रहेण ... अज्ञानमोक्षः १४ शीर्षण्ये श्रेष्ठे तेनाचरितं तत्तदनुवर्तते यतः १६ सक लधर्मं ... यद्यपि स्वेनैव विदितं तथापि ब्राह्मणान् पृष्ट्वैव करोतीत्यर्थः १७

किय लिंदजगाद्दनुकंपा कलमपि किंसिंवेको नजनस्य नरस्यात्मजाति सा हन्तेति नायामनुष्या नुवेनानुगृहीतवायननचेहेतु यदु
नतिरत्र मनरं ज्वरयानुस्मृति मुमातीति नान्यातदुक्त वासुदेवे मनो यस्य जपहुमार्चनादिषु तस्याशेषो मेवेयदेवेषु ह्या विफलतामि
तिरस्य न रसकाम नति स्वपरतनयाह यतदिति प्रविमहति नवायामप्यमुव्यामहे ल नवयं कानानूत अनादिमानंतरम यथोतादेव मनसो
नावा द्रौ कलेन पदृशस्य याशीर्मा नाथयन्वा पितलोकेन यस्य नमम्यक् प्रतिमुक्तोस स्यमि पिट्वितिपित्व २३ वनेतिखेदे भवान
मिदं पत्रयोतात्विक यस्ये कानेन हृत्स्नानि सचिव सहाय यतोगतार्थेन सो पिमुक्तमार्थेबुत्र मनोनिमान मगिमुन नजपदे कारवार नू
तेन तथैव विद्याम्यामान मालोषकंभमयाचन नमनवदद्युस्तनिमनिद्रा यिनामतिमपुरमे से सत्यवरम्मीओतेलोकमयदात्तद

नवैतज्जगा वान्नून मनुष्यानुज आहय दुर्लपु नरात्मानुस्मृतिमी मर्षणं मायः मया नोगी स्वर्थ्यं मे वातमु
तेति: २२ यत्तज्जगवतान धिगामा यो पथिनथा ह्राह्रुलेनापदृत स्वरूपी रावदीपित लोकान्तयोन
हृदयाशेषू स्वनिमुक्तो गिरिदयो वाप विपद्गिहो वाच २३ नूनं बतायं भगवान् नर्थेषु निरा
तोयोऽसावि ज्ञोयस्य स्वविबोमनाथ्यरत एकान्त तो हृदुस्पतिस्वमतिहायस्वय सुपेट्डणामा नमया
बनन्मानश्च प्रिविनो नोर्वनतहासंक्षतिगं नीरवयम् कालस्यमन्वतरपरिहतक्रिय लोकमय
मिद २४ यस्यानुदासमेवास्मत्पिना महत् किलवबेनतु स्वपि अयद्दुताकुतोन्यपदवीयमाम
नगवतः परमितिनमावतोपरतेखलु स्वपितरि २५ तस्य महानुभावस्यानुपथमपृजितकषा
यः कोवास्मद्विध परिहीनभगवदनुग्रह उपाजिगमिषतीति २६ अथ तस्यानुचरितमुप
रत्वा प्रियव्रतादिष्वमिति यस्यनभाबान्स्ववम पि खिलजगद्गुरुं नारायणो द्वारि गदापाणिरवतिष्ठति
निजजनानुकंपित हृदयो येनांगुष्ठेन पदा दशकंधरो योजनायुतायुतं दिग्विजय उच्चाटित: २७

निजन्थ विसक्ह नातिम्ला रमन तवधीयस्य कालस्यश्रमात् तेनपरिवनयर्ष तालोकानायमिदं फियत २४ अथ ऋरेते वान्तर्योन
मालहताहे । यस्यानुत्यामि कितिवानिर तपरतमुग्ने न तिसबितौषदं तगवतादीय मात्म मिननतो खलुपरमस्थिति लमानमुजाह
सर्वं २५ तनुत्पर्लमनतिघीरकुहमतामेवस्यस्त्मन्यतिन्नाह नस्यानुपर्थ अनुवर्तमास्मूमितो त्याहीग कानामारगा द्वीयस्य पारिहीतो नान
वदनुग्रहायस्तुको वाचपानुभि ततीति २६ प्रथमकोति नर्ववनूनसंकृति नहिन्मसेवचरित विस्तरं याकथ्य तान नाहत स्ववते
रनुचरितमुपरमेहा दशमेवि स्तरिष्यते यस्य प्रार्थ्य तिएते निजनीसानुकंपित हृदयस्य हृदयस्य द्वारिषालकमीदृशोयमितये

५६

[illegible]

ततोऽधस्तात्वितले हरो भगवान्हाटकेश्वरः स्वपार्षदभूतगणावृतः प्रजापतिसर्गोपबृंहणाय भवान्या सह मिथुनीभूत आस्ते। यतः प्रवृत्ता सरित्प्रवरा हाटकी नाम भवयोर्वीर्येण। यत्र चित्रभानुर्मातरिश्वना समिध्यमान ओजसा पिबति तन्निष्ठ्यूतं हाटकाख्यं सुवर्णं भूषणेनासुरेन्द्रावरोधेषु पुरुषाः सह पुरुषीभिर्धारयन्ति॥१७॥ ततोऽधस्तात्सुतले उदारश्रवाः पुण्यश्लोको विरोचनात्मजो बलिर्भगवता महेन्द्रस्य प्रियं चिकीर्षमाणेनादितेर्लब्धकायो भूत्वा वटुवामनरूपेण पराक्षिप्तलोकत्रयो भगवदनुकम्पयैव पुनः प्रवेशित इन्द्रादिष्वविद्यमानया सुसमृद्धया श्रियाभिजुष्टः स्वधर्मेणाराधयंस्तमेव भगवन्तमाराधनीयमपगतसाध्वस आस्तेऽधुनापि॥१८॥ नो एवैतत्साक्षात्कारो भूमिदानस्य यत्तद्भगवत्यशेषजीवनिकायानां जीवभूतात्मभूते परमात्मनि वासुदेवे तीर्थतमे पात्र उपपन्ने परया श्रद्धया परमादरसमाहितमनसा संप्रतिपादितस्य साक्षादपवर्गद्वारस्य यद्बिलनिलयैश्वर्यम्॥१९॥ यस्य ह वाव क्षुतपतनप्रस्खलनादिषु विवशः सकृन्नामाभिगृणन्पुरुषः कर्मबन्धनमञ्जसा विधुनोति यस्य हैव प्रतिबाधनं मुमुक्षवोऽन्यथैवोपल-

[illegible]

[illegible]

श्रीभा०८ प्राणत उपरंधयति पचति अपकरुणं निकृप ६ खले तप्तेत्तैले ७ सधर्महा स्वधर्मत्यागी ८ खनयान् सदनक असल मो
पत्र०५१ ह मुप गतो नवति अहष्टदोषा तेनो पतह्सा सतोथ्या कत्प्रमलमुपगतस्तद्वत् ९ ईश्वरेणोपकल्पिता मनुष्यरक्तपानादिलक्षणा
निर्दिष्टा मत्कुणादीनां विविक्ता विज्ञाता परव्यथा येः स्वयं किं विशेषा पुरुषोपकल्पिता वृत्ति येन सोऽभिद्रोहः पूर्वोक्तपकल्पिता द्

यस्त्विह वा उग्र पशून्पक्षिणो वा प्राणत उपरंधयति तमपकरुणं पुरुषादैरपि विगर्हितममुत्र यमा
नुचराः कुंभीपाके तप्ततैले उपरंधयंति ॥६॥ यस्त्विह पितृविप्रब्रह्मध्रुक् स कालसूत्रसंज्ञके नरके अयु
तयोजनपरिमंडले ताम्रमये तप्तखले उपर्यधस्तादग्न्यर्काभ्यामतितप्यमानेऽभिनिवेशितः क्षुत्पि
पासाभ्यां च दह्यमानांतर्बहिः शरीर आस्ते शेते चेष्टतेऽवतिष्ठति परिधावति च यावंति पशुरोमा
णि तावद्वर्षसहस्राणि ॥७॥ यस्त्विह वै निजवेदपथादनापद्यपगतः पाखंडं चोपगतस्तमसिपत्रव
नं प्रवेश्य कशया प्रहरंति तत्र हासावितस्ततो धावमान उभयतो धारैस्तालवनासिपत्रैश्छिद्य
मानसर्वांगो हा हतोऽस्मीति परमया वेदनया मूर्छितः पदे पदे निपतति स्वधर्महा पाखंडानुगतं फलं भुं
क्ते ॥८॥ यस्त्विह वै राजा राजपुरुषो वा अदंड्ये दंडं प्रणयति ब्राह्मणे वा शरीरदंडं स पापीयान्नरके
ऽमुत्र सूकरमुखे पतति तत्रातिबलैर्विनिष्पिष्यमाणावयवो यथैवेहादृष्टदोषा उपरुद्धाः सरेण
स्वनयन्क्वचिन्मूर्छितः कश्मलमुपगतो यथैवेहादृष्टदोषा उपरुद्धाः ॥९॥ यस्त्विह वै भूतानामी
श्वरोपकल्पितवृत्तीनामविविक्तपरव्यथानां स्वयं पुरुषोपकल्पितवृत्तिर्विविक्तपरव्यथो व्यथामाच
रति स परत्रांधकूपे तदभिद्रोहेण निपतति तत्र हासौ तैर्जंतुभिः पशुमृगपक्षिसरीसृपैर्मशकयू
कामत्कुणमक्षिकादिभिः ये के चाभिद्रुग्धास्तैः सर्वतोऽभिद्रुह्यमाणस्तमसि विहतनिद्रानिर्वृ

तिर्यथा विविक्ता परव्यथा येन विवेकिना अभिद्रुग्धा हिंसिता विहता निद्रा ... तथैव सतत मसि परिक्रामति
॥ यस्त्विह ... पंचयज्ञ ... वर्तते ... कृमिभोजन कृमी
नेवनुजान ... यावत् ... ॥

राजोवाच ॥ नरका नाम भगवन् किं देशविशेषा अथवा बहिस्त्रिलोक्या आहोस्विदंतराल इति ॥
ऋषिरुवाच ॥ अंतराल एव त्रिजगत्यास्तु दिशि दक्षिणस्यामधस्ताद्भूमेरुपरिष्टाच्च जलाद्यस्यामग्नि-
ष्वात्तादयः पितृगणा दिशि स्वानां गोत्राणां परमेण समाधिना सत्या एवाशिष आशासाना निवसन्ति ॥
यत्र ह वाव भगवान् पितृराजो वैवस्वतः स्वविषयं प्रापितेषु स्वपुरुषैर्जंतुषु संपरेतेषु यथाकर्माव-
द्यं दोषमेवानुल्लंघितभगवच्छासनः सगणो दमं धारयति ॥ ५ ॥ तत्र हैके नरकानेकविंशतिं गण-
यंति ॥ अथ तांस्ते राजन्नामरूपलक्षणतोऽनुक्रमिष्यामः तामिस्रोऽन्धतामिस्रो रौरवो महारौरवः कुंभी-
पाकः कालसूत्रमसिपत्रवनं शूकरमुखमंधकूपः कृमिभोजनः संदंशस्तप्तसूर्मिर्वज्रकंटकशाल्म-
ली वैतरणी पूयोदः प्राणरोधो विशसनं लालाभक्षः सारमेयादनमवीचिरयःपानमिति किंच क्ष-
ारकर्दमो रक्षोगणभोजनः शूलप्रोतो दंदशूकोऽवटनिरोधनः पर्यावर्तनः सूचीमुखमित्यष्टा-
विंशतिर्नरका विविधयातनाभूमयः ॥ ७ ॥ तत्र यस्तु परवित्तापत्यकलत्राण्यपहरति स हि कालपा-
शबद्धो यमपुरुषैरतिभयानकैस्तामिस्रे नरके बलान्निपात्यते ॥ अनशनानिपानदंडताडनसंतर्ज-
नादिभिर्यातनाभिर्यात्यमानो जंतुर्यत्र कश्मलमासादित एकदैव मूर्छामुपयाति तामिस्रप्राये ॥
॥ ८ ॥ एवमेवान्धतामिस्रे यस्तु वंचयित्वा पुरुषं दारादीनुपयुंक्ते यत्र शरीरी निपात्यमानो यातनास्थो वे-
दनया नष्टमतिर्नष्टदृष्टिश्च भवति यथा वनस्पतिर्वृश्च्यमानमूलस्तस्मादन्धतामिस्रं तमुपदिशंति
॥ ९ ॥ यस्त्विह वा एतदहमिति ममेदमिति भूतद्रोहेण केवलं स्वकुटुंबमेवानुदिनं प्रपुष्णाति स तदिह वि॰

श्रीमद्भा० वि० ४ सर्वे सप्त पितुरादेशमात्मनो अनुरूपमविज्ञाय अहो पूर्वोक्तैकपुत्रस्य भूमिपालस्य ... कथं सर्गं करिष्यथेत्यन्वयः [illegible]
४६० [illegible]
१३ [illegible]

[illegible]

कथं स पितुरादेशमविद्वांसो विपश्चितः । अनुरूपमविज्ञाय अहो सर्गं करिष्यथ ॥ [illegible]
वीना ... तन्निरूप्य यथार्थं श्रोतृ कामनीयया । वाचः कूटं तु देवर्षेः स्वयं विममृशुर्धिया ॥ १०
भूरिः क्षेत्रं जीवसंज्ञं यदनादि निजबन्धनम् । अदृष्ट्वा तस्य निर्वाणं किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ ११ एक एवे-
श्वरस्तुर्यो भगवान् स्वाश्रयः परः । तमदृष्ट्वाभवं पुंसः किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १२ पुमान्नैवैति यद्ग-
त्वा बिलस्वर्गं गतो यथा । प्रत्यग्धामाविद इह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १३ नानारूपात्मनो बुद्धिः स्वै-
रिणीव गुणान्विता । तन्निष्ठामगतस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १४ तत्सङ्गभ्रंशितैश्वर्यं संसरन्तं कु-
भार्यवत् । तद्गतीरबुधस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १५ सृष्ट्यप्ययकरीं मायां वेलाकूलान्तवेगिता-
म् । मत्तस्य तामविज्ञस्य किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १६ पञ्चविंशतितत्त्वानां पुरुषोऽद्भुतदर्पणः । अध्यात्ममबुद्ध-

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १७ ॥

दुहिता वै प्रजापतेः असिक्नी नाम पत्नीत्वे प्रजेश प्रतिगृह्यतां ५१ मिथुनव्यवाय
धर्मस्त्वं प्रजासर्गमिमं पुनः मिथुनव्यवायधर्मिण्यां भूरिशो भावयिष्यसि ५२ ततोऽधस्तात्प्रजाः सर्वा
मिथुनीभूय मायया मदीयया भविष्यन्ति हरिष्यन्ति च मे बलिं ५३ ... इत्युक्त्वा मिषतस्त
स्य भगवान्विश्वभावनः स्वप्नोपलब्धार्थ इव तत्रैवान्तर्दधे हरिः ५४ ... महापुरा
... तस्यां स पांचजन्यां वै विष्णुमायोपबृंहित
: हर्यश्वसंज्ञानयुतं पुत्रानजनयद्विभुः १ अपृथग्धर्मशीलास्ते सर्वे दाक्षायणा नृप पित्रा प्रोक्ताः
प्रजासर्गे प्रतीचीं प्रययुर्दिशं २ तत्र नारायणसरस्तीर्थं सिंधुसमुद्रयोः संगमो यत्र सुमहन्मुनिसि
द्धनिषेवितं ३ तदुपस्पर्शनादेव विनिर्धूतमलाशयाः धर्मे पारमहंस्ये च प्रोत्पन्नमतयोऽप्युत ४ ते
पिरे तप एवोग्रं पित्रादेशेन यंत्रिताः प्रजाविवृद्धये यत्तान्देवर्षिस्तान्ददर्श ह ५ उवाच चाथ ह
र्यश्वाः कथं स्रक्ष्यथ वै प्रजाः अदृष्ट्वान्तं भुवो यूयं बालिशा बत पालकाः ६ तथैकपुरुषं राष्ट्रं बिलं चा
दृष्टनिर्गमं बहुरूपां स्त्रियं चापि पुमांसं पुंश्चलीपतिं ७ नदीमुभयतो वाहां पञ्चपञ्चाद्भुतं गृहं क्वचि

इतिचतुर्थस्कंधसमाप्तं पत्र ५७३

सता भेव तुष्यति ... [illegible] ... नजति कुमनीषिणां ... [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

नभजति कुमनीषिणांस इज्यां हरिरधनात्मधनप्रियो रसज्ञः॥ श्रुतधनकुलकर्मणां मदैर्ये विदधति पापमकिंचनेषु सत्सु॥२१॥ श्रियमनुचरतीं तदर्थिनश्च द्विपदपतीन्विबुधांश्च यत्स्वपूर्णः॥ न भजति निजभृत्यवर्गतंत्रः कथममुमुद्विसृजेत्पुमान्कृतज्ञः॥२२॥ मैत्रेय उवाच॥ इति प्रचेतसो राजन्नन्याश्च भगवत्कथाः॥ श्रावयित्वा ब्रह्मलोकं ययौ स्वायंभुवो मुनिः॥२३॥ तेपि तन्मुखनिर्यातं यशो लोकमलापहं॥ हरेर्निशम्य तत्पादं ध्यायंतस्तद्गतिं ययुः॥२४॥ एतत्तेभिहितं क्षत्तर्यन्मां त्वं परिपृष्टवान्॥ प्रचेतसां नारदस्य संवादं हरिकीर्तनं॥२५॥ श्रीशुक उवाच॥ य एष उत्तानपदो मानवस्यानुवर्णितः॥ वंशः प्रियव्रतस्यापि निबोध नृपसत्तम॥२६॥ यो नारदादात्मविद्यामधिगम्य पुनर्महीं॥ भुक्त्वा विभज्य पुत्रेभ्य ऐश्वर्यं समगात्पदं॥२७॥ इमां तु कौषारविणोपवर्णितां क्षत्ता निशम्याजितवादसत्कथां॥ प्रवृद्धभावोश्रुकलाकुलो मुनेर्दधार मूर्ध्ना चरणं हृदा हरेः॥२८॥ विदुर उवाच॥ सोयमद्य महायोगिन्भवता करुणात्मना॥ दर्शितस्तमसः पारो यत्राकिंचनगो हरिः॥२९॥ श्रीशुक उवाच॥ इत्यानम्य तमामंत्र्य विदुरो गजसाह्वयं॥ स्वानां दिदृक्षुः प्रययौ ज्ञातीनां निर्वृताशयः॥३०॥ एतद्यः शृणुयाद्राजन्राज्ञां हर्यर्पितात्मनां॥ आयुर्धनं यशः स्वस्ति गतिमैश्वर्यमाप्नुयात्॥३१॥ इति श्रीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे ... [illegible]

[illegible] ... कीर्तनं ... [illegible]
[illegible] ... इति श्रीभागवते महापुराणे ...

... विरचितायां चतुर्थस्कंधे ... नामैकत्रिंशोऽध्यायः॥३१॥

श्रीधरी ... [illegible]

श्रीमद्भा० तदेवं स्थूलदेहे नाहं कोपि लिंगादिदेहसाक्षी शुद्धस्य कर्मार्ऽस्मीति नास्तीति प्राप्तमेव वक्ति। ननु लिंगादिदेहस्य स्थूलदेहस्य
गतु० शरीरे वकर्तृत्वे नाहं न तु कर्मबन्ध इति स्थूलदेहस्य वैधी वसनानि भवन्ति यतः कामना वासना तत्र समन्वितत्वादिति। अहम्
६३ मिति नाव स्थूलदेहममध पुरुषे जीवेन मवधीयते न विच्छिन्नो भवति किं पर्यन्तं सुखादीनां बृहत् परिणामो लिंगयावत् दर्शि
भा०२० तनादिकम्। १६ स्व स्पष्टाहंकारात्मना नानाविधेद्रुत्पाद्य भाषा सुखादिषु उपतापदर्शितो योग दुःखं तेषु अहंकार
नेह तेन प्रकारेण ते प्राणायतनानां इन्द्रियाणां विघातात् पञ्चियेरिदं कारणमदं सुखं पद्धये अहंकार स्फुरति नान्यथेत्यर्थः। ३७।
अपि कश्चित् तत्र समपूर्ण त्वात् प्राणायतनानामिति शेषः। पूर्वमना स्यादेका दशविध एकादशेन्द्रिये स्फुरति लिंगमहंकार

नाहं ममेति भावोऽयं पुरुषे मवधीयते। यावद् बुद्धिमनोक्षार्थगुणव्यूहो ह्यनादिमान्। ३०। सु
प्तिमूर्च्छोपतापेषु प्राणायनविघाततः। नेहतेऽहमिति ज्ञानं मृत्युप्रज्वारयोरपि। ३१। गर्भे बा
ल्ये ऽप्यपौष्कल्यादेकादशविधं तदा। लिंगं न दृश्यते यूनः कुह्वां चन्द्रमसो यथा। ३२। अर्थे ह्य
विद्यमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते। ध्यायतो विषयानस्य स्वप्नेऽनर्थागमो यथा। ३३। एवं पञ्च
विधं लिंगं त्रिवृत्षोडशविस्तृतम्। एष चेतनया युक्तो जीव इत्यभिधीयते। ३४। अनेन पुरुषो
देहानुपादत्ते विमुञ्चति। हर्षं शोकं भयं दुःखं सुखं चानेन विन्दति। ३५। यथा तृणजलूकैवं
नापयात्यपयाति च। न त्यजेन्म्रियमाणोऽपि प्राग्देहाभिमतिं जनः। यावदन्यं न विन्देत व्यवधा

नेन ममेत्यभिमानस्य अवधिः सूक्ष्मस्य सतोऽदर्शनं कुह्वाममावास्यायां चन्द्रमसो लिंगसूक्ष्म इव। ३२। तस्मादहंकारास
दसत्स्थूलदेहस्याविच्छेदात् वस्तुतोऽर्थाभावेऽपि संसृतिर्निवृत्तिर्नास्तीत्याह अर्थे हीति। ३३। यावल्लिंगस्थूलदेहाविच्छेदात् संसा
रनिवृत्तिरित्युपसंहरति एवमिति सार्धैस्त्रिभिः पञ्चविधं पञ्चतन्मात्रात्मकं त्रिवृत् त्रिगुणं षोडशविकारात्मना विस्तृतम्। ३४।
३५ न त्वेकदेहविसर्जनदेहान्तरसंबन्धात् पूर्वं मदेहत्वाभावात् स्वतन्त्र्याह यथेति जलूका तृणान्तरमलब्ध्वा पूर्वतृणं न त्यजति। तद्व
दन्तरधारणातु ध्यानत्यजेत् अन्यदेहकर्मणा प्राग्देहारम्भकाणामवधाने न विच्छेदेन समाप्त्या ३६।

...मिति ॥ ... न भजति कुमनीषिणामिति ... अधनात्मधनप्रियः ... ते च ... कुमनीषिणो ... सत्सु पापं तिरस्कारं कुर्वन्ति ... निजभृत्यवर्गतन्त्रः ... पूर्णः ... ॥२३॥ प्रचेतसः ... कथममुं ... दिदृक्षवः ...

न भजति कुमनीषिणां स इज्यां हरिरधनात्मधनप्रियो रसज्ञः ॥ श्रुतधनकुलकर्मणां मदैर्ये विदधति पापमकिंचनेषु सत्सु ॥२२॥ श्रियमनुचरतीं तदर्थिनश्च द्विपदपतीन्विबुधांश्च यत्स्वपूर्णः ॥ न भजति निजभृत्यवर्गतंत्रः कथममुमुद्विसृजेत्पुमान्कृतज्ञः ॥२३॥ मैत्रेय उवाच ॥ इति प्रचेतसो राजन्नन्याश्च भगवत्कथाः ॥ श्रावयित्वा ब्रह्मलोकं ययौ स्वायंभुवो मुनिः ॥२४॥ तेऽपि तन्मुखनिर्यातं यशो लोकमलापहं ॥ हरेर्निशम्य तत्पादं ध्यायंतस्तद्गतिं ययुः ॥२५॥ एतत्तेऽभिहितं क्षत्तर्यन्मां त्वं परिपृष्टवान् ॥ प्रचेतसां नारदस्य संवादं हरिकीर्तनं ॥२६॥ श्रीशुक उवाच ॥ य एष उत्तानपदो मानवस्यानुवर्णितः ॥ वंशः प्रियव्रतस्यापि निबोध नृपसत्तम ॥२७॥ यो नारदादात्मविद्यामधिगम्य पुनर्महीं ॥ भुक्त्वा विभज्य पुत्रेभ्य ऐश्वरं समगात्पदं ॥२८॥ इमां तु कौषारविणोपवर्णितां क्षत्ता निशम्याजितवादसत्कथां ॥ प्रवृद्धभावोऽश्रुकलाकुलो मुनेर्दधार मूर्ध्ना चरणं हृदा हरेः ॥२९॥ विदुर उवाच ॥ सोऽयमद्य महायोगिन्भवता करुणात्मना ॥ दर्शितस्तमसः पारो यत्राकिंचनगो हरिः ॥३०॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्यानम्य तमामंत्र्य विदुरो गजसाह्वयं ॥ स्वानां दिदृक्षुः प्रययौ ज्ञातीनां निर्वृताशयः ॥३१॥ एतद्यः शृणुयाद्राजन् राज्ञां हर्यर्पितात्मनां ॥ आयुर्धनं यशः स्वस्ति गतिमैश्वर्यमाप्नुयात् ॥३२॥ इति श्रीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ दशसाहस्र्यां संहितायां वै...

... प्रचेतसो नारदस्य संवादं ... हरिकीर्तनं ... ॥२६॥ ... ॥२७॥ ... प्रियव्रतस्य ... ॥२८॥ ... ॥२९॥ ... इति श्रीभागवते महापुराणे ...

श्रीभागवते भावार्थदीपिकायां श्रीधरस्वामिविरचितायां चतुर्थस्कंधे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥३१॥

श्रीभाग०
चतु०
२४

सुनीति सुरुचिश्च जाये तयोर्मध्ये ध्रुवः पतिः। प्रियाप्रियत्वे [illegible] सुरुचेः पुत्रमुत्तमं
[illegible] यथा अकारोहुर्लभं चिकीर्षमाणं ॥१०॥ धिष्ण्यं सिंहासनं [illegible] पिता [illegible]
[illegible] ॥११॥ पुरुषमीश्वरं ॥१३॥ मिषन्तं पश्यन्तं सन्नवाचं कुण्ठितवाचं ॥१४॥ उदूह्य आरोप्य [illegible] पुरजनमुखात् [illegible]

जाये उत्तानपादस्य सुनीतिः सुरुचिस्तयोः सुरुचिः प्रेयसी पत्युर्नेतरा यत्सुतो ध्रुवः ॥८॥ एक-
दा सुरुचेः पुत्रमङ्कमारोप्य लालयन् उत्तमं नारुरुक्षन्तं ध्रुवं राजाभ्यनन्दत ॥९॥ तथा चिकीर्षमा-
णं तं सपत्न्यास्तनयं ध्रुवं सुरुचिः शृण्वतो राज्ञः सेर्ष्यमाहातिगर्विता ॥१०॥ न वत्स नृपतेर्धिष्ण्यं
भवानारोढुमर्हति न गृहीतो मया यत्त्वं कुक्षावपि नृपात्मजः ॥११॥ बालोऽसि बत नात्मानमन्यस्त्रीग-
र्भसंभृतं नूनं वेद भवान्यस्य दुर्लभेऽर्थे मनोरथः ॥१२॥ तपसाऽऽराध्य पुरुषं तस्यैवानुग्रहेण मे ग-
र्भे त्वं साधयात्मानं यदीच्छसि नृपासनं ॥१३॥ मैत्रेय उवाच ॥ मातुः सपत्न्याः स दुरुक्तिविद्धः श्वस-
न्रुषा दण्डहतो यथाहिः हित्वा मिषन्तं पितरं सन्नवाचं जगाम मातुः प्ररुदन्सकाशं ॥१४॥ तं निः-
श्वसन्तं स्फुरिताधरोष्ठं सुनीतिरुत्सङ्ग उदूह्य बालं निशम्य तत्पौरमुखान्नितान्तं सा विव्यथे यद्ग-
दितं सपत्न्या ॥१५॥ सोत्सृज्य धैर्यं विललाप शोकदावाग्निना दावलतेव बाला ॥ वाक्यं सपत्न्याः स्म-
रती सरोजश्रिया दृशा बाष्पकलामुवाह ॥१६॥ दीर्घं श्वसन्ती वृजिनस्य पारमपश्यती बालकमाह
बाला मामङ्गलं तात परेषु मंस्था भुङ्क्ते जनो यत्परदुःखदस्तत् ॥१७॥ सत्यं सुरुच्याभिहितं भवा-

१५ शोकदवाग्निना [illegible] ॥१६॥ वृजिनस्य [illegible] परानमंगलमपराधं मा आरो-
पयस्व [illegible] परेभ्यो दुःखदः [illegible] स दुःखमेव भुङ्क्ते ॥१७॥ दुर्भगाया भार्यात्वेनापि गृहीतं [illegible]
दुर्भगात्वमेवाह [illegible] नृपतिर्नाङ्गीकरोति [illegible] ॥१८॥

न्मे यद्दुर्भगाया उदरे गृहीतः स्तन्येन वृद्धश्च विलज्जते यां भार्येति वा वोढुमिडस्पतिर्मां ॥१८॥

बृहस्पतेः शिष्यान्मयाश्रुतं ॥ ६१ ॥ पवित्रं यशस्यं आकर्ण्य तथा अनुकीर्तयेत्तेन सत्वात्मनः ॥ परस्यापि श्रेयसः सारसमस्तमर्वदाधुनो
ति ॥ ६२ ॥ ... ॥ ७ ॥ दक्षकन्यान्वयः प्रसादक्रान्तुकथयन्ति ॥ मनुपुत्र्यन्वयः प्रागुक्त एव चतुर्थे पञ्चविंश ॥ अथैमे
शुद्धाशेषक्रियाथमतस्तत्र पूर्वतं ॥ निर्गुणे तेष्व शेषाहुत्पस्यानोषणे हरे ॥ १ ॥ एवं तावत्मनुकन्यान्वयोऽभवत् मरीच्यादीनां वंश
पुत्राणां वंशान विविंशानाम् ईनान ब्रह्म किंचिदाह ॥ सनकाद्या इति नावसन् नाश्रिता ऊर्ध्वरेतसो नैष्ठिकाः ॥ अत एषां वंशो न

एतद्भगवतः शंभोः कर्म दक्षाध्वरद्रुहः ॥ श्रुतं भागवताच्छिष्यादुद्धवान्मे बृहस्पतेः ॥ ६१ ॥ इदं पवित्रं परमी
शचेष्टितं यशस्यमायुष्यमघौघमर्षणं ॥ यो नित्यदाकर्ण्य नरोऽनुकीर्तयेद्धुनोत्यघं कौरव भक्ति
भावितः ॥ ६२ ॥ इति श्री भा ग व त म हा पु रा णे च तु र्थ स्कं धे स प्त
मो ऽ ध्या यः ॥ ७ ॥ श्री ॥ मैत्रेय उवाच ॥ सनकाद्या नारदश्च ऋभुर्हंसोऽरुणिर्यतिः ॥ नैते गृहान्ब्रह्मसुता ह्यावा-
सन्नूर्ध्वरेतसः ॥ १ ॥ मृषाधर्मस्य भार्यासीद्दंभं मायां च शत्रुहन् ॥ असूत मिथुनं तत्तु निरृतिर्जगृहेऽप्रजः ॥ २ ॥
तयोः समभवल्लोभो निकृतिश्च महामते ॥ ताभ्यां क्रोधश्च हिंसा च यद्दुरुक्तिः स्वसा कलिः ॥ ३ ॥ दुरुक्तौ
कलिराधत्त भयं मृत्युं च सत्तम ॥ तयोश्च मिथुनं जज्ञे यातना निरयस्तथा ॥ ४ ॥ संग्रहेण मयाख्यातः प्रति
सर्गस्तवानघ ॥ त्रिः श्रुत्वैतत्पुमान्पुण्यं विधुनोत्यात्मनो मलम् ॥ ५ ॥ अथातः कीर्तये वंशं पुण्यकीर्तेः कुरू
द्वह ॥ स्वायंभुवस्यापि मनोर्हरेरंशांशजन्मनः ॥ ६ ॥ प्रियव्रतोत्तानपादौ शतरूपापतेर्सुतौ ॥ वासुदेवस्य क
लया रक्षायां जगतः स्थितौ ॥ ७ ॥

स्तिः ॥ १ ॥ अधर्मोऽपि ब्रह्मपुत्रस्तस्य भार्यामाह ॥ मृषेति चतुर्भिः ॥ दंभ पत्रस्तारण्याख्यानदुहिता ॥ तयोः सोऽस्य योरपि द्वापस
अधर्मोऽपि तं एवोऽयमुपर्यपिस्थित ॥ अपुत्रः ॥ २ ॥ निकृतिः ... तयोः ... कलिः ... ॥ अथात नामी
ब्रवीदयाः ॥ प्रतिसर्गः प्रसर्गोऽपि ॥ यथा प्रतिसर्गः प्रलय ॥ अधर्मस्य प्रलयहेतुत्वात् ॥ प्रतिसर्गत्व एतत् एतमधर्मवंशपुण्यमिति ॥
वर्णनकारापुण्यहेतुत्वात् ॥ धर्मजो पुत्रवचाह हरेरंशांश ब्रह्मा तस्यांशात् देहात् जातजन्म यस्य ॥ ६ ॥ जगतो रक्षायां स्थितौ ॥ ७ ॥

श्रीमद्भा० स्कं० ३६

पादयेभ्यन्देनाभिनन्दित पुरमाणनः यदेरिह्यहूरि स्थानमासरोदहितिकीसंतं ।३।वेशासाधधानतिष्टतहाला ।४। क्वचिथदा यादहातिदपुत्र अस्पजनस्तनानसिः नर्वविस्पकारणमस्तीसाद्द नवानिति आग्नयनावयो मुमुक्षनमनो ।५। कथम हिंत्राद्दहते स्यादिशुध्दित्तनाहृः आदृत्यमिति आत्मा तिभकाद्दानेजाय तद्दसर्वे ।अतत्धानान दिहानुसधाभातथ्यामिवाव

भेःत्रयः नाः फूर्वंनिम्बंचप्रतिबुध्यचैतसादप्येतमस्तुंजगावानघनेश्वरः तत्रागतश्चारण्यकृकि नरे संस्तूयमानोऽभ्यवदत कृताञ्जलिः ।१। धन ।२। श्री नोजाभियद्वायादपरितुष्टोस्मितेनघ ।/ यस्त्वंपितामहादिष्टोवेदं दु स्पअमन्तनः ।२। नभवानवधीत्राह्मन्नयदाब्भातरंतव कालएवहि भूतानांप्रभुरप्ययभावयोः ।३। अहंन मित्रपार्थोवीरज्ञानालुकसदाहि स्वाप्नीबानात्मतथाना ज्ञामार्थविपर्ययो ।४। तक्कछक्रुवनभवंनेगवंतमधोक्षजं सर्वभूतात्मभावेनसर्वभूतात्मवि ग्रहं ।५। भजस्वभजनीयांघ्रिमभवाय भवच्छिदं ।सुकंविरष्टिंतंरात्मायु एमय्यात्ममायया ।६। हणोहिकामंनृपयन्मभीगतं ।मत्तस्तत्सौतानपदेर्विशंकितः ।बद्रही स्वंसु भगनाय पादयोरंतं नरं त्वांवयमंगाश्रक्ष्म ।७। मैत्रेय उवाच ।। सराजराजेनवराय्यचोदितोध्रुवोमहाभागवतोम हामतिः ।हरौसवव्रेऽचलितांस्मृतिंयया तरत्ययत्नेनदुरत्ययंतमः ।८। तस्यप्रीतेनमनसा तांदत्वैडविलस्तत ।पश्यतोंतर्दधेसोऽपि स्वपुरंप्रत्यपद्यत ।९। आयजतयत्ते क्रतुभिः

स्वकर्मस्वप्न विपर्ययौ ईत्यादि ।४।...सर्वभूतात्मको विग्रहोयस्य ।५। काममसको चेन... निर्वेय आनंतरं ...निकरत ।७। सवराय्यचोदितः ...
...नहदृस्यापोतम ...कियादेबनामा कर्म...कालचद वैसर्वे सर्वेसात्मनिरस्तसर्वोपाधिवर्जितो

द्दरिध्यायतत्प्रसाह । आत्मानं वमुक्तविग्रहे आत्मनि मनसि व्यपाश्रितं अवस्थितं आत्मदृक् ध्रुवः सन् ॥ मनस्यनेदाय स्मिन्बुद्धि
दृष्टे भ्रमसदेव विश्वमस्मिन्प्रतीयते ॥ ३२ ॥ तदन्वेषणफलमाह त्वमिति ॥ ३३ ॥ अपदेशमारमाह संयच्छेति ।

तमेव मंगात्मनि मुक्तविग्रहे व्यपाश्रितं निर्गुणमेकमक्षरं । आत्मानमन्विच्छ विमुक्त आत्मदृक्
यस्मिन्निदं भेदमसत्प्रतीयते ॥ ३२ ॥ त्वं प्रत्यगात्मनि तदा भगवत्यनंत आनंदमात्र उपपन्नसम
स्तशक्तौ । भक्तिं विधाय परमां शनकैरविद्याग्रंथिं विभेत्स्यसि ममाहमिति प्ररूढं ॥ ३३ ॥ संयच्छ
रोषं भद्रं ते प्रतीपं श्रेयसां परं । श्रुतेन भूयसा राजन्नगदेन यथामयं ॥ ३४ ॥ येनोपसृष्टात्पुरुषा
ल्लोक उद्विजते भृशं । न बुधस्तद्वशं गच्छेदिच्छन्नभयमात्मनः ॥ ३५ ॥ हेलनं गिरिशभ्रातुर्धनद
स्य त्वया कृतं । यज्जघ्निवान्पुण्यजनान्भ्रातृघ्नानित्यमर्षितः ॥ ३६ ॥ तं प्रसादय वत्साशु संनत्या
प्रश्रयोक्तिभिः । न यावन्महतां तेजः कुलं नोऽभिभविष्यति ॥ ३७ ॥ एवं स्वायंभुवः पौत्रमनुशास्य
मनुर्ध्रुवं । तेनाभिवंदितः साकमृषिभिः स्वपुरं ययौ ॥ ३८ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे चतुर्थ
स्कंधे नाम एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ श्री ॥ य ॥ वा ॥

कारणम् प्रतीपं प्रतिकूलं अगदेनौषधेन यथा रोगो नियच्छति ॥ ३४ ॥ येन रोषेणोपसृष्टात् आसात् ॥ ३५ ॥ अन्यच्च त्वया कार्यमि
त्याह हेलनमिति । [illegible] ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ [illegible] ॥ ११ ॥ [illegible]

श्रीमद्भा० चतु० २५ दुःखदस्वातन्त्र्यमुद्दामद्भ्याह । अथेति मात्रोपदिष्टेन यत्प्रसादं स वै पुंसामिच्छसि ॥ ३० ॥ नि. सङ्गेन तीव्रयोगसमाधिना । मृगयन्तोऽपि यस्य पदवीं मार्गं न विदुः स देवो दुराराध्यः ॥ ३१ ॥ श्रेयसां काले इष्टफले ॥ ३२ ॥ सुखदुःखयोर्मध्ये सुखं दुःखं वा प्राप्य दीयते इति दुःखं लिप्सा पश्चीयते इत्यात्मानं तोषयन् तमसः पारमोक्षं याति ॥ ३३ ॥ किञ्च गुणैरधिकात् मुदं लिप्सेत् पुंसो पेयं च मीनत्वं प्राप्तीति कुर्यात् अन्यस्य धर्मस्य अनुक्रोशं दयां लिप्सेत तनु तिरस्कारं समानात् मैत्रीं नतु स्पर्धाम् ॥ ३४ ॥ ध्रु०

अथ मात्रोपदिष्टेन योगेनावरुरुत्ससि । यत्प्रसादं स वै पुंसां दुराराध्यो मतो मम ॥ ३० ॥ मुनयः पदवीं यस्य निःसङ्गेनोरुजन्मभिः । न विदुर्मृगयन्तोऽपि तीव्रयोगसमाधिना ॥ ३१ ॥ अतो निवर्ततामेष निर्बन्धस्तव निष्फलः । यतिष्यति भवान् काले श्रेयसां समुपस्थिते ॥ ३२ ॥ यस्य यद्दैवविहितं स तेन सुखदुःखयोः । आत्मानं तोषयन्देही तमसः पारमृच्छति ॥ ३३ ॥ गुणाधिकान्मुदं लिप्सेदनुक्रोशं गुणाधमात् । मैत्रीं समानादन्विच्छेन्न तापैरभिभूयते ॥ ३४ ॥ ध्रु० उ० च सोऽयं शमो भगवता सुखदुःखहतात्मनाम् । दर्शितः कृपया पुंसां दुर्दर्शोऽस्मद्विधैस्तु यः ॥ ३५ ॥ अथापि मेऽविनीतस्य क्षात्रं घोरमुपेयुषः । सुरुच्या दुर्वचोबाणैर्न भिन्ने श्रयते हृदि ॥ ३६ ॥ पदं त्रिभुवनोत्कृष्टं जिगीषोः साधु वर्त्म मे । ब्रूह्यस्मत्पितृभिर्ब्रह्मन्नन्यैरप्यनधिष्ठितम् ॥ ३७ ॥ नूनं भवान् भगवतो योऽङ्गजः परमेष्ठिनः । वितुदन्नटते वीणां हिताय जगतोऽर्कवत् ॥ ३८ ॥ मै० उ० इत्युदाहृतमाकर्ण्य भगवान्नारदस्तदा । प्रीतः प्रत्याह तं बालं सद्वाक्यमनुकम्पया ॥ ३९ ॥ ना० उ० च जनन्याभिहितः पन्थाः स वै निःश्रेयसस्य ते । भगवान् वासुदेवस्तं भज तत्प्रवणात्मना ॥ ४० ॥

अस्मदादीनां दुर्दर्शः अथापि अविनीतस्य दुर्वचोबाणैर्भिन्ने हृदि श्रयते न तिष्ठति ॥ ३६ ॥ अन्यैरनधिष्ठितं त्रिभुवनोत्कृष्टं पदं जेतुमिच्छोर्मे साधु वर्त्म मार्गं ब्रूहि ॥ ३७ ॥ अङ्गजः ब्रह्मणः पुत्रो नारद सन् भवान् वीणां वादयन् हिताय अटति ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ निःश्रेयसस्य पन्था: तं ब्रूहि श्रीमन्नारद आह भगवान् वासुदेव इत एव भजस्व ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

विहृत्य वीतिन समा नामानु सपत्नीतया पितृकुक्त तपसाऽऽराध्य पुत्रमभिस्मादि तन्मत्त्यागिरिकुरु श्रमासमय दीक्षित १८
परिचर्य मिथिष विश्वस्य विनाम नाथपालनाथ आमाली हता गुणा मिथ तिः सत्य गुणधि बोधनयेन तस्य जितश्रमा मय स्वस
न प्राणसुखे तिर सिद्धा । १९ एकमस्मा मर्त्यान योनि इष्ट्वा २० पुत्रयापदा नयो पश्चिमा गौ यस्यात्मना नाम प्रणम्य नतो
मनसा नामिन्नाशो य स्मृत मिव्र मिजप्य मैत्रो वितिष्ठी क्षितिः २१ नमो वे सचे नरः सुविनेस बौ भिमत ध पद्म यति मा मपिसिद्ध से
न गुह्रीनदीपं व सर्व सयाहजरे श्रीसादिशु २२ मजाति मनविलोमन न त्रयीसागा मायसा नथानूलनच धाक ऋषे २३ अथ यकि
श्रातिष्ठ समात वि मत्सरस्तमुक्त समाना पिथ दमलीक ॥ श्रारा धयोधी कृजपा द पस्य यदीहसे ध्यास-
नमुक्तमोयथा ॥ २४ ॥ अस्य क्षिप संपरि च योग्मि अविशायनाया ॥ ज गुणाणि पन्ने श्रो जो च्छा मिद नखलु
पारमेष्ठ्यं पदं जितात्म स्वसभावि वेक्ष ॥ २५ ॥ तथा मनुवीनगरान् पितामहो यमेकमस्या पुरुद क्षि ऐ भे-
देव कृत्वा त्रिये देवरनाय मन्मतो नोम सुखं दिव्यस्य थाप वर्ग्य ॥ २६ ॥ नमेच वत्सा प्रयत्न वत्सलं सु मुञ्जक जि-
मृग्यपदाञ्ज पद्धतिं ॥ अन्य मन्या वे निज धर्मेणा वितिमनस वस्था प्यनजस्य पूत मायः २७ ॥ अस्मन्तः पद्मा-
पसान्नालोचनाम् दुःखछिदं ते मृग या मिकचन ॥ योमृग्यते स्तस्य गृहीतपश्य या श्रिजेतरै रंग वि मृग्य-
माणय मापः २८ मैत्रेय न वाचा पुनर्बंस जलिन मातुराक एषी धीराम वचः स नियम्यात्मना त्मानं निश्चक्राम
पितुः पुरात् २९ नारदस्तदुपाकर्ण्य त्वाला वास चिकीर्षितं । स्पृष्ट्वा मूर्धन्य घघ्नेन पाणिना प्राह विस्मि-
तः ॥ ३० ॥ अहो तेजः क्षत्रियाणां मानभंगममर्षणा ॥ बालोप्ययं हृदा धत्ते यत्समातुरसद्वचः ॥ ३१ ॥ नारद
उवाच ॥ नाधुनाप्यस्य मानं ते मानं वा पिपुत्रक ॥ लक्ष्याम कुमारस्य सक्तौ क्रीडनादिषु ॥ ३२ ॥ विकल्पे
विद्यमानेपि नह्यसंतोषहेतवः ॥ पुंसो मोहमृते भिन्ना यल्लोके निजकर्मभिः ॥ ३३ ॥ परितुष्येत्ततस्तात तावन्मात्रेण पूरुषः ॥ दैवोपसादितं यावद्वीक्ष्येश्वरगतिं बुधः ॥ ३४ ॥

श्रीमद्भाग॰ स्कं॰७ २६ || समाधिमाद् ।एवमिति तूर्णीं बुद्धिः सयन्त्नेसतः।५२।अप्योमन्र ।५३।५४।अत्रापि बाह्यमिन्निनि निनिताः सेद्‌दूर्वाङ्कुरैः वनमेर वाङ्कुरैः तुलसिकादिभिः।४६।अधिष्ठानसाद्गुवमयाश्मपयाहमयी शिलादिभिः निर्मिता पूजासाङ्गुण्येहृत्‌तुलाहृत्‌सार्वात्मा आत्मना साधृतचित्र मिलंबनस्तुक्‌इतितथा।४६।अलकरिष्यतीति निरसानी श्रवनारत्नाचुर्याना वात्‌।५७।पूर्वसेवि
एवं भगवतो रूपं सुजङ्घं ध्यायतो मनः निर्वृत्या परया तूर्णं सम्पन्नं न निवर्तते ।५२। जप्यश्च परमो गुह्यः श्रूयतां मे नृपात्मज । यं सप्तरात्रं प्रपठन् पुमान्पश्यति खेचरान् ।५३। ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । मन्त्रेणानेन देवस्य कुर्याद्‌द्रव्यमयीं बुधः सपर्यां विविधैर्द्रव्यैर्देशकालविभागवित् ।५४। सलिलैः शुचिभिर्माल्यैर्वन्यैर्मूलफलादिभिः । शस्ताङ्कुरांशुकैश्चार्चेत्तुलस्या प्रियया प्रभुम् ।५५। लब्ध्वा द्रव्यमयीमर्चां क्षित्यम्ब्वादिषु वार्चयेत् । आभृतात्मा मुनिः शान्तो यतवाङ्मितवन्यभुक् ।५६। स्वेच्छावतारचरितैरचिन्त्यनिजमायया । करिष्यत्युत्तमश्लोकस्तद्ध्यायेद्धृदयङ्गमम् ।५७। परिचर्या भगवतो यावत्यः पूर्वसेविताः । ता मन्त्रहृदयेनैव प्रयुञ्ज्यान्मन्त्रमूर्तये ।५८। एवं कायेन मनसा वचसा च मनोगतम् । परिचर्यमाणो भगवान्भक्तिमत्परिचर्यया ।५९। पुंसाममायिनां सम्यग्भजतां भाववर्धनः । श्रेयो दिशत्यभिमतं यद्धर्मादिषु देहिनाम् ।६०। विरक्तश्चेन्द्रियरतौ भक्तियोगेन भूयसा । तं निरन्तरभावेन भजेताद्धा विमुक्तये ।६१। इत्युक्तस्तं परिक्रम्य प्रणम्य च नृपार्भकः । ययौ मधुवनं पुण्यं हरेश्चरणचर्चितम् ।६२। तपोवनं गते तस्मिन्प्रविष्टोऽन्तःपुरं मुनिः
ता सेवनकारिता कार्यलेन विहिताः।तथा मंत्रहृदयेनक्षाद्द्वादशाक्षरेण।५८।एवमुक्तरीत्या मनोगतयथाभवतितथा। कायादिभिः भक्तिमत्या परिचर्यया परिचर्यमाणो धर्मार्थकामेषु मध्ये अभिमतं श्रेयो दिशतीति द्वयोरन्वयः।५९।६०।विरक्तश्चेत्तर्हि भक्तियोगेन विमुक्तये भजेत्।६१।हरेश्चरणचर्चितमङ्कितम्।६२।अर्हितं सत्कारमस्मै पित्रे प्रणर्तुं एण मवर्गोह्यस्मै।६३।किनाम

मधुवनमार्गे तत्र स्थित्वा अस्मै भुवने । ४३ । अथ यमुनाद्वारावेपि स्नानं विना नियोगानिर्दिष्टमनाम स्कारादीनि कृत्वेति या-
मनियमान्युक्ता ध्यानं कालं चक्रुः शान्ति । स्वस्तिका दिनिष्ठ ॥ ४४ ॥ आसने प्रियमनसामलं चाचलं सुदृढमेतिजाप्यमामय
साहारौ धारणा माहः स्मानि धारये द्विसा दिवद्धि गुरुणा धीरेण मनसा गुरुम्बीहरि ॥ ४५ ॥ सुरेषु सुदृढ ॥ ४६ ॥ रमणीया समानिय
स औ दृश्यं इङ एवं कृत्वा ते औ देहणे धारयनीति तथा नं श्रु एवं श्रीहरीकृष्णं धारयतीति मामुना सुखकरं यदा नृणा-

नत्वा तु गत्वा यमुनां यमुनातटं शुचिः । पुण्यं मधुवनं यत्र सान्निध्यं नित्यदा हरेः ॥ ४२ ॥ स्नात्वा तु तस्मिन्
सलिले शिवे कृत्वा चितोऽनिमिषसन्नामनः कलितासनः ॥ ४३ ॥ प्राणायामेन त्रिवृता
प्राणेन्द्रियमनोमलं । त्यक्त्वा सुहृत्या विध्यायेन्मनसा गुरुणा गुरुं ॥ ४४ ॥ सदा जिमुखञ्च प्रसन्नवद
नेक्षणं । सुनासं सुभ्रुवं चारुकपोलं सुरसुन्दरं ॥ ४५ ॥ तरुणं रमणीयाङ्गमरुणोष्ठेक्षणाधरं । प्रणताश्रय
णं नृम्णं शरण्यं करुणार्णवं ॥ ४६ ॥ श्रीवत्साङ्कं घनश्यामं सुरूपं वनमालिनं । शङ्खचक्रगदापद्मैरभिरा-
मं चतुर्भुजं ॥ ४७ ॥ किरीटिनं कुण्डलिनं केयूरवलयान्वितं । कौस्तुभाभरणग्रीवं पीतकौशेयवाससं ॥ ४८ ॥
काञ्चीकलापपर्यस्तं लसत्काञ्चननूपुरं । दर्शनीयतमं शान्तं मनोनयननन्दनं ॥ ४९ ॥ पद्भ्यां नखमणि-
श्रेण्या विलसद्भ्यां समर्चतां । हृत्पद्मकर्णिकाधिष्ण्यमाक्रम्यात्मन्यवस्थितं ॥ ५० ॥ स्मयमानमभिध्या-
येत्सानुरागावलोकनं । नियतेनैकभूतेन मनसा वरदर्षभं ॥ ५१ ॥

धनसर्वपुरुषार्थमिश्रमित्यर्थः ॥ ४६ ॥ मुखपुरुषलक्षणयुक्तं ॥ ४७ ॥ कौस्तुभाभरणग्रीवाया यस्य ॥ ४८ ॥ काञ्चीकलापेन पर्य
स्तं परिवेष्टितं मनोनयनयोरानन्दनं हर्षकरं ॥ ४९ ॥ हृत्पद्मकर्णिका या धिष्ण्यं स्थानं तदाक्रम्य समर्चतां मामात्मनि स्थि
तं ॥ ५० ॥ मानमाहस्मयमानमिति नियतेन प्रागुक्तया धारणया स्थिरेण अन एकभूतेन एकाग्रेण वा रणीकानि निर्दिष्ट गुण
निधाने । पिण्डध्यानि । यथा । यथोक्तमात्रमेव तद्दृक्षमेकाग्रतास्य । नाम्नानिश्चितयेन्नस्य सुस्मितं समाविये मुखमिति ॥ ५१ ॥

सर्वभक्ता. मत्प्राज्ञ इति विचारः समाद्ये सिद्धे ह्यदि पोषणाय धूतानि विद्यात पोवनानिधि. विज्ञाद्विषया मौर निर्यातिनेथाचका सतो विजय क्षिति मत्राय पचनद्वय. २६ प्रवस्नन स्थान आपसस्य हलदह. २७ सञ्ज्ञा सस्य पर्व पवि न च निकूला. २८ सुर गोष्ठी पेष्ठी माधवीच. आसवमासा विसमन नैं मद्य. दधिकया सदल तद्वात्र देव पूज्य देवगा वस्तु द्रव्याय मितिना. २९ अस्त्वे व कथ मृत सेतुमर्यादा मूर्य देवाद. गुणाव र्णो श्रमा चार वला निधारणा. ३० सेतुं लब्ध पश्यति धाम्नः एषवेद त्वा. [illegible]

सर्वज्ञा द्विजा इत्से धृतविद्या तपो धनाः विज्ञदेहे क्रियाराम यान वकाचिचरंतिह २६ तस्य वंद
दन आपश्च त्वा द्विजकुलाय वै स्थुः सत्यसज्जनगण पवनं दर्डकरस्य यं. २७ मबन्नत वरा ये च ये
चतान समनुव्रता. पाषंडिनस्ते भवतु स च्छास्त्रपरि पंथिनः २८ नष्टचौ चा मूढधियो जटाम
स्मा स्थिधारिणः विशंतु शिवदीक्षायां यत्र दैवं सुरासवं. २९ ब्रह्म च ब्राह्मणांश्चैव यत्न्यूनं
परिनिंदथ सेतुं विधारणं पुंसाम अतः पाषंडमा श्रिताः ३० एष एव हि लोकानां शिवः पथाः स
नातनः यं पूर्वे चानुसंतस्थु येन प्रमाणं जनार्दनः ३१ तद्ब्रह्म परमं शुद्धं सतां वर्त्म सनातनं
विगर्ह्य यात पाषंडं दैवं वो यत्र भूतराट् ३२ श्रीमैत्रेय उवाच। तस्यैवं वदतः शापं भृगोः स
भगवान् भवः निश्चक्राम ततः किंचिद्विमना इव सानुगः ३३ तेऽपि विश्वसृजः सत्रं सहस्र
परिवत्सरान् संविधाय महेष्वास यत्रेज्य ऋषभो हरिः ३४ आप्लुत्यावभृथं यत्र गंगा यमुन
याऽन्विता विरजेनात्मना सर्वे स्वं स्वं धाम ययुस्ततः ३५ इति श्रीम० भा० म० पु० स्कं० ४ [illegible]

[illegible] अनुसंतस्थु आश्रितवंत यत्प्रमाणं जनार्दनः प्रमाणमूलम् ३१ सतां वर्त्म सनातनं नामसतानापति ३२ [illegible] नो पत्या संसाद्विमना इति तथापि भगवदनुग्रही तानानाकीन स्यादितिभाव ३३ ऋषभः सर्वश्रेष्ठो हरिः यत्रईज्यः पूज्य स्तत्सत्रं विधाय हे महेष्वास विदुर ३४ यत्र यया अन्विता तत्रावभृथस्नानं कृत्वा ततः स्वानात्ययुः ३५ [illegible]

अथ तानीयकआश्रमिकु लयथ्याज्ञवसिवमवस्थितम पिविनिध्य ॥१८॥ देवाना यजनसमये देवै सहभागानलप्रतोकिञ्चुनेम पूर्वगिवलन ना
अथनौजिता यथा जेषु भक्ष वनुल मनास वोपेघ कृत्वा तस्य तत्र हेतु । देवगणेपाध मोयस्मात स ॥१९॥ सदक्षस्त स्मात् स्थाना विनि
कम्यज ॥ महे कौरवाय गिरिशस्यानुगणाम गणी मुख्या रोषए व कषाय सेन दूषित । आरक्तनेत्र दक्षे तस्य गिरि शस्याय ।
नावचना नर्दे तानि ध्यानामि नत्थैः तेषो पितृ णय विसमर्ज ॥२०॥ दक्षप्रापति सार्धं त्रिभि एतस्मर्थं दक्षस्य रोषेण द्विजस्त्रो यमला ग्रथ ।
निकुद्दिप्रति कीदृमकुविनिपृथ गृहष्टि मेस्व वशीतनत परमाष्टोत ॥२१॥ अत्र नमेबाह । गृहे क्षिति कर्म तत्र कर्मे यशिकरवे देये अर्थे

मेनायत वाम विनिश्चोवंस गिरिशमस तीय मव स्थित । दक्षो घाल पत्रपस्य रूपकृम जपुमचकमे ॥२१॥ अयं तु
देवयजन दर्पेक्षाद्विनिर्जेवः सहभागं मलभनां देवे दैवगणाधम ॥२२॥ निविधमा स समदक्ष मुख्ये देशी
गिरिशाय निसृजशापः तस्माद्विभि: कम विदधम तुजे गाम कौरमनिजं निकेतन ॥२३॥ विज्ञाय श्रापं गि
रिशानुगाग्रणी नंदीश्वरो रोषकषाय दूषितः ॥ दक्षाय शापं विससर्ज दारुणं ये चान्वमोदंस्तदवाच्यता ।
द्विजाः ॥२४॥ य एतन्मर्त्यमुद्दिश्य भगवत्यप्रतिद्रुहि द्रुह्यत्यज्ञः पृथग्दृष्टिस्तत्त्वतो विमुखो भवेत् ॥२५॥ गृहेषु
कूटधर्मेषु सक्तो ग्राम्यसुखेच्छया ॥ कर्मतंत्रं वितनुते वेदवादविपन्नधीः ॥२६॥ बुद्ध्या पराभिध्यायिन्या वि
स्मृतात्मगतिः पशुः ॥ स्त्रीकामः सोऽस्त्वतितरां दक्षो बस्तमुखोऽचिरात् ॥२७॥ विद्याबुद्धिरविद्यायां कर्ममय्या
मसौ जडः ॥ संसरंत्विह ये चामुमनु शर्वावमानिनं ॥२८॥ गिरः श्रुतायाः पुष्पिण्या मधुगंधेन भूरिणा ॥ मथ्रा चो

वादो अत्र भ्यह विचोनुमोसवाजिन मुक्तानवती वादयते विपन्नाविनष्टाधीर्यस्य ॥२६॥ परो देहादि तमिवात्मबिभावित्वा भात्रु शील
यस्या तयाबुद्ध्या विस्मृता आत्म गतिस्तत्त्वं येन अत पशुतुल्य अतितरा स्त्रीकामो अस्तु इति द्वितीय शाप बस्तस्य मुखमेव मुखं यस्येति त
नीय ॥२७॥ अयं च शापो अस्मानुद्दिश्य एवेत्याह विद्याबुद्धि इत्यनेन तत्वविद्यानिवृत्तिर्यस्य ज्ञतो सो जडएव द्विजानां शाप निर्मल इति सा
र्व्याशाप्यं मवम त्यत इति स्थात मर्यु दक्ष ये चानुवर्तंते संसरंतु जन्ममरण प्रवाहमनुवर्तंता विति ॥२८॥ श्रुताया वेदरूपाया पुष्पि
एया पुष्पाणि वाद्य वादा मन् श्रोभकता अर्थवादबजला याह मर्थं मधु गंधस्तु लोभ प्ररोचनेन तकामन श्रोभकेन तन्मथित आत्मा

दैवायति महद्वितीय सिच्छान्तनतातमिति च्छ्ट्टृसिद्धिरत्नीसमस्कं ॥ ८०२५ ॥

श्रीमद्भा० चतु० ४

चितात्मकमात्मानमात्मेन तानाकजोमात्मा नियस्य स प्रेतस्य कतृणामस्थीनि तृणानि मस्पृशिव हृत्पदेशेन मम मात्रस्थितमोमात्रात्मक ।केवलजनमोमृपश्या तां विलाधोथ्या ।१४ तस्मादात्मृतविशेषास्तिमाना आयक्तर्हेव दुःखविनायवा। तेनि स्विदेवात्तनेत्वयमस्ये तुष्टा क्रियाप्रसिन्नपरब्रह्मरूपत्वात् अनएवमा किशेषविर्येषमान् अमानिने अभिन्नमितनदेष्ट। तिखेद नस्यपरमेश्वरस्य मदीया मातुषीकस्याकश्चमोपासादिति कुत्रादिमा दातुमनिच्छन्न पितलंबध लोकेनकहत्वान्।

चितात्मकत्वात् तेनवकचस्थिमृष्या शिवापदेशो ह्यशिवो मतो मम तज्जनप्रिय यप्यतिम मध्यन्तानातनमोमात्रात्मकात्मनो ।१५ तस्मात्मात्मनात्मायनदृष्टो वायदुर्हृदे दत्तावनस्यात्मा- भीचोदिते परमे शिना ।१६

पृज्जायेस न हेतमात्रे दृष्टानः नहीनत्वेपूर्वोपरस्य वचन निर्दिशायति । पनदुक्तानवनियथाकश्चित्सुहात्म वेदमर्थलोजनदद्या तिमद्दादिति त्रिनाया सेख्यिलादि सर्वे विडवनमात्रमितिसयमे क्षाहू तमत वदिति अथात्मनात्सेजनस्वात्रकिव नास्ति त्रिवीयस्मान् अमस्तोमतजनप्रिय इतिचछेद् पवि अथेमन्तानामितिनकवासत्तमाहू ता महाना पिदोषमयनीया- पातीतिनष्टानामपरोच्चश्रुविर्यस्मानः दुष्टय मतिमखानुकथा इतिहृतमनीयस्य मदुर्हृदेन तस्मैवनेतिहृदेत्र ह्रलोका कातत ज्ञानयादिकपरिसमदग्ने सख्ये ।१६

यसो हेतोर्मे देव यतो विमेषा नक्षत्रं तस्या अप मद्दा स्वाहि । तदेवाख्या तुषित ह्रिया मय स्तो निपु रेतिस मेता आस न् । अथ वि
च्छद्वा मिति त्रिपः । महु तस्द मह ती सना । [illegible] मिति त्रिम [illegible] निमे स्मा । अथ आक्रोशेव देशा नाम पूर्वमेव निषय मुपविष्ट मूढं
त्रिवाद नाह नः निःमासु ख्यानाचि भिरक्ष ना द र । नाम् ना [illegible] सह मूका मव क यथा जव तिम या [illegible] विद्वि [illegible] । एव चन श्रुत्या
ता ज्ञाना न मकरा ज न बुव न । [illegible] नु वित कि या [illegible] न [illegible] ने ति प्रतिष्ठि ना । [illegible] देवा [illegible] । यह स्मात विद्या

एतद्वाख्या ह्रि मे ब्रह्म नजा मातुः श्वशुरस्य च । विद्विष कयन प्राणस्त स्तेज स्वजान् सती ॥३॥ मे त्रै मव या
नपुरा वि श्वस जां त मि स मेला । परमर्षय । न था मव रा णाः सर्वे साधु मा मु नयो गत य ॥४॥ तत्र स वि ष्ट मृषा
वीद्द्वा कोमि व रीविषा । श्राम मर्म वि ति भि रं कुर्वे त तन्माह त्सदः ॥५॥ तत्र नि ष्ट न स दस्या ते स वि लेमि
सहामय ॥ ततो वि सर्जं म सर्वे च नजा सा ह्रि म चे त सः ॥६॥ स ब स स्य नि निर्दे शी भ ग वा न् साधु सत्त म । अ
ज लो क गुरुं नत्वा विप सा ने द्दा ज्ञया ॥७॥ आ [illegible] भि व यं मुद्दं दृष्ट्वा भा मू मा त्तं दना हृ तः ॥ उवाच वाम वक्त्रः ।
सोम नि वी स्य दहन्निव ॥८॥ श्रूयतां ब्रह्मर्षयो मे सहु दि वा । सहामम ः साधूनां तु प ती हृ तं न ज्ञाना न्न
च मम सा त ॥९॥ अथ ये तु लोक पाला नां [illegible] नि र पत्र प । स [illegible] भिः ये ष्वा ये न तत्र मि न तु मि नः ॥१०॥
एष मे शि ष्यतां प्राप्तो य न्मे दुहितु र ग्रहीत् । पाणि विप्राग्नि मुखत सा वि श्वा द्व साधु वत् ॥११॥ मृ गी ला मू
ग त्रा वा ल्या ः पा णि म र्कट लो च नः । प्रत्युत्थाना भि वा दार्हे वा चाप्य कृत नो चितं ॥१४॥ लुप्त क्रिया या शु
चये मा नि मे भि न्न से त वे ॥ आरनि [illegible] ष दो वा लां शू द्रा ये वो श्रु त्तीर्म मृ ॥१५॥ प्रे ता वा से षु घोरे षु प्रे तै र्भू
तै स मकृ मा वि भी तु ला या मेदु हितु मा णि म ग्रहीत ॥१६॥ मृ ग ज्ञा ब स्य हु रि णा बाल स्या [illegible] वा क्ति री य स्मा जुगु प्सा नाभि का दा
हि म स्थि उ चि त स्मनी न ना ना पि ना क शेत ॥१२॥ अन र्हा य क स्मा द ना ह्र स तु न मा न स्मा द्द हृ त मि या वे ति सा धि स्त्र तु र्नि [illegible] वे द
व द्द दां शा ॥१३॥ प्रे ता वा से षु घोरे षु प्रे तै नेषु मु ता वि की र्णि के शाय स्म ॥१४॥ [illegible] नमो गा व ने वा मु दे नाय न मि नम ॥

मार्कण्डेय [illegible]

श्रीमद्भा० चतु० ८४

न तु संसृतिनिर्वृत्तिर्वैराग्यपूर्वकात् ज्ञानादेव न तु भक्त्या तदाह वासुदेवे इति सध्रीचीनेन समीचीनेनाकारेण ॥ ३७ ॥ [illegible] तदाह ॥ सतु अच्युतकथाश्रयः [illegible] आश्रयः स्यात् तदाह ॥ शृण्वतः श्रद्दधानस्य च ॥ ३८ ॥ [illegible] यत्रेति भगवतो गुणानुकथने श्रवणे च व्यग्रं सक्तं चेतो येषां ते ॥ तत्र तु साधुसमागमं विना संसारमेव हरिकथा विना [illegible] ॥ [illegible] मधुभित् [illegible] अविरतसपीयूषं तदेव [illegible] ये [illegible] इत्यर्थः ॥ [illegible] ॥ [illegible]

वासुदेवे भगवति भक्तियोगः समाहितः ॥ सध्रीचीनेन वैराग्यं ज्ञानं च जनयिष्यति ॥ ३८ ॥ सोऽचिरादेव राजर्षे स्यादच्युतकथाश्रयः ॥ शृण्वतः श्रद्दधानस्य नित्यदा स्यादधीयतः ॥ ३९ ॥ यत्र भागवता राजन् साधवो विशदाशयाः ॥ भगवद्गुणानुकथनश्रवणव्यग्रचेतसः ॥ ४० ॥ तस्मिन्महन्मुखरिता मधुभिच्चरित्रपीयूषशेषसरितः परितः स्रवन्ति ॥ ता ये पिबन्त्यवितृषो नृपगाढकर्णैस्तान्न स्पृशन्त्यशनतृड्भयशोकमोहाः ॥ ४१ ॥ एतैरुपद्रुतो नित्यं जीवलोकः स्वभावजैः ॥ न करोति हरेर्नूनं कथामृतनिधौ रतिम् ॥ ४२ ॥ प्रजापतिपतिः साक्षाद्भगवान् गिरिशो मनुः ॥ दक्षादयः प्रजाध्यक्षा नैष्ठिकाः सनकादयः ॥ ४३ ॥ मरीचिरत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ॥ भृगुर्वसिष्ठ इत्येते मदन्ता ब्रह्मवादिनः ॥ ४४ ॥ अद्यापि वाचस्पतयस्तपोविद्यासमाधिभिः ॥ पश्यन्तोऽपि न पश्यन्ति पश्यन्तं परमे

टी० अ० २९

तादिः सावधाने कर्णैर्येता सन्ति न पिबन्ति सेवन्ते [illegible] स्पृशन्ति [illegible] ॥ ४० ॥ [illegible] कथा [illegible] ॥ ४१ ॥ [illegible] प्रजापतिपतिर्ब्रह्मा ॥ ४२ ॥ मदन्ता अहं ॥ ४३ ॥ [illegible] तेषां ते ॥ ४४ ॥ वाचस्पतयः [illegible] ॥ श्री

सगवते नमः देवाय ॥

नवेषामा। सुकादि तिम्रायकान्तो भूमिप्रोयेषुदुःखमुदर्कं सुखफलयेषु क्रियया आयासो येषु ता न सोऽहिता नतम शोको
त्कटो येषु ता नूदृशा हि तिष्ठे यः ॥२०॥ तो मयं न पु सकामधा कर्मगुणकर्मगुण न निक म ॥२१॥ नेषु देवन सेन सुखदुःखे शोकजो
भिन्नदृष्टा नमा द्विजा मप मधपरीतो आम सार नेवा स्याद्‌ देह तेन ता कामव्यापो आयोयस ॥२२॥ न तु न हि सुखस सन नवा
न दुःख सा सप्रति कार सन यानी काननो हियवत सा ॥ दुःखे विश्लिनाद् दुःखसप्रती कार आ ॥ सा वे सुख सप्र ति क्रियानथा
पिनि विधे षु दुःखे षु मध्यात् कन्तरेण विषु स्ने न मनछ देो वियोगो नास्ति ॥ तथा प्रति क्रिया एाम पि दुःख सूपता हि तिसहगणमाह थ

सुकामसकामनूविहितान्सोकामाभोतिकहिंचित् ॥ दुःखोदर्कान्‌ क्रियायेषां समः शोकोत्कटा
नकचित् ॥२०॥ कचित्सुमान्‌ कचित्स्त्रीक चित्तो भयसंधधीः ॥ छिद्रोमतुष्यतियेभ्योयथाकर्म
गुणैंनवः ॥२१॥ कुसरीतोयथादीनः सारमेयोगृहंगृहं ॥ चरन्विंदतियद्दिष्टं दंडमोदनमेववा ॥२२॥
तथाकामाशयोजीवउच्चावचपथाभ्रमन् ॥ उपर्यधोवामध्येवायाति दिष्टं प्रियाप्रियं ॥२३॥ दुःखे
ष्वेकतरेणापि दैवभूतात्महेतुषु ॥ जीवस्य नव्यवच्छेदः स्याच्चेत्तत्तत्प्रतिक्रिया ॥२४॥ यथाहिपुरु
षोभारं शिरसा गुरुमुद्वहन् ॥ तंस्कंधेन सआधत्ते तथा सर्वाः प्रतिक्रियाः ॥२५॥ नैकांततः प्र
तीकारः कर्मणां कर्मकेवलं ॥ द्वयंह्यविद्योपसृतं स्वप्ने स्वप्न इवानघ ॥२६॥ अर्थेह्यविद्यमाने
पि संसृतिर्न निवर्तते ॥ मनसा लिंगरूपेण स्वप्ने विचरतो यथा ॥२७॥ अथात्मनोर्थभूतस्य यतो
नर्थपरंपरा ॥ संसृतिस्तद्व्यवच्छेदो भक्त्यापरमयागुरौ ॥२८॥

याहीति ॥२३॥ दुःखमूलत्वात्प्रतिकर्माणि आदिकर्मणि निवर्तन इत्याह ॥ नैकांतत ... कर्मणां कर्मकेवलं ज्ञानरहि
तं न ... विद्याउपसृत ... नो विरोधात् ... निवर्तकत्व ... स्वप्ने ... दृष्टान्त ... विना यथा ...
ज्ञानं केवली सार्थे ॥२७॥ ... अविद्याजनितसंसारनिवर्तकं ... देहादेरध्यस ... तन्निवर्तनं ... सेन ... ॥ अथैतल्लिंग
वेण ... प्रोक्तेन ... देव ... प्रकार ... न निवृत्तिप्रकारमाह ॥ अथात्मनः ... सार्थ ... न ... ॥ यतो ... ज्ञाना ...
आनन्दं परंपरा ... संसृतिर्न ... तस्य ... छेदो गुरु ... वासुदेवे भक्त्यैव ॥२८॥

श्रीमद्भा०
चतु०
३९

अविद्यअविद्येकिनमायुषितेदेहानरगतिगृहमेधीयवर्म्मे गृहधर्मे अपिकिंनेष्यतिअनुवर्त्तेयिष्यतिगुणंमेतन्नय नीवीरसूः पुत्रवती किंचभर्ता विरहमसहमाना अरिष्यसि वेसर्थे ॥२०॥ नविद्यते परमयनमाश्रयो येषां अपरायणा पुत्रा कथाश्रूयकापरआया: कस्मा निलानीयेषां ॥२१॥ आतदर्हणम ... तस्मा ... ॥२२॥

सवो भयनिमाविद्वसुपितेशोककर्शिता । वर्त्तेत गृहमेधीयं वीरसूः पिते सति ॥२०॥ कथं नु दारकादीनादारिकाश्चापरायणाः । वर्तिष्यंते मयि गते भिन्ननाव इवोदधौ ॥२१॥ एवं कृपणया बुद्ध्या शोचंतमतदर्हणं । गृहीतुं कृतधीरेनं भयनामाभ्यपद्यत ॥२२॥ पशुवद्यवनैरेष नीयमानः स्वकं क्षयं । अन्वद्रवन्ननुपथाः शोचंतो भृशमातुराः ॥२३॥ पुरीं विहायोपगत उपरुद्धो भुजंगमः । यदा तमेवानुपुरी विशीर्णा प्रकृतिं गता ॥२४॥ विकृष्यमाणः प्रसभं यवनेन बलीयसा । नाविंदत्तमसाविष्टः सखायं सुहृदं पुरः ॥२५॥ तं यज्ञपशवोऽनेन संज्ञप्ता येऽदयालुना । कुठारैश्चिच्छिदुः क्रुद्धाः स्मरंतोऽमीवमस्य तत् ॥२६॥ अनंतपारे तमसि मग्नो नष्टस्मृतिः समाः । शाश्वतीरनुभूयार्तिं प्रमदासंगदूषितः ॥२७॥

न तदाअनुपथा प्राणा इंद्रियाणि च तथा चक्रुरिति । तमनुत्क्रामंतं प्राणोऽनूत्क्रामति प्राणमनूत्क्रामंतं सर्वे प्राणा अनूत्क्रामंतीति ॥२३॥ प्रकृतिं महाभूतात्मतां ॥२४॥ नाविंदत् न सस्मार पुरः पूर्वसखायमीश्वरं ॥२५॥ अदयालुना काम्यकर्मसु ये संज्ञप्ता हता अमीवं पापं क्रौर्यं वा ॥२६॥ शाश्वती समा आर्त्तिमनुभूय ॥२७॥

कालकन्ययाहेतुभूतया यातयामान् भुक्तभोगानपि कामानभिलषन् विगता आत्मनो गतिः पारलौकिकी ऐहिकी च यस्य पुत्रा-
दिस्नेहस्य वशः ॥ ९ ॥ निजापायः ॥ एवं सति राजा पुरंजनो हातुं प्रचक्रमे प्रक्रान्तवान् अनिकामतः अनिच्छयापि ॥ १० ॥
॥ ११ ॥ सपरिच्छदः सपरिवारः कुटुंबिन्या सह कौटुंबिकः कुटुंबिनी सहितः सान्वयः पुत्रादिसहितः ॥ १२ ॥

कामानभिलषन् दीनो यातयामांश्च कन्यया ॥ विगतात्मगतिः स्नेह पुत्रदारांश्च लालयन् ॥ ९ ॥
गंधर्वयवनाक्रांतां कालकन्योपमर्दितां ॥ हातुं प्रचक्रमे राजा तां पुरीमनिकामतः ॥ १० ॥ भयनाम्नो-
ऽग्रजो भ्राता प्रज्वारः प्रत्युपस्थितः ॥ ददाह तां पुरीं कृत्स्नां भ्रातुः प्रियचिकीर्षया ॥ ११ ॥ तस्यां संदह्य-
मानायां सपौरः सपरिच्छदः ॥ कौटुंबिकः कुटुंबिन्या उपातप्यत सान्वयः ॥ १२ ॥ यवनोपरुद्धायत-
नो ग्रस्तायां कालकन्यया ॥ पुर्यां प्रज्वारसंसृष्टः पुरपालोऽन्वतप्यत ॥ १३ ॥ न शेके सोऽवितुं तत्र पुरु-
कृच्छ्रोरुवेपथुः ॥ गंतुमैच्छत्ततो वृक्षकोटरादिव सानलात् ॥ १४ ॥ शिथिलावयवो यर्हि गंधर्वैर्हृतपौ-
रुषः ॥ यवनैररिभी राजन्नुपरुद्धो रुरोद ह ॥ १५ ॥ दुहितॄः पुत्रपौत्रांश्च जामिजामातृपार्षदान् ॥ स्व-
त्वावशिष्टं यत्किंचिद्गृहकोशपरिच्छदं ॥ १६ ॥ अहं ममेति स्वीकृत्य गृहेषु कुमतिर्गृही ॥ दध्यौ प्रम-
दया दीनो विप्रयोग उपस्थिते ॥ १७ ॥ लोकांतरं गतवति मय्यनाथा कुटुंबिनी ॥ वर्तिष्यते कथं
त्वेषा बालकाननुशोचती ॥ १८ ॥ न मय्यनाशिते भुंक्ते नास्नाते स्नाति मत्परा ॥ मयि रुष्टे सुसंत्रस्ता भ-
र्त्सिते यतवाक्भयात् ॥ १९ ॥

यवनैरुपरुद्धमायतनमाश्रयो यस्य पुरपालः ॥ १३ ॥ पुरुकृच्छ्रः पुरुवेपथुश्च यस्य सः सानलाद्वृक्षकोटरादिव ॥ १४ ॥ दुहितॄः
दीनः ध्यायन् तुष्टः स्वीकृत्य जामयो भगिन्यः स्वत्वमात्रेण अवशिष्टं भोगासमर्थमित्यर्थः प्रमदया हेतुना दीनः सन्
ततश्चिंतामेवाह कथं त्वेषा वर्तिष्यते इति ॥ १९ ॥

न

अनकालितात्मा [illegible] विदर्भस्य [illegible] परमस्मिन् प्रकरणे एतावदेव [illegible] [illegible] पांड्या [illegible] पूर्वोक्तेनैव [illegible] मलयध्वजेन [illegible] [illegible] विदर्भस्य [illegible] [illegible] राजसिंहस्य [illegible] राजन्ये [illegible] मलयोपलक्षिते [illegible] [illegible] महाभागवतस्य [illegible] नामहेतुनिपातः [illegible]

तामेव मनसा गृह्णन् नवचूतवमदोत्तमा ॥ अनंतरं विदर्भस्य राजसिंहस्य वेश्मनि ॥ २० ॥ उपयेमे
वीर्यपणां वैदर्भीं मलयध्वजः ॥ युधि निर्जित्य राजन्यान् पांड्यः परपुरंजयः ॥ २९ ॥ तस्यां स जनयांचक्रे
आत्मजामसितेक्षणां ॥ यवीयसः सप्तसुतान् सप्त द्रविडभूभृतः ॥ ३० ॥ एकैकस्याभवत्तेषां
राजन्नर्बुदमर्बुदं ॥ भोक्ष्यति यद्वंशधरैर्महीमन्वंतरं परम् ॥ ३१ ॥

[illegible] अनंतरमिति [illegible] सप्तसुतान् [illegible] द्रविडभूमिपालकान् [illegible] [illegible] ॥ अत ऊ
र्ध्वे सप्तद्वयमेदैः [illegible] [illegible] ॥ ३१ ॥

आगस्त्य आगस्त्यमुनिः [illegible] दुहितरं [illegible] सुपर्णे मेन [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] इध्मवाह [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] मुनिः [illegible] दृढच्युत [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

आगस्त्यः प्राक् दुहितरमुपयेमे धृतव्रता ॥ यस्यां दृढच्युतो जात इध्मवाहात्मजो मुनिः ॥ ३२ ॥ विभज्य तनयेभ्यः क्ष्मां राजर्षिर्मलयध्वजः ॥ आरिराधयिषुः कृष्णं स जगाम कुलाचलं ॥ ३३ ॥ हित्वा गृहान् सुतान् भोगान् वैदर्भी मदिरेक्षणा ॥ अन्वधावत पाण्ड्येशं ज्योत्स्नेव रजनीकरं ॥ ३४ ॥ तत्र चन्द्रवसा ताम्रपर्णी वटोदका ॥ तत्पुण्यसलिलैर्नित्यमुभयत्रात्मनो मृजन् ॥ ३५ ॥ कन्दाष्टिभिर्मूलफलैः पुष्पपर्णैस्तृणोदकैः ॥ वर्तमानः शनैर्गात्रकर्शनं तप आस्थितः ॥ ३६ ॥ शीतोष्णवातवर्षाणि क्षुत्पिपासे प्रियाप्रिये ॥ सुखदुःखे इति द्वन्द्वान्यजयत् समदर्शनः ॥ ३७ ॥ तपसा विद्यया पक्वकषायो नियमैर्यमैः ॥ युयुजे ब्रह्मण्यात्मानं विजिताक्षानिलाशयः ॥ ३८ ॥ आस्ते स्थाणुरिवैकत्र दिव्यं वर्षशतं स्थिरः ॥ वासुदेवे भगवति नान्यद्वेदोद्वहन् रतिं ॥ ३९ ॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तामापूर्ण्ये सलिले [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] विद्यया [illegible] साधन [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] वासुदेवे रति [illegible] [illegible] देहादिकं न वेद ॥ ४० ॥

अबधुपतिरहितत्र ऋषिरासिव ४३ तत्रनघुम अधार्मिकद्धात्रिसेशीपि ४८ अनुवर्तयत्नुवर्तयामास ४४ तस्या निधाय आश्रित्य दानवादीष्य चेप ४७ पूर्वतर अनादिरेष्वरं संबाधासुपर्णं विनिश्चते मात्रा छिपवा क्षेनसबोध यत्न्पश्यस्स यूथे वासि अधीस्टेष्ट पूर्वविचवर्षे ४२ अद्युपिमानजाना सितथा ऽप्यात्मानवमविज्ञातसखत्रविज्ञात कश्चिन्मेसरवासंदिशेन किमर्थमसावशतिपुरुषनिर्दिश्य धाकर पुरुतस्मरणा असस्यमारयत्नुस्वविद्योगहतमनर्थमाह हिता तिसर्वे यदुनि पद्स्या

आत्मानं शोचती दीनमबंधुविलापाश्रितिः सना वासिंच विपिने सुस्वरं प्ररुरोद सा ॥४७॥ ग्रा हीतिश्वराजबेंड्मामुदधिमिखला दसुम-हातेनबंधको विमतीपानुमहेश्वि ॥४८॥ यदवं बिलपती बाला विपिनेनुगतापति । पतिता पादयोर्जन्तुर्मदलकृ एप वर्तयेन ॥४९॥ चिन्नितिदाम मयी चि ता तस्यापत्तुः कलेवरं आदीपचानुमरणे विलयंती मनोदधे ॥५०॥ तत्र पूर्वतर कश्चित् सखा ब्राह्मण आत्मवान् सात्वयन्नुवल्लुनामात्रा तामाहरुदतीमिशुः ॥५१॥ कात्वं कस्यासि को वायत्रा यानोयस्त्रशोचसि जानामि किंसरवायमां येनात्रे विचय मोह ॥५२॥ अपिस्मरसि चात्मानमविज्ञातसखंसखे । हित्वामां पदमन्विच्छनशोमनोगरतोगतः ॥५३॥ हंसावहञ्चवचाद्यमसखायो मानसायनौ । अभूतामन्नवोकः सहस्रपरिनसतान् ॥५४॥ सतविहायमावधोगतोग्राम्यमनि र्मेही म । विचरन्दमजाक्षी कयाविनिर्मितंस्त्रिया ॥५५॥ पंचारामनवद्वारमेकपालं त्रिकोष्ठकं षट्कुलंपंचविपणंपंचप्रकृतिस्त्रीघवमाघ ॥५६॥

न ५३ हसोस्त्वोमानसहृदयमयन यथो कथापदीमानसेसरसिस्थितोयस्त्रि एमवनूतानातो श्रोकोगृह आतरासि नैव वाघा दृव्यार्थे सहस्रपरिवत्सरानुमहाप्रलयोआवत्त ५४ हेवधो याम्येसुरवमतिर्यस्त्रियामा ययापवारमा दवसुना नियमितवत् काराणि मांघाठिका णोयस्मिन एक आण मालोयस्मिनस्त्री प्रिपुरिव मलेवासिको ह्यानेप्राकाराच्य स्मिन् स दृग्नानेन्द्रियमना सिकुला त्रिकर्तृष्टविषयसमर्पका व पिओोयस्मिन्पचाविपणास्वृह कर्मेन्द्रियाणि यस्मिन्पचभूतानिप्रकृतिः उपादान कारणं यस्य स्त्रीबुद्धिरेवधव पति स्वामिनी यस्मिन् ५६

स एव वर्त्तमान आत्मा आत्मानं विधाय अस्मात् उपरराम। कथं विधाय अतिरिक्तत्वेन कुतः आपकत्वाद्देहादिप्रकाशक-
त्वेन न तु देहाद्याकारो विमर्शो निराकारत्वात् अहं ब्रह्मास्मीति विमर्शो ... अयमेव विमर्शो नाभाव...
करणं ह्यति साच ... मम ... इति ... प्रतीतेन अतिरिक्तमात्मानं ... तदधमाऽश्व...
विधाय ... साक्षाद्धरिरेव ... गुरुस्तेनोक्तेन सर्वतोमुखत्वात् ... स्फुरता ... ब्रह्मे-
...संसारी ... ब्रह्मणि ... उपरराम निवृत्तिः। ...ति...

समायुक्तं तथात्मानं अतिरिक्तं न यात्मनि। विहाय स्वपरं दृष्ट्वा मर्त्यं सात्त्विकं विरराम सः॥४०॥ सा-
क्षाद्भगवतोक्तेन गुरुणा हरिणा नृप। विशुद्धज्ञानदीपेन स्फुरता विश्वतोमुखम्॥४१॥ परे ब्रह्मणि
चात्मानं परं ब्रह्म तथात्मनि। वीक्षमाणो विहायेक्षामस्मादुपरराम ह॥४२॥ पतिं परमधर्मज्ञा वैद-
र्भी मलयध्वजं। प्रेम्णा पर्यचरद्धित्वा भोगान् सा पतिदेवता॥४३॥ चीरवासा व्रतक्षामा वेणीभूत-
शिरोरुहा। बभावुपपतिं शान्ता शिखा निर्वाणमग्निवत्॥४४॥ अजानती प्रियतमं यदोपरतमङ्गना-
ना। सुस्थिरासनमासाद्य यथापूर्वमुपाचरत्॥४५॥ यदा नोपालभेताङ्घ्रावूष्माणं पत्युरर्चती आ-
सीत्संविग्नहृदया यूथभ्रष्टा मृगी यथा॥४६॥

... भगवदाराधनस्योपरमः ... वे विमृशेत् ... ब्रह्मतामनि। ... आत्मा ... आह
साक्षादिति ... उपरराम ... पतिं ... किंचिन्मात्रं ...
... तत्र ... स्फुरता ... परमात्मनि ... विश्वतोमुखं ...
...प्रेम्णा ... चेतिकर्मैव वचनीयं ... ...
...तदानीमपि सुस्थिरमासनं ... यथापूर्वमसेवत॥४५॥ यस्तु ... नी-
यदा ... पत्युरूष्माणं नापश्यत्॥४६॥

कमत्रि रोपरी ज्ञार्थी मायस्यांनेनोपसहन । स्त्रीसंगतो मनश्चीत्रासंगा स्मृतिरिति स्फुट । [illegible] आत्मा विद् । [illegible]
लिंगं तिवेतनीकरोतीत्यर्थः । [illegible] पुरंजनस्य नानीति पुरंजन [illegible] नवतिशक
आद्यः पादायस । ७ अविज्ञात शब्देनाहृत अतोय सखेश्वरः अविज्ञा तनामनिरुक्तिर्येनास्मात्तु [illegible] गेनन

। प्राचीनं बर्हि [illegible] । [illegible] नैसम्यग्वगम्यते । [illegible] विज्ञानंनिनवयंक
मेमोहिता ॥ ९ ॥ [illegible] ॥ पुरुषपुरंजनं विद्याद्यद्यनक्त्यात्मनः पुरम् । एकद्वित्रिचतुष्पा
दं बहुपादम पादकं ॥ १० ॥ योविज्ञातो हृतस्तस्य पुरुषस्य सखेश्वर । यन्न विज्ञायते पुंभिर्नामभि
र्वा क्रियागुणैः ॥ ११ ॥ यदा जिघृक्षन्पुरुष कार्त्स्न्येन प्रकृते र्गुणान् । नवद्वार द्विहस्तांघ्रि तत्राम
नुत साध्विति ॥ १२ ॥ बुद्धिं तु प्रमदां विद्यान्ममाहमिति यत्कृतं । यामधिष्ठाय देहेस्मिन्पुमान्भुं
क्तेऽक्षिभिर्गुणान् ॥ १३ ॥ सखाय इंद्रियगणा ज्ञानं कर्म च यत्कृते । सख्यस्तद्वृत्तयः प्राणः पंचवृत्ति
र्यथोरगः ॥ १४ ॥ बृहद्बलं मनो विद्यादुभयेंद्रियनायकं ॥ पंचालाः पंचविषया यन्मध्ये नवखं पुरं ॥ १५ ॥
अक्षिणी नासिके कर्णौ मुखं शिश्नगुदाविति । द्वेद्वे द्वारौ बहिर्याति यस्तदिंद्रियसंयुतः ॥ १६ ॥ अ
क्षिणी नासिके आस्यमिति पंच पुरः कृताः । दक्षिणा दक्षिणः कर्ण उत्तरा चोत्तरः स्मृतः ॥ १७ ॥ पश्चि
मे इत्यधो द्वारौ गुदं शिश्नमिहोच्यते ॥ खद्योताविर्मुखी चात्र नेत्रे एकत्र निर्मिते । आत्मा पविभ्राजित

विज्ञायते ॥ १८ ॥ नलिनीनालिनी नासे गंध सौरभ उच्यते [illegible] प्राणो मुख्या विपण वाग्रसविद्रस [illegible] ॥ १९ ॥
[illegible]
[illegible]

स्वयमेवेभसो कथ्यते ये क्रियार्थे इतिसूत्रकुलमिति च मूलं च एकधाऽऽमितिच समस्ता सभा त्योर्थ ५७ सूता नित्यश्च अयाथ
कृति तया दानयस्थ तीय मिलस्य भस्मा नज्ञा क्रिया न्यायसमत छन्दः सन्निसर्थ । ५८ समुत्थश्चानिवृत्तसूत्रेन विद्या नित्यानिवृत्तासे
मृतियेसा ५९ । नतु यदिदानि नल मिति चतुर्थि सुख लानि नवमारि पुष्येय सकृद्यासितरणा प्रभु पूमास पूर्वज नानिधदमस्था इद
नाचसती शेषा क्रियस्य नमनसे एयस्मात्या अनलम यस्य पिन स्तुति नाभि सस्मादानाहसे शुद्धी श्वावसीवे स्वभावा ॥ नित्यस्त पंचयन

यं चैं क्रियार्थो श्वारामाः मारः ज्ञाणा नवकृतो ॥ तेजो बन्ना निकोष्टा निकुलमिक्रियसंग्रहः ५९ ॥ विष
ए स्तक्रिया ज्ञानिर्मूलप्रकृतिर वश्या । ज्ञानस्य भीरु पुमान त्रय विद्योना नवुध्यते ६० ॥ न स्मिस्त्वं राम
या सु होरम माणो श्रुत स्मृतिः ॥ नत्ता दीर्घ सो दृशं पापीयसी मिनो ॥ ५ न नलवि दर्गं दुहिता
नाथं वीर-सुहृन्मा । नपति स्वपुरं न न्यासो नानु सुखे मथा ॥ ६१ ॥ मायाहीयमा मृयासु थायसुमांसस्थि
यं सती ॥ प्रसनेनो नय थयेहसो पत्या न थोगिनि ॥ ६२ ॥ अहं न वा न वा न्यस्त्वलमेवा हृ बिचस्त्वमोः
नेनो प्रजंपति कव यः क्रिर्वजानु मनागपि ॥ ६३ ॥ यथा पुरुष श्वा त्मा न मेकमादर्शे नक्त्रमोः ॥ सिधा
मूलमवे क्षितन थो ना तर माव यो ॥ ६४ ॥ एवं समान सोहंसो हंसे नप्रतिनो ॥ मितः स्व स्थ नवानिसारि
एन श्रा भाषपुनः स्मृतिं ॥ ६५ ॥ वहिं श्मनेन दमा सेथा रो ह्यामदर्शितं ॥ यस्तरो ह्यु प्रियो देवी नग
वानविश्वनावन ॥ ६६ ॥ इति श्री योगवाशिष्ठे महारामायणे चतुर्थ स्कंधे ना म ॥ ॥ श्री विश्वेश्वरा यः ॥ ९७ ॥

समयपदार्थे को श्रि देवो नि क मा ह भक्तमेव न वा न्ययचार नार मति न वाम्य इति मति हारीप वेदा शकानिशय्य क्रिमनारस्य माहि
ग कथ्य मभक्तो र तलमनेका ना द्विधर्मेति दर्शे ह । यमि ति श्रात्मा नदेह मा धर्मो मिमेल महानस्थि स्यानेहोन यस्य भक्त क्रियम यिपवी न
नि श्रा नि वो पाधि कतो धर्म मेदे कृस्थर्थ ॥ ६७ ॥ तया नि चारे ण ई त्र वर नियोग न ॥ ६८ ॥ कथा नामि ति बुद्धि मार्थ तिन हिं स्व मिति पा
रो हे ये एराज क था मि वि एत त्र है हि मथ स्माना हैयः कृतिषमुषे ॥ शविरा ॥ ९७ ॥

तामेइति आस्मा अवधुनोतीसवधूतो वाबु तदाामकेनो। ब्रुसेनस हिकस्थान स्वात्म ग्राणो ऽवधूत- आस मिति आस्मा र सत्र विपण मितद्‌समत्र रसना त्रात्र निर्द्दिष्ट स्वरसा विदित्य नुवाद-। रमइ तिआरमा रस भि क्रियमिमशे अविपणी वाग्रसविज्ञ म इसेन याव- अस्तराधिक्य मार्षे तान्तदो ॥१२॥ अथ अन्ने ॥१०॥१३। सामक मित्यस्ता नुवाद-। यामिर्णा र तिरिति तस्सा आत्मवाय इति ॥१४॥१५॥ विषू चीन पक्षा सोऽनुवादो। विषूचीरिति तिन कृमेमे गोसुपोस्तम सत्तरजोविसर्ग्गद्धमा हि सीमध्यटी।

नलिनी श्रोणि नीलासे गंधः सोरव्यं तृ मते। प्राणेषु भूति सुरव्यं संवित्पणी वा यस विक्रमः ॥१२॥ प्रा पणी मव बाहो ते चित्र मेधा मनूहृदने। पित्रहृदये ह्रियो· कर्णे अन्तरो देवगुह्यःस्मृतः ॥१२॥ घ्राह्संचनि हतं च शास्त्रं यचाल्ससंहितं। पित्रयानं देवयानं श्रोत्रात्मुनयवरद्धजेन्तु ॥१३॥ आसुरी मेदुम वांग्‌ घ्रा मे वायोया मिएंरति-। उपस्थोदुमेढ्र- प्रोक्तो निःश्रेष्ठिर्गुदं उच्यते ॥१४॥ विश्रासं नरकं पायुर्मुं अ कोऽमौतुमेस्मृणु। हस्तपादौ सुमानन्दमा त्या यु कोया निकरोतिच ॥१५॥ अंतः पुरस्य हृदयं विषू चिमे मनउच्यते। तन्मोहंप्रसादस्ताह बंधा मो नि तन्नु ऐ-॥१६॥ यथा यथा विक्रियतेगुणा क्रौवि करोति मा। तथा तथोपद्रष्टात्मा तत्वृत्तीरनुकार्यते ॥१७॥ देहोरथस्ति इन्द्रियाश्वः संवत्सररथोगा ति-। द्विकर्मचक्रस्त्रिगुणः अष्टः पंचासुबंधुरः ॥१८॥

इत्येसादेरर्थसंगृह्या हृयथा यथा बुद्धि सूत्रेविक्रियते जायते विकरोति वाद्‌ड्रिया क्रिया शिल सयतित सायुपेर मेलो लिमक्त्रा त्मानथा तथा तसा हनी दर्शन स्पर्शे मादा केवल सुपद्रष्टेव सन्नव लादनुकार्यते ॥१७॥ आस्रा मिति नचा चेष्टेसवत्सर स्येवाध निद्धृतोरथो वेग- उता । तोऽथस्य सेव त्सररथ वस्तुतस्तु आनि स्वप्रशरीरादेर्षु भावेन विप्लवमेव तदे आ तरग सालावात पा लोतरे संवत्सर स्तुतस्तं तं ब्रुयवाता त्मा गनिर्श्लेषे निधी बमि सम्यक्‌ त्मानारदे भक्ताधित्रक्रमित सम्यक्‌ चाद्विकर्मेत्यक इतिनिगुण अनइतित्रिवेणु पदमात्मा ॥१८॥

पंचसूत्र रयामि सेतन्नासंक्षेपसे क्रियार्थं प्रक्षेप इति ॥१९॥ पंचक्रिये सूत्रा विनोदमि वामाध्येन विषयसे वाकरोतीति पंच ॥ मृषा विनोदकृत् अनेन नवकार मृगयानतेमा दिग्ग ॥१०॥ अरिका कापरिक्रमणे ॥२०॥ अमिनीत्वे अपहेला कानाम्ना ॥२१॥ वरा संचारिणः सूतानां मुपसर्गे पीडाया आश्रयीतो मृगदेहः ॥ रक्तोविवेकेन अन्यस्मिन्निति दुःखमभवपाता नरे भूतकृता ॥ अस्य अनेन प्रकारेण निरुपणम् इत्यादि शिष्यबमा व्यातृ ॥ अविनो कृष्ण प्रतिवेशाद् निर्गमनेदान ॥१॥ आरंभयसे

मनोरत्रि बुद्धि सूक्ष्मिहन्नीडार्थं बहुमर ॥ पंचक्रियार्थे प्रक्षेप समधातु बहु अक ॥१९॥ आकृति विक्रमो या होमृगा नक्तं प्रधावति ॥ एकादशे क्रिय बमू पंचसूत्रानि विनोदस्त ॥२०॥ संवत्सरः अंडवे या कालाये नोपलक्षित ॥२१॥ तस्माद्धा मीहुगं ब वो गंध ओ बय स्मृता ॥ हरसायुः परिक्रा अपशुतर रात्रत्रयम ॥२२॥ काल कन्या जस सा आ ओ कस्तं भामिनं इति ॥ ससर्गं जगृहे मृतः कृ यार्थं यमने ज्वर ॥२३॥ आध यो आध मस्त प्रसेनि कायव नाश्वरा ॥ सूजो पसगों शुर य ॥ सज्वारो द्विविधो ज्वर ॥२३॥ एवं वकविधे कुर्दे दैवं मूतात्म संजवेः ॥ किरूप मानः शतं नवे देहे देहीत मोह तः ॥२४॥ आत्मेन्द्रिय मनो धर्मो नात्मन्य धर्म स्य निर्गुणे ॥ तेनकाम मलधान्ध्या यन्नु ममाह मिति कर्म ॥२५॥ यदोस्मा न मविज्ञाय अगा वं तथ रंगुणं ॥ पुरुष स्तु विषयेन गुणिभु जन्मनेः स्वर्ग ॥२६॥ पुरुष विमा नीमनदा कमी कि कुरुते ॥ अस ॥ स्तु कंका लेन हि तं

कृत्वेनो कभार्थ मायमाय सर्वे कथा नास्य धर्ममाह एतमित्या द्विविध मकृ मेरोस तेन प्रा सिद्धि वि कदिष्टि वि विचय मानो मनाह मिमि दहे ज्ञानन षो सिद्धो तेषनते इति द्विमेस नत्र ॥२४॥ अस्य आत्मा मनो पापा वी नद्धा णधर्मो नु स्व स्वा दीनि द्विस ध र्म न काम दी नमनो धर्मा श्च निर्गुणे ॥ अत्मा स्य धस्य कामल धान्त्वि षयमुखले बभव आत्म नुक मे कन्नौ तेन कि मु ब्राह ॥ वदेसोमा माय स्वह क स्व प्रका श स्वमानो पि ॥२५॥ श्री कृष्णा विकहम नाम म लो हितं रा जस अथा क मेव ना ॥ नामे ॥२३॥

१६॥ मातरीवप्रतिकोऽजनं यस्य आत्मनो देहसापेक्ष्यमेतावा नैमानः॥१७॥ नद्विषु खर्वं यानि तथा मुक्तसंगोऽपुरुषः स
ोयस्य दंडपाणि विविध परबाधा उपेक्षणं मुक्ते नादंडं नियमतः तु पदपाता आ अर्कः॥१८॥ अयमिति त्र्यधीशेन निष्प्रपंचसद

द्दश्चनः सम्यसंधो ब्रह्मण्यो वृद्धसेवकः॥ शरण्यः सर्वभूतानां मानदो दीनवत्सलः॥१६॥ मा
तृवत्तिः परस्त्रीषु पत्नीमात्मसद्वात्मनः॥ प्रजासु पितृवत्सिग्धः किंकरो ब्रह्मवादिनां॥१
७॥ देहिनामात्मवत्प्रेष्ठः सुहृदां नंदिवर्धनः॥ मुक्तसंगप्रसंगोऽयं दंडपाणिरसाधुषु॥१८॥ अ
यं तु साक्षाद्भगवान् त्र्यधीशः कूटस्थ आत्मा कलयावतीर्णः॥ यस्मिन्नविद्यारचितं निर
र्थकं पश्यंति नानात्वमपि प्रतीतं॥१९॥ अयं भुवोमंडलमोदयाद्रेर्गोप्तैकवीरो नरदेवना
थः॥ आस्थाय जैत्रं रथमात्तचापः पर्यस्यते दक्षिणतो यथार्कः॥२०॥ अस्मै नृपालाः कि
ल तत्र तत्र बलिं हरिष्यंति सलोकपालाः॥ मंस्यंत एषां स्त्रिय आदिराजं चक्रायुधं तद्यश
उद्धरंत्यः॥२१॥

अनिर्वचनीयमात्मा यस्मिन् प्रतीतमपि नानात्वमर्थशून्यं पश्यंति॥१९॥ आ उदयाद्रेरस्तपर्यंतं गोप्ता अद्वितीयवीरः
पर्यस्यते पर्यटिष्यति दक्षिणीकरिष्यति॥२०॥ अस्मै तथा च दक्षिणं कुर्वते नमस्यंति नमस्यत अस्य... कीर्तय
न्त्यः॥

न व्यक्तं वर्त्म प्रवेशनिर्गमयोर्मार्गो यस्य निगूढानि पूर्वमविज्ञातानि कार्याणि यस्य गंभीरः किमर्थमेतत्करोतीति
ज्ञेयं वेधा अभिप्रायो निधयः उपगुप्तं सुरक्षितं वित्तं यस्य अनंतमाहात्म्यगुणैकधामा विशुद्धिः अनंतमाहा-
त्म्या ये गुणास्तेषामेकधामस्थानं यस्य निवासः महता ... यतमूर्तिः ... सुगुणैश्च ॥ २० ॥ दुरासदः शा-
त्रोर्मनसाऽपि प्राप्तुमशक्यः दुर्विषहः ... विदूरवत् ... वेणा रण्युत्थित

अव्यक्तवर्त्मैष निगूढकार्यो गंभीरवेधा उपगुप्तवित्तः । अनंतमाहात्म्यगुणैकधामा पृथुः प्रचे-
ताइव संवृतात्मा ॥ २० ॥ दुरासदो दुर्विषहः आसन्नोऽपि विदूरवत् । नैवाभिभवितुं शक्यो वेणा-
रण्युत्थितोऽनलः ॥ २१ ॥ अंतर्बहिश्च भूतानां पश्यन्कर्माणि चारणैः । उदासीन इवाध्यक्षो वा-
युरात्मेव देहिनां ॥ २२ ॥ नादंड्यं दंडयत्येष सुतमात्मद्विषामपि । दंडयत्यात्मजमपि दंड्यं धर्म-
पथे स्थितः ॥ २३ ॥ अस्याप्रतिहतं चक्रं पृथोरामानसाचलात् । वर्तते भगवानर्को यावत्तपति गो-
गणैः ॥ २४ ॥ रंजयिष्यति यल्लोकमयमात्मविचेष्टितैः । अथामुमाहू राजानं मनोरंजनकैः

चारणैर्गुप्तचरैः पश्यन्नपि स्वस्तुतिनिंदादावुदासीन इव वर्तिष्यते । यथा देहिनां प्राणो वायुः ... सन्ना-
तनः ॥ २२ ॥ आत्मद्विषामपि सुतमित्यादि ... धर्मपथे धर्ममार्गे स्थितः ॥ २३ ॥ चक्रमाज्ञा ... रथस्य
वा चक्रं मानसाचलमभिव्याप्य वर्तते किं पर्यंतमित्यत आह ... यावत्तपति तावत् ॥ २४ ॥ अथ तस्मादंजयि-
ष्यति अथ तस्मात् ... मनोरंजनकैरिति विचेष्टितविशेषणं वा ॥ २५ ॥

श्रीमद्भाग
चतुर्थ
१

॥श्रीगणेशाय नमः॥ श्रीपरमहंसास्वादितचरणकमलचिन्मकरंदाय भक्तजनमानसनिवासाय श्रीरामचंद्राय
अथैकत्रिंशाध्यायेऽस्मिन् [illegible] विसर्गोऽत्र [illegible] ॥ तत्र तु प्रथमे ध्याये मनुकन्या
न्वयपृथक्[illegible] [illegible] विस्तरेणानुक्रम्यते [illegible]

॥श्रीगणेशाय नमः॥ मैत्रेय उवाच॥ मनोस्तु शतरूपायां तिस्रः कन्याश्च जज्ञिरे। आकू
तिर्देवहूतिश्च प्रसूतिरिति विश्रुताः॥१॥ आकूतिं रुचये प्रादादपि भ्रातृमतीं नृपः। पु
त्रिकाधर्ममाश्रित्य शतरूपानुमोदितः॥२॥ प्रजापतिः स भगवान् रुचिस्तस्यामजीज
नत्। मिथुनं ब्रह्मवर्चस्वी परमेण समाधिना॥३॥ श्रीजगन्निवासाय [illegible] नमो नमः

पुत्री [illegible] पुत्रिकाधर्ममाश्रित्येति [illegible] पितुर्[illegible]
[illegible] पुत्रिकाधर्मे [illegible]
[illegible] मिथुनं पुत्रं [illegible] समाधिना [illegible]

१

अथ श्रीभागवतचतुर्थस्कंधप्रारम्भः

क्षेमसमृतीनां आख्यानेन विगतरागो न वेद, ईश्वरस्य स्वरूपमाह परस्य ते त्वदात्मकस्य सर्वदेनो यद्धेयात् कुशलं तत्पुण्यकु
र्वन्ति ॥ अचक्षुषः ज्ञानस्य अनेनाभिमानात् देहादावभिमानिनः तत्रैव रक्तस्य कर्मस्वनुविद्धया धिया त्रासेन व्याधिया श्रान्त
स्य तत्र तमसि अनाश्रये अपारे तमसि प्रसुप्तस्य बोधनाय त्वम् योगप्रकाशको भास्कर इव ॥ ४ ॥ श्लक्ष्णं
सुवराधर्मार्थं प्रकारविशेषेण तानेवाह भक्तानां चतुर्विधानां गुणमार्गैर्भवति निवेदनं तत्र विशिष्य फलसङ्कल्पभेदात् तत्
र्दैकस्पर्श ॥ ५ ॥ अभिसंधाय कल्पयन् सत्त्वसाधि भिन्नदृग्भेददर्शी ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

विरागो येन पुरुषो भगवन् सर्वतो भवेत् । आचक्ष्व जीवलोकस्य विविधा मम संसृतीः ।२। कालस्येश्वर
रूपस्य परेषां च परस्य ते । स्वरूपं बत कुर्वन्ति यद्धेतोः कुशलं जनाः ।३। लोकस्य मिथ्याभिमतेरचक्षुष
श्चिरं प्रसुप्तस्य तमस्यनाश्रये । श्रान्तस्य कर्मस्वनुविद्धया धिया त्वमाविरासीः किल योगभास्करः ।४।
मैत्रेय उवाच । इति मातुर्वचः श्लक्ष्णं प्रतिनन्द्य महामुनिः । आबभाषे कुरुश्रेष्ठ प्रीतस्तां करुणार्दितः ।५।
श्रीभगवानुवाच । भक्तियोगो बहुविधो मार्गैर्भामिनि भाव्यते । स्वभावगुणमार्गेण पुंसां भावो वि
भिद्यते ।७। अभिसंधाय यो हिंसां दंभं मात्सर्यमेव वा । अर्चादावर्चयेद्यो मां पृथग्भावः स राजसः ।९।
कर्मनिर्हारमुद्दिश्य परस्मिन् वा तदर्पणं । यजेद्यष्टव्यमिति वा पृथग्भावः स सात्त्विकः ।१०।

भाव भेदवत्त्वात् । कर्मनिर्हारं पापक्षयं परस्मिन् परमेश्वरे तदर्पणं कर्मार्पणं भगवत् प्रीतिमुद्दिश्य सर्थं यद्वा विधि
सिद्धिमुद्दिश्य सर्थं भेददर्शित्वम् अर्चादावर्चनं च त्रिष्वपि समानं तत्त्वं तत्र साधितिप्रकृतिगुणयत्सात्त्विक्या साधनं त्रयं श्रेष्ठ
एवच श्रवणकीर्तनादयो नवविधश्लोकनवतवभेदा ॥ तद्देवं सगुणम् भक्तिरेकाशीति भेदा निर्गुणा तु भक्तिरेकविधैव तत्
आह मद्गुणश्रुतिमात्रेण मयि सर्वगुहाशये । मनोगतिरविच्छिन्ना यथा गङ्गाम्भसोऽम्बुधौ ॥

भूतादेर्दर्शनेऽस्य पृथक्त्वं तस्मादपि जीवस्य सिद्धमित्याह त्रिभिः। पृथक्त्वं तथा प्रधानादपि जीवस्य वक्तव्यं सर्वगतत्वात् पृथग् सर्वे॥ ४२॥ उपाधितो विविक्तमुक्त्वा तस्यैक्यमाह। सर्वभूतेषु चिन्मात्रत्वेन तदात्मतामीक्षेत। भूतानां तत्त्वम नेदं स्यापेक्षया विकारा सह तत्र माह स्वयोनिषु काष्ठेषु ज्योतिरग्निः। गुणवैषम्यात् दीर्घकाष्ठादिभेदात् प्रकृतौ देहे। तत्र सारज्ञस्य जीवस्य बन्धहेतुं देवीं दैवस्य विष्णोः शक्तिं पराभाव्य तत्त्वसादेनैव जित्वा स्वरूपेणावतिष्ठते ॥४३॥४४॥ इति ... नामाष्टाविंशः

सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि। ईक्षेतानन्यभावेन भूतेष्विव तदात्मतां॥ ४२॥ स्वयोनिषु यथा ज्योतिरेकं नाना प्रतीयते। योनीनां गुणवैषम्यात्तथात्मा प्रकृतौ स्थितः॥ ४३॥ तस्मादिमां स्वां प्रकृतिं दैवीं सदसदात्मिकां। दुर्विभाव्यां पराभाव्य स्वरूपेणावतिष्ठते॥ ४४॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां वैयासिक्यां तृतीयस्कंधे विदुरमैत्रेयसंवादे कपिलेये सांख्ययोगो नामाष्टाविंशोऽध्यायः॥ २८॥ देवहूतिरुवाच॥ लक्षणं महदादीनां प्रकृतेः पुरुषस्य च। स्वरूपं लक्ष्यतेऽमीषां येन तत्पारमार्थिकं॥ यथा सांख्येषु कथितं यन्मूलं तत्प्रचक्षते। भक्तियोगस्य मे मार्गं ब्रूहि विस्तरशः प्रभो॥ १॥

एकोनत्रिंशे भक्तियोगस्य भेदा योऽवनेः कालस्य च बलं योगस्य निष्ठा विरक्तये तत्कातुकादपूर्वकानि मार्गभेदा निरूप्यन्ते। लक्षणं महदादीनां यथा सांख्येषु तथा कथितं येन लक्षणेन तत्सारमार्थिकं परस्परविलक्षणं स्वरूपं लक्ष्यते। यो भक्तियोगो मूलं प्रयोजनं यस्य तत्। यन्मूलं तत्कथितं तस्य भक्तियोगस्य मार्गं प्रकारविस्तरेण मे ब्रूहि॥ १॥

अशमसार्थचप्रथमपितिकर्तमतासपादयेमाकृद्विहेश्रतत्र अंगमयोऽस्ति कृससाधनयाधीपदेशोकाम शास्त्रानुसारेण।
उपशिक्षमंजानीदृ इयकत्मथेसर्थ। ।सेनसाधर्नाज्ञायेयोजनादिमाश्रतीघसनुमिछ्या कांक्षोनोदीनश्रमभिषकामा
देह सिधितरतिसमर्थो नवेत। कथंभूताभ्या नेत्रयेत्रकान ज्ञामितोयोमनोमवस्तेनघर्थितायां ।तनततोनुरूपमवन
चविचक्षवितर्कयभिचारयेतिथायनाः।१०।नहितनत्कृएमेवश्राशिरचीकरतः।श्यावि मीवयाकनूरम्य।तदेवसिद्धि।

तस्मिन्सर्वकामदुघे सर्वरत्नसमन्विते सर्वैश्वर्यसंपन्ने। ।मितेतनेकृनमनोनवधविता
याहीनस्तदीशनवनसहस्रोमिमस्व।१०।श्रीमन्नेयत्र च प्रियाया। प्रियमम्बिकनकर्हिमो यो गमास्थि
तेषा भिमानकामगंकृतस्वहूं वाभिरचीकरत।२०।सर्वकामदुघदिअसर्वरत्नसमन्वितः। सर्वैर्मुपच
योद्द्रकेमणिलसैनमहात।२१। दिब्योपकरणोपपितं सर्वकालसुखावह। पद्द्रिकादिपत्ताकादिविधि
त्राभिरलङ्कृतः। ऊर्जातिविचित्रमाल्याभिर्मुक्ताजाल। तश्शकेकितिशा दुकूलक्षौमकौशेयैर्नानावर्ण
विराजितं।४७। पर्यङ्कविचित्रनिलयेषुपृथक्पृथक। द्विपी कशिपुभि कांतपर्यकञ्जना
समे।४८।मन्नासनविनिर्हिमना नाभिसैधयन्त्रोनिलत। मह्यामरकतस्यश्शाकुशमणिकुसमेद्दिपि।४९।या
स्तुषिकुसदेहम् साम्प्राततवनकपाटवतः। शिखरेश्विमनोविशुहेममकुंभैरथविशितं मृ।५०।

तस्मि सर्वकामदुघतितिनवनि सर्वैश्वरत्नादिभि समन्वितं।सर्वैर्धानासर्वसंपदायत्रमनयस्तस्पहृदर्क उसरीतराणि
सुविमैस्तितत्रपरतान्तोतितः।४५ उपस्करणपविकार पद्विकाञ्जलविस्तारयस्वत्व विशेषाः पताकाविस्ताना तानि।४६।
जितिक्राणिमाल्यानिमुक्तास्त्रियाससुमञ्जूषायानवलोमजितन। षडङ्कवो यामुतानि सन्ति श्वातपर्यंप विशिरचितगृह
विषुकशिपुनि शय्यानि ।कांमकमनीयपर्यङ्कादिनिस्पुकाताया सुभरिषुविद्रुमनिर्मिता देहली उदुम्बरमस्तर्कोणे।

सुहृत् प्रियम् ... नावेक्षितः ... समुचितः ... [illegible]

[illegible]

तुष्टोऽहमद्य तव मानवि मानदायाः शुश्रूषया परमया परया च भक्त्या। यो देहिनामयमतीव सुहृत्स देहो नावेक्षितः समुचितः क्षपितुं मदर्थे॥ ये मे स्वधर्मनिरतस्य तपःसमाधिविद्यात्मयोगविजिता भगवत्प्रसादाः। तानेव ते मदनुसेवनयावरुद्धान् दृष्टिं प्रपश्य वितराम्यभयानशोकान्॥ अन्ये पुनर्भगवतो भ्रुव उद्विजृम्भविभ्रंशितार्थरचनाः किमुरुक्रमस्य। सिद्धासि भुङ्क्ष्व विभवान्निजधर्मदोहान् दिव्यान्नरैर्दुरधिगान्नृपविक्रियाभिः॥ एवं ब्रुवाणमबलाखिलयोगमायाविद्याविचक्षणमवेक्ष्य गताधिरासीत्। संप्रश्रयप्रणयविह्वलया गिरेषद्व्रीडावलोकविलसद्धसिताननाह॥ देवहूतिरुवाच॥ राद्धं वत द्विजवृषैतद

[illegible]

शेते योऽयं तटस्थो वक्षसि श्रीविशिष्टमकरन्दमत्तं नदिग्धालिश्रीस्य कण्ठमालाम् मणिं च स्मरेत् । मधुव्रतानां वरूथस्य समूहस्य गिरोप घुष्टा नादिता चैत्यस्य जीवस्य तत्त्वं । ननु कंबे बिंबे । आत्मानमस्य भगवतो निर्लेपमगुणममलं । विशिष्टं कौस्तुभमणिस्वरूपेण गवान् हरि विति २७ भृत्येषु अनुकंपिता धीर्यस्य तस्य । तथा च हीतामूर्तिर्येन तस्य विस्फुरती ये मकरकुण्डले तयोर्वल्गितेन अपि चलनेन वि द्योतितौ अमलौ कपोलौ यस्मिन् तत्तदा उदारा उन्नता नासा यस्मिन् तत्ताहशं । अलकुलैः भृत्या शोभया स्वया निजया परिसेव्यमानमजी

अनु

कोमोदकीं भगवतो दयितां स्मरेत दिग्धामरातिभटशोणितकर्दमेन । मालां मधुव्रतवरूथगिरोपघुष्टां चैत्यस्य तत्त्वममलं मणिमस्य कण्ठे ॥ २७ ॥ भृत्यानुकंपितधियेह गृहीतमूर्तेः संचिन्तयेद्भगवतो वदनारविन्दं । यद्विस्फुरन्मकरकुण्डलवल्गितेन विद्योतितामलकपोलमुदारनासं ॥ २८ ॥ यच्छ्रीनिकेतमलिभिः परिसेव्यमानं भूत्या स्वया कुटिलकुन्तलवृन्दजुष्टं । मीनद्वयाश्रयमधिक्षिपदब्जनेत्रं ध्यायेन्मनोमयमतन्द्रित उल्लसद्भ्रु ॥ २९ ॥ तस्यावलोकमधिकं कृपयातिघोरतापत्रयोपशमनाय निसृष्टमक्ष्णोः । स्निग्धस्मितानुगुणितं विपुलप्रसादं ध्यायेच्चिरं विततभावनया गुहायां ॥ ३० ॥

मीनद्वयाश्रयं वक्त्रं शिक्षिपदधःक्षिपत् अब्जं यत्ताभ्यां नेत्राभ्यां तत्तत्कुन्तलैः शोभामधिक्षिपत् नेत्रं यस्य तेन मीनद्वयस्येति सा तत्रं अवज्ञे वनेत्रयमिति स्मितपमानानंतरं उल्लसती भ्रुवौ यस्मिन् मनोमयं मनसा कल्पितं तत् २९ कृपया अधिकं विसृष्टं । अक्ष्णोः सकाशात् निसृष्टं स्मिग्धस्मितेनानुगुणितं तमनुवर्तितं विपुलप्रसादो यस्मिन् गुहायां हृदि ३०

अथ नतायेत्यखिलालोकास्तेषां तीव्रशोकाख्यसमुद्रोत्तेषणमुदारःआ्रप्यतीति तदहरेर्हासस्य सम्यक्तुल्यः स्वसंकल्पेन यावी -
नामायकृतनिजमायया मकरध्वजस्य पिसमोहनार्थं रचितं मुनिकृतं सुन्दरं नाट्यप्रकाशमतनोत्स संमोहनेन स्वकामस्य मे मी -
मुपितुमित्यर्थः ॥ २१ ॥ मदहासध्यानस्य हासध्यानमाह। विलिम्बिनमितश्चैरहितस्वपादालिदेवक्षीणकर्मभावस्य निजसुदा -
रतयाप्यलंविनेन ध्यानस्य विषयभूतं सौंदर्यं सेवायुक्तवता। अधिकत्वाध्वरोऽसूस्य नाशकाकामस्य स्पष्टितालनस्य सख्या
विजाप्य कदस्य कलानिति योऽस्ति। सुरतियति यत्र तस्य हृदेहे सुरत्रे हृदयमस्त्रोकाशी वसिष्ठमनत्रस्य संमरसे नाष्टं याम स्रातस्मि
नियोजितमना सतत्पुष्पकाननानि रिक्तिकहृद्येत्ये वितत्ततिष्ठामले दिसर्वोऽपि ॥ २२ ॥ आमामभिमाहुः ॥ एवमिति ध्यानविधौ सर्वान्वयी

हासं हरेरवनताखिललोकतीव्रशोकाश्रुसागरविशोषणमत्युदारम्। संमोहनाय रचितं निजमा-
ययास्य भ्रूमण्डलं मुनिकृते मकरध्वजस्य ॥ २३ ॥ ध्यानायनं प्रहसितं बहुलाधरोष्ठभासारुणायिततनु-
द्विजकुन्दपङ्क्ति। ध्यायेत्स्वदेहकुहरेऽवसितस्य विष्णोर्भक्त्यार्द्रयार्पितमना न पृथग्दिदृक्षेत् ॥ २४ ॥
एवं हरौ भगवति प्रतिलब्धभावो भक्त्या द्रवद्धृदय उत्पुलकः प्रमोदात्। औत्कण्ठ्यबाष्पकलया मु-
हुरर्द्यमानस्तच्चापि चित्तबडिशं शनकैर्वियुङ्क्ते ॥ २५ ॥

सिद्धिनिर्दोषे ध्यानविनिवृत्तिर्योगिभिर्नोयतो निश्चरति मनश्चलमस्थिरमतस्ततो नियम्य तदात्मन्येव वशं नयेदिति तद्धुक्तं -
मर्यादयाक्रिययापि तु कर समाधि सर्वाणिजेतुकर यत्राहिपरमानन्दमूर्तौ हरौ भावप्रभावेः अत्रत्वन्धनचिन्तो परमोत्पत्ति। तत्तु कहना
मनोहरं श्रवणा भक्ति निवृत्ति गतिमत्वी भुक्ति इति अत्र सर्वोपरि अधीनमलक्षणवस्तुविशेषस्थितिं देवायत्तं सिद्धलदर्शना -
भिषध्यानमार्गेण हरिपदनिलभीमाव भेमयेन ननपादनमनुवत्यस्याः प्रमोदात्कृतार्थ पुलकानि यस्य औत्कण्ठ्यबाष्पकलया च
मुहुरर्द्यमानः आनन्दसम्प्लवे निमग्नमानः ऽधैर्यदस्मनमवनोपहरीव डिशभतस्यनिधनमिवोपायन्नतचित्तमपि सार्धिर्यशो। तत्कारेणोक्ति

सिद्धान्तप्रदीपसहितम्

तत्रप्रकृतिलक्षणयतियत्प्रधाननवेवप्रकृतिश्च किं तत्प्रधानमव्यक्तं॥ विशेषविशेषवत्॥ विशेषणमाश्रय नहिंकि
ब्रह्मन त्रिगुणविशेषद्वंद्वादि नक्रमकत्त्वका कि कालादि नसदसदात्मकं कार्यकारणरूपं किजीवप्रकृतिं मतिसं
॥ ... तस्मान्नामरूपं गुणं प्रधानविकारभिस्स विशेषात्मिदेन एनस्य तु विंशति कायतामिच तु विंशति ये भि-
न्न भवति यथापाधानिकं प्रधानकार्यात्मकत्वात्॥ ... विशेषो नाम महाभूतानीति विशि भावनितिपद्यैव पंचपंच भ्यो
नरात्मकमन करणलक्षणरूपयात्मप्रकृति ॥१४॥ ... सख्यात ॥ गणितः तत्त्वं ॥ कालेन॥

॥श्रीभगवानुवाच॥ यत्त्रिगुणमव्यक्तं नित्यं सदसदात्मकं॥ प्रधानं प्रकृतिं प्राहुरविशेषं वि
शेषवत्॥१०॥ पंचभिः पंचभिश्चैव मिदं शास्त्रस्थ्या॥ एतत्तु विंशतिकं गणं प्राधानिकं
विदुः॥११॥ महाभूतानि पंचैव ... तन्मात्राणि चतानि गंधादीनि मतानि मे
॥१२॥ इंद्रियाणि दश श्रोत्रं त्वक्चक्षुर्जिह्वा नासिका॥ वाक्करौ चरणौ मेढ्रं पायुर्दशम उच्यते॥१३॥
मनो बुद्धिरहंकारश्चित्तमित्यात्मकं॥ चतुर्धा लक्ष्यते भेदो ह्यस्य लक्षणरूपया॥१४॥ एता
वानेव सख्यातो ब्रह्मणः सत्स्पृहि॥ सन्निवेशो मया प्रोक्तो यः कालः पंचविंशकः॥१५॥
प्रभावयोरुद्भवजः कालस्यैतत्रयं॥ अहंकारविमूढस्य कर्तुः प्रकृतिमीयुषः॥१६॥

तुप्रधानमात्मा ... कालः स पंचविंशः ब्रह्मणेरनावस्थाविशेषरूपत्वात्॥१५॥ एकेतु पोसप्रपुंसस्यैश्वरस्य प्रजापति
कर्मकालसमागतमेव कालमेधा ... तिपत्यतो मत्प्रभवति कस्य यत्कृति ... प्रधानस्य ... प्रतापचेदेहं कारेण विमूढस्य -
कालस्य प्रभेन संहारकालेन लक्षितमारिह॥

स्पष्टिहेतुत्वेन तत्कृयति। प्रकृतेरिति। कोऽसौ न गवान्नतमीतोऽत्र सर्वभासि नान्य-दुपुरुषरूपेण नियं न्तुत्वेन सम्बन्धे
न विकारर हितेन वा सुस्तेनानतेतेवा। काल रूपेण एष न गवान् यत्र पुरुषइति। कः काल. सपच विकाक.ए
केतु पुरुषस्य प्रकृत्यकालमाज। कलावृत्तं व्यक्तः इति पुरुषस्य नकालस्तेहेतु प्रकृते रिति। तत्र कथाविव त्वयां दे
तु। कथं तत्तिति शेष समागनदेव प्रकृते स्तैश्चानिर्गेदा विश्वरूयो कायिन प्रांपात. पंचविंशति तत्वानि वंनि
तयोर्जिः द्विकसा या च यष्टि श्रुतिर्भवति। इदानीं तत्त्वा नां पुरुषाति पूर्वे कल क्षणमाह। देवा द्विषा द्विनाया मसहस्ती
ताभाक नैमर्थी न त्वचित्तसो। स सि फलं काल मोहा। चतुर्विं देवा प्रजीवा दृष्टा तक्रु निता। धर्मात् गुणस्य संयोगो

प्रकृतेर्गुणसाम्यस्य निर्विशेषस्य मानवि॥ चेष्टायतः स भगवान् काल इत्युपलक्षितः॥२७॥
अंतः पुरुषरूपेण कालरूपेण यो बहिः। समन्वेत्येष सत्त्वानां भगवानात्ममायया॥२८॥
दैवात् क्षुभितधर्मिण्यां स्वस्यां योनौ परः पुमान्। आधत्त वीर्यं सासूत महत्तत्त्वं हिरण्मयम्॥२९॥
विश्वमात्मगतं व्यंजन् कूटस्थो जगदंकुरः। स्वतेजसा पिबत्तीव्रमात्मप्रस्वापनं तमः॥३०॥
यत्तत्सत्त्वगुणं स्वच्छं शांतं भगवतः पदं। यदाहुर्वासुदेवाख्यं चित्तं तन्महदात्मकम्॥३१॥

प्रानिम किस्यात्तेज कोनी वीर्यं चैतन्य किसप्तकः। पुंसत्वम सत्तमसृत:खरुप मा ह। हिरण्मय प्रकाशयिकाशं। २९ विश्वमात्म
कारा दिप्रपंच आगत अमिव्यंजन् सन् कूटस्थोऽविकार जगदंकुर अकटयन्तीति प्रलयकाल इति महानमीपिकार क्रुरस्य अधिविहेपष्य
प्य। आत्मानं प्रस्वापयतीति तमः। पयसू कैवल्यस कुंड्याक्षाणोवि लापयामा सेत्पर्थः ३०। प्रसवानां तद्भूत्वमासनमाह। यत्त
दिति। स भांगमक्ष सिम्यक्षमा हुस्त नवि वादृत्व तस्य भगवत पदस्य प्रलवित्या पितंनिंत वा वासुदे वाख्यय दोक्त अस्य
मर्था। अश्विमुक्तरूपे यानरूपेमहा निति अश्वतर रूपेण चित्तमिति पास्यहम्ये एव वासुदेव तिर्यक् बिशाना हूत सक्षेत्र

[illegible] तृतीये तु त्रयस्त्रिंशदध्याये [illegible] विदुरस्य [illegible] मैत्रेयस्य [illegible] तत्र तु प्रथमेऽध्याये [illegible] विदुरस्य तीर्थयात्रा [illegible] उद्धवविदुरसंवाद [illegible] अथ तृतीयस्कन्धव्याख्या [illegible] ब्रह्मणा [illegible] पुरा [illegible] विस्तरेण पुनः [illegible] वक्तुमध्यायश्च [illegible] श्रीनारायण [illegible] [illegible] सत्त्वा [illegible] तत्र [illegible] सर्गादि [illegible] श्रीभागवत [illegible] विस्तरेण [illegible]

[illegible] एवमेतत्पुरा पृष्टो मैत्रेयो भगवान्
किल। क्षत्त्रा वनं प्रविष्टेन त्यक्त्वा स्वगृहमृद्धिमत्॥१॥

[illegible] मैत्रेय [illegible] ततो [illegible] विसर्ग [illegible] ततो विसर्ग [illegible] [illegible] ततो [illegible] कपिलाख्य [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] एवमिति [illegible] त्यक्त्वा स्वगृहमृद्धिमत् [illegible] संपूर्णम्॥१॥